

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 5 '2016 р. (460)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благун І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христіановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академія Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

ЗІ СПИСКУ ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Феофанова І. В.** Теоретичне забезпечення податкового
трансформування..... 8
- Ємець В. В.** Еволюція теоретичних підходів до розкриття
економічної сутності нагромадження капіталу 13

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ

- Паневник Т. М., Болгарова Н. К.** Інтеграційні аспекти діяльності
підприємств нафтогазового комплексу в умовах глобалізації 20

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Гавловська Н. І.** Інституціональна природа економічної безпеки
суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності..... 26
- Власова К. М.** Тенденції та перспективи розвитку м'ясопереробної
галузі України в умовах поглиблення інтеграції торгівлі з ЄС..... 32
- Отенко І. П.** Міжнародна безпека в світових економічних
відносинах 40

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Пурденко О. А.** Економічний дискурс сучасної реформи оптимізації
ведення бізнесу в Україні..... 46
- Семенченко А. В.** Удосконалення механізму державного
регулювання доходів населення 51
- Климчук О. В.** Методологічні засади кластеризації та інноваційності
у формуванні конкурентоспроможного виробництва біопалив..... 57

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б.** Модернізація системи
публічного управління в Україні: попередні підсумки та проблемні
питання реалізації реформи децентралізації 63
- Олександренко І. В.** Концептуальні підходи до визначення
ринкової вартості регіону..... 74

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Швиданенко Г. О., Бойко Т. А. Інтелектуальний потенціал підприємства як основа його інноваційного розвитку 81

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Ткаченко М. О. Формування методичного підходу щодо прогнозування результатів реструктуризації системи управління інноваційним розвитком промислового підприємства 86

Корепанов Г. С. Формування системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України 92

ОСВІТА І НАУКА

Корепанов О. С., Лазебник Ю. О., Пономарьова Т. В., Чала Т. Г. Рейтингове оцінювання вищих навчальних закладів м. Харкова 99

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВСТІ

Виноградов В. В. Машинобудівна галузь України в умовах міжнародних інтеграційних процесів 106

Борщ А. М. Оцінка економічної доцільності видобутку природного сланцевого газу в Україні 113

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Фостолович В. А. Особливості формування сучасних систем управління сільськогосподарськими підприємствами з інтегрованою системою екологічного менеджменту 122

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Чеберяко О. В., Кривовяз М. А. Ключові підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства 128

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Гугул О. Я., Ткач У. В. Проблеми та перспективи розвитку сучасного готельного бізнесу на Тернопільщині 134

Передерко В. П. Визначення частки туризму у валовому регіональному продукті та валовій доданій вартості Івано-Франківської області 139

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА

Черненко Д. І. Статистичне оцінювання рівня концентрації приватного сектора ринку лабораторних медичних послуг в Україні...147

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Пурський О. І., Гринюк Б. В., Демченко Р. С. Специфіка програмно-апаратної реалізації Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі 154

Ткаченко С. А. Організація обчислювального процесу при проектуванні та впровадженні функцій моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери 163

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Стрижиченко К. А. Зміна економічної парадигми: чи можливо протидіяти фінансовій кризі в рамках неокласичної парадигми? 170

Мостенець А. В. Оцінка якості активів банку 175

Ковалюк А. О. Особливості становлення інституту фінансового посередництва в Україні 180

Волвенкова М. М. Кредитна діяльність банку та формування відсоткової ставки 185

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61145, Харків,
вул. Космічна, 26.
Тел./факс (057) 701-0-701

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 10 від 27.05.2016 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 5 від 20.05.2016 р.

Здано до набору 26.05.2016 р.

Підписано до друку 27.05.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 28,0. Обл.-вид. арк. 36,4.

Надруковано у ТОВ «Золоті сторінки»
Замовлення № 656. Наклад 100 прим.

© **БІЗНЕСІНФОРМ**, 2016

ISSN 2222-4459

9 772222 445006

16005

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Пономаренко Т. В. Когнітивна сутність забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання	190	Зоїдзе Д. Р. Основні напрямки антикризового управління на підприємствах фармацевтичної галузі.....	207
Скриньковський Р. М. Діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів	196	Ступіна Ю. Ю., Ус Ю. В. Концептуальні положення формування організаційно-економічного забезпечення управління змінами на підприємствах машинобудування	214
Антоненко І. Я., Мельник І. Л. Сучасні чинники формування продуктової стратегії туристичного підприємства	202	Базалієва Л. В. Управління трансакційними витратами опортуністичної поведінки персоналу підприємства на основі концепції внутрішнього маркетингу.....	220

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ НАН УКРАЇНИ ОГОЛОШУЄ КОНКУРС НА ЗАМІЩЕННЯ ВАКАНТНИХ ПОСАД:

4 місяця – завідувач сектором (в/о, досвід наукової та організаційної роботи не менше 5 років, науковий ступінь доктора (кандидата) наук, наявність наукових праць. На термін до 3 років можуть бути розглянуті претенденти без наукового ступеня, висококваліфіковані фахівці з відповідної галузі знань, що володіють зазначеним досвідом роботи (5 років).

Особи, які бажають взяти участь у конкурсі, подають до конкурсної комісії такі документи:

- ✦ заяву про участь у конкурсі на ім'я директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України;
- ✦ заповнений особовий листок з обліку кадрів;
- ✦ дві фотокартки розміром 4 × 6 см;
- ✦ характеристику;
- ✦ оригінали документів про вищу освіту, науковий ступінь, вчене звання або їх копії;
- ✦ паспорт громадянина України;
- ✦ список наукових праць.

Особи, які працюють у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України, для участі в конкурсі подають на ім'я директора заяву та список наукових праць.

Термін подання документів – 1 місяць від дня опублікування оголошення.

Звертатися за адресою: 61022, м. Харків, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх.
Тел. (057) 705-02-67

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Феофанова И. В. Теоретическое обеспечение налоговой трансформации.....	8
Емец В. В. Эволюция теоретических подходов к раскрытию экономической сущности накопления капитала.....	13

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ

Паневник Т. Н., Болгарова Н. К. Интеграционные аспекты деятельности предприятий нефтегазового комплекса в условиях глобализации.....	20
--	----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Гавловская Н. И. Институциональная природа экономической безопасности субъектов внешнеэкономической деятельности.....	26
Власова Е. Н. Тенденции и перспективы развития мясоперерабатывающей отрасли Украины в условиях углубления интеграции торговли с ЕС.....	32
Отенко И. П. Международная безопасность в мировых экономических отношениях.....	40

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Пурденко Е. А. Экономический дискурс современной реформы оптимизации ведения бизнеса в Украине.....	46
Семенченко А. В. Совершенствование механизма государственного регулирования доходов населения.....	51
Климчук А. В. Методологические основы кластеризации и инновационности в формировании конкурентоспособного производства биотоплив.....	57

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Модернизация системы публичного управления в Украине: предварительные итоги и проблемные вопросы реализации реформы децентрализации.....	63
Олександренко И. В. Концептуальные подходы к определению рыночной стоимости региона.....	74

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Швиданенко Г. А., Бойко Т. Л. Интеллектуальный потенциал предприятия как основа его инновационного развития.....	81
--	----

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Ткаченко М. А. Теоретико-методический подход к проведению реструктуризации системы управления процессом инновационного развития промышленного предприятия.....	86
Корепанов Г. С. Формирование системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины.....	92

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Корепанов А. С., Лазебник Ю. А., Пономарёва Т. В., Чалая Т. Г. Рейтинговое оценивание высших учебных заведений г. Харькова.....	99
---	----

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Виноградов В. В. Машиностроительная отрасль Украины в условиях международных интеграционных процессов.....	106
Борщ А. М. Оценка экономической целесообразности добычи природного сланцевого газа в Украине.....	113

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Фостолович В. А. Особенности формирования современных систем управления сельскохозяйственными предприятиями с интегрированной системой экологического менеджмента.....	122
--	-----

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Чеберяко О. В., Кривовяз М. А. Ключевые подходы к оценке уровня финансовой безопасности предприятия.....	128
--	-----

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Гугул О. Я., Ткач У. В. Проблемы и перспективы развития современного гостиничного бизнеса на Тернопольщине.....	134
Передерко В. П. Определение доли туризма в валовом региональном продукте и валовой добавленной стоимости Ивано-Франковской области.....	139

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА

Черненко Д. И. Статистическое оценивание уровня концентрации частного сектора рынка лабораторных медицинских услуг в Украине.....	147
---	-----

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Пурский О. И., Грынюк Б. В., Демченко Р. С. Специфика программно-аппаратной реализации Web-системы управления взаимодействием субъектов электронной торговли.....	154
Ткаченко С. А. Организация вычислительного процесса при проектировании и внедрении функции мониторинга в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы.....	163

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Стрижиченко К. А. Изменение экономической парадигмы: возможно ли противостоять кризису в рамках неоклассической парадигмы?.....	170
Мостенец А. В. Оценка качества активов банка.....	175
Ковалюк А. А. Особенности становления института финансового посредничества в Украине.....	180
Волвенкова М. Н. Кредитная деятельность банка и формирование процентной ставки.....	185

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Пономаренко Т. В. Когнитивная сущность обеспечения экономической устойчивости субъектов хозяйствования.....	190
---	-----

Скрынковский Р. Н. Диагностика стратегического противостояния предприятий-конкурентов	196	Ступина Ю. Ю., Ус Ю. В. Концептуальные положения формирования организационно- экономического обеспечения управления изменениями на предприятиях машиностроения.....	214
Антоненко И. Я., Мельник И. Л. Современные факторы формирования продуктовой стратегии туристического предприятия	202	Базалева Л. В. Управление транзакционными издержками оппортунистического поведения персонала предприятия на основе концепции внутреннего маркетинга	220
Зоидзе Д. Р. Основные направления антикризисного управления на предприятиях фармацевтической отрасли.....	207		

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Feofanova I. V. Theoretical Provision of Tax Transformation.....	8
Yemets V. V. Evolution of the Theoretical Approaches to Disclosing the Economic Substance of Accumulation of Capital.....	13

GLOBALIZATION PROCESSES IN ECONOMICS

Panevnyk T. M., Bolgarova N. K. The Integration Aspects of Activities of the Companies in the Oil and Gas Industry Sector in the Context of Globalization...	20
---	----

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Havlovska N. I. The Institutional Nature of the Economic Security of Actors of the Foreign Economic Activities.....	26
Vlasova K. M. Trends and Prospects in the Development of the Meat Processing Industry of Ukraine in the Conditions of Deepening the Trade Integration with the EU.....	32
Otenko I. P. International Security in the World Economic Relations.....	40

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Purdenko OI. A. The Economic Discourse of the Current Reform Aimed at Business Optimization in Ukraine.....	46
Semenchenko A. V. Improving the State Regulating the Income of the Population.....	51
Klymchuk O. V. Methodological Foundations of Clustering and Innovativeness for Establishing the Competitive Production of Biofuels.....	57

REGIONAL ECONOMY

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Modernization of the Public Administration System in Ukraine: Preliminary Results and Problematic Issues of the Decentralization Reform.....	63
Oleksandrenko I. V. Conceptual Approaches to Determining the Market Value of Region.....	74

INNOVATIVE PROCESSES

Shvydanenko G. O., Boyko T. L. Intellectual Potential of Enterprise as Basis for Its Innovative Development.....	81
---	----

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Tkachenko M. O. The Theoretical-Methodical Approach to the Restructuring a System for Management of Process of Innovation Development of Industrial Enterprise.....	86
Korepanov G. S. Developing the System of Statistical Indicators of Investment Attractiveness of Ukrainian Regions.....	92

EDUCATION AND SCIENCE

Korepanov O. S., Lazebnyk Iu. O., Ponomarova T. V., Chala T. G. The Ranking Evaluation of Kharkiv Higher Educational Establishments.....	99
---	----

ECONOMICS OF INDUSTRY

Vynogradov V. V. The Machine-Building Industry of Ukraine in the Conditions of International Integration Processes.....	106
Borshch L. M. Evaluation of Economic Feasibility of Production of the Natural Shale Gas in Ukraine.....	113

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Fostolovych V. A. Features of Establishing the Contemporary Systems for Management of Agricultural Enterprises with an Integrated Environmental Management System.....	122
---	-----

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Cheberiaiko O. V., Kryvoviyaz M. A. Key Approaches to Evaluating the Level of Financial Security of Enterprise.....	128
--	-----

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Hugul O. Ya., Tkach U. V. Problems and Development Prospects for a Contemporary Hotel Business in the Ternopil Region.....	134
Perederko V. P. Determining the Share of Tourism in the Gross Regional Product and the Gross Value Added of the Ivano-Frankivsk Region.....	139

ECONOMIC STATISTICS

Chernenko D. I. A Statistical Estimation of the Level of Concentration of the Private Sector in the Market for Laboratory Medical Services in Ukraine.....	147
---	-----

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Pursky O. I., Grynyuk B. V., Demchenko R. S. Specifics of the Software and Hardware Implementation of the Web-Based System for Management of Interaction of the E-Commerce Actors.....	154
Tkachenko S. A. Organizing the Computational Process when Projecting and Implementing the Monitoring Function in the Systems for Strategic Regulating the Regional Structure and Territorial Organization of the Actors in the Agrifood Sphere.....	163

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Stryzhychenko K. A. The Change of the Economic Paradigm: Is There a Possibility to Resist Crisis while Remaining within the Neoclassical Paradigm?.....	170
Mostenets A. V. Evaluating the Quality of Bank Assets.....	175
Kovalyuk A. O. Features of Establishing the Institution of Financial Intermediation in Ukraine.....	180
Volvenkova M. M. The Credit Activities of the Bank and the Formation of Interest Rates.....	185

MANAGEMENT AND MARKETING

Ponomarenko T. V. The Cognitive Essence of Ensuring the Economic Sustainability of Economic Entities.....	190
Skrynkovskyy R. M. Diagnosing the Strategic Competition of Enterprises-Competitors.....	196
Antonenko I. Ya., Melnyk I. L. The Contemporary Factors of Establishing a Product Strategy of Tourism Enterprise.....	202
Zoidze D. R. The Main Directions of Crisis Management at the Enterprises of Pharmaceutical Industry.....	207
Stupina Yu. Yu., Us Yu. V. The Conceptual Provisions of Formation of the Organizational-Economic Ensuring of Management of Changes at the Machine-Building Enterprises.....	214
Bazaliieva L. V. Management of Transaction Costs of the Opportunistic Behavior of the Enterprise's Staff on the Basis of the Concept of Internal Marketing.....	220

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО ТРАНСФОРМУВАННЯ

© 2016 ФЕОФАНОВА І. В.

УДК 336.2

Феофанова І. В. Теоретичне забезпечення податкового трансформування

Метою статті є визначення питань, на які необхідно знайти відповіді, щоб науково обґрунтувати податкову трансформацію в Україні. Проаналізоване структурно-логічні зв'язки теорій, що забезпечують обґрунтування податкових систем та їх трансформування. Систематизовано різні точки зору на рівень податкового навантаження й розподіл податкового тягаря між великим і малим бізнесом. Визначено питання, які вимагають теоретичного обґрунтування при виборі моделі податкової системи. Зазначено, що частки непрямих і прямих податків та їх ставки можуть бути обґрунтовані шляхом розрахунків з використанням статистичних даних. Результати дослідження можуть бути використані для розробки алгоритму теоретичного обґрунтування податкової трансформації.

Ключові слова: податки, податкова система, податкове трансформування, наукове обґрунтування, теорія податків.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Феофанова Ірина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту, Запорізька державна інженерна академія (пр. Соборний, 226, Запоріжжя, 69006, Україна)

E-mail: feofanovaiv@mail.ru

УДК 336.2

Феофанова І. В. Теоретическое обеспечение налоговой трансформации

Целью статьи является определение вопросов, на которые необходимо найти ответы, чтобы научно обосновать налоговую трансформацию в Украине. Проанализированы структурно-логические связи теорий, обеспечивающих обоснование налоговых систем и их трансформирование. Систематизированы различные точки зрения на уровень налоговой нагрузки и распределение налогового бремени между крупным и малым бизнесом. Определены вопросы, требующие теоретического обоснования при выборе модели налоговой системы. Определено, что доли косвенных и прямых налогов и их ставки могут быть обоснованы путем расчетов с использованием статистических данных. Результаты исследования могут быть использованы для разработки алгоритма теоретического обоснования налоговой трансформации.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, налоговая трансформация, научное обоснование, теория налогов.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Феофанова Ирина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета, анализа, налогообложения и аудита, Запорожская государственная инженерная академия (пр. Соборный, 226, Запорожье, 69006, Украина)

E-mail: feofanovaiv@mail.ru

UDC 336.2

Feofanova I. V. Theoretical Provision of Tax Transformation

The article is aimed at defining the questions, giving answers to which is necessary for scientific substantiation of the tax transformation in Ukraine. The article analyzes the structural-logical relationships of the theories, providing substantiation of tax systems and transformation of them. Various views on the level of both the tax burden and the distribution of the tax burden between big and small business have been systematized. The issues that require theoretical substantiation when choosing a model of tax system have been identified. It is determined that shares of both indirect and direct taxes and their rates can be substantiated by calculations on the basis of statistical data. The results of the presented research can be used to develop the algorithm for theoretical substantiation of tax transformation.

Keywords: taxes, tax system, tax transformation, scientific substantiation, theory of taxes.

Fig.: 1. **Bibl.:** 10.

Feofanova Iryna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis, Audit and Taxation, Zaporizhia State Engineering Academy (226 Sobornyi Ave., Zaporizhia, 69006, Ukraine)

E-mail: feofanovaiv@mail.ru

Україна знаходиться в стані перманентного податкового трансформування. Однак більшість змін у податковому законодавстві не мала і не має достатнього наукового обґрунтування і не пов'язується зі стратегією розвитку економіки держави [1]. При реформуванні оподаткування не враховується вплив змін податкової політики на поведінку споживачів і бізнесу, не існує зв'язку між збільшенням податків і кількістю й якістю послуг, що надаються державою. Тому питання теоретичного забезпечення змін податкової системи, податкової політики і податкового законодавства набувають значної актуальності.

Напрями та проблеми податкової трансформації в Україні досліджуються в працях багатьох вчених, а саме: Т. Бугай, В. Ільяшенко, А. Крисоватого, І. Лютого, В. Мельника, П. Мельника, М. Пасічного, О. Соскіна, Л. Тарангул та інших.

Думки економістів щодо реформування податкової системи України суттєво різняться. Головні розбіжності виникають з питань, чи можна ще збільшувати податкове навантаження; хто повинен нести основне податкове

навантаження – великий або малий бізнес; на податкові системи яких країн слід орієнтуватися.

Метою статті є визначення питань, які необхідно вирішити для наукового обґрунтування податкових трансформацій.

Для наукового обґрунтування змін у податковій системі необхідно звернутися до теорії податків. Теорія податків – комплексне поняття, вона поєднує різні розділи та питання економічної науки, а також правознавства. Ці взаємозв'язки представлені на рис. 1.

До складу теорії податків входять, насамперед, теорії, які визначають суть категорії «податки». З погляду сучасної теорії економіки суспільного сектора основною функцією держави вважається надання своїм громадянам суспільних благ, у зв'язку з чим податки розглядаються як витрати на їх виробництво. Крім того, за споживачами залишається безперечне право домагатися мінімізації своїх витрат (податків).

Таким чином, єдиним змістом і виправданням податків у демократичному суспільстві вважаються максимальне задоволення попиту платників податків на

суспільні блага й визнання його громадянами принципів перерозподілу доходів.

Основна функція податків – формування доходів бюджету. Усі питання, пов’язані з державним бюджетом, вивчаються теорією фінансів і фінансової політики. Головні питання, що вирішуються на цьому етапі, – балансування доходів та витрат уряду, при цьому наявність дефіциту бюджету не заперечується, оскільки він має стимулюючий вплив на економіку, головне, щоб він залишався в певних межах.

Потреба держави в коштах залежить від моделі економічної системи. Розвинені країни мають соціально орієнтовані економіки, однак участь держави в підтримці малозабезпечених верств населення різна. Відомі три основні моделі соціальної держави: *ліберальна* (англосаксонська), *соціально-демократична* (скандинавська), *консервативна* (континентальна європейська).

Ліберальна модель припускає захист найбільш нужденних верств населення. Основною передумовою є переконаність, що люди самі можуть подбати про свій добробут. Частка податків у ВВП країн з такою моделлю (Велика Британія, США) перебуває на рівні 30–35%. Соціально-демократична модель припускає підтримку всього населення, спрямована на недопущення бідності й забезпечення гідного рівня життя всім громадянам. Досягається це за допомогою прогресивного оподаткування й зменшення диференціації доходів. Частка податків у ВВП у таких країн, наприклад Швеції, становить 50–52%. Третя модель характерна для Німеччини, Австрії, Італії, Франції. Модель ґрунтується на системі соціального страхування, з виплатою внесків як працівниками, так і роботодавцями. Пріоритет віддається обов’язковому страхуванню, частка приватного добровільного страхування відіграє допоміжну роль. У цьому випадку боротьба з бідністю здійснюється одночасно зі створенням гідних умов життя для всіх громадян. Частка податків у ВВП у таких країнах становить близько 50%.

Таким чином, обсяги суспільних благ і послуг, що надаються державою, та рівень податкового навантаження встановлюються одночасно. Якщо обсяги державних зобов’язань зростають, то повинні збільшуватися податки. Неможливо одночасно збільшувати видатки і зменшувати надходження до бюджету, це означатиме, що країна буде накопичувати борги.

Більшість економістів вважає, що податкове навантаження в Україні перевищує допустимі показники. Інші доводять, що, з урахуванням наявності тіншового сектора, податкове навантаження помірно і становить приблизно 20–23%, однак вони також проти його збільшення, а вирішення проблеми збільшення податкових надходжень бачать у детінізації економіки.

Якщо вважати оптимальним рівень податкового навантаження 30% [2], то в Україні перерозподіл ВВП через бюджет становить 29,1%, а податкові надходження – 23,5% ВВП [3]. Таким чином, податкове навантаження є помірним, однак розподіл його нерівномірний, і окремі платники податків дійсно страждають від непосильного податкового навантаження.

Оскільки населення в Україні не бачить зв’язку між сплаченими в бюджет податками і послугами, отриманими з боку держави, то рівень податкового навантаження має бути менше, ніж у країнах із соціально-демократичною моделлю економіки. Орієнтуватися потрібно на ліберальну модель з невисокими обов’язковими внесками до фондів соціального страхування. Соціологічні дослідження доводять, що українці згодні сплачувати до бюджету не більше 10% доходу [4].

Додаткові державні послуги можуть бути забезпечені на рівні місцевих громад, які повинні мати право встановлювати з цією метою додаткові збори. До того ж, місцеві бюджети легше контролювати, і врешті-решт людина повинна зрозуміти, що не має нічого безоплатного, за все потрібно платити.

Окреме рішення при формуванні податкової системи необхідно прийняти щодо оподаткування підпри-

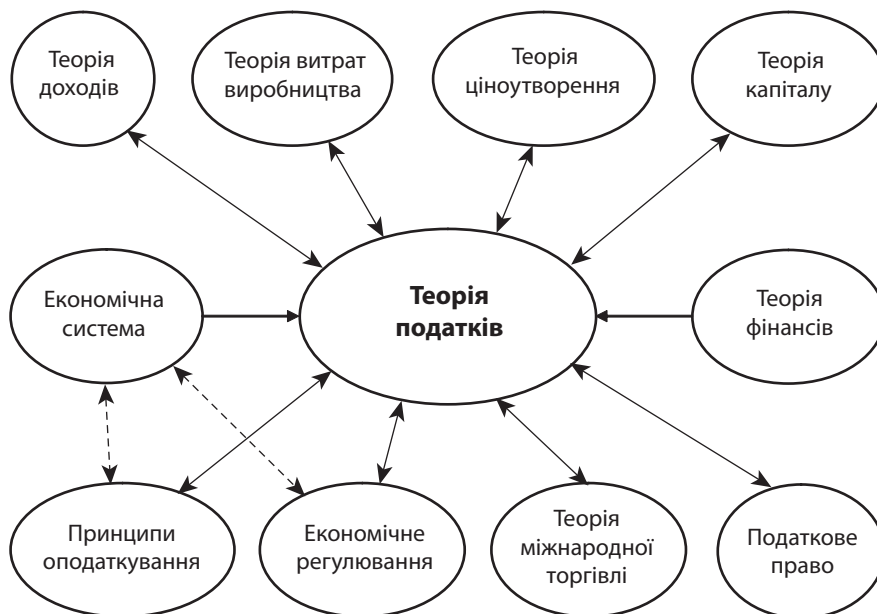

Рис. 1. Взаємозв’язки теорії податків з економічними теоріями

емств. Чи повинні приватні підприємства як юридичні особи брати участь у фінансуванні доходів бюджету або це обов'язок тільки фізичних осіб, тобто домогосподарств? Чи не є пільги для малого бізнесу допомогою не тільки підприємствам, але й зниженням податкового тягаря на окремих громадян, оскільки дуже складно відокремити прибуток підприємства, що перебуває в одноособовому володінні, і доходи його власника? Чи не стане бажання зберегти пільги на перешкоді для розвитку бізнесу, зростанню підприємства? І чому саме підприємці повинні звільнитися від участі у фінансуванні суспільних благ?

Відповіді на ці питання неможливо знайти шляхом розрахунку, суспільство повинне вирішити, що його більше турбує: бідність або нерівність? Ці питання стосуються індивідуальних цінностей, світогляду, які залежать також від традицій і визначають менталітет людини. Економічна теорія може тільки пояснити різницю у наслідках того чи іншого вибору.

Частина економістів вважають, що потенціал оподаткування значно більший у великих підприємств, тому вони повинні нести податковий тягар, а малі та середні підприємства необхідне оподатковувати в меншому ступені [2]. Як аргументи на захист своєї позиції вони наводять такі факти:

- ✦ малі підприємства ніколи не розглядаються як наповнювач бюджету, лише як джерело робочих місць;
- ✦ механізми трансферного ціноутворення дають змогу великим підприємствам ухилятися від оподаткування, тому є можливість значно збільшити податкові надходження в разі усунення таких механізмів;
- ✦ легше контролювати меншу кількість великих підприємств;
- ✦ великий бізнес знаходиться у власності олігархів, впливаючи на владу, вони домагаються пільг.

У сучасних умовах, коли більша частина населення знаходиться на межі бідності, пропозиції, що за все повинні платити олігархи, дуже популярні у країні. Такі думки ґрунтуються на тому, що, отримавши в результаті приватизації власність на пільгових умовах, тобто за ціною, значно нижчою суспільних витрат на створення активів і нижче ринкової ціни, власники підприємств не намагаються використовувати її в інтересах суспільства.

Інші економісти доводять, що малий бізнес майже не сплачує податків (податкове навантаження становить 0,5–7% прибутку). Таке становище формує асоціальну поведінку. Власники малих підприємств і ФОП – це основа середнього класу України. У розвинутих країнах середній клас є опорою держави, однак це не відповідає стану справ в Україні. До того ж, якщо податки будуть сплачувати лише великі підприємства, уряд буде діяти в інтересах саме таких підприємств, тому що «хто платить, той і замовляє музику».

Таким чином, податки стосуються не тільки відносин між державними органами й платниками податків, але і взаємовідносин людей один з одним, тому що без-

посередньо пов'язані з таким важливим поняттям, як справедливість, яке може бути виражене як рівність податкового навантаження окремих людей, підприємств, організацій.

Який би конкретний принцип не був покладений в основу відносної рівності податкових зобов'язань, «демократичне» оподаткування передбачає, по-перше, рівність по горизонталі, й, по-друге, рівність по вертикалі. Перше – це безпосередня рівність зобов'язань для всіх осіб, що перебувають в однаковому положенні з погляду прийнятих принципів; друге – відповідність диференціації податкових зобов'язань відмінностям у їх положенні. Обидва принципи по суті виражають ідею заборони на дискримінацію в оподаткуванні.

Податкова система держави, яка ґрунтується на визначених принципах оподаткування, охоплює види податків, платників податків і контролюючі органи. Формування ефективної податкової системи потребує значних зусиль, тому використовують досвід інших країн, адаптуючи вже відомі системи до реалій економічного життя у своїй країні.

Питання, на податкові системи яких країн слід орієнтуватися при реформуванні податкової системи України, для більшості економістів є однозначним – на податкові системи розвинутих країн, оскільки вони мають високий рівень життя.

Деякі економісти вважають, що для проведення кардинальних заходів у податковій сфері не потрібно широко застосовувати досвід західних країн, бо їх податкові системи формувалися в минулому, а нам слід орієнтуватися на майбутнє і враховувати досвід країн, що недавно мали високі темпи економічного зростання (Південна Корея, Китай). Однак відомо, що ті інструменти, які з успіхом були застосовані в одній країні, не дають результату в іншій. Вибирати необхідне те, що підходить саме вашій країні.

Коли говорять про наукове обґрунтування податкової політики, перш за все мають на увазі вибір об'єктів оподаткування, розрахунки ставок і встановлення пільг, визначення їх впливу на ділову активність, інвестиції, темпи економічного зростання, обсяги тіньової економіки тощо.

Об'єктами оподаткування є доходи, майно, споживання, міжнародні операції й т. п. Таким чином, до теорії податків безпосереднє відношення мають теорія доходів, витрат виробництва, міжнародної торгівлі й т. ін. Навколо об'єктів оподаткування, ставок податків та пільг точиться чимало дискусій.

Першим постає питання, які податки – прямі або непрямі – будуть забезпечувати основні податкові надходження. Вибір оптимального співвідношення прямих і непрямих податків має ключове значення для формування ефективної податкової системи. Так, у США і Швейцарії основна частка податкових надходжень припадає на прямі (прибутковий податок), а в таких країнах ЄС, як Франція, Греція, Іспанія – на непрямі податки [5; 6]. У розвинутих країнах останнім часом збільшується частка прямих податків, а частка непрямих податків поступово зменшується [5; 7]. Прямі та непрямі податки

мають свої особливості, що залежно від обставин можуть бути як перевагами, так і вадами [5; 6].

Прямі податки більш справедливі з точки зору здатності їх сплачувати, також вони, як правило, не перекладаються на інших осіб. Однак прямі податки мають значний вплив на стимули до праці, інвестування та прийняття на себе підприємницьких ризиків. Досвід розвинених країн доводить, що оподаткування доходів є дієвим інструментом перерозподілу доходів. Серед чинників, що впливають на обсяги надходжень від податку на доходи з фізичних осіб в Україні, можна виділити такі: зростання ставок оподаткування, підвищення мінімального рівня заробітної плати, легалізація виплати зарплати – збільшують надходження; навмисне зниження платниками оподаткованого доходу – зменшує надходження [8].

Непрямі податки можуть перекидатися на інших осіб, мають кумулятивний ефект, збільшення їх ставок викликає інфляцію, але вони забезпечують більш стабільні надходження до бюджету та легше сплачуються, тому в умовах кризи непрямі податки мають перевагу над прямими податками [5; 6].

Таким чином, види податків та їх ставки можуть бути обґрунтовані та підтвержені розрахунками. Економічна наука пропонує також методи розрахунку втрат суспільства від нерівності в доходах, наприклад показник Аткінсона. Існують методи розрахунку ефективності оподаткування та розподілу податкового навантаження [9].

Питання розробки механізму стягнення податків, їх розрахунків і перерахування в бюджет, контролю своєчасного й повного виконання зобов'язань ставляться до теорії організації оподаткування. Ця частина теорії податків тісно пов'язана з податковим правом. Саме адміністрування податків – найбільш уразлива ланка податкової системи України. Складність та незрозумілість законодавчих вимог, зайва бюрократизація процесу сплати податків потребують занадто великих витрат часу і коштів з боку платників податків і податкових органів. Крім того, неоднозначне трактування норм законодавства породжує корупцію, що потребує додаткового контролю з боку держави та суспільства в цілому. Тому спрощення процесу справляння податків може дати більший ефект для детінізації економіки, ніж обґрунтування ставок податків. В. Крупін, досліджуючи державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем, дійшов висновку, що податкова складова механізму регулювання є найбільш складною, нестабільною і дестимулюючою [10, с. 143].

Вплив податків на ділову активність уможлиблює використання податкової політики для макроекономічного регулювання. Загальні рекомендації такі: при погіршенні ринкової кон'юнктури податкове навантаження слід зменшувати, при економічному зростанні, щоб запобігти інфляції, податки збільшують.

Ця сфера діяльності припускає макроекономічне прогнозування майбутньої ситуації в економіці й розрахунки податкового ефекту. Може здатися, що поведінка людей зводиться нанівець всі теоретичні припущення.

За розрахунками, що наведені у праці [3], зниження ставок податку на прибуток підприємств впродовж 2011–2014 рр. (з 25% до 18%) супроводжувалося зменшенням надходжень та відповідного коефіцієнта еластичності по ВВП. Автор вважає, що сподіватися на «зростання податкових надходжень згідно з класичними економічними доктринами при зниженні ставок оподаткування в Україні не виявляється можливим».

Це доводять і зміни в оподаткуванні заробітної плати. Так, знижуючи ставку ЄСВ для роботодавців, уряд розраховував на підвищення заробітної плати працівників та її легалізацію, однак цього не відбулося. Зниження витрат виробників не привело ні до зниження цін, ні до розширення обсягів виробництва, що могло позначитися на рівні безробіття.

ВИСНОВКИ

Таким чином, економічна наука не здатна дати відповіді на всі питання, які необхідно вирішити при формуванні податкової політики. Так, можна розрахувати податкові надходження за різними ставками податків, втрати суспільства від нерівності в доходах і наданих пільг, однак податковий ефект передбачити не завжди можливо.

По окремих питаннях економічна теорія може тільки пояснити різницю в наслідках того чи іншого вибору. Тому для формування сучасної податкової системи України слід визначити:

- ✦ які суспільні блага держава буде надавати громадянам і в якому обсязі, хто може розраховувати на державну допомогу, тобто визначити економічну модель економіки;
- ✦ яку частину свого доходу за даним рівнем заробітної плати (доходів) людина здатна сплачувати в бюджет, від чого (благ першої необхідності, або розкоші) їй при цьому необхідно буде відмовитися;
- ✦ як досягти справедливого і стабільного балансу в розподілі податкового тягаря між галузями економіки, домогосподарствами;
- ✦ яким чином податкова система здатна стимулювати інвестування;
- ✦ яким чином спростити справляння податків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугай Т. В. Щодо концепції реформування податкової системи України / Т. В. Бугай, О. П. Герус // Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів: матеріали науково-практичної конференції (21.11.2014 р., м. Ірпінь), 2014. – 270 с.
2. Соскін О. І. Трансформація податкової системи в контексті формування сучасної економічної моделі України / О. І. Соскін // Економічний часопис -XXI. – 2010. – № 3-4. – С. 7-14.
3. Касперович Ю. В. Стратегічні пріоритети і завдання податкової реформи в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс] / Ю. В. Касперович. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf
4. Коркоц О. М. Позитивні та негативні процеси в умовах реформування податкового законодавства України / О. М. Коркоц // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 5. – С. 66–69.

5. Ходякова О. В. Аналіз косвенного налогообложення в Україні / О. В. Ходякова // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 298–303.

6. Пасічний М. Д. Механізм непрямого оподаткування в Україні: становлення та розвиток / М. Д. Пасічний // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 311–317.

7. Гаркушенко О. М. Непряме налоги як источник доходів бюджету / О. М. Гаркушенко // Менеджер. – 2014. – № 2 (68). – С. 31–37.

8. Проць Н. В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації / Н. В. Проць // Фінансовий простір. – 2015. – № 1 (17). – С. 221–227.

9. Сибірянська Ю. В. Принцип рівності платника та його реалізація через оподаткування громадян податком на доходи фізичних осіб [Електронний ресурс] / Ю. В. Сибірянська // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4501>

10. Крупін В. Є. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем : монографія / В. Є. Крупін; НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. С. О. Іщук. – Львів, 2009. – 218 с.

REFERENCES

Buhai, T. V. "Shchodo kontseptsii reformuvannya podatkovoi systemy Ukrainy" [As for the concept of reforming the tax system of Ukraine]. *Reformuvannya podatkovoi systemy Ukrainy v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv*. Irpin, 2014.

Garkushenko, O. M. "Nepryamyye nalogi kak istochnik dokhodov byudzheta" [Indirect taxes as a source of budget revenues]. *Menedzher*, no. 2 (68) (2014): 31-37.

Kasperovych, Yu. V. "Stratehichni priorytety i zavdannia podatkovoi reformy v Ukraini" [Strategic priorities and objectives of

tax reform in Ukraine]. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf

Korkots, O. M. "Pozytyvni ta nehatyvni protsesy v umovakh reformuvannya podatkovoho zakonodavstva Ukrainy" [Positive and negative processes in terms of reforming the tax legislation of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5 (2015): 66-69.

Khodyakova, O. V. "Analiz kosvennogo nalogooblozheniya v Ukraini" [Analysis of indirect taxation in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 298-303.

Krupin, V. Ye. *Derzhavne rehulivannia zovnishnyoekonomichnoi diialnosti terytorialno-vyrobnychkykh system* [State regulation of foreign economic activity of territorial and production systems]. Lviv, 2009.

Prots, N. V. "Formuvannya podatkovykh nadkhodzen mistsevykh biudzhativ v konteksti biudzhetnoi detsentralizatsii" [Formation of tax revenues of local budgets in the context of fiscal decentralization]. *Finansovyi prostir*, no. 1 (17) (2015): 221-227.

Pasichnyi, M. D. "Mekhanizm nepriamoho opodatkovannya v Ukraini: stanovlennia ta rozvytok" [The mechanism of indirect taxation in Ukraine: formation and development]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 311-317.

Sybirianska, Yu. V. "Pryntsyp rinvnosti platnyka ta yoho realizatsiia cherez opodatkovannya hromadian podatkom na dokhody fizychnykh osib" [Payer principle of equality and its implementation through public taxation tax on personal income]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4501>

Soskin, O. I. "Transformatsiia podatkovoi systemy v konteksti formuvannya suchasnoi ekonomichnoi modeli Ukrainy" [The transformation of the tax system in the context of the current economic model of Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 3-4 (2010): 7-14.

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ

© 2016 СМЕЦЬ В. В.

УДК 330.146

Смець В. В. Еволюція теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу

У статті запропоновано класифікацію періодів еволюції теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу з урахуванням цивілізаційного підходу до розвитку суспільства. Автором запропоновано п'ять етапів еволюції теоретичних підходів, які тісно пов'язані з розвитком економіки і передбачають домінування певної форми нагромадження капіталу. Так, перший етап (період до н. е. – V ст.) має назву Індивідуально-суспільної значущості нагромадження капіталу; другий етап (з VI ст. до XVI ст.) – Нагромадження грошових капіталів; третій етап (із середини XVII ст. до кінця XVIII ст.) – Період промислово-виробничого нагромадження капіталу; четвертий етап (із середини XIX ст. до 70-х років XX ст.) – Період інвестиційно орієнтованого нагромадження капіталу; п'ятий етап (із 70-х років XX ст. до нинішнього періоду) – Період глобально-інтенсивного нагромадження капіталу.

Ключові слова: нагромадження капіталу, ефективність капіталу, розвиток теорії, етапи еволюції.

Табл.: 1. **Бібл.:** 27.

Смець Вадим Вікторович – аспірант, кафедра економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: vadimemec@yahoo.com

УДК 330.146

UDC 330.146

Емец В. В. Эволюция теоретических подходов к раскрытию экономической сущности накопления капитала

В статье предложена классификация периодов эволюции теоретических подходов к раскрытию экономической сущности накопления капитала с учётом цивилизационного подхода к развитию общества. Автором предложено пять этапов эволюции теоретических подходов, которые тесно связаны с развитием экономики и предусматривают доминирование определенной формы накопления капитала. Так, первый этап (период до н. э. – V в.) называется Индивидуально-общественной значимости накопления капитала; второй этап (с VI в. до XVI в.) – Накопление денежных капиталов; третий этап (с середины XVII в. до конца XVIII в.) – Промышленно-производственного накопления капитала; четвёртый этап (с середины XIX в. до 70-х годов XX в.) – Инвестиционно ориентированного накопления капитала; пятый этап (с 70-х годов XX в. до нынешнего периода) – Глобально-интенсивного накопления капитала.

Ключевые слова: накопление капитала, эффективность капитала, развитие теории, этапы эволюции.

Табл.: 1. **Библ.:** 27.

Емец Вадим Викторович – аспирант, кафедра экономической теории и конкурентной политики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: vadimemec@yahoo.com

Yemets V. V. Evolution of the Theoretical Approaches to Disclosing the Economic Substance of Accumulation of Capital

The article proposes a classification for periods of evolution of theoretical approaches to disclosing the economic substance of accumulation of capital, taking into account the civilizational approach to the development of society. The author has proposed five stages in the evolution of theoretical approaches, which are closely related to the development of economy and stipulate dominance of a certain form of accumulation of capital. So, the first stage (time period B.C. – the 5th Century) is referred to as Individual-social significance of accumulation of capital; the second stage (from the 6th century to the 16th century) – Accumulation of monetary capitals; the third stage (from the mid-17th century until the end of the 18th century) – Industrial-production accumulation of capital; the fourth stage (from the mid-19th century until the 70s of the 20th century) – Investment-oriented accumulation of capital; the fifth stage (from the 70s of the 20th century up to the current period) – Globally-intensive accumulation of capital.

Keywords: accumulation of capital, capital efficiency, development of theory, evolution stages.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 27.

Yemets Vadym V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: vadimemec@yahoo.com

Завдання осмислення сутності «капіталу», його нагромадження, вивчення напрямків його найбільш ефективного та суспільно відповідального використання постала перед людством одразу з появою надлишків праці та можливістю їх еквівалентного обміну. З'ясування закономірностей розвитку відносин щодо нагромадження капіталу, а також їх зв'язок з еволюцією теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу, дає можливість встановити залежність між розвитком теоретичних підходів та практичними аспектами даних відносин. Це, своєю чергою, надає інструментарій для розробки напрямків та підходів до розвитку відносин, пов'язаних з нагромадженням капіталу та його ефективного використання в національній економіці.

Серед українських вчених-економістів, які досліджували тематику, пов'язану з нагромадженням капіталу, слід виділити: В. Гейця, публікації якого стосуються широкого спектра питань, пов'язаних з нагромадженням капіталу, зокрема в реальному секторі економіки [3]; Ю. Уманців аналізує широкий спектр проблем, пов'язаних з визначенням напрямків взаємного впливу процесів нагромадження капіталу та конкуренції в економіці [19]; А. Герасименко, яка розробляла тематику ролі концентрації капіталу та монополії [4]; Я. Жаліла, наукові розробки якого стосуються значення нагромадження капіталу в контексті національної безпеки [6]; Н. Дучинську, яка вивчала аспекти відтворення основних форм капіталу [5]; Г. Терещенко, чий науковий розробки пов'язані з динамікою капіталу небанківських

фінансових установ [18], С. Архієреєва, який досліджує соціальний капітал [2] та ін.

Серед зарубіжних економістів питаннями нагромадження капіталу займався досить широке коло вчених: починаючи від Ксенофонта, Аристотеля, Сміта, Рікардо, Маркса, закінчуючи Кейнсом, Менгером, Маршаллом, Манделлом, Енгусом та іншими.

Основним завданням дослідження є встановлення закономірностей еволюції теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу в аспекті розвитку економічних процесів у суспільстві.

З метою систематизації дослідження еволюції теоретичних підходів до розкриття сутності нагромадження капіталу пропонується класифікація періодів теоретичних підходів з урахуванням особливостей домінуючих форм капіталу і його функцій у конкретно взятій період (табл. 1).

Період індивідуально-суспільної значущості нагромадження капіталу (період до н. е. – V ст.).

Період індивідуально-суспільної значущості нагромадження капіталу мав місце впродовж раннього космогенного етапу в рамках цивілізаційного підходу розвитку суспільства.

Цей етап характеризується розвитком, переважно, натурального виробництва приватними господарствами. Основою виробництва є сільське господарство та, незначною мірою, ремісництво. Функцію грошей виконують дорогоцінні метали (золото, срібло, мідь). Кредитні відносини знаходяться у зародковому стані. Нагромадження капіталу відбувається у формі розвитку приватних (індивідуальних) господарств, а також накопичення цінних металів для подальшого їх використання щодо певних суспільних потреб.

На цьому ранньому етапі розвитку економічної думки інтереси дослідників, в основному, були спря-

мовані на визначення **індивідуально-суспільної значущості капіталу**, значимості нагромадження капіталу як фактора сталого розвитку. На цих проблемах, передусім, сконцентровані дослідження давньогрецьких філософів-економістів.

У своїй праці «Домострой» Ксенофонт (444–355 рр. до н. е.) наголошує на необхідності «примноження багатства чесним шляхом» [9, с. 84]. Особливістю поглядів Ксенофонта в контексті проблематики «нагромадження капіталу» було те, що він вбачав за необхідне надлишкову частину грошей (грошима Ксенофонт вважав виключно срібло) заковувати, щоб використати її у випадку неврожаю чи війни [27]. Тобто, він розглядав нагромадження як резерв на випадок певних форс-мажорних обставин, виключаючи можливість їх використання у процесі ведення певної господарської діяльності. Звісно, така постановка питання свідчить, перш за все, про те, що Ксенофонт розглядав заощадження домогосподарств з позиції їх індивідуальної значимості при настанні певних негативних умов. Деяко по-іншому вбачав значення нагромадження капіталу для розвитку суспільства Аристотель (384–322 рр. до н. е.). Він вважав, що накопичення, яке стосується домогосподарств, має певне розмежування, оскільки нагромадження грошей не є їх основним пріоритетом [1, с. 393]. Аристотель вказує, що мистецтво накопичувати статки домогосподарствами – необхідне та природне, натомість, накопичення в результаті торгової діяльності він вважає не необхідним, тобто другорядним. Тобто Аристотель вбачав нагромадження домогосподарствами вкрай важливим, оскільки це сприяє забезпеченню суспільства необхідними матеріальними благами.

Серед філософів Стародавнього Риму значення нагромадження капіталу досліджував Цицерон (107–44 рр.

Таблиця 1

Класифікація етапів еволюції теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу

№ етапу	Найменування етапу	Період домінування етапу	Домінуюча форма нагромадження капіталу	Основні функції нагромадженого капіталу
I	Індивідуально-суспільної значущості нагромадження капіталу	період до н. е. – V ст.	Індивідуальний капітал, торговий, лихварський	Збереження
II	Нагромадження грошових капіталів	VI ст. – XVI ст.	Торговий капітал	Оборотні засоби
			Фінансово-банківський капітал	Примноження
			Національний капітал	Зростання добробуту
III	Промислово-виробничої спрямованості капіталу	середина XVII ст. – кінець XVIII ст.	Промисловий капітал	Розширене виробництво
IV	Інвестиційної орієнтованості капіталу	середина XIX ст. – 70-ті рр. XX ст.	Інвестиційний капітал	Універсалізація ділової активності
V	Глобально-інтенсивної спрямованості капіталу	70-ті рр. XX ст. – нинішній період	Глобальний капітал	Максимізація ефективності

Джерело: розроблено автором.

до н.е.). Захищаючи лихварство, він відзначав: «держава більше, ніж на всьому, тримається на кредиті, який цілком не буде можливим, якщо сплата грошей, взятих в борг, не буде обов'язковою» [20, с. 123]. У такий спосіб Цицерон описав значення для суспільства осередків, які здійснюють нагромадження капіталу шляхом надання грошей у тимчасове користування за певну платню, капітал в античному світі асоціювався з безмежним накопиченням багатства. Тобто, лихварство у той період було фактично єдиним інститутом, що надавав гроші у борг на різноманітні цілі населенню та еліті.

Серед джерел Стародавнього Китаю, які містять аспекти проблематики нагромадження капіталу, відзначимо трактат «Гуань-цзи», який з'явився у IV–III ст. до Р. Х., його автор невідомий. У трактаті мова йде про заходи, які зробиють державу багатою в цілому; тут йдеться про забезпечення землеробів дешевим кредитом, заміну прямих податків непрямими, про усунення спроб купців надмірно збагачуватись, тощо. Результатом таких дій має стати досягнення класової згоди та спокою в селищах [21, с. 29]. Крім того, автори «Гуань-цзи» пропонували створювати накопичувальні фонди з метою впливу на товарні ринки, тобто, купувати товари при їх надлишковому виробництві та продавати у випадку їх нестачі [21, с. 231]. Таким чином, трактат «Гуань-цзи» розглядає нагромадження капіталу в країні як необхідність збереження спокою в суспільстві та належного його розвитку. Тут вказується також, що золото є тією величиною, що дає змогу оцінювати стан ресурсів держави.

Упродовж періоду індивідуально-суспільної значущості роль нагромадження капіталу, виходячи з досліджень сучасників, розглядалася з двох основних ракурсів: з одного боку – це приватне нагромадження з метою задоволення певних індивідуальних та суспільних потреб (переважно у випадку гострої необхідності), а з іншого – нагромадження з метою забезпечення стабільності в країні. І як висновок: основна функція, яку виконує у цей період капітал, є *заощадження та накопичення*.

Період нагромадження грошових капіталів (VI ст. – XVI ст.)

Цей період розпочався приблизно в VI ст. і тривав до XVI ст. Його початок асоціюється з формуванням земельного феодалізму на територіях колишньої Римської імперії. Початок цього періоду пов'язується з нагромадженням капіталу впродовж Хрестових походів (XI–XIII ст.). Наслідком цих подій, які значно змінили економічне життя в Європі, був динамічний розвиток міжнародної торгівлі, запровадження перших кредитних інститутів, підвищення рівня життя населення в Європі. У цей період домінуючою формою нагромадження капіталу стає торговельний капітал, який виконує функцію торговельних засобів. На жаль, цей період розвитку нагромадження капіталу досить мало досліджений у науковій літературі.

Треба зазначити, що упродовж цього етапу, по мірі розвитку банківських відносин (XIII–XVI ст.) нагромадження капіталу відбувається у формі фінансово-банківського розвитку, основною функцією якого було

примноження капіталу. Ці події відбувалися на фоні зрілого феодалізму за формаційним підходом, який характеризувався розвитком переважно натурального господарства на великих феодальних територіях, які уособлювали багатство. Основою економіки було натуральне та промислове виробництво в рамках цехової ремісничої системи. Базовим елементом функціонування феодальної системи були станові привілеї, які закріплювали за феодалами, надаючи їм безмежну владу на підконтрольних територіях.

Преволююче натуральне господарство фактично обмежувало обмін товарами з причини відсутності платіжних засобів у широких верств населення та їх концентрації в еліті феодального суспільства. Нагромадження капіталу було притаманне переважно вузькому прошарку населення – феодалам і, деякою мірою, населенню, задіяному у промисловості.

На цьому підґрунті починають розвиватися економічні теорії, які пізніше отримали узагальнену назву «меркантилізм». Саме меркантилісти ввели поняття «національне багатство», яке вони вбачали не в надбаннях окремих феодалів, а в нагромадженні на рівні країни. Вбачаючи необхідність у переході до більш досконалих економічних відносин (порівняно з натуральним виробництвом та обміном), що включало, перш за все, розвиток сфери обігу, меркантилісти визначили нагромадження грошей (срібла та золота) як засобу обміну, який мав допомогти країні збільшити національне багатство. «Не збільшуючи вартості суспільного продукту, торгівля здійснювала перерозподіл його від класів, що вели натуральне господарство, до купців та мануфактуристів. У масштабах суспільства це означало безумовне підвищення норми заощадження в національному доході» [14, с. 55].

Серед найбільш відомих представників цього періоду слід відзначити Б. Даванзатті (1529–1606 рр.), який у своїй праці «Читання про монету» (1582 р.) метафорично порівняв монету з кров'ю економічного організму та відзначив, що як велика втрата крові призводить до ослаблення життєвих сил і навіть смерті, так і нестача монети в країні гальмує її розвиток. Тому можна зробити висновок, що будь-яке багатство постає як таке, що може бути перетворене на гроші [7, с. 50]. Таким чином, Б. Даванзатті зводить нагромадження металевих грошей до основи основ функціонування економіки. Своєю чергою Т. Мен (1571–1641 рр.) сформулював формулу збільшення кількості грошей у країні. Він вважає, що для цього необхідно, щоб вартість експорту з країни перевищувала вартість її імпорту» [7, с. 52]. Такою постановкою питання Т. Мен фактично запропонував модель зовнішньоекономічної політики успішної країни того часу, що ґрунтується на грошовому нагромадженні. Інші меркантилісти, такі як У. Поттер, А. Серрі, Л. Робертс, у цілому погоджувались з формулюванням Т. Мена та сконцентрувались на поглибленому вивченні та деталізації запропонованого положення, яке базувалося на теорії нагромадження капіталу в грошовій формі [7, с. 52–54].

Таким чином, фокус філософів-учених поступово змістився з розгляду значення нагромадження капіталу для задоволення суспільних потреб у цілому до обґрунтування необхідності *акумулювання капіталу в грошовій формі*. Розвиток торговельних відносин, а згодом і банківської справи, сприяв ускладненню суспільних відносин щодо нагромадження капіталу та його перерозподілу, а, відповідно, і змінив його значення. Однак період переоціненого, на наш погляд, значення нагромадження грошового капіталу почав відходити на задній план з появою розуміння серед науковців важливості не тільки грошового нагромадження, а й власного (національного) виробництва та участі в міжнародному розподілі праці.

Період промислово-виробничого нагромадження капіталу (середина XVII ст. – кінець XVIII ст.)

Початок промислового перевороту в Західній Європі, наслідком якого була якісна зміна виробничих процесів і стрімкий розвиток виробництва та логістики з використанням машин та механізмів, сприяв появі інтересу до цих процесів у тогочасних науковців. Зокрема, до сфери вивчення потрапили й аспекти, пов'язані зі значенням нагромадження капіталу в контексті розширеного виробництва. При цьому, в міру нарощення виробничих відносин протягом XVII–XVIII ст., осмислення ролі капіталу в цих процесах постійно змінювалося, а взаємозв'язок капіталу та виробництва ставав все більш комплексним.

Початок цього етапу розвитку еволюції теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу можна пов'язати з працею Ф. Кене (1694–1774 рр.) «Економічні таблиці» (1758 р.). Учений робить одну з перших спроб встановити зв'язок між нагромадженням капіталу та виробничим процесом [17, с. 454–459]. Однак аналіз Ф. Кене в цій частині був дуже примітивним і спирався виключно на дослідження виробничих зв'язків у сфері сільськогосподарського виробництва. Таким чином, Ф. Кене став одним із перших економістів, дослідження якого можна віднести до **промислово-виробничого періоду розвитку теоретичних підходів до розкриття сутності нагромадження капіталу**, який співвідноситься з раннім індустріальним періодом цивілізаційного підходу в розвитку суспільства.

Однією з найбільш видатних наукових робіт промислово-виробничого періоду є трактат А. Сміта (1723–1790 рр.) «Про природу та причини багатства народів» (1776 р.), який з'явився в період раннього капіталізму [16]. Виключне значення напруцювань А. Сміта полягає в тому (звісно, в контексті цього дослідження), що він одним із перших обґрунтував прямий і зворотний зв'язки між нагромадженням капіталу та виробничою працею, спрощуючи всі інші види суспільної активності. Він сформулював ідею теоретичного фундаменту для переходу до капіталістичної формації, яка базувалася на індустріалізації виробництва. А запропонувавши розділення капіталу на основний і оборотний, А. Сміт фактично започаткував внутрішньо-інституційний погляд на функціонування капіталістичної формації, основаної на корпоративному виробництві.

Зацікавившись дослідженнями А. Сміта, Д. Рікардо (1772–1823 рр.) доповнює бачення його аспектів щодо нагромадження капіталу, зокрема, факторів, які мають безпосередній вплив на накопичення капіталу, мотиви накопичення, значення капіталу для розвитку виробництва в країні, перспективи його зниження тощо. Як і А. Сміт, Д. Рікардо також вважав, що основою нагромадження капіталу є виробнича сфера і визнавав у своїх працях важливість навчання та підвищення кваліфікації працівників, а також важливість додаткових учасників ринкових відносин (зокрема, перевізників) у процесі формування вартості товарів.

У своїй праці Д. Рікардо часто критикує А. Сміта стосовно його підходу до вивчення проблеми про нагромадження капіталу; зокрема він вказує на хибність твердження А. Сміта, що, мовляв, «зростання капіталу збільшує заробітну плату і веде до зниження прибутку» як результату конкуренції капіталів, вкладених в одну й ту ж галузь і, відповідно, збільшення попиту на робочу силу [15, с. 101]. Однак Д. Рікардо вказує, що нагромадження капіталу не може надовго понизити прибутки, якщо не існує якоїсь постійної причини, що сприяє підвищенню заробітної плати

Дж. С. Мілль (1806–1873 рр.) уточнює тезу Д. Рікардо про те, що капіталом є продукт праці. Він підкреслює, що «під капіталом» розуміють засоби та знаряддя, що є нагромадженням результатом раніше затраченої праці» [13, с. 54]. Таким чином, Дж. С. Мілль розглядає формування капіталу через призму виробничих відносин, які матеріалізуються у формі певних речей; при цьому, на думку Дж. С. Мілля, гроші виконують лише допоміжну функцію і, з його точки зору, асоціюються з капіталом та багатством [13, с. 56].

Потужний внесок у дослідження взаємозв'язку нагромадження капіталу та виробництва зробив К. Маркс (1818–1883 р.р.), який підійшов безпосередньо до значення нагромадження капіталу в процесі виробництва, розподілення надлишків праці та їх освоєння. У своїх працях він зробив спробу описати процес нагромадження капіталу як результат розширеного відтворення [10, с. 241].

Серед вчених-економістів, які зробили значний внесок у розуміння суті нагромадження капіталу, слід відзначити Дж. Б. Кларка (1847–1938 рр.), праці якого можна віднести до пізнього періоду промислово-виробничої спрямованості в запропонованій періодизації теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу. Дж. Кларк розглядає капітал як суму виробничих багатств, інвестованих у матеріальні речі, які постійно змінюються. Цей процес відбувається безперервно, хоча сам фонд зберігається. Таким чином, Дж. Кларк чітко відділяє матеріальні речі, які можуть бути використані у виробництві, і заперечує можливість включення до поняття «капітал» певних якостей людини, які можуть бути використані для виробничих цілей.

Таким чином, упродовж промислово-виробничого періоду еволюції теоретичних поглядів щодо розкриття економічної сутності нагромадження капіталу домінуючою формою було його *нагромадження у формі про-*

мислового капіталу, основною функцією якого було забезпечення розширеного відтворення. Це сприяло зосередженню праць вчених-сучасників на аспектах, які стосувалися, головним чином, значення кількісного нарощення виробничих активів, хоча і в новій їх якості (як результат промислового перевороту). Натомість, питання, пов'язані з наряжками підвищення ефективності використання таких активів, були поза увагою.

Період інвестиційної орієнтованості нагромодження капіталу (середина XIX ст. – 70-ті рр. XX ст.)

Починаючи з кінця XIX століття, спостерігаються зміни в наукових поглядах на процес нагромодження капіталу. Одним з перших економістів-науковців, котрий мав заклав фундамент «нового розуміння» суті нагромодження капіталу, був К. Менгер (1840–1921 рр.). Учений зробив спробу більш комплексно охарактеризувати поняття капітал. Він відразу відмовився від запропонованого А. Смітом підходу до тлумачення капіталу, зазначивши, що «не можна прийняти точку зору тих, хто називає «капіталом» будь-яку складову частину майна, яка приносить постійний дохід». К. Менгер під капіталом розуміє частину блага, яка є в розпорядженні індивідууму, яку він може використати для задоволення потреб у майбутньому [12, с. 166–168]. Теза щодо перенесення споживання на майбутнє стала ключовою в подальшому розвитку теорії нагромодження капіталу. До речі, А. Маршалл, сучасник К. Менгера, мав подібні погляди щодо сутності нагромодження капіталу [11].

Своєю чергою, Дж. Кейнс (1883–1946 рр.) розгорнув запропоновану К. Менгером та А. Маршаллом тезу щодо перенесення споживання на майбутнє (як основу нагромодження капіталу). Дж. Кейнс писав: «людина, інвестуючи гроші або купуючи капітальне майно, набуває право на низку майбутніх доходів від продажу відповідної продукції...» [8, с. 66]. Більше того, Кейнс запропонував інструмент для визначення ефективності капіталу (граничної ефективності капіталу) «як величину, що дорівнює тій обліковій ставці, яка зрівнює теперішню вартість ряду грошових доходів, очікуваних від використання капітального майна упродовж терміну його служби, з ціною її пропозиції» [8, с. 67]. Завдяки Кейнсу «нагромодження капіталу» отримало свою міру у вигляді облікової ставки граничної ефективності капіталу. При цьому відзначимо, що практично одночасно з Дж. Кейнсом економічними розробками займається І. Фішер (1867–1947 рр.). У 1930 р. з'являється його праця «Теорія відсотка», де розглядається поняття «інвестиційної можливості капіталу». По суті, І. Фішер підходив до поняття «капітал» як до похідної від отриманого доходу (відсотка на вкладений капітал) у результаті здійснення інвестування, тобто, капітал, за І. Фішером, – це сума приведених до теперішньої вартості платежів на вкладений капітал, або «дисконтований потік доходу» [23, с. 13]. А своєю «Концепцією вартості капіталу» (1937 р.) Дж. Уільямс (1900–1989 рр.) запропонував інструмент для знаходження ціни активу з урахуванням структури його капіталу (питомої ваги власного та позичкового капіталу в структурі балансу), таким чином

сформулювавши теорію дисконтування грошових потоків, яка використовується на практиці й нині [26].

Поява середнього класу з його індивідуально нагромадженим капіталом, еквівалент якого був замалий для того, щоб розпочати складне виробництво, але сумарний – достатній для потужних інвестицій, сприяв актуалізації наукових розробок. Ці концепції мали метою обґрунтувати доцільність поєднання заощаджень індивідуумів задля розвитку виробництва, з одного боку, та нагромодження без права впливати на виробничі процеси, – з іншого. Таким чином, серед найактуальніших аспектів того часу були проблеми, пов'язані з поєднанням різних форм капіталів (з різним профілем дохідності, ризику, горизонту обігу) в рамках одного фонду (портфеля), з метою забезпечення найвищої дохідності фонду за умов найнижчих ризиків. Засновником портфельної теорії, яка давала інтерпретацію багатьом концепціям, був Г. Марковіц (народився 1927 р.). Його «портфельна теорія», яку було розроблено в 50-х роках XX ст., здійснила справжню революцію в наукових поглядах щодо управління портфелем активів. Пізніше теорії Г. Марковіца були доповнені розробками Дж. Тобіна (1918–2002 рр.), В. Шарпа (народився 1934 р.) та іншими вченими.

Поява в 60-х роках XX ст. так званої «моделі ціноутворення активів» (*Capital Asset Pricing Model*) доповнила запропоновану Дж. Кейнсом методика визначення граничної ефективності капіталу. Кейнс запропонував методика не простого вивчення середньої ефективності капіталу в ретроспективі, а й презентував визначення необхідної ставки дохідності окремо взятого активу, виходячи з поточних ринкових умов та з урахуванням безризикової або мінімальної дохідності активу. Ця модель остаточно лягла в основу формування інструментарію для прийняття інвестиційного рішення як на рівні окремо взятого суб'єкта, так і на рівні потужної корпорації.

Поява «формули Блека – Шоулза» (1973 р.) здійснила чергову революцію на фінансових ринках і фактично стала одним із «стовпів» системи, яку ми маємо у XXI ст. Тобто, розробка «формули Блека – Шоулза» сприяла більш симетричному розподілу ринкових ризиків серед професіональних учасників фінансових ринків, а, відповідно, і темпів нагромодження капіталів інституційними інвесторами.

Як уже було відзначено, у цей період домінуючою формою капіталу став інвестиційний капітал. Основна функція його була пов'язана з універсалізацією його використання. Вона стала можливою завдяки появі критеріїв та інструментів оцінки ефективності його використання і загалом наукової теорії, пов'язаної з інвестуванням. Разом з тим, майбутні зміни в економічних процесах світу сприяли черговим змінам у поглядах вчених щодо ролі нагромодження капіталу.

Період глобально-інтенсивного спрямування капіталу (70-ті рр. XX ст. – нинішній період)

Безпрецедентне в історії світової економіки формування грошової маси, а також поява нових інституцій, технологій, процесів, зміна ролі центральних банків та інше відкрило новий етап у розвитку теоретичних під-

ходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу, який можна назвати **періодом глобально-інтенсивного спрямування капіталу**.

Трансформаційні процеси цього періоду, які вишли далеко за межі національної економіки, сприяли розширенню сфер економічних досліджень від мікро- та макроекономічних рівнів до глобального. Своєю чергою, це відкрило простір для досліджень широкого спектра економічних питань, де нагромадження капіталу виступає хоча й вагомим, але однією з багатьох змінних.

Основними напрямками досліджень упродовж цього періоду стали такі: функціонування валютних зон (Роберт Манделл, народився 1932 р. [25]); зміни цін на фінансові активи (Ларс Петер Хансен, народився 1952 р., Роберт Ходрік, народився 1950 р. [24]); аналіз проблем нерівномірного розподілу капіталу на планеті (Дитон Енгус, народився 1945 р. [22]), тощо.

Відзначимо, що період **глобально-інтенсивного спрямування капіталів**, який триває донині, на нашу думку, найближчими роками буде формуватися за рахунок досліджень, спрямованих на пошук оптимальних шляхів розвитку глобальної економіки в умовах значного ускладнення (а відповідно, і підвищення вартості) добування корисних копалин (нафта, мідь), а в окремих випадках і їх гострого дефіциту (олово, уранові руди) на фоні зародкового стану розвитку перекиваючих технологій. У зв'язку з цим, вільні капітали будуть шукати ніші для розвитку суперінтенсивних технологій (у сенсі обмеженості ресурсів), а також залучати до цього процесу найталановитіших висококваліфікованих робітників.

ВИСНОВКИ

За досліджуваній період домінуюча форма нагромадженого капіталу пройшла шлях від індивідуального капіталу до глобального; при цьому на кожному етапі мало місце розширення знань не тільки щодо суті капіталу та його ролі в економіці, а й властивостей і можливостей теорії відносно оцінки ефективності його використання.

Еволюція теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу має безпосередній зв'язок з особливостями функціонування економічних укладів. Треба відзначити, що існує безпосередній взаємозв'язок між економічними перетвореннями та змінами в економічній науці. Це пов'язано з тим, що в міру ускладнення економічних процесів, зокрема, у фінансовій сфері, значення економічної теорії для прийняття рішення постійно зростало. А впродовж періоду глобально-інтенсивного спрямування значення теорії для реалізації фінансових операцій стало виключним.

Теоретичні підходи до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу розвиваються в деякій послідовності, паралельно з розвитком економічних відносин; згідно з цим, у міру ускладнення економічних відносин більш комплексним стає поняття «нагромадження капіталу».

Подальший розвиток теорії щодо розкриття поняття «нагромадження капіталу» пов'язаний з формуванням

чергового економічного укладу, формування якого, на наш погляд, знаходиться у «ембріональному» стані. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аристотель**. Сочинения : в 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. **Архієреєв С.** Поєднання соціального й асоціального капіталу як критерій посттрансформаційного стану економіки / С. Архієреєв // Економічна теорія. – 2014. – № 1. – С. 24–36.
3. **Геєць В. М.** Якісні зміни в економіці України є нагальними / В. М. Геєць // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 4 (218). – С. 5–9.
4. **Герасименко А.** Монополія та економічна влада: історико-економічний аналіз / А. Герасименко // Вісник КНТЕУ. – Київ, 2012. – № 3 (83). – С. 23–35.
5. **Дучинська Н. І.** Відтворення основних форм капіталу: проблеми збалансованості / Н. І. Дучинська, П. І. Дучинський // Економічний вісник НГУ. – 2009. – № 2. – С. 28–33.
6. **Жаліло Я. А.** Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
7. История экономических учений : учеб. пособие. Ч.1 / Ред. Жамин В. А., Василевский Е. Г. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 368 с.
8. **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
9. **Ксенофонт**. Домострой / Ксенофонт // Воспоминания о Сократе. – М. : Наука, 1993. – 379 с.
10. **Маркс К.** Капитал. Т. 3 // К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. : в 25 т. Часть Г. – М. : Политиздат, 1961. – 505 с.
11. **Маршалл А.** Принципы экономической науки / Альфред Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 594 с.
12. **Менгер К.** Избранные работы / К. Менгер – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 496 с.
13. **Милль Дж. С.** Основы политической экономии / Дж. С. Милль, А. Г. Милейковский, Ю. Б., Кочеврин. – Т. 1. – М. : Прогресс, 1980. – 595 с.
14. Національні заощадження та економічне зростання / Б. Є. Кваснюк, С. І. Киреев, А. В. Мар'єнко [та ін.]; ред.: Б. Є. Кваснюк; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К. : МП Леся, 2000. – 304 с.
15. **Рикардо Д.** Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо // Сочинения, Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1941. – 288 с.
16. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Изд-во «ЭКМО», 2009. – 956 с.
17. **Сперанская Л. Н.** «Экономическая таблица» Ф. Кенэ / Л. Н. Сперанская // Всемирная история экономической мысли : в 6-и томах / Гл. ред. В. Н. Черковец. – М. : Мысль, 1987. – Т. I. От зарождения экономической мысли до первых теоретических систем политической жизни. – 606 с.
18. **Терещенко Г. М.** Декапіталізація небанківських фінансових установ: чинники та наслідки / Г. М. Терещенко // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 3. – С. 42–57.
19. **Уманців Ю. М.** Корпоративні структури у глобальному конкурентному просторі : монографія / Ю. М. Уманців. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 408 с.
20. **Цицерон**. О старости. О дружбе. Об обязанностях / Цицерон. – М. : Наука, 1974. – 249 с.
21. **Штейн В. М.** Гуань-цзы: Исследования и перевод // В. М. Штейн. – М. : Изд-во вост. лит., 1959. – 380 с.
22. **Deaton, A.** The Great Escape Health, Wealth, and the Origins of Inequality / Angus Deaton. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2013. – 360 p.

23. Fisher, I. The Theory of Interest, as determined by Impatience to Spend Income and Opportunity to Invest it [Electronic resource] / Irving Fisher. – New York Macmillan, 1930. – Mode of access : http://files.libertyfund.org/files/1416/Fisher_0219.pdf

24. Hansen, L. P. Forward Exchange-Rates As Optimal Predictors of Future Spot Rates – An Econometric-Analysis / L. P. Hansen, R. J. Hodrick // *Journal of Political Economy*. – 1980. – Vol. 88, issue 5. – P. 829-853.

25. Mundell, R. A Theory of Optimum Currency Areas / R. Mundell // *The American Economic Review*. – 1961. – Vol. 51, No. 4. – P. 657–665.

26. Williams, J. The Theory of Investment Value / John Burr Williams. – North-Holland Pub. Co., 1956. – 613 p.

27. Xenophon. De Vectigalibus / Xenophon. – Marchant, Xenophontis opera omnia. – Oxford, 1920. – Vol. 4 ([repr. 1969]).

REFERENCES

Aristotel. *Sochineniya* [Works]. Vol. 4. Moscow: Mysl, 1983.

Arkhiereiev, S. "Poiednannia sotsialnoho i asotsialnoho kapitalu yak kryterii posttransformatsiinoho stanu ekonomiky" [A combination of social and antisocial capital as a criterion post-transformation the state of the economy]. *Ekonomichna teoriia*, no. 1 (2014): 24-36.

Duchynska, N. I., and Duchynskiy, P. I. "Vidtvorennia osnovnykh form kapitalu: problemy zbalansovanosti" [Reproduction of the basic forms of capital: problems of balance]. *Ekonomichnyi visnyk NHU*, no. 2 (2009): 28-33.

Deaton, A. *The Great Escape Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2013.

Fisher, I. "The theory of interest, as determined by impatience to spend income and opportunity to invest it". http://files.libertyfund.org/files/1416/Fisher_0219.pdf

Herasymenko, A. "Monopoliiia ta ekonomichna vlada: istoryko-ekonomichnyi analiz" [Monopoly and economic power: historical and economic analysis]. *Visnyk KNTEU*, no. 3 (83) (2012): 23-35.

Heiets, V. M. "Yakisni zminy v ekonomitsi Ukrainy ye nahalnymy" [Qualitative changes in the Ukrainian economy are urgent]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 4 (218) (2014): 5-9.

Hansen, L. P., and Hodrick, R. J. "Forward Exchange-Rates as Optimal Predictors of Future Spot Rates - an Econometric-Analysis". *Journal of Political Economy*, vol. 88, no. 5 (1980): 829-853.

Istoriya ekonomicheskikh ucheniy [History of economic thought]. Moscow: Izd-vo MGU, 1989.

Kvasniuk, B. Ye. et al. *Natsionalni zaoshchadzhennia ta ekonomichne zrostannia* [National savings and economic growth]. Kyiv: MP Lesia, 2000.

Ksenofont. "Domostroy" [Domostroy]. In *Vospominaniya o Sokrate*. Moscow: Nauka, 1993.

Keyns, Dzh. M. *Obshchaya teoriya zaniatosti, protsenta i deneg* [The General theory of employment, interest and money]. Moscow: Gelios ARV, 1999.

Mill, Dzh. S., Mileykovskiy, A. G., and Kochevrin, Yu. B. *Osnovy politicheskoy ekonomii* [Principles of political economy]. Vol. 1. Moscow: Progress, 1980.

Marks, K., and Engels, F. *Kapital* [Capital]. Vol. 3. In *Sochineniya*. M. : Politizdat, 1961.

Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [The principles of economic science]. Moscow: Progress, 1993.

Menger, K. *Izbrannyye raboty* [Selected works]. Moscow: Territoriya budushchego, 2005.

Mundell, R. "A Theory of Optimum Currency Areas". *The American Economic Review*, vol. 51, no. 4 (1961): 657-665.

Rikardo, D. "Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya" [Principles of political economy and taxation]. In *Sochineniya*. Vol. 1. Moscow: Gospolizdat, 1941.

Shteyn, V. M. *Guan-tszy: Issledovaniya i perevod* [Kuan-Tzu: a Study and translation]. Moscow: Izd-vo vostochnoy literatury, 1959.

Smit, A. *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations]. Moscow: EKSMO, 2009.

Speranskaya, L. N. "«*Ekonomicheskaya tablitsa*» F. Kene" ["The economic table" by F. Quesnay]. In *Vsemirnaya istoriya ekonomicheskoy mysli*. Vol. 1. Moscow: Mysl, 1987.

Tereshchenko, H. M. "Dekapitalizatsiia nebankivskykh finansovykh ustanov: chynnyky ta naslidky" [The de-capitalization of non-Bank financial institutions in Ukraine: determinants and consequences]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3 (2015): 42-57.

Tsitseron. *O starosti. O druzhbe. Ob obyazannostyakh* [About old age. About friendship. The responsibilities]. Moscow: Nauka, 1974.

Umantsiv, Yu. M. *Korporatyvni struktury u hlobalnomu konkurentnomu prostori* [The corporate structure in the global competitive space]. Kyiv: NNTs IAE, 2012.

Williams, J. B. *The Theory of Investment Value*: North-Holland Pub. Co., 1956.

Xenophon, A. *De Vectigalibus*. Vol. 4. Oxford, 1920.

Zhalilo, Ya. A. et al. *Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia* [The systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks, ways to overcome]. Kyiv: NISD, 2014.

ІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2016 ПАНЕВНИК Т. М., БОЛГАРОВА Н. К.

УДК 338.45:622.324.276

Паневник Т. М., Болгарова Н. К. Інтеграційні аспекти діяльності підприємств нафтогазового комплексу в умовах глобалізації

У статті розглянуто динаміку та структуру видобування нафти і газу в Україні, висвітлено позиції нафтогазових компаній на сучасному етапі глобалізації світової економіки. Виявлено основні проблеми, що впливають на функціонування вітчизняної галузі, у тому числі недостатня ефективність існуючих інтеграційних процесів. Розглянуто світові тенденції та закономірності інтеграційних процесів, визначено, що лідерами нафтогазової галузі є транснаціональні компанії, які активно використовують інтеграцію у своїй практиці. Визначено сучасні тенденції створення інтеграційних зв'язків на різних ланках технологічного ланцюга в нафтогазовій галузі. Підтверджено вплив великих корпорацій інноваційного типу на створення сприятливого інвестиційного клімату та проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. На основі вивчення зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність розвитку підприємств нафтогазового комплексу на основі активізації інтеграційних процесів. Визначено пріоритети і можливості подальшого функціонування підприємств нафтогазового комплексу.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, нафтогазова галузь, нафтогазові підприємства, глобалізація, транснаціональні корпорації.**Рис.:** 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Паневник Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: panevnikk@rambler.ru

Болгарова Наталя Костянтинівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: болгарovva@gmail.com

УДК 338.45:622.324.276

**Паневник Т. Н., Болгарова Н. К. Интеграционные аспекты
деятельности предприятий нефтегазового комплекса
в условиях глобализации**

В статье рассмотрены динамика и структура добычи нефти и газа в Украине, освещены позиции нефтегазовых компаний на современном этапе глобализации мировой экономики. Выявлены основные проблемы, влияющие на функционирование отечественной отрасли, в том числе недостаточная эффективность существующих интеграционных процессов. Рассмотрены мировые тенденции и закономерности интеграционных процессов. Определено, что лидерами нефтегазовой отрасли являются транснациональные компании, которые активно используют интеграцию в своей практике. Определены современные тенденции создания интеграционных связей в различных звеньях технологической цепи в нефтегазовой отрасли. Подтверждено влияние крупных корпораций инновационного типа на создание благоприятного инвестиционного климата и проведение собственной политики экспансии на зарубежных рынках. На основе изучения зарубежного опыта обоснована целесообразность развития предприятий нефтегазового комплекса на основе активизации интеграционных процессов. Определены приоритеты и возможности дальнейшего функционирования предприятий нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, нефтегазовая отрасль, нефтегазовые предприятия, глобализация, транснациональные корпорации.**Рис.:** 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Паневник Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (ул. Карпатская, 15, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: panevnikk@rambler.ru

Болгарова Наталя Константиновна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборон, 15, Киев, 03041, Украина)

E-mail: болгарovva@gmail.com

UDC 338.45:622.324.276

**Panevnyk T. M., Bolgarova N. K. The Integration Aspects of Activities
of the Companies in the Oil and Gas Industry Sector in the Context
of Globalization**

The article considers both the dynamics and the structure of oil and gas production in Ukraine, situation of the oil and gas companies at the current stage of globalization of the world economy have been covered. The main problems impacting the functioning of the domestic industry sector have been identified, including the lack of effectiveness of the existing integration processes. The world trends and patterns of integration processes have been considered. It has been determined that the oil and gas industry sector leaders are the multinational companies that actively use integration in their practices. The current trends in creating integration linkages in different parts of the process chain in the oil and gas industry have been identified. Influence by large corporations of the innovative type on the creation of a favorable investment climate has been confirmed, as well as conducting their own policies of expansion in the overseas markets. On the basis of studying the foreign experience, expediency of development of the oil and gas sector enterprises by activating integration processes has been substantiated. Priorities and possibilities for further functioning of enterprises in the oil and gas industry sector have been identified.

Keywords: integration, integration processes, oil and gas industry sector, oil and gas companies, globalization, transnational corporations.**Fig.:** 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Panevnyk Tetiana M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics Business, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: panevnikk@rambler.ru

Bolgarova Natalia K. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: болгарovva@gmail.com

Економічна стабільність та розвиток економіки країни на сучасному етапі значною мірою залежить від ефективності функціонування як паливно-енергетичного комплексу загалом, так і нафтогазових підприємств зокрема. Пріоритети їх розвитку в контексті лібералізації нафтогазового ринку є особливо актуальними в умовах макроекономічних проблем країни, економічної та політичної нестабільності, активізації євроінтеграційних процесів та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на європейському енергетичному ринку. Обґрунтування пріоритетів подальшого розвитку вітчизняного нафтогазового комплексу сприятиме підвищенню економічного зростання України та забезпеченню модернізації економіки держави загалом. Перспективним напрямом підвищення ефективності функціонування нафтогазових підприємств є розвиток інтеграційних процесів між учасниками ринку, що приведе до формування механізмів гнучкої адаптації до мінливих зовнішніх умов.

Усе це актуалізує необхідність вивчення питань об'єднання вітчизняних підприємств нафтогазової галузі в напрямі створення інтегрованих корпоративних структур, розширення інтеграційних зв'язків у системі світового господарського простору, пов'язаних із розвитком сучасних внутрішніх стратегій національної економіки.

Проблемам розвитку нафтогазового комплексу України, його пріоритетам в умовах глобалізації, розвитку інтеграційних процесів присвячено ряд праць вчених: Д. Бусарева, Я. Витвицького, Л. Гораль, М. Данилюка, І. Дзебих, О. Дзьоби, А. Ємельяненко, В. Мунтіяна, І. Недіна, І. Фадеєвої, Л. Федулової, Г. Кобаль, В. Александрової, В. Геєця, О.В. Бовкуна, В. Герасимчука, М. Долішнього, Б. Н. Данилишина, М. П. Ковалка, В. А. Саприкіна, Т. В. Сердюка та ін.

Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання стабільного розвитку вітчизняних підприємств нафтогазового комплексу в контексті врахування світового досвіду на основі активізації інтеграції.

Метою статті є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку нафтогазового комплексу України, міжнародних нафтогазових інтеграційних систем, входження найбільших світових ТНК у вітчизняний економічний простір та визначення пріоритетів і можливостей подальшого функціонування нафтогазових підприємств.

В умовах розвитку глобалізаційних процесів першочергового значення набуває раціоналізація діяльності суб'єктів господарювання, що супроводжується зростанням глобальноорієнтованих компаній в усіх економічних системах та видах економічної діяльності. Така орієнтація повинна вносити свої корективи в стратегію суб'єктів господарювання при одночасному врахуванні їх специфіки. Для нафтогазової сфери вона може реалізовуватися декількома напрямками, серед яких важливе значення має розвиток інтеграційних процесів.

Основною дієвою особою сучасної глобальної світової економіки є транснаціональні корпорації (ТНК), у тому числі й нафтогазовій сфері, які є головними ініціаторами та учасниками міжнародної діяльності, що реалізується на основі формування розгалуженої мережі підконтрольних їм підприємств.

Без орієнтації на створення великих інтегрованих національних структур, здатних ефективно конкурувати в умовах загострення міжнародної технологічної конкуренції, виникає загроза перетворення вітчизняних підприємств у периферичні виробничі потужності для обслуговування міжнародних альянсів, що негативно відобразиться на економічному розвитку країни, національних інтересах та інноваційній безпеці [1].

На сьогодні на світовому нафтогазовому ринку домінуючі позиції займають компанії-гіганти – так звані «мейджори», до яких належать «British Petroleum», «Chevron», «Exxon Mobil», «Royal Dutch Shell», «Total S.A.», «Conoco Phillips», ENI. Вони представляють собою транснаціональні вертикально інтегровані структури, які на основі потужної інвестиційної діяльності у сфері розробки нафтогазових родовищ, переробки енергетичних ресурсів, розвитку інфраструктури посіли місце світових нафтогазових гігантів та контролюють 10% запасів нафти і газу по всьому світу.

Світовою нафтогазовою компанією номер один на основі ринкової вартості станом на червень 2015 р. стала «Exxon Mobil» з ринковою вартістю 356,5 млрд доларів США. Корпорація є лідером в нафтохімічній галузі та володіє повністю або частково в рамках спільних підприємств більше, ніж 49 об'єктами в різних регіонах світу. Лідерські позиції в галузі отримані завдяки інтеграційній моделі організації комплексних виробництв: близько 75% переробних потужностей інтегровані з виробництвом нафтохімічної продукції та мастильних матеріалів. Це дає унікальну можливість для найдетальнішої оптимізації будь-якої ланки виробничо-збутового ланцюга [2].

Корпорація «Chevron» – друга по капіталізації інтегрована нафтогазова компанія в США після «Exxon Mobil». Корпорація здійснює свою діяльність більше, ніж у 180 країнах світу, її сфера інтересів розповсюджується на всі аспекти нафтогазової промисловості.

Бізнес-модель компанії British Petroleum має широкий інтегрований профіль, який збалансований по різних типах ресурсів та здійснює діяльність у 25 країнах. Компанія розвивається в двох напрямках: перший – видобуток і переробка нафти, другий – виробка енергії з альтернативних джерел.

Концерн «Royal Dutch Shell» об'єднує енергетичні та нафтохімічні компанії більше, ніж у 70 країнах світу. У 2015 р. вироблено і реалізовано 22,6 млн тонн СПГ, видобуток склав 3,0 млн бар. н. е. за добу. Господарська діяльність ведеться за чотирма напрямками: геологорозвідка та видобуток вуглеводнів (*Upstream*), комплексне освоєння ресурсів природного газу, включно з виробництвом СПГ (*Integrated Gas*), переробка вуглеводнів та збут готової продукції (*Downstream*).

На початку XXI ст. до числа лідерів ввійшли саудівська «Saudi Aramco», російська «Gazprom», китайська «China National Petroleum Company», іранська «National Iranian Oil Company», венесуельська «Petroleos de Venezuela S.A.», а також бразильська «Petrobras» та малайзійська «Petronas». В останні роки позиції лідерів нафтогазового ринку змінюються.

Найбільші у світі нафтогазові компанії збільшили виробництво у 2014 р. порівняно з 2004 р., зокрема «Saudi Aramco» – зі 10,8 млн барелів на добу (2004) до 12 млн барелів на добу (2014), «National Iranian Oil Company» – з 5,1 млн барелів на добу (2004) до 6 млн барелів на добу (2014), «Exxon Mobil» – з 4,6 млн барелів на добу (2004) до 4,7 млн барелів на добу (2014). Єдина компанія, що мала значне зниження, була «Gazprom» [3].

Країною, в якій вже на початку ХХ ст. практично 95 % нафтової та нафтопереробної промисловості функціонувало у формі вертикально інтегрованих структур, є США, де розташовано 28 % найбільших нафтогазових компаній (рис. 1), які охоплюють 21 % загального обсягу виробництва.

Отже, сучасні провідні нафтогазові компанії є транснаціональними інтегрованими структурами, в яких інтеграційні процеси розвиваються по ланцюгу створення вартості та охоплюють видобуток, переробку та збут. Крім того, інтеграція розповсюджується і в інші галузі та сфери діяльності. Зокрема, активно розвивається співпраця з хімічною промисловістю, створюються сервісні компанії тощо. Це дозволяє здійснювати системну диверсифікацію своєї діяльності, нарощувати капіталізацію, збільшувати масштаби реалізації інвестиційних проектів в енергетичній сфері, а також концентрувати у своїх руках колосальні активи, матеріально-сировинний ресурс, передові інноваційні технології, отримувати домінуючі позиції на глобальному фондовому ринку [4].

Розвиток інтеграційних процесів у нафтогазовій сфері повинен здійснюватися з урахуванням наявності нафтогазових ресурсів, доступу до активів, необхідно-

сті об'єднання підприємств різних ланок технологічного процесу, кожна з яких характеризується різним ступенем розвитку та впровадження досягнень НТП, попиту на нафту та нафтопродукти, світових цін на них.

Сучасний етап відображає тенденції створення інтеграційних зв'язків на різних ланках технологічного ланцюга, відокремлення «upstream» (інтеграція компаній пов'язана з розробкою родовищ корисних копалин і видобутком сировини) від «downstream» (інтеграція переробних підприємств, транспортування та реалізація продукції). Охоплення інтеграційним процесом компаній, що функціонують в усіх сегментах технологічного ланцюга, характеризує її як вертикально інтегровану компанію.

ТНК формуються, як правило, в тих видах діяльності, де є можливості створити повний замкнутий цикл виробництва. Вони займаються видобутком сировини, її переробкою, виготовленням продукції та її реалізацією. Тому найбільші українські компанії, у тому числі й інтегровані, функціонують зокрема і в нафтогазовому комплексі.

В Україні нафтогазовий комплекс відіграє важливу роль у структурі національної економіки, забезпечуючи енергетичну безпеку нашої держави. Вітчизняна національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» є провідним підприємством паливно-енергетичного комплексу, однією з найбільших вертикально інтегрованих компаній України, до складу якої входять ДК «Укртрансгаз», ДК «Укргазвидобування», «Газ України», ПАТ «Укртранснафта», ПАТ «Укрнафта» та ряд інших, які здійснюють повний цикл операцій з розвідки та розробки родовищ, експлуатаційного та розвідувального

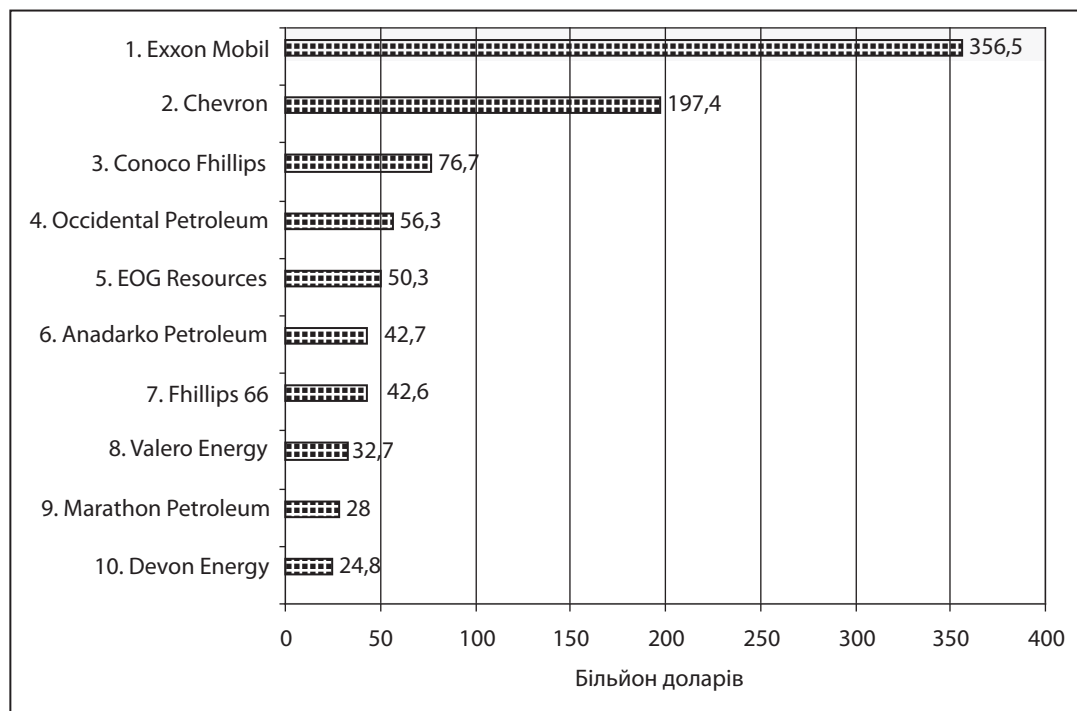

Рис. 1. Десятка найбільших нафтових і газових компаній у Сполучених Штатах Америки, заснованих на ринковій вартості, у 2015 р. (млрд дол. США) [5]

буріння, транспортування та зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам (рис. 2).

Існуюча система інтеграції на вітчизняних нафтогазових підприємствах обумовлена: централізацією фінансових потоків; високим ступенем монополізації цієї галузі; сировинним спрямування; невідповідністю загальноприйнятими критеріям формування інтегрованих структур; екстенсивним характером інноваційних процесів, що не сприяє структурній перебудові національної економіки в напрямі формування виробництва з довгостроковими інноваційними конкурентними перевагами.

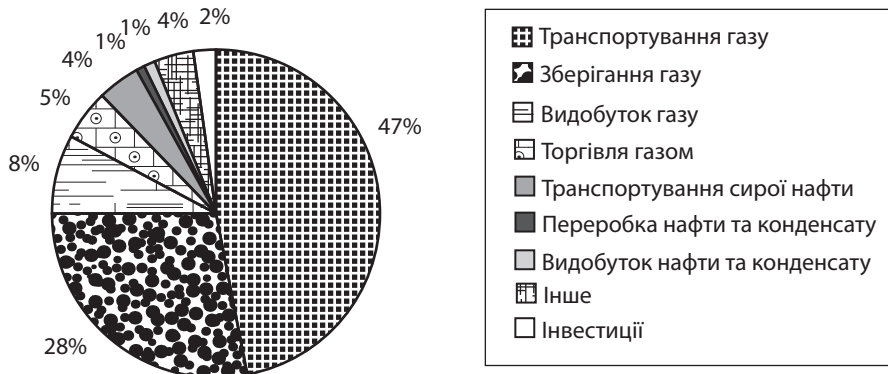

Рис. 2. Структура активів НАК «Нафтогаз України» за сегментами, 2014 р. [6]

Крім НАК «Нафтогаз України», у нафтогазовому секторі працюють інші приватні та державно-приватні компанії, що впроваджують різні варіанти інтеграційних процесів у практику господарювання та працюють на підставі ліцензій, які видає НКРЕ.

Зокрема, компанія Burisma Holdings, яка об'єднує п'ять підприємств: ТОВ «Енергосервісна компанія «Еско-Північ» (здійснює 81% обсягу видобутку Burisma Holdings), ТОВ «Перша українська газонафтова компанія» (близько 15%), ТОВ «ПАРІ» (близько 4%), «Алдеа», ПрАТ «Техноресурс». Загалом серед приватних газодобувників Burisma Holdings належить 30% за обсягами видобутку газу [7].

Смарт-Холдинг – одна з найбільших промислово-інвестиційних груп України, яка інтегрує підприємства, що зосереджені в провідних галузях економіки країни. У нафтогазовому секторі «Смарт-холдингу» належать: ПрАТ «Укргазвидобуток», ТОВ «Променерго продукт», Regal Petroleum [8].

ПАТ «Укрнафта» – найбільше державно-приватне нафтовидобувне підприємство України – показує стабільно погані результати. Видобуток нафти – 1,9 млн т, падіння на 7%, газу – 1,7 млрд м³, зниження майже 9%.

За десять останніх років видобуток нафти і газового конденсату в Україні зменшився на 1,9 млн т, що становить 43,2%. При цьому НАК «Нафтогаз», що видобуває 90,9% загального обсягу, зменшив видобуток з 4 млн т у 2005 р. до 2,4 млн т у 2015 р., тобто на 45,5%. Інші компанії видобували у 2005 р. 0,4 млн т нафти і газового конденсату, що складало 9,1% від загального обсягу, а у 2014 р. обсяг видобутку зменшили до 0,3 млн т, що на фоні загального падіння показника призвело до

збільшення частки цих компаній у загальному видобутку до 11% (табл. 1).

Видобуток газу також характеризується негативною тенденцією. За цей період падіння досягло 0,7 млрд куб. м, або 3,4%. Лише за останній рік видобуток зменшився на 1%. Питома вага НАК «Нафтогаз України» в загальному обсязі видобутку газу зменшилася з 93,2% у 2005 р. до 83,9% у 2014 р. Одночасно питома вага інших компаній у видобутку газу в Україні зросла з 6,8% до 16,1%. За цей період вони збільшили обсяги видобутку більше, ніж у 2 рази.

Загалом підприємства вітчизняного нафтогазового комплексу характеризується погіршенням результатів діяльності, що зумовлено:

- ✦ виснаженістю існуючих родовищ (збільшення приросту видобутку потребують використання прогресивної техніки і технології);
- ✦ фізичним зносом основних виробничих фондів;

Таблиця 1

Динаміка структури видобутку нафти і газового конденсату та газу в Україні [6]

Компанія	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Видобуток нафти і газового конденсату, млн т						
НАК «Нафтогаз»	4,4	3,5	3,3	3,4	3,3	2,7
Інші компанії	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Видобуток газу, млрд м³						
НАК «Нафтогаз»	19,2	18,3	18,1	18,2	18,7	17,2
Інші компанії	1,4	2,2	2,0	2,0	2,3	3,3

- ✦ вітчизняні корпорації мають сировинний напрям;
- ✦ нафтопереробні заводи працюють в умовах недовантаженості, чим збільшують і без того достатньо високу вартість нафтопродуктів;
- ✦ низьким технічним рівнем більшості технологічних установок;
- ✦ недостатньою потужністю процесів поглибленої переробки нафти, незадовільною якістю нафтопродуктів;
- ✦ недостатньою ефективністю існуючих інтеграційних процесів;
- ✦ більшість нафтогазових підприємств функціонує на екстенсивній основі, що не сприяє сучасному інноваційному напрямку розвитку та не дозволяє вітчизняним виробникам вийти на належний конкурентоспроможний рівень діяльності.

Інноваційні процеси у промисловості мають переважно екстенсивний характер, і нові види продукції освоюються в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Інвестиційний процес в Україні не виконує функцію сприяння оновленню виробничої бази на інноваційній основі, результатом реалізації якої мала б стати структурна перебудова національної економіки в напрямі формування виробництва з довгостроковими інноваційними конкурентними перевагами [9, с. 103–104].

У 2014 р. підприємства – виробники продуктів нафтопереробки, що здійснювали інноваційну діяльність, у переважній більшості витрачали кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Основний обсяг фінансування інноваційної діяльності здійснюється за рахунок власних джерел підприємств та кредитних ресурсів. Загалом сукупний рівень інноваційної активності в Україні у 2014 р. становив 16,8%, тоді як у Німеччині – 66,9%, у Румунії – 20,7%, в Ізраїлі – 75,2%, в ЮАР – 73,9% [10].

Таким чином, для підвищення ефективності нафтогазового комплексу в Україні доцільно розвивати та вдосконалювати інтеграційні процеси, враховуючи досягнення передових компаній – лідерів галузі, які активно використовують сучасні інтеграційні механізми та забезпечують домінування в нафтогазовій сфері.

Співпраця з провідними нафтогазовими компаніями світу на основі залучення прямих іноземних інвестицій сприятиме застосуванню технологічних та маркетингових інновацій; розширенню експортних можливостей; сприянню реструктуризації економіки; поширенню передової технології; зниженню рівня безробіття; збільшенню обсягу інвестиційних ресурсів, що активізує інвестиційну діяльність в країні; поглибленню міжнародного поділу праці та посилення процесів інтернаціоналізації і глобалізації.

Україна в умовах прогресуючої глобалізації світової економіки виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації без проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. Оскільки українські корпорації неспроможні в найближчій пер-

спективі проводити активну експансію за кордоном, то одним із способів уникнути ними поглинання з боку зарубіжних компаній та вийти на міжнародний рівень є створення спільного бізнесу із зарубіжними партнерами [11]. Особливої уваги потребує сприяння створенню великих корпорацій інноваційного типу з подальшою їх експансією на світові ринки.

Інтеграція нафтогазових підприємств дозволить акумулювати та впроваджувати в практичну діяльність передовий досвід, розвивати довготривалу партнерську співпрацю, оптимізувати можливості учасників інтеграційного утворення, розширювати інтереси та взаємну вигоду.

ВИСНОВКИ

Розвиток нафтогазового комплексу України та підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств, переведення їх на інтенсивний напрям розвитку з використанням досягнень НТП потребує інноваційного спрямування, створення сприятливого інвестиційного клімату та проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. Швидка реалізація цих завдань можлива за умови активного залучення вітчизняних нафтогазових підприємств до інтеграційних процесів, побудованих на гнучкій та міжнародноорієнтованій основі, що зумовить глобальну перспективу бізнесу.

Створення українських інтегрованих нафтогазових компаній з урахуванням світового досвіду, інтересів як держави, так і приватного бізнесу, забезпечить конкурентоспроможність нафтогазової промисловості, сприятиме формуванню нового, високотехнологічного виробництва та дозволить вийти на позиції рівноправних учасників у структурі глобальної економіки, які захищатимуть національні економічні інтереси, впливатимуть на геополітичні процеси, національну безпеку країни.

Подальші наукові дослідження інтеграційних процесів потрібно спрямовувати на виявлення оптимальних механізмів інтеграції, удосконалення організації процесу формування інтегрованих корпоративних структур та форм і методів взаємодії їх учасників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Л. І. Інтеграційні процеси корпоративних структур: можливості для інноваційного розвитку економіки / Л. І. Федулова // Економіка та прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 19–28.
2. Офіційний сайт Exxonmobil [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corporate.exxonmobil.com/>
3. The World's 10 Biggest Oil and Gas Companies – Visual Capitalist [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.visualcapitalist.com/the-worlds-10-biggest-oil-and-gas-companies/>
4. Бусарев Д. В. Глобальна монополізація світового ринку енергетичних ресурсів / Д. В. Бусарев // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16. – № 1. – С. 39–47.
5. The Statistics Portal [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statista.com/statistics/241625/top-10-us-oil-and-gas-companies-based-on-market-value/>
6. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/>

7. Офіційний сайт Burisma Holdings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.burisma.com/>

8. Офіційний сайт Смарт-Холдинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smart-holding.com/>

9. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

10. Индикаторы инновационной деятельности – 2016 : статистический сборник / Н. В. Городникова, Л. М. Гохберг, К. А. Дитковский и др.; Нац. исслед. ин-т «Высшая школа экономики». – М. : НИУ ВШЭ, 2016. – 320 с.

11. **Пройденко І. Г.** Українські транснаціональні корпорації: стан і проблеми розвитку [Електронний ресурс] / І. Г. Пройденко, Н. М. Ришняк / Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування. – 2014. – № 1. – 60–65. – Режим доступу : <http://jnn.nuos.edu.ua/article/view/24666>

REFERENCES

Busariev, D. V. "Hlobalna monopolizatsiia svitovoho rynku enerhetychnykh resursiv" [Global monopolization of the world market of energy resources]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 16, no. 1 (2014): 39-47.

Fedulova, L. I. "Intehratsiini protsesy korporatyvnykh struktur: mozhlyvosti dlia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky" [Inte-

gration processes of corporate structures: opportunities for innovative economic development]. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, no. 3 (2007): 19-28.

Gorodnikova, N. V. et al. *Indikatory innovatsionnoy deyatel'nosti – 2016* [Indicators of innovation - 2016]. Moscow: NIU VShE, 2016.

Innovatsiina Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020]. Kyiv, 2015.

Ofitsiinyi sait NAK «Naftohaz Ukrainy». <http://www.naftogaz.com/>

Ofitsiinyi sait Burisma Holdings. <http://www.burisma.com/>
Ofitsiinyi sait Smart-Kholdynh. <http://www.smart-holding.com/>

Ofitsiinyi sait Exxonmobil. <http://corporate.exxonmobil.com/>

Proidenko, I. H., and Ryshniak, N. M. "Ukrainski transnatsionalni korporatsii: stan i problemy rozvytku" [Ukrainian transnational corporations: the state and problems of development]. <http://jnn.nuos.edu.ua/article/view/24666>

"The World's 10 Biggest Oil and Gas Companies Visual Capitalist". <http://www.visualcapitalist.com/the-worlds-10-biggest-oil-and-gas-companies/>

The Statistics Portal. <http://www.statista.com/statistics/241625/top-10-us-oil-and-gas-companies-based-on-market-value/>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2016 ГАВЛОВСЬКА Н. І.

УДК 658

Гавловська Н. І. Інституціональна природа економічної безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

У статті проаналізовано середовище функціонування вітчизняних підприємств – суб'єктів ЗЕД і визначено особливості формування їх економічної безпеки. Запропоновано не тільки здійснювати аналіз інституціонального середовища на макро- і мезорівнях, а й визначити особливості інституціональних угод у межах контрактної парадигми. Підкреслено, що при взаємодії суб'єктів у сфері ЗЕД здійснюється укладання угод, при цьому угоди на внутрішньому ринку можуть суттєво відрізнятися від угод на зовнішньому ринку. Доведено, що підвищена складність інституціональних угод на зовнішніх ринках повинна компенсуватися відповідними вигодами або перевагами для суб'єктів господарювання. Визначено особливості формування принципал-агентських відносин у сфері ЗЕД із урахуванням опортуністичної поведінки та асиметричності інформації. Здійснено конкретизацію ролей суб'єктів, задіяних у сфері зовнішньоекономічної діяльності, з урахуванням їх впливу на економічну безпеку підприємств.

Ключові слова: інституціональне середовище, економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, принципал, агент.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Гавловська Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, Хмельницький, 29016, Україна)

E-mail: nataligavlovaska@gmail.com

УДК 658

UDC 658

Гавловская Н. И. Институциональная природа экономической безопасности субъектов внешнеэкономической деятельности

В статье проанализирована среда функционирования отечественных предприятий – субъектов ВЭД и определены особенности формирования их экономической безопасности. Предложено не только осуществлять анализ институциональной среды на макро- и мезоуровнях, но и определять особенности институциональных соглашений в рамках контрактной парадигмы. Подчеркнуто, что при взаимодействии субъектов в сфере ВЭД осуществляется заключение сделок, при этом сделки на внутреннем рынке могут существенно отличаться от сделок на внешнем рынке. Доказано, что повышенная сложность институциональных соглашений на внешних рынках должна компенсироваться соответствующими выгодами или преимуществами для субъектов хозяйствования. Определены особенности формирования принципал-агентских отношений в сфере ВЭД с учетом опортунистического поведения и асимметрии информации. Конкретизированы роли субъектов, задействованных в сфере внешнеэкономической деятельности, с учетом их влияния на экономическую безопасность предприятий.

Ключевые слова: институциональная среда, экономическая безопасность, внешнеэкономическая деятельность, принципал, агент.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Гавловская Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Хмельницкий национальный университет (ул. Институтская, 11, Хмельницкий, 29016, Украина)

E-mail: nataligavlovaska@gmail.com

Havlovsk N. I. The Institutional Nature of the Economic Security of Actors of the Foreign Economic Activities

The article analyzes the environment of functioning of the domestic enterprises – actors of FEA, identifies peculiarities of establishing their economic security. It is proposed not only analyze the institutional environment at macro and meso levels, but also determine the features of institutional arrangements within the contract paradigm. It has been emphasized that, while interacting in the sphere of FEA, the actors conclude deals, and the dealing in the domestic market can differ substantially from the dealing in the foreign markets. It is proved that the increased complexity of the institutional arrangements in the foreign markets should be compensated through the relevant benefits or advantages for economic entities. Features of formation of the principal-agent relations in the sphere of FEA have been determined, taking into account the opportunistic behavior and asymmetry of information. Roles of the actors involved in the sphere of foreign economic activity have been specified, taking account of their impact on the economic security of enterprises.

Keywords: institutional environment, economic security, foreign trade activities, principal, agent.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Havlovsk Natalia I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Khmelnytsky National University (11 Instytutska Str., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine)

E-mail: nataligavlovaska@gmail.com

Економічна безпека підприємств суб'єктів ЗЕД значним чином залежить від середовища їх функціонування. При цьому зовнішнє середовище має інституціональний характер, а внутрішнє – обумовлюється існуванням відповідних внутрішньо-системних механізмів (функціонування, управління, розвитку та інших). Серед зазначених механізмів саме механізм управління обумовлює ефективність взаємодії внутрішньосистемних складових та адекватність реакції на виклики зовнішнього (інституціонального) середовища, що в багатьох випадках має суто прикладний інструментально-технологічний характер і залежить від специфіки діяльності суб'єкта ЗЕД. Тому ґрунтовне дослідження інституціональної природи середовища функціонування підприємств суб'єктів ЗЕД є передумовою подальшого формування складових їх еконо-

мічної безпеки та необхідного управлінського інструментарію.

Дослідженням інституціональної теорії науковці займаються тривалий час, однак наукових розробок і напрацювань у напрямку впливу складових інституціонального середовища на економічну безпеку підприємств не так багато. Серед дослідників необхідно виділити: Козаченко Г. В., Манцурова І. Г., Погорелова Ю. С., Рудніченка Є. М., Шаститко А. Е. та інших.

Основним завданням статті є визначення специфіки інституціонального середовища функціонування вітчизняних підприємств – суб'єктів ЗЕД та безпосереднього впливу середовища на їх економічну безпеку.

З позиції формування економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання необхідно детально дослідити як інституціональне середовище на макро- і

мезорівнях, так і інституціональні угоди у межах контрактної парадигми. Ці елементи взаємопов'язані та, з одного боку, генерують небезпеки і загрози, а з іншого – забезпечують дію захисних механізмів, регламентуючи загальні умови функціонування суб'єктів господарювання на різних ринках і у процесі взаємодії з контрагентами. Для деталізації впливу основних складових інституціональної теорії на економічну безпеку підприємств – суб'єктів ЗЕД сформовано *табл. 1*, де наведено трактування основних понять інституціональної теорії з позиції формування економічної безпеки підприємства – суб'єкта ЗЕД.

Оскільки класичні визначення інституційної теорії були наведені вище й лише адаптовані до сфери ЗЕД у *табл. 1*, деталізовано пояснювати їх недоцільно. Однак дещо конкретизуємо їх у контексті впливу на економічну безпеку підприємств – суб'єктів ЗЕД. Так, інститути, перш за все, беруть участь у формуванні формальних чинників впливу на економічну безпеку суб'єкта ЗЕД, які реалізуються головним чином у нормативних актах різного рівня. Формування неформальних чинників впливу на економічну безпеку суб'єкта ЗЕД – це прерогатива інституцій, причому значну частину таких чинників складно об'єктивізувати, однак це не зменшує їх вагомості при здійсненні ЗЕД. Інституціональні угоди передбачають визначення характеру (або формалізацію) взаємовідносин суб'єкта ЗЕД і потенційного контрагента. При цьому на етапі попереднього розгляду умов угоди (як формалізованої, так і неформалізованої) існує можливість попередження негативного впливу такої взаємодії на економічну безпеку відповідного суб'єкта – учасника угоди.

З позиції економічної безпеки інституціональне середовище ми пропонуємо розглядати, як поле гри суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що характеризується відповідним рівнем безпеки взаємодії.

Значимо, що інституціональне середовище та економічні відносини формуються і змінюються у складній взаємодії (*рис. 1*). З одного боку, суб'єкти економіки та інститути формують і розвивають ці відносини. Інститути висловлюють і закріплюють наявну систему економічних відносин. У самій зміні інститутів та інституціонального середовища реалізуються інтереси соціальних верств населення і груп, що відображають місце і соціально-економічні ролі в загальній системі економічних відносин. З іншого боку, самі економічні відносини розвиваються під впливом ситуації, інституційного середовища, стабілізуючи економічний порядок і фіксуючи в своїх елементах – нормах, традиціях, правилах поведінки, організаціях, системах прийняття рішень, різні етапи соціально-економічної історії [5, с. 575].

Специфіка правил і норм вітчизняного інституціонального середовища та інституційного середовища контрагента глобально впливають на формування інституціональних угод, а соціокультурний фактор, що проявляється в діючій системі управління безпосереднього суб'єкта господарювання, формує локальний вплив на взаємовідносини конкретних бізнес-партнерів.

Особливий акцент при взаємодії суб'єктів у сфері ЗЕД робиться на укладанні угод, при цьому угоди на внутрішньому ринку можуть суттєво відрізнятися від угод на зовнішньому ринку. Для більшості суб'єктів господарювання актуальними є і перші, і другі вищезазначені угоди, відповідно, завжди виникає питання в їх доцільності та концентрації зусиль щодо їх реалізації. Підвищена складність інституціональних угод на зовнішніх ринках повинна компенсуватися відповідними вигодами або перевагами для суб'єктів господарювання, оскільки неминучі трансакційні витрати й опортуністична поведінка різних агентів (у т. ч. і агентів держави) можуть нівелювати всі переваги зовнішньоекономічної діяльності для конкретного суб'єкта господарювання. У сфері зовнішньоекономічної діяльності неможливо

Таблиця 1

Основні поняття інституціональної теорії з позиції формування економічної безпеки підприємства – суб'єкта ЗЕД

Поняття	Визначення поняття	Вплив на економічну безпеку суб'єкта ЗЕД
Інститути	Специфічні функціональні й організаційні форми колективної діяльності, що є стійкими структурними утвореннями і регламентують зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання [2, с. 53]	Формування формальних чинників впливу на економічну безпеку суб'єкта ЗЕД
Інституції	Звичаї, традиції, правила і норми соціальної поведінки, згідно з якими суб'єкти господарювання здійснюють зовнішньоекономічну діяльність [2, с. 53]	Формування неформальних чинників впливу на економічну безпеку суб'єкта ЗЕД
Інституціональні угоди	Домовленості між індивідами і (або) їх групами, що визначають способи кооперації та конкуренції у сфері ЗЕД [9, с. 135]	Визначення характеру (або формалізація) взаємовідносин суб'єкта ЗЕД і потенційного контрагента з можливістю попередження негативного впливу на їх економічну безпеку
Інституціональне середовище	Сукупність різнорівневих інститутів, які розглядаються як інституційна матриця формальних правил і неформальних обмежень у сфері ЗЕД [3, с. 26]	Поле гри суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що характеризується відповідним рівнем безпеки взаємодії

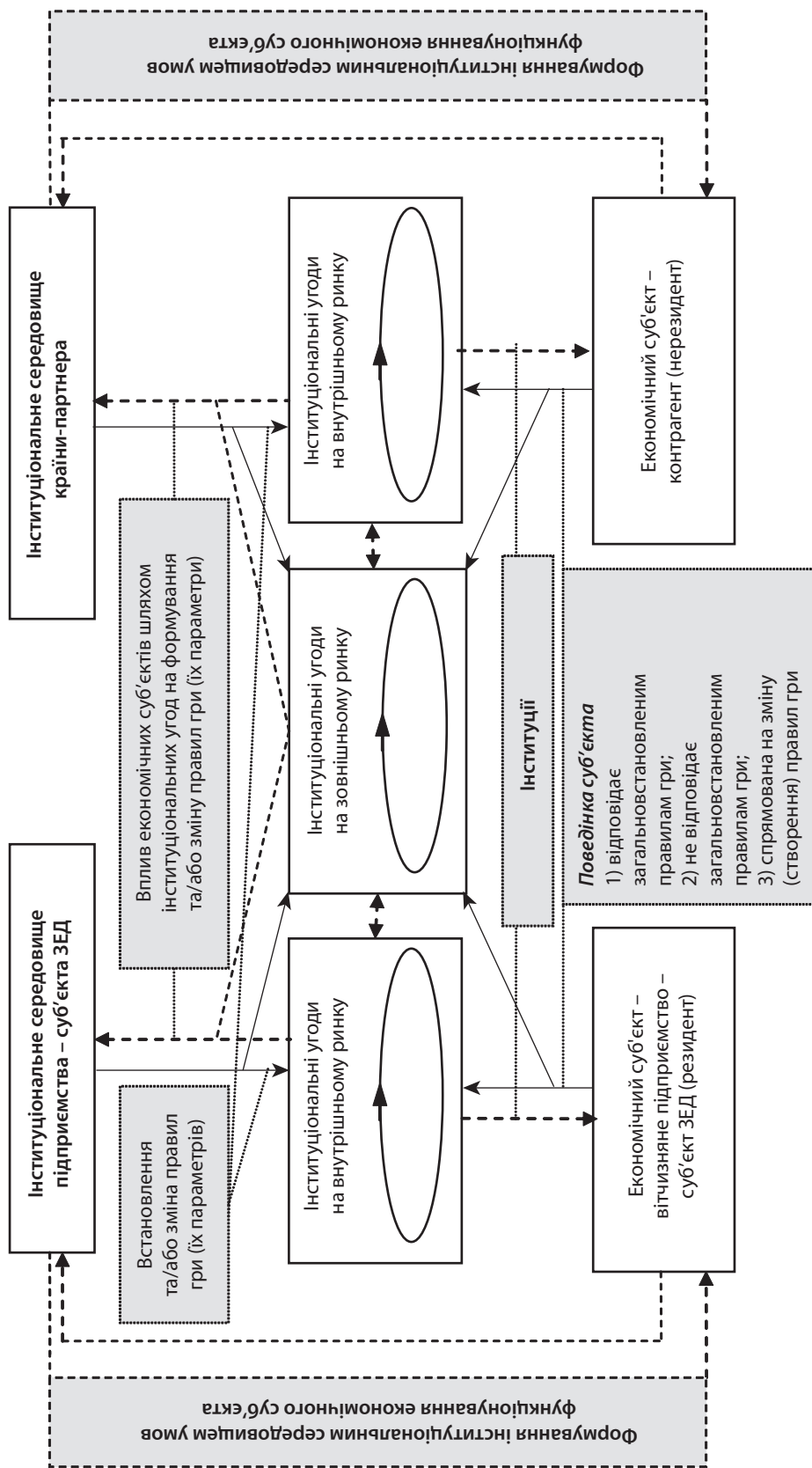

Рис. 1. Система взаємовідносин бізнес-партнерів у сфері ЗЕД у контексті інституціональної теорії

дотримуватися класичних підходів інституціональної теорії щодо правил і норм переважно більшістю агентів і пояснення специфічних умов взаємодії й унікальних факторів, що впливають на всі процеси взаємодії.

Спрощення підходів стосовно обґрунтування доцільності трансакцій економічних агентів призводить до хибних висновків і можливої втрати економічної вигоди. Опортунізм, асиметричність інформації, соціокультурні фактори є надзвичайно актуальними для суб'єктів ЗЕД як на етапі попереднього прийняття рішень щодо укладання угод, так і безпосередньо у процесі їх реалізації. І якщо соціокультурні фактори можуть бути попередньо визначені з достатнім рівнем надійності і достовірності, то передбачити прояви опортуністичної поведінки і виявити асиметричність інформації в деяких випадках практично неможливо, і у такому контексті мова йде про «чисті» підприємницькі ризики та схильність керівництва до ризику при укладанні угод. Незважаючи на всі інституціональні передумови, укладання угод у переважній більшості випадків зводиться до прийняття рішення конкретною особою або групою осіб щодо доцільності/недоцільності взаємодії з конкретним бізнес-партнером (агентом). Тобто виникає баланс безпеки взаємодії, згідно з яким аналізуються економічні вигоди і потенційні небезпеки. При цьому досягти стовідсоткового визначення всіх імовірних небезпек практично неможливо в умовах обмеженої інформації та обмеженої раціональності поведінки агентів. Схематично процес формування принципал-агентських відносин у сфері ЗЕД із урахуванням опортуністичної поведінки та асиметричності інформації наведено на *рис. 2*.

Як зазначає А. Е. Шаститко, опортуністична поведінка – це ключова концепція неоінституціональної теорії, що відноситься до пояснення поведінки людини. Її суть виражається в прагненні індивіда реалізувати власні егоїстичні інтереси, які супроводжуються проявами підступності та обману [8]. В основі опортуністичної поведінки лежить розбіжність економічних інтересів, обумовлена обмеженістю ресурсів, невизначеністю і, як наслідок, недосконалою специфікою умов контракту [7, с. 253]. І розглядати цей процес доцільно не лише з позиції окремого індивіда, а й з позиції суб'єкта господарювання у ролі індивіда.

З точки зору контрактного процесу виділяють передконтрактну (*ex ante*) та постконтрактну (*ex post*) опортуністичну поведінку [7, с. 253]. Згідно з А. С. Ско-робогатовим, кожному з цих типів відповідає своя форма прояву опортунізму, що є одночасно формою асиметричності інформації, а саме – передконтрактний опортунізм проявляється в прихованій інформації та згодом породжує проблему несприятливого відбору (*adverse selection*), а постконтрактний опортунізм – у прихованих діях, що призводять до проблеми морального ризику (*moral hazard*) [6].

Щодо умов виникнення опортунізму, то перша умова пов'язана з протиріччям інтересів взаємодіючих економічних агентів, що створює підстави для виникнення розподільного конфлікту.

Як друга умова можуть виступати «асиметричний розподіл інформації між контрагентами або залежність одного із взаємодіючих суб'єктів економічних відносин при симетричному розподілі інформації між ними. У результаті, в першому випадку опортуністична поведінка проявляється в прихованій формі, будучи заснованою на маніпулюванні асиметричної інформації. У другому випадку, коли виникає проблема недоцільності припинення сформованих економічних відносин, дії суб'єкта опортунізму можуть бути очевидними для контрагента» [4]. Незалежно від характеру прояву результатом опортунізму є «порушення умови Парето-оптимальності, досягнутої в рамках угоди. У результаті поліпшення становища суб'єкта-опортуніста досягається за рахунок погіршення становища контрагента. Ще одним важливим параметром опортуністичної поведінки є навмисність дії» [4, с. 8].

Як зазначає В. Сімонова, «система взаємовідносин принципал – агент являє собою основну сферу досліджень з проблеми опортунізму. При цьому представлені в літературі підходи обмежуються розглядом проблеми опортуністичної поведінки агента, виключаючи з аналізу опортунізм протилежного боку економічних взаємовідносин – принципала» [4, с. 10].

У вищезазначеному контексті для сфери ЗЕД надзвичайно актуальним є питання визначення ролей (принципала, агента, клієнта або контрагента) (*табл. 2*), оскільки в різних ситуаціях безпосередньо роль і поведінка суб'єктів взаємовідносин може суттєво відрізнятись, при цьому генеруючи і опортунізм, і свідому асиметричність інформації, що обумовлює різний вплив на економічну безпеку суб'єктів господарювання.

Таблиця 2

Визначення можливих ролей суб'єктів сфери ЗЕД у межах теорії принципал-агентських відносин

Принципал	Агент	Клієнт
Держава		
+	-	+
Суб'єкт підприємницької діяльності (вітчизняний)		
+	+	+
Суб'єкт підприємницької діяльності (іноземний)		
+	+	+

Відповідно до табл. 2 найпростіші варіанти, коли один із суб'єктів ЗЕД виконує лише одну роль, практично не викликає ускладнень у її трактуванні. Однак з метою забезпечення власної економічної безпеки, передусім, суб'єкти підприємницької діяльності здатні ускладнювати свої ролі для формування дієвих захисних механізмів.

Отже, конкретизація ролей суб'єктів задіяних у сфері ЗЕД глобально пов'язана з такими аспектами її здійснення:

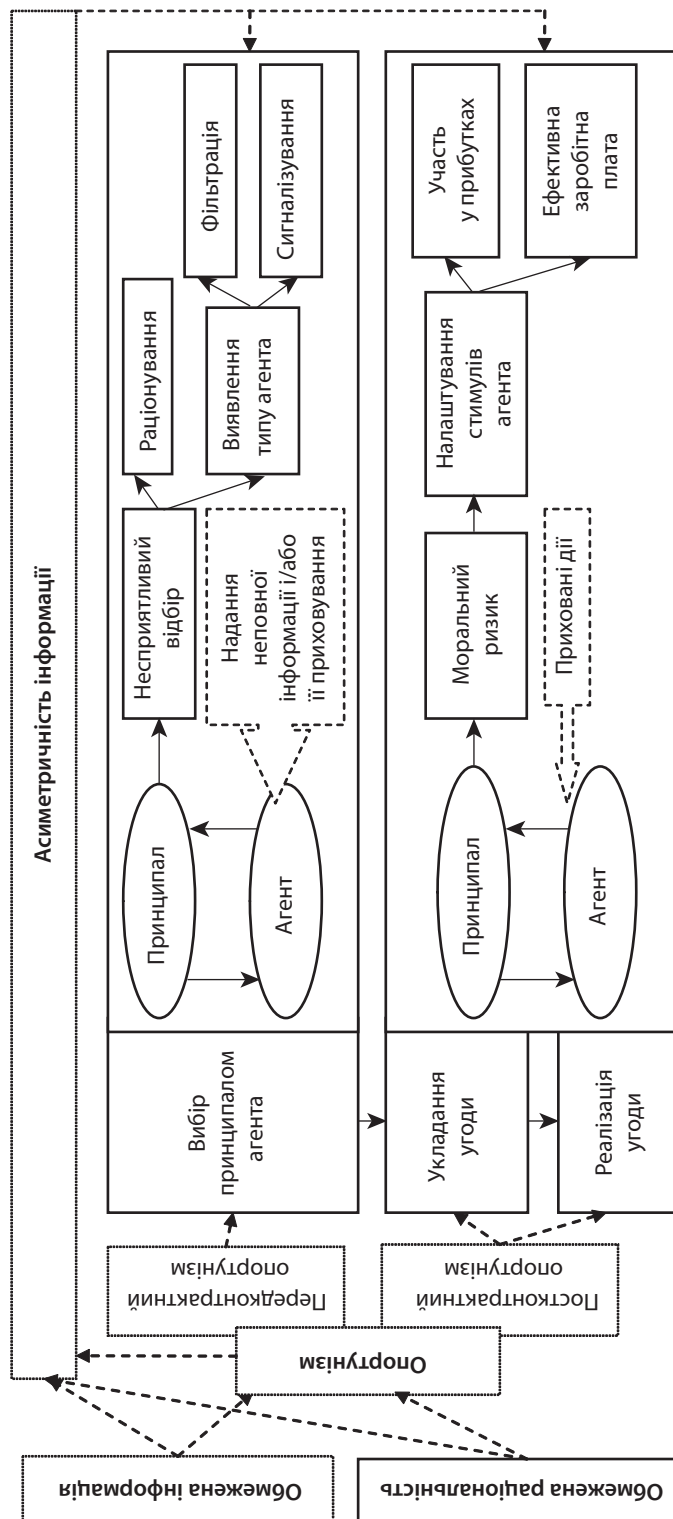

Рис. 2. Процес формування принципал-агентських відносин у сфері ЗЕД із урахуванням опортуністичної поведінки та асиметричності інформації
Джерело: розроблено за [1, с. 50].

1) взаємодія відбувається на рівні підприємство-підприємство (або агент-агент), тобто вітчизняний суб'єкт ЗЕД здійснює пошук партнера на зовнішніх ринках відповідно до своїх вимог і загального бачення результативності та безпеки взаємодії на рівноправних і взаємовигідних умовах;

2) вітчизняна компанія (принципал) виходить на зовнішній ринок, створюючи реально або фіктивно пов'язане підприємство (агента), і стає повноправним

учасником ринку певної країни, при цьому реально залишаючись вітчизняним суб'єктом ЗЕД;

3) вітчизняна компанія (принципал) виходить на зовнішній ринок, створюючи реально або фіктивно пов'язане підприємство (агента), який забезпечує потреби клієнта (яким реально може бути вітчизняна компанія-принципал);

4) принципал-агентські відносини між материнською і дочірньою компанією можуть бути діаметраль-

но протилежно трансформовані з метою захисту інтересів компанії на вітчизняному ринку. Тобто для захисту компанії на вітчизняному ринку реальний агент материнської компанії стає «на папері» принципалом і функціонує згідно з правилами і нормами інституційного середовища певної країни за місцем реєстрації, при цьому на вітчизняному ринку для такої компанії формується «захисне поле». Воно дозволяє отримувати певні переваги при взаємодії з фіскальними органами та іншими контролюючими суб'єктами та забезпечує певний рівень «недоторканності» для фіктивного агента;

5) принципалом виступає вітчизняна компанія, а агентом – іноземна. У такому контексті принципал формує замовлення і здійснює вибір агентів, відповідно агенти дотримуються основних підходів принципала;

6) принципалом є іноземна компанія, відповідно агентом виступає вітчизняна компанія. Це переважно вимагає часткової трансформації бізнес-процесів відповідно до вимог принципала і в перспективі може призвести до поглинання агента принципалом;

7) принципалом є держава (будь-якої країни), агентом – відповідно суб'єкт господарювання;

8) держава також може бути і клієнтом, який взаємодіє з певними агентами інших держав.

Ситуації 2–4 можуть виникати і будуть актуальними і для іноземних суб'єктів підприємницької діяльності, але з позиції їхнього інституційного середовища і захисту власних інтересів та бізнесу в цілому.

ВИСНОВКИ

Інституціональна теорія є базисом не тільки для пояснення процесів взаємодії основних суб'єктів ринку у сфері зовнішньоекономічної діяльності, але і надає можливість висвітлення сутності економічної безпеки і специфіки її формування (у т. ч. і для суб'єктів ЗЕД). Окрім того, процес формування принципал-агентських відносин у сфері ЗЕД також детально аналізується за допомогою інституціональної теорії та дозволяє обґрунтувати можливі сценарії розвитку подій на зовнішніх та внутрішніх ринках. Тому за відсутності фундаментальних досліджень забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств – суб'єктів ЗЕД доцільно в подальших наукових працях застосовувати методи економіко-математичного моделювання для розроблення відповідних сценаріїв та програм розвитку окремих зацікавлених підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гончарова Е. Б.** Институциональная экономика : учеб. пособие / Е. Б. Гончарова, Я. В. Попова, Е. П. Гончарова. – Волгоград : ИУНЛ ВолгГТУ, 2014. – 96 с.
2. **Зотов В. В.** Институциональные проблемы реализации системных функций экономики / В. В. Зотов, В. Ф. Пресняков, В. О. Розенталь // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3. – С. 51–69.
3. **Манцуров І. Г.** Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : монографія / І. Г. Манцуров. – К. : НДЕІ, 2011. – 655 с.
4. **Симонова В. Л.** Інститути управління ендogenous оппортунізмом в системі принципал-агент : автореф. дис.

... канд. екон. наук: 08.00.01 / В. Л. Симонова. – Екатеринбург, 2006. – 26 с.

5. **Скаржинский М. И.** Избранные труды. / М. И. Скаржинский. – Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2005. – 752 с.

6. **Скоробогатов А. С.** Институциональная экономика : курс лекций. [Электронный ресурс] / А. С. Скоробогатов. – СПб. : ГУ-ВШЭ, 2006. – Режим доступа : <http://ie.boom.ru/skorobogatov/theme6.htm>

7. **Шашитко А. Е.** Неинституциональная экономическая теория / А. Е. Шашитко. – М. : ТЕИС, 2002. – 591 с.

8. **Шашитко А. Е.** Предметно-методологические особенности новой институциональной экономической теории / А. Е. Шашитко. // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 24–41.

9. **Davis, L.** Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation / L. Davis, D. North // Journal of Economic History. – 1970. – Vol. 30. – Issue 01. – С. 131–149.

REFERENCES

- Davis, L., and North, D. "Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation". *Journal of Economic History*, vol. 30, no. 1 (1970): 131-149.
- Goncharova, E. B., Popova, Ya. V., and Goncharova, E. P. *Institutsionalnaya ekonomika* [Institutional Economics]. Volgograd: IUNL VolgGTU, 2014.
- Mantsurov, I. H. *Instytutsiine planuvannia v systemi derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky* [Institutional planning in the system of state regulation of economy]. Kyiv: NDEI, 2011.
- Simonova, V. L. "Instituty upravleniya endogenous oppor-tunizmom v sisteme printsipal-agent" [Institutions of governance endogenous opportunism in the principal-agent]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2006.
- Skarzhinskiy, M. I. *Izbrannyye trudy* [Selected works]. Kostroma: KGU im. N. A. Nekrasova, 2005.
- Skorobogatov, A. S. "Institutsionalnaya ekonomika" [Institutional Economics]. <http://ie.boom.ru/skorobogatov/theme6.htm>
- Shastitko, A. E. *Neoinstitutsionalnaya ekonomicheskaya teoriya* [Neoinstitutional economic theory]. Moscow: TEIS, 2002.
- Shastitko, A. E. "Predmetno-metodologicheskiye osobennosti novoy institutsionalnoy ekonomicheskoy teorii" [Substantive and methodological features of the new institutional Economics]. *Voprosy ekonomiki*, no. 1 (2003): 24-41.
- Zotov, V. V., Presnyakov, V. F., and Rozental, V. O. "Institutsionalnyye problemy realizatsii sistemnykh funktsiy ekonomiki" [Institutional problems of implementing the system functions of the economy]. *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii*, no. 3 (2001): 51-69.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ТОРГІВЛІ З ЄС

© 2016 ВЛАСОВА К. М.

УДК 332.13

Власова К. М. Тенденції та перспективи розвитку м'ясопереробної галузі України в умовах поглиблення інтеграції торгівлі з ЄС

Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку ринку Європейського Союзу в розрізі поступової інтеграції українських виробників м'яса в економічний простір та оцінка перспектив національних виробників через призму їх готовності експортувати продукцію на цей зовнішній ринок. Проаналізовано сучасний стан розвитку споживчого ринку та особливості державного регулювання виробників м'ясної продукції ЄС. Досліджено стан експортної діяльності м'ясопереробних підприємств до ЄС з урахуванням тарифних квот та їх використання у 2014–2015 рр., а також поточний стан впровадження систем управління якістю та безпекою виробництва відповідно до національних та міжнародних стандартів. Проаналізовано стан реєстрації місця походження української м'ясної продукції як одного зі способів просування українських товарів на ринок ЄС. Висвітлено основні перешкоди для виходу українських м'ясопереробних підприємств з урахуванням бар'єрів, які були актуальними для Польщі, Румунії та Болгарії у процесі імплементації угоди про зону вільної торгівлі. Запропоновано шляхи подолання цих перешкод у процесі поглиблення інтеграції в економічний простір ЄС.

Ключові слова: тенденції розвитку, бар'єри входу на ринок, м'ясопереробна галузь, угода про асоціацію з ЄС, системи управління якістю та безпекою продукції.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 14.

Власова Катерина Миколаївна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: nadtochii@ukr.net

УДК 332.13

Власова Е. Н. Тенденции и перспективы развития мясоперерабатывающей отрасли Украины в условиях углубления интеграции торговли с ЕС

Целью статьи является исследование основных тенденций развития рынка Европейского Союза в разрезе постепенной интеграции украинских производителей мяса в экономическое пространство и оценка перспектив национальных производителей через призму их готовности экспортировать продукцию на этот внешний рынок. Проанализировано современное состояние развития потребительского рынка и особенности государственного регулирования производителей мясной продукции ЕС. Исследовано состояние экспортной деятельности мясоперерабатывающих предприятий в ЕС с учётом тарифных квот и их использования в 2014–2015 гг., а также текущее состояние внедрения систем управления качеством и безопасностью производства в соответствии с национальными и международными стандартами. Проанализировано состояние регистрации места происхождения украинской мясной продукции как одного из способов продвижения украинских товаров на рынок ЕС. Освещены основные препятствия для выхода украинских мясоперерабатывающих предприятий с учётом барьеров, которые были актуальными для Польши, Румынии и Болгарии в процессе имплементации соглашения о зоне свободной торговли. Предложены пути преодоления препятствий для украинских мясоперерабатывающих предприятий в процессе углубления интеграции в экономическое пространство ЕС.

Ключевые слова: тенденции развития, барьеры входа на рынок, мясоперерабатывающая отрасль, соглашение об ассоциации с ЕС, системы управления качеством и безопасностью продукции.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 14.

Власова Екатерина Николаевна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: nadtochii@ukr.net

UDC 332.13

Vlasova K. M. Trends and Prospects in the Development of the Meat Processing Industry of Ukraine in the Conditions of Deepening the Trade Integration with the EU

The article is aimed at studying the main trends of development of the market of the European Union in the context of the gradual integration of Ukrainian meat producers in this economic space, estimation of prospects for the domestic producers through the prism of their readiness to export products to this foreign market. The current status of development of the consumer market and features of the State regulation as to producers of meat products in the EU have been analyzed. The status of export activities of the meat processing enterprises in the EU has been researched, taking into account the tariff quotas and their usage in 2014–2015, as well as the current status of implementation of quality management systems as well as production safety in accordance with the national and international standards. Status of registration of the place of origin for the Ukrainian meat products has been analyzed as one of the means for promoting Ukrainian goods to the EU market. The major obstacles against the market entering by Ukrainian meat processing enterprises have been highlighted, taking account of the barriers that were relevant to Poland, Romania and Bulgaria in the process of implementation of the freedom trade zone agreement. Some ways to overcome known obstacles for Ukrainian meat-processing enterprises in the process of deepening the integration in the economic space of the EU have been proposed.

Keywords: development trends, market entry barriers, meat processing industry, European Union Association Agreement, system for quality control and safety of products.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 14.

Vlasova Kateryna M. – Postgraduate Student, Department of Economics of Enterprises, Kyiv National University named after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: nadtochii@ukr.net

У період активної інтеграції української економіки до світового господарства національні виробники зіштовхуються з рядом перешкод, починаючи з низької обізнаності про новий ринок, внутрішніх недоліків підприємств, високих вимог на зовнішніх ринках та відсутності підтримки на державному рівні.

М'ясопереробна галузь є особливо чутливою в період глобальних змін, оскільки специфіка продукції та її виробництва охоплює широке коло проблемних питань. З огляду на сказане дослідження та аналіз основних перспектив розвитку цієї частини агропромислового сектору є надзвичайно актуальним як для великої кількості

українських виробників, так і для гармонійного розвитку національної економіки.

Окремі аспекти розвитку харчової та переробної промисловості завжди розглядалися вітчизняними науковцями, українськими та міжнародними організаціями. Так, Організація Економічного Співробітництва та Розвитку [1; 3; 4], Міністерство аграрної політики та продовольства України, Український клуб аграрного бізнесу [9] здійснюють аналіз та підготовку аналітичних оглядів аграрних та агропромислових ринків світу та країни. Вітчизняні науковці детально розглядають проблеми сертифікації та контролю якості продукції [8], основні перешкоди, з якими зіштовхувалися країни-партнери у процесі інтеграції в Європейський Союз [10].

Однак потребує подальшого висвітлення комплексний аналіз саме м'ясопереробної галузі, адже основна увага, як правило, приділена тільки окремим аспектам діяльності всього харчового комплексу. Виробники м'яса хоча і зайняті в чотирьох різних домінуючих сегментах виробництва м'яса (м'ясо курей, м'ясо свинини, м'ясо великої рогатої худоби та баранина), проте бар'єри, з якими вони зіштовхуються при вході на нові ринки, мають спільні риси.

Метою даної статті є дослідження основних тенденцій розвитку ринку Європейського Союзу в розрізі поступової інтеграції українських виробників м'яса в економічний простір та оцінка перспектив національних виробників через призму їх готовності експортувати продукцію на зовнішній ринок.

Для оцінки потенціалу українських виробників м'яса на європейському ринку проведемо аналіз сучасного стану ринку м'яса в Європейському Союзі, при цьому особливої уваги заслуговують тенденції споживання всередині єдиного економічного простору, підтримка внутрішніх виробників та набір бар'єрів входу на ринок для іноземних підприємств.

Усереднені показники споживання продукції з м'яса та витрати на продукти харчування дозволяють проаналізувати та з'ясувати основні тенденції на споживчому ринку, сформулювати уявлення стосовно купівельної спроможності населення та їх вподобань (рис. 1).

На території Європейського Союзу упродовж 2007–2014 рр. спостерігається незначне скорочення споживання м'ясної продукції всіх видів, окрім м'яса птиці. Перевага споживачів віддається м'ясу свинини, де кожного року споживається близько 31 кг продукції на 1 мешканця. Скорочення у споживанні цього виду м'яса пояснюють зміною смаків споживачів та поступовою переорієнтацією на менш оброблені види м'ясної продукції (більшість ковбасних виробів виготовляється з м'яса свинини) та м'ясо птиці. Варто зазначити, що найвищий показник споживання м'яса свинини у світі зафіксовано у Китаї (32 кг на 1 особу у 2014 р.). Споживання м'яса великої рогатої худоби та баранини залишається на досить низькому рівні в ЄС – 10,5 кг та 1,9 кг відповідно. Світовими лідерами у споживанні м'яса корів є Аргентина (41,6 кг на 1 мешканця), а баранини – Австралія (9,0 кг). Упродовж досліджуваного періоду споживання м'яса птиці зросло майже на 2 кг на 1 особу, і у 2014 р. цей показник становив 21,6 кг. Традиційно, найбільший рівень споживання курятини спостерігається серед країн Близького Сходу – в Ізраїлі (63 кг) та Саудівській Аравії (43,5 кг).

Можемо помітити, що споживчий ринок ЄС є стабільним упродовж останніх років, після різкого скорочення витрат на харчові продукти у 2009 р. (3,7%, або 30,25 млрд євро) мешканці цих країн щороку збільшують витрати на харчування (у середньому на 2,2% щороку).

Однак існують і деякі проблеми – так, виробники м'яса свинини на території Європейського Союзу зіштовхнулися з необхідністю пошуку ринків збуту продукції, оскільки упродовж 2014–2015 рр. самозабезпеченість цією продукцією зростає з 110% до 112%, а експорт до Російської Федерації, як одного з основних споживачів м'яса свинини з ЄС), знаходиться під забороною. А тому представники агропромислового сектора пропонують вносити зміни до чинного законодавства про умови та строки зберігання продукції з метою подолання тимчасової кризи перевиробництва.

У 2013 р. в Європейському Союзі була прийнята реформа Спільної продовольчої політики (*Common Agricultural Policy*), яка передбачала ряд важливих змін на на-

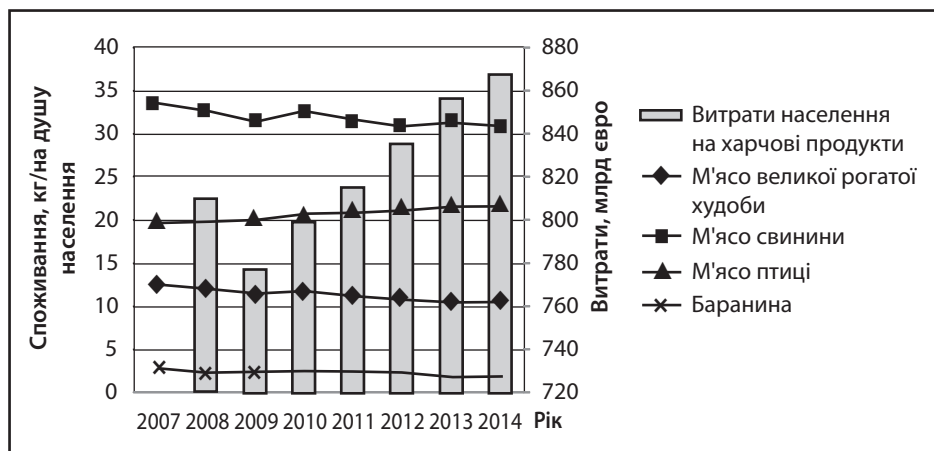

Рис. 1. Споживання основних видів м'ясної продукції на території Європейського Союзу у 2007–2014 рр. (кг на душу населення) та витрати населення на продукти харчування (млрд євро)

Джерело: складено автором на основі [1; 2].

ціональному та субнаціональному рівнях для всіх країн – членів об'єднання. Зокрема, близько 30% прямих іноземних інвестицій (12,6 млрд євро) будуть спрямовані на покращення та впровадження органічного виробництва, понад 55% інвестицій будуть надаватися виробникам агропродовольчої продукції у формі «*decoupled investments*». Такий вид допомоги передбачає, що підприємства не зобов'язані направляти весь обсяг фінансування безпосередньо у виробництво, вони залишають за собою право вибору і вільного пристосовування до кон'юнктури ринку та відповідних дій. Проте значна частка прямих інвестицій згідно з реформою буде направлятися в конкретні галузі виробництва, які країни-члени обирають самостійно на основі внутрішньої стратегії розвитку. Основними рисами реформи є чітке цільове призначення (надається галузям або регіонам, де існують відчутні перешкоди для розвитку виробництва), лімітованість (допомога надається в межах кількісних квот) та орієнтація на створення стимулів на досягнення певного рівня виробництва у галузі або у регіоні.

Варто зазначити, що така політика стимулює виробництво багатьох аграрних продуктів, проте 90% прямих інвестицій на підтримку галузей агропромислового комплексу будуть направлені у 6 секторів економіки. Зокрема, виробництво м'яса великої рогатої худоби буде забезпечено 41% інвестицій у 23 країнах-членах, виробництво баранини та м'яса кіз – 12% у 22 країнах.

Для оцінки перешкод, які можуть мати найбільший вплив для України, розглянемо досвід країн, які відносно нещодавно приєдналися до європростору. У процесі інтеграції в єдиний економічний простір найбільш суттєвими зауваженнями для Болгарії, Польщі та Румунії були такі: заборона вирощувати генно-модифіковані продукти; закриття тваринницьких ферм, які не відповідають санітарним нормам ЄС; мінімізація та усунення перешкод у торгівлі агропродовольчою продукцією; обов'язкова сертифікація виробничих процесів і продукції щодо якості та безпечності, що відповідає внутрішнім вимогам ЄС.

У результаті імплементації угоди про асоціацію з ЄС у даних країнах відбулося вдосконалення тваринницьких ферм та м'ясопереробних підприємств. Зокрема, сталися такі зміни:

- ✦ зростання концентрації виробництва в галузі внаслідок припинення діяльності малих та частини середніх підприємств;
- ✦ посилення кооперативного руху через створення збутових та обслуговуючих кооперативів;
- ✦ налагодження стійких взаємовідносин між фермерськими господарствами та переробними підприємствами;
- ✦ відбувся вихід на внутрішній ринок цих країн світових гігантів-виробників у м'ясо-молочній галузі, що також дозволило залучити значний обсяг іноземних інвестицій та збільшити кількість робочих місць;
- ✦ відбулося повне заміщення сировини для м'ясопереробних підприємств Болгарії іноземною продукцією;

- ✦ Румунія стала нетто-імпортером м'яса за всіма видами;
- ✦ стимулювання зростання органічного вирощування, зокрема у Польщі.

Хоча гармонізація законодавства та правил ведення бізнесу між окремими країнами та ЄС мала на меті підвищення конкурентноспроможності та екологічності підприємств, стандартів якості та безпечності продукції м'ясопереробної галузі, проте фактично всі ці зміни призвели до потужного притоку іноземного капіталу та різкого скорочення внутрішнього виробництва. Однак наслідки такої перебудови можна буде оцінити лише в довгостроковому періоді [10].

Експерти міжнародних організацій прогнозують, що в наступному десятилітті у світі найбільш динамічно буде розвиватися галузь виробництва м'яса птиці – обсяг зросте на 24% до 2024 р., що пов'язано з коротким циклом виробництва, постійно зростаючим попитом і зниженням цін на корми. Вони також відзначають важливу роль цін на корми, нестабільність яких упродовж декількох років негативно впливала на світовий розвиток виробництва м'яса, поряд із спалахами хвороб тварин в окремих регіонах (наприклад, в Україні).

Дослідники стверджують, що зростання виробництва у м'ясопереробних галузях буде залежати від встановленої тенденції на зниження цін на корми. При цьому країни, що розвиваються, у яких частка витрат на відгодівлю худоби є незначною, не зможе використати цю перевагу і забезпечити додаткове зростання поголів'я. Планується, що зміна тренду на вартість кормів дозволить збільшити виробництво м'яса птиці на 58%, а м'яса свинини на 77% до 2024 р. [4].

Варто зазначити, що великі українські виробники м'яса птиці також скористалися даною тенденцією, адже виробнича собівартість 1 ц продукції агрохолдингів скоротилася з 1110 грн у 2013 р. до 1100 грн у 2014 р. (частка корму в загальній структурі собівартості становить близько 65%). Проте виробнича собівартість 1 ц свинини для великих підприємств, навпаки, зросла – зі 1410 грн у 2013 р. до 1540 грн у 2014 р. саме внаслідок зростання витрат на корм (з 860 грн до 910 грн упродовж аналогічного періоду) [9, с. 52–66].

Розглянемо основні показники виробництва підприємств м'ясопереробного комплексу упродовж останніх років (табл. 1).

Позитивним трендом є зростання обсягів виробництва за трьома вказаними видами м'яса у 2013–2014 рр. Слід зазначити, що така тенденція зберіглася тільки в реалізації м'яса великої рогатої худоби у 2015 р. – обсяг виробництва становив 68,7 тис. т, виробництво м'яса свинини скоротилося до 259,8 тис. т, а м'яса птиці – до 881,7 тис. т [5].

Слід підкреслити, що наведені показники ефективності є усередненими значеннями, оскільки дані великих агрохолдингів, незалежних підприємств і населення значно відрізняються. Зокрема, основна частка поголів'я свиней в Україні сконцентрована саме в населення (трохи більше 250 тис. од., або 65% від загальної їх кількості), а фермерські господарства та агрохолдинги утримують

Показники виробництва за основними видами продукції м'ясопереробної галузі у 2013–2014 рр.

Вид продукції	Обсяг виробництва, тис. т		Технічна ефективність (конверсія корму)		Виробнича собівартість, тис. грн/ц		Ціна реалізації, тис. грн/ц		Рентабельність виробництва, %	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
М'ясо птиці	1029	1050	3,21	3,18	1,11	1,10	1,06	1,08	-10,0	-15,4
М'ясо свинини	252	275	5,06	4,57	1,41	1,54	1,55	1,85	0,2	5,6
М'ясо великої рогатої худоби	47,6	–	12,0	12,2	2,39	2,49	1,07	1,38	-46,1	-38,8

Джерело: складено автором на основі [9].

близько 130–140 тис. од. (або 31% та 24% відповідно). Однак ефективність виробництва є вищою серед агрохолдингів: на виробництво 1 ц м'яса свинини витрачається 3,38 ц кормів, на фермерських господарствах цей показник становить 5,9 ц, хоча в обох групах конверсія зменшилася упродовж 2013–2014 рр., і це свідчить про зростання якості сировини. Частка вартості кормів у виробничій собівартості 1 ц свинини становить 64,8% (або 1050 грн) для фермерських господарств і 60,7% (або близько 850 грн) для великих підприємств, що вказує на можливість зростання показників прибутковості саме за рахунок удосконалення системи годування поголів'я. Низький рівень рентабельності м'яса свинини у 2013 р. пов'язаний із збитковістю продажів серед фермерських господарств, проте вже у 2014 р. рентабельність становила 0,6%. Агрохолдинги України реалізовували продукцію більш ефективно – у 2014 р. рентабельність становила 11,5% (за рахунок вищої ціни та нижчої повної собівартості).

Очевидно, що зростання собівартості за окремими групами продукції можна пояснити високими темпами інфляції загалом у країні та зростанням індексів цін на складові собівартості виробництва м'яса (рис. 2).

Найбільші темпи зростання цін зафіксовано у групі комбікормів, а тому питання самозабезпеченості кормами залишається актуальним. Саме тому упродовж останніх років агрохолдинги мають змогу поступово зменшувати собівартість своєї продукції за рахунок розвитку комбікормового виробництва, а приватні господарства змушені підвищувати кінцеву ціну реалізації м'ясної продукції. Інші вагомі складові собівартості та-

кож зросли у ціні значними темпами (а саме – витрати на енергоресурси).

Серед виробників м'яса птиці найбільшу частку голів утримують агрохолдинги – близько 110 млн голів, населення та фермерські господарства – близько 50–60 млн голів. Через короткий цикл виробництва цього виду м'яса витрати є нижчими, а за рахунок незначного зменшення витрат на корми – агрохолдинги України змогли скоротити виробничу собівартість у 2014 р. (хоча лише на 20 грн/ц). При цьому ефективність використання кормів для цих підприємств залишилася незмінною упродовж 2013–2014 рр., а фермерських господарств зросла на 4,3%.

Виробництво м'яса великої рогатої худоби є найбільш складним, а рівень збитковості – найбільшим (серед порівнюваних видів м'яса). Конверсія корму зросла упродовж досліджуваного періоду, виробнича собівартість також, але швидшими темпами. Позитивним є лише те, що ціна реалізації збільшилася упродовж двох років на 310 грн/ц, але це може негативно вплинути на обсяги реалізації продукції великої рогатої худоби.

Серед виробників м'яса птиці лідером у галузі є ПАТ «Миронівський хлібопродукт», обсяг валової продукції у 2014 р. становив близько 6,5 млрд грн. Найбільший обсяг виробництва у сегменті м'яса свинини займає ПрАТ «АПК-Інвест» (вартість валової продукції 0,8 млрд грн). Один із найбільших агрохолдингів України Ukrlandfarming є лідером у виробництві м'яса великої рогатої худоби (обсяг валової продукції тваринництва становив близько 3,9 млрд грн у 2014 р.).

Рис. 2. Індеси цін на окремі складові собівартості виробництва м'яса в Україні у січні–грудні 2015 р. (% до попереднього року)

Таким чином, хоча деякі показники свідчать про недостатню ефективність виробництва м'ясної продукції в Україні, прослідковуються позитивні тенденції щодо їх покращення. У той час, як великі вертикально інтегровані агрохолдинги мають більшу гнучкість, особлива увага та підтримка у процесі поглиблення інтеграції з Європейським Союзом має надаватися саме фермерським господарствам та їх кооперації з населенням.

Пропонуємо далі більш детально розглянути окремі аспекти регулювання експортної діяльності з країнами Європейського Союзу для підприємств м'ясопереробного комплексу України, зокрема квоти на окремі види м'ясної продукції.

У рамках укладеної угоди про спрощення торгівлі з країнами Європейського Союзу було обрано чотири види м'яса, яким надаються тарифні квоти, а саме: м'ясо птиці, м'ясо свинини, м'ясо великої рогатої худоби та баранина.

Адміністрування тарифних квот Європейського Союзу здійснюється відповідно до статей 308a, 308b і 308c Регламенту (ЄС) № 2454/93, що встановлюють правила для реалізації Митного кодексу Співтовариства (додаток 5), та статті 184 Регламенту (ЄС) № 1308/2013 (додаток 6).

Відповідно до законодавства адміністрування здійснюється за двома принципами:

- ✦ «перший прийшов – перший обслуговується»;
- ✦ через систему імпорتنих ліцензій.

За першим принципом визначений вичерпний перелік продукції (загалом близько 27 товарних груп), до якого серед м'ясних продуктів належить баранина. Інші три види м'яса можуть бути експортовані за другим принципом.

Відповідно до укладеної угоди найбільший обсяг основної квоти укладено на м'ясо свинини – 20 тис. т та ще додатково 20 тис. т на певні види м'яса свинини (табл. 2). Експорт м'яса птиці та напівфабрикатів з нього дозволений у межах квоти в обсязі 16 тис. т та додатково 20 тис. т мороженої птиці, не розірваної на частини. Обсяг квоти на м'ясо яловичини визначений в обсязі 12 тис. т, а баранини – 1,5 тис. т із поступовим збільшенням до 2,5 тис. т упродовж наступних 5 років. Українські виробники м'яса мають право експортувати продукцію понад встановлений обсяг квот, проте до товарів будуть застосовані звичайні ставки ввізного мита, які коливаються за своїми розмірами в межах кожної з товарних груп.

Варто зазначити, що з часу вступу в дію відповідного договору експорт до країн Європейського Союзу в межах тарифних квот відбувався лише за м'ясом птиці. У 2014 р. було використано лише 77,2% основної квоти (або 12,36 тис. т продукції), а у 2015 р. – 100% основної (20 тис. т м'яса птиці) та 22,5% додаткової квоти (або 4,5 тис. т). Експорт продукції здійснюють лише два підприємства – ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (продає продукцію на ринку Європейського Союзу з 2013 р.) і ТОВ «Комплекс Агротарс» [9].

Таблиця 2

Стан експорту на європейський ринок в умовах імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014–2015 рр.

№ з/п	Продукція	Обсяг квоти ЄС, т/рік у чистій вазі	Ставка ввізного мита до ЄС понад квоту	Обсяг використання квоти у 2014 р.	Обсяг використання квоти у 2015 р.
1	Яловичина	12000		Доступ на ринок ЄС відсутній	
	м'ясо великої рогатої худоби, свіже, охолоджене чи заморожене, з кістками		від 12,8 + 141,4 євро за 100 кг		
	м'ясо великої рогатої худоби, заморожене, без кісток		до 12,8 + 304,1 євро за 100 кг		
2	Свинина	20000	від 46,7 до 86,9 євро за 100 кг	Доступ на ринок ЄС відсутній	
	туші та половини туш свиней свійських; лопатки та їх відруби; передній край та його відруби – грудинка з прошарком сала та її відруби; морожені туші та половини туш морожені лопатки та їх відруби свиней свійських	+20000			
3	М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	16000	від 18,7 євро за 100 кг до 276,5 євро за 100 кг	77,2% (12360)	100% (16000)
	домашня птиця, не розірвана на частини, морожена	+20000		0%	22,5% (4504,5)
4	М'ясо баранини	1500 з поступовим збільшенням протягом 5 років до 2 250	від 12,8 + 141,7 євро за 100 кг до 12,8 + 311,8 євро за 100 кг	Доступ на ринок ЄС відсутній	

Джерело: складено автором на основі [6; 11].

Експорт свинини на територію ЄС не здійснюється через проблеми зі спалахами хвороб серед поголів'я тварин в Україні. Експорт яловичини та баранини також відсутній, у випадку першого – через необхідність перевірки виробників м'яса на певні захворювання (налагодження такого постійного моніторингу займає 2-3 роки).

Дотримання високих стандартів якості є однією з основних вимог контролюючих органів Європейського Союзу та Єврокомісії до імпортерів м'ясної та харчової продукції. Тому пропонуємо розглянути далі стан сертифікації виробників на території України.

Сьогодні серед підприємств м'ясопереробної галузі найбільш поширеними є чотири системи управління якістю та безпечністю продукції, а саме:

- ✦ ДСТУ ISO 9001:2009 («Система управління якістю»), що належить до сімейства стандартів ISO 9000 – це серія міжнародних стандартів, що визначають вимоги до систем управління якістю в організаціях і на підприємствах. Міжнародні стандарти серії ISO 9000 містять мінімальні вимоги, яким повинна відповідати система забезпечення гарантій якості, незалежно від виду продукції, що випускається, або послуг, що надаються;
- ✦ ДСТУ ISO 22000:2007 («Система управління безпечністю харчових продуктів») об'єднує в собі вимоги ISO 9001:2009 і HACCP. Стандарти ISO 22000 визначають вимоги до системи управління харчовою безпекою й охоплюють всі процеси ланцюжку виробництва, поставок і реалізації харчових продуктів;
- ✦ ДСТУ ISO 14001:2006 («Система екологічного управління») визначає процес контролю і поліпшення екологічних показників діяльності організації або підприємства. Стандарти ISO 14000 надають практичний інструментарій для компаній і організацій, які прагнуть визначити та контролювати вплив виробництва на навколишнє середовище і постійно покращувати екологічні показники підприємства;

✦ HACCP (*Hazard Analysis and Critical Control Point* / Аналіз Небезпек по Критичних Точках Контролю) – це система організації та забезпечення безпеки у виробництві та переробці харчових продуктів упродовж всього операційного ланцюга: від сировини і пакувальних матеріалів до постачання продукції кінцевому споживачеві. На відміну від інших систем контролю якості, які ґрунтуються на періодичних тестуваннях сировини і готової продукції, HACCP регламентує проведення постійного контролю на всіх етапах виробництва.

Станом на 01.01.2016 р. в Україні було зареєстровано 239 фактів впровадження (на різних стадіях) систем управління якістю та безпечністю на м'ясопереробних підприємствах, що становить 18,2% від їх загальної кількості та 17,8% до загальної кількості підприємств харчової та переробної промисловості (табл. 3).

Найбільш активно українські виробники м'ясної продукції впроваджували системи на основі національних стандартів щодо управління безпечністю харчових продуктів ДСТУ ISO 22000:2007 (85 од.) та на основі європейських принципів управління безпечністю харчових продуктів HACCP (52 од.). Підприємства, які бажають підвищити конкурентні переваги своєї продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, також розробляють та впроваджують саме ці два стандарти (39 підприємств).

Тим більше, відповідно до Закону України № 1602 VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів», з 20 вересня 2017 р. необхідність дотримання принципів HACCP стане обов'язковою для всіх українських виробників тваринницької продукції, крім первинного виробництва. Тобто переважна частка м'ясопереробних підприємств може стати неконкурентноспроможною.

Досить низьким залишається рівень сертифікації та стандартизації за іншими системами. Зокрема, тільки три українські виробники м'ясної продукції, які мають дозвіл на експорт своєї продукції (ПП «Галекс-

Таблиця 3

Поточний стан впровадження систем управління якістю та безпечністю на підприємствах м'ясопереробної галузі (станом на 01.01.2016 р.)

Назва системи	Кількість м'ясопереробних підприємств, господарюючих одиниць			Кількість м'ясопереробних підприємств, % до загальної кількості підприємств харчової та переробної промисловості		
	впроваджено	на стадії розробки та впровадження	усього	впроваджено	на стадії розробки та впровадження	усього
ДСТУ ISO 9001:2009	53	5	58	12,8	22,7	13,3
ДСТУ ISO 22000:2007	85	15	100	19,4	19,5	19,4
ДСТУ ISO 14001:2006	5	-	5	16,7	-	12,5
Система HACCP	52	24	76	18,6	26,4	20,5
Усього	195	44	239	16,8	22,0	17,8

Джерело: складено автором за внутрішніми даними Департаменту продовольства Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Агро», ПрАТ «Етнопродукт» та ТОВ «Дунайський аграрій»), отримали органічний стандарт сертифікації, що є рівнозначний постанові Ради ЄС 834/2007 (стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів) та 889/2008 (детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження постанови 834/2007). А також одне підприємство із Західної України, яке займається виробництвом та переробкою м'яса свинини (ФГ «Фільварок-КЗ»), але не має дозволу на експорт власної продукції [7].

У Стратегії розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року серед основних завдань для досягнення конкурентноспроможності продукції сільського продовольства та господарства передбачено сприяння розвитку галузевих, міжкооперативних об'єднань товаровиробників та підвищення рівня їх відповідальності за формування та дотримання галузевих балансів, за якість і безпечність продукції, виробленої її членами, у т. ч. шляхом створення колективних брендів продуктів [13]. Пропонуємо звернути увагу саме на необхідність створення українського регіонального продукту, вартісного бренду, який значно полегшить просування продукції м'ясопереробної галузі на європейському ринку.

За даними Державної служби інтелектуальної власності України, за підсумками 2015 р. було зареєстровано всього 22 свідоцтва на кваліфіковане зазначення походження товару [12], де основну частку займають алкогольні вироби (вино) та мінеральні води. При цьому не подано жодної заяви на реєстрацію українських м'ясних продуктів, що є негативною тенденцією. Так, Всесвітня Організація Інтелектуальної Власності надає дані стосовно реєстрації 19 зазначень походження товару на м'ясні вироби тільки у 2014 р., усі заяви були подані об'єднаннями підприємств з Італії [2].

На теориторії Європейського Союзу впроваджено чотири основні системи якості, пов'язані з місцем походження продукту:

- 1) PDO (*Protected Designation of Origin*) – захищена назва місця походження продукту, тобто він виготовляється, переробляється та/або обробляється в певній місцевості з використанням унікальної технології виробництва;
- 2) PGI (*Protected Geographical Indication*) – захищена географічна вказівка на походження продукту з певного регіону чи місцевості;
- 3) TSG (*Traditional Speciality Guaranteed*) – гарантований традиційний продукт, який наділений конкретними якісними та смаковими характеристиками;
- 4) MP (*Mountain Products*) – продукція виготовлена в гірській місцевості.

В Україні також існує значний потенціал для захисту аутентичних рецептів певних видів ковбасних і м'ясних виробів, зокрема можна назвати ковбасу «Дрогобицьку», ковбасу «Львівську», ковбасу «Прикарпатську», гурук «Гуцульський» та інші.

Дослідники зазначають, що державна реєстрація географічного походження продукції має ряд переваг для виробників, а саме:

- а) є засобом ідентифікації продукції на новому ринку;
- б) символізує якість та різноманітність сільськогосподарської та харчової продукції;
- в) є індикатором, згідно з яким обслуговуються виробники продукції та її дистриб'ютори;
- г) гарантує справедливу винагороду для виробників;
- д) забезпечує високий рівень правового захисту як на міжнародній арені, так і на рівні окремих країн, об'єднань підприємств та окремих виробників;
- е) підсилює інструменти захисту культурної та гастрономічної спадщини регіони/країни [8].

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянувши основні тенденції розвитку на європейському ринку та співставивши їх з трендами розвитку української галузі м'ясопереробки, можна виділити такі найбільш суттєві перешкоди для українських виробників щодо виходу на європейський ринок:

- ✦ відсутність нормативно-правової бази на рівні профільного міністерства;
- ✦ відсутність офіційно затвердженого регламенту з критеріями перевірки підприємств м'ясопереробної промисловості для виробників м'яса свинини, баранини та великої рогатої худоби (такі процедури існують тільки для виробництва м'яса птиці);
- ✦ відсутність можливості добровільного проходження пробного ветеринарного аудиту на відповідність європейським вимогам;
- ✦ валютні обмеження та курсова різниця;
- ✦ висока вартість кредитних коштів (у Європі при рентабельності виробництва у 7–8% вартість кредиту не перевищує 3%);
- ✦ нестабільність цін на ринках сировини;
- ✦ слабка підтримка з боку держави;
- ✦ низький рівень сертифікації та контролю якості виробництва як за основними міжнародними та національними системами, так і за окремими стандартами;
- ✦ відсутність маркетингового просування та розповсюдження інформації про якість та властивості української м'ясної продукції закордоном.

Незважаючи на те, що держава має активно підтримувати цю складову агропереробного комплексу країни, окремі виробники та їх асоціації також повинні активізувати свою діяльність в умовах глобалізації та поглиблення інтеграції із європейським ринком.

Серед основних шляхів для зниження бар'єрів входу можна запропонувати такі:

- 1) сертифікація продукції та впровадження систем безпечності та якості виробництва;
- 2) залучення фінансових ресурсів. У 2015 р. ЄБРР прийняв нову стратегію своєї діяльності в Україні, де підтримка буде направлена на ті аграрно-промислові компанії, які мають вертикально інтегровану структуру і займаються всім ланцюгом бізнесу – від виробництва та переробки до продажу власної продукції [14];
- 3) вертикальна інтеграція підприємств, що дозволяє, перш за все, контролювати весь ланцюг якості, а по-друге – значно знизити собівартість продукції;

4) посилення комбікормового виробництва, можливий перерозподіл частини експорту сировини на внутрішні потреби виробників м'ясної продукції;

5) створення інноваційних кластерів для підприємств м'ясопереробного комплексу, які дозволять отримати:

- ✦ вільний доступ до інформації стосовно різних аспектів діяльності;
- ✦ доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торгових марок;
- ✦ участь працівників та керівного складу у семінарах та конференціях, які відбуваються закордоном;

6) розвиток енергоефективності для скорочення витрат та зростання соціально-економічної відповідальності компаній;

7) підвищення поінформованості споживачів щодо української продукції;

8) обмін квот по тих видах продукції, де всі методичні питання ще не врегульовані, на ті, які використовуються упродовж короткого терміну (наприклад, м'ясо баранини та свинини на м'ясо птиці).

Окрім запропонованих шляхів для зниження бар'єрів входу на європейський ринок, пропонуємо в подальшому звернути більш детальну увагу на можливості та перспективи виходу на ринок країн Близького Сходу та Азії для підприємств м'ясопереробного комплексу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Agricultural output [Electronic resource] // OECD Data. – Mode of access : <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>
2. Appellations of origin. No. 43, January 2015 [Electronic resource] // Publication of the International Bureau of the World Intellectual Property Organization (WIPO). – Mode of access : <http://www.wipo.int/lisbon/en/bulletin/>
3. Final consumption expenditure of households [Electronic resource] // Organisation for Economic Co-operation and Development. – Mode of access : https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE5
4. OECD-FAO Agricultural Outlook 2015 [Electronic resource] // OECD/Food and Agriculture Organization of the United Nations. – OECD Publishing, Paris. – 2015. – Mode of access : http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2015-en
5. Виробництво основних видів промислової продукції по місяцях 2015 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Додаток 2 до довідки Автономний преференційний торговий режим ЄС для України [Електронний ресурс] // Торгово-промислова палата України. – Режим доступу : http://www.ucci.org.ua/download/eur1_2.pdf
7. Клієнти ТОВ «Органік Стандарт» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ТОВ «Органік Стандарт». – Режим доступу : <http://www.organicstandard.com.ua/ua/clients>
8. Крисанов Д. Географічні зазначення походження агропродовольчої продукції: європейський досвід та вітчизняні перспективи // Економіст. – 2014. – № 10 (жовтень). – С. 18–24.
9. Крупнейшие агрохолдинги Украины / Украинский клуб аграрного бизнеса. – К., 2015. – 76 с.
10. Олефір В. Розвиток агропродовольчих секторів Болгарії, Польщі та Румунії в умовах поглиблення євроінтеграції / В. Олефір // Економіст. – 2014. – № 12 (грудень). – 2014. – С. 65–68.

11. Панченко Ю. Невичерпні. Як українські експортери використовують європейські квоти [Електронний ресурс] // Ю. Панченко / Європейська правда. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/29/7030160/>

12. Промислова власність у цифрах [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби інтелектуальної власності України. – К., 2016. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist2015.pdf

13. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/uk/ministry?nid=7644>

14. Усов А. Нова стратегія ЄБРР / А. Усов // Агронерспектива. – 2014. – № 12 (174). – С. 6.

Науковий керівник – Філюк Г. М., доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України, завідувач кафедри економіки підприємства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

REFERENCES

- “Agricultural output” OECD Data. <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>
- “Appellations of Origin. Latest Issue No. 43 – January 2015” <http://www.wipo.int/lisbon/en/bulletin/>
- “Dodatok 2 do dovidky Avtonomnyi preferentsiyni torhovyi rezhym IES dlia Ukrainy” [Annex 2 to the reference of the Autonomous preferential trade regime with EU for Ukraine]. <site>Torhovo-promyslova palata Ukrainy. http://www.ucci.org.ua/download/eur1_2.pdf
- “Final consumption expenditure of households” Organisation for Economic Co-operation and Development. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE5
- “Kliienty TOV “Orhanik Standart”” [Clients of LLC “Organic Standard”]. Ofitsiyni sait TOV “Orhanik Standart”. <http://www.organicstandard.com.ua/ua/clients>
- Krysanov, D. “Heohrafichni zaznachennia pokhodzhennia ahroprodovolchoi produktsii: yevropeyskyi dosvid ta vitchyzniani perspektyvy” [Geographical indication of origin agricultural and food products: the European experience and Russian prospects]. *Ekonomist*, no. 10 (2014): 18-24.
- Krupneyshiye agrokholdingi Ukrainy* [The largest agricultural holdings of Ukraine]. Kyiv, 2015.
- “OECD-FAO Agricultural Outlook 2015”. http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2015-en
- Olefir, V. “Rozvytok ahroprodovolchych sektoriv Bolharii, Polshchi ta Rumunii v umovakh pohyblennia yevrointehratsii” [The development of agricultural sectors of Bulgaria, Poland and Romania in the context of deepening European integration]. *Ekonomist*, no. 12 (2014): 65-68.
- Panchenko, Yu. “Nevycherpni. Yak ukrainski eksportery vykorystovuiut yevropeyski kvoty” [Inexhaustible. As Ukrainian exporters used the European quota]. *Yevropeiska pravda*. <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/29/7030160/>
- “Promyslova vlasnist u tsyfrakh” [Industrial property in figures]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby intelektualnoi vlasnosti Ukrainy. http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist2015.pdf
- “Stratehiia rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku” [Strategy of development of agrarian sector of economy of Ukraine for the period till 2020]. Ofitsiyni sait Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. <http://minagro.gov.ua/uk/ministry?nid=7644>
- Usov, A. “Nova stratehiia YeBRR” [The new EBRD strategy]. *Ahroperspektyva*, no. 12 (174) (2014): 6-.
- “Vyrobnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii po misiatsiakh 2015 roku” [The production of basic industrial products by months of 2015]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА В СВІТОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

© 2016 **ОТЕНКО І. П.**

УДК 339.9

Отенко І. П. Міжнародна безпека в світових економічних відносинах

У статті піднято найактуальнішу тему розвитку міжнародних відносин, проблеми становлення міжнародної безпеки та розвитку міжнародної економічної взаємодії на засадах безпеки. З метою аналізу сучасного стану міжнародної безпеки у світі та виявлення ключових негативних чинників, що перешкоджають формуванню позитивного мирного середовища, узагальнено дослідження міжнародних аналітичних центрів та інститутів з питань міжнародної безпеки та співробітництва. Так, узагальнено стан та зміни Глобального індексу миролюбства за останні роки, досліджено позицію України у світі за цим індексом. Доведено, що основні проблеми міжнародної безпеки пов'язані із впливом озброєних конфліктів, громадянських війн, політичного насильства, тероризму на розвиток людства загалом, на стан міжнародних відносин, еволюцію світового господарства та економіки країн. У подальшому необхідно дослідити, яким чином стан миролюбства в країнах позначається на їх економічному стані та на стані міжнародної співпраці в інших сферах економічного співробітництва, крім воєнної. Особливо, як це позначається на зміцненні позиції України у світі.

Ключові слова: міжнародна безпека, міжнародні економічні відносини, мир, глобальний індекс миролюбства, фактори.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Отенко Ірина Павлівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: otenkoip@gmail.com

УДК 339.9

Отенко И. П. Международная безопасность в мировых экономических отношениях

В статье поднята актуальная тема развития международных отношений, проблемы становления международной безопасности и развития международного экономического взаимодействия на принципах безопасности. С целью анализа современного состояния международной безопасности в мире и выявления ключевых негативных факторов, препятствующих формированию позитивного мирового сообщества, обобщены исследования международных аналитических центров и институтов по вопросам международной безопасности и сотрудничества. Так, раскрыто состояние и изменения Глобального индекса мира за последние годы, исследованы позиции Украины в мире по этому индексу. Доказано, что основные проблемы международной безопасности связаны с воздействием вооруженных конфликтов, гражданских войн, политического насилия, терроризма на развитие человечества в целом, на состояние международных отношений, эволюцию мирового хозяйства и экономики стран. В дальнейшем необходимо исследовать, каким образом состояние миролюбивости в странах сказывается на их экономическом состоянии и на состоянии международного сотрудничества в других сферах экономического сотрудничества, кроме военной. В особенности, как это сказывается на укреплении позиции Украины в мире.

Ключевые слова: международная безопасность, международные экономические отношения, мир, глобальный индекс миролюбивости, факторы.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Отенко Ирина Павловна – доктор экономических наук, профессор, ведущая кафедрой экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: otenkoip@gmail.com

UDC 339.9

Otenko I. P. International Security in the World Economic Relations

The article discusses the urgent topic of the evolution of international relations, the issue of establishing international security, and the development of international economic cooperation based on the principles of security. In order to analyze the current status of international security in the world and to identify key factors that hinder the way of establishing a positive global community, researches by the international analytical centers together with the institutes for international security and cooperation have been generalized. To this end, both the status of and changes in the Global Peace Index in the recent years has been disclosed, the position of Ukraine in the world according to this index has been examined. It has been proven that the main international security problems are related to the armed conflicts, civil wars, political violence, terrorism impacting the development of humanity as a whole, the status of international relations, the evolution of the world economy as well as national economies. Further researches should be focused on how the status of peace in the countries impacts their economic status and the status of international cooperation in other areas of economic cooperation, excluding the military. It should be answered particularly, how the above indicated status affects strengthening the Ukraine's position in the world.

Keywords: international security, international economic relations, Global Peace Index, factors.

Fig.: 1. **Bibl.:** 11.

Otenko Iryna P. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Analysis, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: otenkoip@gmail.com

Міжнародна безпека займає одну з ключових позицій у дискусіях в науковому та суспільно-політичному колі з огляду на загострення воєнно-політичних конфліктів, поширення тероризму, циклічності світової фінансово-економічної кризи та глобалізації соціально-економічних процесів. Ця тема дуже складна саме тому що:

- ✦ *по-перше*, має безліч факторів впливу геополітичної, економічної, військової, екологічної, релігійної та міжкультурної взаємодії;

- ✦ *по-друге*, наслідки небезпеки в міжнародному середовищі поширюються на процеси соціально-економічного розвитку, політичну стабільність інших держав і регіонів;
- ✦ *по-третє*, віддзеркаленням процесів у міжнародному просторі є стан економіки окремих держав, а також, навпаки, геополітичні та економічні інтереси окремих держав стають приводом для нових явищ та процесів у міжнародному середовищі або на глобальному рівні.

Прикладом останнього в умовах глобалізації є світова фінансово-економічна криза, яка зачепила кожного та вплинула на економічні процеси у світі, стан світового господарства та економік окремих країн. Її масштаби та наслідки, загроза нової хвилі змусили замислитися над економічною природою кризових явищ, пошуком шляхів їх подолання, спонукали до переосмислення пріоритетів розвитку суспільства, існуючих політичних і економічних систем.

Фінансово-економічна криза виявила проблеми світового розвитку як в економічній, так і в геополітичній площинах. Нестабільність в економічних відносинах загострюється військовими діями, озброєними конфліктами, проявом тероризму, що розгортаються у світі. Саме тому стали наголошувати, що «система міждержавних взаємовідносин та ефективної співпраці, яка протягом останніх десятиліть забезпечувала розвиток та надавала гарантії безпеки для більшості держав, уже не відповідає реаліям сьогодення» [1].

У зв'язку із загостренням політичних та озброєних конфліктів виявляється неспроможність міжнародних інститутів ефективно долати поточні загрози та гарантувати міжнародну безпеку. Тому нагальними є питання економічної стабільності, відновлення економічного зростання, посилення боротьби за обмежені світові ресурси. Масштаби глобальних загроз останнім часом зростають, змінюється їх пріоритетність.

Світ занепокоєний, а міжнародне співтовариство та міжнародні організації (ООН, ОБСЄ) постійно співпрацюють над розробкою шляхів урегулювання насильницьких конфліктів та формуванням й дотриманням підвалин сталого розвитку. Тема міжнародної безпеки в площині економічних, політичних і соціальних питань знаходиться під пильною увагою міжнародних аналітичних центрів та інститутів.

У даній статті поставлено завдання дослідити, яким чином міжнародна безпека проявляється у світових економічних відносинах, яким чином оцінюється міжнародна безпека, як її стан впливає на економіку країн.

Міжнародні економічні відносини буквально – це сфера міжнародних розрахунків, валютних операцій, міжнародних кредитів, міжнародного виробничого співробітництва, науково-технічного обміну та міжнародної співпраці, світового ринку людських ресурсів, світової торгівлі та ринку послуг тощо.

Міжнародна безпека (або глобальна, або всесвітня) охоплює процеси і принципи розвитку держав, регіонів і світу в цілому з урахуванням системного впливу географічних, політичних, економічних, воєнних, екологічних, етнічних, демографічних, релігійних та інших факторів. Це сфера протидії загрозам на глобальному рівні, які мають в тому числі й економічну природу, як то економічна злочинність, безробіття та міграція трудових ресурсів, перерозподіл структури світового господарства, обмеженість економічних ресурсів, надлишковість та дефіцитність окремих економік тощо.

Міжнародна безпека у світових економічних відносинах охоплює сферу дії загроз, які стримують або негативно впливають на економічне співробітництво,

призводять до економічних втрат або є перешкодою стабільного розвитку. Проблему міжнародної безпеки у світових відносинах можна розглядати з різних сторін: у політичному контексті вирішення економічних інтересів, з позиції методів конкуренції на міжнародному ринку або вирішення економічних проблем за рахунок озброєного насилля, з позиції впливу культурних та етичних норм та цінностей на розподіл економічних благ у світі тощо. Цей перелік може бути довгим, систематизованим за сферами міжнародної безпеки.

Огляд аналітики стану міжнародних відносин, рівень міжнародної безпеки у світі доводять, що перетин інтересів міжнародної безпеки та міжнародних економічних відносин на сьогодні знаходиться в площині важливих для світу питань, точніше, загроз, серед яких:

1. Економічна вартість воєнних конфліктів. Будь-який воєнний конфлікт у світі – це, перш за все, конфлікт інтересів, у тому числі, й економічних. І будь-який воєнний конфлікт пов'язаний із військовими витратами, а тому має економічну вартість.

2. Взаємодія в оборонній промисловості. Воєнно-політичні конфлікти у світі потребують озброєння, і це пов'язано із співробітництвом країн у сфері оборонної промисловості. Завдяки постачанню зброї відбувається збагачення та поліпшення економік країн – постачальників зброї.

3. Кіберзлочинність, яка пов'язана з використанням інформаційних та комунікаційних технологій, набуває стрімкого поширення і є несумісною з підтримкою міжнародної безпеки та стабільності економічного зростання у світі. Поширення кіберзлочинності призвело до інформаційних війн та інформаційного тероризму як однієї із загроз міжнародній безпеці.

4. Тінізація світової економіки, що завдає економічної шкоди як окремим країнам, так і світовому господарству в цілому. Сучасний стан і зростання тіньової економіки в країнах є показником неефективності інститутів державного управління, несприятливого бізнес-середовища, порушення положень права окремими суб'єктами ринку.

5. Загострення соціальних глобальних проблем, зокрема врегулювання питань з біженцями, гуманітарної допомоги, морально-етичного розвитку суспільства.

Сучасні міжнародні інститути відіграють важливу роль у забезпеченні гарантій міжнародної безпеки, а зокрема в частині: запобігання та подолання глобальних ризиків і загроз; надання фінансової допомоги; проведення миротворчих операцій. Саме економічно потужні держави є засновниками світових інститутів міжнародної безпеки та впливають на її стан у світі та на стан міжнародної співпраці в економічній сфері.

Перш за все, це – Організація об'єднаних націй (ООН) [2], яка включає шість головних органів, у тому числі Раду з безпеки, основна відповідальність якої – підтримка міжнародного миру та безпеки. Нова глобальна програма миру та забезпечення сталого майбутнього у світі носить назву «Порядок денний 2030 щодо сталого розвитку» (Нью-Йорк, 25 вересня 2015 р. [3]), містить

17 економічних, екологічних та соціальних цілей, які мають бути реалізовані в 193 державах – членах ООН. Значимо, що в «Концепції безпеки людини», прийнятій ООН [2], виділяється сім основних категорій безпеки, перша з яких – економічна, яка потребує забезпечення доходів, достатнього для задоволення насущних потреб людини. Порушення цієї концепції в окремих країнах призводить до озброєних конфліктів.

Другою за значущістю організацією є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) [4], основна відповідальність якої – це врегулювання економічних питань, пов'язаних з безпекою, та сприяння міжнародному економічному співробітництву. ОБСЄ надає допомогу державам-учасникам у зміцненні їх ділового та інвестиційного клімату, вдосконаленні нормативно-правової бази, боротьбі з корупцією, відмиванням грошей та фінансуванню тероризму. Моніторинг щодо стану економічних питань, пов'язаних з безпекою (як то подолання корупції, тероризму, кіберзлочинності) постійно висвітлюється у звітах ОБСЄ.

Для опису проблем міжнародної безпеки у світі доцільно звернутися до аналітики. У світі налічується близько 100 престижних аналітичних центрів, половина з яких належать американським інститутам, фондам тощо. Серед них:

- ✦ Стокгольмський міжнародний інститут досліджень проблем миру (*Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, <http://www.sipri.org>) (Стокгольм, Швеція). Займається дослідженням конфліктів і міжнародним співробітництвом щодо їх запобігання, питаннями міжнародної безпеки і оборони, регіональної безпеки;
- ✦ Міжнародний інститут стратегічних досліджень (*The International Institute for Strategic Studies – IISS*, <http://www.iiss.org>) (Лондон, Великобританія). Займається незалежними дослідженнями військової стратегії, регіональної безпеки та вирішення конфліктів, міжнародних відносин і дипломатії;
- ✦ Франкфуртський інститут досліджень Миру (*Peace Research Institute Frankfurt – PRIF*, <http://www.hsflk.de>) (Франкфурт-на-Майні, Німеччина). Досліджує проблеми світу, конфліктів і політики в галузі роззброєння;
- ✦ Центр досліджень безпеки (*Center for Security Studies*, <http://www.css.ethz.ch>) (Цюрих, Швейцарія). Досліджує трансатлантичні відносини, зовнішню політику і політику безпеки США та Росії, архітектуру європейської безпеки, внутрішню та зовнішню політику Швейцарії, проблеми військової політики, економіки, суспільства, культури, екології, регіональних відносин;
- ✦ Міжнародний інститут миру (*International Institute for Peace*, <http://iip5.webnode.com>) (Відень, Австрія). Проводить дослідження щодо взаємозалежності як стратегії для світу, так і економічних, соціальних і політичних перетворень в країнах ЦСЄ. Серед найактуальніших тем: нові військові технології та міжнародна ста-

більність, альтернативне розуміння безпеки, загроза світовій стабільності в результаті зростання етнічних конфліктів;

- ✦ Інститут економіки та миру (*The Institute for Economics and Peace*, <http://economicsandpeace.org>) (Сідней, Австралія). Опікується питаннями міжнародної безпеки, економічною вартістю озброєних та насильницьких конфліктів в світі, соціальними проблемами та шляхами їх вирішення.

Цей перелік аналітичних центрів охоплює всі континенти. Аналітичні інститути розкривають найактуальніші проблеми, надають їм обґрунтування, формують рейтинги країн щодо стану економічної, воєнної, політичної, соціальної, екологічної ситуації у світі, надають їх оцінки та розробляють рекомендації щодо вирішення конфліктів. Далі пропонується зосередити увагу на одному з таких звітів – Глобальний індекс миролюбства (*Global Peace Index*) [5; 6; 7].

Глобальний індекс миролюбства складається з 2007 р. Інститутом економіки та миру (Сідней) і розроблений соціологами та економістами з міжнародної групи експертів наукових центрів Австралії та США. Індекс демонструє, як змінюється стан міжнародної безпеки (соціально-політична та воєнна ситуація у світі), яка економічна вартість та втрати у світі від насильницьких кампаній, та наголошує на основних постулатах формування позитивного мирного світу.

До десятки наймиролюбніших країн світу у 2016 р. входять Ісландія, Данія, Австрія, Нова Зеландія, Португалія, Чехія, Швейцарія, Канада, Японія, Словенія, Фінляндія. У 2015 р. наймирнішими вважалися 20 країн – це Ісландія, Данія, Австрія, Нова Зеландія, Швейцарія, Фінляндія, Канада, Японія, Австралія, Чехія, Португалія, Ірландія, Швеція, Бельгія, Словенія, Німеччина, Норвегія, Бутан, Польща, Нідерланди. Ісландія залишається найбільш миролюбною країною у світі зі значенням індексу 1,192 у 2016 р. проти 1,15 у 2015 р.

Найменш миролюбними країнами світу за Індексом миру-2016 вважаються Сирія, Південний Судан, Афганістан, Сомалі, Ємен, Центральноафриканська Республіка, Україна, Судан, Лівія, Пакистан, Демократична Республіка Конго, Росія, Північна Корея, Нігерія. Сирія залишається найменш миролюбною країною у світі зі значенням індексу 3,806 у 2016 р. проти 3,65 у 2015 р.

У Глобальному індексі миролюбства у 2016 р. [7] Україна зайняла 156 місце зі 163, втративши 4 позиції порівняно з минулим роком. У 2015 р. – 150 місце, втративши 9 позицій порівняно з 2014 р. У 2013 р. Україна займала 111 місце зі 162 країн. У 2015 р. по Україні зареєстровано друге найбільше у світі погіршення показників з причини конфлікту з боку проросійських сепаратистів, а також нестабільності, викликані російською анексією Криму. Як вважають аналітики Інституту економіки та миру, більшість показників, як то Масштаби Політичного Терору, погіршилися у 2015 р. Країна також стала більш мілітаризованою: військові витрати як частка ВВП зросли через експорт озброєнь і підготовку збройних кадрових служб. Внутрішня стабільність в Україні

залишається приводом для занепокоєння, враховуючи повільний прогрес у боротьбі з корупцією і реформуванням державних інститутів [7, с. 20].

При формуванні індексу враховуються 23 якісні та кількісні показники (у тому числі політична стабільність, загроза тероризму, кількість вбивств, повага до громадянських свобод, імпорту зброї, а також соціальні протести), об'єднані у три основні групи (що менше балів, то більш мирно оцінюється країна за цим критерієм):

1. Наявність і масштаб конфліктів – внутрішніх і міжнародних (Україна отримала 2,5 бала із 5).

2. Рівень стабільності та безпеки всередині держави (3 бала з 5).

3. Рівень мілітаризації (2,3 бала з 5).

У цілому мир у світі фахівці бачать як «відсутність насильства». Глобальний індекс миролюбства показує, що світ стає все більш розділеним на країни, які знаходяться на рівні процвітання, і країни, які продовжують потерпати в насильстві і конфліктах. І це, мабуть, основний висновок, який доцільно врахувати та пам'ятати, складаючи стратегію національної безпеки та економічну стратегію країни.

Аналітика Інституту економіки та миру зазначає, що, починаючи з 2014 р., 81 країна вважалася мирною, а 78 країн, навпаки, у даному аналізі погіршили показники. У 2015 р. також 81 країна поліпшила свій стан і, навпаки, 79 країн його погіршили. У глобальному масштабі інтенсивність внутрішнього збройного конфлікту різко зросла, а кількість людей, що загинули в конфліктах, зросла більш ніж у 3,5 рази [6, с. 7].

Економічний ефект від насильства за рейтингом 2016 р. досяг у цілому 13,3% від світового ВВП – це 13,6 трлн дол. США проти 14,3 трлн дол. США, або 13,4% від світового ВВП, за рейтингом 2014 р. Це еквівалентно сукупному доходу економік Бразилії, Канади, Франції, Німеччини, Іспанії та Сполученого Королівства. З 2008 р. загальний економічний ефект збільшився на 15,3% від світового ВВП – з 12,4 до 14,3 трлн дол. США [6, с. 65]. Однією з основних причин збільшення фінансових втрат від воєн і протистоянь експерти Індексу-2015 назвали зростання витрат на адаптацію та утримання біженців.

Найбільш миролюбним регіоном залишається Європа – тут знаходяться 13 держав з першої двадцятки. Найменш мирною країною залишається Сирія, після Іраку і Афганістану. Україна є єдиною країною, крім п'яти країн Африки, яка демонструє різке погіршення миру за минулий рік. У звіті також підкреслюється, що зменшення кількості воєнних конфліктів є критично важливим для відновлення світової економіки.

У той час, як середньосвітовий індекс миролюбства практично не змінився, з'явилися помітні зміни в мілітаризації та громадській безпеці. У всьому світі кількість міжнародних збройних конфліктів знаходиться в занепаді. Індикатор зовнішніх конфліктів покращився на 15,4 відсотка у 2015 р. порівняно з 2008 р. Однак у цілому у світі в останнє десятиліття стало менш спокійно. Негативну тенденцію мають три індикатори миролюбності – протікання внутрішніх і міжнародних конфліктів, громадської безпеки та мілітаризації. У ре-

зультаті, хоча кількість міжнародних війн знижується, Індекс вказує на те, що загальне умиротворення дещо погіршилося: вплив тероризму погіршується, смертність від внутрішніх конфліктів зростає і все більше людей мігрують, ніж у будь-який час після закінчення Другої світової війни. Мілітаризація все більше корелює з політичним насильством.

Світ та міжнародна спільнота занепокоєні станом міжнародної безпеки, впливом озброєних конфліктів, громадських війн, політичного насильства, тероризму на розвиток людства загалом, стан міжнародних відносин, еволюцію світового господарства та економіки країн.

Без розуміння концептуалізації та вимірювання факторів, що підтримують мир, неможливо чітко визначити, яка політика та які програми у сфері забезпечення національної безпеки та сприяння міжнародній повинні бути реалізовані. Практично визначення необхідних ресурсів – складне питання, яке вимагає нових підходів, урахування факторів, що охоплюють весь світ.

Дослідження проблем міжнародної безпеки, які ґрунтуються на Індексі миролюбства, поділяють світ на позитивний та негативний, обидва з яких мають довгу історію таких досліджень. Саме позитивний світ створює потенціал для стійкості і відповідні умови для мирного вирішення конфлікту. Інститут економіки та миру висунув такі припущення, які доводять дослідження [6]:

1. Чим вищий рівень позитивного світу, тим вище ймовірність компромісу і ненасильницького примирення суперечностей між країнами.

2. Чим позитивний світ сильніший, тим швидше цілі розвитку та інші корисні соціальні результати будуть досягнуті.

3. Позитивний світ статистично пов'язаний з багатьма іншими бажаними результатами розвитку країн: сильніше бізнес-середовище, краща продуктивність, гендерна рівність та поліпшення продуктивності екологічних заходів.

4. Аналіз виявляє, що у країнах з більш високим рівнем позитивного світу менше шансів до жорстоких конфліктів і більше для того, щоб успішно домогтися поступок від держави.

5. Відсоток всіх насильницьких кампаній опору припадає на країни з більш слабким позитивним світом.

Ці два визначення типів світу були надані одним із засновників досліджень проблем світу Йоханом Галтунгом (*Johan Galtung*) [5]. Визначення негативного та позитивного світу використовується для побудови Індексу. 23 індикатори Індексу розбиті на дві основні групи: зовнішнього світу і внутрішнього світу. Індикатори зовнішнього світу вимірюють, як країна взаємодіє з іншими країнами за межами її кордонів, а внутрішній світ вимірює, наскільки мирно вона діє у своїх кордонах.

Під позитивним світом розуміють відносини, інститути і структури, які створюють і підтримують мирні товариства. Позитивний світ можна розуміти як процес, який лежить в основі оптимальних умов для розвитку потенціалу людини. Автори дослідження наголошують, що позитивний світ змінює людину, він є відтворювальний, тому що виступає наскрізним координатором про-

гресу, полегшуючи для людей можливість виробляти, для підприємств – продавати, підприємців і науковців – створювати інновації, для урядів – ефективно регулювати. Завдяки кращому розумінню того, що робить суспільство мирним, можливо потім відтворити ці атрибути [6, с. 81].

Візуальне подання факторів, які утворюють позитивний світ, представлено на рис. 1. Усі вісім чинників взаємозв'язані та взаємодіють у різноманітних і складних способах.

Рис. 1. Фактори, які утворюють позитивний світ

Джерело: розроблено Інститутом економіки та миру [6; 7].

Позитивний світ невід'ємно має ґрунтуватися на досягненні цілей сталого розвитку – побудові миру, інститутах права і миру у світі, які висунуті та проголошені міжнародною спільнотою на Саміті зі сталого розвитку (Нью-Йорк, 25 вересня 2015 р.) [3].

ВИСНОВКИ

Отже, автором статті розглянуто найактуальнішу тему розвитку міжнародних відносин, проблеми становлення міжнародної безпеки та розвитку міжнародної економічної взаємодії на засадах безпеки. Тема дуже складна і є предметом обговорення та розроблення провідних міжнародних організацій на глобальному та регіональному рівнях, інститутів на національному рівні держав тощо. Безперечно, важливим для міжнародної спільноти та для всіх держав світу є завдання формування та сприяння безпековому міжнародному економічному середовищу. Перш за все, за рахунок зміцнення систем колективної безпеки в усьому геополітичному просторі.

У подальшому слід відстежити, яким чином стан миролюбства в країнах позначається на їх економічному стані та на стані міжнародної співпраці в інших сферах економічного співробітництва, крім воєнної. Особливо, як це позначається на зміцненні позиції України у світі.

Сьогодні в Україні безліч економічних, політичних, воєнних, соціальних проблем. На додачу одна з на-

гальних проблем нашого суспільства – це відсутність сильних інститутів з безпеки. Це також було зазначено як проблема в іншому глобальному індексі – *Індексі Глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index)* [8] – поряд з індикторами, які описують стан розвитку економік країн, містить показники, що відповідають за якість інститутів з безпеки в країнах.

Для сприяння національній безпеці та розвитку країни в міжнародному просторі створено відповідні інститути, як то Організація Об'єднаних Націй в Україні [9],

Національний інститут стратегічних досліджень [10] або Центр міжнародної безпеки та партнерства [11]. Центр є структурним підрозділом факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка та здійснює науково-дослідну та інформаційно-аналітичну діяльність. Метою функціонування Центру є організація та координація наукової, інформаційно-пошукової, аналітичної та освітньої діяльності викладачів, студентів та аспірантів факультету у сфері міжнародних відносин. Діяльність Центру передбачає співпрацю з українськими та закордонними науковими установами, дослідницькими та експертними центрами, освітніми та навчальними закладами, що займаються вивченням і дослідженням проблем міжнародної безпеки та багатостороннього співробітництва у сфері міжнародних відносин. Можна говорити про необхідність посилення та поглиблення співпраці в цьому напрямі як на національному рівні, так і на міжнародному. Є дефіцит і досліджень, наукового обґрунтування вирішення проблем, законодавчого, відповідних стратегій тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Резнікова О. Зміна пріоритетів у системі міжнародної безпеки під впливом світової фінансової кризи. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Резнікова. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/434/>

2. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/sc/about/>
3. Порядок денний 2030 щодо сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
4. Офіційний сайт ОБСЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/whatistheosce>
5. Офіційний сайт Інституту економіки та миру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economicsandpeace.org/>
6. Global Peace Index Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Peace%20Index%20Report%202015_0.pdf
7. Global Peace Index Report 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://static.visionofhumanity.org/sites/default/files/GPI%202016%20Highlights.pdf>
8. The Global Competitiveness Index 2015–2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/>
9. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/oon-v-ukraini>
10. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>
11. Офіційний сайт Центру міжнародної безпеки та партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ispc.org.ua>

REFERENCES

- Global Peace Index Report 2015. http://www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Peace%20Index%20Report%202015_0.pdf
- “Global Peace Index Report 2016”. <http://static.visionofhumanity.org/sites/default/files/GPI%202016%20Highlights.pdf>
- Ofitsiinyi sait OBSYe. <http://www.osce.org/whatistheosce>
- Ofitsiinyi sait Instytutu ekonomiky ta myru. <http://economicsandpeace.org/>
- Ofitsiinyi sait OON. <http://www.un.org/ru/sc/about/>
- Ofitsiinyi sait Orhanizatsii Obiednanykh Natsii v Ukraini. <http://www.un.org.ua/ua/oon-v-ukraini>
- Ofitsiinyi sait Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen. <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>
- Ofitsiinyi sait Tsentru mizhnarodnoi bezpeky ta partnerstva. <http://www.ispc.org.ua>
- “Poriadok denniy 2030 shchodo stalogo rozvitku” [The 2030 agenda on sustainable development]. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- Reznikova, O. “Zmina priorytetiv u systemi mizhnarodnoi bezpeky pid vplyvom svitovoi finansovoi kryzy” [Change of priorities in the international security system under the influence of the global financial crisis]. <http://www.niss.gov.ua/articles/434/>
- “The Global Competitiveness Index 2015–2016”. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/>

THE ECONOMIC DISCOURSE OF THE CURRENT REFORM AIMED AT BUSINESS OPTIMIZATION IN UKRAINE

© 2016 PURDENKO OL. A.

UDC 338.1

Purdenko Ol. A. The Economic Discourse of the Current Reform Aimed at Business Optimization in Ukraine

The aim of the article is to study the strengths and weaknesses of the current reforms and provide appropriate recommendations and proposals to improve the regulatory and economic business environment. The article analyzes the introduced reforms in the aspect of the regulatory field and the active current system of taxation with the detailing of the type and content of the basic implemented measures. There have been justified the advantages and disadvantages of the introduced system of taxation with respect to the main budget forming taxes, such as the enterprise income taxes, value added tax, individual income tax considering changes in the administering of unified social tax (UST) and war tax, excise duty. On the basis of the results of the study it has been found that the introduced reforms only partially improved the tax administration system and in no way reduced the announced tax burden, the time spending of business for preparing the current report was not significantly reduced.

Keywords: deregulation, European integration transformations, tax reform, budget forming taxes.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Purdenko Olena A. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Economics and Finance of Company, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: elenaanr@ukr.net

УДК 338.1

Пурденко О. А. Економічний дискурс сучасної реформи оптимізації ведення бізнесу в Україні

Метою статті є дослідження сильних і слабких сторін запроваджених реформ та надання відповідних рекомендацій та пропозицій щодо покращення регуляторного та економічного бізнес-середовища. Проаналізовано запроваджені реформи в аспекті регуляторного поля та діючої сучасної системи оподаткування, з деталізацією типу та змісту основних запроваджень. Обґрунтовано переваги та недоліки запроваджені системи оподаткування по основних бюджетоутворюючих податках, таких як: податок на прибуток підприємства, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб з урахуванням змін щодо адміністрування ЄСВ та військового збору, акцизного податку. Встановлено, що запроваджені реформи лише частково вдосконалили систему адміністрування податків і ніяк не зменшили анонсоване податкове навантаження, також суттєво не зменшились часові витрати бізнесу на підготовку діючих звітів. Запропоновано провести доопрацювання в системі концептуального бачення та запровадження податкової реформи.

Ключові слова: дерегуляція, євроінтеграційні перетворення, податкова реформа, бюджетоутворюючі податки.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Пурденко Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: elenaanr@ukr.net

УДК 338.1

Пурденко Е. А. Экономический дискурс современной реформы оптимизации ведения бизнеса в Украине

Целью статьи является исследование сильных и слабых сторон действующих реформ и предоставление соответствующих рекомендаций и предложений по улучшению регуляторной и экономической бизнес-среды. Проанализированы введенные реформы в аспекте регуляторного поля и действующей современной системы налогообложения, с детализацией типа и содержания основных внедрений. Обоснованы преимущества и недостатки внедренной системы налогообложения по основным бюджетообразующим налогам, таким как: налог на прибыль предприятия, налог на добавленную стоимость, налог на доходы физических лиц с учетом изменений по администрированию ЕСВ и военного сбора, акцизного налога. Установлено, что введенные реформы лишь частично усовершенствовали систему администрирования налогов и никак не уменьшили анонсированную налоговую нагрузку, также существенно не уменьшились временные затраты бизнеса на подготовку действующих отчетов. Предложено провести доработку в системе концептуального видения и внедрения налоговой реформы.

Ключевые слова: дерегулирование, евроинтеграционные преобразования, налоговая реформа, бюджетообразующие налоги.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Пурденко Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономики и финансов предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: elenaanr@ukr.net

The present ratification of the Ukraine–European Union Association Agreement that came into force on 1 January 2016 makes it possible for the domestic business to use instruments of European integration opportunities for their transformation. But a number of risks and threats to business entities in the aspect of introducing reforms in the light of the mentioned trends should be mentioned. In view of this, the implementation of the current reforms should be carried out by eliminating the existing weaknesses and introducing an effective mechanism, which will allow domestic small and medium business to grow and compete with European goods and services at a proper level in the future.

Modern prominent scientists, in particular: V. Geyets [2], Z. Varnaliy [5, 6], A. Krysovatyi [9], Yu. Ivanov [8] and others paid attention to the problem of development and promotion of small and medium business in their works. However, issues of effectiveness of introducing reforms and regulatory procedures in accordance with the Plan of Implementation of the Agreement on Association and Strategy of Sustainable Development “Ukraine — 2020” [1, 3, 11] still remain relevant and it is this problem area that is highlighted in the article.

The aim of the article is to analyze the current reforms and identify strengths and weaknesses in their implementation and provide appropriate recommendations and pro-

posals to improve the regulatory and economic business environment.

The European integration trends in Ukraine increase the relevance of expeditious introduction of the best regulatory practices and business conditions including the successful operation of micro, small and medium business since the creation of a strong middle class is a key to social stability. The current political and economic instability in Ukraine, inconsistent economic reforms have led to a situation characterized by systemic threats to small business as an economic sector, which remains underdeveloped, what consequently leads to the lack of both self-employment and implementation of the entrepreneurial initiative of the population.

Some positive changes in terms of doing business in Ukraine should be mentioned. Thus, our country ranked 83rd on the Ease of Doing Business Index created by the World Bank Group in 2015 moving up four positions. But given the fact that the authors of the study change the methodology for the second consecutive year the positivism de-

creases. In general, Ukraine took the 83rd position from 189 countries of the world and is placed between Brunei and Saudi Arabia but our country improves its results for the second consecutive year. The study showed that the simplification of business registration became the key reform that helped to raise the position in the ranking this year and this fact determines the necessity of a more detailed study of the introduced reforms in terms of their effectiveness.

Thus, by the Resolution of CMU from 01.02.2016 the "Report on the progress and results of the Program of the Cabinet of Ministers of in Ukraine in 2015" was approved [12, 7]. According to the "Report on the progress and results of implementing the Program of the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2015" [7], a series of effective reforms has been carried out. Let us examine the part related to the improvement of business environment (*Table 1*) since it is known that the first tranche of technical assistance from the Canadian government to implement these reforms was received with the purpose of building an effective regulatory environment [4].

Table 1

The main measures taken in the aspect of the implemented reforms [13]

The type of measures	The content of the measure
1	2
Simplification	The business registration term was reduced from five to one day and the mandatory use of seals was canceled; the list of documents to be submitted for the state registration for approving documents of the deregulatory nature was shortened; licensing procedures in the subsoil management were simplified
Reduction	There were reduced the terms of issuance of phytosanitary and quarantine certificates (from 5 days to 24 hours) and the number of types of business activities subject to licensing (to 30 types); the basic approaches to the regulation of relations in the field of licensing were changed
Cancellation	Their have been canceled: over 100 business restrictions; 41 obligation of annual submission to the state registrar of the information for confirmation of the details about the legal person during the month following the date of the state registration starting with the subsequent year; the authorization to use groundwater without permission (up to 300 cubic meters per one water intake); mandatory registration of fertilizers for typical common fertilizers; quarantine permit for import or transit for forage and forage materials of the vegetable origin; the state certification of producers of pedigree (animal) stock, the certificate of admission of producers to reproduction for the pedigree use; the certification of employees who perform special work associated with pedigree resources; the mandatory certification of pedigree resources; the state certification (re-certification) of the pedigree business, the mandatory assignment of a relevant status to pedigree business entities in the field of animal breeding; registration and assignment of a number to entities engaged in the canned and preserved food industry; the certificate of stability and freeboard of the vessel; the registration of hydro technical facilities; the license for industrial fishing except for inland waters and rivers; the mandatory receiving of international veterinary certificates for fodder grain; the mandatory certification of agricultural machinery; the permission for conversion and redevelopment of residential buildings and premises (with no intervention to load bearing structures) and administrative regulation of tariffs for transportation of passengers using suburban and intertown bus services
Development	New criteria for assessing the risk of economic activities were developed and the frequency of inspections was changed in the field of veterinary and sanitary control; new criteria for assessing the risk of economic activities were developed and the frequency of inspections was changed in the field of plant protection
Introduction	There were introduced: registration of the copyright for plant varieties by a legal person provided a declaratory proof of labor relations with the author of the variety (plant breeder); a two-tier system of administrative appeals of decisions made by state registrars; regional business support centers
Liquidation	There were liquidated a number of mandatory terms of the land lease agreement, the mandatory state expertise for land management projects, which provide environmental and economic grounding of crop rotation and land development; the monopoly position of the state company "Ukrcorekursy" in the market of gathering, storage and recycling of tare and packing, which will provide an opportunity to get economic benefit of: 5-7 bln UAH till 2020
Liberelization	Application of special sanctions was liberalized and the number of visits of economic entities by 42 control bodies was reduced

1	2
Increasing the level of protection of the investor rights	The introduction of the derivative suit (the right of a minority shareholder to file a lawsuit to introduce the responsibility of officials of economic partnerships in the case of a damage to the partnership caused by their maladministration; granting the plaintiff the right to receive a refund of his expenses by the partnership in connection with the trial on the lawsuit against the official of the partnership about the refund of damages caused to the partnership — within the actually received by the partnership amounts; creating conditions for transition of quasi-public companies to the private form; introducing the institution of “independent directors”, who will represent interests of minority shareholders in public joint stock companies.
Creation	There created the Business Ombudsman Council, which among other things contributes to increasing the level of the legal protection of business.

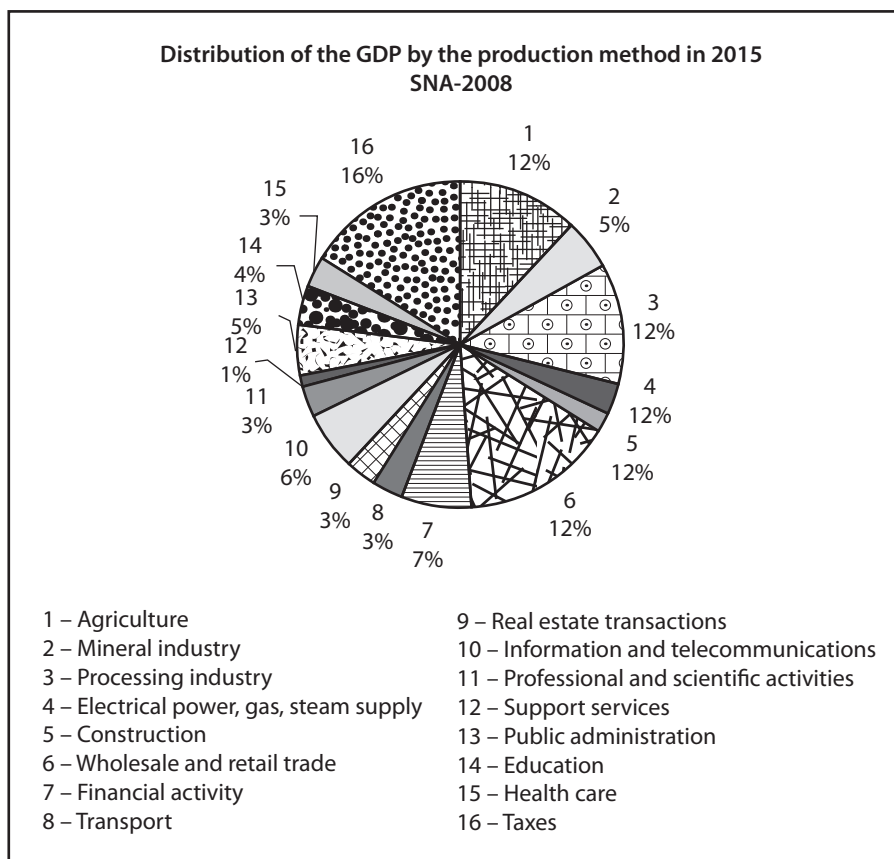
The source: the Report on the progress and results of implementation of the Program of CVU in 2015. [Electronic resource] The access mode: <http://centre-reform.org/novini/zvit-pro-hid-i-rezultati-vikonannya-programi-diyalnosti-kmu-u-2015-r.html>. Generalized by the author.

The abovementioned data indicate that the main aspect of the reform aims to reduce and simplify permission documentation, the lion's share of which concerns the agricultural sector.

The positive changes in terms of deregulation contain a number of significant drawbacks as well. So, along with the loss by the seal of its functions there arise difficulties regarding the use of information from the Unified State Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs [10]. As a matter of fact, from 2010-2012 there were lengthy periods of time when the access to information from the Register was restricted (based on subsequent by-laws) and therefore, information for defining the authorities of officials and their

existing limits when signing contracts and other official documents was not available.

It is also worth noting that according to the results of 2015, the distribution of the gross domestic product by the production method was as follows: wholesale and retail trade and repair of motor vehicles and motorcycles – 15%, by 12% for agriculture, forestry and fishery and the processing industry, as evidenced by the data in *Fig. 1*. It is known that the industry is an important sector of economy and it is this sector that the agricultural complex as a whole, including agriculture, depends on. This explains the expediency of priority measures for implementation of reforms exactly in the system of the agricultural complex. But we should not

Fig. 1. Distribution of the GDP by the production method in 2015 excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and part of the zone of the antiterrorist operation

The source: developed by the author on the basis of the data of the State Statistics Service [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ukrstat.gov.ua>

underestimate the wholesale and retail trade sphere, which plays an essential role in meeting the demands of society.

Reforming the tax system plays an important role for the economic policy but while analyzing the introduced innovations it was found that the changes that took place could be considered rather as an improvement of the existing tax system than as a reform. Creating a fair tax system is the basic concept of the tax reform. But the complex of measures introduced in terms of the tax reform can hardly be considered radical. For example, *Table 2* presents the benefits and drawbacks of the tax reform.

Let us consider in more detail the major changes in the tax reform in the context of budget forming taxes and fees.

The enterprise profit tax is characterized by unification of tax rates at the level of 18%, what contradicts the announced reduction of the tax burden on business. However, there are no measures aimed at avoiding taxation in the presence of offshore companies and simplified taxation system. Unfortunately, the introduction of the investment tax credit to support new capital investments, which certainly would be a highly efficient privilege, has never occurred. The main emphasis in reforming the value added tax is the introduction of electronic administration with a function of electronic account. But the free prepaid software is unable to meet the requirements of VAT payers because the electronic flow of documents makes taxpayers use only paid software products such as “Medoc” since the state software products functionality is limited (for example, OPZ “Tax Reporting”, “Sonata”). That is, entrepreneurs have to withdraw the financial resources from circulation for the implementation of the governmental project on the electronic flow of documents. The existing electronic account does not sustain any criticism either, because it restricts the amount of declaration of tax obligations and tax billing. The very VAT reporting has been complicated by the enactment of Annex 2, which requires detailing the amount of negative tax value, reasons and time of its appearance without appropriate clarification by controlling bodies.

The individual income tax and unified social tax have been combined and set at the level of 20%, what has its advantages and disadvantages for both entrepreneurs and the country as a whole.

The advantages include:

- ✦ simplification of tax accounting and administration;
- ✦ avoidance of the need to recalculate the tax amount on the results of the fiscal year;
- ✦ elimination of contradictory conditions of the tax social privilege;
- ✦ reduction of the tax burden on wages, which will contribute to legalization of shadow wages;
- ✦ cancellation of the deduction of the unified social tax from the employee income (3.6%),

The disadvantages:

- ✦ cancellation of differentiated rates has a negative impact on the tax regulatory potential;
- ✦ the strengthening of fiscal orientation of the tax;
- ✦ identification of labor and passive income in taxation;
- ✦ lack of compensators for formation of the Pension Fund budget revenues;
- ✦ uncertainty of the mechanism of income distribution among local budgets and the Pension Fund;
- ✦ inconsistency of the proposed measure with a defined contribution pension system;
- ✦ departure from the general European practice of building a compulsory social insurance;
- ✦ overloading the unified social tax reporting with data for calculating individual income tax.

The changes related to accrual and deduction of the military fee do not sustain criticism in terms of cynicism, as of January 1, 2016, employers continue to save the workplace (occupation) and average salary for the employee-soldier but without compensation of such salary from the budget. Taking into account that norms of the current legislation provide an exemption from taxes of the average wage

Table 2

The main aspects of the tax reform2

Positive changes	Drawbacks and risks
1. Tax reduction	1. Only fiscally inefficient fees were cancelled with the increase in the base and subject of taxation. 2. Increasing the income tax rate for individuals. 3. With the cancellation of the unified social tax in the form of deductions from wages, a sharp increase in the deficit of the Pension Fund occurred. 4. Shifting the burden of the unified social tax exclusively on employers, what contradicts the trends of social security in the EU
2. Partial simplification of the tax administration and tax reporting	1. Regular introduction of new forms of reporting with deficiencies in formulations, the lack of complete free (as was prepaid) software in the administration of tax reporting. 2. Problems of tax avoidance by large business using offshore companies remain without attention
3. Preventing some schemes of tax avoidance with the use of single tax payers	1. The use of a simplified tax system remains practically only for ensuring self-employment of entrepreneurs mainly in the trade sphere.
4. Cancellation of unjustified tax advantages	1. The lack of priorities in stimulating economic development and corresponding instruments of the tax policy

The source: generalized by the author.

subject to compensation from the budget, so there is a need for levying the unified social tax (22%), individual income tax (18%) and what is more cynical — the military fee (1.5%), since such persons are not only mobilized to the ATO zone but also obliged to pay taxes and fees for their keeping.

Most of the measures aimed at changes in the excise levying were intended to be fiscal oriented, what can lead both to increasing budgetary receipts from this tax and to reduce the demand for excisable products.

The *main advantages*:

- ✦ the introduction of an automatic annual indexation of excise rate denominated in the national currency, which will allow predicting the regulatory regime for taxpayers;
- ✦ the introduction of control over the payment excise tax in the production and sale of fuel by applying the excise invoice will result in reducing the risks of falsification of fuel and avoidance of paying excise taxes in fuel trading;
- ✦ the increase in the government revenues, reduction in the smuggling of excise goods from Ukraine to the EU.

The *main disadvantages*:

- ✦ the strengthening of the fiscal pressure on taxpayers, rising prices for excise goods;
- ✦ the increase in working time for both taxpayers in the preparation of invoices and controlling bodies in implementing control measures;
- ✦ there remained unnoticed and not yet included in the group of excisable goods some highly profitable product groups such as private jets, yachts, motor boats (unlike electric power, which is a part of excisable groups by reforming the fee in the form an additional levy to the current electricity tariff).

CONCLUSIONS

Considering the abovementioned, it can be argued that the significant positive changes in the system of doing business took place exclusively in terms of the deregulatory nature and simplification of permission documentation, which significantly improves the functioning of small business in Ukraine. However, some of them are imperfect.

Analysis of the changes introduced in the tax legislation shows that the established norms only partially improved the system of tax administration. The minimum reduction in the number of taxes and fees was followed by an increase in the tax subject and base, reduction in reports led to changes in existing reports and their immediate enactment without relevant clarification and correspondingly the time spent by business on their preparation did not decrease, and the announcement of reducing the tax burden on business does not sustain any criticism. Thus, the conducted analysis indicates the need for serious improvements in the system of a conceptual vision and introduction of the tax reform. ■

LITERATURE

1. European charter for small enterprises / European Commission [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf

2. Геєць В. М. Від екзогенно залежної до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку економіки [Електронний ресурс] / В. М. Геєць, М. І. Скрипиченко // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 34–46. – Режим доступу : http://eip.org.ua/docs/EP_03_1_34_uk.pdf

3. COSME programme // The official site of European Commission (2015) [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm (Accessed 19 September 2015)

4. EU measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) // The official site of Russell-Cooke LLP (2015) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.russell-cooke.co.uk/clientUpload/document/file/EU%20measures%20for%20SMEs%20-%20June%202011.pdf> (Accessed 10 September 2015).

5. Варналій З. С. Конкуренентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення : монографія / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К. : Знання України, 2013. – 387 с.

6. Варналій З. С. Стан, проблеми та перспективи податкового стимулювання суб'єктів підприємництва в умовах дії Податкового кодексу України / З. С. Варналій, О. В. Панасюк // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 148. – С. 11–15.

7. Звіт про хід та результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refs.in.ua/zvit-pro-hid-i-rezultati-vikonannya-programi-diyalnosti-kabi.html?page=7>

8. Іванов Ю. Б. Напрями реформування системи державних закупівель / Ю. Б. Іванов, Г. С. Севостьянова // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 64–70.

9. Крисоватий А. І. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції : монографія / А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, Т. В. Кошук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 236 с.

10. Наказ Міністерства юстиції України від 19.08.2011 р. № 2009/5 «Про організацію доступу до відомостей Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

11. Новини співпраці з ЄС / Бюлетень представництва Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euukrainecoop.com/2015/05/09/eusure>

12. Розпорядження КМУ від 01.02.2016 № 57-р «Про затвердження звіту про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2015 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/57-2016-p>

REFERENCES

“Biuletyn predstavnytstva Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini” [Bulletin of the European Union delegation in Ukraine]. <http://euukrainecoop.com/2015/05/09/eusure>

“COSME programme”. The official site of European Commission. http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm

“EU measures for small and medium-sized enterprises (SMEs)” The official site of Russell-Cooke LLP. <http://www.russell-cooke.co.uk/clientUpload/document/file/EU%20measures%20for%20SMEs%20-%20June%202011.pdf>

“European charter for small enterprises”. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf

Heiets, V. M., and Skrypychenko, M. I. “Vid ekzohenno zaleznoi do endohenno oriientovanoi stratehii rozvytku ekonomiky” [Dependent from exogenous to endogenous strategy of economic development]. http://eip.org.ua/docs/EP_03_1_34_uk.pdf

Ivanov, Yu. B., and Sevostianova, H. S. “Napriamy reformuvannya systemy derzhavnykh zakupivel” [Directions of reforming of public procurement system]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2015): 64-70.

Krysovatyi, A. I., Melnyk, V. M., and Koshchuk, T. V. *Podatkovi transformatsii v YeS ta podatkova polityka Ukrainy v konteksti ievrointehratsii* [Tax transformations in the EU and tax policy of Ukraine in the context of European integration]. Ternopil: TNEU, 2014.

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon0.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/57-2016-p>

Varnalii, Z. S., and Panasjuk, O. V. "Stan, problemy ta perspektyvy podatkovoho stymuliuвання subiektyv pidpryyemnytstva v umovakh dii Podatkovoho kodeksu Ukrainy" [State, problems and perspectives of tax incentives of business entities under the

Tax code of Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 148 (2013): 11-15.

Varnalii, Z. S., and Harmashova, O. P. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of national economy: problems and priorities of innovative security]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2013.

"Zvit pro khid ta rezultaty vykonannya Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy u 2015 rotsi" [Report on the progress and outcomes of the Program of activity of Cabinet of Ministers of Ukraine in 2015]. <http://refs.in.ua/zvit-pro-hid-i-rezultati-vikonannya-programi-diyalnosti-kabi.html?page=7>

УДК 330.564:330.59

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

© 2016 СЕМЕНЧЕНКО А. В.

УДК 330.564:330.59

Семенченко А. В. Удосконалення механізму державного регулювання доходів населення

Метою статті є запропонування дієвих методів подолання тінізації економіки за економічними районами для вдосконалення державної політики доходів населення в Україні. У роботі приділено увагу показникам тінізації економіки та механізму державного регулювання доходів населення України. Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення завдань, основними з яких є: виявлення причин існування тіньових економічних відносин; ефективна протидія і боротьба з чинниками, що перешкоджають детінізації економіки України; аналіз характеристики особливостей прояву і функціонування тіньових процесів у перехідній економіці України; виявлення основних напрямків впливу тіньової економіки на сукупні доходи населення. Визначено та вдосконалено механізм державного регулювання доходів та розроблено заходи щодо мінімізації впливу тіньової економіки на доходи населення в умовах їх реформування.

Ключові слова: механізм, державне регулювання, доходи населення, економічні райони, тіньова економіка.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Семенченко Аліна Володимирівна – аспірантка, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: av_semenchenko@mail.ru

УДК 330.564:330.59

Семенченко А. В. Совершенствование механизма государственного регулирования доходов населения

Целью статьи является предложение действенных методов преодоления тенезации экономики по экономическим районам для совершенствования государственной политики доходов населения в Украине. В работе уделено внимание показателям тенезации экономики и механизму государственного регулирования доходов населения Украины. Поставленная цель обуславливает необходимость решения заданий, основными из которых являются: выявление причин существования теневых экономических отношений; эффективное противодействие и борьба с факторами, препятствующими детенезации экономики Украины; анализ характеристики особенностей проявления и функционирования теневых процессов в переходной экономике Украины; выявление основных направлений влияния теневой экономики на совокупные доходы населения. Определён и усовершенствован механизм государственного регулирования доходов и разработаны мероприятия по минимизации влияния теневой экономики на доходы населения в условиях их реформирования.

Ключевые слова: механизм, государственное регулирование, доходы населения, экономические районы, теневая экономика.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Семенченко Алина Владимировна – аспирантка, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: av_semenchenko@mail.ru

UDC 330.564:330.59

Semenchenko A. V. Improving the State Regulating the Income of the Population

The article is aimed at offering effective methods for overcoming shadowing the economy by the economic areas to improve the State policy as to income of the population in Ukraine. The publication is focused on the indicators of shadowing the economy as well as mechanism for the State regulating the income of the population of Ukraine. Setting of the aim indicated stipulates necessity of solutions to the tasks, the most important of which are: identifying the causes of existence of shadow economic relations; efficient countering and combating the factors that hinder de-shadowing of Ukraine's economy; analyzing the characterization of specifics in the manifestation and function of shadow processes in the transitional economy of Ukraine; identifying the main areas of influence of the shadow economy on the aggregate income of the population. A mechanism for the State regulating the income has been determined and improved, activities towards minimizing the impact of the shadow economy on the income of the population in terms of their reformation have been developed.

Keywords: mechanism, the State regulation, income of the population, economic regions, shadow economy.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Semenchenko Alina V. – Postgraduate Student, Department of Personnel Management and Labour Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: av_semenchenko@mail.ru

Тіньова економіка в Україні набула великого розмаху. Відтворення доходів населення, розподіл та в подальшому їх перерозподіл знаходиться на сьогоднішній день під впливом тіньової економіки. Чималий відсоток населення спрямований на одержання прихованого доходу, який пов'язаний з недотриманням

норм законодавства та інших юридичних норм. Аналіз тіньових процесів, а також визначення їх обсягів пов'язані з причинними наслідками тіньової економіки в цілому.

Питання проблем діяльності тіньової економіки в Україні та за її межами, особливостей формування, регулювання доходів у перехідних економіках активно

Krysovatyi, A. I., Melnyk, V. M., and Koshchuk, T. V. *Podatkovi transformatsii v YeS ta podatkova polityka Ukrainy v konteksti ievrointehratsii* [Tax transformations in the EU and tax policy of Ukraine in the context of European integration]. Ternopil: TNEU, 2014.

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon0.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/57-2016-p>

Varnalii, Z. S., and Panasjuk, O. V. "Stan, problemy ta perspektyvy podatkovoho stymuliuвання subiektyv pidpryyemnytstva v umovakh dii Podatkovoho kodeksu Ukrainy" [State, problems and perspectives of tax incentives of business entities under the

Tax code of Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 148 (2013): 11-15.

Varnalii, Z. S., and Harmashova, O. P. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of national economy: problems and priorities of innovative security]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2013.

"Zvit pro khid ta rezultaty vykonannya Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy u 2015 rotsi" [Report on the progress and outcomes of the Program of activity of Cabinet of Ministers of Ukraine in 2015]. <http://refs.in.ua/zvit-pro-hid-i-rezultati-vikonannya-programi-diyalnosti-kabi.html?page=7>

УДК 330.564:330.59

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

© 2016 СЕМЕНЧЕНКО А. В.

УДК 330.564:330.59

Семенченко А. В. Удосконалення механізму державного регулювання доходів населення

Метою статті є запропонування дієвих методів подолання тінізації економіки за економічними районами для вдосконалення державної політики доходів населення в Україні. У роботі приділено увагу показникам тінізації економіки та механізму державного регулювання доходів населення України. Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення завдань, основними з яких є: виявлення причин існування тіньових економічних відносин; ефективна протидія і боротьба з чинниками, що перешкоджають детінізації економіки України; аналіз характеристики особливостей прояву і функціонування тіньових процесів у перехідній економіці України; виявлення основних напрямків впливу тіньової економіки на сукупні доходи населення. Визначено та вдосконалено механізм державного регулювання доходів та розроблено заходи щодо мінімізації впливу тіньової економіки на доходи населення в умовах їх реформування.

Ключові слова: механізм, державне регулювання, доходи населення, економічні райони, тіньова економіка.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Семенченко Аліна Володимирівна – аспірантка, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: av_semenchenko@mail.ru

УДК 330.564:330.59

Семенченко А. В. Совершенствование механизма государственного регулирования доходов населения

Целью статьи является предложение действенных методов преодоления тенезации экономики по экономическим районам для совершенствования государственной политики доходов населения в Украине. В работе уделено внимание показателям тенезации экономики и механизму государственного регулирования доходов населения Украины. Поставленная цель обуславливает необходимость решения заданий, основными из которых являются: выявление причин существования теневых экономических отношений; эффективное противодействие и борьба с факторами, препятствующими детенезации экономики Украины; анализ характеристики особенностей проявления и функционирования теневых процессов в переходной экономике Украины; выявление основных направлений влияния теневой экономики на совокупные доходы населения. Определён и усовершенствован механизм государственного регулирования доходов и разработаны мероприятия по минимизации влияния теневой экономики на доходы населения в условиях их реформирования.

Ключевые слова: механизм, государственное регулирование, доходы населения, экономические районы, теневая экономика.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Семенченко Алина Владимировна – аспирантка, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: av_semenchenko@mail.ru

UDC 330.564:330.59

Semenchenko A. V. Improving the State Regulating the Income of the Population

The article is aimed at offering effective methods for overcoming shadowing the economy by the economic areas to improve the State policy as to income of the population in Ukraine. The publication is focused on the indicators of shadowing the economy as well as mechanism for the State regulating the income of the population of Ukraine. Setting of the aim indicated stipulates necessity of solutions to the tasks, the most important of which are: identifying the causes of existence of shadow economic relations; efficient countering and combating the factors that hinder de-shadowing of Ukraine's economy; analyzing the characterization of specifics in the manifestation and function of shadow processes in the transitional economy of Ukraine; identifying the main areas of influence of the shadow economy on the aggregate income of the population. A mechanism for the State regulating the income has been determined and improved, activities towards minimizing the impact of the shadow economy on the income of the population in terms of their reformation have been developed.

Keywords: mechanism, the State regulation, income of the population, economic regions, shadow economy.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Semenchenko Alina V. – Postgraduate Student, Department of Personnel Management and Labour Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: av_semenchenko@mail.ru

Тіньова економіка в Україні набула великого розмаху. Відтворення доходів населення, розподіл та в подальшому їх перерозподіл знаходиться на сьогоднішній день під впливом тіньової економіки. Чималий відсоток населення спрямований на одержання прихованого доходу, який пов'язаний з недотриманням

норм законодавства та інших юридичних норм. Аналіз тіньових процесів, а також визначення їх обсягів пов'язані з причинними наслідками тіньової економіки в цілому.

Питання проблем діяльності тіньової економіки в Україні та за її межами, особливостей формування, регулювання доходів у перехідних економіках активно

функціонують та досліджуються в економічній літературі. Цю проблему вивчали та вивчають такі українські та зарубіжні вчені, як Е. Де Сото, Б. Даллаго, Г. Абадинскита, Д. Богиня, Г. Задорожний, В. Колот, І. Малий, В. Мандибуря [1], М. Павловський, С. Тютюнникова, А. Ярмоленко [2] ін.

Мета статті полягає в удосконаленні механізму державного регулювання доходів населення за рахунок запропонування дієвих методів подолання тінізації економіки в цілому по Україні та за економічними районами.

Тіньова економіка в Україні – результат системної кризи економіки, що виникла через невідповідність методів здійснення ринкових перетворень [3]. За даними Міністерства економіки масштаби тінізації економічних відносин впродовж 2010–2015 рр. продовжували залишатися наближеними до критичного рівня, а у 2015 р. та у I кварталі 2016 р. рівень тінізації сягнув 47%.

У науковій літературі розглядається вплив тіньового сектора саме на явне економічне зростання. Доцільно виділити як прямий, так і непрямий вплив тіньового сектора економіки на явне економічне зростання (рис. 1).

Прямий вплив проявляється у заниженні офіційних показників, якими оцінюється економічне зростання. Якщо в даному дослідженні розглядається ВВП як основний показник явного економічного зростання, то в результаті прямого впливу тіньового сектора національна економіка фактично недоотримує доходи у формі оплати праці найманих працівників, валового доходу та податкових надходжень, за винятком субсидій

на виробництво та імпорт. Непрямий вплив тіньової економіки проявляється у впливі на ефективність макроекономічної політики, з точки зору, насамперед, зростання помилок макроекономічного регулювання [4].

Неможливо застосовувати методи детінізації економіки для всіх регіонів однаково, тому автором пропонується дослідження показників тінізації кожного з економічних районів окремо та запропонування можливих заходів подолання тінізації економіки України (табл. 1).

На думку автора, одним зі шляхів покращення рівня життя українців є проведення боротьби з тіньовою економікою шляхом обмеження обігу готівкових грошей. Громадяни, які користуються «можливостями» тіньової економіки, зазвичай використовують готівкові розрахунки і таким чином уникають відстеження банківських транзакцій.

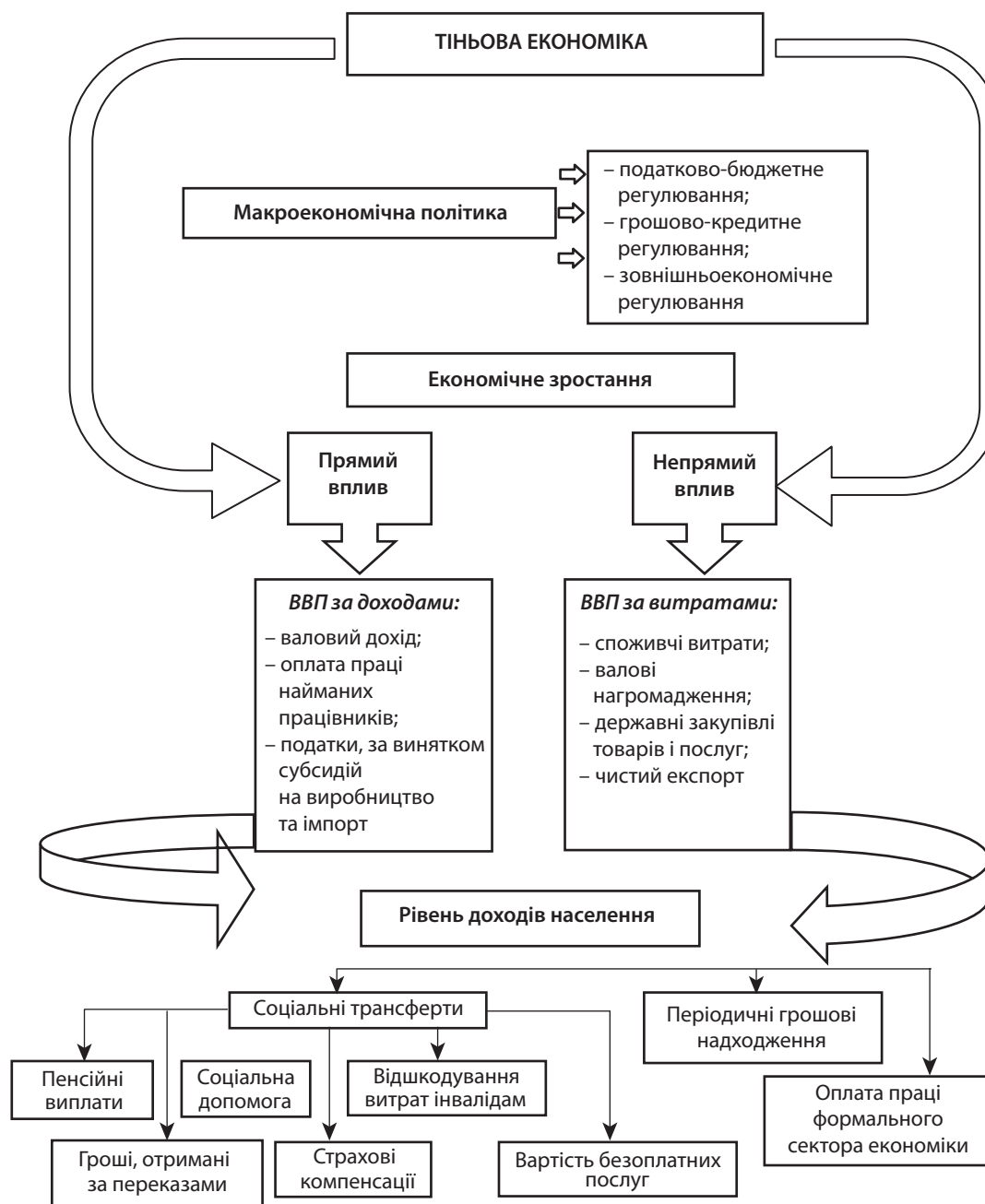
Виходячи з даних показників тінізації економіки за економічними районами, можемо зробити деякі висновки. Найбільший відсоток займають показники порушення прав держави, тобто приховування доходів від податків та порушення прав найманих працівників – порушення трудових контрактів, норм техніки безпеки. Середній відсоток має показник порушення правил конкуренції – комерційні хабарі, порушення антимонопольного законодавства, промислове шпигунство. Але населення країни припускає, що цифри в державній статистиці щодо показників тінізації економіки не є чесними, а навпаки значно занижені для збереження спокою громадян.

Якщо держава почне дотримуватися послідовної реалізації комплексу заходів, то почнеться процес детінізації економіки та легалізації доходів, прихованих від безмірного оподаткування.

Таблиця 1

Показники тінізації економіки за економічними районами у 2014–2015 рр.

Показник тінізації	Рік	Рівень тіньової економіки, %							
		Економічні райони							
		Карпатський район	Подільський район	Поліський район	Східний район	Донецький район	Придніпровський район	Центральний район	Причорно-морський район
Порушення прав держави – приховування доходів від податків	2014	52,2	51,4	56,0	68,6	66,4	63,6	70,3	65,4
	2015	54,7	53,1	57,4	70,3	69,1	62,7	71,9	66,6
Порушення правил конкуренції – комерційні хабарі, порушення антимонопольного законодавства, промислове шпигунство	2014	48,1	37,2	41,4	50,2	64,6	52,4	66,8	50,9
	2015	49,0	35,9	45,6	50,4	64,1	53,7	69,9	48,4
Порушення прав споживачів – помилкова реклама, випуск недоброякісних товарів;	2014	37,6	30,2	34,8	33,1	41,3	34,6	30,4	17,8
	2015	38,5	29,7	34,1	35,5	44,7	32,2	32,0	19,4
Порушення прав найманих працівників – порушення трудових контрактів, норм техніки безпеки;	2014	50,6	59,8	48,4	72,5	74,5	63,7	71,8	54,3
	2015	52,1	62,5	53,8	74,8	79,3	60,4	71,1	56,6
Порушення прав кредиторів – зловживання позиковим капіталом	2014	21,2	25,1	27,4	37,8	33,9	30,5	46,6	35,7
	2015	20,4	26,0	29,6	40,2	33,1	31,2	44,8	34,1

Рис. 1. Вплив тіньового сектора на економічне зростання та рівень життя населення

Необхідно заборонити безконтрольне подання та залучення кредитів, відчуження власності та прийняття на себе зобов'язань неплатоспроможними підприємствами і громадянами. Щодо порушення прав споживачів, то, насамперед, необхідно всебічно заохотити вітчизняного товаровиробника до випуску доброякісних товарів шляхом надання всіх санітарних умов, оснащення сучасним устаткуванням та якісної сировини. Стосовно легалізації зайнятості в Україні, то одним з кроків щодо вдосконалення питання прав населення є впровадження в Україні ефективної системи покарання за неофіційне працевлаштування.

Реалізація зазначених заходів щодо подальшої детінізації економіки сприятиме не лише формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку економіки, легалізації капіталу, процесу демократизації економіки

і суспільства в цілому, а й удосконаленню регулювання доходів населення.

Таким чином, можливим шляхом вирішення проблеми тінізації економіки економічних районів може бути створення комбінацій поєднання показників тінізації з найефективнішими заходами щодо їх вирішення, що знайшло відображення в *табл. 2*.

Як видно з *табл. 2*, пропонується зменшити рівень тіньової економіки шляхом зменшення податкового навантаження, внаслідок якого відбувається низький рівень платіжної дисципліни, нестабільність та недосконалість податкового законодавства, правова незахищеність платників податків. По-перше, необхідно зменшити оподаткування фонду оплати праці, а по-друге, економічно зацікавити громадян, щоб вони були вмотивовані отримувати прозору заробітну плату. Це

Можливі заходи детінізації економіки районів України

Показники детінізації економіки	Економічні райони	Заходи подолання тінізації економіки
Порушення прав держави	Східний район Центральний район	Правове забезпечення процесу легалізації (амністії) доходів
		Створення умов для легалізації зайнятості
Порушення правил конкуренції	Центральний район Донецький район	Скорочення рівня монополізації виробництва та розвитку конкурентного середовища
		Моніторинг реклами та інформаційних матеріалів
Порушення прав споживачів	Донецький район Карпатський район	Забезпечення випуску доброякісних товарів шляхом надання якісної сировини
Порушення прав кредиторів	Центральний район Причорноморський район	Сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків
		Запровадження прозорих і доступних механізмів кредитування реального сектора економіки та розв'язання платіжної кризи
		Застосування жорстких адміністративних і каральних заходів щодо зниження кримінальних видів підприємництва
Порушення прав найманих працівників	Придніпровський район Поліський район Подільський район	Зменшення розриву між фактичною вартістю трудових ресурсів для роботодавця та фактичним обсягом отриманих коштів для працівника

можливо реалізувати через запровадження механізмів обов'язкового страхування найманих працівників. Потрібно створювати такі умови, за яких українцям не вигідно було приховувати податки і одержувати менший розмір заробітної плати, який встановлюється керівниками підприємств, для того щоб сплачувати менший розмір податків до бюджету. Як уже зазначалося, слід всіляко стимулювати безготівковий грошовий оборот. Наприклад, громадянам, які отримали доходи на банківський рахунок і не обезготівкували їх, можна врахувати половину сплаченого ними ПДВ. Таким чином, ПДВ, акцизи і прибуткові податки при цьому будуть «відсмоктувати» гроші з тіньового обігу [5, с. 228].

На сучасному етапі в Україні механізм державного регулювання доходів громадян потребує вдосконалення з метою забезпечення неухильного зростання рівня життя, створення умов для людського розвитку. Розроблено логічну модель удосконалення механізму державного регулювання доходів населення, у якій визначено мету, принципи, інструменти та напрями удосконалення державного регулювання доходів громадян (рис. 2).

Сучасна державна політика доходів має базуватися на принципах, що забезпечують ефективний розвиток ринкової економіки і соціальний прогрес:

- ✦ поєднання ринкового та державного механізмів регулювання доходів;
- ✦ забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму формування трудових і підприємницьких доходів та доповнення його державним регулюванням;
- ✦ відповідності рівня наявних доходів вартості життя – забезпечення їх достатності для задо-

волення основних потреб населення;

- ✦ людського розвитку – достатності доходів для забезпечення фізичного, інтелектуального та духовного розвитку людини;
- ✦ соціальної справедливості – недопущення надмірної диференціації доходів, забезпечення більш рівномірного розподілу доходів між усіма верствами населення.

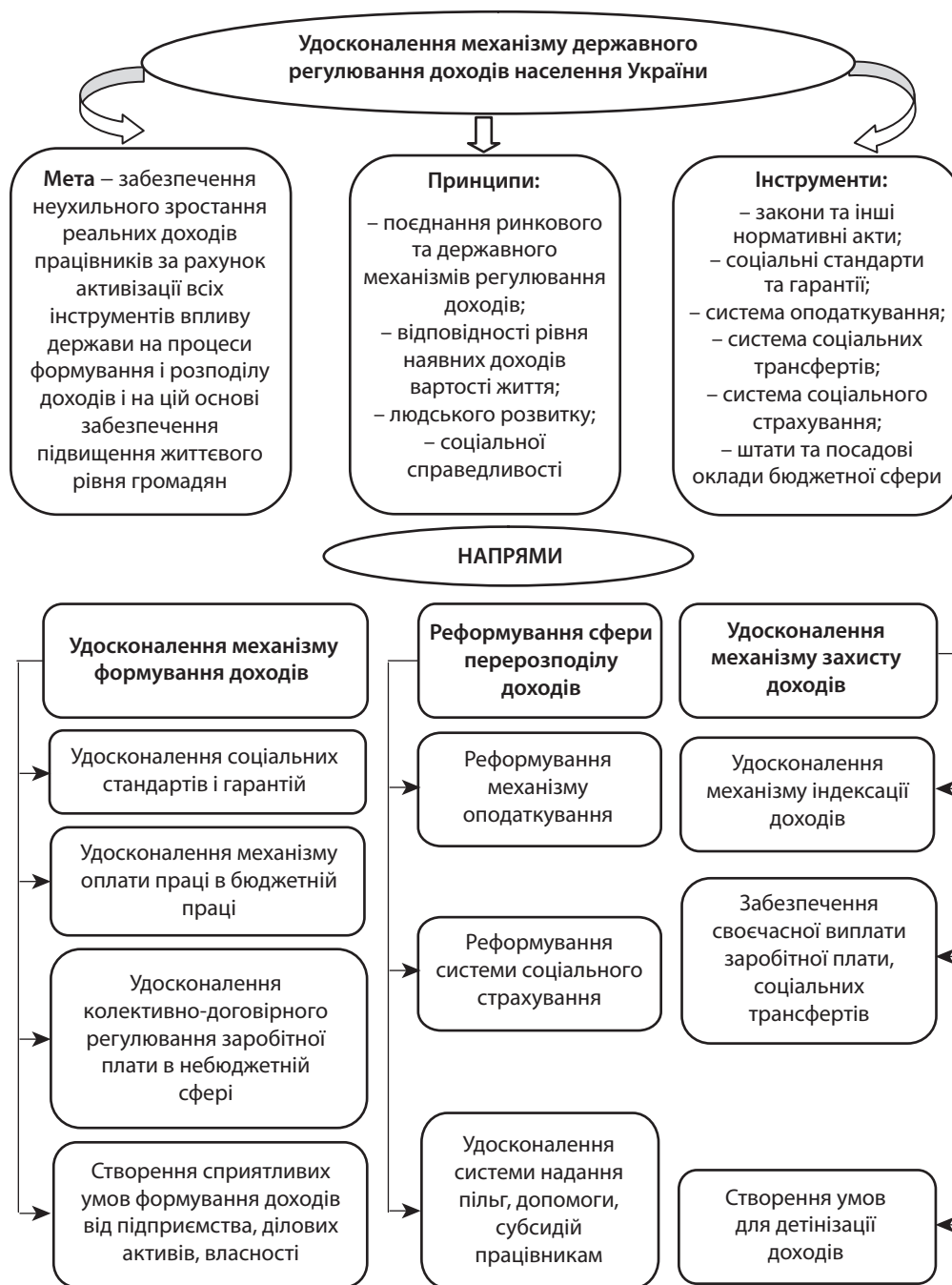
В Україні не сформовано довгострокової державної політики у сфері доходів населення, що суттєво ускладнює завдання підвищення рівня та якості життя населення, формування середнього класу.

Нормативною базою сучасної державної політики доходів населення є основні напрями політики щодо грошових доходів населення України та Стратегія подолання бідності, які були затверджені указами Президента України 07.08.1999 р. і 15.08.2001 р. Обидва документи формувалися в інших соціально-економічних умовах і не відповідають сучасним потребам людського розвитку України та її євроінтеграційним устремлінням.

Практику державного регулювання доходів населення у 2009–2015 рр. можна здебільшого охарактеризувати як ситуаційне управління, а не як виважену стратегічну лінію держави щодо наближення рівня життя до європейських стандартів.

Новий етап державної політики доходів започатковує Указ Президента України № 274/2010 від 05.03.2010 р., однак він стосується лише подолання бідності [6, с. 103]. Тому для України актуальним є обґрунтування основних засад державної політики доходів на середньострокову та довгострокову перспективи.

Ефективна державна політика доходів можлива тільки за умови: розвитку національного виробництва, збільшення ВВП; зростання продуктивності праці, під-

Рис. 2. Логічна модель удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України

вищення ефективності економіки; збільшення доходів держави та їх раціонального використання [7, с. 169]. Своєю чергою, ефективна політика доходів буде сприяти покращенню вказаних параметрів.

Слід розробити та запровадити нормативно законодавчі документи з прямим економічним ефектом для того, щоб вони спрямовувалися на рухливу ліквідацію найбільш поширених злочинів, які зараз володарюють у ринкових відносинах.

Удосконалення державної політики доходів населення в Україні має йти шляхом її переорієнтації на активний тип соціальної політики. Обґрунтовано, що основними напрямками державної політики доходів населення на період 2014–2024 рр. мають бути:

- ✦ забезпечення зростання реальної заробітної плати;
- ✦ забезпечення підвищення доходів від підприємництва, ділових активів і власності;
- ✦ забезпечення гідних доходів найманим працівникам;
- ✦ підтримка безпечного рівня доходів;
- ✦ зниження надмірної диференціації населення за доходами;
- ✦ подолання малозабезпеченості середнього класу та його прямого формування [8, с. 124].

Особливою є роль державної політики доходів в умовах економічної кризи, вона має бути спрямованою на недопущення суттєвого зниження реальних доходів громадян та підтримку гранично допустимого його рівня для соціально уразливих верств населення.

Пріоритетами державної політики в цей період мають бути: забезпечення зайнятості та можливостей отримання трудових доходів працездатного населення; підвищення рівня захисту доходів; підтримка доходів малозабезпечених верств населення.

ВИСНОВКИ

Для вдосконалення державного регулювання доходів населення та входження України до Європейського Союзу необхідно перебороти тіньову економіку та корупцію.

У даній статті побудовано логічну модель удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України, відмінністю якої є визначення ключових напрямів реформування сфери розподілу та перерозподілу доходів. Тому сьогодні визначальним є пошук методів та засобів стримування галопуючого розвитку тіньової економіки, щоб у подальшому мінімізувати вибухові масштаби тіньових процесів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Мандибур В. О.** Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибур. – К. : Вища шк., 2008. – 165 с.
2. **Ярмоленко А. С.** Державне регулювання економіки / А. С. Ярмоленко. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
3. Вікіпедія: Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка
4. Тіньова економіка: гальмування економічного зростання чи викривлення реальних результатів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://webtest1.duep.edu/uploads/vidavnitstvo14/evrovektor2-15-13/6474.pdf>
5. **Гончарова С. Ю.** Прожитковий мінімум як соціально-економічний важіль в контексті соціальної стратифікації суспільства [Електронний ресурс] / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко, А. Б. Гончаров. – Режим доступу : http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11799/Семенченко_стаття%202016.pdf
6. **Меленюк В. О.** Вдосконалення механізмів державного регулювання соціального розвитку України / В. О. Меленюк // Економіка та держава. – 2013. – № 2. – С. 103–106.
7. **Гончарова С. Ю.** Вивільнення найманих працівників: регіональні особливості : наукове видання / С. Ю. Гончарова, Ю. В. Сотнікова. – Х. : Вид-во ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 169 с.
8. **Гончарова С. Ю.** Причини та тенденції зміни рівня доходів населення за регіонами України / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2015. – № 14/1. – С. 124–127.

Науковий керівник – Гончарова С. Ю., кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

Honcharova, S. Yu., Semenchenko, A. V., and Honcharov, A. B. "Prozhytkovyi minimum yak sotsialno-ekonomichniy vazhil v konteksti sotsialnoi stratyfikatsii suspilstva" [The subsistence minimum as a social and economic lever in the context of social stratification]. http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11799/Семенченко_стаття%202016.pdf

Honcharova, S. Yu., and Sotnikova, Yu. V. *Vyvilnennia naimanykh pratsivnykiv: rehionalni osoblyvosti* [The release of employees: regional features]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU im. S. Kuznetsia, 2015.

Mandybura, V. O. *Riven zhyttia naseleння Ukrainy ta problemy reformuvannya mekhanizmiv yoho rehuliuвання* [The standard of living of the population of Ukraine and problems of reforming the mechanisms of its regulation]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2008.

Meleniuk, V. O. "Vdoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання sotsialnoho rozvytku Ukrainy" [Improvement of mechanisms of state regulation of social development of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2 (2013): 103-106.

"Prychyny ta tendentsii zminy rivnia dokhodiv naseleння za rehionamy Ukrainy" [Causes and trends in income levels in the regions of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 14/1 (2015): 124-127.

"Tynyova ekonomika: halmuvannya ekonomichnoho zrostan- nia chy vykryvlennia realnykh rezultativ" [The shadow economy: the slowdown in the economic growth or distort the real results]. <http://webtest1.duep.edu/uploads/vidavnitstvo14/evrovektor2-15-13/6474.pdf>

Wikipediia: Vilna entsyklopediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка

Yarmolenko, A. S. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [Government regulation of the economy]. Kyiv: Znannia, 2006.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОСТІ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВ

© 2016 КЛИМЧУК О. В.

УДК 754:620.92.009.12

Климчук О. В. Методологічні засади кластеризації та інноваційності у формуванні конкурентоспроможного виробництва біопалив

Метою статті є вивчення світових тенденцій розвитку інноваційних процесів та створення кластерних структур для розробки методологічних засад формування конкурентоспроможного виробництва біопалив. Висвітлено кластерні підходи у веденні світової комерційної діяльності, які створюють ефективні механізми й інструменти для стимулювання інноваційно-інвестиційного регіонального розвитку та характеризуються своєю актуальністю для української економіки. Акцентується увага на тому, що кластеризація виступає одним із ключових інструментів структурування енергетичного ринку, комплексного використання потенціалу галузі біоенергетики, управління економічною політикою перерозподілу доданої вартості, здійснення зростання інвестиційної привабливості біопаливної індустрії в нашій країні. Зроблено висновки, що розвиток кластерів у біопаливному виробництві зумовить стимулювання процесів спеціалізації та кооперації в агропромисловому секторі економіки, сприятиме об'єднанню зусиль суміжних підприємств у напрямку ефективної взаємодії, що дозволить забезпечити високий рівень конкурентоспроможності біологічних палив на національному та міжнародних ринках.

Ключові слова: економіка, кластер, інновація, біопаливо, конкурентоспроможність, синергія.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Климчук Олександр Васильович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: klimchuk-77@mail.ru

УДК 754:620.92.009.12

Климчук А. В. Методологические основы кластеризации и инновационности в формировании конкурентоспособного производства биотоплив

Целью статьи является изучение мировых тенденций развития инновационных процессов и создания кластерных структур для разработки методологических основ формирования конкурентоспособного производства биотоплив. Освещены кластерные подходы в ведении мировой коммерческой деятельности, которые создают эффективные механизмы и инструменты для стимулирования инновационно-инвестиционного регионального развития и характеризуются своей актуальностью для украинской экономики. Акцентируется внимание на том, что кластеризация выступает одним из ключевых инструментов структурирования энергетического рынка, комплексного использования потенциала отрасли биоэнергетики, управления экономической политикой перераспределения добавленной стоимости, осуществления роста инвестиционной привлекательности биотопливной индустрии в нашей стране. Сделаны выводы о том, что развитие кластеров в биотопливном производстве приведет к стимулированию процессов специализации и кооперации в агропромышленном секторе экономики, будет способствовать объединению усилий смежных предприятий в направлении эффективного взаимодействия, что позволит обеспечить высокий уровень конкурентоспособности биологических топлив на национальном и международных рынках.

Ключевые слова: экономика, кластер, инновация, биотопливо, конкурентоспособность, синергия.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Климчук Александр Васильевич – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)
E-mail: klimchuk-77@mail.ru

UDC 754:620.92.009.12

Klymchuk O. V. Methodological Foundations of Clustering and Innovativeness for Establishing the Competitive Production of Biofuels

The article is aimed to study the worldwide trends in development of innovative processes and creation of cluster structures for elaborating methodological foundations for establishing the competitive production of biofuels. The article highlights the cluster approaches in conducting the global commercial activities that create effective mechanisms and tools to encourage innovation-investment regional development and can be characterized by their relevance for the Ukrainian economy. Emphasis is made on the matter that clustering is one of the key tools for structuring the energy market, integrated exploiting the potential of bioenergy industry sector, management of the economic policies of redistribution of value added, implementation of the growth of investment attractiveness of the biofuel industry in our country. It has been concluded that cluster development in the biofuel production will stimulate specialization and cooperation processes in the agro-industrial economy sector, bringing together related businesses in the direction of an effective interaction, thereby ensuring a high level of competitiveness of biofuels in both the national and the international markets.

Keywords: economy, cluster, innovation, biofuel, competitiveness, synergy

Fig.: 1. **Bibl.:** 9.

Klymchuk Oleksandr V. – PhD (Agriculture), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Administrative Management and Alternative Energy Sources, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnitsia, 21008, Ukraine)
E-mail: klimchuk-77@mail.ru

З агострення конкуренції у глобальному економічному середовищі завжди підштовхувало основних гравців міжнародного ринку до пошуку нових, найбільш оптимальних форм продукування та реалізації товарів і послуг, якими в останні десятиліття стали технопарки, технополіси, іннотехи, технозони, кластери. У них сконцентрувалася значна частина венчурного капіталу, що забезпечило фінансування так званої новітньої економіки (біо- і нанотехнологій, генної інже-

нерії, виробництва скануючих систем тощо). Найбільш поширеною у світі формою концентрації інновацій стали кластери, які відкрили нові можливості для розвитку традиційних і найновітніших секторів національної економіки.

У межах Європейського Союзу як великого інтеграційного угруповання надзвичайно важливим стало здійснення цільової кластерної політики, яка б мала ефективні інструменти та механізми реалізації та в кін-

цевому результати сприяла підвищенню конкурентоспроможності європейської економіки [1].

Фундатором категоріальних і методологічних засад становлення теорії кластерів прийнято вважати А. Маршалла, який у своїй праці «Принципи економічної теорії» здійснив вивчення феномена особливих промислових регіонів, вказавши на переваги створення агломерації в економічній діяльності, з урахуванням певної спеціалізації та наявності кваліфікованої робочої сили [2]. Потім перспективність формування агломераційних утворень та їх переваги щодо зростання рівня конкурентоспроможності виробництва були підтримані та більш детально розвинуті Й. Шумпетером, який обґрунтував ідею «скупчення» (або кластеризації) виробництва [3].

У подальшому комплекс системних досліджень на практиці було проведено М. Портером, який сформував таке класичне поняття дефініції «кластер»: сконцентрована за географічними ознаками група взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язані з їхньою діяльністю організації (наприклад, університети, агентства зі стандартизації, торговельні об'єднання тощо) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільний бізнес. Даний науковець ототожнює кластери з промисловими групами, вказуючи на те, що кластер – це група географічно взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері, характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну. При цьому створена система взаємопов'язаних фірм та інститутів зрештою має дещо більший показник, аніж проста сума її складових елементів [4].

Сучасна економічна теорія відводить кластерам більш структуровану роль, оскільки їх необхідно розглядати в контексті теорії конкуренції всіх рівнів та з урахуванням впливу на неї глобалізаційних процесів [5]. При визначенні кластера Європей-

ською комісією акцент в основному здійснювався на таких категоріях, як інновації та конкурентоспроможність: кластери – це групи незалежних інноваційних підприємств-ініціаторів (малих, середніх і великих), а також науково-дослідних організацій, що функціонують у певному секторі та регіоні, діяльність яких спрямована на стимулювання інноваційної активності, внаслідок інтенсивної взаємодії, спільного використання ресурсів, обміну знаннями і досвідом, а також ефективного сприяння передачі технологій, створення мереж і поширення інформації серед підприємств у кластері [6].

За даними Р. Мартіна та П. Санслея [7], еволюційний процес становлення кластера тісно пов'язується із дією основних рушійних сил розвитку сучасної економіки, до яких належать: зміни на ринках, вплив конкурентів, розвиненість інфраструктури, загальний рівень культури та дія інституційних (національних і наднаціональних) органів, що мають визначальний вплив у ЄС. Ефективне функціонування сучасного кластера значною мірою залежатиме від адаптованості чи не адаптованості відповідних векторів розвитку, які будуть або посилювати синергетичний ефект, або ж призводити до руйнування хоча й інноваційної, проте доволі ризикованої моделі господарювання (рис. 1).

У запропонованій моделі головними параметрами є характер поведінки конкурентів на ринках спеціалізованої продукції та здійснення державою або наднаціональними структурами політики розвитку, використовуючи для цього відповідні режими регулювання. За умови зрілості кластера, вплив зовнішнього середовища може бути адекватним трансформаційному впливу кластера на дане середовище. В основі адаптивної моделі кластера має лежати повний виробничий цикл товару, що, своєю чергою, потребує ідентифікації еволюційної моделі розвитку кластера, в якій чітко визначаються такі етапи: створення (відродження), закріплення, дозрівання, розвитку, сталості, спаду, руйнування, зникнення або переорієнтації. Як правило, на останньому етапі відбуваються зміна спе-

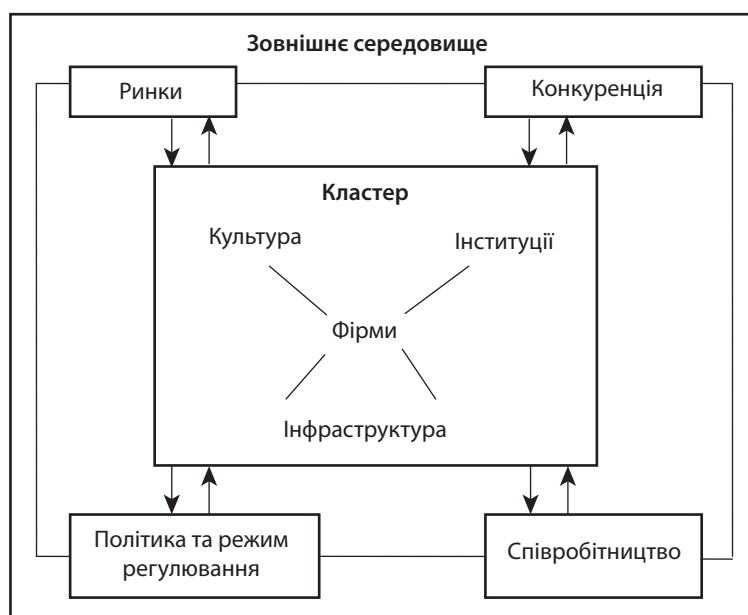

Рис. 1. Зовнішнє середовище та двостороння взаємодія кластера [7]

ціалізації та посилення орієнтації кластеру на глобальні ринки товарів і послуг [7]. Межі кластерних утворень є динамічними і можуть змінюватися в результаті виникнення нових підприємств і сфер діяльності, прийняття поточних нормативно-правових змін до законодавства, а також внаслідок зниження або зростання ефективності функціонування існуючих галузей.

У цілому, слід відзначити, що в країнах світу із розвиненою економікою кластерний підхід використовується як дієвий інструмент підвищення конкурентоспроможності територій. Актуальність і новизна процесів кластеризації зумовлюються наданням значної уваги мікроекономічній складовій (у поєднанні з територіальним та соціальним аспектами) економічного розвитку. Кластери характеризуються таким комбінуванням конкуренції та кооперації у своїй структурі, що проведені об'єднання в одних сферах діяльності дозволяють ефективно вести конкурентну боротьбу в інших напрямках. В умовах сьогодення кластеризація виступає тією формою внутрішнього кооперування та інтегрування, яка дозволяє створити синергетичний ефект і забезпечити економічну стійкість щодо тиску глобальної конкуренції, яка виникає з боку монопольних транснаціональних компаній. При цьому одним із найважливіших показників діяльності кластерів буде формування високого рівня конкурентоспроможності їх продукції (послуг) на відповідному ринку.

Економічна цінність інноваційно-виробничих кластерів зумовлюється тим, що вони здатні здійснити комплексне інтегрування наукового, виробничого, інноваційного та бізнесового потенціалів визначених територій у добровільні партнерські об'єднання. Кластерні підходи в економіці надають більш широкі можливості для ведення конструктивного і результативного діалогу між державними, науково-дослідними, громадськими та бізнесовими структурами в напрямку формування стратегії розвитку та становлення промислового виробництва, щоб забезпечити зростання конкурентних переваг окремих територій, регіонів і країни в цілому.

Створені в сучасних умовах кластерні комплекси забезпечують ефективне управління інноваційними процесами, використання капіталу і людських ресурсів, а також дозволяють формувати специфічний ринковий простір у напрямку розширення обсягів торгівлі та ринків збуту (як внутрішніх, так і зовнішніх). У межах створених кластерів відбувається активне налагодження ефективної співпраці та кооперації між підприємствами, постачальниками обладнання, комплектуючих виробів та наданням промислових і сервісних послуг. При цьому одним із пріоритетних завдань органів влади має бути визначення основних кластерів, які потребують першочергового створення для кожного конкретного регіону. Даний процес здійснюється в результаті розробки інституціонального механізму на законодавчому рівні, проведення об'єднання існуючого науково-дослідного та освітнього потенціалів, раціонального використання матеріально-технічних та інших видів ресурсів, формування основних стратегічних аспектів розвитку. Найбільш дієвими формами, в яких реально спостерігають-

ся прояви ефекту синергізму, вважаються інтеграційні та коопераційні, коли виникаючі горизонтальні зв'язки між виробниками однакової продукції (послуг) поєднуються з вертикальними, які є необхідними для переробки сировини та здійснення реалізації кінцевої продукції або ж для надання послуг вищої складності та кращої якості.

Успішне функціонування кластерних утворень дозволяє стабілізувати та забезпечити розвиток економічної складової регіону, допомагає розв'язувати комплекс соціальних проблем, що в цілому зумовлює їх політичне значення. Співпраця у кластері надає підприємцям кращі можливості для систематизації виникаючих різноманітних проблем та вибору найбільш оптимальних шляхів їх вирішення. На основі партнерської взаємодії відбувається швидкий обмін інформацією, знаннями та досвідом на формальному і неформальному рівнях, а також активізується співробітництво між організаціями із взаємодоповнюючими активами та професійними здібностями. У процесі розгляду значної кількості підходів щодо організації та функціонування кластерів пріоритетність завжди надавалася досягненню позитивної взаємодії між владними структурами та бізнесом. Що стосується місцевих органів управління, то на них покладаються функції відносно вдосконалення інфраструктури для потреб ведення інноваційного бізнесу та здійснення координаційної взаємодії в межах створеного кластерного формування. Під час розширення процесів інтеграції в ЄС значну увагу почали приділяти розподілу ризиків між ними та інвесторами, що у випадку швидкої зміни світової кон'юнктури вироблених ними товарів (послуг) здатні отримувати значні переваги або зазнавати повного банкрутства.

На основі кластеризації владні структури отримують кращі можливості більш ефективно реагувати на нові виклики внутрішніх і зовнішніх ринкових перетворень для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. При цьому відбувається поєднання об'єктивної оцінки діяльності самого кластера з аналізуванням зовнішніх макроекономічних показників та соціально-політичних реалій і перспективних тенденцій. Кластеринг дозволяє органам влади сформулювати дієвий інструментарій ефективної співпраці з бізнесовими структурами (для глибшого розуміння їхніх пріоритетних принципів діяльності та специфіки розробки тактичних завдань на поточний період і перспективу). Створюються можливості для прозорого та цільового планування розподілу ресурсів регіону та, з урахуванням мотиваційних підходів, складаються передумови для розробки стратегії розвитку територій. Базуючись на сформованому авторитеті та економічному впливі кластера, регіональна влада і бізнес можуть спільними зусиллями здійснювати вибір векторів найбільш ефективно реалізації своїх галузевих ініціатив через регіональні структури, не виключаючи підготовки і прийняття нормативно-правових документів та лобювання відповідного напрямку діяльності на регіональному рівні.

Принципова відмінність кластерів від інших структурних утворень зумовлена тим, що при входженні в кластер підприємства не втрачають своєї незалежності

ті та ринкової гнучкості. У результаті спільної діяльності кластеризовані підприємства здатні досягати значно вищої ефективності виробництва, що в основному відбувається внаслідок розширеного та прискореного впровадження інноваційних процесів. Також зниження витрат здійснюється в результаті ефекту масштабу, що виникає внаслідок процесів кооперування виробників і споживачів. Даний ефект притаманний для різних видів об'єднань, однак у кластерних утвореннях спостерігаються найвищі рівні координування управлінням комерційною діяльністю, значно вищі показники продуктивності праці, інтенсивніше впроваджуються інновації, налагоджені більш тісні партнерські взаємозв'язки між учасниками кластера, що врешті-решт сприяє отриманню більших прибутків при однакових умовах ведення бізнесу за відповідний проміжок часу. Значним позитивом є те, що спрямованість кластеризованих підприємств на розробку та виробництво конкурентоспроможної продукції дозволяє рухатися в напрямку глобалізації та здійснювати вихід на зовнішні ринки.

Кластерні підходи у веденні комерційної діяльності, що створюють ефективні механізми та інструменти для стимулювання інноваційно-інвестиційного регіонального розвитку, характеризуються своєю актуальністю і для української економіки. Вони здатні здійснити концентрацію фінансових і виробничих ресурсів, забезпечити зростання зайнятості населення та вирівняти створені територіальні економіко-соціальні диспропорції внаслідок збільшення відрахувань до місцевих бюджетів. Проте Україна, володіючи потужним потенціалом щодо запровадження процесів кластеризації в традиційні та новітні напрямки науково-технологічного розвитку, виявляє низький рівень бізнесової активності відносно створення сучасних форм організації інноваційної діяльності, у порівнянні з передовими країнами ЄС. Дана ситуація здебільшого пов'язана з відсутністю розробленої концепції щодо кластерних підходів у розвитку регіонів та нехтуванням державних органів влади пріоритетним значенням процесів кластеризації в забезпеченні економічного піднесення нашої країни. У розрізі вирішення питань зростання національної конкурентоспроможності та в контексті процесів світової глобалізації наша держава потребує негайного переймання позитивного досвіду Європейського Союзу в напрямку розвитку та реалізації його сучасної кластерної політики, базуючись на використанні висококонкурентних технологій та запровадженні у виробництво європейських стандартів якості.

Загальновідомо, що при вирішенні будь-яких проблем економічного характеру першочерговим є створення надійного енергетичного потенціалу країни. Історичні передумови формування України зумовили її розвиток як аграрної держави. У структурі використання енергетичних ресурсів галузь сільськогосподарського виробництва виступає одним із основних споживачів енергії, а біоенергетика є потужним стимулом для розвитку аграрного сектора. При цьому особливого значення набуває розробка концепції кластерної організації підприємств із переробки біомаси, з повним їх забезпеченням

місцевою сировинною базою. Тому з переходом України до ринкових відносин важливим завданням є пошук найбільш ефективних форм господарювання, що сприятимуть розвитку ринку біопалив.

Перспективним напрямком підвищення ролі біопаливної галузі в Україні є кластеризація виробництва біопалив, що сприятиме збільшенню обсягів його виробництва та підвищенню конкурентоспроможності галузі. За твердженням Г. М. Калетника, кластер з виробництва біопалива – це стійке територіально-міжгалузеве партнерство, яке об'єднане інноваційною програмою застосування сучасних виробничих, інжинірингових і управлінських технологій з метою підвищення конкурентоспроможності його учасників [8].

В умовах значної нестачі енергетичних ресурсів в Україні необхідно підвищувати конкурентоспроможність підприємств біопаливної виробництва. Даний процес можна забезпечити на основі кластерного підходу, який базується на принципах саморегулюючої системи, де проявляється спільна участь у її регулюванні державними структурами та учасниками ринкової діяльності. Процеси кластеризації в економіці забезпечують сприятливі умови для проведення конструктивного та ефективного діалогу між спорідненими підприємствами, їх постачальниками та органами влади. Кластеризація виступає одним із ключових інструментів структуривання енергетичного ринку, комплексного використання потенціалу галузі біоенергетики, управління економічною політикою перерозподілу доданої вартості, здійснення зростання інвестиційної привабливості біопаливної індустрії в нашій країні.

Для кардинальної зміни сучасної ситуації в біоенергетичній галузі щодо нарощування обсягів виробництва біопалива потрібно здійснювати підтримку на основі державного стимулювання та контролю, прийняття та виконання на практиці нормативно-правових актів, а також задіяти весь арсенал засобів використання кваліфікованої кадрової політики та важелів управління демократичної країни, орієнтованої на інноваційний розвиток економіки. Ефект від впровадження інновацій у біопаливне виробництво не потрібно розглядати у вигляді потужного стрибка вперед, здебільшого вони повинні формуватися на основі малих поступових кроків, що в кінцевому результаті приведе до поетапного зростання виробництва та розширення споживання біопалив [9].

Для забезпечення ефективної діяльності кластера потрібно використовувати механізми, які сприяють вчасному отриманню інформації та здійснюють координацію інтересів горизонтально і вертикально інтегрованих підприємств. Необхідною умовою після формування біопаливного кластера є його офіційне визнання та реєстрація органами державної і місцевої влади. Підприємства біопаливної індустрії, створивши кластер у межах регіону, мають кращі можливості більш ефективного відстоювання своїх інтересів на рівні місцевого самоврядування, а також можуть брати участь у великих інвестиційних програмах. Для профільних підприємств малого і середнього бізнесу вливання до біопаливного кластера дозволить на істотному рівні знижувати

бар'єри входження на ринки збуту продукції, постачання сировинних ресурсів і матеріалів, кваліфікованої робочої сили, а також надасть нові можливості щодо доступу до фінансових ресурсів.

Сформовані біопаливні підприємства, що функціонують у межах одного кластерного утворення, характеризуються спільною стратегією розвитку. Дана стратегія базується не лише на економічних засадах (інвестування, інноваційність, фінансування тощо), але й має значну залежність від організаційно-управлінських аспектів, які дозволяють оперативно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього енергетичних ринків. Відтак, у кластерній системі відбувається органічне поєднання елементів ринку та ієрархічної координації дій, коопераційних та інформаційних зв'язків, а також майнових відношень у формі дольової участі внаслідок створення відповідної виробничої структури. Доцільно виділити низку переваг, які отримують кластеризовані структури біопаливного виробництва: 1) високий рівень інноваційної сприйнятливості; 2) економія коштів і часу на впровадження інновацій, тому що вони стрімко поширюються на всю мережу підприємств; 3) більш швидкий процес підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності виробленої продукції, за рахунок інтеграції до своїх структур постачальницьких, виробничих, науково-дослідних, розподільчих та збутових підприємств; 4) підвищення мобільності нематеріальних активів підприємства (управлінський, маркетинговий та інший досвід); 5) здатність пролонгувати життєвий цикл інноваційних технологій та вироблених біопалив, за рахунок реалізації на внутрішньому ринку та виходу на зовнішні енергетичні ринки.

При формуванні розгалуженої мережі біопаливних підприємств, що працюють одночасно в умовах ринкової конкуренції між собою та кооперації, кластерні утворення зумовлюють появу синергетичного та мультиплікативного ефекту. Процес кластеризації біопаливного виробництва буде приводити до виникнення ефекту синергії в таких напрямках діяльності: 1) збільшення масштабів виробничих потужностей внаслідок організації системи безперебійного постачання сировинних ресурсів, що вказує на обов'язкову участь у діяльності кластера всіх його членів; 2) зменшення потреби в оборотному капіталі через припинення витрачання коштів на придбання ресурсів у суміжних організаціях що пов'язано з формуванням сировинної бази власними силами; 3) використання на засадах кооперації різноманітних сировинних ресурсів, виробничих і складських приміщень, каналів реалізації та ринків збуту готової продукції, а також здійснення спільних маркетингових досліджень; 4) впровадження та уніфікація інноваційних технологій в основні та суміжні взаємопов'язані види виробничої діяльності; 4) оперативний процес управління та прогнозування (планування) в усіх сферах кластерної системи: «отримання сировини – первинна переробка – виробництво – складування – зберігання – реалізація»; 5) ефективне використання наявних спільних фінансово-кредитних ресурсів на основі проведення кредитування учасни-

ків кластера, лізинг технологічного обладнання тощо; 6) здійснення контролю за дотриманням якісних характеристик та екологічної безпечності продукції для споживачів і навколишнього середовища; 7) спільне навчання та підвищення кваліфікації кадрового персоналу.

Внаслідок дії синергетичних ефектів, здійснення синхронізації процесів транснаціоналізації та інноваційної модернізації кластеризовані біопаливні підприємства будуть отримувати комплекс глобальних конкурентних переваг і в рамках сформованої моделі економічної ефективності матимуть найвищі показники отриманого прибутку, конкурентоспроможності, частки на ринку, власного позиціонування, мобільності та перспективності подальшого розвитку.

У контексті сказаного слід відмітити, що інновації потрібно розглядати як інтелектуальні інвестиції, які поряд із фінансовими інвестиціями будуть зумовлювати зростання капіталізації виробничої бази біопаливного виробництва. У подальшому найефективніше даний капітал буде використовуватися в кластеризованих підприємницьких формуваннях біоенергетичної галузі, від ефективності розвитку яких залежатиме конкурентоспроможність національної економіки.

ВИСНОВКИ

Для досягнення найвищих показників конкурентоспроможності та ефективності виробництва біологічних видів палива в галузі біоенергетики необхідно запроваджувати процеси кластеризації. У результаті взаємовигідної співпраці та зростання можливостей використання потенціалу партнерів протягом тривалого періоду, оптимального поєднання кооперації та конкуренції в умовах кластерного виробництва біопалив повинен виникати синергетичний ефект, що перевищуватиме просту суму виробничих потужностей окремих підприємств до входження в кластер. Стає цілком очевидним те, що для ефективної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку України в напрямку виробництва біопалив необхідно забезпечити інтеграційну основу та запроваджувати апробовані у світовому розрізі кластерні моделі розвитку. На основі правильно розробленої логістики розподілу та збуту біологічних видів палива повинен виникати синергетичний ефект. Лише процес кластерного виробництва біопалив буде найефективніше відповідати вимогам сьогодення і відзначитися найвищою конкурентоспроможністю на енергетичному ринку. Розвиток кластерів у біопаливному виробництві зумовить стимулювання процесів спеціалізації та кооперації в агропромисловому секторі економіки, сприятиме об'єднанню зусиль суміжних підприємств у напрямку ефективної взаємодії, що дозволить забезпечити високий рівень конкурентоспроможності біологічних палив на національному та міжнародних ринках. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Чужиков В. І. Кластерна політика Європейського Союзу / В. І. Чужиков, О. Д. Лук'яненко // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 81–91.

2. **Маршалл А.** Принципы экономической теории / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1994. – 416 с.
3. **Шумпетер Й. А.** Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
4. **Портер М. Э.** Конкуренция / М. Э. Портер / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
5. **Ульянченко О. В.** Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах / О. В. Ульянченко // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 10. – С. 56–59.
6. The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: main statistical results and lessons learned / European Commission. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 78 p.
7. **Martin, R.** Conceptualizing Cluster Evolution Beyond the Life Cycle Model / R. Martin, P. Sunley // *Regional Studies*. – 2011. – No. 45 (10). – P. 1299–1318.
8. **Калетнік Г. М.** Біопаливо. Продовольча, енергетична та екологічна безпека України : монографія / Г. М. Калетнік. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 516 с.
9. **Климчук О. В.** Економічні принципи інноваційного забезпечення біопаливного виробництва / О. В. Климчук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – Вінниця, 2014. – Вип. 1 (87). – Т. 1. – С. 45–50.

REFERENCES

Chuzhykov, V. I., and Lukianenko, O. D. "Klasterna polityka Yevropeiskoho Soiuzu" [Cluster policy of the European Union]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2013): 81-91.

Kaletnik, H. M. *Biopalyvo. Prodovolcha, enerhetychna ta ekolohichna bezpeka Ukrainy* [Biofuels. Food, energy and environmental security of Ukraine]. Kyiv: Khai-Tek Pres, 2010.

Klymchuk, O.V. "Ekonomichni pryntsypy innovatsiinoho zabezpechennia biopalyvnoho vyrobnytstva" [Economic principles providing innovative biofuel production]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii "Ekonomichni nauky"*, vol. 1, no. (87) (2014): 45-50.

Martin, R., and Sunley, P. "Conceptualizing Cluster Evolution beyond the Life Cycle Model". *Regional Studies*, no. 45 (10) (2011): 1299-1318.

Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy teorii* [The principles of economic theory]. Moscow: Progress, 1994.

Porter, M. E. *Konkurentsya* [Competition]. Moscow: Vilyams, 2005.

Shumpeter, Y. A. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: Issledovaniye predprinimatelskoy pribyli, kapitala, protsenta i tsikla koniunktury* [Theory of Economic Development: A study of business profits, capital, credit, interest and conditions of the cycle]. Moscow: Progress, 1982.

The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: main statistical results and lessons learned. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008.

Ulianchenko, O.V. "Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy na klasternykh zasadakh" [Improving the competitiveness of the agricultural sector Ukraine on cluster basis]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 10 (2010): 56-59.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Модернізація системи публічного управління в Україні: попередні підсумки та проблемні питання реалізації реформи децентралізації

Метою статті є підбиття попередніх підсумків реформи децентралізації в Україні, визначення проблемних питань, які виникають в процесі її реалізації та надання рекомендацій щодо шляхів їх вирішення. Проведено поточний моніторинг реалізації реформи децентралізації в Україні, оцінено рівень виконання. Здійснено аналіз проблемних питань та ризиків реалізації реформи децентралізації, надано рекомендації щодо їх вирішення. Зроблено низку висновків, зокрема, стосовно того, що формування нормативно-законодавчої бази, яка необхідна для проведення реформи децентралізації, повинна відбуватися паралельно за всіма галузевими напрямками, а не фрагментарно. Це дасть можливість не декларативно, а фактично розпочати процес глибоких трансформацій по забезпеченню підвищення якості життя громадян, результативному управлінню територіальним розвитком, формуванню і функціонуванню реально самодостатніх об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: реформа децентралізації влади, соціально-економічний розвиток, точки економічного зростання, територіальні громади, система місцевого самоврядування, повноваження, ресурси, адміністративно-територіальний устрій, розвиток територій.

Рис.: 8. **Бібл.:** 33.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Модернизация системы публичного управления в Украине: предварительные итоги и проблемные вопросы реализации реформы децентрализации

Целью статьи является подведение предварительных итогов реформы децентрализации в Украине, определение проблемных вопросов, которые возникают в процессе ее реализации, и предоставление рекомендаций относительно путей их решения. Проведен текущий мониторинг реализации реформы децентрализации в Украине, оценен уровень выполнения. Осуществлен анализ проблемных вопросов и рисков реализации реформы децентрализации, предоставлены рекомендации по их решению. Сделан ряд выводов, в частности, относительно того, что формирование нормативно-законодательной базы, необходимой для проведения реформы децентрализации, должна происходить параллельно по всем отраслевым направлениям, а не фрагментарно. Это даст возможность не декларативно, а фактически начать процесс глубоких трансформаций по обеспечению повышения качества жизни граждан, результативному управлению территориальным развитием, формированию и функционированию реально самодостаточных объединенных территориальных общин.

Ключевые слова: реформа децентрализации власти, социально-экономическое развитие, точки экономического роста, территориальные общины, система местного самоуправления, полномочия, ресурсы, административно-территориальное устройство, развитие территорий.

Рис.: 8. **Библ.:** 33.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Modernization of the Public Administration System in Ukraine: Preliminary Results and Problematic Issues of the Decentralization Reform

The article is concerned with a crude summary of results of the decentralization reform in Ukraine, identification of the problematic issues that arise in the process of its implementation, and providing recommendations on how to address them. An ongoing monitoring of the implementation of the decentralization reform in Ukraine has been conducted, the level of its implementation has been evaluated. The existing problematic issues and risks of the decentralization reform have been analyzed, recommendations for dealing with them have been provided. A number of conclusions has been made, in particular, that establishing a legal framework, which is a necessity for the decentralization reform, should take place in parallel for all industry areas and not in fragmentary manner. This will provide an opportunity to not declaratively, but actually start the process of the profound transformation to ensure the improvement of quality of life of citizens, effective management of territorial development, formation and operation of the substantively self-sufficient united territorial communities.

Keywords: reform of decentralization of power, socio-economic development, points of economic growth, territorial communities, local self-government system, empowerment, resources, administrative-territorial division, territorial development.

Fig.: 8. **Bibl.:** 33.

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Сучасна система державного управління в Україні потребує негайних змін, бо є край неефективною та надмірно централізованою. Значні повноваження та ресурси центральної влади передбачають її участь в управлінні майже у всіх секторах життєдіяльності країни,

що не дозволяє результативно і своєчасно вирішувати питання (у тому числі й проблемні) соціально-економічного розвитку окремих територій, громад, регіонів.

Тому на сьогодні одним з пріоритетних напрямків модернізації в Україні визначена реформа децентралі-

зації, що покликана створити ефективну систему територіальної організації влади та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні.

Роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків присвячені проблемам ефективності соціально-економічного розвитку як окремих територій, регіонів України, так і регіонів країн світу. Необхідно виділити праці: Данилишина Б. М., Долішнього М. І., Кизима М. О., Варналія З. С., Мокія А. І., Жаліла Я. А., Лібанової Е. М., Романюк С. А., Кийбіди В. С., Ткачука А. Ф., Ганущака Ю. І., Кузнецова А. В. та інших відомих фахівців.

Проблеми децентралізації та централізації в управлінні соціально-економічним розвитком регіонів і окремих територій залишаються у полі постійної уваги дослідників та практиків світу внаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом інших соціально-економічних процесів.

Мета статті – підбиття попередніх підсумків реформи децентралізації в Україні, визначення проблемних питань, які виникають в процесі її реалізації, та надання рекомендацій щодо шляхів їх вирішення.

Завдання статті – провести поточний моніторинг реалізації реформи децентралізації в Україні, оцінити рівень виконання; здійснити аналіз проблемних питань та ризиків реалізації реформи децентралізації; надати рекомендації щодо їх вирішення.

Система місцевого самоврядування, яка діє в Україні, є вкрай неефективною. Органи місцевого самоврядування в більшості територіальних громад не забезпечують належного виконання визначених завдань для потреб суспільства, створення і підтримку необхідного середовища для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання якісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях [31] (рис. 1).

Підвищення ефективності управління суспільним розвитком на певній території визначає необхідність удосконалення системи територіальної організації влади і системи формування та розподілу фінансового ресурсу, адміністративно-територіального устрою.

Початок реформи децентралізації було закладено прийняттям Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція) [1].

Основні завдання, які повинна вирішити реформа, це:

1. Створення ефективної та збалансованої системи органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади, які мають необхідні повноваження, достатні ресурси і є відповідальними перед суспільством і державою.

2. Визначення оптимальної для України системи адміністративно-територіального устрою.

3. Розподіл повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на місцях по принципу субсидіарності.

4. Розподіл повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади.

5. Створення необхідних матеріальних, фінансових (фінансова децентралізація) і організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

6. Забезпечення прогнозного фінансування регіонального розвитку.

Етапи реалізації реформи, відповідно до Концепції, включають:

2014 р. – формування законодавчої бази (внесення змін в Конституцію, прийняття інших залежних від цих змін нормативно-правових актів, базового і галузевого законодавства);

Рис. 1. Існуючі проблеми діючої системи місцевого самоврядування в Україні

Джерело: складено авторами за [1].

2015–2017 рр. – створення територіальної основи (розробка і затвердження перспективних планів територіальних громад); передача повноважень і ресурсів (децентралізація повноважень і ресурсів у різних сферах, фінансова децентралізація, земельна реформа, інше).

Реформа децентралізації відображена в усіх основних програмних документах країни – Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 р. [4] (основні цілі регіональної політики – підвищення конкурентоспроможності; територіальна соціально-економічна інтеграція і розвиток; ефективне регіональне управління); Стратегії розвитку України 2020 [9] і Коаліційній угоді [5] (зв'язок з реформами в усіх сферах); Програми діяльності КМУ (нова політика державного управління) [6].

Моніторингом і аналізом стану реформ в Україні займаються такі державні та суспільні організації, як Національна рада реформ, Центральний офіс реформ, Центр підтримки реформ, Децентралізація влади, Інститут громадянського суспільства, огляд стану реформ за напрямками здійснюється профільними Міністерствами [25–29].

Так, за даними Національної ради реформ, стан виконання реформи децентралізації становить 84% (на 01.04.2016 р.) [27]. Достатньо високий відсоток виконання забезпечений на основі підрахунку кількості підготовлених законопроектів, значну частину яких поки ще не внесено на розгляд Верховної Ради (така інтерпретація заходів як, наприклад, розробити концептуальні пропозиції, підготувати проект закону тощо визначена в пунктах Плану з реалізації Концепції [3]).

Детальний огляд поточного стану виконання реформи децентралізації, як з боку законодавчих ініціатив, так і з боку практичної її реалізації, станом на 01.04.2016 р. представлений на рис. 2.

Що зроблено в законодавстві:

1. У напрямку регіональної політики:

- ✦ прийняті Закон України «Про засади державної регіональної політики» [10], Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [4] і план заходів щодо її реалізації на 2015–2017 рр. [17]. Урегульовані питання державного фонду регіонального розвитку (далі ДФРР) [12, 13].

2. У напрямку децентралізації:

- ✦ затверджена Концепція реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні [1];
- ✦ прийняті Закони України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [11] і «Про співробітництво територіальних громад» [2], «Про децентралізацію повноважень у сфері архітектурно – будівного контролю і удосконалення містобудівного законодавства» [15];
- ✦ у частині фінансової децентралізації – внесені зміни в Бюджетний (в частині розподілу міжбюджетних трансфертів) [8] і Податковий (у частині податкової реформи) [7] кодекси.

3. Прийняті закони України «Про місцеві вибори» [16], «Про державну службу» [21] (вступає в дію з 01.05.2016 р.), внесені зміни в законодавчі акти відносно державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації речових прав на не-

	ЗАКОНОДАВСТВО	РЕЗУЛЬТАТИ	ІНІЦІАТИВИ
РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА	ЗУ «Про засади державної регіональної політики», Державна стратегія регіонального розвитку. План заходів з реалізації, ПКМУ «Питання використання у 2015 р. коштів ДФРР», «Деякі питання ДФРР»	Затверджено 24 регіональні стратегії, 19 Планів заходів (06.04.2016 р.). Схвалено проектів 1190 (2015 р.), 1877 (06.04.2016 р.) ДФРР	Цільова команда реформ з питань децентралізації, МС та регіональної політики. Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку
РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. План заходів з реалізації. ЗУ «Про добровільне об'єднання ТГ». Методика формування спроможних ТГ. ЗУ «Про співробітництво ТГ». Методичні рекомендації. Форми договорів про співробітництво ТГ. Архітектурно-будівельна децентралізація. Фінансова та бюджетна децентралізація – Бюджетний і Податковий кодекси (зміни)	Ініційовано процес об'єднання понад 6300 громад (більше 50%) Затверджено 23 Перспективні плани 983 ОТГ (крім Закарпатської обл.) Складено 35 договорів (7 областей) (01.04.2016 р.) Зростання доходів МБ – 142,5% (80 млрд грн проти 56,2 млрд у 2014 р.) при інфляції – 143,3% і девальвації – 152,2%	24 регіональні офіси реформ Агенції регіонального розвитку (Типове положення затверджено КМУ) On-line платформа ДФРР. Геопортал «АТУ України». Публічна кадастрова карта земель. Механізм надання державної субвенції на формування інфраструктури (Проект) у сумі 1 млрд грн на 2016 р. Видатки в ДБ на 2016 р.: 1,9 млрд грн – СЕР, 1 млрд грн – підтримка ОТГ, 3 млрд грн – ДФРР
ІНШЕ	ЗУ «Про місцеві вибори», «Про Державну службу». Зміни до ЗУ: щодо зарахування адмінзборів, реєстрації прав на нерухоме майно, реєстрації осіб-підприємців, оптимізації надання адмінпослуг	Створено 169 ОТГ (839 рад) – 11%	Вибори 3 ОТГ (24.04.2016 р.) ОМС – орган місцевого самоврядування ОВВ – орган виконавчої влади АТУ – адміністративно-територіальний устрій ЗУ – Закон України, ТГ – територіальна громада

Рис. 2. Поточний стан виконання реформи децентралізації станом на 01.04.2016 р.

Джерело: складено авторами за [25].

рухоме майно та їх обтяження, розширення повноважень органів місцевого самоврядування і оптимізації надання адміністративних послуг [18–20].

Прийняті зміни повинні сприяти передачі повноважень на місцевий рівень і тим самим посилити функціональну і фінансову спроможність місцевого самоврядування.

Практичні результати впровадження прийнятих законодавчих актів такі [25]:

1. Затверджений ДФРР на 2015 р. у сумі 3,0 млрд грн (на виконання 1190 проектів), на 2016 р. у сумі 3,0 млрд грн (1609 проектів на 01.04.2016 р.).

2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року в частині затверджених індикаторів втратила своє значення (документ затверджений у серпні 2014 р. і був складений на основі статистичних даних 2012–2013 рр. тому, враховуючи кризові явища в соціально-економічній та суспільно-політичній сферах, розраховані індикатори втратили своє значення і потребують перерахунку).

3. На регіональному (обласному) рівні прийнято 24 стратегії та 19 планів реалізації (на 01.04.2016 р.). Практично повністю відсутні стратегії розвитку в громадах, що є одною з причин недоступності до ресурсів ДФРР через невідповідність підготовлених проектних матеріалів встановленим критеріям для отримання фінансових ресурсів.

4. Кабінетом Міністрів України затверджено перспективні плани формування територіальних громад по 23 областях в кількості 983 громад (на 01.04.2016 р.), утворено 169 громад (приблизно 11% від прогнозу загальної кількості); планується проведення виборів у трьох громадах (24.04.2016 р.) (рис. 3).

5. Підписані 66 договорів про співробітництво у восьми областях (Вінницькій, Івано-Франківській, Житомирській, Полтавській, Хмельницькій, Чернігівській, Черкаській, Запорозькій – станом на 01.04.2016 р.).

6. Зростання доходів місцевого бюджету становило у 2015 р. 142,5% при інфляції – 143,3% і девальвації гривні – 152,2%.

Крім того, у рамках заходів по вдосконаленню інституційного забезпечення реформи створені додаткові органи, які повинні сприяти руху реформи децентралізації, наданню адміністративної, освітньої і роз'яснювальної допомоги громадам в організації їх роботи, розробці стратегій, планів і програм розвитку, залученню бюджетних та інших додаткових фінансових ресурсів [25]:

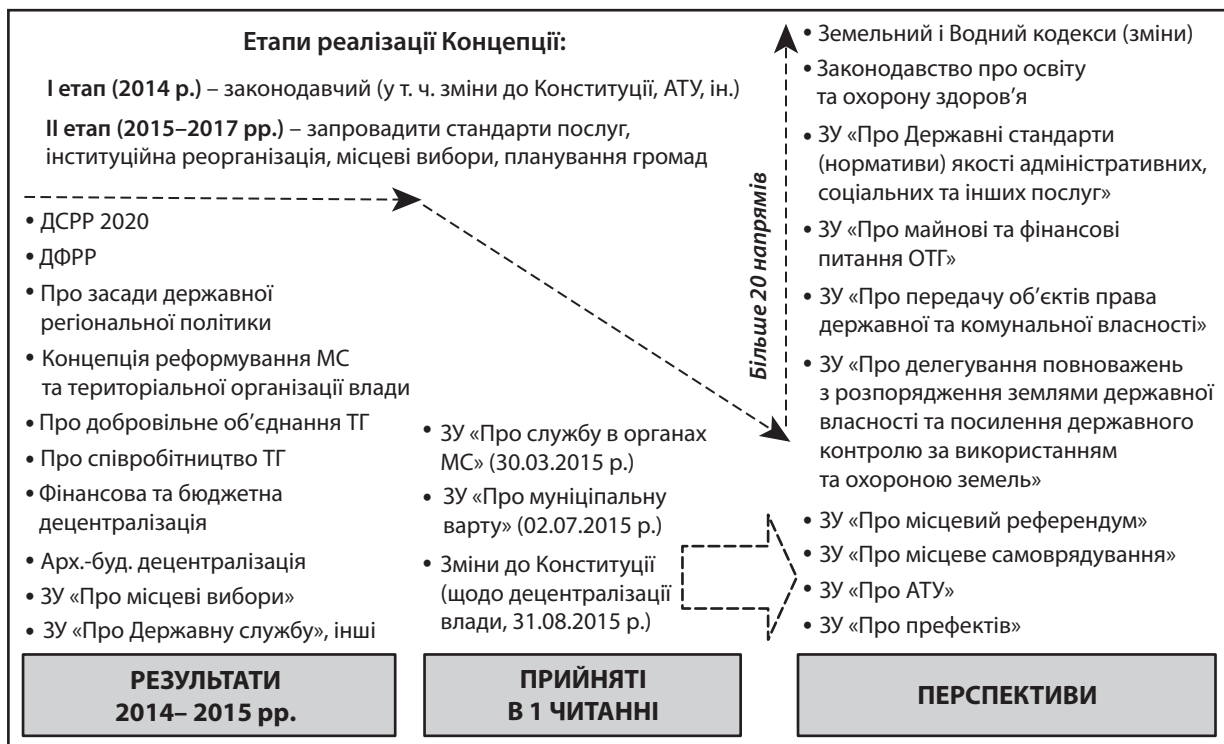
- ✦ Цільова команда реформ з питань децентралізації, місцевого самоврядування і регіональної політики, Координаційна комісія з питань регіонального розвитку;
- ✦ відкриті Офіси реформ в усіх регіонах; впроваджується створення та функціонування Агенції регіонального розвитку (КМУ затверджено Положення);
- ✦ позитивним є створення електронних ресурсів: On-line платформа ДФРР, Геопортал «АТУ України», публічна кадастрова карта земель (дослідна експлуатація, неповна інформація).

Отже, представлені вище результати свідчать про те, що протягом 2014–2015 рр. у напрямку реалізації реформи децентралізації було прийнято 10 Законів, 6 законодавчих і 2 нормативних документи (рис. 4).

Рис. 3. Поточний стан формування об'єднаних територіальних громад станом на 01.04.2016 р.

Джерело: за матеріалами [27].

Рис. 4. Стан прийняття законодавчих документів по реалізації реформи децентралізації

Джерело: складено авторами за [1; 27].

У першому читанні проголосовано 3 законопроекти, у тому числі зміни до Конституції України (у частині децентралізації), які є основою для законодавчих змін у вирішенні питань місцевого самоврядування і передбачають [24]:

- ✦ посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування;
- ✦ закріплення громади первинною одиницею в системі адміністративно-територіального устрою України;
- ✦ створення виконавчих органів місцевого самоврядування громади і інституту префектів;
- ✦ закріплення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування.

Проте сьогоднішня відсутність необхідних конституційних змін гальмує процес реформування територіальних громад, робить неможливим прийняття законодавчих і нормативних документів відносно нової моделі адміністративно-територіального устрою України та алгоритму реалізації реформи, першочерговими серед яких для прийняття і реалізації є:

- ✦ Закон України «Про адміністративно-територіальний устрій», що повинен визначити модель АТУ, правовий статус, види адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування у вирішенні питань адміністративно-територіального устрою;
- ✦ нова редакція Законів України «Про місцеве самоврядування», «Про службу в органах місцевого самоврядування», законодавче врегулювання розширення повноважень органів місце-

вого самоврядування в частині розпорядження землею за межами населених пунктів, державною і комунальною власністю, інші.

Усього потребують прийняття законодавчі акти більше, ніж у 20 напрямках (з яких 2/3 – *готові проекти*, 1/3 – *готуються*), які нерозривно пов'язані з потребами реформування в усіх громадських сферах.

Перспективними для реалізації в поточному році можна вважати зміни, законопроекти по яких вже проголосовані в першому читанні (рис. 5).

У питаннях служби в органах місцевого самоврядування (30.03.2015 р. – 1 читання) задекларовано створення престижної, професійної, некорупційної, відкритої служби з достойною оплатою праці та соціальною захищеністю співробітників [22].

Муніципальна варта (02.07.2015 р. – 1 читання) – як частина громади передбачає охорону порядку і комунального майна, профілактику правопорушень, сприяння виконанню рішень органів місцевого самоврядування, надання правової допомоги в громаді [23].

Анонсованим Міністерством освіти і науки України пріоритетом на 2016 р. у частині реформи децентралізації є опорні школи, створення яких повинно забезпечити підвищення якості середньої освіти на умовах рівноправного доступу та ефективного використання ресурсів громади (рис. 6).

До основних параметрів опорної школи віднесено: кількість учнів – не менше 360 (навчання з 5 класу); кількість шкіл-філій – не менше 3; підвезення учнів і вчителів автобусом (маршрут до 45 хвилин); наявність необхідної інфраструктури (для функціонування кабінетів

СЛУЖБА В ОРГАНАХ МС	МУНІЦИПАЛЬНА ВАРТА
<p>ПЕРЕДБАЧЕНО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Створення правових передумов для підвищення престижності служби • Врегулювання статусу службовця • Рівний доступ до служби на основі заслуг • Прозорий прийом на службу • Стимулювання кар'єрного зростання, деполітизація • Нова модель оплати праці • Ефективний механізм запобігання корупції • Підвищення рівня соціального та матеріального захисту <p>НОВОВВЕДЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Новий поділ посад на категорії • Вимоги до політичної неупередженості службовців • Вимоги до рівня професійної компетентності • Порядок проведення конкурсу; структура оплати праці, преміювання та заохочення 	<p>МУНІЦИПАЛЬНА ВАРТА є виконавчим органом у системі МС</p> <ul style="list-style-type: none"> • Створення – за рішенням МР • Фінансування – за кошти МБ • Структура – до 10 службовців на 10 тис. жителів; керівник за конкурсом; затверджується МР • Контроль – публічне звітування; висловлення недовіри, ліквідація за рішенням МР; тимчасове призупинення (рішення РНБО, нацбезпека) <p>ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сприяння виконанню рішень ОМС (питання забудови, користування землею, чистоти, прикордоння тощо) • Виконання окремих адмін. стягнень (порушення правил благоустрою, торгівля, паркування тощо) • Охорона громадського порядку • Профілактика правопорушень • Охорона комунального майна • Надання правової допомоги • Інформування органів поліції про виявлені кримінальні правопорушення

Рис. 5. Децентралізація в державній службі та муніципальна варта (проекти)

Джерело: складено авторами за матеріалами [22; 23].

ОПОРНІ ШКОЛИ	
<p>ПРИНЦИПИ КОНСОЛІДАЦІЇ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Початкова школа (1–4 класи) наближена до місця проживання дитини • Наявність інфраструктури та можливість організації доставки учнів базової школи і вчителів до опорної школи • Наявність навчального закладу, що може виконувати функції опорного <p>ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Точкове покращення матеріального стану • Пониження ступеня або закриття наближених шкіл • Доставка учнів шкіл-філій до опорної школи <p>ОПОРНА ШКОЛА</p> <ul style="list-style-type: none"> • Статус юридичної особи (рахунки, баланс, печатка), очолює директор • Не менше 360 учнів (без шкіл-філій) • Не менше 3-х шкіл-філій • Матеріально-технічна база (кабінети фізики, хімії, біології, географії, лабораторії, спортивні об'єкти) • Кваліфіковані педагогічні кадри • Школа-філія не є юр. особою (очолює завідувач) • Школа-філія є початковою (I ст.) або основною школою (I–II ст.) 	<p>ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Приймають рішення про створення опорної школи і філій • Організують проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо переваг • Здійснюють розподіл коштів освітньої субвенції та власних доходів • Призначають директори опорної школи • Організують підвезення учнів та вчителів (маршрут до 45 хв.) • Відповідь за матеріально-технічну базу та створення належних умов навчання (у т. ч. харчування) <p>НЕОБХІДНІ ІНВЕСТИЦІЇ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Шкільні автобуси • Оснащення кабінетів • Безкоштовна мережа wi-fi • Шкільна бібліотека • Енергоефективність • Ремонт приміщень • Нові додаткові споруди • Умови для дітей з додатковими потребами • Розвиток позашкільної діяльності (спорт, секції) • Професійний розвиток вчителів

Рис. 6. Децентралізація в освіті – опорні школи

Джерело: складено авторами за [29].

хімії, фізики, біології, лабораторії, позашкільних занять, спортивних заходів тощо) [29].

У результаті реалізації проекту можуть виникати ряд викликів: оптимізація передбачає зниження статусу або закриття наближених шкіл; необхідність врегулювання питання зайнятості робітників освітніх установ; додаткові значні матеріальні інвестиції; відповідальність за вирішення всіх питань перекладається безпосе-

редньо на органи місцевого самоврядування; виникнення питань і супротиву з боку жителів громад.

Запропоновані в проекті законодавчі норми носять декларативний і теоретичний характер з відсутністю механізмів практичної реалізації та детального аналізу поточної інфраструктурної та матеріальної складових стану громад, що вказує на нерозуміння авторів реального масштабу необхідних перетворень з урахуванням

історико-культурної та національної спадщини територій і громадянської позиції населення, що на них мешкає.

З точки зору практичної реалізації, польський досвід децентралізації та реформування освіти показав таке (складено за коментарями Ірени Дзержовської (заст. міністра освіти Польщі з 1997 р.) та професора Анжея Яновського) [30].

Передача повноважень управління освітою на місцевий рівень (дошкільний, початковий, середній) у Польщі здійснювалася протягом 1990–1999 рр. паралельно з реформуванням АТУ, що сприяло поетапній модернізації навчальної та зв'язаної з нею інфраструктури, підвищенню матеріального і фінансового стану шкіл.

Структурна реформа освіти і нова система управління і фінансування (1999–2000 рр.) були сформовані на базі проведеної децентралізації в галузі.

Позитивними результатами стали зміни змісту освіти, нові методи і технології навчання, створення умов для кваліфікаційного зростання і мотивації розвитку вчителів, високий рівень матеріального і фінансового забезпечення навчального процесу.

Водночас процес реформування, з одного боку, супроводжувався конфліктами і невдоволенням громадян проти скорочення кількості шкільних і дошкільних закладів (за 1 рік було закрито близько 2 тис. закладів), з іншого боку, супротивом керівного і вчительського складу в питаннях обов'язкової перепідготовки, тестування, навчання.

Враховуючи сказане, необхідно зазначити, що процес реформування системи освіти в умовах децентралізації повинен проходити поступово (протягом 5–10 років), з урахуванням історичних, географічних і націо-

нальних традицій територій. Обов'язковою є розробка чіткого механізму реалізації запропонованої реформи на місцевому рівні, з планом конкретних дій та визначенням термінів, відповідальних структур і необхідних ресурсів, широка роз'яснювальна робота серед жителів громад відносно пріоритетів і переваг з урахуванням позитивного досвіду інших країн, матеріальна і фінансова державна підтримка проведення реформи.

Разом з тим, представлені на прикладі сфери освіти можливі виклики і необхідні умови для реалізації реформи децентралізації на базовому місцевому рівні носять універсальний характер.

Так, перші практичні результати реформи децентралізації в Україні виявили значні проблеми в її реалізації для новостворених об'єднаних територіальних громад (рис. 7).

У питанні добровільного об'єднання територіальних громад – Кабінетом Міністрів України затверджені Перспективні плани (на 01.04.2016 р.) по 23 областях (крім Закарпатської). Водночас наявна значна кількість внесених змін до Перспективних планів, а також відсутність законодавчих термінів закінчення процесу робить його тривалим.

До проблем можна віднести:

- ✦ різну інтенсивність формування об'єднаних територіальних громад (наприклад, у Тернопільській області – 26 громад, Хмельницькій – 22, Полтавській – 12, Чернівецькій – 10, Харківській – відсутні станом на 01.04.2016 р.);
- ✦ актуальним залишається наявність диспропорцій по показниках чисельності, площі території та кількості громад на території;

ПРОБЛЕМИ		ПРОПОЗИЦІЇ
ДОБРОВІЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ	<ul style="list-style-type: none"> • Різна інтенсивність формування в областях • Наявність диспропорцій за чисельністю, територією і кількістю громад • Наявність спротиву ОБВ районного та обласного рівня • Необхідність внесення змін у межі адміністративних районів • Невиконання вимог Методики щодо спроможності на етапі об'єднання створює загрозу забезпечення необхідної інфраструктури та якості надання послуг 	<ul style="list-style-type: none"> • Врегулювати законодавство • Розробити критерії самодостатності громад, якості послуг (освіта, охорона здоров'я, адмін.), інфраструктури • Запровадити механізми участі громадян в управлінні (стратегії, проекти, документи), громадські ради • Проводити широку інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо реформування, проектування, вирішення проблем розвитку • Залучити для співпраці ОМС, громадські, наукові, міжнародні організації та фонди • Забезпечити функціонування реєстрів землі та об'єктів комунальної власності • Забезпечити ефективність і професіоналізм службовців ОМС, контроль за діяльністю • Забезпечити надання ОТГ методичної, експертної, консультативної допомоги • Створити Агенції розвитку, громадські організації для координації роботи по напрямках
СПІВРОБІТНИЦТВО	<ul style="list-style-type: none"> • Низький рівень обізнаності та компетентності, відсутній досвід ведення переговорів, пошуку компромісу та консенсусу • Низька фінансова спроможність • Недосконалість механізму практичної реалізації • Зацікавленість місцевої влади в збереженні впливу на ресурси громад • Низький рівень надання організаційної, методичної, правової підтримки в організаційних і фінансових питаннях, участі у міжнародних програмах 	
ФІНАНСИ, ІНФРАСТРУКТУРА	<ul style="list-style-type: none"> • Декларативність економічних прав, відсутність механізмів їх практичної реалізації • Законодавча нерегульованість питань земельних відносин і управління комунальним майном, відсутність механізмів їх реалізації • Низька інформативність Земельного кадастру, відсутність інвентаризації та ринкової оцінки землі, реєстру об'єктів комунальної власності 	

Рис. 7. Проблеми об'єднаних територіальних громад та пропозиції по їх вирішенню

Джерело: складено авторами.

- ✦ наявність супротиву органів виконавчої влади районного та обласного рівнів процесу об'єднання, що пов'язано зі втратою впливу на управління ресурсами регіону;
- ✦ необхідність внесення змін в адміністративні межі районів призводить до затримки строків проведення виборів у громадах;
- ✦ спроби створення об'єднаних територіальних громад з порушенням Методики в питаннях їх самодостатності створює загрози для забезпечення населення громади якісними послугами і необхідною інфраструктурою (*мають місце значні відхилення в кількості громад між проектами, затвердженими обласними радами, і Планами, затвердженими КМУ, наприклад, у Вінницькій області – 106 і 27, Чернівецькій – 35 і 18, Дніпропетровській – 89 і 69 відповідно [33]*).

У питанні співробітництва територіальних громад – незважаючи на наявність законодавства, організаційної і методичної допомоги, фінансової підтримки у вигляді проектів, практичні результати співробітництва залишаються низькими:

- ✦ складені 66 договорів у восьми областях (*на 01.04.2016 р.*), тематика договорів носить побутовий характер (*ремонт, реконструкція, ЖКГ, опалення, відходи*), відсоток рішення інфраструктурних питань залишається низьким (*створення або утримання спільної інфраструктури*);
- ✦ вузьке територіальне коло договорів (*тільки між сільськими радами*), відсутня зацікавленість до співробітництва з боку міст і обласних центрів;
- ✦ основними напрямками договорів є заходи на базі поєднання власних ресурсів громад, водночас можливість співробітництва в питаннях спільного управління процесами не використовується.

До причин, які впливають на слабкий процес взаємодії громад, належать:

- ✦ низький рівень знань і компетенції громад; відсутність досвіду ведення переговорного процесу;
- ✦ низькі фінансові можливості громад, що обмежують напрями співробітництва;
- ✦ низький рівень надання органами виконавчої влади організаційної, методичної, правової підтримки органів місцевого самоврядування щодо складання договорів, залучення додаткових фінансових ресурсів і міжнародних програм підтримки місцевих ініціатив.

Крім того, мають місце проблеми у фінансових та інфраструктурних питаннях для функціонування об'єднаних територіальних громад. Це:

- ✦ декларативність економічних прав і повноважень та відсутність механізмів їх практичної реалізації;
- ✦ відсутність законодавчої бази для вирішення питань земельних відносин, управління державним і комунальним майном та механізмів їх реалізації;

- ✦ низький рівень інформативності Земельного кадастру, відсутність механізмів повної інвентаризації та ринкової оцінки землі; відсутність реєстру об'єктів державної та комунальної власності.

Вирішення вищезазначених проблем потребує термінових змін у напрямках:

- ✦ врегулювання законодавчої бази;
- ✦ розробки критеріїв самодостатності громад, якості послуг (освіта, медицина, адміністративні), інфраструктурної забезпеченості;
- ✦ впровадження механізмів участі громадян в управлінні громадою (розробка стратегій, проектів, документації);
- ✦ проведення широкої інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо реформування, проектування, вирішення проблем розвитку в громаді;
- ✦ залучення до співпраці органів місцевого самоврядування, громадських, наукових, міжнародних організацій;
- ✦ забезпечення функціонування реєстрів землі, об'єктів державної і комунальної власності;
- ✦ забезпечення ефективності та професіоналізму службовців органів місцевого самоврядування, функціонування механізму контролю за їх діяльністю з боку громади;
- ✦ надання об'єднаним територіальним громадам методичної, експертної, консультативної, матеріальної та фінансової допомоги.

Отже, проведений аналіз попередніх результатів реалізації реформи децентралізації в Україні вказує на існування ряду сьогоденних проблем і загроз її впровадженню [32] (*рис. 8*).

Представлена інформація підтверджується матеріалами і тематикою круглих столів, інформаційними оглядами і суспільними опитуваннями населення, доступними в інформаційній мережі.

Проблемою децентралізації є значна кількість малих об'єднаних територіальних громад (сільських і селищних рад), що утворюються навколо забезпечених сусідів (великих міст, міських агломерацій), але не бажають до них приєднатися через страх втратити контроль над власними ресурсами (землею і майном).

Відсутність законодавчої та нормативної баз визначає проблему нормативної незахищеності (сфера інтересів, контроль над землею, майновими і природними ресурсами) громад в умовах децентралізації.

Декларування державними органами процесів «оптимізації» у сферах освіти, медицини, культури створює занепокоєння майбутніми проблемами розвитку і зайнятості населення в громадах.

Законодавчо не вирішеними залишаються проблеми, пов'язані з відсутністю механізмів контролю за розпорядженням землею і власністю громад, наданням адміністративних послуг для віддалених територій, контролем суспільства за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Відсутність законодавчих механізмів розподілу повноважень між державними адміністраціями та ор-

ПРОБЛЕМИ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> • Значна кількість дрібних ОТГ (на базі сільських рад) через існування загрози (можливої) втратити контроль за землею і майном на користь заможних сусідів (великих міст) • «Нормативна незахищеність» (інтереси, контроль за землями, майном, природними ресурсами) громад в умовах децентралізації • Занепокоєння процесом «оптимізації» закладів освіти, медицини, культури після реформи та майбутнім (рівнем зайнятості) їх працівників • Відсутність механізмів контролю громадськості за діяльністю ОМС; за розпорядженням землею та власністю громади; за наданням адміністративних послуг для віддалених територій • Відсутність механізмів розподілу повноважень між держадміністраціями та ОМС, районами та об'єднаними громадами, питання реформування структури управління 	<ul style="list-style-type: none"> • Несправедливий розподіл суспільних благ • Незабезпечення якісних суспільних послуг • Неможливість громадян впливати на прийняття рішень новоствореними органами об'єднаних громад • Супротив ОБВ і ОМС процесу децентралізації через втрати повноважень і ресурсів • Відсутність конкретних стимулів, переваг, обізнаності місцевих громад у питаннях децентралізації провокує затягування процесу об'єднання ТГ

Рис. 8. Проблеми і загрози децентралізації

Джерело: складено авторами.

ганами місцевого самоврядування, між районами (обласними і районними державними адміністраціями) та об'єднаними громадами створюють проблеми реформування структури управління та ефективного функціонування на місцевому рівні.

Внаслідок невирішених проблем виникають загрози в реалізації реформи децентралізації в Україні (див. рис. 8).

До основних належать ризики, пов'язані з несправедливим розподілом суспільних благ; отриманням неякісних суспільних послуг всередині громади; неможливістю громадян впливати на прийняття рішень органами місцевого самоврядування в об'єднаних громадах.

Має місце супротив з боку органів виконавчої влади і місцевого самоврядування процесу децентралізації через можливість втрати повноважень і ресурсів.

Водночас відсутність конкретних стимулів, переваг, знань місцевих громад у питаннях децентралізації провокує затримку з їх боку процесу об'єднання територіальних громад.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки стану реалізації реформи децентралізації в Україні, можна зробити такі висновки.

1. Новостворені громади в перехідному періоді (2015–2017 рр.) фактично по повноваженнях і фінансових ресурсах отримують статус на рівні міст обласного значення. Громади частково одержують додаткові переваги децентралізації, наприклад, будуть мати можливість залучення позик і використання донорської допомоги.

2. Водночас на сьогодні відсутня законодавча база для здійснення органами місцевого самоврядування територіальних громад своїх повноважень.

Перш за все, не внесені зміни до Конституції України в частині децентралізації, відповідно, не можуть бути прийняті закони, які лежать в основі реформи

децентралізації «Про місцеве самоврядування», «Про адміністративно-територіальний устрій», «Про місцеві органи виконавчої влади» тощо.

3. На законодавчому рівні:

- ✦ не вирішено питання щодо передачі на місцевий рівень підприємств комунальної власності;
- ✦ не врегульоване питання передачі земель за межами населених пунктів у розпорядження територіальної громади;
- ✦ не розроблені та не затверджені стандарти і нормативи якості адміністративних, соціальних та інших послуг;
- ✦ не прийняті необхідні галузеві нормативні документи у сферах енергетики, освіти, охорони здоров'я, Земельний та Водний кодекси тощо.

4. Відсутні будь-які критерії та індикатори самодостатності територіальних громад на законодавчому рівні.

5. На даний момент для фактичного створення та функціонування самодостатніх громад не розроблена методологія та методичні рекомендації, не формалізовані конкретні механізми їх реалізації.

6. Не проведені наукові та практичні дослідження з питань наукового обґрунтування та практичної реалізації створення оптимальних моделей самодостатніх територіальних громад залежно від наявності та можливості реалізації як зовнішнього, так і внутрішнього потенціалів територій.

7. Для комплексного практичного вирішення проблем соціально-економічного розвитку, створення точок економічного зростання, реального забезпечення збалансованості та самодостатності територіальних громад доцільно розробити комплексні модульні проекти реалізації стратегій розвитку громад.

8. Для вирішення завдань реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального

устрою Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, обласним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування із залученням наукових організацій НАН України та експертів слід забезпечити розробку та прийняття нормативно-правових актів щодо:

- ✦ внесення змін до Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування», інших законодавчих актів у частині нової системи адміністративно-територіального поділу країни, визначення повноважень органів місцевого самоврядування, обласних і районних державних адміністрації для збалансування функцій державного управління та місцевого самоврядування, фінансового забезпечення діяльності на основі бюджетно-податкової децентралізації, усунення суперечностей в системі адміністративно-територіальних одиниць та упорядкування їх у відповідності до європейських стандартів;
- ✦ визначення оптимальності адміністративно-територіального устрою та просторової компактності кожного регіону, з урахуванням досвіду країн ЄС щодо системи регіонального поділу NUTS та створення фондів регіонального розвитку;
- ✦ створення базового рівня адміністративно-територіальних одиниць (об'єднаних територіальних громад), наділених реальними повноваженнями та ресурсами у сфері управління територіальним розвитком;
- ✦ розробки конкретних механізмів реалізації політики по забезпеченню сприятливих умов та стимулів для використання власного потенціалу для розвитку та подолання соціально-економічних проблем регіонів, територій, громад, зокрема за рахунок створення точок економічного зростання;
- ✦ впровадження бюджетно-податкової децентралізації, з урахуванням кращих світових практик, вітчизняних напрацювань та створенням реально діючих механізмів та інструментів її функціонування, щодо забезпечення місцевих бюджетів достатньою фінансовою базою для виконання своїх повноважень, стимулювання місцевого економічного розвитку і збільшення податкової бази;
- ✦ галузевого законодавства в частині розробки та впровадження соціальних, адміністративних, освітніх, медичних, інфраструктурних та інших стандартів (нормативів) для забезпечення якісного рівня життя громадян, з визначенням конкретних механізмів та ресурсів для їх реалізації;
- ✦ проходження державної служби, зокрема в органах місцевого самоврядування, перетворення її з бюрократичної структури в сервісну, яка надає громадянам якісні публічні послуги по всій території країни;
- ✦ створення систем аналізу, оцінки, моніторингу та прогнозування соціально-економічного розвитку України та її регіонів і окремих територій;

- ✦ створення системи моніторингу та оцінки рівня реалізації реформи децентралізації на основі якісних показників та фактичного результату (наприклад, якість життя громадян, реальний рівень їх доходів, структура витрат) від прийняття законодавчо-нормативних актів;
- ✦ інституційного забезпечення підтримки реформи децентралізації: надання адміністративної, освітньої та роз'яснювальної допомоги громадам в організації їх роботи, розробці стратегій, планів і програм розвитку, залученню бюджетних і інших додаткових фінансових ресурсів.

Слід враховувати, що формування нормативно-законодавчої бази, яка необхідна для проведення реформи децентралізації, повинна відбуватися паралельно за всіма галузевими напрямками, а не фрагментарно. Це дасть можливість не декларативно, а фактично розпочати процес глибоких трансформацій по забезпеченню підвищення якості життя громадян, результативному управлінню територіальним розвитком, формуванню і функціонуванню реально самодостатніх об'єднаних територіальних громад. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>
2. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. № 1508-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «План заходів з реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 08.04.2015 р. № 349-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/349-2015-p>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>
5. Верховна Рада України восьмого скликання. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>
6. Постанова Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 11.12.2014 р. № 26-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19>
7. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу (в частині податкової реформи)» від 28.12.2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>
8. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу (в частині реформи міжбюджетних відносин)» від 28.12.2014 р. № 79-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/79-19>
9. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

10. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
11. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку» від 18.03.2015 р. № 195 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-p>
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» від 18.03.2015 р. № 196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-p>
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 08.04.2015 р. № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>
15. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» від 09.04.2015 р. № 320-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/320-19>
16. Закон України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 р. № 595-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
17. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 07.10.2015 р. № 821 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-p>
18. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 26.11.2015 р. № 834-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/834-19>
19. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26.11.2015 р. № 835-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-19>
20. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів» від 26.11.2015 р. № 836-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/836-19>
21. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
22. Проект Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 30.03.2015 р. № 2490 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54571
23. Проект Закону «Про Муніципальну варту» від 02.07.2015 р. № 2890 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55192
24. Проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» 31.08.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
25. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України – Децентралізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/decentralization>
26. Офіційний сайт Центру підтримки реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://centre-reform.org/reformi>
27. Офіційний сайт Національної ради реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reforms.in.ua>
28. Офіційний сайт Офіси реформ – Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua>
29. Презентація Міністерства освіти та науки України щодо основних принципів організації опорної школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/oporni-shkoli.html>
30. Шиян Р. Децентралізація освіти в Польщі: досвід для України / Роман Шиян. – К. : Юстон, 2016. – 44 с.
31. Ярошенко І. В. Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 177–187.
32. Ярошенко І. В. Проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2015. – № 12. – С. 105–115.
33. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2143/>

REFERENCES

- “Detsentralizatsiia” [Decentralization]. Ofitsiyni sait Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy. <http://www.minregion.gov.ua/decentralization>
- [Legal Act of Ukraine] (01.04.2014. № 333). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>
- [Legal Act of Ukraine] (17.06.2014. № 1508-VII). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
- [Legal Act of Ukraine] (08.04.2015. № 349-p). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/349-2015-p>
- [Legal Act of Ukraine] (06.08.2014. № 385). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>
- [Legal Act of Ukraine] (11.12.2014. № 26-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19>
- [Legal Act of Ukraine] (28.12.2014. № 71-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>
- [Legal Act of Ukraine] (28.12.2014. № 79-VIII). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/79-19>
- [Legal Act of Ukraine] (12.01.2015. № 5/2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
- [Legal Act of Ukraine] (05.02.2015. № 156-VIII). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
- [Legal Act of Ukraine]. (05.02.2015. № 157-VIII). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
- [Legal Act of Ukraine] (18.03.2015. № 195). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-p>
- [Legal Act of Ukraine] (18.03.2015. № 196). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-p>
- [Legal Act of Ukraine] (08.04.2015. № 214). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>
- [Legal Act of Ukraine] (09.04.2015. № 320-VIII). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/320-19>
- [Legal Act of Ukraine] (14.07.2015. № 595-VIII). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

[Legal Act of Ukraine] (07.10.2015. № 821). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-p>
[Legal Act of Ukraine] (26.11.2015. № 834-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/834-19>
[Legal Act of Ukraine] (26.11.2015. № 835-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-19>
[Legal Act of Ukraine] (26.11.2015. № 836-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/836-19>
[Legal Act of Ukraine] (10.12.2015 р. № 889-VIII). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
Ofitsiyni sait Tsentru pidtrymky reform. <http://centre-reform.org/reformi>
Ofitsiyni sait Natsionalnoi rady reform. <http://www.reforms.in.ua>
Ofitsiyni sait reformy detsentralizatsii vlady. <http://decentralization.gov.ua>
Ofitsiyni sait Natsionalnogo instytutu stratehichnykh doslidzhen. <http://www.niss.gov.ua/articles/2143>

“Prezentatsiia Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy shchodo osnovnykh pryntsyviv orhanizatsii opornoї shkoly” [Presentation of the Ministry of education and science of Ukraine on the basic principles of the organization supporting schools]. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/oporni-shkoli.html>

Shyian, R. *Detsentralizatsiia osvity v Polshchi: dosvid dlia Ukrainy* [Decentralization of education in Poland: experience for Ukraine]. Kyiv: Yuston, 2016.

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Problemni pytannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta propozytsii shchodo ikh vyrishennia v konteksti reformy detsentralizatsii vlady” [Problematic issues of socio-economic development of regions of Ukraine and proposals for their solution in the context of the reform of decentralization of power]. *Biznes Inform*, no. 12 (2015): 105-115.

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Problemni pytannia realizatsii reformy detsentralizatsii vlady v Ukraini” [Problematic issues of implementation of the reform of decentralization of power in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 177-187.

УДК 332.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ РЕГІОНУ

© 2016 ОЛЕКСАНДРЕНКО І. В.

УДК 332.1

Олександренко І. В. Концептуальні підходи до визначення ринкової вартості регіону

Ринкова вартість регіону є індикатором його ефективного розвитку, конкурентоспроможності та здатності швидко адаптуватися до нових інтеграційних змін. Враховуючи відсутність досліджень щодо визначення та формування ринкової вартості регіону, метою статті є розробка та концептуальне обґрунтування підходу до визначення ринкової вартості регіону. Здійснено теоретичний аналіз теорій вартості, що дозволило їх систематизувати і виокремити основні концепції, що лежать в площині визначення вартості об'єкта. Згідно з цим виділено ресурсну, результативну та ринкову концепції вартості. Детально досліджено кожну з теорій вартості, що дозволило виокремити основні фактори вартості та обґрунтувати ключові чинники формування вартості регіону. Обґрунтовано визначення ринкової вартості регіону в межах ресурсної, результативної та ринкової концепцій вартості. Результати дослідження є основою для розробки методики оцінювання ринкової вартості регіону, визначення факторів її формування та забезпечення.

Ключові слова: вартість, результативна концепція, ресурсна концепція, ринкова концепція, ринкова вартість регіону, теорії вартості.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 24.

Олександренко Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: Oliruska@rambler.ru

УДК 332.1

Олександренко И. В. Концептуальные подходы к определению рыночной стоимости региона

Рыночная стоимость региона является индикатором его эффективного развития, конкурентоспособности и способности быстро адаптироваться к новым интеграционным изменениям. Учитывая отсутствие исследований по определению и формированию рыночной стоимости региона, целью статьи является разработка и концептуальное обоснование подхода к определению рыночной стоимости региона. Осуществлен теоретический анализ теорий стоимости, что позволило их систематизировать и выделить основные концепции, лежащие в плоскости определения стоимости объекта. Согласно этому выделены ресурсная, результативная и рыночная концепции стоимости. Подробно исследована каждая из теорий стоимости, что позволило выделить основные факторы стоимости и обосновать ключевые факторы формирования стоимости региона. Обосновано определение рыночной стоимости региона в пределах ресурсной, результативной и рыночной концепций стоимости. Результаты исследования являются основой для разработки методики оценки рыночной стоимости региона, определения факторов ее формирования и обеспечения.

Ключевые слова: стоимость, результативная концепция, ресурсная концепция, рыночная концепция, рыночная стоимость региона, теории стоимости.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 24.

Олександренко Ірина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)
E-mail: Oliruska@rambler.ru

UDC 332.1

Oleksandrenko I. V. Conceptual Approaches to Determining the Market Value of Region

The market value of region is an indicator of its efficient development, competitiveness and the ability to adapt quickly to the new integration changes. As far as there aren't researches on determining and forming the market value of region, the aim of this article is development and conceptual substantiation of an approach to determining the market value of region. A theoretical analysis of available theories of value has been carried out, allowing to organize them and to allocate the basic conceptions in the plane of the value determination of object. Thus, resource, effective and market value conceptions have been allocated. Each of the theories of value was studied in detail, which allowed to allocate the main cost factors and substantiate the key factors in forming the value of region. Defining the market value of region has been substantiated in terms of the resource, the effective and the market value conceptions. Results of the research can serve as basis for development of methods for estimating the market value of region, identifying the factors of its formation and provision.

Keywords: cost, effective conception, resource conception, market conception, market value of region, theories of value.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 24.

Oleksandrenko Iryna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Lutsk National Technical University (75 Lvivka Str., Lutsk, Volyn region, 43018, Ukraine)
E-mail: Oliruska@rambler.ru

[Legal Act of Ukraine] (07.10.2015. № 821). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-p>

[Legal Act of Ukraine] (26.11.2015. № 834-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/834-19>

[Legal Act of Ukraine] (26.11.2015. № 835-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-19>

[Legal Act of Ukraine] (26.11.2015. № 836-VIII). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/836-19>

[Legal Act of Ukraine] (10.12.2015 р. № 889-VIII). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

Ofitsiyni sait Tsentru pidtrymky reform. <http://centre-reform.org/reformi>

Ofitsiyni sait Natsionalnoi rady reform. <http://www.reforms.in.ua>

Ofitsiyni sait reformy detsentralizatsii vlady. <http://decentralization.gov.ua>

Ofitsiyni sait Natsionalnogo instytutu stratehichnykh doslidzhen. <http://www.niss.gov.ua/articles/2143>

“Prezentatsiia Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy shchodo osnovnykh pryntsyviv orhanizatsii opornoї shkoly” [Presentation of the Ministry of education and science of Ukraine on the basic principles of the organization supporting schools]. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/oporni-shkoli.html>

Shyian, R. *Detsentralizatsiia osvity v Polshchi: dosvid dlia Ukrainy* [Decentralization of education in Poland: experience for Ukraine]. Kyiv: Yuston, 2016.

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Problemni pytannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta propozytsii shchodo ikh vyrishennia v konteksti reformy detsentralizatsii vlady” [Problematic issues of socio-economic development of regions of Ukraine and proposals for their solution in the context of the reform of decentralization of power]. *Biznes Inform*, no. 12 (2015): 105-115.

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Problemni pytannia realizatsii reformy detsentralizatsii vlady v Ukraini” [Problematic issues of implementation of the reform of decentralization of power in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 177-187.

УДК 332.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ РЕГІОНУ

© 2016 ОЛЕКСАНДРЕНКО І. В.

УДК 332.1

Олександренко І. В. Концептуальні підходи до визначення ринкової вартості регіону

Ринкова вартість регіону є індикатором його ефективного розвитку, конкурентоспроможності та здатності швидко адаптуватися до нових інтеграційних змін. Враховуючи відсутність досліджень щодо визначення та формування ринкової вартості регіону, метою статті є розробка та концептуальне обґрунтування підходу до визначення ринкової вартості регіону. Здійснено теоретичний аналіз теорій вартості, що дозволило їх систематизувати і виокремити основні концепції, що лежать в площині визначення вартості об'єкта. Згідно з цим виділено ресурсну, результативну та ринкову концепції вартості. Детально досліджено кожну з теорій вартості, що дозволило виокремити основні фактори вартості та обґрунтувати ключові чинники формування вартості регіону. Обґрунтовано визначення ринкової вартості регіону в межах ресурсної, результативної та ринкової концепцій вартості. Результати дослідження є основою для розробки методики оцінювання ринкової вартості регіону, визначення факторів її формування та забезпечення.

Ключові слова: вартість, результативна концепція, ресурсна концепція, ринкова концепція, ринкова вартість регіону, теорії вартості.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 24.

Олександренко Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: Oliruska@rambler.ru

УДК 332.1

Олександренко И. В. Концептуальные подходы к определению рыночной стоимости региона

Рыночная стоимость региона является индикатором его эффективного развития, конкурентоспособности и способности быстро адаптироваться к новым интеграционным изменениям. Учитывая отсутствие исследований по определению и формированию рыночной стоимости региона, целью статьи является разработка и концептуальное обоснование подхода к определению рыночной стоимости региона. Осуществлен теоретический анализ теорий стоимости, что позволило их систематизировать и выделить основные концепции, лежащие в плоскости определения стоимости объекта. Согласно этому выделены ресурсная, результативная и рыночная концепции стоимости. Подробно исследована каждая из теорий стоимости, что позволило выделить основные факторы стоимости и обосновать ключевые факторы формирования стоимости региона. Обосновано определение рыночной стоимости региона в пределах ресурсной, результативной и рыночной концепций стоимости. Результаты исследования являются основой для разработки методики оценки рыночной стоимости региона, определения факторов ее формирования и обеспечения.

Ключевые слова: стоимость, результативная концепция, ресурсная концепция, рыночная концепция, рыночная стоимость региона, теории стоимости.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 24.

Олександренко Ірина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)
E-mail: Oliruska@rambler.ru

UDC 332.1

Oleksandrenko I. V. Conceptual Approaches to Determining the Market Value of Region

The market value of region is an indicator of its efficient development, competitiveness and the ability to adapt quickly to the new integration changes. As far as there aren't researches on determining and forming the market value of region, the aim of this article is development and conceptual substantiation of an approach to determining the market value of region. A theoretical analysis of available theories of value has been carried out, allowing to organize them and to allocate the basic conceptions in the plane of the value determination of object. Thus, resource, effective and market value conceptions have been allocated. Each of the theories of value was studied in detail, which allowed to allocate the main cost factors and substantiate the key factors in forming the value of region. Defining the market value of region has been substantiated in terms of the resource, the effective and the market value conceptions. Results of the research can serve as basis for development of methods for estimating the market value of region, identifying the factors of its formation and provision.

Keywords: cost, effective conception, resource conception, market conception, market value of region, theories of value.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 24.

Oleksandrenko Iryna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Lutsk National Technical University (75 Lvivka Str., Lutsk, Volyn region, 43018, Ukraine)
E-mail: Oliruska@rambler.ru

Регіони України є рушійною силою в напрямку забезпечення соціально-економічного розвитку країни, підвищення її конкурентоспроможності на світовій арені та формування іміджу і авторитету держави. Сучасний стан розвитку регіонів України показує, що існує низка проблем як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що не дозволяють регіонам ефективно розвиватися, бути гідними учасниками міжнародного ринку товарів, капіталів та створювати сприятливі умови для економічного, соціального та екологічного розвитку. Вагомими проблемами, що стримують розвиток регіонів України, є неефективне використання наявних ресурсів. Забезпечення ефективності використання усіх ресурсів дозволить підвищити ринкову вартість регіону, яка є вагомим індикатором його інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та здатності генерувати потоки товарів та капіталів. Створення ринкової вартості на регіональному рівні забезпечить прискорення інтеграційних процесів у регіоні та країні в цілому. Забезпечення належної ринкової вартості регіону дозволить регіонам активізувати інвестиційну діяльність за участю іноземних інвестицій і сприятиме ефективному використанню наявного ресурсного потенціалу.

Аналіз наукових досліджень у сфері регіональної економіки дозволяє свідчити про відсутність такого економічного терміна, як «ринкова вартість регіону». Зокрема, такий економічний термін, як «ринкова вартість» досить часто застосовується для оцінки вартості підприємств. Загалом, науковими дослідженнями у сфері формування ринкової вартості підприємств займались такі науковці: О. В. Брезіцька [2], Т. А. Говорушко [5], Н. В. Грапко [6], С. С. Гринкевич [7], І. В. Журавльова [9], О. Г. Мендрул [14] та інші. З метою обґрунтування ринкової вартості регіону досліджено концептуальні підходи щодо обґрунтування поняття «вартість», які відображені в дослідженнях: Ф. Бастія [3], Е. Бем-Баверк [1], Л. Вальраса [24], Ф. Візера [4], У. С. Джевонса [8], Дж. Б. Кларка [10], К. Маркса [11], А. Маршалла [12], К. Менгера [13], Дж. Мілля [15], В. Парето [16], У. Петті [17], Д. Рікардо [18], Т. Сакаї [19], Ж.-Б. Сея [21], А. Сміта [20], М. І. Туган-Барановського [22], Й. Шумпетера [23]. У цьому аспекті виникає потреба в систематизації підходів до формування вартості та їх адаптації на регіональний рівень, з метою розробки та обґрунтування підходу до визначення ринкової вартості регіону, що і стало *метою* написання статті.

Вивчаючи поняття «ринкова вартість регіону», необхідно зупинитися на вивченні підходів до визначення поняття «вартість». При цьому необхідно розуміти, що вартість не можна виявити на поверхні будь-якого суспільного життя, бо вона виражає невидимі, так звані внутрішні, приховані економічні відносини. Основоположними для формування вартості будь-якого об'єкта є теорії вартості, що розвинуті в працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Наявні теорії вартості різняться між собою підходами щодо визначення факторів та складових формування вартості окремого об'єкта. Систематизація зазначених теорій дозволила виокремити основні концепції, що лежать у площині визначення вартості об'єкта:

1) *ресурсна концепція* – полягає у формуванні вартості на основі затрачених ресурсів на створення окремого об'єкта. Цей підхід об'єднує такі теорії вартості:

- ✦ теорія трудової вартості (У. Петті [17], А. Сміт [20], Д. Рікардо [18], К. Маркс [11]) – в основі визначення вартості певного об'єкта лежать витрати праці;
- ✦ теорія факторів виробництва (Ж.-Б. Сей [21], Ф. Бастія [3]) – вартість об'єкта формується на підставі трьох факторів виробництва: праця, земля, капітал;
- ✦ теорія інновацій (Й. Шумпетер [23], Т. Сакаї [19]);

2) *результативна концепція* – в основі формування вартості об'єкта лежать результати, які становлять його економічну та соціальну корисність. Цей підхід ґрунтується на:

- ✦ теорії граничної корисності (У. С. Джевонс [8], К. Менгер [13], Ф. Візер [4], Е. Бем-Баверк [1], Дж. Б. Кларк [10]) – в основі формування вартості лежить гранична корисність та цінність об'єкта;

3) *ринкова концепція* – відповідно вартість об'єкта визначається на основі затрат ресурсів та його корисності для окремих суб'єктів. Цей підхід об'єднує такі теорії:

- ✦ попиту та пропозиції (А. Маршалл [12], М. І. Туган-Барановський [22]) – в основі вартості об'єкта покладені такі чинники, як витрати виробництва та його корисність;
- ✦ рівноваги (Л. Вальрас [24], Дж. Мілля [15], В. Парето [16]) – вартість об'єкта визначається збалансованістю ринку.

Основна відмінність вищезазначених концепцій до визначення вартості полягає в сукупності чинників, що лежать в основі її формування. Таким чином, *ресурсна концепція* дозволяє визначати вартість певного об'єкта, зокрема регіону, на основі затрачених ресурсів, під якими представники зазначеного напрямку розуміють різні їх види. В основі *результативної концепції* лежать наукові здобутки представників раннього маржиналізму, які базуються на тому, що вартість окремого об'єкта буде визначатися його корисністю та цінністю з точки зору учасників (суб'єктів). Таким чином, вартість регіону буде формуватися під впливом таких факторів, що визначатимуть його корисність для різних представників ділового середовища. *Ринкова концепція* базується на синтезі ресурсного та результативного підходів і дозволяє визначати вартість окремого об'єкта на підставі факторів виробництва та його корисності, що в підсумку визначатиме його ринкову вартість. Згідно з цим ринкова концепція дозволить обґрунтувати ринкову вартість регіону через наявність ресурсів і його економічну та соціальну корисність для реалізації будь-яких цілей. З метою обґрунтування вартості регіону необхідно детально дослідити окремі теорії вартості та визначити їх основні характеристики. Загалом систематизація теорій вартості за окремими концепціями, з виділенням їх основних аспектів щодо формування вартості в цілому та регіону зокрема, подано в *табл. 1*.

Теорії та концепції до визначення вартості регіону

Теорія вартості	Основоположники	Фактори визначення вартості товару	Ключові чинники визначення вартості регіону
Ресурсна концепція			
Теорія трудової вартості	У. Петті [17]	Затрати праці на виробництво	Заробітна плата населення регіону
	А. Сміт [20]	Витрати праці, прибуток, земельна рента, відсоток на капітал	Заробітна плата населення, основний та оборотний капітали, земельні ресурси та прибуток суб'єктів господарювання регіону
	Д. Рікардо [18]	Витрати праці та витрати на створення засобів виробництва	Заробітна плата населення, природні ресурси, основні засоби регіону
	К. Маркс [11]	Витрати конкретної та абстрактної праці на виробництво	Заробітна плата населення та інтелектуальні ресурси регіону
Теорія факторів виробництва	Ж.-Б. Сей [21], Ф. Бастія [3]	Витрат праці, капіталу, землі та доходів власників цих факторів виробництва.	Заробітна плата населення, основний капітал, земельні ресурси та прибуток суб'єктів господарювання
Теорія інновацій	Й. Шумпетер [23]	Інноваційні знання	Інноваційні ресурси регіону
	Т. Сакаїї [19]	Знання	Інтелектуальні та інноваційні ресурси регіону
Результативна концепція			
Теорія граничної корисності	К. Менгер [13]	Інтенсивність потреби та наявність запасу окремого товару	Максимально-очікувані результати та наявність аналогів за конкретними показниками економічної та соціальної корисності
	Е. Бем-Баверк [1]	Найменша корисність заради якої варто отримувати цей товар	Рівень безробіття в регіоні, збитковість діяльності суб'єктів господарювання, знос основних засобів, рівень бідності, забруднення навколишнього середовища, невідгідне географічне розташування, низька родючість земельних ресурсів, дефіцит місцевого бюджету
	Ф. Візер [4]	Цінність тих факторів, що лежать в основі його створення товару	Вартість споживання (використання) наявних ресурсів
	У. С. Джевонс [8]	Раціональне споживання товару, за якого корисність та вартість товару будуть однакові	Раціональне використання наявних ресурсів в регіоні
	Дж. Б. Кларк [10]	Корисність, можливість привласнення, рідкісність, елементи престижу та моди, суспільні ідеали товару	Розміри очікуваного результату від здійснення діяльності, можливість використовувати наявні ресурси, запаси природних ресурсів, географічне розташування та рівень інноваційного розвитку регіону
Ринкова концепція			
Теорія попиту та пропозиції	А. Маршалл [12]	Пропозиція (фактори виробництва) і попит (гранична корисність певного об'єкта)	Обсяг природних, матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів (пропозиція) та результат його корисності (попит)
	М. І. Туган-Барановський [22]	Об'єктивні (гранична корисність) та суб'єктивні (фактори виробництва) чинники	Наявні ресурси (об'єктивні чинники) та корисність регіону для окремих суб'єктів (суб'єктивні чинники)
Теорія рівноваги	Л. Вальрас [24]	Інтенсивність конкретної потреби в ньому (попит) та витрати його виробництва (пропозиція)	Рівноважна величина, при якій наявний обсяг ресурсів буде відповідати результату від його економічної та соціальної корисності
	В. Парето [16]	Точка в якій буде досягнуто рівновагу між попитом та пропозицією і буде отримано баланс між бажаннями та іншими перешкодами	Рівноважна величина, при якій пропозиція наявних ресурсів зрівнюється з попитом на очікуваний результат від їх використання та балануються усі перешкоди на шляху отримання максимальної корисності з двох протилежних сил.
	Дж. Мілль [15]	Рівновага між попитом та пропозицією	Визначається рівновагою між обсягами ресурсів та потребою в їх використанні

Джерело: розроблено автором за [1, 3, 5, 9, 11–14, 16–25].

У цілому теорії вартості, в основі яких лежить ресурсна концепція, дозволяють визначати, що вартість регіону формується на підставі таких показників, що характеризують його забезпеченість різними ресурсами: заробітна плата населення, основний та оборотний капітали, природні ресурси, прибуток суб'єктів господарювання, основні засоби, інтелектуальні та інноваційні ресурси.

Теорії граничної корисності, які дозволяють визначати вартість об'єкта в межах результативної концепції, свідчать, що основним чинником формування вартості регіону буде результат, отриманий від його економічної та соціальної корисності. Таким чином, корисність регіону буде визначатися такими чинниками, як максимально очікуваний результат, наявність регіонів з дотичними показниками економічної та соціальної корисності; величина негативних факторів впливу на розвиток регіону, вартість споживання (використання) ресурсів, раціональне використання наявних ресурсів в регіоні.

Загалом, результативний підхід до визначення вартості є суб'єктивним і не здобув практичного застосування, що, відповідно, дало поштовх для розвитку теорій у межах ринкової концепції. Ключовою характеристикою даної концепції є формування вартості на основі синтезу теорій трудової вартості, факторів виробництва та граничної корисності, що становлять підґрунтя ринкового підходу до визначення вартості. Найбільш визначальна роль у формуванні вартості в межах цієї концепції належить ринковим силам, а саме – попиту та пропозиції. Згідно з цим попит відображає корисність об'єкта, а пропозиція – витрати факторів виробництва, у тому числі затрати праці. Відповідно до цього виникає поняття ринкової вартості об'єкта, оскільки головна роль у її визначенні належить попиту та пропозиції.

Першу спробу синтезу теорій трудової вартості, факторів виробництва та граничної корисності зробив англійський економіст А. Маршалл [12], який вважав, що на вартість товару пропорційно впливають як витрати виробництва, так і його корисність. У своїй теорії він поєднав фактори виробництва і граничну корисність певного товару і з'єднав їх у попиті та пропозиції. Згідно з цим він визначив, що вартість попиту буде визначатися вартістю останнього придбаного аналогічного об'єкта, а вартість пропозиції – затратами землі, праці, капіталу та організаторських здібностей. Отже, використовуючи ці здобутки, вартість регіону буде визначатися як обсяг природних (земля), матеріальних (капітал), фінансових (заробітна плата), інтелектуальних (організаторські здібності) ресурсів та величина результату від його корисності. У цьому контексті попит буде визначатися тією величиною корисності, яка забезпечить очікувані результати. Пропозиція, згідно з цим, формується під впливом наявних ресурсів (земля, капітал, заробітна плата та організаторські здібності). Вплив ринкових сил на вартість регіону дозволяє визначати ринкову вартість регіону. Таким чином, якщо пропозиція не буде задовольнятися попитом, ринкова вартість окремого регіону буде знижуватись, і навпаки. В умовах, коли вартість регіону цікавить суб'єктів з позиції отримання

певного результату, відповідно, максимально очікуваний результат від корисності окремого регіону забезпечить зростання його ринкової вартості. Підсумовуючи теорію А. Маршалла [12], необхідно зазначити, що основна її цінність полягає у вдалому поєднанні основ ресурсної та результативної концепцій щодо визначення вартості регіону під впливом попиту та пропозиції.

Визначення вартості на основі попиту та пропозиції, що була розвинута А. Маршаллом [12], набула подальшого розвитку в працях видатного вітчизняного економіста М. І. Туган-Барановського [22], який став першим українським ученим, який вважав потрібним поєднання теорій трудової вартості, факторів виробництва та граничної корисності у процесі визначення вартості. Згідно з цим учений обґрунтував, що вартість будь-якого товару визначається його цінністю, яка формується під впливом об'єктивних (теорія трудової вартості та факторів виробництва) та суб'єктивних (теорія граничної корисності) чинників. Відповідно до цієї теорії вартість регіону буде визначатись об'єктивними чинниками, які уособлюють у собі наявні ресурси в регіоні, та суб'єктивними – корисністю даного регіону для окремих суб'єктів. Відповідно зміст цієї теорії також зводиться до того, що попит та пропозиція будуть вагомими індикаторами у процесі визначення вартості регіону, оскільки об'єктивні чинники формують пропозицію, а суб'єктивні – попит.

У межах ринкової концепції формування вартості вагоме значення також належить теорії загальної економічної рівноваги Л. Вальраса [24], яка основана на теорії попиту та пропозиції. Згідно з цією теорією вартість товару залежить від двох чинників, а саме: інтенсивності конкретної потреби в ньому та витрат його виробництва. При цьому інтенсивність потреби в ньому залежить від наявності інших товарів та визначає попит на нього. Витрати виробництва формують його пропозицію і залежать не від технології виробництва цього товару, а від альтернативних можливостей використання споживаних ресурсів. Таким чином, вартість буде визначатися в точці рівноваги між попитом та пропозицією не за одним видом товарів, а усіх товарів (послуг), що виробляються (надаються) в економіці. Це дає можливість визначати, що вартість формується ринком в точці рівноваги між попитом і пропозицією на усі товари, роботи, послуги. У цьому аспекті вартість регіону буде залежати від пропозиції, яка формується величиною усіх наявних ресурсів, і попитом – результатом його корисності, який залежить саме від потреби у наявних ресурсах. Це свідчить, що вартість регіону буде визначатися тією рівноважною величиною, при якій наявний обсяг ресурсів буде відповідати результату від його економічної та соціальної корисності.

Підсумовуючи цю теорію, необхідно зазначити, що найбільша вартість буде належати тому регіону, обсяги наявних ресурсів у якому будуть відповідати очікуваному результату його корисності. Подібний підхід до формування вартості відображається у теорії Дж. Мілля [15], який під вартістю розуміє мінову цінність. Згідно з цим

він зазначає, що мінова цінність буде визначатися такою величиною, за якої попит зрівняється з пропозицією. У даному випадку, якщо пропозиція буде перевищувати попит, вартість (мінова цінність) об'єкта буде знижуватися доти, поки вони не зрівняються між собою. У разі перевищення попиту над пропозицією вартість об'єкта буде зростати до тієї величини, поки не буде досягнуто рівноваги між цими ринковими силами. Таким чином, вартість регіону, як і за теорією Л. Вальраса [24], буде формуватися на основі досягнення рівноваги між попитом і пропозицією. Відповідно пропозицію в регіоні будуть представляти наявні ресурси, а попит – потреба у використанні цих ресурсів та в отриманні певного результату. Відповідно якщо обсяг наявних у регіоні ресурсів перевищує потребу в них, тобто очікуваний результат від їх використання буде набагато меншим, то вартість регіону буде спадати. У протилежному випадку, коли попит на ресурси регіону задля отримання очікуваного результату буде високий, вартість регіону буде зростати. Ці аспекти дозволяють свідчити, що вартість регіону буде визначатися тією величиною, коли наявний обсяг ресурсів буде відповідати потребі в них задля отримання певного економічного та соціального результату.

У цілому теорії Л. Вальраса [24] та Дж. Мілля [15] свідчать, що вартість, яка формується в умовах досягнення рівноваги між попитом та пропозицією, максимально приносить корисність кожному з учасників обміну товарами. Таким чином, це свідчать, що вартість регіону, яка буде визначена в умовах досягнення балансу між наявними ресурсами і результатом від їх використання, максимально буде приносити користь усім суб'єктам. Однак, розвиваючи ці теоретичні міркування, необхідно засвідчити, що умовах рівноваги між попитом і пропозицією буде визначена та вартість, яка більшою мірою приносить користь одним суб'єктам і меншою – іншим, оскільки основну роль у процесі її встановлення відіграє попит. Ці основні аспекти дозволяють зазначити, що в будь-якому випадку одна сторона отримує максимум користі, а інша – лише частково.

У цьому напрямку вагомого значення набуває дослідження теорії В. Парето [16], який на противагу Л. Вальрасу [24] та Дж. Міллю [15] зазначає, що досягнення рівноваги між попитом і пропозицією не може не погіршити стан одного з учасників, поліпшивши становище іншого. Теорія В. Парето [16] базується на тому, що вартість товару залежить від пропозиції та попиту, при цьому вона не є рівною в точці досягнення рівноваги між цими ринковими силами. У даному випадку він свідчить, що в умовах встановлення вартості товару один із учасників отримує менше корисності, ніж інший. В. Парето зазначає, що вартість, яка буде відповідати рівновазі між попитом і пропозицією, може бути забезпечена лише тоді, коли бажання та інші перешкоди буде збалансовано. Це дає змогу визначити, що вартість регіону буде дорівнювати тій величині, яка дозволить зрівняти пропозицію наявних ресурсів із попитом на очікуваний результат від їх використання, збалансовуючи при цьому усі перешкоди на шляху отримання максимальної корисності з двох протилежних сил.

Як підсумок теорій у межах ринкової концепції формування вартості необхідно зазначити, що основна увага в даному підході акцентується на створенні ринкової вартості товару, яка визначається попитом та пропозицією. У результаті цього визначаємо, що ринкова вартість регіону формується під впливом пропозиції та попиту, які уособлюють в собі відповідно наявність ресурсів та потреба в їх використанні задля отримання очікуваного результату економічної та соціальної корисності.

На рис. 1 систематизовано основні підходи до визначення вартості регіону з позиції ресурсної, результативної та ринкової концепції.

У цілому вищезазначене дозволяє визначити три основні концепції щодо формування вартості регіону, в основі яких лежить відповідно ресурсний, результативний та ринковий підхід. Ринкова концепція передбачає синтез ресурсної та результативної концепції та дозволяє визначити ринкову вартість регіону на підставі тих факторів, що лежать в основі першої та другої концепції.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження концептуальних підходів до визначення вартості регіону з'ясовано, що ринкова вартість регіону – це величина, за якої наявний обсяг ресурсів відповідає потребі в їх використанні для отримання очікуваного результату їх економічної та соціальної корисності. Пропозиція в даному напрямку визначається наявними ресурсами, а попит – очікуваним результатом від їх економічної та соціальної корисності. При цьому варто розуміти, що кожний із регіонів буде відображатися різною ринковою вартістю, оскільки її формування буде відбуватися під впливом низки факторів, які визначають обсяги ресурсів у регіоні, можливості їх використання та здатність отримувати очікуваний результат від їх споживання. Таким чином, для забезпечення високої ринкової вартості регіону необхідним є визначення факторів впливу та постійний моніторинг їх змін. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бём-Баверк Е.** Основы теории ценности хозяйственных благ / Е. Бём-Баверк // Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бём-Баверк, Ф. Визер / Пер. с нем.; предисл., коммент., сост. В. С. Автономова. – М.: Экономика, 1992. – С. 243–426.
- 2. Брезицька О. В.** Управління вартістю: фактори формування вартості підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Брезицька // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури (економічні науки). – 2011. – № 31. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/346>
- 3. Василевский Е. Г. Ф.** Бастиа // Всемирная история экономической мысли: в 6 томах / Гл. ред. В. Н. Черковец. – М.: Мысль, 1988. – Т. II. От Смита и Рикардо до Маркса и Энгельса. – 574 с.
- 4. Визер Ф.** Теория общественного хозяйства / Ф. Визер // Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бём-Баверк, Ф. Визер / Пер. с нем.; предисл., коммент., сост. В. С. Автономова. – М.: Экономика, 1992. – С. 427–488.
- 5. Говорушко Т. А.** Формування системи факторів вартості підприємства / Т. А. Говорушко, Н. І. Обушна, Я. А. Ровний // Торгівля і ринок України: збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 4. – С. 121–130.

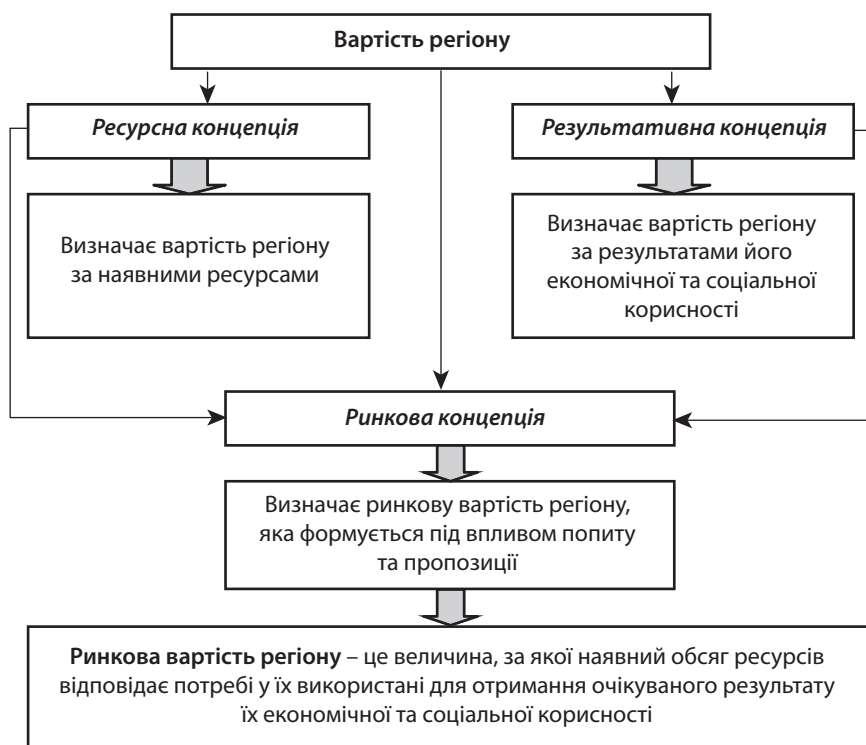

Рис. 1. Концепції формування ринкової вартості регіону

Джерело: авторська розробка.

6. Грапко Н. В. Вартісно-орієнтований підхід в управлінні фінансами підприємств [Електронний ресурс] / Н. В. Грапко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/35.pdf

7. Гринкевич С. Управління ринковою вартістю підприємства / С. Гринкевич, І. Онисько // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.1. – С. 187–190.

8. Джевонс У. С. Об общей математической теории политической экономии. Краткое сообщение об общей математической теории политической экономии / У. С. Джевонс // Теория потребительского поведения и спроса. – Серия: Вехи экономической мысли. – Вып. I / Под ред. В. М. Гальперина. – СПб. : Экономическая школа, 1993. – С. 67–77.

9. Журавльова І. В. Емпіричні дослідження факторів впливу на вартість підприємств / І. В. Журавльова // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – 2011. – № 61. – С. 35–40.

10. Кларк Дж. Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М. : Гелиос АРВ, 2000.

11. Маркс К. Теории прибавочной стоимости. IV том «Капитала» / Карл Маркс // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 26, ч. I–III. – М. : Политиздат, 1955–1981.

12. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 3 т. / А. Маршалл / Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1984. – Т. 2. – С. 32.

13. Менгер К. Основания политической экономии / К. Менгер // Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бём-Баверк, Ф. Визер / Пер. с нем.; предисл., коммент., сост. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1992. – С. 31–242.

14. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств : монографія / О. Г. Мендрул. – К. : КНЕУ, 2002. – 272 с.

15. Милье Д. С. Основания политической экономии / Д. С. Милье / Пер. и примеч. Н. Г. Чернышевского. – СПб., 1860. – 664 с.

16. Парето В. Учебник политической экономии 1906 / В. Парето // 25 ключевых книг по экономике. – Челябинск : Изд-во «Урал-LTD», 1999.

17. Петти В. Трактат о налогах и сборах / В. Петти // Антология экономической классики. – М. : Эконом-Ключ, 1993. – С. 7–78.

18. Рикардо Д. Начала политической экономии и податного обложения / Давид Рикардо. – М. : Огиз Соцэргиз, – 1935. – 304 с.

19. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего / [Электронный ресурс] / Таичи Сакайя. – Режим доступа : http://iir-mp.narod.ru/books/inomezcev/page_1337.html

20. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов // Классика экономической мысли / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо и др. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 896 с. – С. 77–402.

21. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй. – М. : Дело, 2000. – 232 с.

22. Туган-Барановський М. І. Політична економія : курс популярний. – К. : Наукова думка, 1994. – 138 с.

23. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

24. Walras, L. (1909). Economics and Mechanics / L. Walras // In Economics as Discourse / W. Samuels (ed.). – Boston etc.: Kluwer Academic Publishers. – 1990 [repr.]. – P. 206–213.

REFERENCES

Bem-Baverk, E. "Osnovy teorii tsennosti khozyaystvennykh blag" [Fundamentals of the theory of value economic benefits]. In *Avstriyskaya shkola v politicheskoy ekonomii* : K. Menger, E. Bem-Baverk, F. Vizer, 243-426. Moscow: Ekonomika, 1992.

Brezitska, O. V. "Upravlinnia vartistiu: faktory formuvannia vartosti pidpriemstva" [Cost management: the factors of formation of cost of the enterprise]. <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/346>

- Dzhevons, U. S. "Ob obshchey matematicheskoy teorii politicheskoy ekonomii. Kratkoye soobshcheniye ob obshchey matematicheskoy teorii politicheskoy ekonomii" [About the General mathematical theory of political economy. A brief report about the General mathematical theory of political economy]. In *Teoriya potrebitelskogo povedeniya i spros*, 67-77. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 1993.
- Hovorushko, T. A., Obushna, N. I., and Rovnyi, Ya. A. "Formuvannia systemy faktoriv vartosti pidpriemstva" [The system forming factors of enterprise value]. *Torhivlia i rynok Ukrainy*, no. 4 (2013): 121-130.
- Hrapko, N. V. "Vartisno-orientovanyi pidkhid v upravlinni finansamy pidpriemstv" [Cost oriented approach in the financial management of enterprises]. http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/35.pdf
- Hrynkevych, S., and Onysko, I. "Upravlinnia rynkovoio vartistiu pidpriemstva" [The management of market value of the company]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.1 (2010): 187-190.
- Klark, Dzh. B. *Raspredeleniye bogatstva* [The distribution of wealth]. Moscow: Gelios ARV, 2000.
- Marks, K. "Teorii pribavochnoy stoimosti" [The theory of surplus value]. In *Kapital*. Vol. 4. Moscow: Politizdat, 1966.
- Marshall, A. *Printsipy politicheskoy ekonomii* [The principles of political economy]. Vol. 2. Moscow: Progress, 1984.
- Menger, K. "Osnovaniya politicheskoy ekonomii" [The Foundation of political economy]. In *Avstriyskaya shkola v politicheskoy ekonomii: K. Menger, E. Bem-Baverk, F. Vizer*, 31-242. Moscow: Ekonomika, 1992.
- Mendrul, O. H. *Upravlinnia vartistiu pidpriemstv* [Cost management of enterprises]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Mill, D. S. *Osnovaniya politicheskoy ekonomii* [The Foundation of political economy]. St. Petersburg, 1860.
- Pareto, V. "Uchebnik politicheskoy ekonomii 1906" [The textbook of political economy 1906]. In *25 kliuchevykh knig po ekonomike*. Cheliabinsk: Ural-LTD, 1999.
- Petti, V. "Traktat o nalogakh i sborakh" [Treatise on taxes and fees]. In *Antologiya ekonomicheskoy klassiki*. Moscow: Ekonomklich, 1993.
- Rikardo, D. *Nachala politicheskoy ekonomii i podatnogo oblozheniya* [Principles of political economy and of taxation]. Moscow: Ogiz Sotsegiz, 1935.
- Sakayya, T. "Stoimost, sozdavaemaya znaniyem, ili Istoriya budushchego" [Cost created by knowledge, or history of the future]. http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1337.html
- Smit, A. "Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov" [An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations]. In *Klassika ekonomicheskoy mysli*, 77-402. Moscow: EKSMO-PRESS, 2000.
- Sey, Zh.-B. *Traktat po politicheskoy ekonomii* [A treatise on political economy]. Moscow: Delo, 2000.
- Shumpeter, Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Issledovaniye predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla koniunktury* [The theory of economic development. A study of business profits, capital, credit, interest and cycle conditions]. Moscow: Progress, 1982.
- Tuhan-Baranovskiy, M. I. *Politychna ekonomii: Kurs popularny* [Political economy: popular Course]. Kyiv: Naukova dumka, 1994.
- Vasilevskiy, E. G. "F. Bastia" [F. Bastiat]. In *Vsemirnaya istoriya ekonomicheskoy mysli*, Vol. 2: Ot Smita i Rikardo do Marksa i Engelsa. Moscow: Mysl, 1988.
- Vizer, F. "Teoriya obshchestvennogo khozyaystva" [The theory of social economy]. In *Avstriyskaya shkola v politicheskoy ekonomii: K. Menger, E. Bem-Baverk, F. Vizer*, 427-488. Moscow: Ekonomika, 1992.
- Walras, L. "Economics and Mechanics". In *Economics as Discourse*, 206-213. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1990.
- Zhuravlova, I. V. "Empirychni doslidzhennia faktoriv vplyvu na vartist pidpriemstv" [The empirical research of factors influencing the value of firms]. www.kpi.kharkov.ua/

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЙОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

© 2016 ШВИДАНЕНКО Г. О., БОЙКО Т. Л.

УДК 005.7:330.341.1

Швиданенко Г. О., Бойко Т. Л. Інтелектуальний потенціал підприємства як основа його інноваційного розвитку

Метою статті є розробка концептуальних науково-теоретичних і прикладних засад інтелектуалізації як основи інноваційного розвитку суб'єктів ринкових відносин. У результаті системно-структурного, термінологічного аналізу й узагальнення наукових поглядів обґрунтовано зміст і сутнісні характеристики інноваційного розвитку підприємства. Встановлено, що його первинною передумовою є інтелектуальна основа, яка забезпечується через формування, приращення та використання інтелектуального потенціалу. У контексті розглянутої проблематики виокремлено низку значущих зовнішніх факторів впливу на ефективність реалізації стратегії, орієнтованої на інноваційний розвиток. Охарактеризовано взаємозв'язок інноваційного процесу з елементними групами інтелектуальних ресурсів (людськими, структурними, ресурсами відносин), які визначають внутрішні передумови його здійснення. Деталізація вказаних механізмів впливу та побудова на їх основі дієвої системи управління є базисом подальших досліджень у даному напрямі.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інновації, економіка знань, інтелектуальний потенціал, ефективність управління, комерціалізація інновацій.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Швиданенко Генефа Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: shvidanenko-go@mail.ru

Бойко Тетяна Леоніівна – кандидат економічних наук, провідний бухгалтер з обліку основних фондів ТОВ «Лайфселл» (вул. Солом'янська, 11а, Київ, 03110, Україна)

E-mail: tetyana.lb@gmail.com

УДК 005.7:330.341.1

Швиданенко Г. А., Бойко Т. Л. Интеллектуальный потенциал предприятия как основа его инновационного развития

Целью статьи является разработка концептуальных научно-теоретических и прикладных начал интеллектуализации как основы инновационного развития субъекта рыночных отношений. В результате системно-структурного, терминологического анализа и обобщения научных взглядов обосновано содержание и существенные характеристики инновационного развития предприятия. Установлено, что его первичной предпосылкой является интеллектуальный базис, который обеспечивается через формирование, приращение и использование интеллектуального потенциала. В контексте рассматриваемой проблематики определен ряд значимых внешних факторов влияния на эффективность реализации стратегии, ориентированной на инновационное развитие. Охарактеризована взаимосвязь инновационного процесса с элементными группами интеллектуальных ресурсов (человеческими, структурными, ресурсами отношений), которые определяют внутренние предпосылки его осуществления. Детализация указанных механизмов влияния и построение на их основе действенной системы управления являются базисом дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновации, экономика знаний, интеллектуальный потенциал, эффективность управления, коммерциализация инноваций.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Швиданенко Генефа Александровна – кандидат экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: shvidanenko-go@mail.ru

Бойко Татьяна Леонтьевна – кандидат экономических наук, ведущий бухгалтер по учету основных фондов ООО «Лайфселл» (ул. Соломенская, 11а, Киев, 03110, Украина)

E-mail: tetyana.lb@gmail.com

UDC 005.7:330.341.1

Shvydanenko G. O., Boyko T. L. Intellectual Potential of Enterprise as Basis for Its Innovative Development

The article is aimed at developing the conceptual scientific-theoretical and applied principles of intellectualization as the basis for innovative development of an actor of market relations. As a result of the system-structural, terminological analysis and generalization of scientific views, contents and essential characterizations of innovative development of enterprise have been substantiated. It has been determined that as primary prerequisite appears the intellectual basis, which is ensured through the formation, increment and use of intellectual potential. In the context of the considered problematics, a number of significant external factors has been determined, which influence the efficiency of implementing the strategy, which in turn is focused on innovative development. The correlation of an innovation process with the element groups of intellectual resources (human, structural, resources of relationships), which define the internal preconditions for its implementation, has been characterized. Detailing the specified mechanisms of influence and building on their basis an effective management system are the basis for further research in this area.

Keywords: innovation development, innovations, knowledge economy, intellectual potential, management efficiency, commercialization of innovation.

Fig.: 2. **Bibl.:** 10.

Shvydanenko Geneфа O. – PhD (Economics), Professor, Head of the Department of Economics Enterprises, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: shvidanenko-go@mail.ru

Boyko Tetyana L. – PhD (Economics), Leading Accountant Fixed Assets of the Lifecell, LLC (11a Solomianska Str., Kyiv, 03110, Ukraine)

E-mail: tetyana.lb@gmail.com

Ключ до успіху бізнесу – інновації, які, у свою чергу, народжуються креативністю.

Дж. Гуднайт, засновник SAS Institute Inc.

Науковці все частіше характеризують сучасне середовище господарювання як економіку знань – новий тип відносин, що розвиваються в умовах зростання впливу інформаційно-комунікаційних, інноваційних та інтелектуальних детермінант підприємництва. В. Пауел і К. Шеллман у своєму дослідженні під терміном «економіка знань» розуміють виробництво товарів і послуг, що базується на знаннємісткій діяльності, яка одночасно пришвидшує як технологічне та наукове зростання, так і моральне старіння [10, С. 199]. При цьому ключовим елементом господарського процесу стає орієнтація більше на інтелектуальні ресурси, ніж на фізичні та/або природні, а також намагання вдосконалювати ланцюжок створення вартості – від лабораторій НДДКР до взаємодії зі споживачами.

Багатогранність і специфіка нової економіки вимагають нового підходу до її управління як на макро-, так і на макрорівнях. У цьому руслі міжнародні організації визначають інновації як провідний орієнтир майбутнього розвитку глобальних господарських, екологічних і соціально-політичних. Зокрема, у доповіді ОБСЄ «Інновації для розвитку» зазначається, що «інновації можуть здійснити значний внесок у вирішення актуальних проблем розвитку, таких як забезпечення доступу до питної води, викорінення забутих хвороб або боротьбу з голодом... Нарощування інноваційних потужностей відіграє центральну роль у динаміці зростання успішних країн, що розвиваються» [9].

Високий рівень конкурентоспроможності підприємств у нових економічних умовах також забезпечується завдяки постійному впровадженню інновацій на всіх етапах господарської діяльності. Саме тому особливої актуальності набуває проблематика забезпечення ефективних процесів інноваційного розвитку суб'єктів господарювання як основи їх довгострокового успіху.

Розвиток основ інноваційної теорії був закладений видатними зарубіжними вченими Н. Кондратьєвим, Й. Шумпетером, С. Кузнецем, Р. Солоу ще в середині ХХ століття. Водночас, активне наукове дослідження мікроекономічних аспектів інноваційного розвитку розпочалося тільки в останні 30–40 років. Зокрема, цій проблематиці присвячені наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених: П. Друкера, Дж. Куїна, П. Тротта, Г. Хамела, Л. Антонюк, К. Вергал, А. Волощук, К. Губіна, С. Ілляшенка, М. Рогози, Г. П'ятницької, Л. Федулової, Ю. Шипуліної. Разом з тим, у наукових доробках недостатньо уваги приділено процесам інтелектуалізації та розвитку інтелектуального потенціалу як необхідному базису та важливій передумові реалізації ефективної моделі інноваційного розвитку підприємств. Це зумовлює актуальність, своєчасність і вагомність обраної теми, необхідність її науково-теоретичного обґрунтування для подальшого прикладного застосування.

Метою статті є розробка концептуальних науково-теоретичних і прикладних засад інтелектуалізації як основи інноваційного розвитку суб'єктів ринкових відносин.

Теоретичними дослідженнями та бізнес-практикою доведено, що тільки постійне впровадження інновацій дозволяє підприємствам ефективно функціонувати й досягати успіху в довгостроковому періоді. Саме тому важливим є детальний розгляд поняття «інноваційний розвиток», практичне забезпечення якого повинно стати основою стратегії суб'єктів господарювання.

Науковцями запропоновано, систематизовано та згруповано за головними ідеями та позиціями різноманітні тлумачення терміна, виокремлено його базисні складові. Так, відповідно до проведеного аналізу, М. Є. Рогоза та К. Ю. Вергал пропонують класифікувати наявні визначення поняття «інноваційний розвиток» з точки зору таких підходів: макроекономічного, відповідно до якого інноваційний розвиток прирівнюється до глобального всебічного науково-технічного прогресу; як реалізації внутрішнього потенціалу, що залежить від накопичених ресурсів і можливостей їх використання у господарській діяльності; як процесу систематичних реалізацій нововведень, в основі якого покладено науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи [5, с. 15–16]. Оптимальною ж, на думку авторів, є комплексна позиція до визначення терміна: і як процесу, і як системи факторів та умов, що необхідні для його здійснення. Такої ж позиції дотримуються і Т. В. Гринько та М. М. Кошевий, апелюючи до сутнісних проявів інноваційного розвитку – як джерела розвитку, якісно-кількісних змін, цілеспрямованого процесу, змін у часі [2, с. 96]. Результати аналізу підходів до визначення інноваційного розвитку, здійсненого колективом авторів під керівництвом П. П. Микитюка, відображують такі основні аспекти в різних тлумаченнях науковців: тісний взаємозв'язок з інноваційним процесом і реалізацією потенціалу підприємства, акцент на інноваціях як єдиному й основному джерелі цього розвитку, часте отождоження з інноваційною діяльністю, наявність якісних змін [3, с. 29–30]. Для вирішення суперечності в різноманітних підходах Л. О. Волощук пропонує визначати інноваційний розвиток як об'єкт управління та аналізу з позиції процесу та з позиції результату [1, с. 77].

Таким чином, дослідження узагальнюючих підходів і окремих дефініцій дозволили зробити висновок, що інноваційний розвиток розглядається, в основному, як функція інновацій із заданими обмеженнями зовнішніх факторів і наявного потенціалу підприємства. Водночас мало уваги приділено розгляду категорії «розвиток» як терміну вищого порядку. Саме її зміст, на нашу думку, повинен лежати в основі визначення, тоді як використання прикметника «інноваційний» відносно категорії «розвиток» вказує і деталізує певні специфічні характеристики останньої. Вважаємо, що зміст поняття «інноваційний розвиток» має бути розкритий через його основні сутнісні характеристики (рис. 1).

Насамперед зазначимо, що необхідною первинною умовою інноваційного розвитку є інтелектуальна основа, яка забезпечується через формування, приращення і використання інтелектуального потенціалу підприємства. Так, традиційно основним джерелом інноваційного розвитку підприємства вважають інновації.

Рис. 1. Сутнісні характеристики поняття «інноваційний розвиток підприємства»

Джерело: розроблено авторами.

Проте останні – це готовий продукт, який є результатом інтелектуальної діяльності, а створену цінність можна характеризувати як інноваційну. Тому ми схильні вважати фундаментом ефективного інноваційного розвитку підприємства саме його інтелектуальний потенціал як сукупність можливостей інтелектуальних ресурсів до створення вартості та цінності у процесі їх залучення в господарські функціонали для досягнення місії та поставлених цілей через створення нових продуктів (послуг), ідей, способів здійснення діяльності тощо. Бізнес-практика підтверджує превалювання інтелектуальної складової в сучасному типі господарських відносин. Зокрема, про це свідчать такі статистичні дані: у США близько 45 млн осіб використовують як засіб виробництва тільки свій інтелект, підкріплений комп'ютерною технікою, а більше 80% робочих місць у Європі та США належать до різних секторів інтелектуальної економіки, зокрема виробництва, комерціалізації наукових знань, розробки нових технологій і програмних продуктів [6].

Сутнісними характеристиками, які відображують особливості інноваційного розвитку як економічного поняття, є:

1) *перманентність* – впровадження інновацій у всі сфери функціонування підприємства повинно бути постійним, безперервним процесом, у якого немає кінцевої точки, а вимоги до бажаних параметрів результативності й ефективності діяльності підвищуються після досягнення поставлених на певному етапі цілей;

2) *спрямованість, незворотність і закономірність змін* – якісно визначають перехід підприємства від одного стану до іншого (розвиток), що визначається цілеспрямованим використанням інновацій;

3) *висхідне спрямування трансформації* – наявний перехід підприємства від нижчого рівня до вищого,

що відображається на макро- і глобальному щаблях як новий технологічний уклад;

4) *адаптація і взаємодія із зовнішнім середовищем* – впровадження окремим суб'єктом господарювання досягнень науково-технічного прогресу чи успішних нововведень інших організацій дозволяють йому пристосуватися до світових тенденцій, а також отримати досвід, важливий для інших суб'єктів у ланцюжку інноваційних перетворень; водночас ефективно реалізовані інноваційні надбання підприємства можуть стати важливими елементами глобальних трендів;

5) *всеохоплюваність* – спрямованість як на новий продукт / послуги (ринки, нові ніші), так і на спосіб виробництва та реалізації (технологічні, організаційні інновації тощо);

На сучасному етапі актуальним є дослідження інтелектуального базису інноваційного розвитку. Про зростаючу роль інтелектуального потенціалу свідчить активізація інтелектуальної діяльності як суспільного фактора виробництва і перетворення її продукту на повноцінний товар. Зокрема, О. С. Марченко, Г. Ю. Дарнопах і О. О. Набатова підкреслюють вплив інтелекту на формування нового типу господарських відносин [7, с. 225]:

- ✦ джерелом багатства суспільства стають знання, інтелект;
- ✦ відбувається прискорення темпів створення, нагромадження і використання знань, що, зокрема, виражається у розширенні системи освіти й обсягу наукових досліджень, об'єктивній необхідності комерціалізації наукових результатів у підприємницьку практику;

- ✦ виникає новий тип конкурентоспроможності, що ґрунтується на використанні переваг лідерства та володінні певними елементами інтелектуального капіталу;
- ✦ зростає у складі виготовленої продукції частка доданої вартості, створеної за рахунок інтелектуальної складової;
- ✦ змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності;
- ✦ чітко простежується мережевий характер продуктів нової економіки, підприємництва та всієї структури.

Для реалізації стратегії підприємства, у тому числі орієнтованої на його інноваційний розвиток, має бути відповідне внутрішнє ресурсне забезпечення і сприятливі зовнішні передумови. Найбільш значущими зовнішніми факторами впливу можна вважати такі:

- ✦ *рівень інтелектуалізації економіки та окремого економічного виду діяльності.* Чим вищою є науковість економіки чи окремої галузі, тим більшу роль відіграє інтелектуальний потенціал у діяльності підприємства, що, своєю чергою, зумовлює генерування, впровадження та комерціалізацію інновацій. Доступність і значна варіація інтелектуальних продуктів збільшує можливості забезпечення ними ефективної діяльності суб'єктів господарювання;
- ✦ *економіко-правове середовище.* Прямий вплив на загрози або можливості використання та стимулювання інновацій здійснюють елементи економіко-правового механізму регулювання питань інтелектуальної власності, обліку й оцінювання нематеріальних активів, формування конкурентного середовища, впровадження обмежень або стимулювання виду діяльності (наприклад, через надання податкових пільг);
- ✦ *інноваційна політика держави.* Підтримка інноваційного бізнесу, зокрема пільгове оподат-

кування, безвідсоткове кредитування, цільове фінансування інноваційних проектів тощо формують мотиваційну основу й забезпечують високу ймовірність ефективного провадження новаторських рішень в економіці країни;

- ✦ *розвиненість інфраструктури;*
- ✦ *кластеризація та інституціональне співробітництво;*
- ✦ *індекс людського капіталу.* Розвиток людського інтелекту, у тому числі через систему базової, середньої та вищої освіти, визначення пріоритетності прийняття підприємницьких рішень розгортають перед країною можливості креативності населення й подальшої реалізації ідей у життя.

Інтелектуальна складова інноваційного розвитку є одночасно і його ресурсним забезпеченням, і передумовою ефективного здійснення. На цьому також наголошує Г. Т. П'ятницька, вказуючи, що «не складовими, а фактично обов'язковими передумовами для інноваційного розвитку організації є наявність у неї відповідного потенціалу й інтелектуального капіталу» [4, с. 77]. Автор конкретизує ті елементи, що сприяють розробленню та впровадженню нововведень, готовності втілити їх у нові продукти, технології, управлінські рішення. Мова йде про інноваційну культуру, накопичені знання, досвід, особливості поведінки та взаємовідносин персоналу, порядки в організації, фактично – це майже усі структурні елементи інтелектуальних ресурсів підприємства.

Конструктивну концепцію визначення інтелектуальних ресурсів як основи інноваційного розвитку розробив Н. Аль-Алі [8]. Горизонтальна класифікаційна структура інтелектуальних ресурсів (людські, структурні, клієнтські) доповнюється вертикальним ланцюжком кругообігу інноваційної вартості – від її створення на етапі управління знаннями, через виокремлення в процесі управління інноваціями до максимізації завдяки управлінню об'єктами інтелектуальної власності (рис. 2).

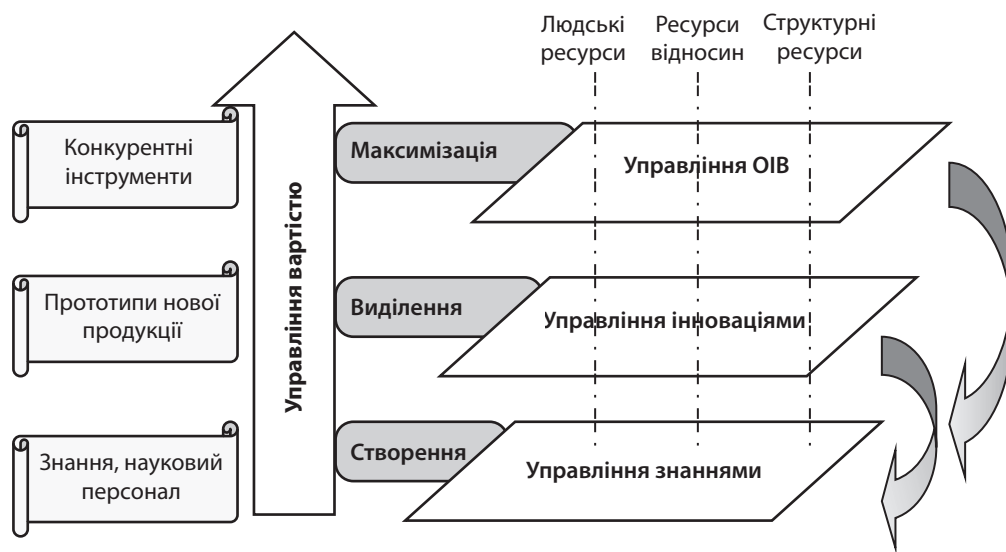

Рис. 2. Модель комплексного управління інтелектуальним потенціалом

Джерело: складено авторами на основі [10, с. 66].

На *першому етапі* всі ресурси перебувають у «сирій» формі, що служить джерелом для виробництва, операційної, інноваційної діяльності та щонайкраще описується терміном «ресурси знань». У цей момент фокус управління спрямований на людські ресурси (оскільки саме персонал є основним носієм, «генератором» і оброблювачем знань та ідей) і реалізується через менеджмент знань.

На *другій стадії* інтелектуальний потенціал, що був ідентифікований раніше, трансформується через відповідні бізнес- і виробничі процеси у прикладні знання, які можуть бути комерціалізовані. Тобто, на цьому етапі створена вартість виділяється та матеріалізується у формі ідей і концепцій, генерованих працівниками, через мережу чи контакт зі споживачами, або через бізнес-процеси, робочі системи, методи, що трансформують ці ідеї в ринкові продукти. Тому на даному етапі управління інтелектуальним потенціалом – це, перш за все, менеджмент інноваційних процесів у масштабах всієї організації, а також фокусування на клієнтських ресурсах, які є безпосереднім споживачем результативних інновацій.

Нарешті, *третьій етап* передбачає управління об'єктами інтелектуальної власності, які можна чітко виокремити, описати, ідентифікувати та використовувати як конкурентну перевагу або ринковий продукт. Відповідно, на цій стадії основна увага менеджменту спрямована на структурний інтелектуальний капітал для досягнення кінцевої мети інноваційного процесу – комерціалізації інновацій.

Таким чином, зазначені вище наукові підходи підтверджують, що саме інтелектуалізація є основою інновацій, а ефективне використання інтелектуальних ресурсів – запорукою довгострокового інноваційного розвитку суб'єктів ринкових відносин.

ВИСНОВКИ

Інноваційний розвиток є основою для довгострокового процвітання суб'єкта господарювання. Своєю чергою, у статті доведено, що його базисом є інтелектуальний потенціал підприємства, сукупність можливостей інтелектуальних ресурсів до генерування, підтримування та комерціалізації нових ідей протягом усього життєвого циклу організації. Деталізація взаємовпливу інтелектуального потенціалу на інноваційний розвиток підприємства для формування ефективної системи управління стає однією з пріоритетних управлінських цілей, і тому ця проблема є актуальною для проведення подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Волощук Л. О.** Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління / Л. О. Волощук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 75–79.
- 2. Гринько Т. В.** Інноваційний розвиток: характерні риси та проблеми / Т. В. Гринько, М. М. Кошевий // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 2 (1). – С. 94–101.

- 3.** Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник / За ред. П. П. Микитюка. – Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. – 224 с.

- 4. П'ятницька Г. Т.** Інноваційний розвиток організацій: невід'ємні складові та чинники впливу / Г. Т. П'ятницька // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 76–91.

- 5. Рогоза М. Є.** Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.

- 6. Сафуллин А. Р.** Интеллектуализация современной экономики: кластерный подход [Электронный ресурс] / А. Р. Сафуллин. – Режим доступу : <http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/6817.pdf>

- 7. Шевченко Л. С.** Нематеріальна економіка та управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу / За заг. ред. Л. С. Шевченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 3. – С. 217–351.

- 8. Al-Ali, N.** Comprehensive intellectual capital management: Step-by-Step / N. Al-Ali. – John Wiley & Sons, 2003. – 312 p.

- 9.** Innovation for Development. A discussion of the issues and an overview of work of the OECD directorate for science, technology and industry. – May, 2012. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/innovation/inno/50586251.pdf>

- 10. Powell, W.** The Knowledge Economy / W. Powell, K. Snellman // Annual Review of Sociology. – 2004. – Vol. 30. – P. 199–220.

REFERENCES

Al-Ali, N. *Comprehensive intellectual capital management: Step-by-Step*. John Wiley & Sons, 2003.

Hrynko, T. V., and Koshevyi, M. M. "Innovatsiyni rozvytok: kharakterni rysy ta problemy" [Innovative development: characteristics and problems]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, no. 2 (1) (2013): 94-101.

Innovatsiyni rozvytok pidpriemstva [Innovative development company]. Ternopil: Prynter Inform, 2015.

"Innovation for Development. A discussion of the issues and an overview of work of the OECD directorate for science, technology and industry" <http://www.oecd.org/innovation/inno/50586251.pdf>

Piatnytska, H. T. "Innovatsiyni rozvytok orhanizatsii: nevidimni skladovi ta chynnyky vplyvu" [Innovative development organizations integral components and factors of influence]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3 (2013): 76-91.

Powell, W., and Snellman, K. "The Knowledge Economy". *Annual Review of Sociology*, vol. 30 (2004): 199-220.

Rohoza, M. Ye., and Verhal, K. Yu. *Stratehichnyi innovatsiyni rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic development of innovative companies: models and mechanisms]. Poltava: RVV PUET, 2011.

Shevchenko, L. S. "Nematerialna ekonomika ta upravlinnia formuvanniam i vykorystanniam intelektualnoho kapitalu" [Non-material economy and management of formation and use of intellectual capital]. *Visnyk NU «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriia "Ekonomichna teoriia ta pravo"*, no. 3 (2013): 217-351.

Safullin, A. R. "Intellektualizatsiya sovremennoy ekonomiki: klasternyi podkhod" [Intellectualization of the modern economy: the cluster approach]. <http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/6817.pdf>

Voloshchuk, L. O. "Innovatsiyni rozvytok promyslovoho pidpriemstva: sutnist ta problemy analychnoho zabezpechennia v umovakh indykativnoho upravlinnia" [Innovative development of industrial enterprise: the nature and problems of analytical support in terms of indicative management]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 75-79.

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ЩОДО ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 ТКАЧЕНКО М. О.

УДК 658:330.341.1:005.591.4

Ткаченко М. О. Формування методичного підходу щодо прогнозування результатів реструктуризації системи управління інноваційним розвитком промислового підприємства

Метою статті є розробка методичного підходу до прогнозування результатів запровадження комплексу управлінських технологій та фінансових інструментів при реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства. Розглянуто теоретичні основи та основні етапи управління інноваційним розвитком підприємства на основі реструктуризації, наведено основні положення методичного забезпечення прогнозування результатів реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства. Наведено результати прогнозування змін позиціонування в матриці та економічного ефекту від запровадження комплексу управлінських технологій та фінансово-економічного інструментарію реструктуризації системи управління інноваційним розвитком для підприємств Харківської області.

Ключові слова: управління інноваційним розвитком, реструктуризація системи управління, прогнозування, імітаційне моделювання.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Ткаченко Марина Олексіївна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалея, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: marina_tkachenko@inbox.ru

УДК 658:330.341.1:005.591.4

Ткаченко М. А. Теоретико-методический подход к проведению реструктуризации системы управления процессом инновационного развития промышленного предприятия

Целью статьи является разработка методического подхода к прогнозированию результатов внедрения комплекса управленческих технологий и финансовых инструментов при реструктуризации системы управления инновационным развитием предприятия. Рассмотрены теоретические основы и основные этапы управления инновационным развитием предприятия на основе реструктуризации, приведены основные положения методического обеспечения прогнозирования результатов реструктуризации системы управления инновационным развитием предприятия. Продемонстрированы результаты прогнозирования изменений позиционирования в матрице и экономического эффекта от внедрения комплекса управленческих технологий и финансово-экономического инструментария реструктуризации системы управления инновационным развитием для предприятий Харьковской области.

Ключевые слова: управление инновационным развитием, реструктуризация системы управления, прогнозирование, имитационное моделирование.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Ткаченко Марина Алексеевна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: marina_tkachenko@inbox.ru

UDC 658:330.341.1:005.591.4

Tkachenko M. O. The Theoretical-Methodical Approach to the Restructuring a System for Management of Process of Innovation Development of Industrial Enterprise

The article is concerned with developing a methodical approach to forecasting results of introduction of a complex of management technologies and financial tools in terms of restructuring a system for management of innovative development of enterprise. Theoretical foundations and main stages of management of innovative development of enterprise on the basis of restructuring have been considered, the main principles of the methodical provision of the forecasting results of restructuring a system for management of innovative development of enterprise have been provided. The results of forecasting the changes of positioning in matrix and economic effect from the introduction of complex of management technologies, as well as financial-economic instrumentarium for restructuring a system for management of innovative development for the enterprises of the Kharkiv region have been demonstrated.

Keywords: management of innovation development, restructuring the management system, forecasting, simulation.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Tkachenko Maryna O. – PhD (Economics), Assistant, Department of the Economic analysis and auditing, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: marina_tkachenko@inbox.ru

За умов низької ефективності процесів інноваційного розвитку українських промислових підприємств стає необхідним пошук і використання сучасного високоефективного інструментарію управління цими процесами. З метою підвищення результативності управління інноваційним розвитком на промислових підприємствах доцільним стає проведення реструктуризації системи управління процесами інноваційного розвитку, яка забезпечується шляхом проведення комплексу заходів організаційного, економічного й фінансового характеру, що спрямовані на підвищення економічної ефективності, результативності інноваційної діяльності та зміцнення фінансової стійкості підприємства. Особливої уваги заслуговує питання прогнозування результатів запровадження комплексу інструментів з реструктури-

зації системи управління процесами інноваційного розвитку, що обумовлює актуальність цього дослідження.

Дослідженню питань оцінки ефективності інноваційної діяльності присвячено праці багатьох учених, зокрема таких, як С. Харів [1], А. В. Череп, М. М. Лизуненко [2], Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук [3], А. І. Яковлев [4] Е. Ф. Пелихов [5], О. І. Волков, А. П. Гречан [6] та ін., в яких пропонуються різні підходи до визначення таких показників економічної оцінки інноваційного розвитку, як інтегральний ефект, рівень окупності, індекс рентабельності, норма рентабельності тощо. Разом з тим, подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з оцінкою ефективності запровадження заходів з управління процесами інноваційного розвитку промислових підприємств.

Метою статті є розробка основних положень методичного підходу до прогнозування результатів запровадження комплексу управлінських технологій та фінансових інструментів при реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства.

У ході дослідження теоретичних засад інноваційного розвитку було встановлено, що в основі інноваційного розвитку підприємства лежить перетворення його інноваційного потенціалу в кінцеві рішення, які створюють додаткову споживчу цінність та/або додану ринкову вартість підприємства, у ході інноваційної діяльності, яка являє собою сукупність інноваційних процесів, що спрямовані на практичне використання інноваційного потенціалу з ціллю продукування інновацій [7, с. 191].

Управління інноваційним розвитком підприємства базується на встановленні системи операційних та стратегічних цілей, яка зв'язує поточну ефективність його діяльності із забезпеченням сталого розвитку в перспективі. Це обумовило виділення *операційного* (який забезпечує рутинні процеси, пов'язані з інноваційною діяльністю підприємства) та *стратегічного* (що забезпечує процеси розвитку) контурів управління. Стратегічний контур включає в себе інформаційно-аналітичний та реструктуризаційний контури. Перший забезпечує аналіз інформаційних сигналів, що відображають зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, другий – реакцію на них у вигляді змін у системі управління інноваційними процесами, що реалізується через зміни у структурі інноваційного та виробничого потенціалів та якісних характеристик інноваційної активності при забезпеченні економічної ефективності та фінансової стійкості. Отже, управління інноваційним розвитком підприємства на основі реструктуризації – це циклічно повторювальний взаємопов'язаний комплекс дій організаційного, економічного і фінансового характеру, спрямованих на зміни у стратегічному та операційному контурах управління інноваційними процесами, структурі інноваційного та виробничого потенціалу промислового підприємства у напрямку досягнення й підтримки цільового рівня економічної ефективності, фінансової стійкості та результативності інноваційної діяльності [8, с. 5].

Окрім виділення операційного, стратегічного, інформаційно-аналітичного та реструктуризаційного контурів управління, дослідження теоретичних основ управління інноваційним розвитком дозволили виділити технологічну та фінансово-економічну складові інноваційного процесу та трирівневу структуру інноваційного потенціалу, що стали передумовою для визначення основних складових управління інноваційним розвитком підприємства на основі реструктуризації, що зображено на *рис. 1* [8, с. 7].

Управління інноваційним розвитком промислового підприємства на основі реструктуризації є бізнес-процесом, на вході та виході якого відбувається оцінка його ефективності у відповідності до цільових критеріїв, які встановлюють зовнішні та внутрішні компетенції підприємства.

Інформаційно-аналітичний контур відповідає за отримання аналітичної інформації стосовно поточного фінансово-економічного стану підприємства ті стану інноваційного розвитку. На підставі отриманої інформації відбувається прийняття та реалізація управлінських рішень. Цей процес складається з декількох послідовних етапів, які формують контур реструктуризації.

Першим етапом є оцінка стану інноваційного розвитку підприємства, яка повинна включати аналіз фінансово-економічного стану (відображення зовнішніх компетенцій), результативність інноваційної діяльності (відображення внутрішніх компетенцій), що включає діагностику рівня інноваційної активності, структуру використання інноваційного потенціалу та загальний задіяний його обсяг у структурі виробничого потенціалу. Результатами цього етапу стає позиціонування підприємства у матриці «фінансово-економічний стан – результативність інноваційної діяльності – тип корпоративних зв'язків» (*рис. 2*) та формування профілю інноваційного розвитку підприємства, що включає індикатори його фінансово-економічного стану, рівня інноваційної активності, структури та загального обсягу використання його інноваційного потенціалу з урахуванням типу корпоративних зв'язків підприємства.

Діагностика результативності поточної інноваційної діяльності відбувається шляхом запровадження системи моніторингу використання інноваційного та виробничого потенціалів підприємства (**другий етап** управління інноваційним розвитком), яка служить для контролю за функціонуванням контуру оперативного управління інноваційною діяльністю підприємства та його спроможністю підтримувати поточний рівень результативності інноваційної діяльності.

На **третьому етапі**, на основі використання результатів оцінки стану інноваційного розвитку підприємства, здійснюється забезпечення виконання регуляторних і координаційних функцій контуру шляхом формування комплексів, необхідних до запровадження фінансових інструментів та управлінських технологій для підвищення результативності інноваційної діяльності підприємства та ефективності управління його інноваційним розвитком.

Запропонований теоретико-методичний підхід до проведення реструктуризації системи управління процесом інноваційного розвитку пов'язує цілі інноваційного розвитку і наявний інноваційний та виробничий потенціал, враховує поточний стану інноваційної активності промислового підприємства, і, на основі розробки стратегічних карт з реструктуризації управління інноваційним розвитком, дозволяє визначити напрями здійснення перетворень у системі управління підприємства шляхом формування доцільних комплексів фінансових інструментів та управлінських технологій прямого та опосередкованого впливу.

Ефективність реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства зумовлюється зростанням економічного ефекту (приростом інноваційного доходу підприємства) та позитивною зміною позиціонування підприємства в матриці інноваційного

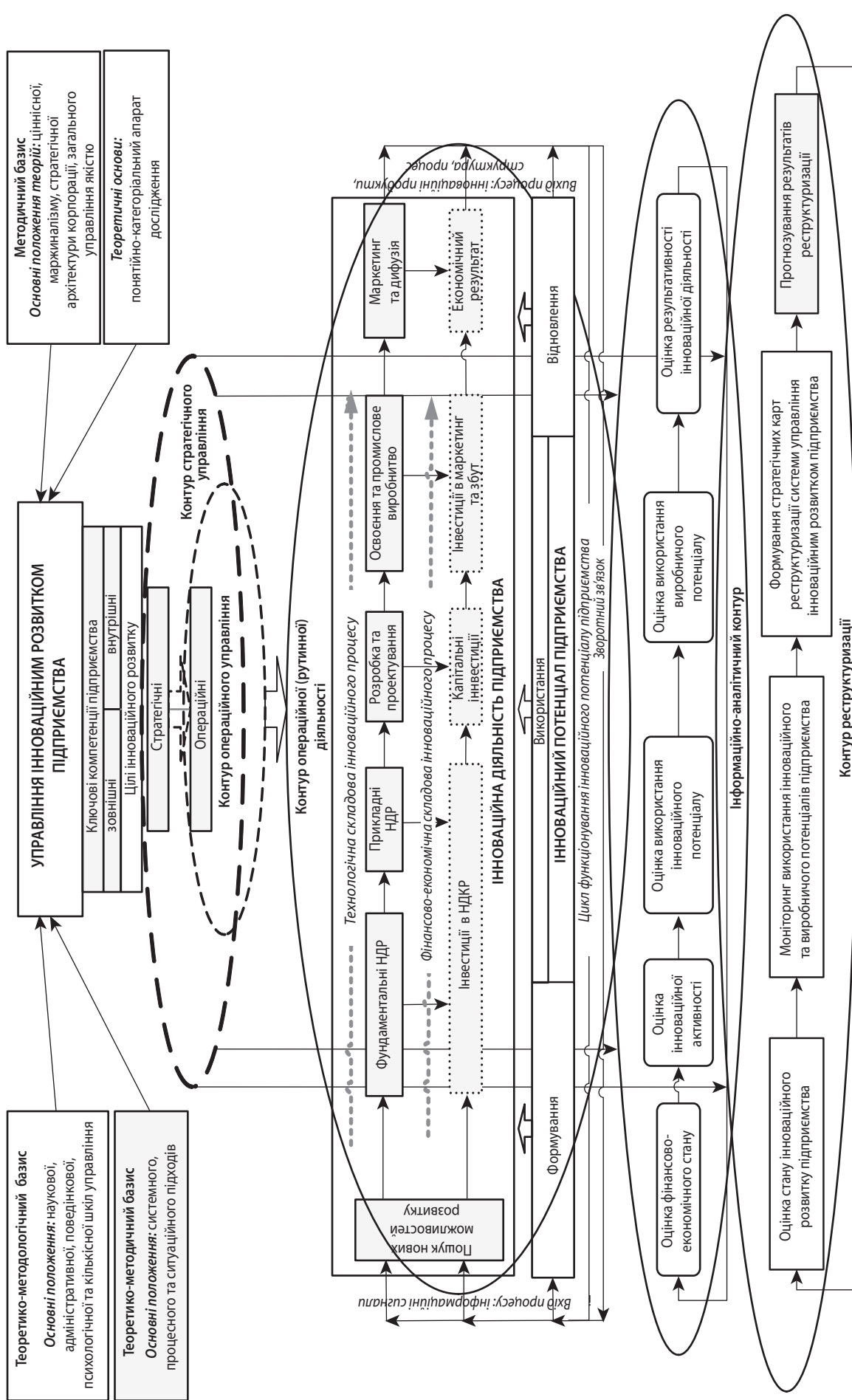

Рис. 1. Складові управління інноваційним розвитком промислового підприємства на основі реструктуризації

Рис. 2. Тривимірна матриця визначення рівня інноваційного розвитку підприємств з координатами «фінансово-економічний стан – результативність інноваційної діяльності – тип корпоративних зв'язків»

розвитку «фінансово-економічний стан – результативність інноваційної діяльності – тип корпоративних зв'язків»; основні обмеження при запровадженні заходів з реструктуризації визначає поточний фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання.

На **четвертому етапі**, з метою оцінки доцільності запровадження заходів з реструктуризації, використовується модель прогнозування результатів її проведення. Тобто третій та четвертий етапи контуру реструктуризації взаємообумовлені та циклічно повторюються з метою визначення найбільш ефективних комбінацій фінансових інструментів та управлінських технологій, які при запровадженні підвищують результативність інноваційної діяльності підприємства та ефективність управління його інноваційним розвитком.

Основні положення методичного забезпечення прогнозування результатів реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства такі:

1. Визначаються ключові цілі моделювання: збільшення долі інноваційного доходу та приріст загального доходу, міграція підприємства у ліпший сегмент матриці інноваційного розвитку.

2. На основі показників, що характеризують профіль інноваційного розвитку підприємства, формується перелік ключових показників, які характеризують параметри управлінських технологій та фінансових інструментів реструктуризації (табл. 1).

Визначаються залежності між показниками структури та обсягу використання інноваційного (P_i), виробничого потенціалу (P_o), фінансово-економічного стану (P_f) та показниками результативності інноваційної діяльності – інноваційним доходом V_i та $VivsV$ на основі розробки прогнозної моделі на базі штучної нейронної мережі. Вибір нейронної мережі зумовлено тим, що вона має суттєві переваги щодо якості прогнозування в порівнянні зі статистичними лінійними моделями за рахунок використання принципу суперпозицій, тобто структурності самої моделі. У роботі використовувалася штучна нейронна мережа (ШНМ) класу багат шарового перцептрон (MLP). Для здійснення прогнозування позиціонування підприємств в сегментах матриці «фінансово-економічний стан – результативність інноваційної діяльності – тип корпоративних зв'язків» розроблено штучну нейронну мережу архітек-

тури MLP (17–12–8), для визначення очікуваного приросту доходу підприємства від реалізації інноваційної продукції – штучну нейронну мережу архітектури MLP (17–8–1).

3. Наступний етап базується на використанні концепції керованої міграції підприємств в матриці «фінансово-економічний стан – результативність інноваційної діяльності – тип корпоративних зв'язків». Було статистично доведено, що зміна показників структури використання інноваційного та/або виробничого потенціалу суттєво впливає на міграцію підприємств, при цьому основні обмеження визначаються типом корпоративних зв'язків. Модель прогнозу та класифікації щодо зміни позиціонування підприємства в матриці використовує результати прогнозу інноваційного доходу V_i для побудови показника $VivsV$, який є ключовим для оцінки результативності інноваційної діяльності.

4. Визначаються обмеження щодо можливої зміни вхідних показників імітаційного моделювання при запровадженні заходів реструктуризації системи управління інноваційним розвитком на основі таких економічних положень:

5.1. Обмеження на загальний обсяг використання інноваційного потенціалу. Обсяг використання інноваційного потенціалу передбачається на рівні, не нижче, ніж у базовому (поточному) році.

5.2. Обмеження на джерела формування фінансових ресурсів з метою зміни обсягу використання інноваційного потенціалу підприємства. На основі аналізу статистичних даних було визначено, що в середньому підприємства використовували менш 30% власного обігового капіталу для фінансування інноваційної діяльності, тому було запропоновано використовувати, у першу чергу, власний обіговий капітал як джерело додаткового фінансування заходів з реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства. Яко керуючий параметр імітаційної моделі використовується питома вага власного обігового капіталу, який підприємство може використовувати для здійснення стратегічних або операційних заходів реструктуризації. З цієї метою в роботі запропоновано використати три сценарії, які визначаються на основі зміни обсягів фінансування використання інноваційного потенціалу на рівні: 10, 20, 50 відсотків від обсягу власного обігового капіталу:

Основні показники входу для побудови моделі імітаційного моделювання

№ з/п	Назва показника	Позначення
1	Частка матеріальних витрат	Po_1
2	Частка витрат на оплату праці	Po_2
3	Частка відрахування на соціальні заходи	Po_3
4	Частка амортизації	Po_4
5	Частка інших операційних витрат	Po_5
6	Частка внутрішніх НДР (без амортизації, включають капітальні витрати на споруди та обладнання для виконання НДР) у структурі витрат на інновації	Pi_1
7	Частка придбаних НДР (зовнішні НДР) у структурі витрат на інновації	Pi_2
8	Частка придбаних машин, обладнання та програмного забезпечення (за виключенням витрат на обладнання для НДР) у структурі витрат на інновації	Pi_3
9	Частка придбаних інших зовнішніх знань у структурі витрат на інновації	Pi_4
10	Частка інших витрат у структурі витрат на інновації	Pi_5
11	Рентабельність виробнича	Pf_1
12	Рентабельність активів	Pf_2
13	Поточна ліквідність	Pf_3
14	Фінансова стабільність	Pf_4
15	Відношення інноваційних витрат до капіталу (балансу) підприємства	Pi_6
16	Рівень інноваційної активності	AI
17	Тип зв'язку	$Type$
18	Інноваційний дохід	V_i
19	Результативність інноваційної діяльності	$VivsV$

а) збільшення використання інноваційного потенціалу у 2015 р. за рахунок зміни обсягів фінансування на 10% від загального обсягу власного обігового капіталу (відносно обсягу використання власного обігового капіталу поточного періоду 2014 р.);

б) збільшення використання інноваційного потенціалу у 2015 р. за рахунок зміни обсягів фінансування на 20% від загального обсягу власного обігового капіталу (відносно обсягу використання власного обігового капіталу поточного періоду 2014 р.);

с) збільшення використання інноваційного потенціалу у 2015 р. за рахунок зміни обсягів фінансування на 50% від загального обсягу власного обігового капіталу (відносно обсягу використання власного обігового капіталу поточного періоду 2014 р.).

Також у роботі пропонується використовувати додаткові обмеження на величину показників фінансової стійкості (не нижче 0,75) та поточної ліквідності (не нижче 1), що обмежує граничні значення розміру залучення кредитних ресурсів нарощування інноваційного потенціалу існуючим (поточним) фінансово-економічним станом підприємства.

5.3. Обмеження на зміну показників структури використання інноваційного та виробничого потенціалів підприємства. Сума значень показників структури використання інноваційного потенціалу повинна дорівнюватися «1», які і сума значень показників структури виробничого потенціалу.

6. Етап моделювання. Моделювання здійснюється згідно з концепцією збільшення частки тих показників використання інноваційного потенціалу, які відповідно профілям інноваційного розвитку та системи моніторингу інноваційної активності в найбільшому ступені впливають на поліпшення фінансово-економічного стану підприємств с жорстким типом зв'язку (показники Pi_1, Pi_5) та м'яким типом зв'язку (Pi_3, Pi_4), або на підвищення результативності інноваційної діяльності ($VivsV$).

Основні напрями зміни значень структури показників інноваційної діяльності такі:

- 1) рівномірне збільшення обсягів використання інноваційного потенціалу за існуючою його структурою;
- 2) на основі зміни показників, що характеризують параметри впливу пріоритетних заходів з реструктуризації;
- 3) збільшення тільки найсуттєвіших показників.

7. Визначення найбільш результативних напрямків використання інноваційного та виробничого потенціалів на основі зіставлення результатів трьох сценаріїв управління прогнозування, що описані в 5.2.

8. Визначення можливості залучення зовнішніх джерел фінансування.

Результати запровадження методичного забезпечення до прогнозування наслідків реструктуризації системи управління інноваційним розвитком для восьми підприємств Харківської області наведено в табл. 2.

Результати імітаційного моделювання дозволили зробити такі висновки щодо управління інноваційним

Прогноз зміни позицій у сегментах матриці «фінансово-економічний стан – результативність інноваційної діяльності – тип корпоративних зв'язків» та обсягів реалізації інноваційної продукції від впровадження заходів з реструктуризації системи управління інноваційним розвитком машинобудівних підприємств Харківської області

Підприємство	Сегмент	Обсяг реалізації інноваційної продукції (тис. грн)		Темп зміни обсягу реалізації інноваційної продукції, %	
	Базовий	Прогноз	Базовий		Прогноз
Харківський підшипниковий завод	6	5	47452,7	63586,6	34,00
ВАТ «ХЕЛЗ «Укрелектромаш»	8	8	778,2	957,2	23,00
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло Шахтаря»	1	1	51331,1	58764,5	14,48
ПАТ «Лозівський ковальсько-механічний завод»	6	6	33765,3	34170,5	1,20
ПАТ «Автрамат»	4	4	562,2	579,1	3,01
ЗАТ Інститут «Укроргверстат-інпром»	2	1	172	215	25,00
Південкабель	1	1	55056	56927,9	3,40
ДП ХМЗ ФЕД	5	5	4610,3	4969,9	7,80

розвитком підприємств з точки зору виявлених статистичних закономірностей:

1. Збільшення інвестицій в нарощування інноваційного потенціалу не впливає лінійно на збільшення інноваційного доходу. Це можна пояснити ефектом насичення ринків збуту продукції, після чого економічний ефект від підвищення обсягів використання інноваційного потенціалу зникає (а в деяких випадках є зворотним).

2. Для кожного сегмента матриці оцінки стану інноваційного розвитку підприємства існує свій власний набір показників, що характеризують напрями інвестицій в зміну обсягів та структури формування інноваційного потенціалу, вплив на які забезпечує як приріст інноваційного доходу, так і зміну позиціонування підприємства у матриці оцінки стану інноваційного розвитку.

3. Для збільшення ефекту та швидкості міграції підприємств при зміні їх позиціонування за відповідними сегментами необхідно запровадження заходів реструктуризації, які будуть максимізувати обсяги використання інноваційного потенціалу, але зміна його структури буде залежати від типу корпоративного зв'язку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведених досліджень вдосконалено методичний підхід та інструментарій щодо прогнозування результатів запровадження комплексу управлінських технологій та фінансових інструментів при реструктуризації системи управління інноваційним розвитком підприємства, який дозволяє достовірно прогнозувати рівень впливу запровадження інструментів з реструктуризації системи управління на ефективність та результативність інноваційного розвитку підприємства.

Напрямом подальших досліджень є вдосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку підприємства, яке надасть змогу оптимізувати та підвищити ефективність використання інноваційних витрат промислового підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.

2. Череп А. В. Методи оцінки ефективності управління інноваційною діяльністю підприємств машинобудування / А. В. Череп, М. М. Лизуненко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь : Люкс, 2014. – С. 113–119.

3. Антонюк Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 244 с.

4. Яковлев А. І. Методика визначення ефективності інвестицій, інновацій, господарських рішень в сучасних умовах : наукове видання / А. І. Яковлев // Х. : Бізнес Інформ, 2001. – 54 с.

5. Пелихов Е. Ф. Экономическая эффективность инноваций : научное издание / Е. Ф. Пелихов. – Харків : Народ. укр. акад, 2005. – 559 с.

6. Економіка та організація інноваційної діяльності / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан : підручник за ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенка. – Київ : ВД «Професіонал», 2004. – 960 с.

7. Ткаченко М. О. Процес управління процесами інноваційного розвитку промислового підприємства / М. О. Ткаченко // Дослідження та оптимізація економічних процесів : кол. монографія / За ред. О. В. Манойленко, В. О. Матросової. – Харків : Цифрова друкарня № 1, 2012. – Т. 1. – С. 188–199.

8. Ткаченко М. О. Управління інноваційним розвитком промислового підприємства на основі реструктуризації : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Марина Олексіївна Ткаченко. – Харків, 2015. – 21 с.

REFERENCES

Antoniuk, L., Poruchnyk, A., and Savchuk, V. *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovation: theory, mechanism of elaboration and commercialization]. Kyiv: KNEU, 2003.

Cherep, A. V., and Lyzunencko, M. M. "Metody otsinky effektivnosti upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu pidpriemstv mashynobuduvannia" [Methods of estimation of management efficiency

innovative activity of engineering enterprises]. In *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 113-119. Melitopol: Liuks, 2014.

Khariv, P. S. *Innovatsiina diialnist pidpriumstva ta ekonomichna otsinka innovatsiinykh protsesiv* [Innovative activity and economic evaluation of innovative processes]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2003.

Pelikhov, E. F. *Ekonomicheskaya effektivnost innovatsiy* [The economic efficiency of innovations]. Kharkiv: Narodnaya ukrainskaya akademiya, 2005.

Tkachenko, M. O. "Protse upravlinnia protsesamy innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpriumstva" [The process of management processes of innovative development of indus-

trial enterprise]. In *Doslidzhennia ta optymizatsiia ekonomichnykh protsesiv*, 188-199. Vol. 1. Kharkiv: Tsyfrova drukarnia № 1, 2012.

Tkachenko, M. O. "Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom promyslovoho pidpriumstva na osnovi restrukturyzatsii" [Management of innovative development of industrial enterprise on the basis of restructuring]. *Avtoref. ... dys. kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2015.

Volkov, O. I., Denysenko, M. P., and Hrechak, A. P. *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovation activity]. Kyiv: Profesional, 2004.

Yakovliev, A. I. *Metodyka vyznachennia efektyvnosti investytsii, innovatsii, hospodarskykh rishen v suchasnykh umovakh* [The method of determining the efficiency of investment, innovation, economic decisions in modern conditions]. Kharkiv: Biznes Inform, 2001.

УДК 311.21:[332.1(477):339.727.22]

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

© 2016 КОРЕПАНОВ Г. С.

УДК 311.21:[332.1(477):339.727.22]

Корепанов Г. С. Формування системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України

Мета статті полягає в розробці системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України, яка дозволила б дати кількісну характеристику тим якісним змінам, які характеризують інвестиційну привабливість регіонів України. Побудовано блок-схему показників інвестиційної привабливості регіонів України, яка складається п'яти блоків. Для обґрунтування необхідності включення певних показників до складу загальної системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України детально розглянуто сутність і особливості розрахунку використаних показників. З метою визначення внутрішньої узгодженості обраних статистичних показників проведено аналіз кореляційних зв'язків між ними. У результаті використання методу канонічних кореляцій для виявлення мінімального набору економічних показників, що мають найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України, встановлено, що майже всі з обраних показників мають істотний вплив на результуючі ознаки, а найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій серед сукупності показників розвитку національної економіки мають показники привабливості ринку.

Ключові слова: система статистичних показників, інвестиційна привабливість, кореляційний аналіз.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 21.

Корепанов Георгій Сергійович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)
E-mail: kore_panov@mail.ru

УДК 311.21:[332.1(477):339.727.22]

Корепанов Г. С. Формирование системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины
Цель статьи заключается в разработке системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины, которая позволила бы дать количественную характеристику тем качественным изменениям, которые характеризуют инвестиционную привлекательность регионов Украины. Построена блок-схема показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины, которая состоит пяти блоков. Для обоснования необходимости включения определенных показателей в состав общей системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины детально рассмотрены сущность и особенности расчета использованных показателей. С целью определения внутренней согласованности избранных статистических показателей проведен анализ корреляционных связей между ними. В результате использования метода канонических корреляций для выявления минимального набора экономических показателей, имеющих наибольшее влияние на объемы прямых иностранных и капитальных инвестиций в регионы Украины, установлено, что почти все из выбранных показателей оказывают существенное влияние на результирующие признаки, а наибольшее влияние на объемы прямых иностранных и капитальных инвестиций среди совокупности показателей развития национальной экономики имеют показатели привлекательности рынка.

Ключевые слова: система статистических показателей, инвестиционная привлекательность, корреляционный анализ.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 21.

Корепанов Георгий Сергеевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: kore_panov@mail.ru

UDC 311.21:[332.1(477):339.727.22]

Korepanov G. S. Developing the System of Statistical Indicators of Investment Attractiveness of Ukrainian Regions

The article is aimed at developing a system of statistical indicators of investment attractiveness of Ukrainian regions, which would provide for quantitative characteristics of the qualitative changes, which characterize the investment attractiveness of Ukrainian regions. A block diagram of the indicators of investment attractiveness of Ukrainian regions, consisting of five blocks, has been built. In order to substantiate inclusion of certain indicators in the composition of the general system of statistical indicators of investment attractiveness of Ukrainian regions, both the nature and the specifics of calculating the indicators in use have been considered in detail. With a view to determine the internal consistency of the selected statistical indicators, an analysis of correlations between them was conducted. As a result of applying the method of canonical correlation to identify a minimum set of economic indicators that have the greatest impact on the volume of foreign direct and capital investments in the regions of Ukraine, has been found that almost all of the selected indicators have a significant impact on the resulting signs, while the greatest impact on the volume of the foreign direct and capital investments among the totality of indicators for development of the national economy cause the indicators of market attractiveness.

Keywords: system of statistical indicators, investment attractiveness, correlation analysis.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 21.

Korepanov Georgii S. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)
E-mail: kore_panov@mail.ru

innovative activity of engineering enterprises]. In *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 113-119. Melitopol: Liuks, 2014.

Khariv, P. S. *Innovatsiina diialnist pidpriumstva ta ekonomichna otsinka innovatsiinykh protsesiv* [Innovative activity and economic evaluation of innovative processes]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2003.

Pelikhov, E. F. *Ekonomicheskaya effektivnost innovatsiy* [The economic efficiency of innovations]. Kharkiv: Narodnaya ukrainskaya akademiya, 2005.

Tkachenko, M. O. "Protses upravlinnia protsesamy innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpriumstva" [The process of management processes of innovative development of indus-

trial enterprise]. In *Doslidzhennia ta optymizatsiia ekonomichnykh protsesiv*, 188-199. Vol. 1. Kharkiv: Tsyfrova drukarnia № 1, 2012.

Tkachenko, M. O. "Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom promyslovoho pidpriumstva na osnovi restrukturyzatsii" [Management of innovative development of industrial enterprise on the basis of restructuring]. *Avtoref. ... dys. kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2015.

Volkov, O. I., Denysenko, M. P., and Hrechak, A. P. *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovation activity]. Kyiv: Profesional, 2004.

Yakovliev, A. I. *Metodyka vyznachennia efektyvnosti investytsii, innovatsii, hospodarskykh rishen v suchasnykh umovakh* [The method of determining the efficiency of investment, innovation, economic decisions in modern conditions]. Kharkiv: Biznes Inform, 2001.

УДК 311.21:[332.1(477):339.727.22]

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

© 2016 КОРЕПАНОВ Г. С.

УДК 311.21:[332.1(477):339.727.22]

Корепанов Г. С. Формування системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України

Мета статті полягає в розробці системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України, яка дозволила б дати кількісну характеристику тим якісним змінам, які характеризують інвестиційну привабливість регіонів України. Побудовано блок-схему показників інвестиційної привабливості регіонів України, яка складається п'яти блоків. Для обґрунтування необхідності включення певних показників до складу загальної системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України детально розглянуто сутність і особливості розрахунку використаних показників. З метою визначення внутрішньої узгодженості обраних статистичних показників проведено аналіз кореляційних зв'язків між ними. У результаті використання методу канонічних кореляцій для виявлення мінімального набору економічних показників, що мають найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України, встановлено, що майже всі з обраних показників мають істотний вплив на результуючі ознаки, а найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій серед сукупності показників розвитку національної економіки мають показники привабливості ринку.

Ключові слова: система статистичних показників, інвестиційна привабливість, кореляційний аналіз.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 21.

Корепанов Георгій Сергійович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)
E-mail: kore_panov@mail.ru

УДК 311.21:[332.1(477):339.727.22]

Корепанов Г. С. Формирование системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины
Цель статьи заключается в разработке системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины, которая позволила бы дать количественную характеристику тем качественным изменениям, которые характеризуют инвестиционную привлекательность регионов Украины. Построена блок-схема показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины, которая состоит пяти блоков. Для обоснования необходимости включения определенных показателей в состав общей системы статистических показателей инвестиционной привлекательности регионов Украины детально рассмотрены сущность и особенности расчета использованных показателей. С целью определения внутренней согласованности избранных статистических показателей проведен анализ корреляционных связей между ними. В результате использования метода канонических корреляций для выявления минимального набора экономических показателей, имеющих наибольшее влияние на объемы прямых иностранных и капитальных инвестиций в регионы Украины, установлено, что почти все из выбранных показателей оказывают существенное влияние на результирующие признаки, а наибольшее влияние на объемы прямых иностранных и капитальных инвестиций среди совокупности показателей развития национальной экономики имеют показатели привлекательности рынка.

Ключевые слова: система статистических показателей, инвестиционная привлекательность, корреляционный анализ.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 21.

Корепанов Георгий Сергеевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: kore_panov@mail.ru

UDC 311.21:[332.1(477):339.727.22]

Korepanov G. S. Developing the System of Statistical Indicators of Investment Attractiveness of Ukrainian Regions

The article is aimed at developing a system of statistical indicators of investment attractiveness of Ukrainian regions, which would provide for quantitative characteristics of the qualitative changes, which characterize the investment attractiveness of Ukrainian regions. A block diagram of the indicators of investment attractiveness of Ukrainian regions, consisting of five blocks, has been built. In order to substantiate inclusion of certain indicators in the composition of the general system of statistical indicators of investment attractiveness of Ukrainian regions, both the nature and the specifics of calculating the indicators in use have been considered in detail. With a view to determine the internal consistency of the selected statistical indicators, an analysis of correlations between them was conducted. As a result of applying the method of canonical correlation to identify a minimum set of economic indicators that have the greatest impact on the volume of foreign direct and capital investments in the regions of Ukraine, has been found that almost all of the selected indicators have a significant impact on the resulting signs, while the greatest impact on the volume of the foreign direct and capital investments among the totality of indicators for development of the national economy cause the indicators of market attractiveness.

Keywords: system of statistical indicators, investment attractiveness, correlation analysis.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 21.

Korepanov Georgii S. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)
E-mail: kore_panov@mail.ru

В умовах асоціації з ЄС Україна зацікавлена в залученні якомога більших обсягів іноземного капіталу та інвестицій вітчизняних інвесторів. Існує об'єктивна необхідність у розробленні такого методичного підходу до оцінювання інвестиційної привабливості її регіонів, який би належним чином задовольняв потреби та інтереси зовнішніх інвесторів, був для них зрозумілим, а також надавав вичерпну інформацію для внутрішніх користувачів.

Важливим питанням дослідження інвестиційної привабливості регіонів України є формування адекватної системи статистичних показників, яка б відповідала вимогам сучасності, була об'єктивною та інформативною.

Незважаючи на постійний науковий пошук, система показників для оцінки інвестиційної привабливості регіонів України, вимагає уточнення й конкретизації в частині її адекватності національним статистичним вимірам.

Проблема комплексного оцінювання інвестиційної привабливості економіки регіонів України полягає у відсутності цієї системи показників в методології національної статистики.

Оцінюючи ступінь розробленості теми, необхідно відзначити, що еволюцію теоретичних підходів до загальних питань вивчення інвестиційної привабливості й інвестиційного клімату різних регіонів займався ряд вітчизняних учених, серед них: О. Балацький [1], Іщук С. О. [4], Кулініч Т. В. [4], Матвієнко П. В. [5], Петровська С. А. [6], Тарбукіна О. М. [11], Уманець Т. В. [12], Швець В. Я. [13] та інші. Але формуванню адекватної системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України приділено недостатньо уваги? тому це питання потребує детальнішого вивчення.

Метою статті є розробка системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України. Система статистичних показників дозволить дати кількісну характеристику тим якісним змінам, які характеризують інвестиційну привабливість регіонів України.

Система статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України повинна бути складена таким чином, щоб мати змогу як аналізувати загальні процеси, так і виявляти особливості розвитку окремих явищ.

У процесі формування системи статистичних показників можна зіштовхнутися з питанням вибору необхідної кількості показників. З одного боку, для кращого, глибшого дослідження необхідно скористатися якомога більшою кількістю показників, але, разом з тим, кількість обраних показників має бути мінімізованою в розумних межах. Зважаючи на це, для формування системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України побудовано блок-схему, яка складається з п'яти блоків: перший містить показники привабливості ринку; другий – показники ціни та якості робочої сили; третій – відображає показники, які доцільно використовувати для аналізу наявності необхідної інфраструктури, четвертий – наводить показники наявності природних ресурсів; п'ятий – включає показники безпеки інвестиційної діяльності (рис. 1).

Вибір блоків статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України запропоновано здій-

снювати на основі результатів досліджень Дж. Даннінга [14–17], Доповіді про світові інвестиції UNCTAD [18–21], також запропоновано використання чиннику «Безпека інвестиційної діяльності» [2, 3, 10] та враховано можливість отримання зіставних даних для регіонів України.

Показники «Природно-ландшафтний туристичний потенціал» і «Національна самосвідомість населення» не можуть бути оцінені кількісно, що завдає певних перешкод для застосування традиційних статистичних методів оцінювання інвестиційної привабливості та спонукає до використання апарату нечіткої логіки.

Загалом, стало можливим ідентифікувати 21 показник для регіонального рівня на базі дослідження ключових інформаційних джерел [2, 8, 9].

Для визначення внутрішньої узгодженості обраних статистичних показників необхідно провести аналіз кореляційних зв'язків між ними. Наявність високого ступеня кореляційних зв'язків дозволяє зробити висновок про те, чи характеристики дійсно відображають об'єкт дослідження та узгоджуються між собою.

При дослідженні інвестиційної привабливості регіонів України доцільно виявити залежність обраних узагальнюючих показників (прямих іноземних і капітальних інвестицій) від статистичних показників, наведених на рис. 1. Для встановлення й виміру ступеня зв'язку між декількома факторними і одним результативним показником застосовується багатомірний кореляційний аналіз. Залежність між одним результативним показником і одним фактором аналізується на основі парної кореляції. Метод канонічного кореляційного аналізу доцільно використовувати в нашому випадку – для визначення взаємовпливу між декількома факторними і декількома результативними показниками, а також для виділення максимальних кореляційних зв'язків між групами вихідних змінних [7].

Важливою особливістю цього методу є те, що для його застосування не потрібна відсутність мультиколінеарності як у групі результативних показників, так і в групі факторних. Алгоритм розрахунків даного методу будується на заміні вихідних змінних їх лінійними комбінаціями (лінійно незалежними). Велика кількість змінних може приводити до виродженої матриці парних коефіцієнтів кореляції та невизначеності рішення. Тоді рекомендується на основі якісного аналізу, а також аналізу коефіцієнтів парної кореляції переглянути склад змінних убик їх зменшення. Особлива увага в цьому випадку має приділятися вивченню найбільш корельованих лінійних комбінацій. Таким чином, даний метод дає можливість відсіяти малоінформативні показники та за рахунок цього скоротити обсяг вихідних даних.

У ході дослідження взаємозв'язку між показниками інвестиційної привабливості регіонів України використані офіційні статистичні дані Державної служби статистики України за 2013 р. [2]. Загальна кількість досліджуваних змінних не перевищує числа спостережень ($n = 27$) і дорівнює 21.

Усі необхідні для проведення канонічного аналізу розрахунки було зроблено за даними з використанням модуля «Canonical Analysis» прикладного пакета про-

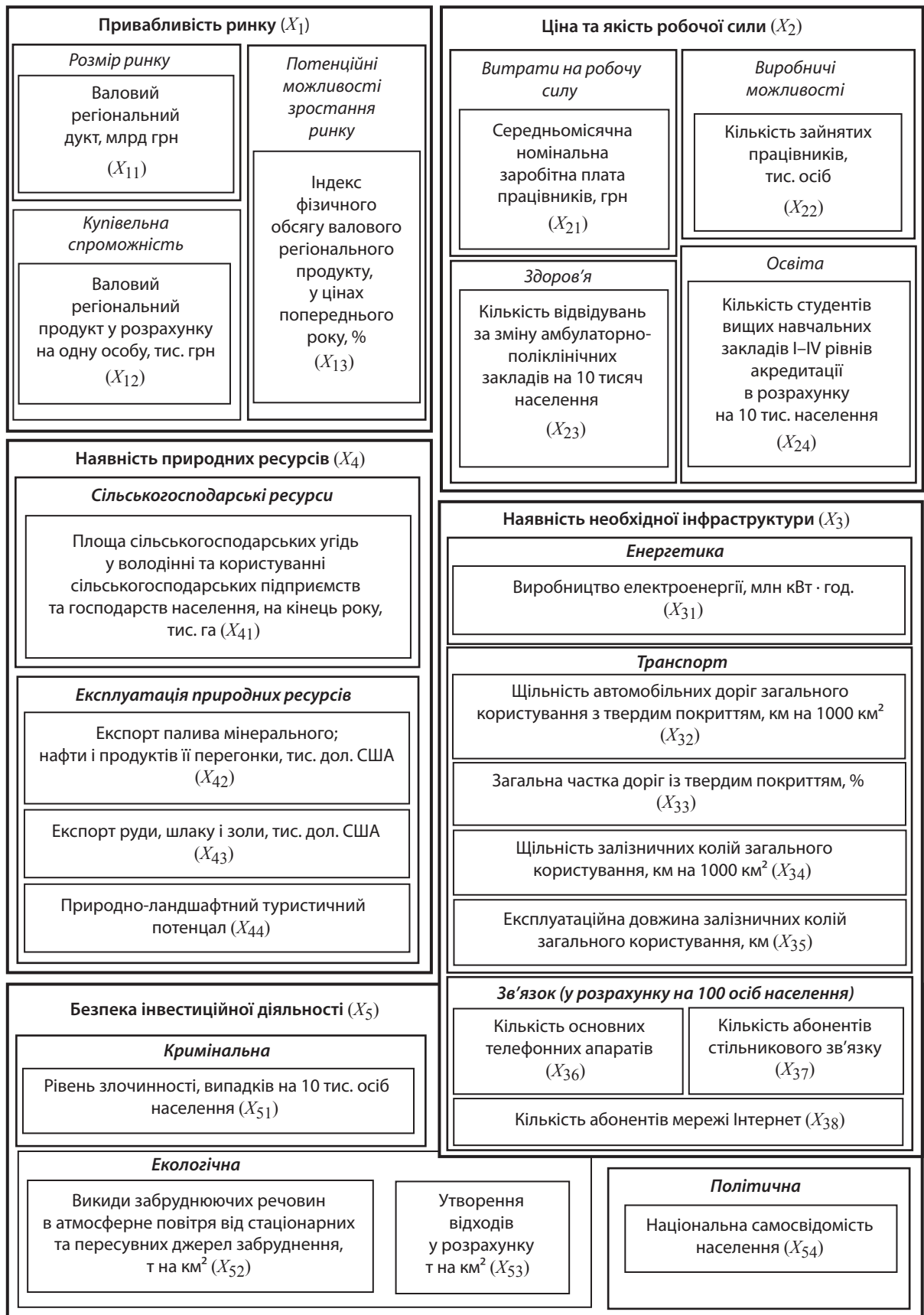

Рис. 1. Блоки статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України

грам «STATISTICA». У результаті використання пакета було отримано значення двох канонічних кореляцій, яким відповідають дві пари незалежних між собою канонічних змінних (табл. 1).

Таблиця 1

Значення канонічних кореляцій r , $\chi^2_{спос.}$ чисел ступенів свободи ν та p -рівнів на початковому етапі аналізу

№ канонічної кореляції	Канонічна кореляція	$\chi^2_{спос.}$	Число ступенів свободи ν	p -рівень
1	0,999803	162,88	42	0,000...01
2	0,988695	53,13	20	0,000078

Наближення до одиниці усіх канонічних кореляцій (див. табл. 1) вказує на дуже тісний зв'язок між факторними й результативними ознаками. У результаті оцінки частки витягнутої дисперсії (варіації) вихідних наборів ознак всіма парами канонічних змінних, що відповідають двом отриманим канонічним кореляціям, уже на початковому етапі аналізу відзначимо дуже високу інформативність у факторній групі, яка склала 99,84% первісної варіації ознак. Отримане канонічне значення R , що відображує кореляцію між зваженими сумами змінних у множині факторних і результативних ознак, є доволі великим (0,9998) і достатньо високо значимим ($p < 0,001$).

Для визначення ступеня впливу факторних показників на відповідні результативні ознаки вихідні дані X та Y приводяться до стандартизованого вигляду. Ступінь впливу кожного факторного показника характеризується відповідними коефіцієнтами у вираженнях для канонічних змінних, аналіз яких дозволяє одержати ранжовані послідовності факторних показників.

Для підвищення інформативності показників у факторній групі проводиться багатокрокова процедура відсіювання незначимих змінних, тобто змінних, яким відповідають найменші коефіцієнти в канонічній змінній. Тим самим скорочується набір показників (змінних), що входять до факторної групи. Для скороченого набору знову розраховуються коефіцієнти канонічних кореляцій. Якщо максимальні коефіцієнти для вихідного та скороченого наборів змінних різняться несуттєво, то процес скорочення продовжується. Оцінка значущості різниці між максимальними коефіцієнтами канонічних кореляцій здійснюється за допомогою T -критерію та Z -перетворення Фішера:

$$T_{факт.} = (z_1 - z_{1+k}) \sqrt{\frac{n-3}{2}} < T_{табл.}, \quad (1)$$

де z_1 і z_{1+k} – значення Z -перетворення Фішера для вихідного й скороченого наборів змінних відповідно;

n – число спостережень (27);

$$z_l = \frac{1}{2} \ln \left(\frac{1+r_l}{1-r_l} \right) - \text{значення } Z\text{-перетворення Фішера}$$

для відповідної канонічної кореляції на кожному кроці процедури скорочення ознак, $l = \overline{1,3}$.

Таким чином, критичне значення різниці між максимальними коефіцієнтами канонічних кореляцій у даному випадку при $T_{табл.} = 2,059$ (для числа ступенів свободи $\nu = 26$ і рівня значимості $\alpha = 0,05$), $n = 27$ дорівнює:

$$\Delta z < T_{табл.} \cdot \sqrt{\frac{2}{n-3}} = 2,059 \cdot 0,289 = 0,594.$$

На кожному кроці процедури відсіювання незначимих змінних здійснюється перевірка значущості канонічних кореляцій. Так, значення канонічної кореляції (r), що відповідає першій парі канонічних змінних, склала 0,999803 (табл. 2). Розраховане значення $\chi^2_{спос.} = 162,88$ перевищує $\chi^2_{табл.} = 28,14$ для числа ступенів свободи $\nu = 42$ та рівня значимості $\alpha = 0,05$, тому перша канонічна кореляція є значимою.

Для другої пари канонічних змінних: $r = 0,988695$, $\chi^2_{спос.} = 53,13$ перевищує $\chi^2_{табл.} = 10,85$ (для $\nu = 20$, $\alpha = 0,05$), тобто друга канонічна кореляція є також значимою. Таким чином, з імовірністю 95% можна вважати, що значимими є обидва коефіцієнти канонічної кореляції та відповідні пари канонічних змінних.

У результаті аналізу значень коефіцієнтів канонічних факторних навантажень первісного набору факторних ознак, що відповідають першому канонічному коефіцієнту кореляції, який є найбільш значимим (див. табл. 2), було встановлено, що найбільший вплив на результативні показники мають факторні ознаки X_{11} та X_{12} . Тобто найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України мають показники «Валовий регіональний продукт» і «Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу».

Найменший вплив на показники обсягів прямих іноземних і капітальних інвестицій мають ознаки X_{35} – «Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування» та X_{53} – «Утворення відходів у розрахунку на км²». Ці ознаки були видалені на першому та другому кроці відповідно.

Зміна значимих коефіцієнтів канонічних кореляцій у результаті покровокого скорочення ознак, різниці Z -перетворень та малозначимі змінні, що видаляються, представлені в табл. 3.

На п'ятому кроці процедури розраховане значення $\Delta z = 0,599492 > 0,594$ (критичне значення для Δz). Тобто, отримана оцінка різниці між максимальними коефіцієнтами канонічних кореляцій є значимою, і процес скорочення змінних слід зупинити.

У результаті аналізу отриманих даних було встановлено, що зменшення кількості змінних вихідного набору з 21 до 16 незначно відбулося на коефіцієнти кореляції другої пари канонічних змінних і майже зовсім не відбулося на коефіцієнти кореляції першої пари канонічних змінних. Тобто, для характеристики обсягів прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України можливе використання всіх обраних факторних показників за виключенням ознак X_{24} – «Кількість студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації», X_{33} – «Загальна частка доріг із твердим покриттям», X_{35} –

Таблиця 2

Коефіцієнти канонічних факторних навантажень факторних ознак, що відповідають першому канонічному коефіцієнту кореляції

X_{11}	X_{12}	X_{13}	X_{21}	X_{22}	X_{23}	X_{24}
-0,983767	0,428243	0,012078	-0,044855	0,158262	-0,071629	0,009960
X_{31}	X_{32}	X_{33}	X_{34}	X_{35}	X_{36}	X_{37}
-0,013468	-0,095476	-0,007425	0,101565	0,001589	0,233353	-0,108664
X_{38}	X_{41}	X_{42}	X_{43}	X_{51}	X_{52}	X_{53}
-0,320520	0,006529	-0,103845	0,190437	-0,046570	-0,291650	-0,001351

Таблиця 3

Скорочення набору факторних показників

№ кроку	Число змінних	Канонічні кореляції		Різниця Z-перетворень, Dz		Видалені змінні
		r_1	r_2	r_1	r_2	
1	21	0,9998031	0,9886953	-	-	X_{35}, X_{53}
2	19	0,9998030	0,9864936	0,000254	0,089526	X_{41}
3	18	0,9998004	0,984817	0,006556	0,058929	X_{33}
4	17	0,999771	0,9815921	0,068711	0,097115	X_{24}
5	16	0,9997702	0,9402204	0,001744	0,599492	

«Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування», X_{41} – «Площа сільськогосподарських угідь у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств та господарств населення» та X_{53} – «Утворення відходів у розрахунку на км²».

Після скорочення набору показників інформативність значимих канонічних змінних, що характеризують групу факторних ознак, склала 99,31% дисперсії результативних ознак. Це дозволяє зробити припущення про оптимальний склад початково обраних показників для дослідження впливу виділених п'яти основних факторів на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України. Водночас зменшену кількість факторних показників доцільно використовувати лише з метою полегшення розрахунків.

Проведений канонічний аналіз дозволяє визначити зв'язки між досліджуваними ознаками (змінними). Для того, щоб провести економічну інтерпретацію отриманих пар канонічних змінних, було проаналізовано коефіцієнти (важелі) в їх лінійних комбінаціях. Незважаючи на те, що канонічні кореляції мають багато спільного з парними коефіцієнтами кореляції Пірсона, знак канонічного коефіцієнта кореляції не свідчить про напрям зв'язку між канонічними змінними. Тому в ході економічної інтерпретації отриманих пар канонічних змінних позитивний чи негативний знак для канонічної кореляції (коефіцієнтів канонічних змінних) обирається залежно від економічного змісту досліджуваних сукупностей.

Враховуючи, що на останньому кроці процедури скорочення набору змінних значимою виявилася тільки перша канонічна кореляція, було проаналізовано тільки одну відповідну пару канонічних змінних:

$$U = -0,965X_{11} + 0,425X_{12} + 0,011X_{13} - 0,050X_{21} + 0,172X_{22} - 0,070X_{23} - 0,012X_{31} - 0,093X_{32} + 0,097X_{34} + 0,240X_{36} - 0,111X_{37} - 0,327X_{38} - 0,114X_{42} + 0,185X_{43} - 0,044X_{51} - 0,300X_{52};$$

$$V = -1,0002Y_1 + 0,0002Y_2.$$

За обчисленими значеннями коефіцієнтів канонічних змінних зроблено висновки про те, що найбільший вплив на зростання обсягів прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України (в значно більшій мірі, ніж прямі іноземні інвестиції (Y_1)) мають показники привабливості ринку, а саме, обсягів валового регіонального продукту (змінні X_{11}, X_{12}), а найменший – виробництво електроенергії (змінна X_{31}).

ВИСНОВКИ

У ході формування системи статистичних показників інвестиційної привабливості регіонів України виділено п'ять блоків: «Привабливість ринку», «Ціна і якість робочої сили», «Наявність необхідної інфраструктури», «Наявність природних ресурсів», «Безпека інвестиційної діяльності».

У результаті використання методу канонічних кореляцій для виявлення мінімального набору економічних показників, що мають найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України, можна зробити такі висновки: майже всі з обраних показників мають істотний вплив на результуючі ознаки (окрім показників: «Кількість студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації», «Загальна частка доріг із твердим покриттям», «Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування», «Площа сільськогосподарських угідь у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств та гос-

подарств населення» та «Утворення відходів у розрахунок на км²»); найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій серед сукупності показників розвитку національної економіки мають показники привабливості ринку.

Скориставшись результатами даного комплексного дослідження, доцільно з'ясувати можливість розширення інформаційної бази для моделювання інвестиційної привабливості регіонів України. Так, врахування якісних ознак та лінгвістичних змінних, а саме, лінгвістично визначеного природно-ландшафтного туристичного потенціалу та національної самосвідомості населення регіонів України, дозволить сформувати бази знань та побудувати модель інвестиційної привабливості регіонів України на основі апарату нечіткої логіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацький О. Ф. Управління інвестиціями : навч. посіб. / О. Ф. Балацький, О. М. Теліженко, М. О. Соколов. – 2-ге вид. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 232 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Економічна безпека : навч. посіб. / За ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
4. Іщук С. О. Оцінювання інвестиційної привабливості регіону: методичний аспект / С. О. Іщук, Т. В. Кулініч // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 71–78.
5. Матвієнко П. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів / П. В. Матвієнко // Економіка та держава. – 2006. – № 12. – С. 66–71.
6. Петровська С. А. Оцінки інвестиційної привабливості регіону: порівняльний пофакторний аналіз / С. А. Петровська // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2 (56). – С. 90–97.
7. Сошникова Л. А. Многомерный статистический анализ в экономике : учеб. пособие для вузов / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич, Г. Уебе и др.; под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.
8. Статистичний збірник «Регіони України» 2013 рік. У 2 ч., ч. 1 : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 322 с.
9. Статистичний збірник «Регіони України» 2013. У 2 ч., ч. 2 : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 783 с.
10. Сухоруков А. І. Нормативний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід : монографія / За наук. ред. д. е. н., проф. Є. В. Хлобистова. – Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2013. – С. 26–40.
11. Тарбукіна О. М. Огляд існуючих методичних підходів до оцінювання інвестиційної привабливості регіону / О. М. Тарбукіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 6. – С. 123–127.
12. Уманець Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів / Т. В. Уманець // Економіка та прогнозування. – 2006. – № 4. – С. 133–145.
13. Швець В. Я. Аналіз інвестиційного клімату в економіці України та шляхи його покращання / В. Я. Швець // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 502–508.

14. Dunning, J. H. Institutional reform, FDI and European transition economies / J. H. Dunning // Reading and Rutgers transition economies. – 2007.

15. Dunning, J. H. Multinational Enterprises and the Global Economy / J. H. Dunning. – Reading, MA : Addison-Wesley, 1993. – 687 pp. – P. 127–130.

16. Dunning, J. H. Relational assets, networks and international business activity / J. H. Dunning, F. J. Contractor, P. Lorange (eds.) Cooperative Strategies and Alliances. – New York : Pergamon, 2002. – P. 569–594.

17. Dunning, J. H. The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE / J. H. Dunning // International Business Review. – 2000. – No. 9. – P. 163–190.

18. World Investment Report 2002 – Transnational Corporations and Export Competitiveness, 17 Sep 2002 [Electronic resource] / United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) // The official website of the UNCTAD. – Mode of access : <http://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=658>.

19. World Investment Report 2012 – Towards a New Generation of Investment Policies, 05 Jul 2012 [Electronic resource] / United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) // The official website of the UNCTAD. – Mode of access : <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=171>

20. World Investment Report 2013 – Global Value Chains: Investment and Trade for Development [Electronic resource] / United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) // The official website of the UNCTAD. – Mode of access : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

21. World Investment Report 2015 – Reforming International Investment Governance [Electronic resource] / United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) // The official website of the UNCTAD. – Mode of access : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf

REFERENCES

- Balatskyi, O. F., Telizhenko, O. M., and Sokolov, M. O. *Upravlinnia investytsiimi* [Investment management]. Sumy: Universytetska knyha, 2004.
- Dunning, J. H. "Institutional reform, FDI and European transition economies". In *Reading and Rutgers transition economies*, 2007.
- Dunning, J. H. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1993.
- Dunning, J. H., and Contractor, F. J. "Relational assets, networks and international business activity". In *Cooperative Strategies and Alliances*, 569-594. New York: Pergamon, 2002.
- Dunning, J. H. "The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE". *International Business Review*, no. 9 (2000): 163-190.
- Ekonomichna bezpeka* [Economic security]. Kyiv: Znannia, 2009.
- Ishchuk, S. O., and Kulinich, T. V. "Otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti rehionu: metodychnyi aspekt" [Evaluation of investment attractiveness of the region: methodological aspect]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2010): 71-78.
- Matvienko, P. V. "Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti rehioniv" [Evaluation of investment attractiveness of regions]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 12 (2006): 66-71.
- Oftsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Petrovska, S. A. "Otsinky investytsiinoi pryvablyvosti rehionu: porivnialnyi pofaktorny analiz" [Evaluation of investment attractiveness of the region: a comparative factor analysis]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 2 (56) (2012): 90-97.

Rehiony Ukrainy [Regions of Ukraine]. Part 1. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Rehiony Ukrainy [Regions of Ukraine]. Part 2. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Shvets, V. Ya. "Analiz investytsiinoho klimatu v ekonomitsi Ukrainy ta shliakhy ioho pokrashchennia" [Analysis of investment climate in Ukraine's economy and ways of its improvement]. *Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk*, no. 1 (7) (2014): 502-508.

Sukhorukov, A. I. "Normatyvnyi pidkhid do otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [The regulatory approach to assessment of the level of economic security of the state]. In *Ekonomichna bezpeka derzhavy: mizhdystyplinarnyi pidkhid*, 26-40. Cherkasy: Vydavets Yu. A. Chabanenko, 2013.

Soshnikova, L. A. *Mnogomernyy statisticheskiy analiz v ekonomike* [Multivariate statistical analysis in economy]. Moscow: YuNITI-DANA, 1999.

Tarbukina, O. M. "Ohliad isnuichykh metodychnykh pidkhodiv do otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti rehionu" [An overview of existing methodical approaches to assessment of

investment attractiveness of the region]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 6 (2008): 123-127.

Umanets, T. V. "Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti rehionu za dopomohoiu intehralnykh indeksiv" [Evaluation of investment attractiveness of the region with the help of integral indexes]. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, no. 4 (2006): 133-145.

"World Investment Report 2002 – Transnational Corporations and Export Competitiveness". The official website of the UNCTAD. <http://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=658>

"World Investment Report 2012 – Towards a New Generation of Investment Policies". The official website of the UNCTAD. <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=171>

"World Investment Report 2013 - Global Value Chains: Investment and Trade for Development". The official website of the UNCTAD. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

"World Investment Report 2015 - Reforming International Investment Governance" The official website of the UNCTAD. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf

THE RANKING EVALUATION OF KHARKIV HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

© 2016 KOREPANOV O. S., LAZEBNYK IU. O., PONOMAROVA T. V., CHALA T. G.

UDC 311.2:303.094.5:378

Korepanov O. S., Lazebnyk Iu. O., Ponomarova T. V., Chala T. G. The Ranking Evaluation of Kharkiv Higher Educational Establishments

The aim of the article is to provide methodological support for the monitoring of higher educational establishments in view of the ranking of higher educational establishments. The application of the proposed methodology is demonstrated by the example of higher educational establishments of the city of Kharkiv region. The article considers the evaluation methodology for the ranking of higher educational establishments of the city of Kharkiv by the level of education quality. It is suggested to use the ranking methodology based on the expert evaluation of the chosen criteria. It is proposed to form the ranking of Kharkiv higher educational establishments on the basis of 4 criteria complying with the modern international approaches. The formation of information and analytical support of the research was performed, in particular, a system of statistical indicators according to the objectives of the study was formed and their information filling was carried out on the basis of the selected sources of statistical information. The ranking scores and places of higher educational establishments of the III-IV accreditation level of the city of Kharkiv in the general ranking were determined.

Keywords: ranking evaluation, higher educational establishment, ranking, method of expert evaluations.

Fig.: 1. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Korepanov Oleksiy S. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: korepanov.alex@mail.ru

Lazebnyk Iuliia O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: yuliya_lazebnyk@ukr.net

Ponomarova Tetiana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: tvponomareva@karazin.ua

Chala Tatyana G. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: tatcha@rambler.ru

УДК 311.2:303.094.5:378

Корепанов О. С., Лазебник Ю. О., Пономарьова Т. В., Чала Т. Г.

Рейтингове оцінювання вищих навчальних закладів м. Харкова

Мета статті полягає в розробленні методичного забезпечення моніторингу вищої освіти щодо рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів. Застосування запропонованої методології продемонстровано на прикладі вищих навчальних закладів Харківської області. Розглядається застосування методики рейтингового оцінювання для ранжування вищих навчальних закладів м. Харкова за рівнем якості освіти. Запропоновано використання методології рейтингового оцінювання, що заснована на використанні експертних оцінок щодо обраних критеріїв. Рейтинги вузів м. Харкова запропоновано сформувати на основі чотирьох критеріїв, які відповідають сучасним міжнародним підходам. Здійснено формування інформаційно-аналітичного забезпечення дослідження, зокрема, сформовано систему статистичних показників відповідно до цілей дослідження, та проведено їх інформаційне наповнення на основі визначених джерел статистичної інформації. Визначено рейтингові оцінки й місце вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації м. Харкова у загальному рейтингу.

Ключові слова: рейтингове оцінювання, вищий навчальний заклад, ранжування, метод експертних оцінок.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 8.

Корепанов Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: korepanov.alex@mail.ru

Лазебник Юлія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: yuliya_lazebnyk@ukr.net

Пономарьова Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tvponomareva@karazin.ua

Чала Тетяна Георгіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tatcha@rambler.ru

УДК 311.2:303.094.5:378

Корепанов А. С., Лазебник Ю. А., Пономарёва Т. В., Чалая Т. Г.

Рейтинговое оценивание высших учебных заведений г. Харькова

Цель статьи состоит в разработке методического обеспечения мониторинга высшего образования относительно рейтингового оценивания высших учебных заведений. Применение предложенной методологии продемонстрировано на примере высших учебных заведений Харьковской области. Рассматривается применение методики рейтингового оценивания для ранжирования высших учебных заведений г. Харькова по уровню качества образования. Предложено использование методологии рейтингового оценивания, которая основана на использовании экспертных оценок относительно избранных критериев. Рейтинги вузов г. Харькова предложено сформировать на основе четырёх критериев, отвечающим современным международным подходам. Сформировано информационно-аналитическое обеспечение исследования, в частности, система статистических показателей согласно целям исследования, и проведено их информационное наполнение на основе выделенных источников статистической информации. Определены рейтинговые оценки и место высших учебных заведений III-IV уровня аккредитации г. Харькова в общем рейтинге.

Ключевые слова: рейтинговое оценивание, высшее учебное заведение, ранжирование, метод экспертных оценок.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 1. **Библ.:** 8.

Корепанов Алексей Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: korepanov.alex@mail.ru

Лазебник Юлия Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: yuliya_lazebnyk@ukr.net

Пономарёва Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: tvponomareva@karazin.ua

Чалая Татьяна Георгиевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: tatcha@rambler.ru

Educational establishments have no right to hide the indicators of education quality and its compliance with educational standards. The state control of the educational process abroad is complemented by an integral system of social control. In particular, per fifty states in the US there are six regional associations, which supervise schools and colleges.

There can be distinguished three directions of external control of education quality abroad: government institutions of management of educational establishments; accreditation agencies and professional associations; ranking agencies.

The methodology of rankings is usually transparent and known to those who choose a place of learning. The leading student countries – the US, Britain and Germany – have dozens of national rankings. The most authoritative of them are: TOP 50 national universities of the USA by the methodology of U. S. News, Maclean ranking of Canadian universities, the Times newspaper ranking of Great Britain universities. There are about 10 ranking agencies in Germany, the most famous of which is the FIBAA community (www.fibaa.de).

In the modern globalized world evaluation of university education is carried out by internationally recognized rankings, including the most influential ones – Times Higher Education World University Rankings. Also QS QuacquarelliSymonds World University Rankings and so called Shanghai ranking (ARWU) are popular [7, 8].

Evaluations of World University Rankings are considered the most universal for they comprise higher educational establishments of all profiles. It is for the first time in the history of World University Rankings according Times Higher Education rankings that two Ukrainian universities: Taras Shevchenko National University of Kyiv and V. N. Karazin Kharkiv National University were included in the rankings for 2015/16. Both universities are in the category of positions from 601 to 800 [8].

The national ranking system is part of the monitoring of higher education. It is positioned in the management system as a tool intended for establishing an effective social partnership and social responsibility of target groups for assuring a quality higher education.

The information obtained by a university according to the ranking results makes it possible to identify weaknesses and strengths of its own activity on the basis of certain criteria and work out strategies of prospective development of the higher educational establishment in terms of assuring a quality higher education.

The main features of the university prestige are effective activities of the higher educational establishment aimed at achieving success, excellence and competitiveness in the education market and labor market as well as innovation activity and ability to focus efforts on the implementation and achievement of tactical and strategic objectives. The key point is the effectiveness of the university performance, which is defined by quality of its graduates and their employment in the labor market, professional competence and skill level, competitiveness, mobility and security in the labor market.

In this context, the ranking as a tool for managing processes aimed at the successful functioning of higher educational establishments provides them information services on their positioning at the institutional, sectoral, regional and national levels to form strategies of success considering achievements of their partners and the system in whole upon conditions of reliable, objective and accurate information provided by ranking objects.

In recent years a significant number of systems for ranking higher educational establishments has been used. It should be emphasized that all the rankings deserve attention to a certain extent. After all, each ranking focuses on specific goals, target groups of users, has its own content component, methodology and ranking technique.

The authors of the article suggest using for ranking higher educational establishments a methodology based on the expert evaluations of selected evaluation criteria.

The conducted study was aimed at developing the ranking of Kharkiv higher educational establishments of III–IV accreditation level, which train bachelors, specialists or masters in the following areas of specialization:

- ✦ business/economic specialities;
- ✦ legal science;
- ✦ engineering/technical professions;
- ✦ information technologies (IT);
- ✦ architecture/construction.

Before conducting the study there was made a list of higher educational establishments that meet the following criteria:

- ✦ the higher educational establishment has III–IV level of accreditation;
- ✦ the higher educational establishment is not a branch or division of another educational institution;
- ✦ the higher educational establishment trains bachelors, specialists or masters in five abovementioned areas of specialization (has full-time students).

As a result of the selection there was made a list that contains 21 higher educational establishments of Kharkiv, which ranking is presented in *Table 1*. The list was limited by this very number due to the lack of necessary information from other higher educational establishments.

The study was conducted in January–April 2016 using the methods of personal and telephone interviews, questionnaires via e-mail and online survey. This research methodology was chosen in view to cover as many graduates of different higher educational establishments and respondents, which are difficult to access (employers, experts), as possible.

In accordance with the purpose of the research, the methodology envisaged studying the following target groups: representatives of employing companies; experts; graduates, which took part in the ranking.

It is proposed to form the ranking of Karkiv higher educational establishments on the basis of an especially developed methodology comprising 4 criteria:

- 1) quality of scientific and pedagogical potential (SPP);
- 2) quality of education;
- 3) level of international recognition;
- 4) quality of training for practical work from the standpoint of employers.

Table 1

The quality of the scientific and pedagogical potential of Kharkiv higher educational establishments

№	Kharkiv higher educational establishments of III-IV accreditation level	The number of lecturers per 100 students	The number of Ph.Ds. per 100 students	The number of Professors and Doctors of Sciences per 100 students
1	V. N. Karazin Kharkiv National University (KhNU)	14.29	7.14	1.43
2	The National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (NTU "KhPI")	7.73	3.64	0.91
3	Yaroslav Mudryi National Law University (Yaroslav Mudryi NLU)	3.63	1.88	0.39
4	Kharkiv National University of Radioelectronics (KhNURE)	6.11	2.77	1.18
5	National University of Pharmacy (NUPh)	4.54	2.35	0.49
6	National Aerospace University "N. E. Zhukovskii Kharkiv Aviation Institute" (KhAI)	6.26	3.07	0.65
7	Kharkiv National Medical University (KhNMU)	7.18	4.83	1.20
8	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Simon Kuznets KhNUe)	4.52	2.40	0.57
9	Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (KhNTUA)	4.60	2.36	0.70
10	Kharkiv National Automobile and Highway University (KhNADU)	3.85	1.98	0.47
11	Ukrainian Engineering Pedagogics Academy (UEPA)	3.70	1.72	0.42
12	Kharkiv National University of Construction and Architecture (KhNUCA)	6.53	3.76	0.87
13	Ukrainian State University of Railway Transport (USURT)	4.17	2.08	0.31
14	H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (KhNPU)	8.75	3.74	0.86
15	Kharkiv National Academy of Municipal Economy (KhNAME)	2.13	1.39	0.35
16	V. V. Dokuchayev Kharkiv National Agrarian University (KhNAU)	10.33	4.75	1.19
17	Kharkiv State University of Food Technology and Trade (KhSUFTT)	5.07	1.99	0.54
18	Kharkiv State Academy of Physical Culture (KhSAPhC)	7.26	2.62	0.37
19	Kharkiv I. Kotlyarevsky National University of Arts (KhNUA)	15.47	4.77	0.49
20	National University of Civil Protection of Ukraine (NUCPU)	6.55	3.81	0.61
21	Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts (KhSADA)	9.68	3.38	0.88

The source: calculated by the authors.

Evaluation of the quality of scientific and pedagogical potential (criterion 1) was carried out on the basis of the number of students, lecturers, PhDs, Professors and Doctors of Sciences [1, 2].

To calculate the score for this criterion ($r_{i,SPP}$) it is proposed to use the following relative indicators (see Table 1):

- ✦ the number of lecturers per 100 students;
- ✦ the number of PhDs per 100 students;
- ✦ the number of Professors and Doctors of Sciences per 100 students.

For receiving partial ranking scores there was used the following method of calculation [3, 5]:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{\max}}. \quad (1)$$

The calculated values are presented in Table 2.

It is proposed to determine ranking scores by the criterion "quality of scientific and pedagogical potential" (evaluation of SPP – $r_{i,SPP}$) by using the following weighting coefficients:

"the number of lecturers per 100 students" – 20%;

“the number of PhDs per 100 students” – 30%;
 “the number of Professors and Doctors of Sciences per 100 students” – 50%.

Thus, the overall score by this criterion will be determined as:

$$r_{i,SPP} = 0,2r_{i1} + 0,3r_{i2} + 0,5r_{i3}.$$

The calculated values are shown in the last column of Table 2.

Rating scores of the education quality $r_{i,ed.qual}$. (criterion 2) and level of international recognition $r_{i,int.recogn}$. (criterion 3) are determined on the basis of data on corresponding indicators of the latest release of the national ranking of Ukrainian universities of III–IV accreditation level “Top 200 Ukraine” in 2015 [4].

Evaluation of quality of training for practical work from the standpoint of employers $r_{i,empl}$. (criterion 4) was conducted by leading employing companies [6]. In respect of each speciality there were proposed a separate list of higher educational establishments, which produce special-

ists. The evaluation of “Temples of Science” was conducted by a ten-point scale, where “0” meant “I would never employ a graduate with the diploma of this higher educational establishment” and the score of 10 points – “I would offer the graduate a higher salary than to other competitors”.

The level of education in domestic higher educational establishments still does not satisfy the employers. They complain at the illiteracy of former students, poor command of foreign languages, lack of practical skills [6].

Rating scores of the quality of education, level of international recognition and quality of training for practical work from the standpoint of employers are determined by the formula (1), the calculation results are presented in Table 3.

Activities of higher educational establishments were evaluated using the total ranking score $r_{i,total}$. This score is an integral one and is determined by four complex criteria:

$$r_{i,total} = \alpha_1 r_{i,SPP} + \alpha_2 r_{i,ed.qual} + \alpha_3 r_{i,int.recogn} + \alpha_4 r_{i,empl}.$$

The weighting coefficients α were determined by a group of highly skilled specialists in the field of science and education (lecturers of Faculty of Economics of V. N. Kara-

Table 2

The ranking scores of scientific and pedagogical potential of higher educational establishments of Kharkiv

№	Kharkiv higher educational establishments of III–IV accreditation level	Ranking scores			
		In terms of the number of lecturers per 100 students	In terms of the number of Ph.Ds. per 100 students	In terms of the number of Professors and Doctors of Sciences per 100 students	In terms of SPP
		r_{i1}	r_{i2}	r_{i3}	$r_{i,SPP}$
1	V. N. Karazin KhNU	0.924	1.000	1.000	0.985
2	NTU “KhPI”	0.500	0.509	0.636	0.571
3	Yaroslav Mudryi NLU	0.234	0.263	0.273	0.262
4	KhNURE	0.395	0.388	0.827	0.609
5	NUPh	0.294	0.329	0.346	0.330
6	KhAI	0.405	0.430	0.454	0.437
7	KhNMU	0.464	0.676	0.840	0.716
8	Simon Kuznets KhNUE	0.292	0.337	0.397	0.358
9	KhNTUA	0.297	0.330	0.490	0.403
10	KhNADU	0.249	0.277	0.328	0.297
11	UEPA	0.239	0.241	0.297	0.269
12	KhNUCA	0.422	0.526	0.607	0.546
13	USURT	0.270	0.291	0.217	0.250
14	KhNPU	0.566	0.524	0.602	0.571
15	KhNAME	0.138	0.194	0.243	0.207
16	KhNAU	0.668	0.665	0.836	0.751
17	KhSUFTT	0.328	0.278	0.380	0.339
18	KhSAPhC	0.470	0.367	0.258	0.333
19	KhNUA	1.000	0.667	0.340	0.570
20	NUCPU	0.423	0.533	0.426	0.458
21	KhSADA	0.626	0.474	0.616	0.575

The source: calculated by the authors.

The ranking scores of the education quality, level of international recognition, quality of the students' training from the standpoint of employers and total score of Kharkiv higher educational establishments

№	Kharkiv higher educational establishments of III–IV accreditation level	Ranking evaluations			
		In terms of education quality	In terms of international recognition	In terms of training quality from the employer's standpoint	Total
		$r_{i,ed.qual.}$	$r_{i,int.recogn.}$	$r_{i,empl.}$	$r_{i,total}$
1	V. N. Karazyn KhNU	0.924	1.000	1.000	0.985
2	NTU "KhPI"	0.500	0.509	0.636	0.571
3	Yaroslav Mudryi NLU	0.234	0.263	0.273	0.262
4	KhNURE	0.395	0.388	0.827	0.609
5	NUPh	0.294	0.329	0.346	0.330
6	KhAI	0.405	0.430	0.454	0.437
7	KhNMU	0.464	0.676	0.840	0.716
8	Simon Kuznets KhNUE	0.292	0.337	0.397	0.358
9	KhNTUA	0.297	0.330	0.490	0.403
10	KhNADU	0.249	0.277	0.328	0.297
11	UEPA	0.239	0.241	0.297	0.269
12	KhNUCA	0.422	0.526	0.607	0.546
13	USURT	0.270	0.291	0.217	0.250
14	KhNPU	0.566	0.524	0.602	0.571
15	KhNAME	0.138	0.194	0.243	0.207
16	KhNAU	0.668	0.665	0.836	0.751
17	KhSUFTT	0.328	0.278	0.380	0.339
18	KhSAPhC	0.470	0.367	0.258	0.333
19	KhNUA	1.000	0.667	0.340	0.570
20	NUCPU	0.423	0.533	0.426	0.458
21	KhSADA	0.626	0.474	0.616	0.575

The source: calculated by the authors.

zin Kharkiv National University, the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Yaroslav Mudryi National Law University and also four-year students of Faculty of Economics of V. N. Karazin Kharkiv National University), which included 78 persons, on the basis of a questionnaire using the method of expert evaluation.

By generalizing the material of the questionnaires the following results were obtained (Table 4).

According to the values of the coefficients, the total ranking score was determined as follows:

$$r_{i,total} = 0,31r_{i,SPP} + 0,25r_{i,ed.qual.} + 0,15r_{i,int.recogn.} + 0,29r_{i,empl.}$$

The values of total ranking scores were calculated and higher educational establishments of Kharkiv ranked by the score (Fig. 1).

The average value of ranking scores equals 0.483. Eight of the twenty-one higher educational establishments are ranked above average. These are the following ones:

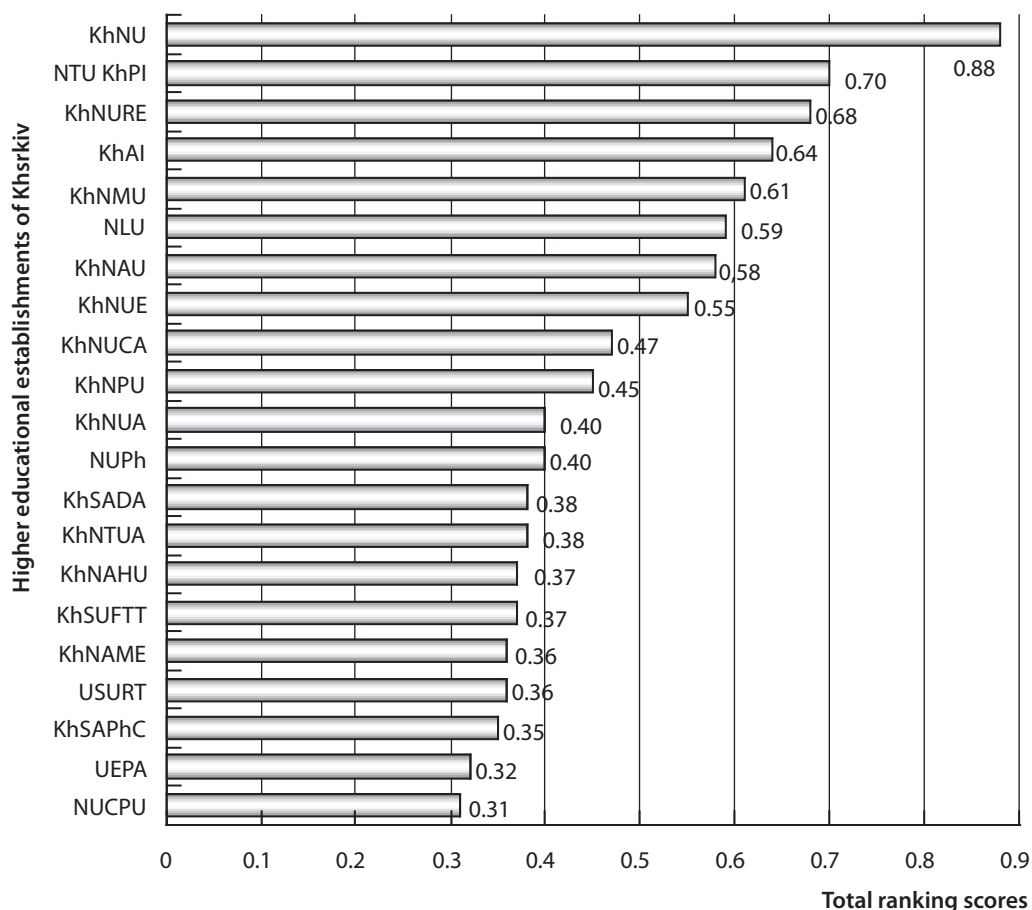
1. V. N. Karazin Kharkiv National University (KhNU);
2. The National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (NTU "KhPI");

Table 4

The results of using the method of expert evaluation to determine weighting coefficients α for calculation of the total ranking score

Evaluation criteria	The criterion weight, %
Quality of scientific and pedagogical potential (SPP)	31
Quality of education	25
Level of international recognition	15
Quality of training for practical work from the standpoint of employers	29

3. Kharkiv National University of Radioelectronics (KhNURE);
4. National Aerospace University "N. E. Zhukovskii Kharkiv Aviation Institute" (KhAI);
5. Kharkiv National Medical University (KhNMU);
6. Yaroslav Mudryi National Law University (Yaroslav Mudryi NLU);

Fig. 1. The ranking scores and place of Kharkiv higher educational establishments of III-IV accreditation level in the general ranking

7. V. V. Dokuchayev Kharkiv National Agrarian University (KhNAU);

8. Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics.(Simon Kuznets KhNUE).

Thus, according to the results of the study, it was determined that the first place among higher educational establishments of Kharkov is occupied by V. N. Karazin Kharkiv National University and its ranking score is significantly different from the others.

CONCLUSIONS

Despite a large number of evaluation methodologies that allow ranking higher educational establishments by the level of education, none of them can claim to be used as a universal one. Therefore, it is appropriate keeping the dynamics of changes in resulting indicators by several methods.

In respect to the evaluation of higher educational establishments of Kharkiv, summarizing the abovementioned, we can say that there are different techniques, different rankings [3, 5], but the main criteria for evaluating the quality of educational establishments in the market economy are the same:

1) the reputation, which is evaluated by the quality of students, who entered the higher educational establishment (competition, average points by one or another scale, age, work experience (for business schools), the number of foreigners, the cost of education);

2) educational process (availability of regular academic staff and its qualifications, scope of scientific research for

graduate and postgraduate studies, group sizes, cost of university facilities);

3) employment opportunities (percentage of graduates, who quickly received a job, starting salary, the number of graduates, who got jobs in famous transnational corporations, etc.). ■

LITERATURE

1. Вища освіта: Список вищих навчальних закладів України 2015 р. // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/spisok.html>

2. Довідник ВНЗ України / Вища освіта: Харківська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-68-0-41-0.html>

3. Карминский А. М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А. М. Карминский, А. А. Пересецкий, А. Е. Петров. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 240 с.

4. Методологія Рейтингу університетів України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна» у 2015 році / Центр міжнародних проектів НДІ прикладних інформаційних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4068>

5. Орлов А. И. Бинарные рейтинги и их сравнение / А. И. Орлов // В сб. : Теория активных систем / Труды международной научно-практической конференции (14–15 ноября 2007 г., Москва, Россия). – М. : ИПУ РАН, 2007. – С. 186–190.

6. Рейтинг украинских вузов: точка зрения работодателей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.mchcr.com.ua/2015/03/blog-post_1623.html

7. Чернецький Ю. Вища технічна освіта – у глобально-рейтинговому вимірі [Електронний ресурс] / Ю. Чернецький // NEWSSKY.COM.UA. – Режим доступу : <http://newssky.com.ua/vishha-tehnichna-osvita-u-globalno-reytingovomu-vimiri/>

8. World University Rankings 2015–2016 methodology / Times Higher Education, TES Global Limited [Electronic resource]. – London, 2015. – Mode of access : <https://www.timeshighereducation.com/news/ranking-methodology-2016>

REFERENCES

Chernetskiy, Yu. "Vyshcha tekhnichna osvita - u hlobalno-reytingovomu vymiri" [Higher technical education in the global rating dimension]. NEWSSKY.COM.UA. <http://newssky.com.ua/vishha-tehnichna-osvita-u-globalno-reytingovomu-vimiri/>

"Dovidnyk VNZ Ukrainy" [Directory of Universities in Ukraine]. <http://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-68-0-41-0.html>

Karminskiy, A. M., Peresetskiy, A. A., and Petrov, A. E. *Reytingi v ekonomike: metodologiya i praktika* [Ratings in economy: methodology and practice]. Moscow: Finansy i statistika, 2005.

"Metodolohiia Reitynhu universytetiv Ukrainy III, IV rivniv akredytatsii «Top-200 Ukraina» u 2015 rotsi" [Methodology of Ranking of universities of Ukraine of III, IV accreditation levels "Top-200 Ukraine" in 2015]. <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4068>

Orlov, A. I. "Binarnyye reytingi i ikh sravneniye" [Binary ratings and compare them]. In *Teoriya aktivnykh sistem*, 186-190. Moscow: IPU RAN, 2007.

"Reyting ukrainskikh vuzov: tochka zreniya rabotodateley" [Rating of Ukrainian universities: the point of view of employers]. http://news.mchr.com.ua/2015/03/blog-post_1623.html

"Vyshcha osvita: Spysok vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy" [Higher education List of higher educational institutions of Ukraine]. Ofitsiyniy sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/spisok.html>

"World University Rankings 2015–2016 methodology". <https://www.timeshighereducation.com/news/ranking-methodology-2016>

МАШИНОБУДІВНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2016 ВІНОГРАДОВ В. В.

УДК 658.8

Виноградов В. В. Машинобудівна галузь України в умовах міжнародних інтеграційних процесів

Метою статті є аналіз сучасного стану машинобудівної галузі промисловості України з ринкових позицій, особливостей зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудівної галузі України, виявлення основних проблем розвитку машинобудування, запропонування шляхів виходу машинобудівних підприємств на нові ринки збуту з урахуванням впливу міжнародних інтеграційних процесів. Розглянуто машинобудівну галузь як частку в структурі промисловості України, її зміни в динаміці по відношенню до розвинутих країн світу. Для детального аналізу автором розраховано коефіцієнти кореляції між параметрами зростання економіки та індексами обсягу виробництва продукції машинобудування за видами діяльності в Україні, які підтверджують загальну тенденцію в галузі. Представлено аналіз динаміки та структура зовнішньої торгівлі України продукцією машинобудування, інвестиції в основний капітал підприємств промисловості та машинобудування. Запропоновано службі збуту підприємства розробити стратегію для проникнення продукції машинобудування на нові, міжнародні ринки збуту, що потребує додаткового дослідження.

Ключові слова: машинобудування, міжнародні ринки збуту, промисловість, інтеграційні процеси.

Рис.: 5. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 8.

Виноградов Владислав Володимирович – аспірант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалея, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: UA.Vladislav.V@gmail.com

УДК 658.8

UDC 658.8

Виноградов В. В. Машиностроительная отрасль Украины в условиях международных интеграционных процессов

Целью статьи является анализ современного состояния машиностроительной отрасли промышленности Украины с рыночных позиций, особенностей внешнеэкономической деятельности предприятий машиностроительной отрасли Украины, выявление основных проблем развития машиностроения, предложение путей выхода машиностроительных предприятий на новые рынки сбыта с учётом влияния международных интеграционных процессов. Рассмотрена машиностроительная отрасль как доля в структуре промышленности Украины, её изменения в динамике в отношении развитых стран мира. Для детального анализа автором рассчитаны коэффициенты корреляции между параметрами роста экономики и индексами объёма производства продукции машиностроения по видам деятельности в Украине, которые подтверждают общую тенденцию в отрасли. Представлен анализ динамики и структура внешней торговли продукцией машиностроения, инвестиции в основной капитал предприятий промышленности и машиностроения. Предложено службе сбыта предприятия разработать стратегию для проникновения продукции машиностроения на новые, международные рынки сбыта, что требует дополнительного исследования.

Ключевые слова: машиностроение, международные рынки сбыта, промышленность, интеграционные процессы.

Рис.: 5. **Табл.:** 4. **Библ.:** 8.

Виноградов Владислав Владимирович – аспирант, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: UA.Vladislav.V@gmail.com

Vynogradov V. V. The Machine-Building Industry of Ukraine in the Conditions of International Integration Processes

The article is aimed to analyze the current status of the machine-building industry of Ukraine from the market perspectives, the features of foreign economic activity of the enterprises of machine-building industry of Ukraine, identification of the main problems in development of machine-building, proposals of ways to entering the new sale markets for machine-building enterprises, in terms of the impact of international integration processes. The machine-building industry has been considered as a share in the structure of the Ukrainian industry, with its changes in the dynamics as compared to the developed countries of the world. For the purposes of a detailed analysis, the author has calculated correlation coefficients between the parameters of growth and the production volume indexes by the types of activity in Ukraine, which confirm the general trend in the industry sector. The article provides an analysis of the dynamics, the structure of foreign trade with the products of machine-building, fixed investments in the enterprises of industry and machine-building. There is a proposition to the marketing service of enterprise to develop a strategy for entering with the machine-building products the new, international markets, such developing requires further research.

Keywords: machine-building, international sale markets, industry, integration processes.

Fig.: 5. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 8.

Vynogradov Vladislav V. – Postgraduate Student, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalija Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: UA.Vladislav.V@gmail.com

Промисловий сектор традиційно відіграє найвпливовішу роль у економіці країни і потребує масштабного організаційно-економічного реформування з урахуванням вимог сьогодення. Значна питома вага в основних фондах, кількість зайнятих продуктивних сил у виробництві, реалізованої продукції й експорті зумовлює об'єктивність відведення провідної позиції саме промислового виробництва. Протягом останніх двадцяти п'яти років з часу визнання незалежності України ринкова модель економіки, заснована на приватизації, та зовнішньоекономічна відкритість ринків вплинули на розвиток економіки країни та її промисловий сектор.

Діючі підприємства основних галузей промисловості адаптувалися до нових умов регіональних і гло-

бальних ринків, чому сприяло приєднання України до СОТ і що підтверджує позитивна динаміка обсягів зарубіжних інвестицій у розвиток українських промислових виробництв. Разом з тим ринкові перетворення призвели до масштабної структурної деградації промисловості, що є наслідком неефективної спеціалізації на низькотехнологічних енерго- і ресурсоемних виробництвах і що спричинило фактичну втрату окремих виробництв машинобудування. Значно скоротилися абсолютні обсяги випуску і продажів продукції машинобудівних підприємств. Присутність української промисловості на зовнішніх ринках помітна тільки в сировинних і низькотехнологічних сегментах.

У цих умовах стабілізація економічних процесів в Україні залежить від ефективного управління підприємствами, зокрема в машинобудівній галузі. Таким чином, збутова (зокрема, зовнішньоекономічна) діяльність машинобудівних підприємств стає флагманом розвитку підприємства, оскільки саме на збут лягає вирішення складних завдань інтеграції продукції підприємства на нові, у тому числі міжнародні, ринки. Процеси розширення національної економіки України встановлюють нові стандарти здійснення зовнішньоекономічних зв'язків та їх результативності, стимулювання розвитку конкурентних переваг для забезпечення стійких позицій на зовнішньому ринку та впровадження досягнень науки і техніки для підвищення ефективності виробничої діяльності машинобудівних підприємств. Саме тому набуває актуальності аналіз сучасного стану машинобудівної галузі промисловості України.

Діяльність машинобудівної галузі промисловості України досліджували такі вітчизняні науковці, як Алімов О., Амоша А., Волков Д. [8], Дікань В., Іванов Ю., Ілляшенко С., Кизим М., Кузьмін О., Ліпич Л., Маслак О., Момот В., Орлов П., Перерва П., Швець І., Яковлев А. та ін. Однак динамічні зміни в Україні у 2013–2015 рр., пов'язані з євроінтеграцією країни, політичною та економічною нестабільністю, потребують аналізу стану машинобудівної галузі в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз сучасного стану машинобудівної галузі промисловості України з ринкових позицій, особливостей зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудівної галузі України, виявлення основних проблем розвитку машинобудування, запропонування шляхів інтеграції машинобудівних підприємств у нові ринки збуту з урахуванням впливу міжнародних інтеграційних процесів.

Розвиток світового ринку, розширення масштабів міжнародної торгівлі, глобалізація виробництва, міжнародне економічне співробітництво, вільний рух капіталів між країнами сприяють розвитку зовнішньоекономічної діяльності, іноземного інвестування, що є особливо важливим для України на сьогоднішній день, у зв'язку з гострою нестачею фінансових ресурсів та сучасних технологій.

Однією з найперспективніших галузей промисловості України є машинобудування. Машинобудівний сектор промисловості України об'єднує 11 267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих, які виробляють машини та устаткування, прилади й апаратуру тощо. Машинобудування зосереджує понад 15% вартості основних засобів і майже 6% оборотних активів національної промисловості, на об'єктах машинобудування працюють понад 22% кількості найманих працівників. Рівень розвитку машинобудування впливає на темпи і масштаби впровадження науково-технічних досягнень у галузях, які споживають машинобудівну продукцію. Слід зазначити, що частка машинобудування в структурі промисловості нашої країни в 1991 р. становила понад 30% та за останні роки значно зменшилася – до 13%, що є недостатньо як для країни, яка позиціонує себе індустріально розвинутою державою [1; 4]. Так, в

економічно розвинених країнах частка машинобудівних виробництв у загальному обсязі виготовленої промислової продукції становить від 30% до 50% (Німеччина – 53,6%, Японія – 51,5%, Англія – 39,6%, Італія – 36,4%, Китай – 35,2%), що забезпечує технічне оновлення у промисловості кожні 8–10 років. При цьому частка продукції машинобудування у ВВП країн Євросоюзу становить 36–45%, у США – 40%, у Росії машинобудування забезпечує 18% ВВП [5, с. 366]. Таким чином, частка машинобудування в структурі промислового виробництва України у 2 – 2,5 рази менша, ніж у розвинутих країнах, що і є, на наш погляд, основною причиною відставання української промисловості за технічним рівнем від промислово розвинутих країн [1; 4].

Виробництво окремих видів продукції машинобудування у 2007–2014 рр. визначалося переважно виробництвом електричного та електронного обладнання й меншою мірою – виробництвом машин та устаткування (табл. 1).

Індекси обсягу виробництва продукції машинобудування в цілому почали скорочуватися ще до 2013–2014 рр. через скорочення виробництва машин, устаткування, виробництва електричного та електронного обладнання.

У 2010 р. виробництво транспортних засобів та виробництво машин і устаткування досягли найвищого розвитку за останній період. Однак за 2015 р. індекс обсягу виробництва транспортних засобів та устаткування показав значне зростання в порівнянні з попереднім періодом і навіть у порівнянні з 2013 р., що зумовлено підвищенням виробництва відповідної продукції для потреб у військовій сфері. Саме зростання виробництва в цій галузі підвищило індекс обсягу виробництва продукції машинобудування в цілому у 2015 р.

Для детального аналізу зв'язку темпу зростання ВВП і обсягу виробництва продукції машинобудування автором розраховано коефіцієнт кореляції по індексу виробництва продукції машинобудування за видами діяльності, які привели до таких висновків.

Динаміку змін ВВП та індекси обсягу виробництва продукції машинобудування представлено на рис. 1, які показують слабку взаємозалежність між дослідженими об'єктами.

Ця взаємозалежність підтверджується кореляційним аналізом, який дав такий результат: $R = -0,28$. Такий коефіцієнт кореляції свідчить про те, що між досліджуваними показниками, а саме – зростанням ВВП та індексом обсягу виробництва продукції машинобудування – існує зв'язок, який характеризує слабку від'ємну взаємозалежність індексу обсягів виробництва продукції машинобудування зі зростанням економіки країни.

Попри значне зростання індексу виробництва транспортних засобів та устаткування у 2015 р., що підтверджує загальну динаміку зростання ВВП країни у національній валюті, проведений кореляційний аналіз показує слабку від'ємну взаємозалежність виробництва транспортних засобів зі зростанням економіки країни (рис. 2).

Індекси обсягу виробництва продукції машинобудування за видами діяльності, у % до попереднього періоду [2]

Галузь	До попереднього року									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Машинобудування в цілому	119,0	100,3	55,1	136,1	117,2	94,0	86,8	78,7	85,4	
Виробництво машин та устаткування	103,0	98,2	62,4	121,1	112,5	90,0	93,5	87,1	86,7	
Виробництво електричного та електронного обладнання	129,1	93,2	71,8	124,2	114,7	88,4	91,1	100,1	89,4	
Виробництво транспортних засобів та устаткування	130,0	105,7	42,1	161,9	122,6	101,1	79,8	64,3	84,7	

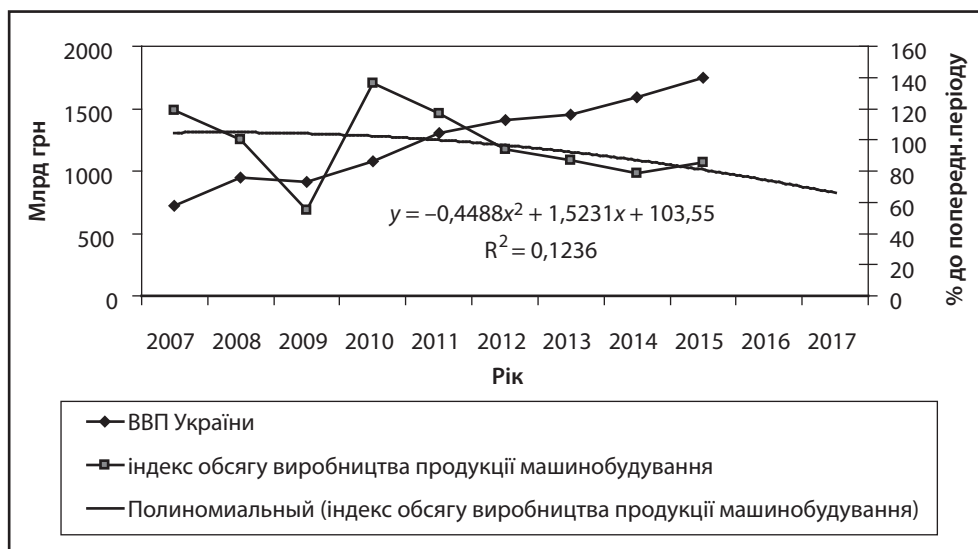

Рис. 1. Прогноз обсягу виробництва продукції машинобудування у 2017 р., % [2]

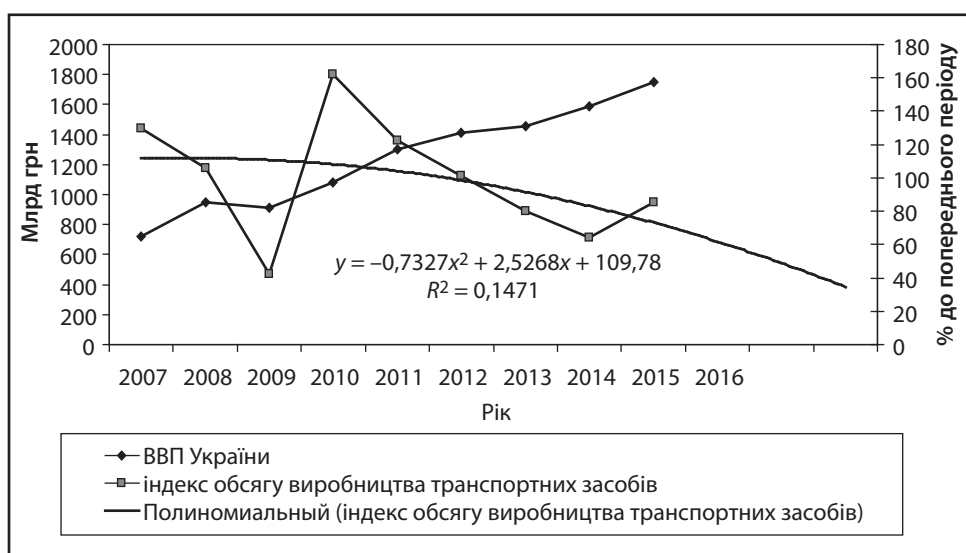

Рис. 2. Прогноз обсягу виробництва транспортних засобів у 2017 р., % [2]

У табл. 2 наведено розраховані автором коефіцієнти кореляції між параметрами зростання економіки та індексами обсягу виробництва продукції машинобудування за видами діяльності в Україні, які підтверджують загальну тенденцію в галузі.

Отже, результат кореляційного аналізу, представлений у табл. 2, показав, що індекси обсягів виробни-

цтва продукції машинобудування, як у цілому, так і за видами діяльності не є взаємозалежними з темпами зростання економіки України і підтверджують висновки автора про тимчасове підвищення обсягів виробництва транспортних засобів у 2015 р. у зв'язку з потребами у військовій сфері.

Коефіцієнти кореляції між параметрами зростання економіки та індексами обсягу виробництва продукції машинобудування за видами діяльності в Україні

Пари динамічних змінних-темлів приросту	Коефіцієнт кореляції	Ступінь кореляції
ВВП та індекс виробництва продукції машинобудування в цілому	-0,28	Слабкий
ВВП та індекс виробництва машин та устаткування	-0,12	Дуже слабкий
ВВП та індекс виробництва електричного та електронного обладнання	-0,31	Слабкий
ВВП та індекс виробництва транспортних засобів та устаткування	-0,31	Слабкий

Джерело: складено автором за [2].

При цьому рівень зношеності основних засобів у 2014 р. склав приблизно 56,9% [2], що свідчить про критичну застарілість обладнання, яке потребує оновлення.

За розміром реалізованої продукції промислової продукції в її загальному розмірі машинобудування займає четверте місце серед галузей економіки України, і це при тому, що більшість промислових підприємств працює на застарілому обладнанні (знос основних виробничих фондів у промисловості приблизно 54%, зокрема в машинобудуванні – 57% (при зносі машин й устаткування на рівні 71,4%) [3, с. 31].

Більше 50% машинобудівної продукції, виготовленої в Україні, експортується, при цьому імпорту такої продукції перевищує обсяги її експорту, що негативно впливає на торговельний баланс. У 2014 р. у товарній структурі зовнішньої торгівлі України на машинобудівну галузь припадає 13,7% експорту і 22% товарного імпорту [2].

У зовнішній торгівлі продукції машинобудування найбільш ємними позиціями є товари за кодом 84 – реактори, ядерні котли, машини та 85 – електричні машини. Їх частка в структурі експорту машинобудівної продукції за 2014 р. складала відповідно 40,5% та 36,5% (разом 77%), а в структурі імпорту – 40,8% і 31,7% (разом 72,5%) [2]. При цьому низький технологічний рівень національної продукції машинобудування не дає змоги відмовитися від імпорту високотехнологічної продукції машинобудування (коефіцієнт покриття імпорту експортом становить 0,62, а від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі – 4,6 млрд дол. США (2014 р.) (табл. 3).

Основний експорт продукції машинобудування у 2014 р. зберіг тенденцію останніх років до зменшення, але, як і раніше, переважно поставлявся до країн СНД (55,4%), тоді як імпорту надходить переважно з країн ЄС (44,2%) і третіх країн (39,1%).

Процеси промислової кооперації України міцно інтегровані до економічного простору СНД, що робило нашу країну залежною від економічних тенденцій і політичного клімату, що складався в цьому регіоні. Зокрема це стосується зміни вектора розвитку України, а саме – євроінтеграція нашої економіки і прагнення до вступу в Європейське співтовариство, наслідком чого стало скорочення експорту продукції машинобудування до країн СНД за 2011–2014 рр. більше, ніж впововину (рис. 3).

Як і у 2013 р., найбільше скорочення експорту відбулося в сегменті залізничного транспорту, який ще у 2012 р. давав найбільший внесок до загального експор-

ту – 4,1 млрд дол. США, а у 2014 р. цей показник впав у п'ять разів – до 0,8 млрд дол. США (рис. 4).

Найбільший внесок у загальний експорт давав сегмент: двигуни, турбіни, насоси, який складав у 2012 та 2013 рр. 3,8 млрд дол. США, а у 2014 р. – 3 млрд дол. США (спад на 21%).

Експорт електротехнічної продукції також знизився з 3,2 млрд дол. США у 2012 р. до 2,7 млрд дол. США у 2014 р. Інші сегменти експорту продукції машинобудування залишилися на низькому рівні з невеликим зниженням у 2014 р.

Таким чином, у середньостроковій перспективі необхідно приділити увагу збільшенню обсягів експорту електротехнічної продукції машинобудування до країн ЄС, оскільки саме ця продукція переважає серед інших видів продукції у торгівлі з ЄС. Також своєчасні та комплексні економічні й політичні заходи, спрямовані на збільшення обсягів торгівлі з іншими країнами світу, дадуть додатковий розвиток машинобудівної галузі. У 2013–2014 рр. експорт продукції машинобудування до інших країн світу становив більш 39%, що свідчить про поступову орієнтацію ринку збуту продукції машинобудівної галузі на нові ринки збуту, що дає надію на розвиток галузі.

Глобалізаційні перетворення і розбудова ринкової економіки вимагають впровадження стратегії інноваційного розвитку машинобудівних підприємств, розвиток якої стримується дефіцитом інвестиційних ресурсів, зниженням кредитування реального сектора, відсутністю розвинутої інфраструктури фінансових ринків, недостатньою державною підтримкою НДДКР (науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт) та катастрофічним старінням технічного рівня виробничої основи машинобудівної галузі [6]. При цьому підвищення активності інноваційної діяльності є однією з умов сталого розвитку машинобудівної галузі, але в ринковому середовищі, яке динамічно змінюється, успіх залежить від збільшення обсягів інвестиційних ресурсів та їх ефективного використання.

Машинобудівні підприємства інвестують у власні виробничі потужності вкрай малі фінансові ресурси у порівнянні з промисловим комплексом України в цілому (табл. 4). Така низька частка інвестицій у машинобудування із загального обсягу інвестицій у промисловість свідчить про відсталість промисловості України від країн Центральної та Східної Європи і підтверджує те, що розвиток машинобудівної галузі не є пріоритетним на-

Динаміка та структура зовнішньої торгівлі України продукцією машинобудування [2]

Показник	Усього		У тому числі до країн					
	млрд дол. США	%	СНД		ЄС		Інших країн	
			млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
2011 р.								
Експорт	11,8	100	8,7	73,4	2,1	17,8	1,0	8,8
Імпорт	19,8	100	3,5	17,9	9,3	46,7	7,0	35,4
Сальдо	-8,0	100	5,1		-7,2		-6,0	
2012 р.								
Експорт	13,3	100	9,2	69,2	2,5	19,1	1,6	11,7
Імпорт	22,56	100	3,6	15,9	9,4	41,8	9,5	42,3
Сальдо	-9,2	100	5,6		-6,9		-7,9	
2013 р.								
Експорт	10,6	100	7,0	65,6	2,2	20,4	1,5	14,0
Імпорт	19,5	100	3,2	16,4	8,6	44,3	7,6	39,3
Сальдо	-8,9	100	3,8		-6,4		-6,1	
2014 р.								
Експорт	7,4	100	4,1	55,4	2,3	31,8	1,0	12,8
Імпорт	12,0	100	2,0	16,7	5,3	44,2	4,7	39,1
Сальдо	-4,6	100	2,1		-3,0		-3,7	

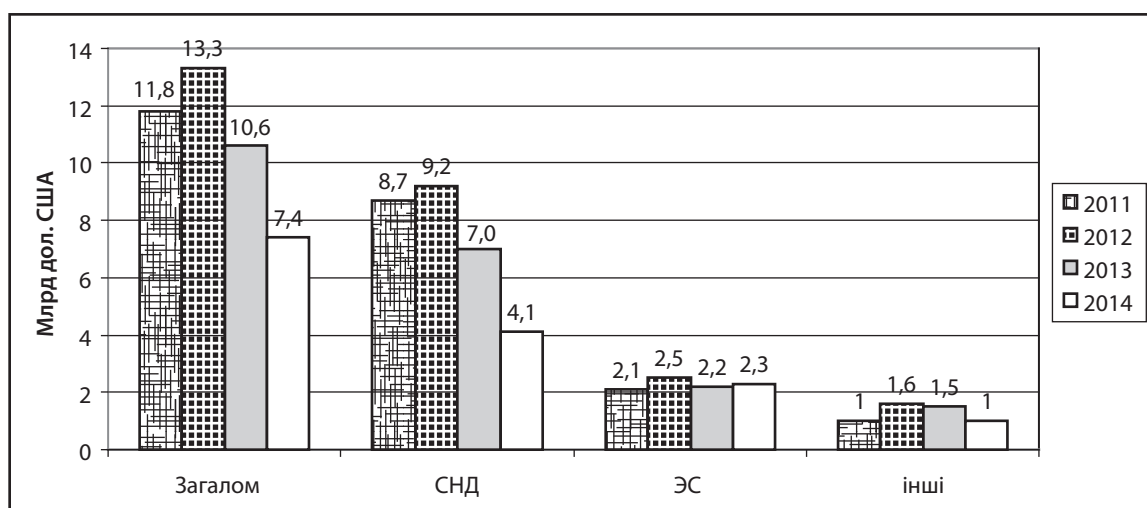

Рис. 3. Експорт продукції машинобудування України за регіонами світу у період 2011–2014 рр. [2]

прямою для держави, хоча традиційно машинобудівний комплекс забезпечує технічне переозброєння господарства, задовольняє споживчий попит населення, створює основу економічного та оборонного потенціалу країни.

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. стала випробуванням для української промисловості та машинобудівної галузі. Промислове виробництво за 2008–2009 рр. становило 27% докризового рівня (2007 р.). Негативні наслідки кризи як для національної економіки в цілому, так і для промисловості зокрема виявилися найбільш масштабними порівняно з іншими країнами. Промислова політика, яка проводиться в Україні, не забезпечує ефективний розвиток національного машинобудування із застосуванням мо-

дернізованої організаційно-технологічної бази та втратила колишні переваги, здобуті в період індустріалізації у складі СРСР.

Індекси інвестицій в основний капітал машинобудування показали пік у 2007 р. і становлять 146,2% до попереднього року та майже триразовий спад – до 57,59% до попереднього року в кризовий 2009 р. При цьому після кризового періоду інвестування в машинобудівний сектор відновлюється і різко зростає вже з 2010 р. до 123,46% у порівнянні з 2009 р., демонструючи сталу тенденцію впродовж трьох років.

Очікувалося, що основними ризиками для роботи промисловості у 2012–2015 рр. можуть стати зростання вартості сировини та енергоносіїв, зміни, пов'язані зі зростанням тарифів на залізничні перевезення, а також-

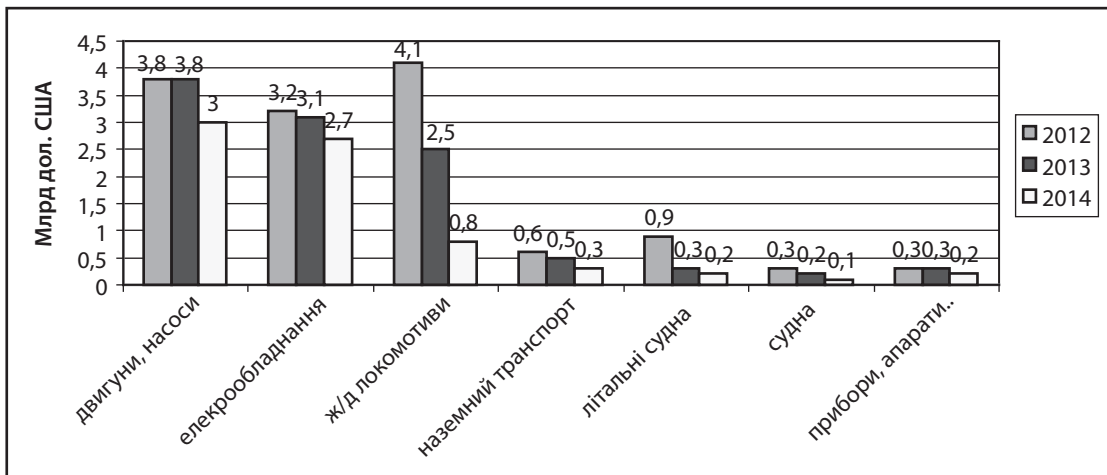

Рис. 4. Експорт продукції машинобудування з України у 2012–2014 рр., млрд дол. США [2]

Таблиця 4

Інвестиції в основний капітал підприємств промисловості та машинобудування [2]

Галузь	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Промисловість, млн грн	64341	76618	57658	58558	86313	91665	101858,3	82743,8
Промисловість,% до попереднього року	143,61	119,08	75,25	101,56	147,40	106,2	100,3	74,3
Машинобудування, млн грн	5340	6189	3564	4400	5888	6800	2271,4	2019,3
Машинобудування, % до попереднього року	146,19	115,90	57,59	123,46	133,82	115,49	80,7	72,6
Машинобудування, % до промисловості	8,3	8,1	6,2	7,5	6,8	7,4	2,2	2,4

можливе посилення фіскального тиску [2]. Однак вже у 2013–2015 рр. різко впали індекси інвестицій в основний капітал підприємств машинобудування (майже в три рази в порівнянні з кризовим 2009 р.), що пов'язано з політичною кризою в країні та анексуванням частини території, воєнними діями на сході України.

Головним джерелом фінансування капітальних вкладень у 2015 р., як і в попередні роки, є власні кошти підприємств, які включають прибуток і амортизацію (рис. 5), що ставить у залежність розвиток підприємств та їх інвестиційну активність від прибутковості.

Аналізуючи вищеприведене, можна дійти висновку, що для розвитку машинобудівної галузі необхідно вирішити проблеми інвестування галузі, зокрема впро-

вадити такі заходи: розширити джерела бюджетного фінансування програм розвитку промисловості (лізинг, залучення коштів на фондовому ринку та ін.); створити умови для підвищення в активах банків частки довгострокового кредитування інвестиційної спрямованості, посилити можливості використання внутрішніх фінансових ресурсів підприємств шляхом податкового стимулювання та відновлення амортизації як джерела формування амортизаційних ресурсів.

Розвиток машинобудування потребує системної державної підтримки, спрямованої на координацію та підтримку інноваційної та інвестиційної діяльності, а також підтримку присутності на пріоритетних експортних ринках збуту.

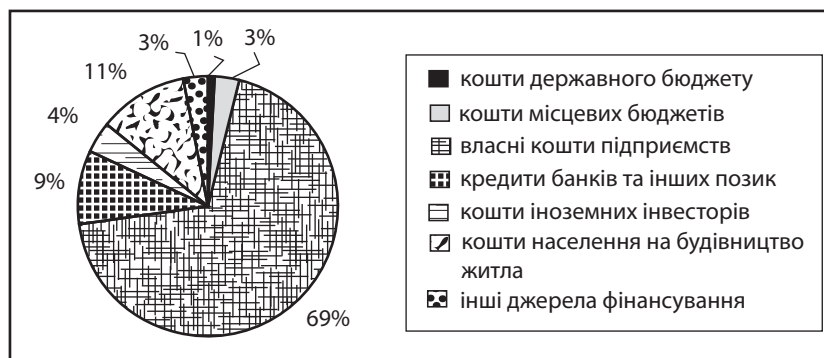

Рис. 5. Капітальні інвестиції за джерелом фінансування у 2015 р. [2]

За оцінками дослідників, ефективність маркетингової діяльності великих машинобудівних підприємств України коливається від дуже низької, коли витрати на збут перевищують отриманий прибуток, до достатньо високих (у декілька разів), що залежить від значних коливань чистого прибутку підприємств та їх витрат на збут [7].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження машинобудівної галузі України показало слабку від'ємну взаємозалежність виробництва транспортних засобів зі зростанням економіки країни, попри значне зростання індексу виробництва транспортних засобів та устаткування у 2015 р., що підтверджує загальну динаміку зростання ВВП країни у національній валюті. Частка машинобудування в структурі промислового виробництва України у 2 – 2,5 разу менша, ніж у розвинутих країнах, що і є, на наш погляд, основною причиною відставання української промисловості за технічним рівнем від промислово розвинутих країн.

Ефективна економічна діяльність як окремого підприємства, так і галузі машинобудування загалом, реалізується завдяки здійсненню регулювання інвестиційної діяльності. Для розвитку машинобудівної галузі необхідно вирішити проблеми інвестування галузі. Вибір правильних форм і методів регулювання діяльності суб'єктів господарювання в галузі машинобудування забезпечить активну інвестиційну політику та ефективну господарську діяльність підприємств.

Оцінюючи тенденції зовнішньої торгівлі та характер чинників, які закладаються в основу економічної політики України на перспективу, є підстави вважати, що показники зовнішньої торгівлі України з країнами СНД продукцією машинобудування будуть знижуватися, тому пріоритетом для підприємств машинобудування є пошук нових ринків збуту продукції. Ефективні методи планування зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудівної галузі національного господарства України дадуть змогу вирішити питання усунення дисбалансу та вдосконалення структури експорту продукції та послуг і збільшення в них наукомісткої складової. Таким чином, на збут підприємства покладається нове завдання щодо розробки стратегії проникнення продукції машинобудування на нові, міжнародні ринки збуту, що потребує додаткового дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Амоша А. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу / А. Амоша, В. Вишнеvский, Л. Збаразская // Экономика Украины. – 2009. – № 11. – С. 4–14; № 12. – С. 4–12.
2. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – 326 с.
4. Барташевська Ю. М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю. М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 19–25.

5. Алімов О. М. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алімов, О. І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В. І. Ляшенка ; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – 798 с.

6. Ткачова Н. П. Машинобудування України: сучасний стан та перспективи розвитку конкурентних переваг / Ткачова Н. П. // Збірник наукових праць «Вісник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – № 25. – С. 138–150.

7. Данько Т. В. Сучасний стан та перспективи розвитку маркетингової діяльності машинобудівних підприємств / Данько Т. В., Баранова Г. В., Ларионов В. О., Арутюнян Г. А. // Збірник наукових праць «Вісник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2009. – № 17.

8. Волков Д. П. Аналіз збутової діяльності машинобудівних підприємств у період структурних трансформацій / Д. П. Волков // Вісник Криворізького економічного інституту. – 2011. – № 2. – С. 108–111.

Науковий керівник – Данько Т. В., кандидат економічних наук, професор кафедри менеджменту ЗЕД та фінансів Національного технічного університету «Харківській політехнічний інститут»

REFERENCES

Amosha, A., Vishnevskiy, V., and Zbarazskaya, L. "Promyshlennaya politika Ukrainy: kontseptualnyye orientiry na srednesrochnuyu perspektivu" [Industrial policy: conceptual guidelines for the medium term]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2009): 4-14; no. 12 (2009): 4-12.

Alimov, O. M. et al. *Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy* [The first phase of modernization of economy of Ukraine: experience and problems]. Zaporizhzhia: KPU, 2014.

Bartashevskaya, Yu. M. "Rozvytok mashynobuduvannya Ukrainy: stan, problemy, perspektivy" [The development of mechanical engineering of Ukraine: state, problems, prospects]. *Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (8) (2010): 19-25.

Danko, T. V. "Suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku marketingovoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv" [Modern state and prospects of development of marketing activity of machine-building enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats "Visnyk NTU "KhPI": Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva*, no. 17 (2009).

Khariv, P. S. *Innovatsiina diialnist pidpriemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiinykh protsesiv* [Innovative activity and economic evaluation of innovative processes]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2010.

Ofitsiyni sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Tkachova, N. P. "Mashynobuduvannya Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku konkurentnykh perevah" [Mechanical engineering of Ukraine: modern state and prospects of development of competitive advantages]. *Zbirnyk naukovykh prats "Visnyk NTU "KhPI": Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva*, no. 25 (2011).

Volkov, D. P. "Analiz zbutovoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv u period strukturnykh transformatsii" [Analysis of sales activity of machine-building enterprises in the period of structural transformations]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU*, no. 2 (2011).

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИДОБУТКУ ПРИРОДНОГО СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

© 2016 БОРЩ Л. М.

УДК 338.12.017:553.9

Борщ Л. М. Оцінка економічної доцільності видобутку природного сланцевого газу в Україні

У статті представлено методичний підхід до оцінки економічної доцільності видобутку природного сланцевого газу за основними сланцевими басейнами в Україні на передінвестиційному етапі. Обґрунтування економічної доцільності видобутку природного сланцевого газу зроблено за методом аналогії на основі побудови економетричних залежностей за основними сланцевими басейнами в США. Проведена економічна оцінка доцільності видобутку природного сланцевого газу передбачала прогнозування собівартості видобутку на гирлі свердловини за різними глибинами та оцінку інвестиційної привабливості за різними агрегатними станами. Апробація представленого методичного підходу була здійснена для Дніпровсько-Донецького та Карпатського сланцевих басейнів, на основі чого зроблено висновок про більш високу інвестиційну привабливість першого з огляду на його колекторські властивості та наявність покладів нетрадиційних вуглеводнів у різних агрегатних станах.

Ключові слова: природний сланцевий газ, собівартість видобутку, інвестиційна привабливість.

Рис.: 3. **Табл.:** 8. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 8.

Борщ Лариса Михайлівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 338.12.017:553.9

UDC 338.12.017:553.9

Борщ Л. М. Оценка экономической целесообразности добычи природного сланцевого газа в Украине

В статье представлен методический подход к оценке экономической целесообразности добычи природного сланцевого газа по основным сланцевым бассейнам в Украине на прединвестиционном этапе. Обоснование экономической целесообразности добычи природного сланцевого газа сделано по методу аналогии на основе построения эконометрических зависимостей по основным сланцевым бассейнам в США. Проведенная экономическая оценка целесообразности добычи природного сланцевого газа предусматривала прогнозирование себестоимости добычи на устье скважины по различным глубинам и оценку инвестиционной привлекательности по разным агрегатным состояниям. Апробация представленного методического подхода была осуществлена для Днепро-Донецкого и Карпатского сланцевых бассейнов, на основе чего сделан вывод о более высокой инвестиционной привлекательности первого, учитывая его коллекторские свойства и наличие залежей нетрадиционных углеводородов в различных агрегатных состояниях.

Ключевые слова: природный сланцевый газ, себестоимость добычи, инвестиционная привлекательность.

Рис.: 3. **Табл.:** 8. **Формул.:** 3. **Библ.:** 8.

Борщ Лариса Михайловна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Borshch L. M. Evaluation of Economic Feasibility of Production of the Natural Shale Gas in Ukraine

The article provides a methodical approach to evaluating economic feasibility of production of natural shale gas by the major shale basins in Ukraine at the pre-investment stage. The substantiation of economic feasibility of production of the natural shale gas has been done using the method of analogy and on the basis of building econometric dependencies by the basic shale basins in the United States of America. The conducted economic evaluation of feasibility of production of natural shale gas included forecasting as to production costs on the wellhead by different depths and estimation of investment attractiveness as for different aggregative states. An approbation of the presented methodical approach was implemented for the Dnipro-Donetsk and Carpathian shale basins, on the basis of which a conclusion about the higher investment attractiveness of the first basin has been drawn, given its reservoir characteristics and presence of deposits of unconventional hydrocarbons in different aggregative states.

Keywords: natural shale gas, production cost, investment attractiveness.

Fig.: 3. **Tabl.:** 8. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 8.

Borshch Larysa M. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Запаси енергетичних ресурсів є частиною національного багатства кожної країни. Українська економіка є енергодефіцитною, в основному через скудність запасів традиційних родовищ рідких і газоподібних вуглеводнів. Так, за рахунок власних родовищ традиційного природного газу можливо задовольнити тільки 1/3, а традиційної нафти — тільки 1/8 від національного попиту цих енергоресурсів. Відтак, основним джерелом енергозабезпечення їх потреб залишається імпорт. Природно, що монопольна залежність України від Росії викликає об'єктивне прагнення до диверсифікації внутрішніх і зовнішніх джерел цих вуглеводнів.

Найбільш активно зараз розглядаються спільні проекти в газовій сфері: мова йдеться про розробку родовищ традиційного природного газу в акваторіях Чорного та Азовського морів, про наміри України щодо будівництва LNG-терміналу, про збільшення потужностей газових сховищ і про постачання природного газу в

реверсному для національної ГТС напрямі (включаючи віртуальний реверс). Особливо гостро постають питання щодо доцільності розробки нетрадиційних природних газів в Україні. З одного боку, потенційні технічно видобувні ресурси тільки природного сланцевого газу (ПСГ) більше, ніж у 6 разів перевищують розвідані запаси традиційного природного газу (ТПГ), а з іншого, — наявний досвід освоєння американських сланцевих родовищ та наявність значних економічних та екологічних ризиків вимагають більш детального дослідження цієї проблеми стосовно колекторських властивостей сланцевих басейнів в Україні та при поточній кон'юктурі на європейському газовому ринку.

Основою цього дослідження виступають такі праці: Адміністрації енергетичної інформації США [1, 2] в частині оцінки запасів та колекторських властивостей сланцевих басейнів в США та інших країнах світу; Post Carbon Institute [3], а саме — аналіз останніх тенденцій та

прогнозування сланцевого газовидобутку за американськими пляями; Пітсбургського університету США [4, 5] з позиції оцінки витрат та ефективності видобутку ПСГ; Deutsche Bank [6] щодо особливостей оцінки інвестиційної привабливості його видобутку; а також праці вітчизняних дослідників, зокрема Кизима М. О., Лелюка О. В. [7] з огляду на питання визначення перспектив освоєння Юзівського майданчику Дніпровсько-Донецького сланцевого басейну, а також ключових тенденцій на національному газовому ринку та їх значення розвитку нетрадиційної індустрії в Україні; Кауфмана А. А. [8] за напрямками систематизації американського досвіду в нетрадиційному газовидобутку та перспектив розгортання сланцевої революції в інших країнах світу.

Сьогодні актуальність реалізації цього напрямку значно знизилася. Водночас, будь-якого комплексного аналізу, що визначає доцільність розвитку нетрадиційного газовидобутку в Україні, виконано не було. Ця стаття спрямована на усунення цього недоліку та оцінку економічної доцільності розробки українських сланцевих басейнів.

Метою статті є обґрунтування методичного підходу до оцінки економічної доцільності видобутку природного сланцевого газу в Україні на передінвестиційному етапі.

АЕІ США оцінила технічно видобувні ресурси ПСГ в Україні в обсязі 3,6 трлн куб. м, які розташовані на території двох перспективних сланцевих басейнів: у Дніпровсько-Донецькому – 59% та Карпатському – 41% [2]. Перспективи освоєння цих басейнів визначаються геологічними, економічними та екологічними особливостями. У цій роботі пропонується методичний підхід до оцінки економічної доцільності розробки цих басейнів, який складається з восьми етапів (рис. 1).

Так, на першому етапі аналіз досвіду видобутку ПСГ у США дозволив визначити такі ключові тенденції [7, 8]:

1) собівартість видобутку ПСГ є значною вищою у порівнянні з ТПГ, що пов'язано з проведенням масштабних геологорозвідувальних робіт з використанням тривимірної сейсмозв'язки, використанням технології горизонтального буріння (капітальні витрати), а також проведенням багатоступеневих гідророзривів низькопористих сланцевих пластів;

2) життєвий цикл горизонтальних свердловин з видобутку НПП є значно коротшим (близько 5 років), аніж для свердловин з видобутку ТПГ і характеризується стрімко падаючим дебітом (від 74% до 82% за перші три роки);

3) видобуток ПСГ вимагає проведення широкомасштабних і дорогих заходів екологічного характеру, пов'язаних із додатковими очищенням пластових вод, меліорацією ґрунту та утилізацією відпрацьованих водних стоків та ін.;

4) видобуток неконвенційних вуглеводнів часто супроводжується супутньою продукцією, перерозподіл витрат між якими дозволяє значно знизити собівартість видобутку на гирлі свердловини;

5) індустрія нетрадиційного газовидобутку в США є високочутливою до динаміки цінних індикаторів: низькі спотові ціни на сиру нафту та природний газ обумовлюють згортання сланцевого бізнесу в США.

Загалом, АЕІ прогнозує зростання видобутку природного газу в США до 1,1 трлн куб. м, тобто ще на 55% до 2040 р., основну частку якого має покривати ПСГ (47%). Однак фактичні дані щодо видобутку ПСГ за сьома основними сланцевими басейнами США (що забезпечують 88% від його загального обсягу видобутку) засвідчують про малоімовірність таких форсайт-прогнозів. Більшість сланцевих басейнів США (окрім Marcellus, EagleFord та Bakken) перетнули межу пікового (максимального) рівня видобутку ще до 2015 р., а для підтримки поточного обсягу видобутку ПСГ необхідно щороку бурити більше 8000 нових, на що необхідно витратити 48 млрд дол. США.

Рис. 1. Логічна схема методичного підходу до оцінки економічної доцільності видобутку ПСГ в Україні

Зазначеною організацією було проведено систематизацію даних за сланцевими басейнами 46 країн світу, з-поміж яких є і Україна (табл. 1).

Представлені в табл. 1 дані дозволяють виділити дві принципові відмінності українських басейнів ПСГ від американських аналогів: по-перше, значно більша глибина залягання сланців (мінімальна глибина залягання – 1000 м, середня – 3500 м, максимальна – 5000 м); по-друге, низька пористість порід (у Карпатському – 4,0%, у Дніпровсько-Донецькому – 6,0%, тоді як в найбільшому північноамериканському басейні Marcellus – 10,0%). Окрім цього, у Карпатському басейні спостерігається низький вміст органічних речовин і невисокий пластовий тиск. Водночас в українських басейнах має місце достатня потужність пластів і порівняно з розмірами території великі обсяги запасів ПСГ. Ці характеристики значною мірою і визначають інвестиційну привабливість видобутку ПСГ в Україні. Однак відсутність підтверджених даних на основі геолого-розвідувальних робіт (сейсмічних досліджень і розвідувального буріння) щодо геофізичних та геохімічних умов залягання і запасів ПСГ в Україні дає можливість тільки для приблизного розрахунку собівартості його видобутку, спираючись на економіко-математичні методи і дані по економіці видобутку ПСГ у США за методом аналогії.

Спираючись на дані досліджень Deutsche Bank [6] щодо родовищ ПГС в США, була побудована ступене-

ва залежність сумарного виходу з однієї свердловини (Y , млн куб. м) від пористості сланцевих порід (X_1 , %), градієнта тиску (X_2 , psi / ft) і запасів на 1 кв. км (X_3 , млн куб. м):

$$Y = 0,069 \times X_1^{-0,302} \times X_2^{0,764} \times X_3^{0,791}. \quad (1)$$

Прийнятні значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,944$) і середньої відносної помилки ($\epsilon = 13\%$) дозволяють використовувати цю модель для прогнозування можливого сумарного виходу зі свердловин у межах українських басейнів. Таким чином, можливий вихід з однієї свердловини (EUR) у Карпатському басейні може становити 70 млн куб. м, а в Дніпровсько-Донецькому – 120 млн куб. м за умови експлуатації свердловини терміном 30 років. Однак, як засвідчує досвід США, життєвий цикл експлуатації горизонтальних свердловин з видобутку ПСГ є значно меншим і становить приблизно 5 років [3].

Використовуючи дані щодо сумарного видобутку з однієї свердловини і спираючись на наявний досвід видобутку в США (на кінець першого року відзначається падіння на 65% від початкового дебіту, на кінець 2-го року – 45% від залишкового, на кінець 3-го і 4-го років – ще по 30%, а починаючи з 5-го року і далі падіння дебіту становить 10% від попереднього року [3, 6]), можна спрогнозувати щорічні обсяги видобутку та дебіт свердловин для двох українських сланцевих басейнів (табл. 2).

Таблиця 1

Колекторські властивості сланцевих басейнів в Україні [2]

Басейн	Карпатський басейн	Дніпровсько-Донецький басейн		
Общая площадь, кв. км	181300	60000		
Перспективна площа, кв. км	41640	3780	6940	15560
у т. ч. на території України	29830	3780	6940	15560
Чиста органічна товщина, м	120	100	100	100
Глибина, м				
у т. ч.				
мінімальна	1000	1000	1000	1000
максимальна	5000	5000	5000	5000
середня	3000	3350	3660	3960
Пластовий тиск	Нормальний	Нормальний	Помірно надлишковий	Помірно надлишковий
Середній вміст органіки, %	2,0	4,5	4,5	4,5
Термічна зрілість, %	2,5	0,9	1,15	2
Пористість, %	4,0	6,0	6,0	6,0
Вміст глини	Середній	Низький	Низький	Низький
Газова фаза	Сухий газ	Асоційований газ	Вологий газ	Сухий газ
Геологічні запаси, трлн куб. м	10,3	0,4	1,8	6,6
Технічно видобувні запаси газу, трлн куб. м	2,1	0,04	0,4	1,7
у т. ч. на території України	1,5	0,04	0,4	1,7
Технічно видобувні запаси нафти/газового конденсату, млрд бар.	–	0,66	0,48	–

Прогнозні обсяги видобутку сухого ПСГ на 1 свердловину в межах українських басейнів

Рік	Щорічне падіння дебіту, %	Карпатський басейн				Дніпровсько-Донецький басейн			
		Дебіт, тис. куб. м/добу			Річний обсяг видобутку, млн куб. м	Дебіт, тис. куб. м / добу			Річний обсяг видобутку, млн куб. м
		на початок року	на кінець року	середньорічний		на початок року	на кінець року	середньорічний	
1	65	71	24,9	48	17,5	122	42,7	82,4	30,1
2	45	24,9	13,7	19,3	7	42,7	23,5	33,1	12,1
3	30	13,7	9,6	11,7	4,3	23,5	16,5	20	7,3
4	30	9,6	6,7	8,2	3	16,5	11,6	14,1	5,1
5	10	6,7	6	6,4	2,3	11,6	10,4	11	4
Усього за 5 років		-	-	-	34,1	-	-	-	58,6
Частка від EUR		-	-	-	49%	-	-	-	49%

Виходячи з наведених розрахунків, видобуток сухого ПСГ у Дніпровсько-Дніпровському басейні буде характеризуватися середнім початковим дебітом (≈ 122 тис. куб. м/добу) і малим у Карпатському басейні (≈ 71 тис. куб. м/добу). Отже, загальний обсяг видобутку ПСГ за 1-й рік експлуатації свердловини в Карпатському басейні складе 17,5 млн куб. м, а в Дніпровсько-Дніпровському басейні – 30,1 млн куб. м, а сумарний обсяг видобутку за 5 років складе 34,1 млн куб. м і 58,6 млн куб. м відповідно (49% від EUR). Такі порівняно невеликі обсяги газовидобутку обумовлюють необхідність буріння великої кількості свердловин для задоволення власних потреб. Виходячи із середньої площі, необхідної для буріння однієї свердловини в США (2,6 кв. км), на території Дніпровсько-Донецького басейну можна пробурити 5 980 свердловин, а на території Карпатського басейну – 11480 свердловин. Однак фактично дані значення будуть значно нижчими, зважаючи на густоту заселення цих територій.

У табл. 3 узагальнено витрати на видобуток за басейнами ПСГ США, порівнюючи які з колекторськими параметрами цих басейнів, можна визначити ряд залежностей.

Згідно з даними в табл. 3, операційні витрати на видобуток ПСГ варіюються від 32 до 66 дол. США/тис. куб. м. Передбачається, що широкий розмах за цією статтею витрат пояснюється різними геохімічними умовами басейнів, зокрема пористістю тугих колекторів і вмістом вуглеводнів. Представлена залежність (2) між пористістю колекторів (X) і операційними витратами на видобуток (Y) ПСГ за основними басейнами США свідчить, що зі збільшенням пористості операційні витрати на видобуток ПСГ скорочуються в ступеневій залежності:

$$Y = 148,34 \times x^{-0,602} \quad (2)$$

$$R^2 = 0,661.$$

Так, якщо середня пористість сланцевих колекторів басейну Barnett Shale становить 4,5%, то операційні витрати на видобуток СПГ є найвищими і становлять більше 66 дол. США/тис. куб. м. Підтверджує зворотню тенденцію між цими показниками і дані басейну Marcellus: при середній пористості в 10% операційні витрати на видобуток сланцевого газу складають всього 32 дол. США на 1 тис. куб. м.

Наведені в табл. 1 дані щодо пористості сланцевих басейнів в Україні та представлена економетрична залежність дозволяють зробити припущення про значне зростання операційних витрат на видобуток ПСГ у порівнянні з американськими аналогами. Так, для Карпатського басейну операційні витрати на видобуток ПСГ складуть 64,5 дол. США/тис. куб. м, а для Дніпровсько-Донецького басейну – 50,5 дол. США/тис. куб. м.

Спираючись на представлені в табл. 3 дані, слід також відзначити значний розмах варіації в капітальних витратах на видобуток ПСГ між басейнами США: від 3,1 до 11 млн дол. США на 1 свердловину. Основною причиною різниці в капітальних витратах на будівництво однієї свердловини вважається різна глибина залягання сланцевих колекторів. Так, якщо в межах басейну Barnett Shale цей показник варіюється від 1900 до 2800 м, то в басейні Woodford його середні значення вже сягають 4000 м. Отже, можна висунути гіпотезу про залежність капітальних витрат на будівництво однієї свердловини та глибиною залягання покладів сланців, яка може бути виражена у виді економіко-математичної залежності (3):

$$Y = 0,74 \times e^{0,0006x} \quad (3)$$

$$R^2 = 0,766,$$

Таблиця 3

Витрати на видобуток ПСГ за басейнами США [6]

Стаття витрат	Barnett	Fayetteville	Haynesville	Marcellus	Woodford
Капітальні витрати на свердловину, млн дол. США	3,1	3,2	7	3,75	10,7
Операційні витрати на свердловину, дол./ тис. куб. м	66,07	46,43	53,57	32,14	44,64
Витрати на дослідження і розробку, дол. США/тис. куб. м	45,0	65,0	61,1	50,7	77,9

де Y – капітальні витрати на одну свердловину, млн дол. США;

x – глибина залягання сланцевих колекторів, м.

Спираючись на представлену експоненціальну залежність, можна припустити, що капітальні витрати для українських басейнів будуть варіювати від 1,35 до 14,87 млн дол. США на свердловину, при середній величині 6 млн дол. США (рис. 2).

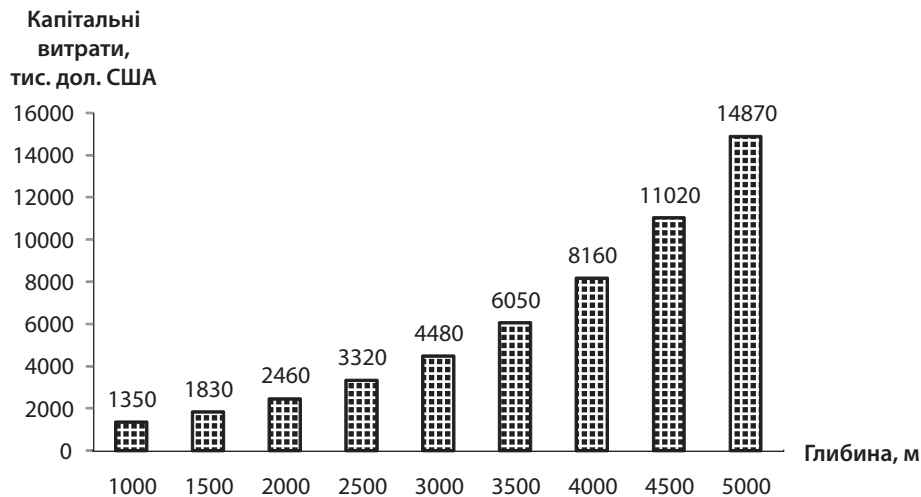

Рис. 2. Динаміка капітальних витрат на 1 свердловину залежно від глибини залягання сланцевих колекторів

Витрати на дослідження і розробку українських родовищ ПСГ були оцінені за середніми витратами для американських басейнів і складають 61,5 дол. США / тис. куб. м.

Ґрунтуючись на представлених розрахунках і застосовуючи виробничий метод амортизації для газових свердловин, можна спрогнозувати собівартість видобутку природного газу «на гирлі свердловини» для українських родовищ (табл. 4).

Таблиця 4

Прогнозна собівартість видобутку сухого ПСГ «на гирлі свердловини» для українських басейнів

Глибина залягання, м	Прогнозна собівартість видобутку сухого ПСГ «на гирлі свердловини», дол. США / тис. куб. м	
	Дніпровсько-Донецький басейн	Карпатський басейн
1000	135	166
1500	143	180
2000	154	198
2500	169	223
3000	188	257
3500	215	303
4000	251	365
4500	300	449
5000	366	562

Наведені розрахунки дозволяють зробити висновок, що собівартість ПСГ «на гирлі свердловини» для

Дніпровсько-Донецького басейну буде знаходитися в межах 135–366 дол. США/тис. куб. м; а для Карпатського басейну – 166–562 дол. США/тис. куб. м.

Оцінка інвестиційної привабливості проектів з видобутку нетрадиційного природного газу в Україні проводилася за міжнародновизнаними критеріями (чистим дисконтованим доходом, терміном окупності, індексом доходності, беззбитковою ціною) та здійснена

за рівня спотової ціни природного газу на рівні 400 дол. США/тис. куб. м (середня ціна імпорту природного газу в Німеччині у 2014 р.). Результати оцінки представлені в табл. 5, виходячи з яких можна зробити висновок, що видобуток ПСГ у Дніпровсько-Донецькому басейні буде доцільним до глибини 5000 м, а в Карпатському – до 4000 м.

Враховуючи, що ціна природного газу на кінець 2015 р. знизилася до 200 дол. США/тис. куб. м, то Карпатський басейн розробляти недоцільно, а Дніпровсько-Донецький слід розробляти до глибини 3500 м. Однак ні геологічні, ні технічно видобуті запаси не відомі за різними глибинами, але відомо, що вміст газу в сланцях зростає зі збільшенням глибини їх залягання [3, 4], тому настільки малі глибини наврядчи матимуть промислові обсяги ПСГ.

Якщо в межах Карпатського басейну міститься тільки сухий газ, то ПСГ Дніпровсько-Донецького басейну має різні газові фази (див. табл. 1). Припускається, що видобуток вологого/асоційованого з нафтою ПСГ є більш інвестиційно привабливим, оскільки частина витрат відноситься на собівартість дорогої супутної продукції – газового конденсату або нафти. Ґрунтуючись на попередніх розрахунках, визначимо економічну доцільність видобутку ПСГ з урахуванням різних газових фаз. У табл. 6 представлено графіки видобутку вологого та асоційованого видів газів з урахуванням нафти та газового конденсату. Можливий вихід з 1 газоконденсатної свердловини становить 102 млн куб. м ПСГ і 106 тис. бар. газоконденсату, а з 1 нафтогазової свердловини – 518 тис. бар. нафти і 32 млн куб. м ПСГ.

Оцінка інвестиційної привабливості видобутку сухого ПСГ за сланцевими басейнами в Україні *

Глибина залягання, м	Дніпровсько-Донецький басейн				Карпатський басейн			
	Чистий дисконтований дохід, тис. дол. США	Термін окупності інвестицій, років	Індекс доходності інвестицій, дол. США/дол. США	Беззбиткова ціна ПСГ, дол. США /тис. куб. м	Чистий дисконтований дохід, тис. дол. США	Термін окупності інвестицій, років	Індекс доходності інвестицій, дол. США/дол. США	Беззбиткова ціна ПСГ, дол. США/тис. куб. м
1000	13996	0,4	11,37	137	7131	0,8	6,28	170
1500	13526	0,6	8,39	146	6654	1,1	4,64	185
2000	12883	0,8	6,24	158	6039	1,4	3,45	205
2500	12006	1,1	4,62	158	5185	2,0	2,56	205
3000	10888	1,5	3,43	196	4026	2,6	1,90	271
3500	9307	2,0	2,54	225	2457	3,6	1,41	321
4000	7197	2,7	1,88	265	343	4,8	1,04	389
4500	4327	3,6	1,39	319	-2521	6,5	0,77	481
5000	461	4,8	1,03	391	-6374	8,8	0,57	606

Примітка: * – ставка дисконтування 5%.

Таблиця 6

Прогнозні обсяги видобутку вологого та асоційованого з нафтою ПСГ на 1 свердловину в межах Дніпровсько-Донецького басейну

Рік	Щорічне падіння дебіту, %	Дебіт, тис. куб. м/добу			Річний обсяг видобутку, млн куб. м	Дебіт, бар./добу			Річний обсяг видобутку, тис. бар.
		на початок року	на кінець року	середньо-річний		на початок року	на кінець року	середньо-річний	
Вид вуглеводнів		ПСГ				Газоконденсат			
1	65	104	36,4	70,2	25,6	108	37,8	72,9	26,6
2	45	36,4	20	28,2	10,3	37,8	20,8	29,3	10,7
3	30	20	14	17	6,2	20,8	14,6	17,7	6,5
4	30	14	9,8	11,9	4,3	14,6	10,2	12,4	4,5
5	10	9,8	8,8	9,3	3,4	10,2	9,2	9,7	3,5
Усього за 5 років		-	-	-	49,8	-	-	-	51,8
Частка від EUR		-	-	-	49%	-	-	-	49%
Вид вуглеводнів		Нафта				ПСГ			
1	65	531	185,9	358,5	130,9	32	11,2	21,6	7,9
2	45	185,9	102,2	144,1	52,6	11,2	6,2	8,7	3,2
3	30	102,2	71,5	86,9	31,7	6,2	4,3	5,3	1,9
4	30	71,5	50,1	60,8	22,2	4,3	3	3,7	1,4
5	10	50,1	45,1	47,6	17,4	3	2,7	2,9	1,1
Усього за 5 років		-	-	-	254,8	-	-	-	15,5
Частка від EUR		-	-	-	49%	-	-	-	49%

Як видно з даних табл. 6, сумарний обсяг видобутку за 5 років складе приблизно 50 млн куб. м ПСГ і 52 тис. бар. газоконденсату. Виходячи із загальної перспективної площі території басейну з покладами вологого ПСГ (6940 кв. км), у цьому басейні можна пробурити 2680 газоконденсатних свердловин.

Сумарний обсяг видобутку на сланцевих нафтогазових свердловинах за 5 років складе приблизно 255 тис. бар. сланцевої нафти і 15,5 млн куб. м асоційованого з нею ПСГ. Виходячи із загальної перспективної площі території басейну з покладами асоційованого ПСГ (3780

кв. м), у цьому басейні можна пробурити 1460 нафтогазових свердловин.

Для розрахунку собівартості на «гирлі свердловини» за видами продукції використовуємо метод розподілу витрат, де як коефіцієнт перерахунку виступатиме спотова ціна на конкретний вид вуглеводнів: для природного газу – 400 дол. США/тис. куб.м, а для нафти і газового конденсату – 100 дол. США/бар. У табл. 7 представлена оцінка собівартості видобутку сланцевих вуглеводнів у Дніпровсько-Донецькому басейні.

Отже, мінімальна беззбиткова ціна видобутку нетрадиційного природного газу буде на глибині 1000 м для асоційованого з нафтою природного газу та складе 27 дол. США/тис. куб. м, тоді як максимальна беззбиткова ціна – на глибині 5000 м дорівнюватиме 93 дол. США/тис. куб. м. Тобто навіть за поточного рівня спотових цін на цей вид вуглеводнів його видобуток буде економічно доцільним на всіх глибинах. Однак, зважаючи на поточне значення цін на нафту на кінець 2015 р. у розмірі 50 дол. США/бар., розробляти покла-

Таблиця 7

Прогнозна собівартість видобутку ПГС «на гирлі свердловини» на території Дніпровсько-Донецького басейну

Глибина залягання, м	Прогнозна собівартість «на гирлі свердловини»				
	Газові свердловини	Газоконденсатні свердловини		Нафтогазові свердловини	
	ПГС, дол. США / тис. куб. м	ПГС, дол. США / тис. куб. м	Газоконденсат, дол. США/бар.	Нафта, дол. США/бар.	ПГС, дол. США / тис. куб. м
1000	135	107	4,8	19,4	27
1500	143	113	5,1	21,1	29
2000	154	122	5,5	23,5	32
2500	169	134	6,0	25,9	36
3000	188	149	6,7	29,2	40
3500	215	170	7,7	34,8	48
4000	251	198	9,0	41,3	57
4500	300	237	10,7	50,2	69
5000	366	289	13,1	62,4	86

Відтак, наявність більш дорогої, в ринковому вимірі, товарної продукції в свердловині істотно позначиться на собівартості видобутку ПГС у бік її зменшення. Найбільш економічно доцільно розробляти поклади ПГС, асоційованого зі сланцевою нафтою, оскільки його собівартість знаходитиметься в діапазоні 27–86 дол. США/тис. куб. м, тоді як собівартість сланцевої нафти коливатиметься в межах 19,4–62,4 дол. США/тис. куб.м. Розробка родовищ вологого ПГС дозволить знизити собівартість його видобутку (від рівня цін сухого ПГС) у середньому на 21 %.

Оцінка інвестиційної привабливості дозволяє зробити висновок, що як газоконденсатні, так і нафтогазові родовища будуть економічно доцільними для розробки за обраних спотових цін (табл. 8). Період окупності газоконденсатних родовищ коливається в межах від 5 місяців при глибині 1000 м до 4 років при глибині 5000 м, тоді як цей показник для нафтогазових родовищ складатиме від 4 місяців до 3 років.

Індекс дохідності для газоконденсатних родовищ знаходиться в діапазоні 1,3–13,8 дол. США на 1 дол. США капіталовкладень, для нафтогазових родовищ – 1,7–18,5 дол. США на 1 дол. США капіталовкладень залежно від глибини залягання сланцевих колекторів. Однак різке зниження цін у 2015 р. як на нафту, так і на природний газ вимагає розрахунку беззбиткових цін, за яких проекти видобутку ПГС та рідких вуглеводнів будуть економічно доцільними (рис. 3).

ди сланцевої нафти буде доцільно до глибини приблизно 4250 м.

Для газоконденсатних родовищ беззбиткова ціна видобутку коливається в діапазоні від 108 до 309 дол. США/тис. куб. м, тобто за поточного рівня цін у 200 дол. США/тис. куб. м економічно доцільним будуть поклади на глибині не більше 2000 м.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами оцінки економічної доцільності видобутку ПГС в Україні можна зробити такі висновки:

1) в Україні є два сланцеві басейни – Карпатський та Дніпровсько-Донецький. На території першого басейну зосереджено поклади тільки сухого ПГС (1,5 трлн куб. м), тоді як другий містить поклади як сухого (1,7 трлн куб. м), так і вологого (0,4 трлн куб. м) та асоційованого з нафтою ПГС (0,04 трлн куб. м). До того ж, Карпатський басейн має невисокий пластовий тиск та низьку пористість, тоді як Дніпровсько-Донецький басейн характеризується помірно надлишковим тиском та помірно високою пористістю;

2) вищезазначені чинники обумовлюють різні значення максимально можливого виходу з однієї свердловини та її первинного дебіту: для Карпатського басейну ці значення складають 70 млн куб. м та 71 тис. куб. м на добу відповідно, а для Дніпровсько-Донецького басейну – 120 млн куб. м і 122 тис. куб. м на добу;

Оцінка інвестиційної привабливості видобутку вологого та асоційованого ПСГ в Дніпровсько-Донецькому басейні *

Глибина залягання, м	Газоконденсатні свердловини			Нафтогазові свердловини		
	Чистий дисконтований дохід, тис. дол. США	Термін окупності інвестицій, років	Індекс доходності інвестицій, дол. США/дол. США	Чистий дисконтований дохід, тис. дол. США	Термін окупності інвестицій, років	Індекс доходності інвестицій, дол. США/дол. США
1000	17279	0,4	13,8	23634	0,3	18,5
1500	16806	0,5	10,2	23126	0,4	13,6
2000	16166	0,7	7,6	22384	0,5	10,1
2500	15294	0,9	5,6	21593	0,7	7,5
3000	14164	1,2	4,2	20536	0,9	5,6
3500	12586	1,6	3,1	18783	1,2	4,1
4000	10476	2,2	2,3	16712	1,6	3,0
4500	7609	3,0	1,7	13875	2,2	2,3
5000	3747	4,0	1,3	10016	3,0	1,7

Примітка: * – ставка дисконтування 5%.

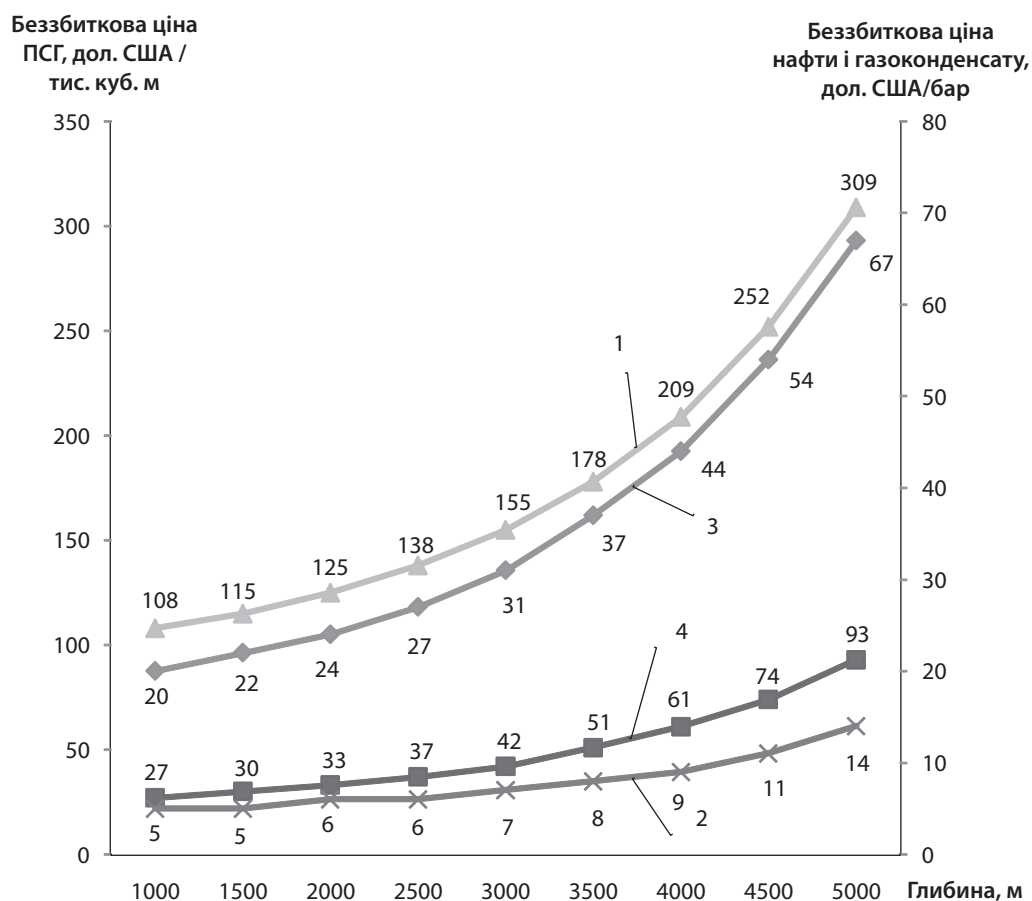

Рис. 3. Динаміка беззбиткових цін газоконденсатних і нафтогазових родовищ у Дніпровсько-Донецькому басейні

1 – вологий ПСГ; 2 – газоконденсат; 3 – сланцева нафта; 4 – асоційований з нафтою ПСГ.

3) враховуючи існуючий досвід США з видобутку ПСГ, капітальні витрати на видобутку ПСГ у Україні залежно від глибини свердловини складатимуть від 1,35 до 14,87 млн дол. США. Операційні витрати, які розраховано виходячи з пористості українських та американських басейнів також за методом аналогії, для Карпат-

ського басейну складуть 60,5 дол. США/тис. куб. м, а для Дніпровсько-Донецького басейну – 54,5 дол. США/тис. куб. м. Витрати на геолого-розвідувальні роботи порівняні до середніх витрат за американськими плеями;

4) зважаючи на те, що фактичний строк служби горизонтальних свердловин з видобутку ПСГ не пере-

вище 5 років, було спрогнозовано собівартість ПСГ «на гирлі свердловини», яка для Дніпровсько-Донецького басейну дорівнюватиме 135–366 дол. США/тис. куб. м, а для Карпатського басейну – 166–562 дол. США/тис. куб. м залежно від глибини залягання сланцевих колекторів;

5) на основі оцінки інвестиційної привабливості видобутку сухого ПСГ за обома басейнами визначено, що термін окупності проектів з видобутку ПСГ у Дніпровсько-Донецькому басейні знаходиться в межах фактичного строку експлуатації свердловин, тоді як в Карпатському басейні проекти нижче 4000 м мають термін окупності понад 5 років і тому вважаються економічно недоцільними до впровадження;

6) розрахунки інвестиційної привабливості проектів з видобутку ПСГ проводилися за спотовими цінами, що мали місце у 2014 р.: природний газ – 400 дол. США/тис. куб. м і сира нафта – 100 дол. США/бар. Різне зниження рівня спотових цін у 2015 р. – до 200 дол. США/тис. куб. м природного газу та 50 дол. США/бар. нафти – дозволяє визначити, що економічно доцільно розробляти поклади сухого ПСГ у Дніпровсько-Донецькому басейні до глибини 3500 м, тоді як Карпатський басейн взагалі розробляти не вигідно;

7) наявність у Дніпровсько-Донецькому басейні покладів вологого та асоційованого з нафтою ПСГ дає можливість знизити собівартість його видобутку за рахунок розподілу витрат між різними вуглеводнями. Відтак, собівартість видобутку вологого ПСГ у цьому басейні знаходитиметься в діапазоні 107–289 дол. США/тис. куб. м (беззбиткова ціна складатиме 108–309 дол. США/тис. куб. м), а асоційованого з нафтою ПСГ 27–86 дол. США/тис. куб. м (беззбиткова ціна 27–93 дол. США/тис. куб. м);

8) проведені розрахунки прогнозованої собівартості ПСГ враховували лише витрати на гирлі свердловини та не враховували витрати з його очищення, транспортування та розподілу та маржу. Тому слід вважати, що наведені значення є мінімальними. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. U. S. Crude Oil and Natural Gas Proved Reserves, 2013 [Electronic resource] / US Energy Information Administration. – Mode of access : <http://www.eia.gov/naturalgas/crudeoilreserves/pdf/uscrudeoil.pdf>

2. Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources [Electronic resource] / US Energy Information Administration. – Mode of access : https://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/archive/2013/pdf/fullreport_2013.pdf

3. Hughes, J. D. Drilling Deeper. A reality check on U. S. Government Forecasts for a Lasting Tight Oil & Shale Gas Boom [Electronic resource] / J. David Hughes / Post Carbon Institute. – Mode of access : http://www.postcarbon.org/wp-content/uploads/2014/10/Drilling-Deeper_FULL.pdf

4. Hefley, W. E. The Economic Impact of the Value Chain of a Marcellus Shale Well [Electronic resource] / William E. Hefley // Pitt Business Working Papers, 2011. – Mode of access : <http://www.business.pitt.edu/faculty/papers/PittMarcellusShaleEconomics2011.pdf>

5. Seydor, Shaun M. Understanding the Marcellus Shale Supply Chain [Electronic resource] / Shaun M. Seydor // Pitt Business Working Papers, 2012. – Mode of access : http://www.catalystconnection.org/admin/uploads/pitt_understanding_the_marcellus_shale_supply_chain_may_2012.pdf

connection.org/admin/uploads/pitt_understanding_the_marcellus_shale_supply_chain_may_2012.pdf

6. From Shale To Shining Shale. A primer on North American natural gas shale plays [Electronic resource] / Deutsche Bank. – Mode of access : <http://www.renewwisconsin.org/pdf/shaletoshiningshale.pdf>

7. Кизим М. О. Нетрадиційний природний газ у світі та Україні: запаси та перспективи видобутку : монографія / М. О. Кизим, О. В. Лелюк. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 156 с.

8. Кауфман Л. Л. Добыча сланцевого газа (обзор зарубежного опыта) : монография / Л. Л. Кауфман, Н. И. Кульдыркаев, Б. А. Лысиков ; под общ. ред. Л. Л. Кауфмана. – Донецк : Государственное издательство Донбасса, 2011. – 263 с.

Науковий керівник – Хаустова В. Є., доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник НДЦ ІПР НАН України (Харків)

REFERENCES

“From Shale To Shining Shale. A primer on North American natural gas shale plays”. <http://www.renewwisconsin.org/pdf/shaletoshiningshale.pdf>

Hughes, J. D. “Drilling Deeper. A reality check on U. S. Government Forecasts for a Lasting Tight Oil & Shale Gas Boom” Post Carbon Institute. http://www.postcarbon.org/wp-content/uploads/2014/10/Drilling-Deeper_FULL.pdf

Hefley, W. E. “The Economic Impact of the Value Chain of a Marcellus Shale Well”. <http://www.business.pitt.edu/faculty/papers/PittMarcellusShaleEconomics2011.pdf>

Kyzym, M. O., and Leliuk, O. V. *Netradytsiyni pryrodnyi haz u sviti ta Ukraini: zapasy ta perspektyvy vydobutku* [Unconventional natural gas in the world and Ukraine: inventory and production prospects]. Kharkiv: INZhEK, 2012.

Kaufman, L. L. et al. *Dобыча slantsevogo gaza (obzor zarubezhnogo opyta)* [Shale gas production (for a review of foreign experience)]. Donetsk: Gosudarstvennoye izdatelstvo Donbassa, 2011.

Seydor, Sh M. “Understanding the Marcellus Shale Supply Chain”. http://www.catalystconnection.org/admin/uploads/pitt_understanding_the_marcellus_shale_supply_chain_may_2012.pdf

“Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources” US Energy Information Administration. https://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/archive/2013/pdf/fullreport_2013.pdf

“U. S. Crude Oil and Natural Gas Proved Reserves, 2013”. US Energy Information Administration. <http://www.eia.gov/natural-gas/crudeoilreserves/pdf/uscrudeoil.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ З ІНТЕГРОВАНОЮ СИСТЕМОЮ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

© 2016 ФОСТОЛОВИЧ В. А.

УДК 631.1:338:51–77

Фостолович В. А. Особливості формування сучасних систем управління сільськогосподарськими підприємствами з інтегрованою системою екологічного менеджменту

Метою статті є адаптація сучасних інструментів до управління складною системою сільськогосподарських підприємств. Представлено сутність та значення таких економічних категорій, як «система», «управління системою», «інструменти управління». Розроблено структуру системи та подано порядок формування зв'язків між її елементами. Сформовано механізм взаємодії сучасних елементів еколого-економічної системи функціонування сільськогосподарських підприємств. Адаптовано до сільськогосподарського виробництва сучасні та класичні інструменти загальної системи управління підприємством. Установлено необхідність впровадження розробленої моделі в систему управління сільськогосподарськими підприємствами з метою отримання максимальних економічного, екологічного та соціального ефектів.

Ключові слова: підприємство, система, механізм управління системою, інтегровані системи управління, алгоритм, інструменти.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 13.

Фостолович Валентина Анатоліївна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри економіки та аналізу, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: Fostolovich@mail.ru

УДК 631.1:338:51–77

Фостолович В. А. Особенности формирования современных систем управления сельскохозяйственными предприятиями с интегрированной системой экологического менеджмента

Целью статьи является адаптация современных инструментов для управления сложной системой сельскохозяйственных предприятий. Представлены сущность и значение таких экономических категорий, как «система», «управление системой», «инструменты управления». Разработана структура системы и представлен порядок формирования связей между её элементами. Сформирован механизм взаимодействия современных элементов эколого-экономической системы функционирования сельскохозяйственных предприятий. Адаптированы к сельскохозяйственному производству современные и классические инструменты общей системы управления предприятием. Установлена необходимость внедрения разработанной модели в систему управления сельскохозяйственными предприятиями с целью получения максимальных экономического, экологического и социального эффектов.

Ключевые слова: предприятие, система, механизм управления системой, интегрированная система управления, алгоритм, инструменты.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 13.

Фостолович Валентина Анатольевна – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры экономики и анализа, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: Fostolovich@mail.ru

UDC 631.1:338:51–77

Fostolovych V. A. Features of Establishing the Contemporary Systems for Management of Agricultural Enterprises with an Integrated Environmental Management System

The article is concerned with an adaptation of contemporary tools for managing a complex system of agricultural enterprises. Essence and meaning of the economic categories, such as «system», «management of system», «management tools» are presented. A structure of the system has been developed, the order for developing linkages between its elements has been provided. A mechanism of interaction of the current elements of ecological-economic system of functioning of agricultural enterprises has been formed. Both the modern and the classical tools of the general system of enterprise management have been adapted to the agricultural production. The article also determines a necessity for introduction of the developed model into the system of management of agricultural enterprises with a view to maximize the economic, environmental and social effects.

Keywords: enterprise, system, mechanism for managing a system, integrated management system, algorithm, tools.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 13.

Fostolovych Valentyna A. – PhD (Agriculture), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Analysis, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnitsya, 21008, Ukraine)

E-mail: Fostolovich@mail.ru

С трімкі темпи глобалізації, що проявляються на сьогодні в усіх сферах життєдіяльності людини та функціонування господарюючих суб'єктів, породжують потребу зміни підходу до управління процесами, які відбуваються в межах таких систем. Жорстка конкуренція на внутрішньому та зовнішньому ринках вимагає миттєвої адекватної реакції на зміну потреб споживачів. Підприємства, які не можуть адаптувати свою діяльність до таких умов, втрачають свій сегмент ринку, а часто і бізнес у цілому. Досить вразливими до динамічних перетворень у ринковому середовищі виявилися сільськогосподарські підприємства. Їх система управління є найменш підготовленою до швидкого реагування, переорієнтації та переформатування. Нерозробленість механізму управління та відсутність алго-

ритмів реагування на мінливі потреби ринку негативно вплинули на результативність їх діяльності. Що і стало нагальною потребою розробки інноваційних підходів до організації систем управління від мікро- до макrorівня, основаної на наявній детальній інформаційній базі при прийнятті управлінських рішень.

Проблему вдосконалення системи управління в сільськогосподарських підприємствах досліджувало багато науковців і практиків. Зокрема, Р. Каплан і Д. Нортон [3], Козак Н. [4], Орликовський М. О. [5] та інші. Проте, в умовах динамічних ринкових перетворень та наростаючих кризових ситуацій існує потреба проведення додаткових оцінок та досліджень, зорієнтованих на постійне вдосконалення механізмів та використання інструментів як елементів інноваційного підходу до системи управління.

Сільськогосподарські підприємства тісно взаємодіють із державою, суспільством, ринком і середовищем, що їх оточує. Кожен із елементів має безпосередній вплив на результативність діяльності підприємства. Безумовний вплив здійснюється через соціо-еколого-економічні зв'язки. Вони обумовлені попитом (потребою), законодавством, переконаннями та ідеологією суспільства як всередині країни, так і зовнішньо-економічними переконаннями. Таким чином, формуються не відокремлені елементи, а їх сукупність, які у взаємодії починають функціонувати як система. Сучасні електронні довідники переважно дають визначення даного терміна згідно з баченням Перегудова Ф. І. та Тарасенка Ф. П., де зазначено, що системою є (від дав.-гр. *σύντημα* – «сполучення», «ціле», «з'єднання») – множина взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє із середовищем як єдине ціле і відокремлена від нього [6]. Термін «система» має значну кількість визначень через масштабність і поширеність застосування в різних сферах: економічних, екологічних, соціальних, політичних, виробничих різних галузей та ін. Досліджуючи дане поняття в конкретній сфері діяльності, нами виявлено, що до її складу входять інші елементи, які мають різні властивості, впливи і механізм взаємодії між собою. Змінюючи елементи, ми змінюємо власне процеси і хід їх зав'язків та силу взаємодії. У результаті, навіть в межах однієї системи отримуємо різний результат на виході. Тому чіткого визначення, застосовуваного до поняття «система», не встановлено, що викликає потребу дослідницької роботи в напрямку дослідження системи в конкретних сферах і сукупності об'єктів.

У сільськогосподарському виробництві застосування терміна «система» є доцільним до здійснення кожного із процесів, оскільки вони передбачають взаємодію досить великої кількості складових. Елементами системи в процесі виробництва сільськогосподарської продукції є неподільні частки, такі як працівники, керівний персонал, земля, насіння, засоби захисту, техніка та ін.

Оскільки компоненти об'єднують в систему для досягнення очікуваного стану, то структура її повинна включати достатню кількість елементів, що визначатимуть її організованість із стійкою упорядкованістю елементів і зав'язків. Стан системи сільськогосподарського підприємства, як і будь-якої системи, доцільно визначати певними параметрами (значеннями) через вхідні впливи і вихідні параметри (результати).

У системі сільськогосподарського виробництва на її рівновагу впливають багато зовнішніх і внутрішніх факторів, які розхитують її стан. Результат функціонування такої системи залежить від її елементів: її підсистем та компонентів які, взаємодіючи, реагують на впливи і формують тим самим властивості системи. Виходячи з властивостей, які утворюються за рахунок зв'язків елементів системи за впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, визначається результат. Схематично нами це представлено на *рис. 1*.

Такі впливи і визначають динаміку результативності сільськогосподарського виробництва. Проведений нами аналіз рівня рентабельності сільськогосподар-

ських підприємств свідчить про зниження його величини у 2014 р. більше, ніж удвічі (12,2%) при порівнянні зі станом у 2014 р. (24,7%). При цьому фінансовий результат знизився з 30182,3 млн грн у 2012 р. до 26617,9 млн грн у 2014 р. [8, с. 89]. Дана ситуація свідчить про наявність подразнюючих факторів (елементів системи), які викликають такий напрямок змін, що спонукає до необхідності досліджувати систему і розробляти та виконувати відповідні коригуючі дії.

При дослідженні системи сільськогосподарського підприємства використовуємо: знання про системи і системність світу – системологію; технічні та інформаційні системи управління та моделювання (математичне, інформаційне, технічне) – кібернетику; системи-об'єкти та їх класифікацію – систематику; системи та системне проектування, які розробляються в межах інженерних напрямків та спеціалізації технічних дисциплін; соціальні та політекономічні системи, що розглядають на синтетичних рівнях відповідних продуктивних напрямків.

Описувати механізм функціонування системи слід із урахуванням всіх її складових, взаємодії елементів та впливів зовнішнього середовища. У сільськогосподарському підприємстві, при побудові алгоритму функціонування системи, важливим є розуміння, що впливи зовнішнього середовища є сукупністю об'єктів як технічного, так і природного характеру, які не є структурними складовими системи і мають певні властивості та параметрами, що необхідно враховувати при вирішенні поставлених завдань. Проте методологічним прийомом для адекватного формування моделі та її опису на рівні систем і формалізованого опису об'єктів за функціональними ознаками доцільним є відокремлення об'єктів дослідження (на рівні псевдосистем). Відповідно, будь-який неелементарний об'єкт можна розглянути як підсистему цілого (до якого належить даний об'єкт), виділивши в ньому окремі частини і визначивши взаємодії цих частин, службовців якої-небудь функції [6]. Тому нами виокремлено елемент системи екологічного менеджменту із загальної системи управління для розробки механізму його функціонування та адаптації у практику діяльності сільськогосподарських підприємств (*рис. 2*). Проте, коли ми змінюємо масштаб поставлених завдань, система, яку ми вивчаємо, може розглядатися вже як підсистема або елемент більш складної системи. Відповідно, підсистема чи її елемент стає системою.

Така взаємодія складових системи унеможливає розгляд екологічний, економічний та соціальний аспекти відокремлено один від одного. Тому їх доцільно розглядати системно, із виявленням чинників і факторів, які викликають зміни у такому цілісному комплексі. Сукупність елементів у сільськогосподарських підприємствах і їх взаємозв'язки слід розглядати як еколого-економічну систему.

Аналогічний підхід описано багатьма науковцями, які стверджують, що «...Еколого-економічна система у своїй структурі має дві великі підсистеми: екологічну та економічну. До того ж, навколишнє середовище, як сукупність природних і штучних систем, є не лише місцем існування людини та об'єктом її трудової діяльності, але одночасно й результатом такої діяльності» [1, с. 27].

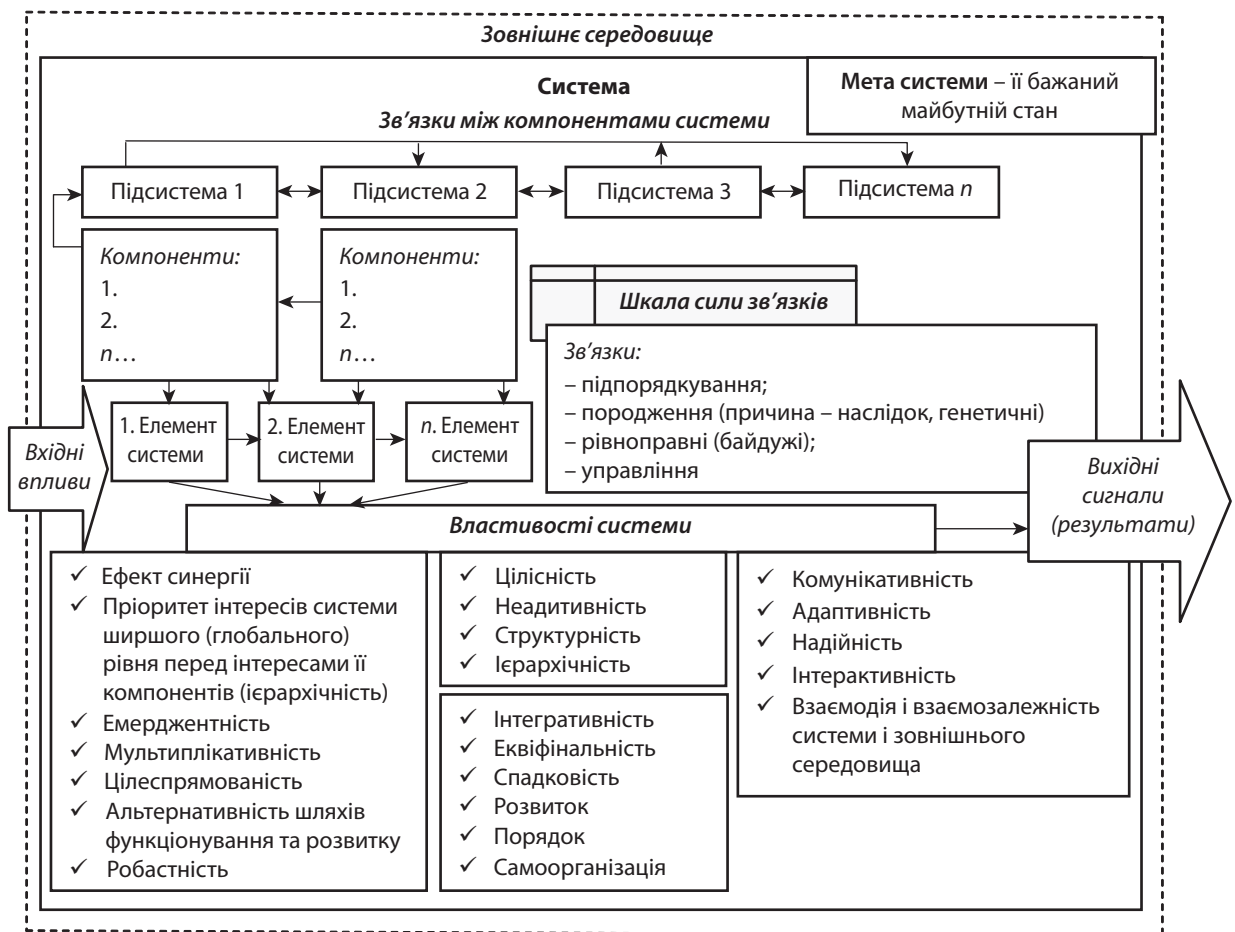

Рис. 1. Структура системи та формування зав'язків між її елементами

Джерело: розроблено автором.

Зв'язки у системі є складними і потребують всебічного аналізу із глибоким дослідженням всіх процесів та вивченням взаємодії та впливів для їх упорядкування й спрямування на отримання очікуваного результату. Тому прийняття рішень у межах такої системи потребує застосування достатньої кількості дієвих інструментів.

Історично виокремлюють три основні інструменти впливу на систему: 1) *ієрархія* (основний спосіб впливу, який ґрунтується на відносинах влади, підкорення, тиску зверху, примусу тощо); 2) *культура* (спосіб впливу, який реалізується за допомогою цінностей, соціальних норм, шаблонів поведінки, ритуалів, що виробляються та визначаються суспільством, організацією або групою і змушують людину відповідно поводитися); 3) *ринок* (інструмент, який є системою рівноправних по горизонталі відносин, що базуються на купівлі-продажу продукції та послуг, на рівновазі інтересів продавця і покупця) [2].

Проте для управління складними системами в умовах глобалізації їх необхідно удосконалювати сучасними елементами, орієнтованими на контроль та дотримання відповідних принципів сертифікованих систем менеджменту. Важливим є впровадження в сільськогосподарські підприємства інтегрованих систем управління, які включатимуть системи екологічного менедж-

менту, менеджменту якості та менеджменту безпеки і гігієни праці, наповнених ринковим змістом на зразок світових практик.

Ефективність управління визначається вмінням оперувати необхідною актуальною інформацією [7]. Тому важливе значення має пошук інструментів отримання інформації, її узагальнення, аналізу та формування напрямків її використання.

Навіть Європейським парламентом визнано, що «...є необхідність в поліпшенні застосування добровільних інструментів систем управління, і що ці інструменти мають великий потенціал, але не були повністю розроблені...» [12]. Тому доцільно переглянути інструменти для того, щоб сприяти залученню в систему управління підприємствами більш ефективних і при цьому скоротити адміністративний тягар, пов'язаний з управлінням.

Закордонні фахівці поділяють загальні інструменти системи менеджменту на три групи, які нами схематично представлено на рис. 3.

Кожен із інструментів доцільно застосовувати на окремих етапах процесу планування, реалізації, оцінки або вдосконалення виробничого процесу в сільськогосподарському підприємстві.

Різноманітність методів оцінки та використання інформації для правильного прийняття управлінських рішень по кожному з процесів дає можливість форму-

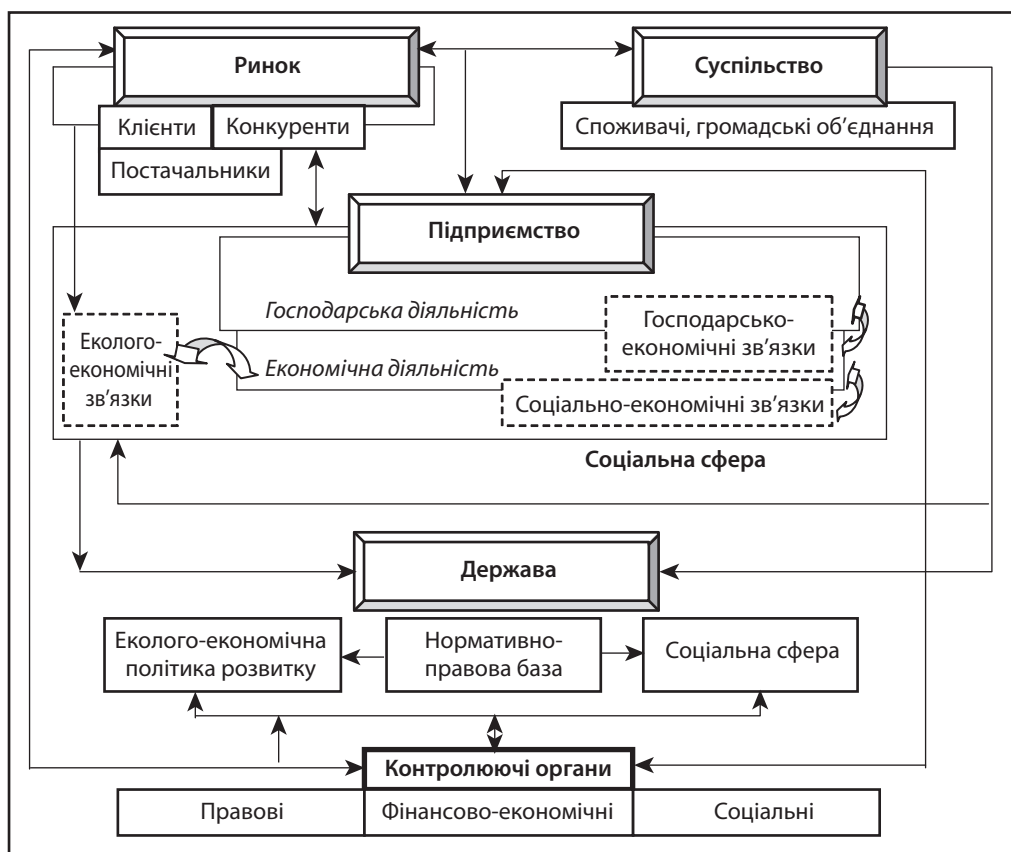

Рис. 2. Механізм взаємодії сучасних елементів еколого-економічної системи функціонування сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором.

вати адекватні обґрунтовані висновки. Особа, яка приймає рішення, що звикла оперувати лише статистичною інформацією на елементарному рівні, швидко адаптується до застосування таких інструментів у щоденній рутинній праці.

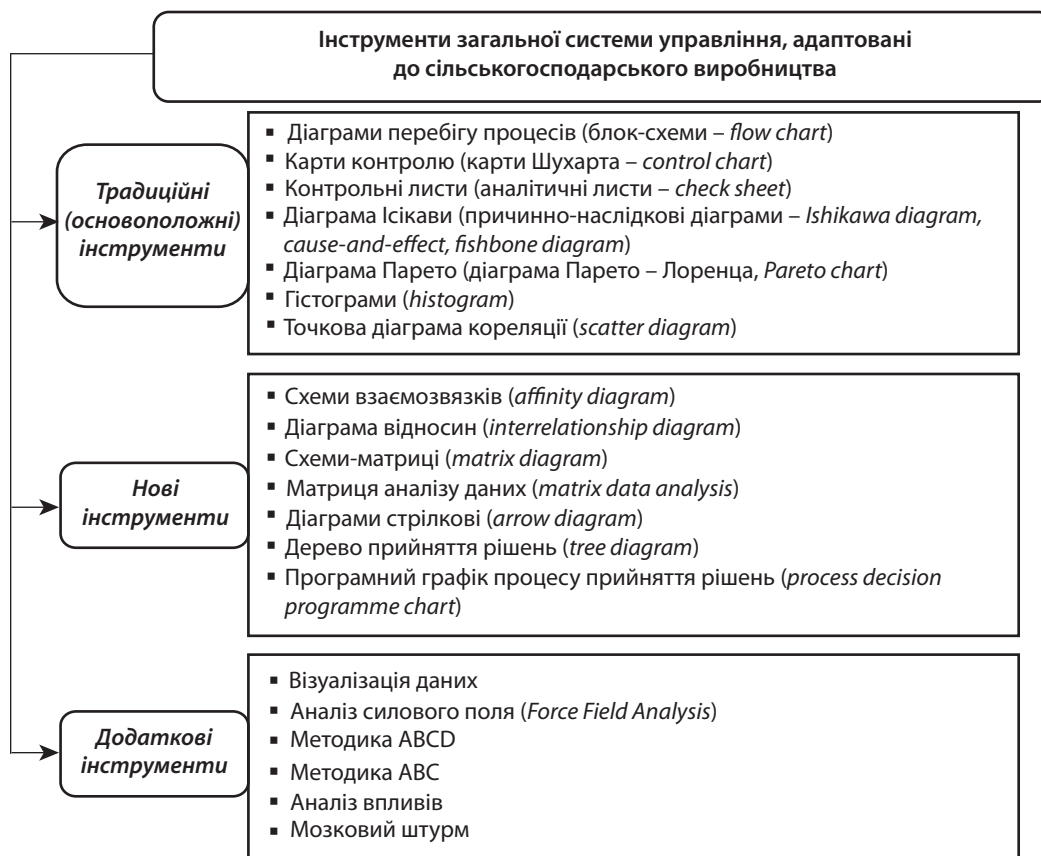
Різні автори сприймають їх набір до застосування по-різному, формуючи власну модель системи управління (табл. 1).

На етапі впровадження у сільськогосподарських підприємствах інтегрованої системи управління, чи у процесі сертифікації відповідно до стандартів серії ISO 14000, ISO 9000, ISO 18000 та ISO 27000, ми вважаємо за доцільне розпочинати процедуру з імплементації у процеси основоположних інструментів статистичного управління ними. Так, класичні інструменти системи управління підприємство може застосовувати в різних поєднаннях. Натомість, застосування нових інструментів менеджменту (див. рис. 3) є допоміжним процесом до основоположних і сприяють поліпшенню інформаційних потоків у підприємстві та їх упорядкуванню.

На нашу думку, дані інструменти є необхідними на етапі впровадження інтегрованих систем управління. Оскільки дають можливість керувати вхідною інформацією системи, швидко її опрацювати, аналізувати та узагальнювати для прийняття ефективних управлінських рішень в напрямку виконання умов політики розвитку підприємства та його стра-

тегії. Володіючи інформацією (конкретними даними) про пріоритетні сфери діяльності, найбільш нагальні проблеми та результати дій по кожному з процесів і так званих «проблем-аутсайдерів», можна ранжувати дії та в першу чергу виконувати ті, які мають більший вплив на очікуваний результат. Управляючи підприємством, чи навіть виробничим процесом, нам слід володіти інформацією не по закінченню цього процесу, а вже в період його реалізації для швидкого реагування на непередбачувані відхилення. Такі навички для управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств мають прямий вплив на економічний результат. Адже це специфічна галузь, де часто має місце такий фактор, як наприклад, різка зміна гідротермічних умов, що впливає на виникнення епіфітотій, поширення хвороби, шкідників. Тоді затримка навіть на 1 день без відповідних дій із захисту може призвести до повної втрати врожаю або поголів'я, а в результаті – й економічної вигоди. Оскільки сільськогосподарське виробництво має тривалий виробничий цикл, то впродовж майже цілого року вкладень економічний результат отримується лише по його завершенню – при реалізації продукції. Тому, втративши врожай або його частину, підприємство може збанкрутувати. Володіючи інструментами, які уможливають вчасне прогнозування ймовірної ситуації, дозволять своєчасно виявити проблему чи загрозу та змоделювати механізм її уникнення (мінімізації впливу), підприємство забезпечить себе від втрат і збитків. Тому першим

Рис. 3. Інструменти загальної системи управління адаптовані до сільськогосподарського виробництва

Джерело: сформовано автором на основі [11].

Таблиця 1

Механізм поєднання семи класичних інструментів системи управління різними авторами та підприємствами

Методика	Автор / установа															
	1K Ishikawa (1982)	Y. Nayatani (1987)	T. Asaka, K. Ozeki (1990)	JUSE	B. King (1989)	GOAL/QPC	M. Bechtel (1995)	N. R. Tague (2004)	UMBRELLA	D. C. Montgomery (1991)	S. Schiba, D. Walden (2001)	A. Hamrol (2008)	A. Hamrol, W. Mantura (1999)	A. Jazdon (2001)	J. Dahlgard, K. Kristensen, G. Kanji (2000)	D.A. Garwin (1988)
Діаграма причинно-наслідкових зв'язків	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Діаграма Паретто	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Гістограма	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Контрольні листи	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Діаграми	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-
Карты контрольні	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+
Графік розсіювання	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Блок-схеми (Flowchart)	-	-	-	-	+	+	+	-	-	+	-	+	+	+	-	-
Стратифікація	-	-	-	(+)	-	-	-	+	+	-	+	-	-	-	+	+
Діаграми перебігу процесів	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: Tradycyjne narzędzia kości [Електронний ресурс] (Дата доступу 9.01.2016). – Режим доступу : http://www.governica.com/Tradycyjne_narz%C4%99dzia_jako%C5%9Bci

елементом удосконалення в системі управління ми вважаємо досконале вивчення технологічного процесу в аспекті процесного підходу. Рекомендуємо всю технологію, представлену у формі технологічних карт, поділити на процеси для більш повного їх вивчення та ранжування проблемних економічно впливових моментів. Для цього необхідним є застосування такого інструменту, як Діаграми процесів (блок-схеми – *flowchart*, *blockdiagram*). За їх допомогою графічно формується кожен процес або послідовні етапи виконання операцій за процесами, розробляються блок-схеми за елементарними операціями із відображенням взаємозв'язків між ними від початку виконання процесу до його завершення (вхід у систему операцій процесу та її вихід).

Для отримання позитивного результату діяльності сільськогосподарських підприємств необхідним є застосування методів менеджменту, основаних на використанні розроблених алгоритмів. Ефект від таких дій можливо отримати при застосуванні: методів командної роботи (цільові виконавчі групи), *QFD* – *Quality Function Deployment*, ціннісно-вартісного аналізу, *FMEA* (*AMDEC*) (*Failure mode and effect analysis*), *SKO*, *SPC* та ін.

Якщо метою є розвиток підприємства, то слід дотримуватися відповідних принципів менеджменту, перевагу яким надають світові практики, зокрема: принципи Демінга, принцип постійного вдосконалення процесів, принцип «нуль дефектів», «Kaizen», «5-S» та ін.

Позитивні результати від застосування таких підходів до системи управління підприємством засвідчують практики [9, 10]. Інноваційним підходом є розроблений нами механізм, адаптований до застосування таких методів, інструментів та принципів у практику функціонування сільськогосподарських підприємств на мікро- та мезорівнях.

Отже, в умовах глобалізації необхідним є впровадження практики господарювання світових лідерів у вітчизняні сільськогосподарські підприємства, що стане новим поштовхом та некапіталомістким вкладенням у розвиток галузі та України в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Грабинський І. М.** Сучасні економічні системи : навч. посіб. / І. М. Грабинський. – Львів : Інтереко, 1997. – 176 с.
2. Історичні й сучасні системи управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/15290527> (Дата доступу 16.03.2016).
3. **Каплан Р. С.** Сбалансованная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с.
4. **Козак Н.** Сбалансированная система оценочных индикаторов как инструмент управления бизнесом [Электронный ресурс] / Н. Козак. – Режим доступа : <http://www.cfn.ru/management/bsc2.shtml>
5. **Орликовський М. О.** Новітні концепції управління ефективністю діяльності сучасних підприємств [Електронний ресурс] / М. О. Орликовський, Д. І. Трокоз // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3034> (Дата доступу 16.03.2016).
6. Система // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0> (Дата доступу 29.01.2016).

7. Технология управления эффективностью на основе системы сбалансированных показателей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intelpart.com>

8. Україна у цифрах у 2014 році. Статистичний збірник / За ред. Жук І. М. / Державна служба статистики України. – 2015. – С. 89.

9. Deklaracja środowiskowa EMAS zarok 2012 / RCGW S. A. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gdos.gov.pl/files/EMAS/2012/RCGW_2012.pdf (Дата доступу 23.04.2014).

10. Kärcher в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.karcher.ua/ua_uk-UA/Pro_frmu_Karcher/Stlikiy_rozvytok/Zakhyst_navkolyshnoo (Дата доступу 28.09.2015).

11. Quality management tools [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.governica.com/Narz%C4%99dzia_zarz%C4%85dzania_jako%C5%99 (Дата доступу 8.01.2016).

12. Rozporządzenie parlamentu europejskiegoi rady (WE) NR 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. W sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekzarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WEi 2006/193/WE. P. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0001:0045:PL:PDF> (Дата доступу: 13.01.2016).

13. Tradycyjne narzędzia jakości [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.governica.com/Tradycyjne_narz%C4%99dzia_jako%C5%99 (Дата доступу 09.01.2016).

REFERENCES

“Deklaracja srodowiskowa EMAS zarok 2012 / RCGW S. A.”. http://www.gdos.gov.pl/files/EMAS/2012/%20RCGW_2012.pdf
Hrabynskiy, I. M. *Suchasni ekonomichni systemy* [The modern economic system]. Lviv: Intereko, 1997.

“Istorychni i suchasni systemy upravlinnia” [Historical and modern management system]. <http://pidruchniki.com/15290527>
Kozak, H. “Sbalansirovannaya sistema otsenochnykh indikatorov kak instrument upravleniya biznesom” [Balanced system of evaluation indicators as a tool for business management]. <http://www.cfn.ru/management/bsc2.shtml>

Kaplan, R. S., and Norton, D. P. *Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyu* [A balanced scorecard. From strategy to action]. Moscow: Olimp-Biznes, 2003.

“Karcher v Ukraine” [Karcher in Ukraine]. http://www.karcher.ua/ua_uk-UA/Pro_frmu_Karcher/Stlikiy_rozvytok/Zakhyst_navkolyshnoo

Orlykovskiy, M. O., and Trokoz, D. I. “Novitni kontseptsii upravlinnia efektyvnosti diialnosti suchasnykh pidpriemstv” [The latest concept of performance management of modern enterprises]. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3034>

“Quality management tools”. http://www.governica.com/Narz%C4%99dzia_zarz%C4%85dzania_jako%C5%99

“Rozporzadzenie parlamentu europejskiegoi rady (WE) NR 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. W sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekzarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WEi 2006/193/WE. R. 1” <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0001:0045:PL:PDF>

“Systema” [System]. Vikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0>

“Tekhnologiya upravleniya effektivnostyu na osnove systemy sbalansirovannykh pokazateley” [Technology performance management based on balanced scorecard]. <http://www.intelpart.com>

“Tradycyjne narzedzia jakosci”. http://www.governica.com/Tradycyjne_narz%C4%99dzia_jako%C5%99

Ukraina u tsyfrakh u 2014 rotsi [Ukraine in numbers in 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 ЧЕБЕРЯКО О. В., КРИВОВЯЗ М. А.

УДК 336.64

Чеберяко О. В., Кривовяз М. А. Ключові підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства

У статті проаналізовано та систематизовано основні підходи до оцінювання фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Увагу приділено важливості визначення рівня фінансової безпеки підприємства в сучасних економічних умовах. Виділено основні підходи до оцінювання фінансової безпеки, а саме: індикаторний; ресурсно-функціональний; агрегатний; підхід, що базується на визначенні ймовірності банкрутства; на основі критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці»; програмно-цільовий; метод на основі систем аналізу фінансової безпеки та оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу. Проаналізовано основні переваги та недоліки вищевказаних підходів, у тому числі висвітлено проблему їх адаптації до вітчизняної економіки та до специфіки кожного окремого підприємства, галузі, в якій функціонує господарюючий суб'єкт, і зовнішніх факторів впливу. Висвітлено проблему недостатнього дослідження методів оцінки рівня фінансової безпеки саме на мікрорівні.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, індикатори, коефіцієнти, агрегатний підхід, ресурсно-функціональний підхід, інтегральний показник.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Чеберяко Оксана Вікторівна – доктор історичних наук, кандидат економічних наук, кафедра фінансів, Київський національний університет імені Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: cheberyako@ukr.net

Кривовяз Магда Анатоліївна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний університет імені Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: m.kryvoviyaz@gmail.com

УДК 336.64

UDC 336.64

Чеберяко О. В., Кривовяз М. А. Ключевые подходы к оценке уровня фінансової безпеки підприємства

В статье проанализированы и систематизированы основные подходы к оценке фінансової безпеки субъектов предпринимательской деятельности. Внимание уделено важности определения уровня фінансової безпеки предприятия в современных экономических условиях. Выделены основные подходы оценки фінансової безпеки, а именно: индикаторный; ресурсно-функциональный; агрегатный; подход, основанный на определении вероятности банкротства; на основе критерия «минимум совокупного ущерба, который наносится безопасности»; программно-целевой; метод на основе систем анализа фінансової безпеки и оценки стоимости предприятия с использованием доходного подхода. Проанализированы основные преимущества и недостатки вышеуказанных подходов, в том числе освещена проблема их адаптации к особенностям отечественной экономики, специфике каждого отдельного предприятия, отрасли, в которой оно функционирует, и внешним факторам воздействия. Освещена проблема недостаточного исследования методов оценки уровня фінансової безпеки именно на микроуровне.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, индикаторы, коэффициенты, ресурсно-функциональный подход, интегральный показатель.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Чеберяко Оксана Викторовна – доктор исторических наук, кандидат экономических наук, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: cheberyako@ukr.net

Кривовяз Магда Анатольевна – аспирантка, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: m.kryvoviyaz@gmail.com

Cheberiyako O. V., Kryvoviyaz M. A. Key Approaches to Evaluating the Level of Financial Security of Enterprise

The article analyzes and systematizes the basic approaches to evaluating the financial security of entities of entrepreneurial activity. Attention is paid to the importance of determining the level of financial security of enterprise in the current economic conditions. The main approaches to evaluating financial security have been allocated, namely: indicator; resource-functional; aggregate; the approach based on determining the probability of bankruptcy; on the basis of the criterion of «minimum aggregate damage to security»; program-target; method based on the analysis of systems for financial security and evaluation of enterprise value, using the income approach. The main advantages and disadvantages of the above approaches have been analyzed, along with highlighting the problem of adapting them to the peculiarities of the domestic economy, specifics of each individual enterprise, the industry in which enterprise operates, and the factors of external influence. The problem of insufficient research on the methods to evaluating the level of financial security with special emphasis for its micro level has been illuminated.

Keywords: financial security of enterprise, indicators, coefficients, resource-functional approach, integrated indicator.

Fig.: 2. **Bibl.:** 10.

Cheberiyako Oksana V. – D. Sc. (History), PhD (Economics), Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: cheberyako@ukr.net

Kryvoviyaz Magda A. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: m.kryvoviyaz@gmail.com

В умовах волатильності ринкової кон'юнктури вітчизняні підприємства особливо гостро реагують на негативний вплив зовнішніх чинників. Це, своєю чергою, призводить до виникнення все більшої кількості загроз їх ефективній діяльності. На сьогодні більшість українських суб'єктів господарювання переживають значний спад виробництва і перебувають у критичному стані, навіть на межі банкрутства. Формування

ефективної системи забезпечення фінансової безпеки на підприємстві є однією з найважливіших умов його стійкого зростання, забезпечення позитивних результатів діяльності та досягнення стратегічних цілей суб'єктів господарювання. Збільшення ризиків підприємницької діяльності вимагає від господарюючих суб'єктів формування власної системи забезпечення фінансової безпеки. Також забезпечення позитивних результатів діяльності

підприємства неможливе без ефективного використання матеріальних, фінансових, інформаційних, трудових, техніко-технологічних, екологічних та інших ресурсів. У сучасних ринкових конкурентних умовах для забезпечення ефективної та беззбиткової діяльності суб'єкта господарювання надзвичайно важливим є систематичний аналіз фінансового стану, а отже, розробка методів оцінювання фінансової безпеки підприємства набуває важливого значення.

На сьогодні досконало розроблено методи оцінки фінансової безпеки на макрорівні. Водночас, на мікрорівні це питання залишається дискусійним та недостатньо дослідженим. Проблемами фінансової безпеки на рівні підприємства займалися О. І. Барановський, І. А. Бланк, З. С. Варналій, К. С. Горячева, М. М. Єрмошенко, С. М. Ілляшенко, Є. П. Каргузов, Е. А. Олейников, С. М. Фролов, А. О. Єпіфанов, В. В. Шликов та інші.

Науковці запровадили різні підходи до побудови фінансової системи безпеки підприємства та її захисту. Отже, на сучасному етапі розвитку економіки одними з важливих завдань, що постає перед суб'єктом підприємницької діяльності, є вибір параметрів оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, визначення системи показників, що її характеризують, і визначення підходу до оцінювання рівня фінансової безпеки.

Мета статті – аналіз та систематизація сучасних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства та виявлення основних їх недоліків.

Оцінка фінансової безпеки підприємства передбачає повний та достовірний аналіз його фінансового стану. Важливим етапом у цьому процесі є вибір та формування системи показників, на базі яких буде проведена оцінка та надана характеристика стану фінансової безпеки підприємства. Така система має складатися з різних груп кількісних та якісних показників, що відображають стан усіх складових фінансової безпеки підприємства.

Фінансовий стан підприємства оцінюється на основі показників, що відображають фінансово-господарську діяльність підприємства, а також наявність, розміщення, використання та рух ресурсів підприємства [8].

Аналіз наукової літератури показав, що на сьогодні існують різноманітні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності:

1. Індикаторний
2. Ресурсно-функціональний.
3. Агрегатний.
4. Визначення ймовірності банкрутства.
5. Підхід на основі критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці» [5].
6. Програмно-цільовий підхід.
7. Метод на основі систем аналізу фінансової безпеки.
8. Оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу [1].

Більшість науковців визнають основним саме *індикаторний підхід*. Він полягає в порівнянні фактичних показників фінансової безпеки з нормативними значеннями – індикаторами, які характеризують фінансову стійкість господарюючого суб'єкта та його плато-

спроможність. Ці індикатори мають визначатися самостійно кожним суб'єктом господарювання залежно від форми власності, видів діяльності, особливостей галузі, у якій працює підприємство, специфіки самого суб'єкта підприємницької діяльності, а також з урахуванням параметрів зовнішнього середовища.

Відхилення від порогових або нормативних значень призводить до виникнення загроз фінансовій безпеці підприємства. Таким чином, за цим підходом, найвищий рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання досягається лише за умови, що всі показники будуть знаходитися в дозволених межах.

Відповідно до цього підходу існують такі показники, які дозволяють комплексно та достовірно охарактеризувати та оцінити фінансовий стан суб'єкта господарювання:

- ✦ показники фінансової стійкості;
- ✦ показники ліквідності та платоспроможності;
- ✦ показники ділової активності;
- ✦ показники рентабельності підприємства (рис. 1).

Значення часткових індикаторів встановлюють на рівні:

- ✦ середньогалузевих значень вказаних показників;
- ✦ показників, що характеризують діяльність підприємств, які займають лідируюче положення в галузі;
- ✦ нормативних значень показників згідно з нормативно-правовими актами;
- ✦ ідеальних значень показників, яких необхідно досягнути у відповідності до стратегії розвитку підприємства тощо [10].

Залежно від результатів розрахунків вищевказаних показників необхідно здійснити класифікацію фінансового стану та визначити рівень фінансової безпеки конкретного суб'єкта господарювання. Ранжування відбувається залежно від відхилень результатів розрахунку показників від еталонного значення. Це важливо для повноти висновків стосовно розвитку негативних тенденцій на підприємстві. Отже, можна виділити такі рівні фінансової безпеки підприємства:

- ✦ *незадовільний*. У підприємства низький рівень ліквідності, воно суттєво залежить від зовнішніх джерел фінансування та/або характеризується збитковою діяльністю;
- ✦ *нестабільний*. У підприємства недостатній рівень ліквідності, також спостерігається нестабільна структура капіталу та низька ефективність використання ресурсів;
- ✦ *задовільний*. Відносно низька платоспроможність підприємства та низька фінансова стійкість, але спостерігається високий рівень прибутковості та оборотність активів;
- ✦ *впевнений*. Підприємство за результатами розрахунку та аналізу показників має оптимальний рівень показників фінансової безпеки;
- ✦ *ідеальний рівень*, тобто такий, що характеризується високим рівнем прибутковості, платоспроможності та фінансової стійкості.

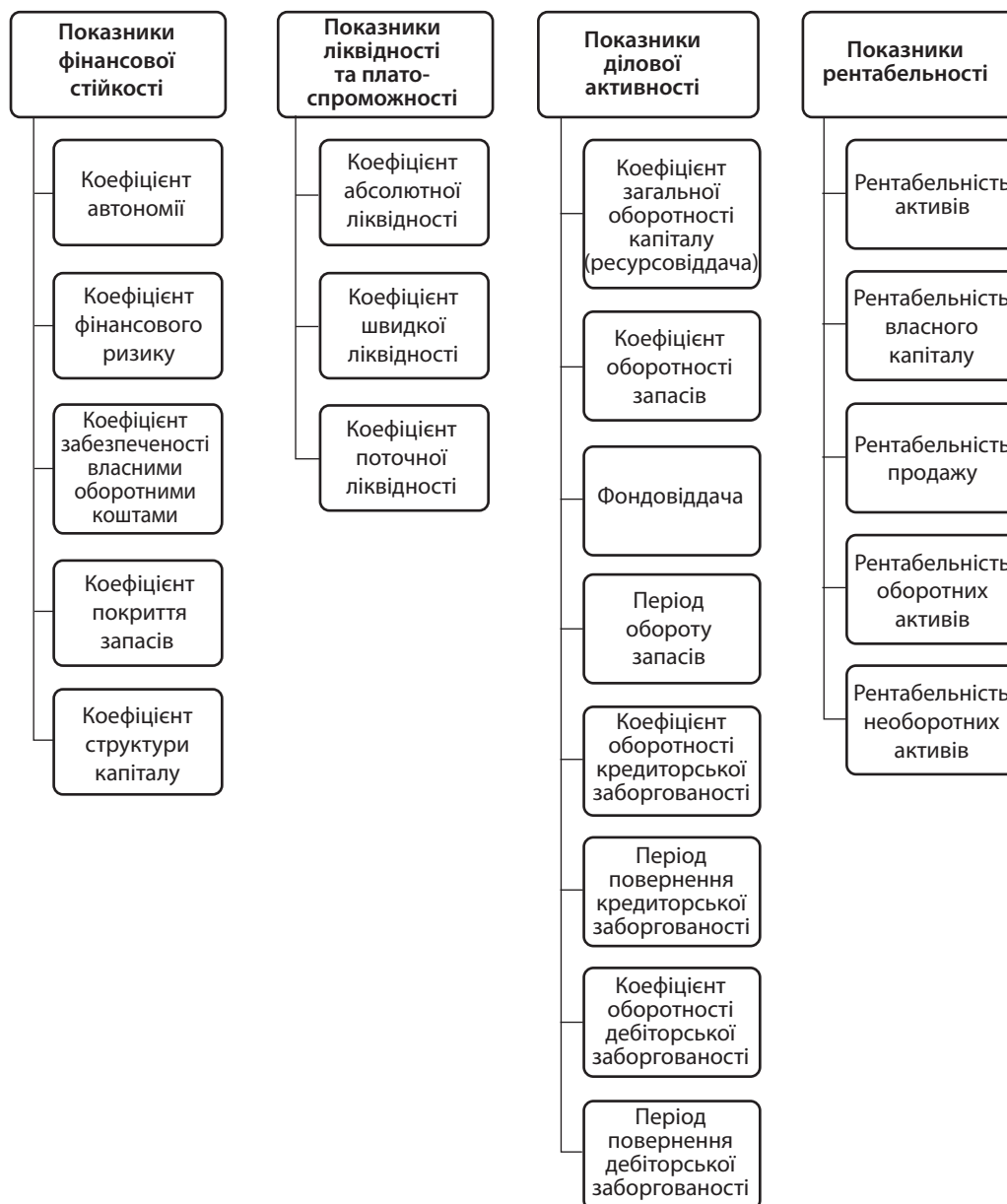

Рис. 1. Система показників оцінки фінансового стану підприємства

Джерело: систематизовано авторами на основі [2, 4, 5].

При використанні *ресурсно-функціонального підходу* необхідно оцінити та провести аналіз функціональних складових фінансової безпеки підприємства. Після цього шляхом експертної оцінки визначається інтегральний показник.

Цей підхід включає такі напрямки оцінки фінансової безпеки суб'єкта господарювання:

1. За результатами розрахунків спеціальних показників проводиться оцінка ефективності використання фінансових та робляться висновки стосовно фінансової стійкості та стану фінансової безпеки підприємства.
2. Оцінка рівня забезпечення позитивних фінансових результатів діяльності підприємства, фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової незалежності.
3. Оцінка забезпеченості підприємства власними фінансовими ресурсами.

Чим вище рівень забезпеченості діяльності суб'єкта господарювання фінансовими ресурсами, тим вищим є і рівень його фінансової безпеки [9].

До функціональної структури фінансової діяльності та, відповідно, фінансової безпеки підприємства належать такі:

- ✦ *бюджетна*, тобто податки і збори, що сплачуються до бюджетів, також до цієї складової фінансової безпеки підприємства відносять бюджетні кредити або бюджетне фінансування;
- ✦ *грошово-кредитна* – кредити для здійснення операційної діяльності, виплата заробітної плати, розрахунки з постачальниками та покупцями продукції чи послуг;
- ✦ *інвестиційна* – капітальні вкладення у розвиток підприємства, у тому числі з використанням довгострокових кредитів;

- ✦ *валютна* – купівля і продаж валюти, кредити в іноземних валютах, розрахунки з іноземними споживачами і постачальниками продукції та послуг у валюті. Зазвичай такі операції виникають при експортно-імпортній діяльності суб'єкта господарювання;
- ✦ *страхова* – страхування майна підприємства або результатів його діяльності, безпечної праці та збереження здоров'я працівників;
- ✦ *банківська* – взаємовідносини з банками щодо кредитів і депозитів;
- ✦ *фондова* – випуск та придбання підприємством акцій.

Також у науковій літературі представлено розподіл на функціональні складові в межах зовнішньої та внутрішньої сфери фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності.

Оскільки ресурсно-функціональний підхід ґрунтується на оцінках спеціалістів, він є досить суб'єктивним, а отже – недостатньо надійним і точним.

Агрегатний підхід до оцінювання фінансової безпеки підприємства заснований на аналізі достатності власних і позикових коштів для здійснення ефективної діяльності. Такий підхід ґрунтується на розрахунку оціночних агрегатів. Інформаційною базою для розрахунку агрегатів є фінансова звітність. Тобто, оцінка фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності проводиться на основі аналізу платоспроможності та фінансової стійкості підприємства.

Оціночними показниками є:

1. Надлишок або недостатність власних оборотних коштів, необхідних для покриття витрат, які пов'язані з господарською діяльністю підприємства та формування запасів.
2. Надлишок або нестача власних оборотних коштів, а також середньострокових і довгострокових кредитів і позик.
3. Надлишок або нестача загальної величини оборотних коштів [4].

Оціночні показники демонструють забезпеченість запасів і витрат підприємства джерелами їх формування. В агрегатному підході для оцінювання рівня фінансової безпеки зазвичай виділяють такі рівні фінансової безпеки:

- ✦ *абсолютну*, коли власних оборотних коштів достатньо для стабільного функціонування підприємства;
- ✦ *нормальну* – підприємство користується лише власними джерелами формування запасів і покриття витрат;
- ✦ *хитку*, коли суб'єкт господарської діяльності залучає середньо- та довгострокові позики та кредити, оскільки йому не вистачає власних оборотних коштів;
- ✦ *кризовий рівень* – коли підприємство знаходиться на межі банкрутства.

Агрегатний підхід вважається вузьким, адже він зосереджений лише на дослідженні та оцінці ступеня покриття джерелами фінансування певної частини оборот-

них активів – запасів, що, очевидно, не є вичерпним для оцінки всіх аспектів фінансового стану підприємства.

Одним з підходів щодо оцінки рівня фінансової безпеки господарюючого суб'єкта є **визначення ймовірності банкрутства**. Такий підхід ґрунтується на побудові багатофакторних моделей. Умовно, їх можна поділити на три школи:

- ✦ *англо-саксонська* (моделі Альтмана, Фулера, Чессера, Ліса, Спрінгейта, Таффлера і Тішоу);
- ✦ *німецько-французька* (моделі Конана і Гольдера, Беермана, Гайдака та Стос, метод creditman тощо);
- ✦ *вітчизняна* (моделі Терещенко, Чупіса, Матвійчука) [3].

Для українських підприємств вищезазначені моделі можуть бути прийнятними. Однак кожне підприємство, регіон та галузь, в якій воно функціонує, має свої особливості. Фактори, які впливають на діяльність суб'єкта господарювання (різні темпи інфляції, розвинутість фондового ринку, фаза виробничого циклу, розбіжності в інформаційних базах та ін.), можуть суттєво впливати на достовірність оцінки і коректність висновків. Саме тому необхідно вносити уточнення та провести адаптацію окремих фінансових показників.

Підхід на основі критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці, ґрунтується на встановленні певного граничного рівня фінансової безпеки підприємства. Відхилення від встановленого рівня вважається сигналом, що на підприємстві розвиваються негативні тенденції, які можуть призвести до його банкрутства. Втім, в Україні оцінити стан фінансової безпеки підприємства можна лише експертним шляхом через відсутність відповідної інформаційної бази (бухгалтерської та статистичної звітності), необхідної для оцінки фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності. Крім того, таких підхід дуже вузький, адже охоплює не всі сфери фінансової безпеки підприємства [2].

Відповідно до **програмно-цільового підходу** при проведенні оцінки фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності використовуються кілька рівнів інтеграції показників, що найбільш точно характеризують фінансову безпеку підприємства. При цьому для їх оцінки використовуються кластерний і багатовимірний аналіз. При використанні такого підходу необхідно перш за все сформулювати проблемну ситуацію. Після цього визначається мета та завдання фінансової безпеки, відповідно до яких розробляється програма забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Програмно-цільовий підхід вважається досить складним у практичному застосуванні, адже при оцінці фінансової безпеки використовуються комплексні математичні моделі. Проте теоретично такий підхід дозволяє отримати найбільш об'єктивні та достовірні результати оцінки фінансової безпеки суб'єкта господарювання [7].

Метод на основі **моделі бальної оцінки фінансової безпеки суб'єкта господарювання** використовує середньогалузевий, або медіанний, критерій. Оцінка рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності проводиться за кожним коефіцієнтом, у яко-

го є нормативні значення. Якщо значення коефіцієнта виходить за граничні межі, його оцінюють залежно від його економічного сенсу: або відмінно (5), або незадовільно (2). Якщо показник знаходиться в межах норми, він оцінюється балом «добре» (4) або «задовільно» (3). Це залежить від того, наскільки вони наближені до «відмінної» або «незадовільної» оцінки. Потім розраховується загальний бал групи показників [3].

Основа **вартісного підходу** полягає в тому, що суб'єкт господарювання розглядається як об'єкт інвестування. При цьому рівень фінансової безпеки підприємства визначається рівнем ринкової вартості. Підвищення рівня фінансової безпеки господарюючого суб'єкта відбувається через підвищення вартості самого підприємства та збільшення його капіталізації. Відповідно до цього підходу підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта та досягнення позитивних результатів його діяльності можливе лише за допомогою заходів, що спрямовані на збільшення вартості підприємства.

У науковій літературі методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання поділяють на традиційні та нетрадиційні. Традиційні підходи базуються на оцінці ефективності діяльності підприємства та надійності його функціонування. Нетрадиційні підходи засновані на оцінці рівня розвитку, ризиків, ринкової вартості підприємства (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Незважаючи на актуальність та значущість для суб'єктів господарської діяльності визначення рівня власної фінансової безпеки та, відповідно, прийняття

заходів щодо стабілізації своєї діяльності, сучасні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки потребують вдосконалення та глибокого та різнобічного дослідження. Більшість підходів не враховують галузевих особливостей підприємства та інших специфічних особливостей. А, отже, необхідно розробляти інтегральний показник, який дасть змогу вдосконалити та адаптувати вищевказані підходи до реалій конкретного підприємства. Визначити такий показник можна за допомогою методу рейтингової оцінки, тобто кожній групі фінансових показників присвоїти певний бал, залежно від обраних підприємством факторів. Це дозволить визначитися, до якого рівня фінансової безпеки слід віднести конкретне підприємство. Об'єктивна та достовірна оцінка фінансової безпеки дасть можливість суб'єкту господарювання більш раціонально обирати напрямки підвищення результативності своєї діяльності, а також продемонструє, на що слід звернути увагу, дозволить вчасно відреагувати на негативні тенденції, що розвиваються в процесі діяльності господарюючого суб'єкта. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Васильців Т. Г.** Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. [За ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
- Ібрагімов Е. Е.** Систематизація методичних підходів оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Е. Е. Ібрагімов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 13(1). – С. 90–92.

Рис. 2. Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства

Джерело: систематизовано авторами на основі [6, 8].

3. Кальченко О. М. Методичні підходи до оцінювання фінансової безпеки підприємства / О. М. Кальченко, Я. С. Андросенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – Чернівці: ЧНТУ, 2015. – № 2 (2). – С. 244–250.

4. Картузов Є. П. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10. – С. 115–123.

5. Портнова Г. О. Фінансова безпека підприємств: сучасні погляди щодо сутності та оцінки / Г. О. Портнова, В. М. Антоненко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 347–357.

6. Рета М. В. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / М. В. Рета, А. О. Іванова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2013. – № 21. – С. 29–37. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2013_21_6

7. Сусіденко О. В. Особливості формування фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Сусіденко // Наука й економіка. – 2015. – Вип. 1. – С. 122–129. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2015_1_23

8. Тельна Т. О. Методичні підходи щодо оцінки рівня фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Т. О. Тельна. – Режим доступу : <http://intkonf.org/telna-to-metodichni-pidhodischodo-otsinki-rivnya-finansovoyi-bezpeki-pidpriemstva/>

9. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України» ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. М. Фролова ; [С. М. Фролов, О. В. Козьменко, А. О. Бойко та ін.]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. – 332 с.

10. Чернега О. М. Критерії та показники фінансово-економічної безпеки підприємства / О. М. Чернега // Науково-методичні аспекти забезпечення економічної безпеки : монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І. О. Кузнецової. – Одеса : Атлант, 2013. – С. 56–61.

REFERENCES

Cherheha, O. M. "Kryterii ta pokaznyky finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Criteria and indicators of financial and economic security of the enterprise]. In *Naukovo-metodychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky*, 56-61. Odesa: Atlant, 2013.

Frolov, S. M. et al. *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu ekonomichnykh sub'ektiv* [Of management of financial security of economic subjects]. Sumy: UABS NBU, 2015.

Ibrahimov, E. E. "Systematyzatsiia metodychnykh pidkhodiv otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Systematization of methodical approaches of assessment of the level of economic security of enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 13 (1) (2015): 90-92.

Kartuzov, Ye. P. "Metody otsiniuvannia rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [Methods of evaluation the level of financial security of enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2012): 115-123.

Kalchenko, O. M., and Androsenko, Ya. S. "Metodychni pidkhody do otsiniuvannia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [Methodological approaches to assessing the financial security of the enterprise]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 2 (2) (2015): 244-250.

Portnova, H. O., and Antonenko, V. M. "Finanova bezpeka pidpriemstv: suchasni pohliady shchodo sutnosti ta otsinky" [Financial security of businesses: modern views about the nature and

evaluation]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnogo universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1 (2012): 347-357.

Reta, M. V., and Ivanova, A. O. "Metodychni pidkhody do otsinky rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [Methodical approaches to assessment of the level of financial security company]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2013_21_6

Susidenko, O. V. "Osoblyvosti formuvannia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [Features of forming of financial safety of the enterprise]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2015_1_23

Tielna, T. O. "Metodychni pidkhody shchodo otsinky rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [Methodical approaches to assessment of the level of financial security company]. <http://intkonf.org/telna-to-metodichni-pidhodischodo-otsinki-rivnya-finansovoyi-bezpeki-pidpriemstva/>

Vasyltsiv, T. H. et al. *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Financial and economic security of Ukraine: strategy and mechanisms to ensure]. Lviv: Liha-Pres, 2012.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

© 2016 ГУГУЛ О. Я., ТКАЧ У. В.

УДК 338.48

Гугул О. Я., Ткач У. В. Проблеми та перспективи розвитку сучасного готельного бізнесу на Тернопільщині

У статті розглянуто актуальні питання розвитку індустрії гостинності в Тернопільській області. Досліджено основні тенденції діяльності колективних закладів розміщення як важливої складової туристичної галузі регіону. Виявлено проблеми функціонування підприємств готельного бізнесу на Тернопільщині, а також викладено авторського бачення потенційних перспектив розвитку підприємств цього сектора. Туристична індустрія Тернопільської області динамічно розвивається? вдосконалюються та модернізуються традиційні види туризму, з'являються та набирають популярності нові напрямки, зокрема сільський, екологічний, подієвий, екстремальний. З метою розвитку готельного бізнесу запропоновано низку заходів, виконання яких сприятиме активізації бізнес-процесів у туристично-готельній індустрії та дасть якісний поштовх до формування унікального комплексного туристичного продукту Тернопільщини, який відповідатиме міжнародним стандартам.

Ключові слова: готельне господарство, колективні та спеціалізовані заклади розміщення, туристичний бізнес, номерний фонд, місткість готелів.
Табл.: 4. **Бібл.:** 13.

Гугул Оксана Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: OksanaGGG@i.ua

Ткач Ульяна Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: ubilynska@i.ua

УДК 338.48

UDC 338.48

Гугул О. Я., Ткач У. В. Проблемы и перспективы развития современного гостиничного бизнеса на Тернопольщине

В статье рассмотрены актуальные вопросы развития индустрии гостеприимства в Тернопольской области. Исследованы основные тенденции деятельности коллективных средств размещения как важной составляющей туристической отрасли региона. Выявлены проблемы функционирования предприятий гостиничного бизнеса на Тернопольщине, а также изложено авторское видение потенциальных перспектив развития предприятий этого сектора. Туристическая индустрия Тернопольской области динамично развивается – совершенствуются и модернизируются традиционные виды туризма, появляются и набирают популярность новые направления, в частности сельский, экологический, событийный, экстремальный. С целью развития гостиничного бизнеса предложен ряд мероприятий, выполнение которых будет способствовать активизации бизнес-процессов в туристско-гостиничной индустрии и даст качественный толчок к формированию уникального комплексного туристического продукта Тернопольщины, который будет соответствовать международным стандартам.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, коллективные и специализированные учреждения размещения, туристический бизнес, номерной фонд, вместимость гостиниц.

Табл.: 4. **Библ.:** 13.

Гугул Оксана Ярославовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: OksanaGGG@i.ua

Ткач Ульяна Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: ubilynska@i.ua

Hugul O. Ya., Tkach U. V. Problems and Development Prospects for a Contemporary Hotel Business in the Ternopil Region

The article considers topical issues of the development of hospitality industry in the Ternopil region. The basic tendencies of collective accommodation facilities have been examined as an important component of the tourism industry in the region. Problems with functioning enterprises of hotel business in the Ternopil region have been identified, as well as the author's vision of the potential prospects for the development of enterprises in this sector have been articulated. The tourism industry in the Ternopil region is developing dynamically – with improving and modernizing the traditional forms of tourism, new directions are emerging and gaining popularity, in particular rural, environment, event, extreme tourism. With a view to development of hotel business, a number of activities has been offered, implementation of which will activate business processes in the tourism and hotel industry and will give a qualitative impetus to developing a unique integrated tourism product of the Ternopil region, which would meet international standards.

Keywords: hotel industry, collective and specialized facilities for accommodation, tourism business, room supply, capacity of hotels.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 13.

Hugul Oksana Ya. – PhD (Economics), Associate Professor, Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: OksanaGGG@i.ua

Tkach Ulyana V. – PhD (Economics), Lecturer of the Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: ubilynska@i.ua

Туризм відіграє важливу роль в житті сучасного суспільства, сприяє урізноманітненню дозвілля та покращенню якості життя. Сфера туризму має свої особливості формування та розвитку. В останні роки, враховуючи підвищення ролі туризму в торгівлі послугами, все частіше туристичний бізнес, як вид підприємницької діяльності, на практиці не обмежується лише розробкою та продажем туристичних послуг. Адаже у сві-

ті, що стрімко розвивається, в соціально-економічному контексті споживачі висувають все нові вимоги до якості та комплексності туристичних продуктів.

Розвиток туристичної галузі та зацікавленість потенційних туристів не може бути забезпечений без потужної матеріально-технічної бази. Однею з найважливіших складових туристичної індустрії Тернопільської області, яка визначає її реальний потенціал, є готельне

господарство, яке виконує одну з найважливіших функцій у сфері обслуговування туристів – забезпечення відвідувачів житлом і побутовими послугами.

Проблематика розвитку підприємств індустрії гостинності на Тернопільщині досліджувалися в наукових працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Керанчука Т. А. [6], Балацької Н. Ю. [7], Романківа І. Я. [8], Турло Н. П. [10], Андрушківа Б. М. [11], Вільчинського А. О. [12], Гуменюка Ю. П. [13], Городинського Ю. [14]. Проте потребують ґрунтовнішого дослідження тенденції розвитку готельної індустрії в сучасних умовах розвитку туристичної галузі на Тернопільщині.

Метою статті є виявлення проблем функціонування підприємств готельного бізнесу на Тернопільщині, а також виклад авторського бачення потенційних перспектив розвитку підприємств цього сектора.

Туристична індустрія сьогодні – це потужна ланка економічного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому. Це тисячі робочих місць, розквіт сіл і великих міст, відродження культурних та історичних святинь, підвищення якості життя громадян, захист і раціональне використання природних багатств – такі можливості пріоритетного розвитку туристичної сфери.

Тернопільська область має чи не всі передумови для того, щоб увійти до складу найрозвинутіших у туристському відношенні регіонів України та Європи, зокрема: вигідне геополітичне розташування, багату культурно-історичну спадщину, комфортні кліматичні умови, мальовничі ландшафти, унікальні флору і фауну, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські й матеріальні ресурси тощо. Область є однією з найбагатших на заповідні території та об'єкти, які займають майже 8,5% її площі. Тернопільська область має сприятливі умови для розвитку туризму, зокрема [5]:

- ✦ надзвичайно вигідне географічне розташування (центр Західної України);
- ✦ історичне перехрестя європейських доріг, наявність щільних транспортних артерій глобального та регіонального значення або їх близькість;
- ✦ наявність об'єктів релігійного (паломницького) та сентиментального туризму глобального значення (Почаївська лавра, Зарваницький духовний центр, Язлівецький монастир тощо);
- ✦ наявність потенційно брендів туристично-рекреаційної зони Дністровського каньйону і близькість інших зон: Карпати, Шацькі озера;
- ✦ наявність контрастних природно-кліматичних умов (близьких до субтропічних на півдні області та придатних для розвитку зимового відпочинку на півночі);
- ✦ наявність об'єктів глобального значення для розвитку спелеотуризму;
- ✦ значні запаси лікувально-рекреаційних ресурсів для розвитку санаторно-курортної галузі;
- ✦ наявність людей, які володіють інтелектуальним та організаційним ресурсом;
- ✦ збережені унікальні національно-культурні традиції;
- ✦ екологічно чистий компактний регіон.

Готельне господарство є однією з основних складових індустрії гостинності та ключовим чинником, що визначає перспективи розвитку в'їзного туризму і внутрішнього ринку туристичних послуг.

До сучасних особливостей розвитку індустрії гостинності на Тернопільщині слід віднести:

- ✦ поширення сфери інтересів готельєрів на інші продукти і послуги, які раніше надавалися підприємствами інших галузей. Наприклад, організація харчування, дозвілля, розваг, виставкової діяльності тощо;
- ✦ зростаючу демократизацію індустрії гостинності, яка значною мірою сприяє підвищенню доступності готельних послуг для масового споживача;
- ✦ посилення спеціалізації готельного бізнесу та орієнтованої на певну цільову аудиторію;
- ✦ розвиток нових видів туризму, наприклад, екологічного, пригодницького, екстремального, деяких тематичних напрямків, що дозволяє врахувати інтереси практично будь-яких категорій споживачів і зробити туристичний продукт більш витонченим;
- ✦ глобалізацію та концентрацію готельного бізнесу;
- ✦ глибоку персоніфікацію обслуговування і повну концентрацію на запитах і потребах клієнтів;
- ✦ широке впровадження нових засобів комунікації та інформаційних технологій, що дозволяє проводити глибоку і системну економічну діагностику;
- ✦ впровадження нових технологій в операційну діяльність підприємств індустрії гостинності, зокрема, впровадження інтернет-маркетингу.

Перш ніж розпочати аналіз розвитку готельного господарства Тернопільської області, слід зауважити, що дані офіційної статистики з різних джерел значно різняться, що обумовлено, з одного боку, різними методологічними базами обліку, а з іншого – значним тіньовим обігом у галузі. На сьогодні реальна кількість готельних закладів на Тернопільщині є значно більшою, оскільки багато діючих готелів ще офіційно не введені в експлуатацію і не охоплюються статистичною звітністю. У містах також надаються послуги подорожної оренди житлових квартир і приватних хостелів, більшість з яких є незареєстрованими в органах державної реєстрації. Тому точно визначити ємність ринку готельних послуг на сьогодні практично неможливо.

У 2014 р. на території області послуги з тимчасового проживання надавали 58 готелів та аналогічних засобів розміщення (у т. ч. 14 – юридичні особи та 44 – фізичні особи), з них 39 готелів, 2 мотелі, 1 гуртожиток для приїжджих, 16 інших місць для тимчасового проживання. Найбільш поширеними є готелі (67,2% від загальної кількості) та туристські бази, студентські літні табори, інші місця для тимчасового проживання: сезонні бази відпочинку, літні будиночки, які пропонують своїм клієнтам повний комплекс послуг з приймання, розміщення, харчування та обслуговування (27,6%) (табл. 1).

Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування по окремих регіонах України, од.

Область України	2013 р.	2014 р.	Відсотків до загальної кількості по Україні
Волинська	73	64	2,4
Закарпатська	228	229	8,7
Івано-Франківська	193	212	8,0
Львівська	272	273	10,3
Рівненська	52	50	1,9
Тернопільська	59	58	2,2
Хмельницька	90	84	3,2
Чернівецька	87	91	3,4
Довідково: по Україні	3582	2644	100,0

Джерело: складено за [1–4].

Питома вага готелів та аналогічних засобів розміщування в області в загальній кількості по Україні складала 2,2% (у 2013 р. – 1,6%).

Загальна місткість готелів та аналогічних засобів розміщування в області у 2014 р. зменшилася відносно 2013 р. на 155 місць, або на 6,2% і становила 2361 місце (табл. 2).

Упродовж 2014 р. в області спостерігалася зменшення кількості осіб, які обслуговувалися в готелях та аналогічними засобами розміщування, готельні послуги було надано 126337 особам, що на 15,5% менше, ніж у 2013 р.

У роботі готелів та аналогічних засобів розміщування важливе значення має обслуговування іноземних туристів. У 2014 р. у готелях та аналогічними засобами розміщування було обслуговано 2982 іноземних громадян (2,6% від загальної кількості).

Найбільша кількість приїжджих спостерігалася з Польщі – 761 особа, Російської Федерації – 503 особи, Німеччини – 260 осіб, Білорусії – 141 особа, Нігерії – 106 осіб, Ізраїлю – 75 осіб, Італії – 69 осіб, Канади – 64 особи.

Загальна вартість перебування в колективних засобах розміщення склала 97707,7 тис. грн, а фактичні витрати на один ліжко-день (людино-день) перебування у колективних засобах розміщення становило 227,8 грн (табл. 3).

Протягом 2014 р. колективні засоби розміщення отримали доходи у розмірі 58571,1 тис. грн, витрати склали 53482,9 тис. грн. Фінансові показники роботи колективних засобів розміщення представлено в табл. 4.

Останніми роками спостерігається скорочення кількості працівників колективних засобів розміщення. У 2014 р. у колективних засобах розміщення працювало 1170 осіб, з них 1128 – штатних і 42 позаштатних.

Ще одним різновидом закладів розміщення туристів на території Тернопільщини є садиби зеленого туризму. Даний сегмент ринку готельних послуг лише формується в регіоні, тому кількість таких закладів набагато менша, ніж у сусідніх областях. За даними управління туризму Тернопільської ОДА, в області функціонують 25 садиб зеленого туризму, які гостинно запрошують подорожуючих і відпочивальників. Найбільше таких закладів

розміщення функціонує в Бережанському, Заліщицькому, Збаразькому і Тернопільському районах (по три в кожному). Однак на території Лановецького, Підгаєцького та Шумського районів такі садиби ще не створені, незважаючи на наявний ресурсний потенціал для їх розвитку. Більшість «зелених садиб» розташовані поблизу відвідуваних туристичних об'єктів – Червоногородського водоспаду, Дністровського каньйону, річок Збруч і Стрипа й інших. Такий різновид готельно-туристичного бізнесу недостатньо розвинутий у багатьох туристичних об'єктах районах – Борщівському, Бучацькому, Кременецькому, Чортківському, що зумовлює значний потенціал для його зростання у майбутньому [5].

На сьогоднішній день проходить реконструкція діючих підприємств готельного господарства згідно з вимогами європейського сервісу, здійснюється будівництво невеликих по місткості готелів на 10–20 номерів, в основному за рахунок коштів фізичних осіб – підприємців, які створюють суттєву конкуренцію підприємствам готельного господарства [9].

Незважаючи на це, попит на готельні послуги на території багатьох районів області часто значно перевищує пропозицію від діючих закладів розміщення, особливо ці тенденції спостерігаються під час проведення релігійних прощ до паломницьких центрів краю – Зарваниці та Почаєва. У багатьох часто відвідуваних локальних туристичних центрах (Кривче, Касперівці, Нирків) взагалі відсутні готельні підприємства, хоча попит на їх послуги на літній сезон є досить високим.

Переважає більшість туристів, які відвідують область, молоді люди з невисокими доходами, на яких, як не дивно, не зорієнтовані більшість готельних підприємств нашого регіону. Тому однією з вагомих проблем туристичної індустрії Тернопільщини є недостатня кількість готелів туристичного класу та коштує.

Оскільки розвиток готельної індустрії на Тернопільщині гальмується через недостатність інвестиційних ресурсів, необхідно створити сприятливе інвестиційне середовище, зокрема:

1. Сформувані чіткий та зрозумілий механізм організації бізнесу у сфері гостинності.

Таблиця 2

Кількість колективних засобів розміщування за типами засобів

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Кількість колективних засобів розміщення, усього	64	73	70
Готелі та аналогічні засоби розміщування, з них:	49	59	58
готелі	33	37	39
мотелі	1	2	2
гуртожитки для приїжджих	3	3	1
туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування	12	17	16
Спеціалізовані засоби розміщування, з них:	15	14	12
санаторії	4	4	3
дитячі санаторії	5	5	5
санаторії-профілакторії	3	2	2
бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз)	3	3	2
оздоровчі заклади 1-2 денного перебування			
Місткість готелів та аналогічних засобів розміщування (місць)	2311	2516	2361
Номерний фонд готелів та аналогічних засобів розміщування	1049	1171	1158

Джерело: складено за [1-4].

Таблиця 3

Кількість приїжджих, обслугованих у колективних засобах розміщування

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Обслуговано приїжджих у колективних засобах розміщення, усього осіб	135933	147627	126337
Обслуговано дітей у віці 0-17 років у колективних засобах розміщення, осіб	9419	9680	7886
Обслуговано іноземців у колективних засобах розміщення, осіб	12098	15960	2982
Загальна вартість перебування (тис. грн)	89124,5	94192,3	97707,7
Фактичні витрати на один ліжко-день (людино-день) перебування в колективних засобах розміщення (грн)	181,75	179,75	227,8

Джерело: складено за [1-4].

Таблиця 4

Фінансові показники роботи колективних засобів розміщування, тис. грн

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Доходи від наданих послуг юридичними особами	50840,4	49833,2	51059,0
Доходи від наданих послуг фізичними особами-підприємцями	5745,1	8232,7	7512,1
Операційні витрати юридичних осіб, у тому числі	42934,2	46623,4	49155,5
Матеріальні витрати, усього	21422,0	20778,1	19838,5
витрати на оплату праці, усього	9984,9	11067,7	11087,3
витрати, пов'язані з відрахуванням на соціальні заходи, усього	3645,0	3978,9	4092,7
витрати, пов'язані з відрахуванням на амортизацію, усього	2271,1	3063,1	3689,1
інші операційні витрати, усього	5611,2	7735,6	10447,9
Інші витрати юридичних осіб	160,6	119,1	136,4
Витрати фізичних осіб підприємців	3117,4	4676,0	4191,0
Усього доходи колективних засобів розміщення	56585,5	58065,9	58571,1
Усього витрати колективних засобів розміщення	46212,2	51418,5	53482,9

Джерело: складено за [1-4].

2. Сформувати механізм інституційної, соціальної та інформативної взаємодії влади та бізнесу для забезпечення гармонійного розвитку пріоритетних видів туризму на засадах державно-приватного партнерства.

3. Вдосконалити умови здійснення підприємницької діяльності у сфері туризму та курортів.

4. Забезпечити інформаційно-консультаційну підтримку start-up-проектів.

5. Консолідувати зусилля влади, науки, бізнесу та громадськості у сфері інноваційно-проектного забезпечення розвитку туристично-готельної індустрії.

6. Налагодити співпрацю з міжнародними та національними організаціями, які представляють інтереси інвесторів чи співпрацюють з ними.

7. Сформувати електронний банк даних вільних земельних ділянок, розробити умови отримання земельних ділянок; спроектувати загальну туристичну та інженерну інфраструктуру, розробити кошторис будівельно-монтажних робіт.

8. Розширити можливості участі іноземних інвесторів у приватизації об'єктів туристичної галузі та інфраструктури.

9. Удосконалити процедуру реєстрації іноземних інвестицій

Реалізація перелічених заходів сприятиме активізації бізнес-процесів у туристично-готельній індустрії та дасть якісний поштовх до формування унікального комплексного туристичного продукту Тернопільщини, який відповідатиме міжнародним стандартам.

ВИСНОВКИ

Отже, туристична індустрія Тернопільської області динамічно розвивається – вдосконалюються та модернізуються традиційні види туризму, з'являються та набирають популярності нові напрямки, зокрема сільський, екологічний, подієвий, екстремальний. Завдяки грамотному використанню туристичного потенціалу ще вчора маловідомі регіони та місцевості Тернопільщини стають популярними туристичними дестинаціями, на базі яких розробляються конкурентоспроможні туристичні маршрути, будуються та реставруються об'єкти туристичної інфраструктури. З метою розвитку готельного бізнесу як вагової складової туристичної індустрії регіону авторами запропоновано до реалізації ряд заходів, виконання яких сприятиме активізації бізнес-процесів у туристично-готельній індустрії та дасть якісний поштовх до формування унікального комплексного туристичного продукту Тернопільщини, який відповідатиме міжнародним стандартам. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Туристична діяльність в Україні у 2012 році : статистичний бюлетень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html
2. Туристична діяльність в Україні у 2013 році : статистичний бюлетень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html
3. Туристична діяльність в Україні у 2014 році : статистичний бюлетень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

4. Колективні засоби розміщування в Україні 2014 : статистичний бюлетень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

5. Концепція розвитку туризму та курортів в Тернопільській області до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oda.te.gov.ua/.../konseps_turizm2020.doc

6. Керанчук Т. Л. Проблеми та перспективи розвитку готельного та ресторанного бізнесу в Україні / Т. Л. Керанчук // Scientific Works of NUFT. – 2014. – Volume 20, Issue 4. – P. 186–190.

7. Балацька Н. Ю. Особливості та перспективи розвитку готельного бізнесу в Україні / Н. Ю. Балацька, В. М. Репринцева // Молодий вчений. – 2016. – № 1 (28), ч. 1. – С. 12–15.

9. Романків І. Я. Перспективи розвитку туристичної галузі в економіці Тернопільської області / І. Я. Романків // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1 (42). – С. 118–122.

10. Турло Н. П. Рекреаційно-туристичний потенціал Подільського регіону та його вплив на розвиток туристичної сфери / Н. П. Турло // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 6. – С. 579–583.

11. Андрушків Б. М. Перспективи та механізми активізації розвитку туризму Тернопільщини (методи програмування туристичної діяльності як засіб її активізації) / Б. М. Андрушків, І. І. Стойко, Л. М. Мельник // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – 2009. – Том 22 (61). – № 2. – С. 9–16.

12. Вільчинський А. О. Сільський зелений туризм Тернопільського Придністров'я: стан і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / А. О. Вільчинський. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/10765/1/11vao.pdf>

13. Гуменюк Ю. П. Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу (на прикладі Тернопільської області) [Електронний ресурс] / Ю. П. Гуменюк. – Львів, 2005. – Режим доступу : www.lib.ua-ru.net/diss/cont/28702.html

14. Городиський Ю. Проблеми і перспективи розвитку туризму у Тернопільській області / Ю. Городиський, А. Манько // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2012. – Вип. 29, ч. 1. – С. 36–47.

REFERENCES

Andrushkiv, B. M., Stoiko, I. I., and Melnyk, L. M. "Perspektyvy ta mekhanizmy aktyvizatsii rozvytku turyzmu Ternopilshchyny (metody prohramuvannia turystychnoi diialnosti yak zasib yii aktyvizatsii)" [Prospects and mechanisms of activation of development of tourism of Ternopil region (methods of programming of tourist activity as a means of revitalization)]. *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya "Ekonomika i upravleniye"*, vol. 22 (61), no. 2 (2009): 9-16.

Balatska, N. Yu., and Repryntseva, V. M. "Osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku hotelnoho biznesu v Ukraini" [Features and prospects of development of hotel business in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, vol. 1, no. 1 (28) (2016): 12-15.

Humeniuk, Yu. P. "Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy stymuliuвання rozvytku rekreatsiino-turystychnoho kompleksu (na prykladi Ternopils'koi oblasti)" [Organizational and economic mechanisms to encourage the development of recreational and tourist complex (on the example of Ternopil region)]. <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/28702.html>

Horodyskyi, Yu., and Manko, A. "Problemy i perspektyvy rozvytku turyzmu u Ternopils'kii oblasti" [Problems and prospects of development of tourism in Ternopil region]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya "Mizhnarodni vidnosyni"*, vol. 1, no. 29 (2012): 36-47.

"Kontseptsiia rozvytku turyzmu ta kurortiv v Ternopils'kii oblasti do 2020 r." [The concept of development of tourism and resorts of Ukraine in Ternopil region up to 2020]. www.oda.te.gov.ua/.../konseps_turizm2020.doc

Keranchuk, T. L. "Problemy ta perspektyvy rozvytku hotelnoho ta restorannoho biznesu v Ukraini" [Problems and prospects of development of hotel and restaurant business in Ukraine]. *Scientific Works of NUFT*, vol. 20, no. 4 (2014): 186-190.

"Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini 2014" [Collective accommodation facilities in Ukraine in 2014]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

Romankiv, I. Ya. "Perspektyvy rozvytku turystychnoi haluzi v ekonomitsi Ternopil'skoi oblasti" [Prospects of development tourism industry in the economy of Ternopil region]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 1 (42) (2008): 118-122.

Turlo, N. P. "Rekreatsiino-turystychnyi potentsial Podil'skoho rehionu ta yoho vplyv na rozvytok turystychnoi sfery" [Recreational and tourist potential of the Podolsk region and its influence on the development of the tourism sector]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 6 (2015): 579-583.

"Turystychna diialnist v Ukraini u 2012 rotsi" [Tourist activity in Ukraine in 2012]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

"Turystychna diialnist v Ukraini u 2013 rotsi" [Tourist activity in Ukraine in 2013]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

"Turystychna diialnist v Ukraini u 2014 rotsi" [Tourist activity in Ukraine in 2014]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

Vilchynskiy, A. O. "Sil'skyi zelenyi turyzm Ternopil'skoho Prydnistrovia: stan i perspektyvy rozvytku" [Rural green tourism in Ternopil in Transnistria: the state and prospects of development]. <http://elibrary.nubip.edu.ua/10765/1/11vao.pdf>

УДК 338.48

ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТКИ ТУРИЗМУ У ВАЛОВОМУ РЕГІОНАЛЬНОМУ ПРОДУКТІ ТА ВАЛОВІЙ ДОДАНИЙ ВАРТОСТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2016 ПЕРЕДЕРКО В. П.

УДК 338.48

Передерко В. П. Визначення частки туризму у валовому регіональному продукті та валовій доданій вартості Івано-Франківської області

Метою статті є аналіз сучасного стану державних статистичних спостережень у сфері туризму з метою виявлення основних проблем і недоліків галузевої статистичної звітності та розробки експериментальної методики розрахунку інтегрального внеску туризму у валовий регіональний продукт (ВРП) та/або валову додану вартість (ВДВ). Незважаючи на те, що сьогодні теоретичні розробки і методологічні рекомендації, які розглядають туризм через призму соціально-економічного розвитку, представлені у працях багатьох дослідників, в Україні немає комплексної статистики туризму як економічної категорії та офіційної методики розрахунку внеску туризму у валовий внутрішній і валовий регіональний продукти, натомість такі розрахунки вже давно проводяться закордоном. Статистична інформація є основою для ринкового планування в економіці, тому у статті запропоновано методику визначення частки туризму у ВРП/ВДВ. Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення стимуляторів зростання соціально-економічної вартості туризму через розроблення комплексної статистики туризму як методологічної основи для визначення впливу туризму на економіку регіонів зокрема і держави в цілому.

Ключові слова: валовий регіональний продукт, валова додана вартість, туризм.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 20.

Передерко Віталій Петрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)
E-mail: vitaliyperederko@gmail.com

УДК 338.48

Передерко В. П. Определение доли туризма в валовом региональном продукте и валовой добавленной стоимости Ивано-Франковской области

Целью статьи является анализ современного состояния государственных статистических наблюдений в сфере туризма с целью выявления основных проблем и недостатков отраслевой статистической отчетности и разработки экспериментальной методики расчета интегрального вклада туризма в валовой региональный продукт (ВРП) и/или валовую добавленную стоимость (ВДС). Несмотря на то, что сегодня теоретические разработки и методологические рекомендации, которые рассматривают туризм через призму социально-экономического развития, представлены в трудах многих исследователей, в Украине нет комплексной статистики туризма как экономической категории и официальной методики расчета вклада туризма в валовой внутренний и валовой региональный продукты, зато такие расчеты уже давно проводятся за рубежом. Статистическая информация является основой для рыночного планирования в экономике, поэтому в статье предложена методика определения доли туризма в ВРП/ВДС. Дальнейшие исследования должны быть направлены на определение стимуляторов роста социально-экономической стоимости туризма путем разработки комплексной статистики туризма как методологической основы для определения влияния туризма на экономику регионов в частности и государства в целом.

Ключевые слова: валовой региональный продукт, валовая добавленная стоимость, туризм.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 20.

Передерко Віталій Петрович – кандидат історических наук, доцент, доцент кафедри туризму, Івано-Франковський національний технічний університет нафти і газу (ул. Карпатская, 15, Івано-Франковск, 76018, Україна)
E-mail: vitaliyperederko@gmail.com

UDC 338.48

Perederko V. P. Determining the Share of Tourism in the Gross Regional Product and the Gross Value Added of the Ivano-Frankivsk Region

The article is concerned with analyzing the current status of the public statistical observations in the sphere of tourism with the aim of identifying the main problems and disadvantages of the sectoral statistical reporting together with the development of experimental methods for calculating the integral contribution of tourism to the gross regional product (GRP) and/or the gross value added (GVA). Despite the fact that today the theoretical developments and methodological recommendations, which consider tourism through the prism of socio-economic development, are represented in the works by many researchers, in Ukraine there are no comprehensive statistics on tourism as an economic category and no official methods for calculating the contribution of tourism to both the gross domestic and the gross regional products, although such calculations are held abroad for a long time. Statistical information is a basis for the market planning in the economy, in this respect the article proposes a technique for determining the share of tourism in GRP/GVA. Further research should be aimed at identifying catalysts of growth of the socio-economic value of tourism through the development of an integrated tourism statistics as a methodological basis for the determining of the impact of tourism on the economy of regions in particular and the State as a whole.

Keywords: gross regional product, gross value added, tourism.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 20.

Perederko Vitaliy P. – PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
E-mail: vitaliyperederko@gmail.com

"Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini 2014" [Collective accommodation facilities in Ukraine in 2014]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

Romankiv, I. Ya. "Perspektyvy rozvytku turystychnoi haluzi v ekonomitsi Ternopil'skoi oblasti" [Prospects of development tourism industry in the economy of Ternopil region]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 1 (42) (2008): 118-122.

Turlo, N. P. "Rekreatsiino-turystychnyi potentsial Podil'skoho rehionu ta yoho vplyv na rozvytok turystychnoi sfery" [Recreational and tourist potential of the Podolsk region and its influence on the development of the tourism sector]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 6 (2015): 579-583.

"Turystychna diialnist v Ukraini u 2012 rotsi" [Tourist activity in Ukraine in 2012]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

"Turystychna diialnist v Ukraini u 2013 rotsi" [Tourist activity in Ukraine in 2013]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

"Turystychna diialnist v Ukraini u 2014 rotsi" [Tourist activity in Ukraine in 2014]. www.ukrstat.org/uk/operativ2013/tur/zr_u.html

Vilchynskiy, A. O. "Sil'skyi zelenyi turyzm Ternopil'skoho Prydnistrovia: stan i perspektyvy rozvytku" [Rural green tourism in Ternopil in Transnistria: the state and prospects of development]. <http://elibrary.nubip.edu.ua/10765/1/11vao.pdf>

УДК 338.48

ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТКИ ТУРИЗМУ У ВАЛОВОМУ РЕГІОНАЛЬНОМУ ПРОДУКТІ ТА ВАЛОВІЙ ДОДАНИЙ ВАРТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2016 ПЕРЕДЕРКО В. П.

УДК 338.48

Передерко В. П. Визначення частки туризму у валовому регіональному продукті та валовій доданій вартості Івано-Франківської області

Метою статті є аналіз сучасного стану державних статистичних спостережень у сфері туризму з метою виявлення основних проблем і недоліків галузевої статистичної звітності та розробки експериментальної методики розрахунку інтегрального внеску туризму у валовий регіональний продукт (ВРП) та/або валову додану вартість (ВДВ). Незважаючи на те, що сьогодні теоретичні розробки і методологічні рекомендації, які розглядають туризм через призму соціально-економічного розвитку, представлені у працях багатьох дослідників, в Україні немає комплексної статистики туризму як економічної категорії та офіційної методики розрахунку внеску туризму у валовий внутрішній і валовий регіональний продукти, натомість такі розрахунки вже давно проводяться закордоном. Статистична інформація є основою для ринкового планування в економіці, тому у статті запропоновано методику визначення частки туризму у ВРП/ВДВ. Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення стимуляторів зростання соціально-економічної вартості туризму через розроблення комплексної статистики туризму як методологічної основи для визначення впливу туризму на економіку регіонів зокрема і держави в цілому.

Ключові слова: валовий регіональний продукт, валова додана вартість, туризм.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 20.

Передерко Віталій Петрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)
E-mail: vitaliyperederko@gmail.com

УДК 338.48

Передерко В. П. Определение доли туризма в валовом региональном продукте и валовой добавленной стоимости Ивано-Франковской области

Целью статьи является анализ современного состояния государственных статистических наблюдений в сфере туризма с целью выявления основных проблем и недостатков отраслевой статистической отчетности и разработки экспериментальной методики расчета интегрального вклада туризма в валовой региональный продукт (ВРП) и/или валовую добавленную стоимость (ВДС). Несмотря на то, что сегодня теоретические разработки и методологические рекомендации, которые рассматривают туризм через призму социально-экономического развития, представлены в трудах многих исследователей, в Украине нет комплексной статистики туризма как экономической категории и официальной методики расчета вклада туризма в валовой внутренний и валовой региональный продукты, зато такие расчеты уже давно проводятся за рубежом. Статистическая информация является основой для рыночного планирования в экономике, поэтому в статье предложена методика определения доли туризма в ВРП/ВДС. Дальнейшие исследования должны быть направлены на определение стимуляторов роста социально-экономической стоимости туризма путем разработки комплексной статистики туризма как методологической основы для определения влияния туризма на экономику регионов в частности и государства в целом.

Ключевые слова: валовой региональный продукт, валовая добавленная стоимость, туризм.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 20.

Передерко Віталій Петрович – кандидат історических наук, доцент, доцент кафедри туризму, Івано-Франковський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франковськ, 76018, Україна)
E-mail: vitaliyperederko@gmail.com

UDC 338.48

Perederko V. P. Determining the Share of Tourism in the Gross Regional Product and the Gross Value Added of the Ivano-Frankivsk Region

The article is concerned with analyzing the current status of the public statistical observations in the sphere of tourism with the aim of identifying the main problems and disadvantages of the sectoral statistical reporting together with the development of experimental methods for calculating the integral contribution of tourism to the gross regional product (GRP) and/or the gross value added (GVA). Despite the fact that today the theoretical developments and methodological recommendations, which consider tourism through the prism of socio-economic development, are represented in the works by many researchers, in Ukraine there are no comprehensive statistics on tourism as an economic category and no official methods for calculating the contribution of tourism to both the gross domestic and the gross regional products, although such calculations are held abroad for a long time. Statistical information is a basis for the market planning in the economy, in this respect the article proposes a technique for determining the share of tourism in GRP/GVA. Further research should be aimed at identifying catalysts of growth of the socio-economic value of tourism through the development of an integrated tourism statistics as a methodological basis for the determining of the impact of tourism on the economy of regions in particular and the State as a whole.

Keywords: gross regional product, gross value added, tourism.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 20.

Perederko Vitaliy P. – PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
E-mail: vitaliyperederko@gmail.com

Статистична інформація є основою для ринкового планування в економіці, а туризм по праву вважається економічною категорією, оскільки сприяє виробництву й реалізації широкого спектра послуг, створенню робочих місць, отриманню доходів, розвитку інфраструктури та диверсифікації економіки країни.

Безпосередні державні статистичні спостереження туризму обмежуються трьома звітами: діяльність дитячих закладів оздоровлення та відпочинку – державне статистичне спостереження за формою № 1-от (один раз на рік) «Звіт дитячого закладу оздоровлення та відпочинку за літо». Мета спостереження – збирання, розроблення, узагальнення та поширення даних щодо мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, кількості оздоровлених у них дітей; діяльність колективних засобів розміщування – державне статистичне спостереження за формою № 1-КЗР (річна) «Звіт про діяльність колективного засобу розміщування». Мета спостереження – збирання, розроблення, узагальнення та поширення даних щодо діяльності готелів та аналогічних засобів розміщування, спеціалізованих засобів розміщування; туристична діяльність – державне статистичне спостереження за формою № 1-туризм (річна) «Звіт про туристичну діяльність». Мета спостереження – збирання, розроблення, узагальнення та поширення даних з питань діяльності туроператорів та турагентів.

Зважаючи на наявність різних методик обліку та присутність тіньового обігу в туристичній сфері, дані різних джерел статистики суттєво відрізняються, що призводить до відсутності чіткого розуміння вагомості туристичної сфери держави у світовій і вітчизняній економіці. Аналогічна ситуація щодо розбіжності статистичних даних спостерігається і у визначенні базових туристичних показників [5, с. 34]. Крім того, в Україні немає зведеної статистики туризму в контексті економічного розвитку та офіційної методики розрахунку внеску туризму у валовий внутрішній та валовий регіональний продукти (далі ВВП/ВРП). Офіційна позиція Державної служби статистики в Україні станом на сьогодні полягає в тому, що існуюча державна статистична звітність з туризму відповідає міжнародним статистичним стандартам у цій галузі та забезпечує інформаційні потреби для поетапного впровадження Сателітного рахунку туризму в Україні.

Натомість зведена і деталізована статистика туризму міститься у щорічних звітах та інших матеріалах Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) – *World Tourism Organization* (UNWTO). Проте справедливо, що важливішим джерелом репрезентативних даних, які дозволяють оперативно відстежувати достатній для аналізу обсяг матеріалу, є аналітика Всесвітньої ради з подорожей і туризму – *World Travel & Tourism Council* (WTTC). Основне завдання WTTC – економічні дослідження туристичного ринку та інформування світової спільноти зокрема щодо економічної та соціальної ролі міжнародного туризму. WTTC прагне до того, щоб туристичну галузь сприймали в усьому світі як одну з основних галузей економіки, що може забезпечувати високі доходи і робочі місця. Результатом діяльності організації є щорічні прогнози розвитку туризму у світі, а також у 184 країнах світу, у т. ч. і в Україні. У 1999 р.

методика, що застосовується для складання доповідей WTTC, була офіційно визнана ООН [11]. Як інформаційну базу варто використовувати Допоміжний (Сателітний) рахунок туризму (*Tourism Satellite Account, TSA*), розроблений WTTC. Використання даних на основі TSA дозволить здійснювати стратегічне планування економічного розвитку України в цілому.

Показником, який характеризує результат функціонування економічних суб'єктів країни в абсолютному вартісному вимірі, є валовий внутрішній продукт. Відповідно до методики WTTC прямий внесок подорожей і туризму у ВВП – це ВВП, сформований галузями господарства, які безпосередньо пов'язані з туристами, включаючи готелі, туристичні агентства, авіакомпанії та інші види послуг пасажирського транспорту, а також діяльність ресторанів та індустрії розваг. Загальний внесок у ВВП – це ВВП, який генерується безпосередньо в секторі подорожей і туризму плюс непрямі та індуковані впливи [8; 9]. На рис. 1 наведено дані щодо частки надходжень від туристичної сфери до ВВП України.

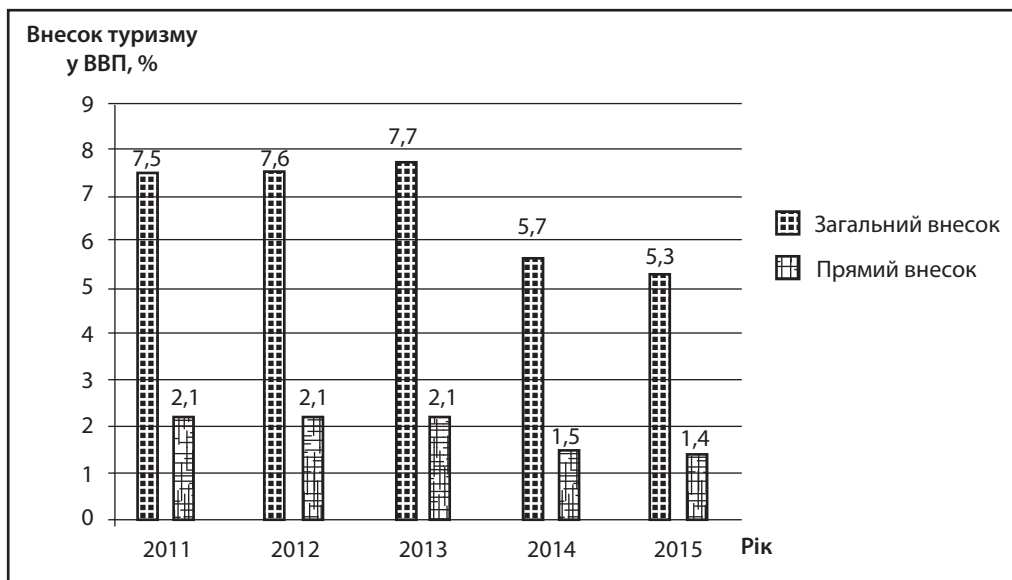
У світі частка туризму у ВВП коливається від 1% у країнах з високорозвинутою і диверсифікованою економікою до 10% у країнах з відносно великим туристським сектором: США – 2,7%, Велика Британія – 3,7%, Франція – 3,7%, Німеччина – 3,9%, Іспанія – 5,8%. В окремих малих країнах і країнах, що розвиваються, цей показник перевищує середні значення: Аруба – 29,7%, Британські Віргінські острови – 32%, Макао – 34,7%, Мальдіви – 52,4% [19]. Така занадто висока частка надходжень від туризму у ВВП говорить про уразливість місцевих економік у разі зміни світової кон'юнктури. Водночас є країни, перш за все, на пострадянському просторі, які мають потужний туристичний потенціал, але він майже не використовується, внаслідок чого їх економічний та соціальний розвиток не набуває необхідної сили [14].

Теоретичні розробки та методологічні рекомендації, які розглядають туризм через призму соціально-економічного розвитку, представлені у працях багатьох дослідників, зокрема варто згадати публікації, присвячені валовій доданій вартості (далі – ВДВ) [2; 3; 14; 15], методиці визначення сукупного впливу туризму [16], методиці оцінки просторової диференціації туристичного потенціалу регіонів [1], методиці оцінки інноваційного потенціалу туризму і гравітаційного моделювання з прогнозуванням туристичної активності регіонів [10], показникам обліково-аналітичної підтримки державного регулювання ринку туристичних послуг [12].

Метою даного дослідження є розробка експериментальної методики розрахунку інтегрального внеску туризму у ВРП/ВДВ Івано-Франківської області. Апробація його результатів дозволить імплементувати модель розрахунку внеску туризму у ВРП/ВДВ регіонів, поширити цю практику на загальнодержавний рівень для визначення внеску туризму у ВВП України і, можливо, вплине на виокремлення туризму в самостійний вид економічної діяльності у КВЕД.

Сьогодні у статистичній звітності окремо і комплексно по туристичній галузі не проводиться облік показни-

Рис. 1. Частка надходжень від туристичної сфери до ВВП України

Джерело: використано дані Всесвітньої ради з подорожей і туризму.

ків діяльності суб'єктів господарювання. Розмежування статистичної інформації по туризму на такі види економічної діяльності: «Тимчасове розміщення й організація харчування» (секція I), «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» (секція N, яка включає 79.11 – Діяльність туристичних агентств, 79.12 – Діяльність туристичних операторів, 79.90 – Надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність), «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» (секція R) тощо не дає можливості чітко визначити повний економічний ефект від його розвитку як на регіональному рівні, так і в межах економіки держави в цілому.

В. Стойка акцентує увагу на тому, що функціонування національних господарств країн світу великою мірою залежить від галузей сфери послуг. Більше 30% ВДВ, яка створюється суб'єктами виробничої сфери, формується за допомогою сфери послуг [13, с. 196]. На основі даних Світового Банку встановлено, що у 2013 р. частка сфери послуг у структурі ВВП України становила 63,6%, а у 2014 р. – 62,8% [18].

Туризм є складовою сфери послуг. Сьогодні до структури туристичної індустрії пропонують включати: туристичні послуги промоції та продажу; послуги харчування і проживання; послуги транспорту і масової комунікації; послуги торгівлі та розваг; послуги науки і освіти; адміністративні послуги; фінансові, страхові та медичні послуги, обґрунтовуючи прямий і непрямий впливи цих послуг на туристичне споживання [20, с. 9–11].

Розрахунок та оцінку внеску ВДВ туристичної сфери в економіку регіону можна проводити відповідно до методики розрахунку обсягів туристичної діяльності, затвердженої Державною туристичною адміністрацією України (далі – ДТА) і Державним комітетом статистики України (далі – Держкомстат) (наказ від 12.11.2003 р. № 142/394), а також методичних рекомендацій розрахунку валового регіонального продукту виробничим методом (наказ Держкомстату від 04.06.2004 р. № 351).

Вказані методики визначають систему показників, єдиних за змістом і порівнянних на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, що характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на економіку країни або регіону. У статті враховані актуальні зміни в законодавстві, що вплинули на відповідне коригування інформації, зазначеної у згаданих документах.

Оцінка економічної ефективності та соціальної важливості розвитку туризму здійснюватиметься у відповідних сукупних базових показниках, визначених і розрахованих спеціально, оскільки туризм не визначений як окремих вид економічної діяльності в міжнародному класифікаторі видів економічної діяльності та Національному класифікаторі України ДК 009:2010: Класифікатор видів економічної діяльності. У КВЕД-2010 діяльність санаторно-курортних закладів, готелів, ресторанів, туристичні перевезення та інші послуги внесено до інших розділів класифікатора видів економічної діяльності, що значно ускладнює визначення економічної ефективності функціонування туристичної галузі загалом. Важливість туризму для національної економіки та економіки регіону є нечітко визначеною, оскільки в загальній кількості спожитих за певний період товарів і послуг, а також окремо, за кожною із галузей економіки, неможливо виділити ту їх частку, що припадає на споживання туристами, тобто забезпечена лише завдяки туристичній діяльності та залежить від грошових витрат туристів. Практично неможливо із загальної кількості продажів виділити частку товарів або послуг, придбаних туристами (наприклад, обсяг спожитих туристами продуктів харчування або послуг зв'язку), тому проблема методологічного забезпечення розрахунку чисельності туристів, що відвідали певну територію, та обсягу наданих їм послуг потребує подальшого розв'язання [6].

Визначаючи місце та роль туризму в розвитку регіону, необхідно зазначити, що вплив функціонування туристичної галузі на економіку регіону, міста або окремо взятої території залежить від чисельності туристів, що перебували на цій території, та обсягу наданих їм послуг. Оцінка прямого та непрямого економічного впливу туризму базується на витратах туристів. Використання емпіричних, експериментальних і прогностичних методів дослідження дало можливість встановити, що велика кількість характерних і супутніх туристичних послуг і товарів, які споживаються туристами під час їх перебування на відпочинку чи подорожуванні, не враховується з об'єктивних причин туристичними підприємствами, а отже, і не відображає реальний вплив туризму на економіку певного регіону та не дає можливості комплексно оцінити і спрогнозувати розвиток туристичної галузі на найближчий період.

Оцінка економічного впливу туристичної сфери базується на витратах туристів, які, своєю чергою, класифікують на три групи:

- ✦ *прямі витрати* – це витрати, які несуть туристи на купівлю товарів і оплату послуг у суб'єктів туристичної діяльності (туристичні фірми, заклади розміщення, інші заклади туристичної індустрії), у ресторанах тощо;
- ✦ *непрямі витрати* – це витрати, що мають місце в подальших сферах здійснення операцій купівлі-продажу та витікають із прямих витрат (наприклад, придбання товарів закладами розміщення, харчування у місцевих товаровиробників);
- ✦ *похідні витрати* – це зростаючі витрати споживачів, що виникають із додаткових особистих доходів, що генеруються прямими витратами [4].

Прямий вплив туризму на економіку відображають обсяги платежів до бюджету за результатами діяльності туристичних підприємств, а також ліцензійні збори, платежі за оформлення виїзних та в'їзних документів, митні збори. Непрямий вплив обумовлено ініціацією туристичного попиту на придбання товарів і послуг у регіональних суб'єктів господарської діяльності, які функціонально не відносяться до сфери туризму (транспортна інфраструктура, інформаційне забезпечення, сфери торгівлі та ресторанного господарства, побутових послуг, атракцій та об'єктів туристичного показу) [2, с. 210].

Прямий вплив туристичної сфери на розвиток економіки регіону визначається купівельними спроможностями туристів, тобто обсягом туристичних послуг та продукції, що можуть і були ними куплені. Своєю чергою, туристичні підприємства потребують певних витрат, пов'язаних із придбанням товарів і послуг інших секторів економіки. Економічна активність останніх, що стає наслідком купівельної поведінки туристів, і є проявом непрямої дії туристичних підприємств на розвиток місцевої економіки. Непрямі та похідні витрати формують вторинні витрати туристичної галузі.

Під час прямих витрат туристів і непрямих витрат коштів обслуговуючими підприємствами накопичуються дохідні ресурси у формі заробітної плати, орендної

плати тощо. Додатковий дохід місцеві мешканці можуть витратити на покупку вітчизняних товарів і послуг, створюючи таким чином новий оберт економічної активності в місцевій економіці [4]. Економічний ефект від розвитку туризму проявляється, перш за все, в якісних параметрах: підвищенні зайнятості населення, а також у стимулюванні розвитку слабких в економічному відношенні регіонів за рахунок підвищення надходжень до державного і місцевих бюджетів, інвестицій тощо [4].

Дослідники стверджують, що надання туристичних послуг, придбання супутніх товарів активно підтримує функціонування та розвиток великої кількості підприємств, зосереджених у регіоні. На туристичну сферу працює більше 40 галузей: від агропромислового комплексу – щоб нагодувати гостей, до правоохоронних органів – щоб забезпечити порядок і безпеку. Але облік туристів та обсяг послуг, наданих їм сьогодні, здійснюється тільки туристичними підприємствами [17].

Туризм безпосередньо або опосередковано, через споживання різноманітних послуг, здійснює стимулюючий вплив на розвиток таких видів економічної діяльності, як транспорт, готелі та ресторани, роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, зв'язок, страхування, фінансове посередництво, діяльність у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо. Туристичне споживання активно підтримує існування та розвиток народних ремесел, національної культурної спадщини і загалом стимулює поживлення місцевої економіки, створення додаткових постійних та сезонних робочих місць.

Розрахунок економічного ефекту слід проводити комплексно – від первинного туристичного споживання, яке зумовлене попитом споживачів на товари та послуги, що створені суб'єктами туристичної діяльності (насамперед туристичними фірмами), і вторинного туристичного споживання, яке зумовлене споживанням продукції та послуг, вироблених суміжними видами економічної діяльності (у цьому випадку ми будемо застосовувати коригуючі коефіцієнти, сформовані на основі аналітичних моніторингових досліджень ринку, рекомендацій ЮНВТО, наказу ДТА і Держкомстату від 12.11.2003 р. № 142/394).

Внесок вторинного туристичного споживання вищий, ніж первинного. Це підтверджує існування значного мультиплікативного ефекту туристичного міжгалузевих комплексу, що в сукупності з високою обіговістю коштів є ще одним аргументом на користь пріоритетності цієї сфери.

Динаміку та обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України характеризує ВРП, який є узагальнюючим показником економічного і соціального розвитку регіону. В основу визначення цього показника покладено виробничий метод. ВРП складається із суми валових доданих вартостей усіх видів економічної діяльності в основних цінах, включаючи податки на продукти. Валова додана вартість розраховується як різниця між випуском і проміжним споживанням кожного виду економічної діяльності, зменшена на величину оплати послуг

фінансових посередників. Вона містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва.

У національних рахунках використовуються два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю.

Особливість презентованої експериментальної методики в тому, що в її основі використані дані існуючої статистичної бази – державного статистичного спостереження № 1-підприємство (річна) «Структурне обстеження підприємства» та інформація Головного управління статистики в Івано-Франківській області про дані ВРП. Розрахунки проводились за даними 2014 р.

Схема розрахунку валової доданої вартості туризму у ВРП/ВДВ регіону для даних на основі інформації звіту № 1-підприємство (річна) така: $ВДВ_T = V_T - ПС_T$ де V_T – випуск туризму (вартість товарів і послуг, які є результатами діяльності господарюючих одиниць-резидентів у звітному періоді), де V_T – обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис. грн; $ПС_T$ – проміжне споживання туризму (сума вартості товарів і послуг, використаних у процесі виробництва), де $ПС_T$ – матеріальні витрати (уключаючи товари для забезпечення діяльності підприємства) та витрати на оплату послуг, використані у виробництві, тис. грн.

Для кожного показника у розрізі КВЕД на основі досліджень визначено відсоток товарів/послуг, що припадає на туристичне обслуговування/споживання, орієнтовуючись на специфіку регіону. За допомогою математичних розрахунків визначається ВДВ товарів та послуг, спожитих туристами, у розрізі видів економічної діяльності. Запропонований підхід визначення частки туризму у ВРП/ВДВ Івано-Франківської області є відносним. Це зумовлено недостатньою взаємодоповнюваністю і відсутністю методологічної єдності відомчої звітності, неповнотою даних, оскільки вибірка сформована по підприємствах – юридичних особах за основним видом економічної діяльності, а сумарні показники ВРП/ВДВ містять у сукупності дані також по фізичних особах, донарахування по яких здійснюється централізовано Державною службою статистики України.

Відповідно до звіту № 1-підприємство (річна) у регіоні відсутні показники діяльності пасажирського річкового і авіатранспорту. Торгівлю сувенірами та художніми виробами також не враховано, оскільки в області немає суб'єктів господарської діяльності, у яких такий вид діяльності основний. Додатковою проблемою стало те, що окремі природоохоронні об'єкти, які відвідують туристи на Прикарпатті, надають послуги, пов'язані з туризмом, за класом 72.19 – Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук. У зв'язку з відсутністю інформації за формою державного статистичного спостереження № 1-підприємство (річна) дані по класах 49.10 – Пасажирський залізничний транспорт міжміського сполучення, 77.21 – Прокат товарів для спорту та відпочинку,

85.42 – Вища освіта, 91.02 – Функціонування музеїв, 91.04 – Функціонування ботанічних садів, зоопарків і природних заповідників, 93.21 – Функціонування атракціонів і тематичних парків донараховано на основі показників державного статистичного спостереження № 1-послуги «Звіт про обсяги реалізованих послуг» (річна).

Також однією з актуальних методичних проблем, пов'язаних з упровадженням національних рахунків на регіональному рівні, є відображення в розрахунках «не-спостережуваної» (тіньової й неформальної) економіки, від чого залежить точність оцінки розміру ВРП, його динаміка. Публікація даних окремо по «тіньовому» ВРП надасть можливість більш коректно здійснювати аналіз економіки регіону [7].

За даними Головного управління статистики, в Івано-Франківській області у 2014 р. ВРП області становить 37643 млн грн, ВДВ – 33644 млн грн. На основі проведених розрахунків визначено, що у 2014 р. прямий внесок туризму у ВРП складає 1,08%, сукупний – 1,39%, а частка туризму у ВДВ – відповідно 1,21% та 1,55% (табл. 1).

Розрахунки ВДВ у розрізі регіонів проводяться лише за секціями КВЕД у цілому (відповідно до методики розрахунку ВВП виробними методом і за доходами, затвердженої наказом Держкомстату від 08.11.2004 р. № 610). Таким чином, у випадку використання доступних показників з донарахуваннями по фізичних особах тощо прямий внесок туризму у ВРП складає 2,95%, сукупний – 4,88%, а частка туризму у ВДВ – відповідно 3,30% та 5,46% (табл. 2).

Суттєво підвищити показники потенційно можуть статистичні дані обслуговування туристів у садибах сільського зеленого туризму, однак для цього, насамперед, слід прийняти закон «Про сільський зелений туризм», який стане відправною точкою розробки адекватного статистичного звіту, пов'язаного з господарською діяльністю у цій сфері. Наразі дані звіту № 1-КЗР (річна) є очевидно недостовірними, особливо для Івано-Франківщини, де де-факто налічується близько 800 садіб.

Звичайно, що 2014 р. – це кризовий період вітчизняного туризму, рік падіння туристичних потоків внаслідок несприятливої суспільно-політичної та економічної ситуації в країні, воєнних дій у Криму, на Донбасі. Це час, коли стабільність розвитку внутрішнього туризму останніх років спочатку спричинила різке падіння кількості внутрішніх туристів, а коли ринок досягнув «дна», відбулася поступова переорієнтація внутрішніх потоків у Карпатський і Причорноморський регіони. Тому наразі не варто акцентувати увагу на отриманих цифрах, висновки слід робити у 2017 р., коли з'явиться можливість порівняти показники 2014 та 2015 рр.

ВИСНОВКИ

Прямий внесок туризму до ВДВ Івано-Франківської області є невеликим. Очевидно, що такий результат не стимулюватиме владу до проактивної політики розвитку туризму як самодостатньої галузі економіки. Але ці показники є наслідком відсутності політики як такої. Втрата дохідності регіону зумовлена такими де-

Таблиця 1

Клас КВЕД 2010	Назва основного виду економічної діяльності суб'єктів господарювання	Усього, млн грн	%	ВДВ _т , млн грн
	Валовий регіональний продукт	37643		
	Податки за виключенням субсидій на продукти	3999		
	Валова додана вартість в основних цінах, всього	33644		
	у тому числі:			
47.1	Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах	649	5	32
47.2	Роздрібна торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами в спеціалізованих магазинах	297	5	15
47.3	Роздрібна торгівля пальним	512	30	154
49.10	Пасажирський залізничний транспорт міжміського сполучення	7	30	2
49.32	Надання послуг таксі	1	10	0
49.39	Інший пасажирський наземний транспорт, н. в. і. у.	11	30	6
52.2	Допоміжна діяльність у сфері транспорту	95	30	29
55.10	Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування	29	100	29
55.20	Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	4	100	4
55.30	Надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів	0	100	0
55.90	Діяльність інших засобів тимчасового розміщування	0	100	0
56.10	Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування	27	60	16
56.21	Постачання готових страв для подій	0	60	0
56.29	Постачання інших готових страв	7	60	4
56.30	Обслуговування напоями	1	60	0
58	Видавнича діяльність	5	25	1
59	Виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів	12	10	1
60	Діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення	11	10	1
61	Телекомунікації (електрозв'язок)	28	30	8
62	Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність	12	10	1
63	Надання інформаційних послуг	3	50	2
64	Надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення	45	5	2
65.12	Інші види страхування, крім страхування життя	58	30	17
72.19	Дослідження та експериментальні розробки у сфері інших природних та технічних наук	12	10	1
72.20	Дослідження та експериментальні розробки у сфері суспільних та гуманітарних наук	1	10	0
73.1	Рекламна діяльність	8	30	2
77.21	Прокат товарів для спорту та відпочинку	0	80	0
79.1	Діяльність туристичних агентств і туристичних операторів	186	100	186
79.9	Надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність	3	100	3
85.42	Вища освіта	16	15	2
90	Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	0	30	0
91.02	Функціонування музеїв	0	80	0
91.04	Функціонування ботанічних садів, зоопарків і природних заповідників	1	80	1
93.11	Функціонування спортивних споруд	1	50	0
93.19	Інша діяльність у сфері спорту	0	50	0
93.21	Функціонування атракціонів і тематичних парків	0	50	0
93.29	Організування інших видів відпочинку та розваг	0	50	0
РАЗОМ		2043		523
ПРЯМИЙ ВНЕСОК, ВРП/ВДВ, %				1,08/1,21
СУКУПНИЙ ВНЕСОК, ВРП/ВДВ, %				1,39/1,55

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

ЕКОНОМІКА

Таблиця 2

Секція	Показник	Усього, млн грн	%	ВДВ _Т , млн грн
КВЕД 2010	Валовий регіональний продукт	37643		
	Податки за виключенням субсидій на продукти	3999		
	Валова додана вартість в основних цінах, усього	33644		
	у тому числі:			
G	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	5164	5	258
H	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1593	30	478
I	Тимчасове розміщування й організація харчування	389	80	311
J	Інформація та телекомунікації	321	30	96
K	Фінансова та страхова діяльність	769	1	8
M	Професійна, наукова та технічна діяльність	790	5	40
N	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	252	75	189
P	Освіта	2149	15	322
R	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	267	50	134
РАЗОМ		11694		1836
ПРЯМИЙ ВНЕСОК: ВРП/ВДВ, %				2,95/3,30
СУКУПНИЙ ВНЕСОК: ВРП/ВДВ, %				4,88/5,46

стимуляторами: економічна криза, девальвація національної валюти, низька купівельна спроможність споживачів; незадовільне нормативно-правове забезпечення у сфері туризму (зарегульованість, суперечливість); туристична інфраструктура поступаєтьс світовим стандартам якості та відповідності; деструктивна податкова політика (спрямована не на сприяння розвитку бізнесу, а на максимальне вилучення коштів у туристичних підприємств); тінізація доходів суб'єктів ринку; невідповідність цінової політики підприємств стандартам якості їх послуг і вимогам попиту на ринку; слабка ефективність функціонування суб'єктів ринку через низьку вмотивованість

Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення стимуляторів зростання соціально-економічної вартості туризму через розроблення комплексної статистики туризму як методологічної основи для визначення впливу туризму на економіку регіонів.

Зпропонована методика визначення частки туризму у ВРП/ВДВ є експериментальною і потребує подальшого вдосконалення, верифікації даних тощо. Показники впливу туризму на економіку є науково обґрунтованими стимуляторами розвитку. Ці показники необхідні державі, оскільки вони запустять на працювання механізмів державної підтримки туризму, що сприятиме у перспективі підвищенню конкурентоспроможності туристичного продукту, розвитку туристичних дестинацій, створенню передумов для сталого розвитку туризму. Активізація держави, суб'єктів ринку туризму синергетично вплине на створення нових робочих місць, розвиток сервісної інфраструктури, зростання доходів економічно активного населення, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу у сфері послуг (що потягне за собою зростання якості

послуг) і, зрештою, відтворення потенціалу людських ресурсів через рекреацію, відпочинок і дозвілля. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко М.** Диференціація туристичного потенціалу дестинацій [Електронний ресурс] / М. Бойко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – № 5. – С. 19–30. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_5_3
- Бойко М. Г.** Методологічні засади дослідження соціально-економічної цінності туризму [Електронний ресурс] / М. Г. Бойко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 208–215. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_39
- Бухтоярова І. В.** Статистический анализ рынка туристских услуг в России : дис. ... канд. экон. наук / И. В. Бухтоярова. – Москов. гос. ин-т экономики, статистики и информатики, 1993. – 185 с.
- Василькевич Л. О.** Оцінка соціально-економічного ефекту становлення туристичної сфери Рівненщини у господарському комплексі регіону [Електронний ресурс] / Л. О. Василькевич. // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_10
- Звіт про результати аналітичного дослідження соціально-економічного потенціалу туристичної галузі Івано-Франківської області (здійсненого у рамках проекту ЄС «Івано-Франківська область – край для туризму»). – Івано-Франківськ, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rtic.if.ua/objects/c17/1603.html>
- Кифяк В. Ф.** Методологічні засади розрахунку чисельності туристів та обсягу наданих їм послуг [Електронний ресурс] / В. Ф. Кифяк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2012. – Економічні науки. – Випуск III (47). – С. 176–182. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/kyfjak5.htm
- Ляшевська О. І.** Інформаційний механізм забезпечення розрахунків валового регіонального продукту [Електронний ресурс] / О. І. Ляшевська // Державне будівництво. – 2011. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_15

8. Максимюк Н. В. Оценка государственного финансирования развития туризма в Украине [Электронный ресурс] / Н. В. Максимюк // Проблемы і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 157–164. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2013_2_33

9. Максимюк Н. В. Оценка состояния и перспективы развития индустрии туризма в Украине [Электронный ресурс] / Н. В. Максимюк // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 235. – С. 55–61. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59197/17-Maksumyuk.pdf?sequence=1>.

10. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток [Електронний ресурс] / Г. І. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 115–123. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_17

11. Пестушко В. Ю. Туризм як джерело доходів [Електронний ресурс] / В. Ю. Пестушко // Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки. – 2015. – Випуск 6. – Режим доступа: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_6/pestushko.pdf

12. Прокопшина О. В. Обліково-аналітична підтримка державних програм розвитку туризму [Електронний ресурс] / О. В. Прокопшина, Н. В. Козубова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 9. – С. 184–190. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_37

13. Стойка В. О. Роль туристичної галузі в забезпеченні розширеного економічного відтворення економіки України [Електронний ресурс] / В. О. Стойка // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 195–199. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_7_36

14. Темник І. О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму / І. О. Темник [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. – 2011. – № 3. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_23

15. Трехлеб П. С. Статистическая оценка туристской деятельности региона на основе спутникового счёта туризма: дис. ... канд. экон. наук / П. С. Трехлеб. – Сочинский гос. ун-т туризма и курортного дела, 2002. – 182 с.

16. Управление развитием туризма в регионе. Опыт реализации Стратегии Республики Карелии / Институт экономики КарНЦ РАН / Под общей ред. Ю. В. Савельева, О. В. Толстогузова. – Петрозаводск: Изд-во научного центра РАН, 2008. – 141 с.

17. Погорелов А. Почти бесполезные показатели [Электронный ресурс] / Алексей Погорелов, Валерий Моисеев, Натела Кацадзе // Companion. – 2004. – № 43. – С. 36–41. – Режим доступа: <http://www.companion.ua/articles/content?id=346>

18. The World Bank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS/countries/UA?display=default>

19. World Travel & Tourism Council [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wttc.org/datagateway>.

20. Yermachenko V. The definition of the concept of the tourism industry and its role in the economy of Ukraine / V. Yermachenko, L. Korzhylov // Економіка розвитку. – 2015. – № 3. – С. 5–12.

REFERENCES

Boiko, M. "Dyferentsiatsiia turystychnoho potentsialu destynatsii" [Differentiation of tourist potential of destinations]. Visnyk KNTEU. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_5_3

Boiko, M. H. "Metodolohichni zasady doslidzhennia sotsialno-ekonomichnoi tsinnosti turizmu" [Methodological basis of the study of the socio-economic value of tourism]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_39

Bukhtoyarova, I. V. "Statisticheskii analiz rynka turistskikh uslug v Rossii" [Statistical analysis of the market of tourist services in Russia]. Dis. ... kand. ekon. nauk, 1993.

Kyfiak, V. F. "Metodolohichni zasady rozrakhunku chyselnosti turystiv ta obsiahu nadanykh im posluh" [The methodological

basis of the calculation of the number of tourists and volume of provided services]. Visnyk ChTEI. http://tourlib.net/statti_ukr/kyf-jak5.htm

Liashevskia, O. I. "Informatsiinyi mekhanizm zabezpechenia rozrakhunkiv valovoho rehionalnogo produktu" [Information mechanism to ensure calculations of gross regional product]. Derzhavne budivnytstvo. http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_15

Maksimyuk, N. V. "Otsenka gosudarstvennogo finansirovaniya razvitiya turizma v Ukrainie" [Assessment of government funding of tourism development in Ukraine]. Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva. http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2013_2_33

Maksimyuk, N. V. "Otsenka sostoyaniya i perspektivy razvitiya industrii turizma v Ukrainie" [Assessment of the status and prospects of development of tourism industry in Ukraine]. Kultura narodov Prichernomorya. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59197/17-Maksumyuk.pdf?sequence=1>

Mykhailichenko, H. I. "Turystychnyi potentsial: metody otsiniuvannia ta innovatsiinyi rozvytok" [Tourist potential: methods of assessment and innovation development]. Problemy ekonomiky. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_17

Pestushko, V. Yu. "Turizm yak dzherelo dokhodiv" [Tourism as a source of income]. http://scinotesgeo.at.ua/Volume_6/pestushko.pdf

Prokopishyna, O. V., and Kozubova, N. V. "Oblikovo-analitychna pidtrymka derzhavnykh prohram rozvytku turizmu" [Accounting and analytical support of state programs of tourism development]. Biznes Inform. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_37

Pogorelov, A., Moiseyev, V., and Katsadze, N. "Pochti bespoleznyye pokazateli" [Almost useless indicators]. Companion. <http://www.companion.ua/articles/content?id=346>

Stoika, V. O. "Rol turystychnoi haluzi v zabezpechenni rozshyrenoho ekonomichnogo vidtvorennia ekonomiky Ukrainy" [The role of the tourism industry in providing expanded economic reproduction of economy of Ukraine]. Biznes Inform. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_7_36

Temnyk, I. O. "Umovy ta chynnyky rozvytku mizhnarodnoho turizmu" [Conditions and factors of development of international tourism]. Efektyvna ekonomika. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_23

Trekhleb, P. S. "Statisticheskaya otsenka turistskoy deyatelnosti regiona na osnove satelitnogo scheta turizma" [Statistical evaluation of tourist activity in the region based on the satellite accounts of tourism]. Dis. ... kand. ekon. nauk, 2002.

The World Bank. <http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS/countries/UA?display=default>

Upravleniye razvitiyem turizma v regione. Opyt realizatsii Strategii Respubliki Karelii [Managing the development of tourism in the region. Experience in the implementation strategy of the Republic of Karelia]. Petrozavodsk: Izd-vo nauchnogo tsentra RAN, 2008.

Vasylkevych, L. O. "Otsinka sotsialno-ekonomichnogo efektu stanovlennia turystychnoi sfery Rivnenshchyny u hospodarskomu kompleksii rehionu" [Assessment of the socio-economic effect of the establishment of the tourist sphere of the Region in economic complex of the region]. Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_10

World Travel & Tourism Council. <http://www.wttc.org/datagateway>

Yermachenko, V., and Korzhylov, L. "The definition of the concept of the tourism industry and its role in the economy of Ukraine". Ekonomika rozvytku, no. 3 (2015): 5-12.

"Zvit pro rezultaty analitychnoho doslidzhennia sotsialno-ekonomichnogo potentsialu turystychnoi haluzi Ivano-Frankivskoi oblasti (zdiisneno u ramkakh proektu YeS «Ivano-Frankivska oblast - kraj dlia turizmu»)» [A report on the results of an analytical study of socio-economic potential of the tourism industry in Ivano-Frankivsk region (carried out within the framework of the EU project "Ivano-Frankivsk region is a region for tourism")]. <http://www.rtic.if.ua/objects/c17/1603.html>

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ ПРИВАТНОГО СЕКТОРА РИНКУ ЛАБОРАТОРНИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

© 2016 ЧЕРНЕНКО Д. І.

УДК 311.21:338.12.021:616-072/-078

Черненко Д. І. Статистичне оцінювання рівня концентрації приватного сектора ринку лабораторних медичних послуг в Україні

У статті запропоновано методику та викладено результати статистичного оцінювання рівня концентрації приватного сектора ринку лабораторних медичних послуг в Україні на основі розрахунку стандартних показників концентрації (CR) та індексів концентрації Херфіндаля – Хіршмана (ННІ). Проведені розрахунки стандартних показників концентрації та індексів концентрації Херфіндаля – Хіршмана для приватного сектора ринку лабораторних медичних послуг за показниками чистого доходу та кількості працівників показали, що цей сектор ринку слід вважати помірно концентрованим і його слід типологізувати як «монополістичну конкуренцію» (за кількістю працівників) або «олігополію» (за чистим доходом).

Ключові слова: кон'юнктура, ринок лабораторних медичних послуг, концентрація ринку, стандартний показник концентрації, індекс Херфіндаля – Хіршмана.

Табл.: 7. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 10.

Черненко Дарина Ігорівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

УДК 311.21:338.12.021:616-072/-078

UDC 311.21:338.12.021:616-072/-078

Черненко Д. И. Статистическое оценивание уровня концентрации частного сектора рынка лабораторных медицинских услуг в Украине
В статье предложена методика и изложены результаты статистического оценивания концентрации частного сектора рынка лабораторных медицинских услуг в Украине на основе расчета стандартных показателей концентрации (CR) и индексов концентрации Херфиндаля – Хиршмана (ННИ). Проведенные расчеты стандартных показателей концентрации и индексов концентрации Херфиндаля – Хиршмана для частного сектора рынка лабораторных медицинских услуг по показателям чистого дохода и количества работников показали, что этот сектор рынка следует считать умеренно концентрированным и его следует типологизировать как «монополистическую конкуренцию» (по количеству работников) или «олигополию» (по чистому доходу).

Ключевые слова: конъюнктура, рынок лабораторных медицинских услуг, концентрация рынка, стандартный показатель концентрации, индекс Херфиндаля – Хиршмана.

Табл.: 7. **Формул.:** 2. **Библ.:** 10.

Черненко Дарина Игоревна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

Chernenko D. I. A Statistical Estimation of the Level of Concentration of the Private Sector in the Market for Laboratory Medical Services in Ukraine

The article offers methods for and presents results of a statistical estimation of concentration of the private sector in the market for laboratory medical services in Ukraine on the basis of calculation of the standard indicators of concentration (CR) and the indexes Herfindahl-Hirschman (HHI). The carried out calculations of both the standard concentrations and the concentration indexes Herfindahl-Hirschman for the private sector of the market for medical laboratory services by the indicators of net income and the number of employees showed that this sector of the market should be considered as moderately concentrated and should be typologized as «monopolistic competition» (by number of employees) or «oligopoly» (by net income).

Keywords: conjuncture, market for laboratory medical services, market concentration, standard indicator of concentration, Herfindahl-Hirschman index.

Tabl.: 7. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Chernenko Darina I. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

Сьогодні ринок лабораторних медичних послуг (ЛМП) розвивається досить стрімко. Приватний сектор ринку лабораторних медичних послуг є повноцінним учасником національного ринку, якому, порівняно з державним, притаманний значно швидший розвиток. Державні установи ЛМП не в змозі повністю забезпечити населення якісною лабораторно-медичною допомогою, тому приватний сектор ринку ЛМП є значимим елементом національної системи охорони здоров'я.

При статистичному оцінюванні структури ринку ЛМП в Україні необхідно врахувати не тільки кількість підприємств на ринку, які надають послуги, але й їх розміри. На ринку може бути представлено багато продавців, але при цьому домінувати буде один або кілька. Для характеристики ринкової структури та оцінки рівня її монополізації необхідно досліджувати ступінь концентрації продавців на ринку.

Оцінюючи ступінь розробленості теми, необхідно відзначити, що еволюцію теоретичних підходів до загальних питань вивчення процесів концентрації можна простежити в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: В. Базилевича [1], А. Герасименко [3], Л. Кудирко [6], В. Лагутіна [5], Ю. Свириденко [3], Северук [6], В. Філюк [9], Г. Філюк [10] та інших.

Проте у вітчизняній науковій літературі не вистачає комплексних досліджень оцінювання рівня концентрації ринку ЛМП, зокрема приватного сектора.

Метою статті є розробка методики статистичного оцінювання рівня концентрації приватного сектора ринку ЛМП.

Рівень концентрації на ринку відображає відносну величину зосередження ринкової влади у певного числа діючих на ринку суб'єктів господарювання [4]. Концентрація ринку ЛМП показує ступінь розподілу ринкових часток між його учасниками.

Статистично оцінюючи рівень концентрації на ринку ЛМП, доцільним є використання коефіцієнта концентрації та індекса Херфіндала – Хіршмана [2, 4, 8]. Зазначений методичний інструментарій використано при дослідженні рівня ринкової концентрації приватного сектора ринку ЛМП в Україні.

Показники концентрації приватних лабораторій на ринку ЛМП засновані на зіставленні розміру лабораторії з розміром ринку, на якому вона діє.

Показники, що використовуються як індикатори розміру організації:

- ✦ частка послуг (тестів) лабораторії в сумарному обсязі послуг на ринку;
- ✦ частка зайнятого персоналу лабораторії в загальній чисельності зайнятого персоналу у виробництві ЛМП на даному ринку;
- ✦ частка вартості активів лабораторії у вартості активів усіх компаній, що діють на даному ринку;
- ✦ частка доданої вартості, виробленої лабораторією, у сумі доданої вартості всіх виробників, що діють на ринку.

Слід зауважити, що у зв'язку з обмеженим доступом до первинної інформації статистичне оцінювання рівня концентрації на ринку ЛМП для приватного сегмента ринку можливо провести лише за показниками чистого доходу та кількості працівників. Але, на думку автора, більш адекватним є оцінювання рівня концентрації приватного сектора ринку ЛМП за показниками чистого доходу, адже більшість приватних лабораторій досить автоматизовані, тому кількість працівників може бути порівняно невеликою, а частка, яку фактично займає лабораторія на ринку ЛМП, значною.

Частки приватних лабораторій залежно від величини чистого доходу у 2012–2013 рр. і відповідний рейтинг компаній, які надають ЛМП в Україні, представлено в *табл. 1*. Чистий дохід розраховується шляхом віднімання від вартості здійснених послуг суми всіх затрат на їх виробництво.

Частки приватних лабораторій залежно від кількості працівників у 2012–2013 рр. та відповідний рейтинг компаній, які надають ЛМП в Україні, представлено в *табл. 2*.

Так, лідером є ТОВ «Сінево Україна», друге місце рейтингу посідає Медична лабораторія «ДІЛА», третє – ТОВ «ІНВІТРО».

Найчастіше як індикатор розміру організації стосовно розмірів ринку використовують частку продажів компанії (у натуральному або вартісному вираженні) [4].

Чим більше розмір продавця в порівнянні з масштабом усього ринку, тим вище концентрація виробників (продавців) на цьому ринку. Чим менша кількість продавців на ринку, тим вище рівень концентрації, тим слабкіше конкуренція на ринку. При однакової кількості продавців на ринку – чим менше відрізняються вони один від одного за розміром, тим нижче рівень концентрації.

Результати інтерпретації рівня ринкової концентрації є підставою для висновку про характер конкуренції на даному ринку.

Рівень концентрації впливає:

- ✦ *по-перше*, на характер поведінки лабораторії на ринку. Чим вище рівень концентрації, тем більшою мірою фірми залежать одна від одної;
- ✦ *по-друге*, на схильність фірм до суперництва або співробітництва. Чим менше суб'єктів діє на ринку, тим легше їм усвідомити взаємну залежність одна від одної, і тим скоріше підуть вони на співробітництво.

Отже, чим вище рівень концентрації, тим менш конкурентним є ринок.

Стандартний показник концентрації визначається як сума ринкових часток найбільших виробників ЛМП [8]:

$$CR_l = \sum_{i=1}^l d_i, \quad (1)$$

де CR_l – стандартний показник концентрації, %;
 d_i – частка i -го виробника ЛМП у загальному обсязі послуг на ринку, %;
 $i = 1, l$ – кількість найбільших (large) виробників послуг на ринку.

Види показника CR залежно від кількості одиниць спостереження:

- 1) для трьох найбільших продавців (CR_3) – тридольний показник концентрації;
- 2) для чотирьох найбільших продавців (CR_4) – чотиридольний показник концентрації і т. д.

Межі розрахункових значень показника CR_3 , типи ринків і варіанти інтерпретації рівня концентрації продавців на ринку наведені в *табл. 3* [8].

Коефіцієнт концентрації в певній країні розраховується для різної кількості ринкових суб'єктів: у США та Франції це частки чотирьох, восьми, двадцяти, п'ятдесяти та ста найбільших компаній; у ФРН, Великобританії та Канаді – трьох, шести, десяти і т. д. компаній; у Російській Федерації – трьох, чотирьох, шести, восьми і т. д. найкрупніших компаній [6].

Для визначення ступеня концентрації приватного сектора ринку ЛМП за даними *табл. 1* і *табл. 2* розраховані значення стандартних показників концентрації для одного (CR_1), двох (CR_2), трьох (CR_3) і чотирьох (CR_4) найбільших компаній, що надають платні ЛМП в Україні (*табл. 4*). Розрахунки проведені за двома показниками: за чистим доходом та за кількістю працівників.

Отже, приватний сектор ринку ЛМП слід вважати помірно концентрованим, оскільки CR_3 , що розрахований і за чистим доходом, і за кількістю працівників, знаходиться в межах $CR_3 \in (45; 70]$.

Тип приватного сектора ринку ЛМП – монополістична конкуренція.

Доповнити проведений аналіз доцільно розрахунком додаткових показників концентрації, а саме, індексів Херфіндала – Хіршмана (*Herfindal – Hirshman Index – HHI*). Індекс Херфіндала – Хіршмана визначається як сума квадратів часток усіх суб'єктів ринку [2, 4, 8]:

$$HHI = \sum_i^n d_i^2, \quad (2)$$

Чистий дохід приватних компаній, що надають платні ЛМП в Україні у 2012–2013 рр.

Компанія	Чистий дохід (ЧД)						Зміна позиції	Темп зростання ЧД, %
	2012 р.			2013 р.				
	млн грн	$d_{2012}^{ЧД}$, %	Ранг 2012 р.	млн грн	$d_{2013}^{ЧД}$, %	Ранг 2013 р.		
ТОВ «Сінево Україна»	297,470	42,71	1	431,82	46,95	1	0	145,16
МЛ ДІЛА	129,230	18,55	2	134,42	14,61	2	0	104,01
ТОВ «ІНВІТРО»	21,911	3,15	6	39,462	4,29	3	3	180,10
МЛ EUROLAB	35,197	5,05	3	38,723	4,21	4	-1	110,02
МДЦ Експерт	20,376	2,93	7	33,949	3,69	5	2	166,61
МЦ Святої Параскеви	21,925	3,15	5	28,326	3,08	6	-1	129,19
ДЦ «Медекс»	20,132	2,89	8	25,048	2,72	7	1	124,42
Діасервіс	22,722	3,26	4	20,123	2,19	8	-4	88,56
Біомедлаб-Дон	13,525	1,94	11	19,875	2,16	9	2	146,95
Нова діагностика	17,114	2,46	9	18,439	2,00	10	-1	107,74
Брайт та Ко	13,590	1,95	10	14,399	1,57	11	-1	105,95
Сінілаб Україна	11,223	1,61	12	12,727	1,38	12	0	113,40
Скен Лайф	10,300	1,48	14	11,407	1,24	13	1	110,75
Нова діагностика плюс	11,045	1,59	13	11,340	1,23	14	-1	102,67
Медичний центр здоров'я	7,646	1,10	15	10,205	1,11	15	0	133,47
Центр променевої діагностики	6,318	0,91	17	8,702	0,95	16	1	137,73
Смартлаб	2,480	0,36	25	8,050	0,88	17	8	324,60
Малікс-Мед	5,275	0,76	18	7,800	0,85	18	0	147,87
ТОВ «Фірма «Б.А.Т»	3,193	0,46	23	7,319	0,80	19	4	229,22
НеоЛаб	4,268	0,61	20	7,211	0,78	20	0	168,96
Медичний центр діагностики «МРТ»	6,645	0,95	16	7,150	0,78	21	-5	107,60
Сі енд Ді Хелс Кеа	2,776	0,40	24	6,937	0,75	22	2	249,89
Біо-Лайн	3,928	0,56	21	6,171	0,67	23	-2	157,10
Медікум-ЛП	3,754	0,54	22	5,258	0,57	24	-2	140,06
Медична променева діагностика	4,499	0,65	19	4,910	0,53	25	-6	109,14
Разом	696,547	100,00		919,768	100,00			

Джерело: розраховано автором за [7].

де HNI – індекс Херфіндаля – Хіршмана (*Herfindal – Hirschman Index*);

d_i – частка i -го виробника ЛМП у загальному обсязі послуг на ринку, %;

$i = 1, n$ – загальна кількість виробників послуг на ринку.

Розраховані значення коефіцієнтів концентрації Херфіндаля – Хіршмана за частками чистого доходу та за частками кількості працівників наведено в табл. 5.

Варіанти інтерпретації наведені в табл. 6,

$$HNI \in \left[\frac{10000}{n}; 10000 \right].$$

HNI , розрахований за чистим доходом, у 2012–2013 рр. перебував у нормативних межах

$$HNI_{2012, 2013}^{ЧД} \in (2000; 7000],$$

що відповідає високій концентрації та типу ринку – «олігополія» («групова монополія»); HNI , що розрахований за кількістю працівників

$$(HNI_{2012, 2013}^{КП} \in (1000; 2000]),$$

свідчить про помірну концентрацію ринку, тип – «монополістична конкуренція» (табл. 7).

Зроблено важливий висновок щодо існування суттєвої концентрації проведених аналізів саме в приват-

Кількість працівників приватних компаній, що надають платні ЛМП в Україні

Компанія	Кількість працівників (КП)						Зміна позиції	Темп зростання, %
	2012 р.			2013 р.				
	Осіб	$d_{2012}^{ЧД}$, %	Ранг 2012 р.	Осіб	$d_{2013}^{ЧД}$, %	Ранг 2013 р.		
ТОВ «Сінево Україна»	911	29,90	1	1288	35,66	1	0	141,38
МЛ ДІЛА	475	15,59	2	441	12,21	2	0	92,84
ТОВ «ІНВІТРО»	243	7,98	4	342	9,47	3	1	140,74
МЛ EUROLAB	247	8,11	3	245	6,78	4	-1	99,19
МДЦ Експерт	70	2,30	8	83	2,30	10	-2	118,57
МЦ Святої Параскеви	193	6,33	5	152	4,21	5	0	78,76
ДЦ «Медекс»	60	1,97	10	65	1,80	12	-2	108,33
Діасервіс	132	4,33	6	128	3,54	6	0	96,97
Біомедлаб-Дон	64	2,10	9	99	2,74	8	1	154,69
Нова діагностика	98	3,22	7	100	2,77	7	0	102,04
Брайт та Ко	40	1,31	17	40	1,11	18	-1	100,00
Сінілаб Україна	48	1,58	13	49	1,36	15	-2	102,08
Скен Лайф	45	1,48	14	39	1,08	19	-5	86,67
Нова діагностика плюс	43	1,41	16	44	1,22	17	-1	102,33
Медичний центр здоров'я	39	1,28	18	96	2,66	9	9	246,15
Центр променевої діагностики	15	0,49	25	18	0,50	25	0	120,00
Смартлаб	51	1,67	11	62	1,72	13	-2	121,57
Малікс-Мед	38	1,25	19	37	1,02	22	-3	97,37
ТОВ «Фірма «Б.А.Т»	38	1,25	19	68	1,88	11	8	178,95
НеоЛаб	49	1,61	12	50	1,38	14	-2	102,04
МЦД «МРТ»	21	0,69	23	19	0,53	24	-1	90,48
Сі енд Ді Хелс Кеа	34	1,12	21	39	1,08	19	2	114,71
Біо-Лайн	27	0,89	22	38	1,05	21	1	140,74
Медикум-ЛП	21	0,69	23	25	0,69	23	0	119,05
Медична променева діагностика	45	1,48	14	45	1,25	16	-2	100,00
Разом	3047	100,00		3612	100,00			

Джерело: розраховано автором за [7].

Таблиця 3

Межі розрахункових значень показника CR_3 , типи ринків та інтерпретація рівня концентрації продавців на ринку

Інтервал значень показника, $CR_3 \in [0; 100]$	Типи ринків	Інтерпретація рівня концентрації продавців на ринку
$CR_3 \leq 45$	Досконала конкуренція	Слабко концентрований ринок
$CR_3 \in (45; 70]$	Монопольна конкуренція	Помірно концентрований ринок
$CR_3 \in (70; 100)$	Олігополія (групова монополія)	Висококонцентрований ринок
$CR_3 = 100$	Абсолютна монополія	

Джерело: узагальнено автором за [8].

Таблиця 4

До розрахунку стандартних показників концентрації CR

№ з/п	Назва компанії	Частка ринку, %		Вид і значення показника концентрації, CR		
		за чистим доходом	за кількістю працівників	вид CR	за чистим доходом	за кількістю працівників
1	ТОВ «Сінево Україна»	46,95	35,66	CR ₁	46,95	35,66
2	МЛ ДІЛА	14,61	12,21	CR ₂	61,56	47,87
3	ТОВ «ІНВІТРО»	4,29	9,47	CR ₃	65,85	57,34
4	МЛ EUROLAB	4,21	6,78	CR ₄	70,06	64,12
5	Інші компанії	29,94	35,88	-	-	-
6	Разом	100,00	100,00	-	-	-

Джерело: розраховано автором за [7].

Таблиця 5

До розрахунку коефіцієнтів концентрації Херфіндаля – Хіршмана за частками чистого доходу та за частками кількості працівників

Назва компанії	$(d_{2012}^{ЧД})^2$	$(d_{2013}^{ЧД})^2$	$(d_{2012}^{КП})^2$	$(d_{2013}^{КП})^2$
ТОВ «Сінево Україна»	1823,86	2204,16	894,01	1271,64
МЛ ДІЛА	344,23	213,59	243,05	149,08
ТОВ «ІНВІТРО»	9,90	18,41	63,68	89,68
МЛ EUROLAB	25,53	17,72	65,77	45,97
МДЦ Експерт	8,56	13,62	5,29	5,29
Медичний центр Святої Параскеви	9,91	9,48	40,07	17,72
Діагностичний центр «Медекс»	8,35	7,42	3,88	3,24
Діасервіс	10,64	4,79	18,75	12,53
Біомедлаб-Дон	3,77	4,67	4,41	7,51
Нова діагностика	6,04	4,02	10,37	7,67
Брайт та Ко	3,81	2,45	1,72	1,23
Сінілаб Україна	2,60	1,91	2,50	1,85
Скен Лайф	2,19	1,54	2,19	1,17
Нова діагностика плюс	2,51	1,52	1,99	1,49
Медичний центр здоров'я	1,20	1,23	1,64	7,08
Центр променевої діагностики	0,82	0,90	0,24	0,25
Смартлаб	0,13	0,77	2,79	2,96
Малікс-Мед	0,57	0,72	1,56	1,04
ТОВ «Фірма «Б.А.Т»	0,21	0,63	1,56	3,53
НеоЛаб	0,38	0,61	2,59	1,90
Медичний центр діагностики «МРТ»	0,91	0,60	0,48	0,28
Сі енд Ді Хелс Кеа	0,16	0,57	1,25	1,17
Біо-Лайн	0,32	0,45	0,79	1,10
Медікум-ЛП	0,29	0,33	0,48	0,48
Медична променева діагностика	0,42	0,28	2,19	1,56
ННІ	2267,29	2512,39	1373,24	1637,42

Джерело: розраховано автором за [8].

Кількісна характеристика типів ринку, інтерпретація рівня концентрації продавців на ринку

Інтервал значень <i>HHI</i>	Типи ринків	Інтерпретація рівня концентрації продавців на ринку	Дії уряду при оцінці допустимості злиття компаній
$HHI \leq 1000$	Досконала конкуренція	Слабо концентрований ринок	Злиття допускається без яких-небудь обмежень
$HHI \in (1000; 2000]$	Монополістична конкуренція	Помірно концентрований ринок	Злиття допускається за результатами додаткової перевірки
$HHI \in (2000; 7000]$	Олігополія (групова монополія)	Висококонцентрований ринок	Якщо за результатами злиття <i>HHI</i> збільшується до 50 пунктів – злиття дозволяється. Якщо за результатами злиття <i>HHI</i> збільшується понад 100 пунктів – злиття забороняється. Якщо за результатами злиття <i>HHI</i> збільшується в межах [51; 99] – потрібне додаткове вивчення допустимості злиття
$HHI \in (7000; 10000]$	Абсолютна монополія		

Джерело: узагальнено автором за [8].

Таблиця 7

Рівень концентрації приватного сектора ринку ЛМП України у 2012–2013 рр.

	За чистим доходом		За кількістю працівників	
	$HHI_{2012}^{ЧД}$	$HHI_{2013}^{ЧД}$	$HHI_{2012}^{КП}$	$HHI_{2013}^{КП}$
Коефіцієнти <i>HHI</i>	2267,29	2512,39	1373,24	1637,42

Джерело: розраховано автором за даними [7].

ному секторі ринку ЛМП. Визначено, що цей сектор слід вважати помірно концентрованим.

ВИСНОВКИ

На основі проведених розрахунків стандартних показників концентрації та індексів концентрації *HHI* для приватного сектора ринку ЛМП за показниками чистого доходу та кількості працівників встановлено, що цей сектор ринку слід вважати помірно концентрованим і типологізувати як «монополістичну конкуренцію» (за кількістю працівників) або «олігополію» (за чистим доходом).

Проведений комплексний аналіз пропорційності розвитку ринку ЛМП в Україні допоможе сформулювати підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень щодо складних соціально-економічних явищ і процесів, а також звести до мінімуму невизначеність і непередбачуваність. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Базилевич В.** Концентрація у банківському секторі України: сучасний стан та шляхи регулювання / В. Базилевич, В. Філюк // Банківська справа. – 2012. – № 2. – С. 3–18.
2. **Войчак А. В.** Маркетингові дослідження : підручник / А. В. Войчак, А. В. Федорченко ; за наук. ред. А. В. Войчака. – К. : КНЕУ, 2007. – 408 с.
3. **Герасименко А. Г.** Концентрація як тенденція розвитку торговельного капіталу в Україні / А. Г. Герасименко, Ю. А. Свириденко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2010. – № 3(7). – С. 34–38.

4. **Катаев А. В.** Маркетинговые исследования. Прикладные маркетинговые исследования : учеб. пособ. / А. В. Катаев. – Х., 2011. – 147 с.

5. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / В. Д. Лагутін ; ред. В. Д. Лагутін. – К. : КНТЕУ, 2009. – 320 с.

6. **Кудирко Л. П.** Міжнародні торговельні мережі в процесах концентрації на продуктовому ринку (FMCG) України / Л. П. Кудирко, І. М. Севрук // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 56–63.

7. Рынок лабораторных исследований: Почему о приходе крупных иностранных игроков приходится только мечтать [Электронный ресурс] // Деловой информационно-новостной сайт Дело. – Режим доступа : http://delo.ua/business/rynok-laboratornyh-issledovanij-pochemu-o-prihode-kрупnyh-inostr-296511/?supdated_new=1436106354

8. Тимчасові методичні рекомендації щодо визначення основних типів товарних ринків [Електронний ресурс] / Розпорядження Антимонопольного комітету України від 27 січня 2004 р. № 24-р // Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Режим доступу : http://www.centre-amp.kiev.ua/old/index.php?option=com_content&view=article&id=45:2010-03-04-07-32-09&catid=19:2010-01-13-08-48-27&Itemid=29

9. **Філюк В.** Теоретико-методологічні засади концентрації ринку / В. Філюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 123. – С. 54–58.

10. **Філюк Г. М.** Конкуренція і монополія в епоху глобалізації : монографія / Г. М. Філюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.

REFERENCES

Bazylevych, V., and Fylyuk, V. "Kontsentratsiia u bankivskomu sektori Ukrainy: suchasnyi stan ta shliakhy rehuliuвання" [Concen-

tration in the banking sector of Ukraine: modern state and ways of regulation]. *Bankivska sprava*, no. 2 (2012): 3-18.

Fyliuk, V. "Teoretyko-metodolohichni zasady kontsentratsii rynku" [Theoretical and methodological foundations of market concentration]. *Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka*, no. 123 (2011): 54-58.

Fyliuk, H. M. *Konkurentsia i monopoliiia v epokhu hlobalizatsii* [Competition and monopoly in the era of globalization]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009.

Herasymenko, A. H., and Svyrydenko, Yu. A. "Kontsentratsiia yak tendentsiia rozvytku torhovelnogo kapitalu v Ukraini" [Concentration as the trend of development of the trading capital in Ukraine]. *Naukovyi visnyk ChDIEU*, no. 3 (7) (2010): 34-38.

Kudyrko, L. P., and Sevruck, I. M. "Mizhnarodni torhovelni mer ezhi v protsesakh kontsentratsii na produktovomu rynku (FMCG) Ukrainy" [International trade networks in the processes of concentration in the grocery market (FMCG) of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 8 (2013): 56-63.

Kataev, A. V. *Marketingovyie issledovaniya. Prikladnyie marketingovyie issledovaniya* [Marketing research. Applied marketing research]. Kharkiv, 2011.

Lahutin, V. D. *Konkurentsia i konkurentna polityka: katehoriia ta poniattia* [Competition and competition policy: categories and concepts]. Kyiv: KNTEU, 2009.

"Rynok laboratornykh issledovaniy: Pochemu o prihode krupnykh inostrannykh igrokov prikhoditsya tolko mechtat" [The market for laboratory research: Why the arrival of large foreign players can only dream of]. Delo : delovoy informatsionno-novostnoy sayt. http://delo.ua/business/rynok-laboratornykh-issledovaniy-pochemu-o-prihode-krupnykh-inostr-296511/?supdated_new=1436106354

"Tymchasovi metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia osnovnykh typiv tovarnykh rynkiv" [Temporary methodical recommendations on the definition of the main types of commodity markets]. Tsentri kompleksnykh doslidzhen z pytan antymonopolnoi polityky. http://www.centre-amp.kiev.ua/old/index.php?option=com_content&view=article&id=45:2010-03-04-07-32-09&catid=19:2010-01-13-08-48-27&Itemid=29

Voichak, A. V., and Fedorchenko, A. V. *Marketynhovi doslidzhennia* [Marketing research]. Kyiv: KNEU, 2007.

СПЕЦИФІКА ПРОГРАМНО-АПАРATНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ WEB-СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ СУБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

© 2016 ПУРСЬКИЙ О. І., ГРИНЮК Б. В., ДЕМЧЕНКО Р. С.

УДК 339.1; 330.4; 658.6

Пурський О. І., Гринюк Б. В., Демченко Р. С. Специфіка програмно-апаратної реалізації Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі

У статті представлено механізми програмно-апаратної реалізації Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі. Розроблено модульну структуру функціональних блоків Web-додатка, до складу якого входять: модуль автентифікації користувача; модуль адміністрування; блок реалізації функцій математичної моделі предметної області та процедур обробки інформації; база даних, що призначена для зберігання початкових даних, показників торговельної діяльності та результатів розрахунків, а також контенту елементів інтерфейсу Web-додатка; модуль логістика; серверна частина, яка реалізує процедури доступу до БД, формування режимів представлення моделей і функцій математичної моделі предметної області; інтерфейс, який забезпечує інтерактивний доступ користувачів до функцій Web-додатка. Представлено модель бази даних і структурну схему модуля логістики Web-системи. Здійснено програмну реалізацію Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі.

Ключові слова: електронна торгівля, Web-система управління взаємодією, програмне забезпечення, модульне проектування.

Рис.: 4. **Бібл.:** 30.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри економічної кібернетики, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Гринюк Богдан Васильович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Демченко Роман Сергійович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

УДК 339.1; 330.4; 658.6

Пурский О. И., Грынук Б. В., Демченко Р. С. Специфика программно-аппаратной реализации Web- системы управления взаимодействием субъектов электронной торговли

В статье рассмотрены механизмы программно-аппаратной реализации Web-системы управления взаимодействием субъектов электронной торговли. Разработана модульная структура функциональных блоков Web-приложения, в состав которого входят: модуль аутентификации пользователя; модуль администрирования; блок реализации функций математической модели предметной области и процедур обработки информации; база данных для хранения начальных данных, показателей торговой деятельности и результатов расчетов, а также контента элементов интерфейса Web-приложения; модуль логистика; серверная часть, которая реализует процедуры доступа к БД, формирование режимов представления моделей и функций математической модели предметной области; интерфейс, который обеспечивает интерактивный доступ пользователей к функциям Web-приложения. Представлена модель базы данных и структурная схема модуля логистики Web-системы. Осуществлена программная реализация Web-системы управления взаимодействием субъектов электронной торговли.

Ключевые слова: электронная торговля, Web-система управления взаимодействием, программное обеспечение, модульное проектирование.

Рис.: 4. **Библ.:** 30.

Пурский Олег Иванович – доктор физико-математических наук, профессор кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Грынук Богдан Васильевич – аспирант, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

Демченко Роман Сергеевич – аспирант, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

UDC 339.1; 330.4; 658.6

Pursky O. I., Grynyuk B. V., Demchenko R. S. Specifics of the Software and Hardware Implementation of the Web-Based System for Management of Interaction of the E-Commerce Actors

The article considers mechanisms for the software and hardware implementation of the Web-based system for management of interaction of the e-commerce actors. A modular structure of the functional blocks related to the Web-application has been developed, which includes: the user authentication module; the administrating module; the block for implementing functions of the mathematical domain model and procedures for the information processing; the database for storing the initial data, the trade performance indicators and the results of calculations, as well as the content of the Web-application interface elements; the module of logistics; the server end that implements the procedures for accessing the database, the formation of modes of displaying models and functions of the mathematical domain model; the interface that provides interactive access to the functions of the Web-application for users. A model of database and a structural scheme of the logistics module for the Web-based system have been provided. A software implementation of the Web-based system for management of interaction of the e-commerce actors has been accomplished.

Keywords: e-commerce, Web-based system for interaction management, software, modularization.

Fig.: 4. **Bibl.:** 30.

Pursky Oleg I. – D. Sc. (Physics and Mathematics), Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Grynyuk Bogdan V. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

Demchenko Roman S. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

Нові інформаційно-комунікаційні технології сприяли революційним змінам у всіх сферах людської діяльності. Розвиток сучасних ІТ і динамічний розвиток мережі Інтернет багато в чому стимулювали появу нового напрямку економіки електронного бізнесу. Формування єдиного інформаційного простору, що поєднує значну кількість компаній і підприємств по всьому світу, привело до створення якісно нових умов ведення і розвитку бізнесу. Став виникати попит на принципово нові види послуг, що надаються в режимі реального часу, почалася віртуалізація окремих елементів традиційної виробничо-комерційної діяльності.

Особливої актуальності набуває застосування сучасних ІТ у сфері електронної торгівлі, що на даному етапі розвитку суспільства сприяє виникненню нових бізнес-структур, які за допомогою інформаційної мережі встановлюють партнерські відносини і здійснюють свою економічну діяльність. Мережеві технології завдяки високій пропускній здатності стають головним каналом обміну товарами і послугами, що, своєю чергою, сприяє формуванню електронних ринків. Широке застосування сучасних ІТ перетворило комп'ютерну мережу Інтернет у розвинену інфраструктуру, яка охоплює всі основні інформаційні центри, бази даних наукової та правової інформації, світові бібліотеки, багато державних і комерційних організацій. Сьогодні глобальна мережа Інтернет може розглядатися як величезний електронний ринок, який потенційно здатний охопити практично все населення світу. Саме тому виробники програмних і апаратних засобів, торговельні та фінансові організації активно розробляють програмні засоби для різних видів і методів ведення комерційної діяльності в глобальній мережі. У результаті електронна торгівля перетворилася в дуже вигідну форму взаємовідносин продавця з покупцем. Економічні властивості й особливості, які виявилися у процесі становлення Інтернет-торгівлі, забезпечили їй можливість конкурентоспроможного існування у світі сучасного глобального бізнесу і створили передумови для цілком оптимістичних прогнозів щодо її майбутнього. Тому є цілком обґрунтованим значний інтерес науковців до розробки програмних засобів управління взаємодією в електронній торгівлі, що дозволяє підвищувати ефективність економічної діяльності підприємств.

Дослідженням економічних процесів в електронній торгівлі займалася значна кількість вітчизняних і закордонних науковців, зокрема: Геєць В. М. [1], Рамазанов С. К. [2], Вітлінський В. В. [3], Лисенко Ю. Г. [4], Базилович В. Д. [5], Мазаракі А. А. [6], Порохня В. М. [7], Ситник В. Ф. [8], Хейг М. [9], Копитко Б. І. [10], Плєскач В. А. [11], Дюбанов О. С. [12], Лаудон К. С. [13], Козьє Д. [14], Хартман А. [15]. Відзначаючи вагомий і важливий внесок згаданих науковців у вивчення економічних аспектів електронних засобів ведення торгівлі, варто зазначити, що питання розробки нових інформаційних технологій, які забезпечують функціонування електронного торговельного ринку, залишається актуальним в силу появи нових механізмів і засобів ведення електронної торгівлі.

Метою даної роботи є здійснення програмної реалізації Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі.

Попередньо проведені дослідження механізмів формування і функціонування електронних торговельних ринків [16, 17] дозволили визначитися із структурною організацією компонентів і функціональним призначенням основних модулів обробки інформаційних потоків Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі та забезпечили можливість переходу до її програмно-апаратної реалізації. При розробці програмного Web-додатка враховувалися бізнес-процеси, що супроводжують взаємодію учасників електронної торгівлі. Програмна реалізація системи управління взаємодією в електронній торгівлі здійснена на основі розроблених моделей транзакційних [18] і рекламних витрат [19].

Важливими аспектами розробленої Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі є автоматизація всіх розрахункових механізмів і процедур формування маршрутів доставки товарів та кросбраузерна підтримка роботи в комп'ютерній мережі Інтернет, що забезпечує доступ до її ресурсів всіх територіально розподілених користувачів, незалежно від місцезнаходження. До складу розробленого Web-додатка входять такі функціональні блоки:

- ✦ модуль аутентифікації користувача;
- ✦ модуль адміністрування;
- ✦ блок, що реалізує функції математичної моделі предметної області та процедур обробки інформації;
- ✦ база даних, що призначена для зберігання початкових даних, показників торговельної діяльності і результатів розрахунків, а також контенту елементів інтерфейсу Web-додатка;
- ✦ модуль логістика;
- ✦ серверна частина, яка реалізує процедури доступу до БД, формування режимів представлення моделей і функцій математичної моделі предметної області;
- ✦ інтерфейс, який забезпечує інтерактивний доступ користувачів до функцій Web-додатка.

Модуль аутентифікації користувача. Даний модуль забезпечує функціональне розмежування режимів доступу до елементів управління Web-додатком і його ресурсів відповідно до ролі користувача, а також здійснює перевірку коректності введених користувачем реєстраційних даних. Для доступу до функцій додатка необхідно ввести логін і пароль, що зберігаються в системі після виконання процедури реєстрації у Web-системі. Даний модуль здійснює перевірку на відповідність введених користувачем даних із записами, що зберігаються у БД. У випадку коректного введення даних модуль надає доступ до функціоналу і ресурсів Web-додатка відповідно до рівня доступу користувача, заданого адміністратором системи.

Модуль адміністрування. Модуль призначений для задання рівнів доступу користувачів до ресурсів Web-системи. Модуль регламентує режими доступу до функцій Web-додатка із розрахунку на роботу з трьома групами користувачів (адміністратори, менеджери і користувачі).

Блок реалізації функції математичної моделі предметної області і процедур обробки інформації. Блок реалізує розрахункові алгоритми визначення транзакційних [18] і рекламних витрат [19] та здійснює автоматизацію процедур обробки інформації з продажів і доставки товарів.

База даних. При розробці концептуальної моделі предметної області були визначені її сутності та взаємозв'язки між ними. Кожна сутність при розробці бази даних перетворюється в таблицю, кожному атрибуту сутності відповідає поле в таблиці бази даних. На рис. 1 представлена модель бази даних, яка використовується у Web-системі управління взаємодією.

Проєктування масивів даних передбачає визначення їх складу, змісту, структури і вибір раціонального способу їх подання. База даних розроблена із використанням СУБД MSSQL [20, 21], її логічну структуру можна побачити на рис. 1. База даних містить в собі такі таблиці:

- ✦ Adresses – використовується для збереження інформації про адреси покупців;
- ✦ AspNetRoles – використовується для збереження інформації про режими доступу користувачів;
- ✦ AspNetUserRoles – використовується для збереження інформації про відповідність режимів доступу і користувачів;
- ✦ AspNetUsers – використовується для збереження інформації про зареєстрованих користувачів системи;
- ✦ AverageValues – допоміжна таблиця для збереження усереднених значень математичної моделі предметної області;
- ✦ MarketEvents – використовується для збереження інформації про маркетингові заходи;
- ✦ Orders – використовується для збереження інформації про замовлення;
- ✦ OrderDetails – використовується для збереження інформації про кількість і вартість товарів у замовленні;
- ✦ PaymentTypes – використовується для збереження інформації про різні форми оплати товарів і послуг;
- ✦ Products – використовується для збереження інформації про товари;
- ✦ Receipts – використовується для збереження інформації про квитанції на оплату товарів і послуг;
- ✦ ShippingTypes – використовується для збереження інформації про способи доставки товарів;
- ✦ Shops – використовується для збереження інформації про Інтернет-магазин;
- ✦ TariffCoefficients – використовується для збереження інформації з визначення тарифного коефіцієнта;
- ✦ TransactRouteReceipts – використовується для збереження інформації про відповідність маршру-

риту і квитанцій по замовленнях на маршруті доставки товарів;

- ✦ TransactRoutes – використовується для збереження інформації про маршрути доставки товарів;
- ✦ WeightCategories – використовується для збереження інформації про вагові категорії товарів.

Зв'язок Web-додатка і БД здійснюється на основі методу GET http-протоколу та забезпечується генерацією запитів до БД і формуванням результатів запитів [22, 23]. Результуючі вибірки серіалізуються у форматі *.JSON, для передачі у Web-додаток [21]. При необхідності зберегти дані в БД Web-додаток формує об'єкт у форматі *.JSON, у php-шлюзі відбувається десеріалізація об'єкта, отриманого методом POST http-протоколу, а також формування відповідних запитів до БД (REPLACE або UPDATE) [20, 21, 24].

Модуль логістика. Модуль складається з двох функціональних частин – інтерактивної карти і таблиці списку маршрутів із структурою замовлень на маршруті. Головне призначення модуля полягає в автоматизації механізмів транспортної логістики з доставки товарів покупцям і забезпеченні візуалізації процедур формування маршрутів доставки з графічним відображенням схеми маршруту на інтерактивній карті.

Функціонально модуль також забезпечує розрахунок і візуалізацію (передачею даних у блок аналізу торговельних показників) транзакційних витрат споживачів при індивідуальній доставці замовленого товару, при доставці товару за колективним маршрутом і розрахованих згідно з розробленою економіко-статистичною моделлю транзакційних витрат.

Структурна схема модуля логістики наведена на рис. 2. У структурі модуля можна виділити чотири основних елементи: блок доступу до функцій модуля – Logistic; блок контролю OrdersController; блок візуалізації шляхом застосування моделі представлення LogisticViewModel; блок провайдингу OrderManager. Структура його блоків та взаємозв'язків між ними визначається, перш за все, функціональними вимогами до процесів доставки проданої товарної продукції покупцям в електронній торгівлі. Функціонування модуля логістики здійснюється таким чином:

- ✦ контролер OrdersController генерує список маршрутів Routes, на основі даних про вже оформлені для доставки замовлення покупців, які формуються методами GetReceiptsListAsync і GetTariffModel, а також передає сформований список для його візуалізації засобами моделі представлення LogisticViewModel;
- ✦ у моделі представлення LogisticViewModel засобами API Яндекс.Карт здійснюється розрахунок відстаней для кожного маршруту на основі списку адрес доставки товарів і передача цих даних в контролер OrdersController;
- ✦ метод Calculate здійснює розрахунок транзакційних витрат споживачів на основі даних маршруту доставки і методу CalculateTariff, який надає дані тарифних коефіцієнтів і повер-

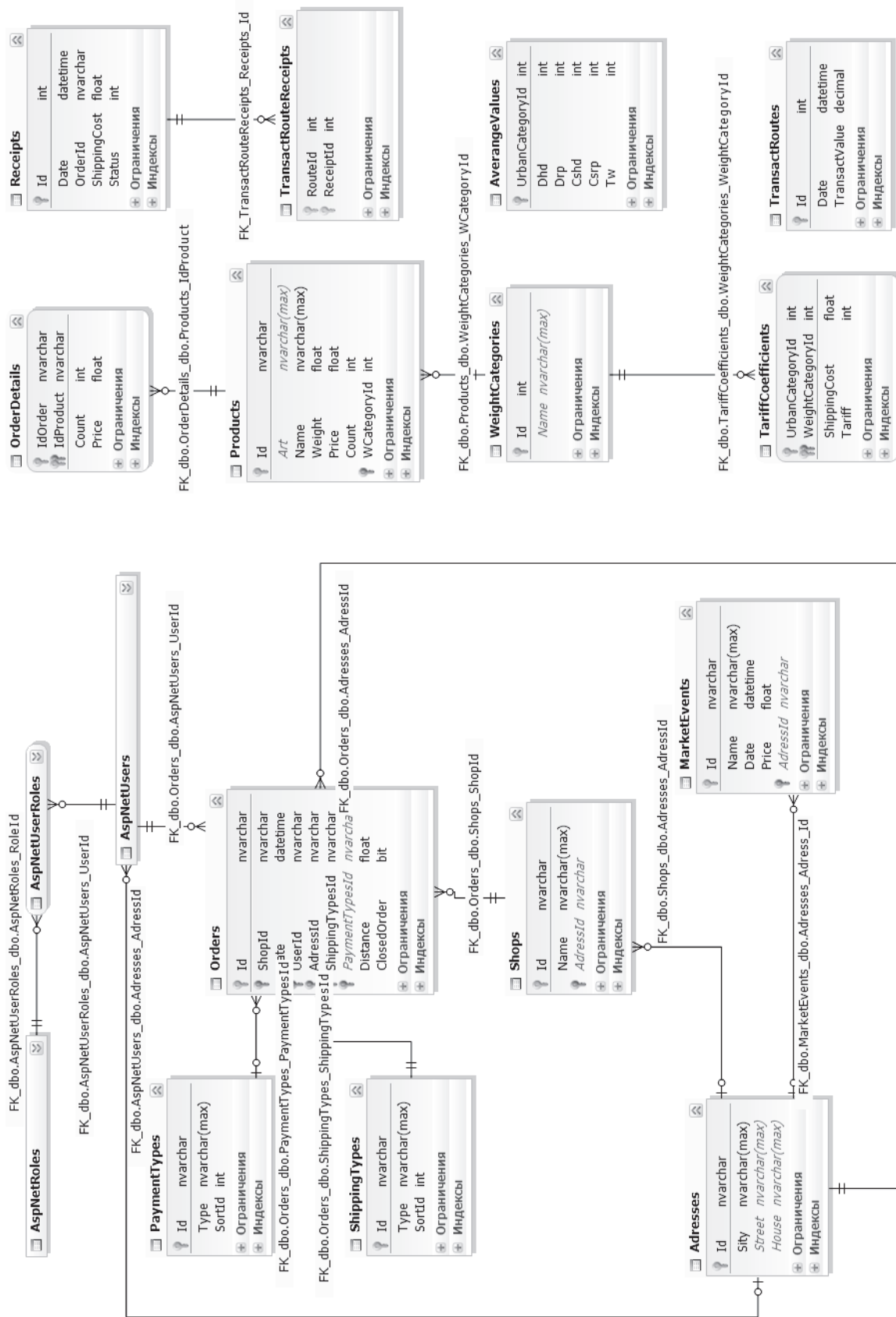

Рис. 1. Модель бази даних Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі

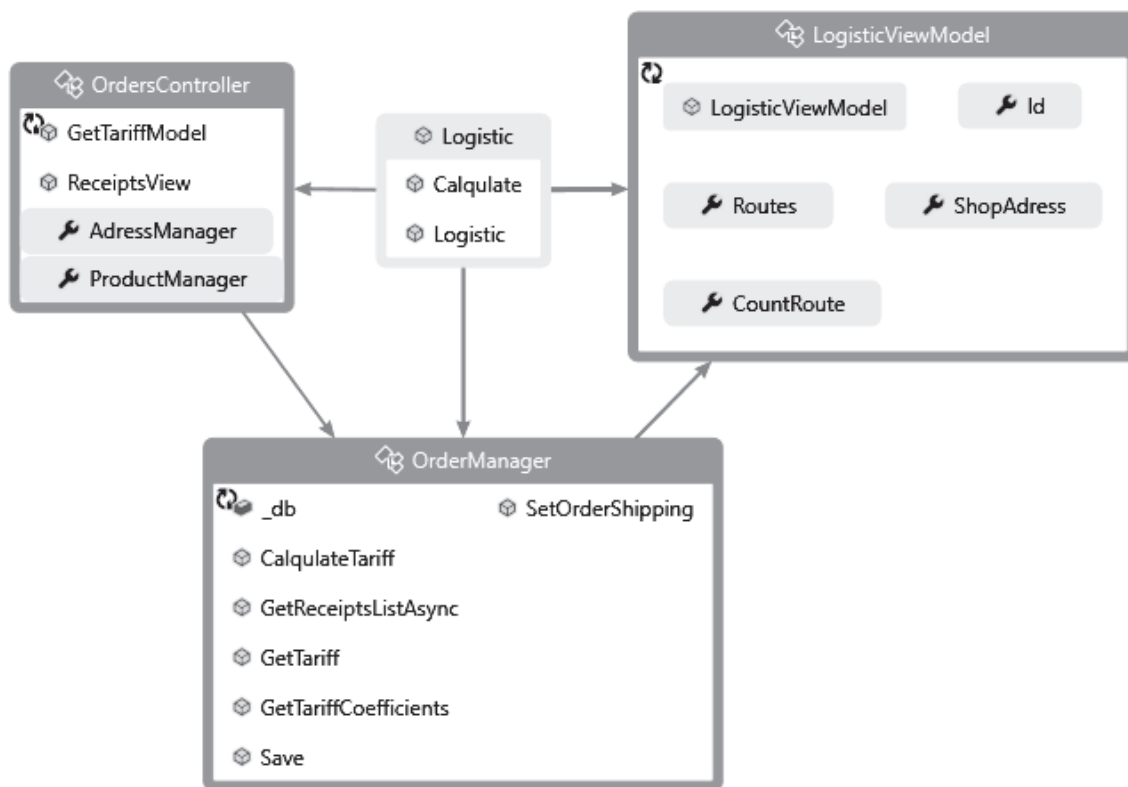

Рис. 2. Структурна схема модуля логістики Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі

тає розраховані дані в модель представлення LogisticViewModel;

- ✦ після підтвердження менеджером маршруту доставки товарів і роздрукування відповідних маршрутних документів контролер OrdersController передає управління провайдеру OrderManager, який змінює статуси замовлень методом SetOrderShipping і зберігає інформації в БД методом Save.

Серверна частина та інтерфейс Web-додатка.

Програмною платформою для реалізації Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі були вибрані: база даних MSSQL, програмна частина реалізована за допомогою ASP.NET MVC Framework [25] – фреймворк для створення Web-додатків, який генерує шаблон Model-View-Controller.

Платформа ASP.NET MVC базується на взаємодії трьох компонент: контролера, моделі та представлення. Контролер приймає запити, обробляє інформацію, введenu користувачем, взаємодіє з моделлю і представленням та повертає користувачеві результати обробки запиту. Для управління розміткою і вставками коду в запитах використовується генератор обробки запитів. Для управління розміткою і вставками коду в представленні використовується генератор представлень Razor. Як мова програмної реалізації Web-додатка управління взаємодією в електронній торгівлі використовується мова програмування C# [26, 27].

Для забезпечення взаємозв'язку інтерактивних елементів інтерфейсу Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі з БД використовується ADO.NET Entity Framework [28, 29] – об'єктоорієнтована технологія доступу до даних.

Інтерфейс розробленої Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі містить у собі такі частини:

- ✦ елементи управління, що забезпечують аутентифікацію користувача, верифікацію введених даних і надання доступу до функцій Web-додатка, відповідно до рівня доступу користувача;
- ✦ елементи управління, що забезпечують реєстрацію користувача Web-додатка;
- ✦ модуль адміністрування для редагування параметрів облікового запису і задання режимів доступу користувачів системи до функцій Web-додатка;
- ✦ меню Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі, що забезпечує навігацію користувачів Web-додатка, з такими пунктами меню: головна, товари, документи, маркетинг, логістика, аналіз;
- ✦ інформаційний блок з відображенням інформації про розроблену Web-систему управління взаємодією суб'єктами електронної торгівлі та технологію її використання;
- ✦ інтерактивна карта регіону де територіального розташовані покупці Інтернет-магазину із забезпеченням можливості графічного представлення обраного маршруту доставки товарів;
- ✦ модуль для відображення маршрутів доставки товарів і структури замовлень на маршруті із забезпеченням друку маршрутної документації (маршрут доставки, маршрутне завдання, список замовлень на маршруті, квитанції на оплату замовлень і вартості доставки);

- ✦ блок формування і відображення оперативної та звітної документації для опису бізнес-процесів в електронній торгівлі;
- ✦ блок відображення переліку і характеристик маркетингових заходів та результатів розрахунків рекламних витрат в електронній торгівлі;
- ✦ блок відображення результатів розрахунків транзакційних витрат споживачів в електронній торгівлі;
- ✦ блок відображення аналітичної інформації про показники торговельної діяльності у вигляді діаграм і графіків.

Інтерфейс Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі розрахований на роботу з трьома групами користувачів (адміністратори, менеджери і користувачі) і забезпечує використання функціональних можливостей і елементів управління Web-додатка залежно від рівня доступу конкретного користувача.

Адміністратори – мають доступ до редагування контексту Web-додатка та можуть здійснювати розподіл прав доступу користувачів до функцій Web-додатка.

Менеджери – мають доступ до всіх функцій Web-додатка за виключенням згаданих вище прав адміні-

стратора. Менеджери можуть здійснювати редагування таблиць з інформацією про спектр товарної продукції та характеристиками торговельних процедур та ініціюють і регламентують всі розрахункові процедури та процедури формування звітності. По суті, режим доступу менеджера забезпечує повноцінне використання всіх функцій Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі з метою автоматизації торговельної діяльності Інтернет-магазину.

Користувачі – мають доступ до процедур вибору товару та формування замовлення на купівлю товарної продукції.

Web-додаток реалізовано з використанням паттерну Model-View-Controller [25, 30] (MVC – «модель-представлення-контролер») – схема використання декількох шаблонів проектування, за допомогою яких модель додатка, користувацький інтерфейс і взаємодія додатка з користувачем поділені на три окремі компоненти, таким чином, щоб модифікація одного з компонентів мала мінімальний вплив на інші. Схема розробленого Web-додатка представлена на рис. 3.

Основними елементами Web-додатка (див. рис. 3) є моделі додатка (Web.Models), моделі представлення (View), контролери (Web.Controllers) і провайдери (Web).

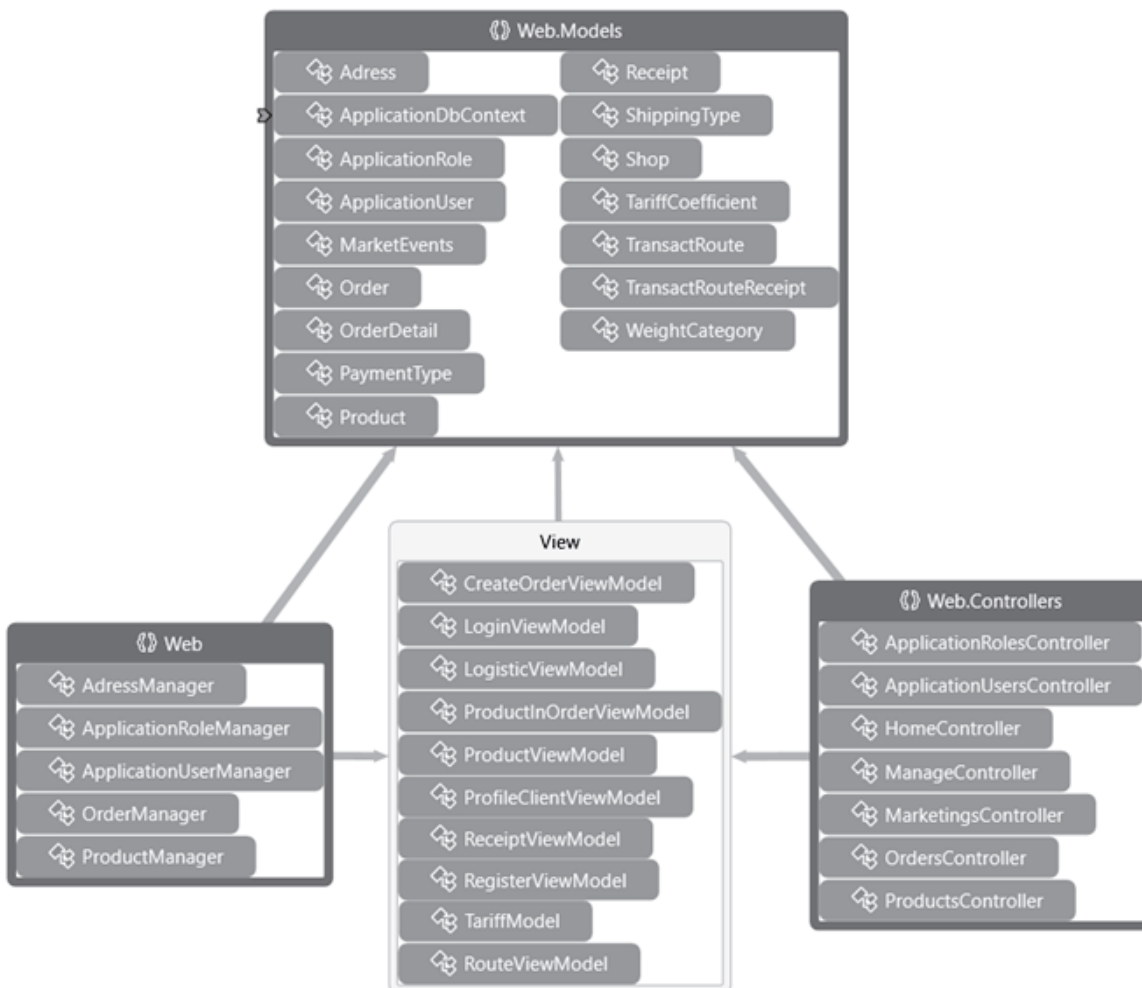

Рис. 3. Структурна схема розробленого Web-додатка управління взаємодією в електронній торгівлі

Моделі додатка (Web.Models) – представляють реалізацію об'єктів БД:

- ✦ модель Address – адреса із вказівкою міста, вулиці, номеру будинку;
- ✦ модель ApplicationDbContext – контекст даних;
- ✦ модель ApplicationRole – роль (рівень доступу) користувача;
- ✦ модель ApplicationUser – користувач Web-системи;
- ✦ модель MarketEvents – маркетинговий захід;
- ✦ модель Order – замовлення;
- ✦ модель OrderDetail – деталі замовлення;
- ✦ модель PaymentType – спосіб оплати;
- ✦ модель Product – товар;
- ✦ модель Receipt – квитанція;
- ✦ модель ShippingType – спосіб доставки;
- ✦ модель Shop – Інтернет-магазин;
- ✦ модель TariffCoefficient – модель для визначення тарифного коефіцієнта згідно з відповідними категоріями урбанізації та вагової категорії;
- ✦ модель TransactRoute – маршрут доставки;
- ✦ модель TransactRouteReceipt – модель відповідності квитанцій на оплату товарів списку замовлень на маршруті доставки;
- ✦ модель WeightCategory – вагова категорія.

Моделі представлення (View) – використовуються у Web-додатку як джерела даних для відображення:

- ✦ CreateOrderViewModel – модель представлення даних про замовлення;
- ✦ LoginViewModel – модель представлення даних про аутентифікацію користувача;
- ✦ LogisticViewModel – модель представлення даних блоку логістики;
- ✦ ProductInOrderViewModel – модель представлення товарів в замовленні;
- ✦ ProductViewModel – модель представлення товару;
- ✦ ProfileClientViewModel – модель представлення профіля клієнта;
- ✦ ReceiptViewModel – модель представлення квитанції;
- ✦ RegisterViewModel – модель представлення даних про реєстрацію користувача;
- ✦ RouteViewModel – модель представлення маршруту доставки;
- ✦ TariffModel – модель представлення тарифу на доставку.

Контролери (Web.Controllers) – забезпечують зв'язок між користувачем і системою та контролюють введення даних користувачем і використовують моделі додатку і представлення для активації необхідної реакції системи:

- ✦ ApplicationRolesController – контролер рівнів доступу користувачів;
- ✦ ApplicationUsersController – контролер реєстрації та аутентифікації користувачів;
- ✦ HomeController – контролер статичних сторінок Web-системи («Головна», «Товари» та ін.);
- ✦ ManageController – контролер редагування даних користувача;

- ✦ MarketingsController – контролер редагування даних маркетингових заходів;
- ✦ OrdersController – контролер редагування даних замовлень і процедур логістики;
- ✦ ProductsController – контролер редагування даних про товари.

Провайдери (Web) – забезпечують зв'язок між контекстом і моделями представлення:

- ✦ провайдер AddressManager – використовується для зчитування і редагування даних, пов'язаних з адресами;
- ✦ провайдер ApplicationRoleManager – використовується для регламентації рівнів доступу користувачів;
- ✦ провайдер ApplicationUserManager – використовується для маніпуляцій з даними користувачів Web-системи;
- ✦ провайдер OrderManager – використовується для маніпуляцій з даними замовлень, квитанцій, маршрутів доставки та ін.;
- ✦ провайдер ProductManager – використовується для маніпуляцій з даними про товари.

Технічні вимоги. Для забезпечення функціонування Web-додатка на стороні сервера необхідна наявність такого програмного забезпечення:

- ✦ MS IIS 7.0 і вище;
- ✦ ASP.NET MVC 5.0 і вище;
- ✦ MSSQL 2008 і вище.

На клієнтській машині для надійного функціонування Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі потрібна наявність встановленого сучасного системного і прикладного (операційна система і браузер) програмного забезпечення.

На *рис. 4* представлено діалогове вікно розробленої Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі. Ця Web-система має тривірневу архітектуру програмно-апаратних засобів і призначена для управління процесами взаємодії між інтернет-магазином і он-лайн споживачами. Web-система не потребує спеціалізованої підготовки користувачів та може використовуватися незалежно від специфіки торговельної діяльності конкретного Інтернет-магазину.

ВИСНОВКИ

Розроблена Web-система управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі забезпечує управління торговельною діяльністю електронного підприємства в рамках моделей взаємодії B2C і B2B. Як засоби для програмної реалізації Web-додатка були обрані сучасні програмні засоби: MSSQL, ASP.NET MVC Framework та мова програмування C#. Web-додаток розрахований на роботу з трьома групами користувачів (адміністратори, менеджери і користувачі) та забезпечує доступ до елементів управління взаємодією залежно від рівня доступу конкретного користувача. Для кожної групи користувачів Web-системи реалізуються заходи щодо забезпечення безпеки та надійності процедур проведення торговельних операцій, незалежно від їхнього територіального розподілу. Важливими аспектами розробле-

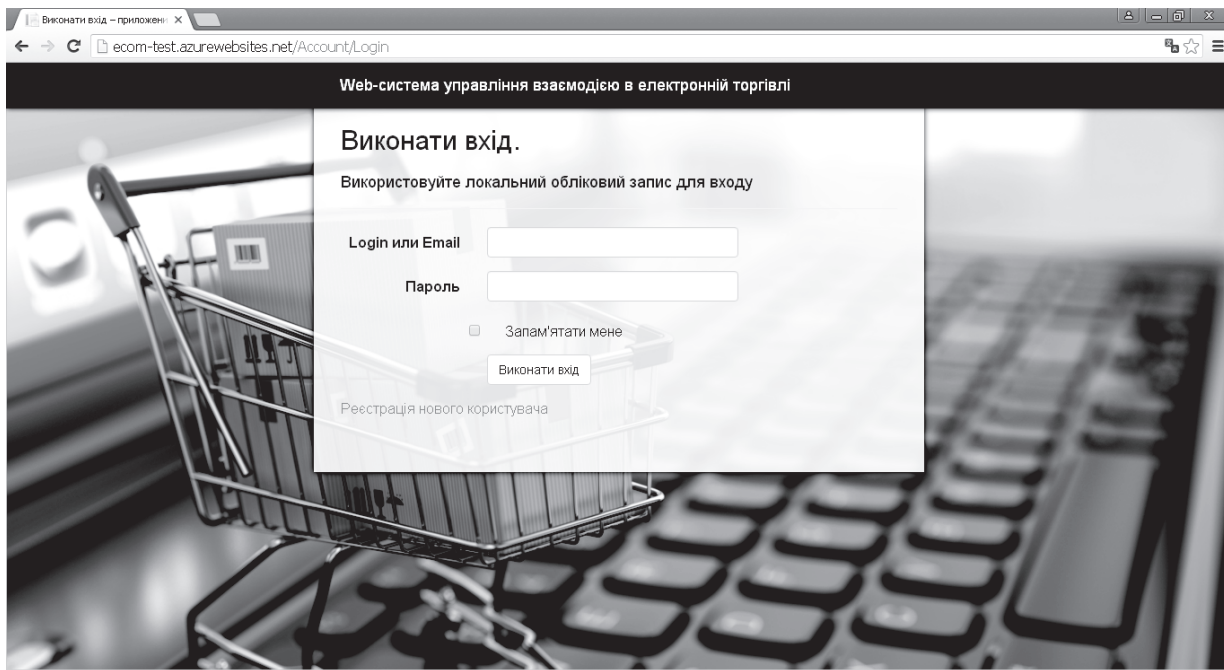

Рис. 4. Головне вікно Web-системи управління взаємодією суб'єктів електронної торгівлі

ної Web-системи управління взаємодією в електронній торгівлі є автоматизація всіх розрахункових механізмів і процедур формування маршрутів доставки товарів та кросбраузерна підтримка роботи в комп'ютерній мережі Інтернет. Web-система забезпечує розрахунок рекламних і транзакційних витрат та графічне відображення транзакційних витрат споживачів при індивідуальній доставці замовленого товару, при доставці товару за колективним маршрутом, що дозволяє Інтернет-продавцю відслідковувати зниження рівня транзакційних витрат споживачів внаслідок впровадження колективних маршрутів доставки товарів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Інститут економічного прогнозування, 2003. – 1008 с.
2. Ramazanov S. Dynamic model of the competition in regional market of e-commerce enterprises / S. Ramazanov, L. Istomin, A. Dyubanov // Polish Academy of sciences branch in Lublin. TEKA: Comission of motorization and power industry in agriculture. – Vol. 12, No. 4. – Lublin – Lugansk. – 2012. – P. 248–252.
3. Вітлінський В. В. Моделювання збутової електронної логістичної підсистеми з використанням нечіткої мережі Петрі / В. В. Вітлінський, Г. В. Мельник, В. І. Скіцько // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 82–87.
4. Лысенко Ю. Г. Электронная коммерция / Ю. Г. Лысенко, В. Н. Андриенко, И. И. Иванов. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 187 с.
5. Базилевич В. Д. Формування ринку електронної комерції в Україні / В. Д. Базилевич // Вісн. Ін-ту екон. прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 32–36.
6. Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку : монографія / [А. А. Мазаракі, І. О. Бланк, Л. О. Лігоненко, Н. М. Гуляєва та ін.]; за ред. Мазаракі А. А. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 195 с.
7. Порожня В. М. Моделювання економіки / В. М. Порожня. – Запоріжжя : Запоріж. держ. інж. акад. 2001. – 382 с.
8. Ситник В. Ф. Телекомунікації в бізнесі: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. Ф. Ситник, І. А. Козак. – К.: КНЕУ, 1999. – 204 с.
9. Хейг М. Основы электронного бизнеса / М. Хейг / Пер. с англ. С. Косихина. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 208 с.
10. Копитко Б. І. Поняття електронного бізнесу та класифікація його основних бізнес-моделей / Б. І. Копитко, Г. В. Юрчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми регулювання регіонального ринку праці : зб. наук. пр. – Вип. 3 (XXXIV) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2002. – С. 349–364.
11. Плєскач В. Л. Електронна комерція / В. Л. Плєскач, Т. Г. Затонацька. – К.: Знання, 2007. – 535 с.
12. Дюбанов О. С. Моделі поведінки суб'єктів ринку електронної торгівлі в сучасних умовах / О. С. Дюбанов, С. К. Рамазанов // Бізнес Інформ. – Харків, 2011. – № 6. – С. 104–105.
13. Laudon, K. C. E-commerce: business, technology, society / K. C. Laudon, C. G. Traver. – USA : Addison Wesley, 2002. – 762 p.
14. Козье Д. Электронная коммерция / Д. Козье. – М.: ИТД «Русская редакция», 1999. – 228 с.
15. Хартман А. Стратегии успеха в Интернет-экономике / А. Хартман. – М.: ЛОРИ, 2001. – 272 с.
16. Гринюк Б. В. Концептуальна модель функціонування електронного торговельного ринку / О. І. Пурський, Б. В. Гринюк, І. О. Жарій // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 164–169.
17. Пурський О. І. Функціональна модель Web-підприємства з мережею Інтернет-магазинів / О. І. Пурський, Д. П. Мазоха, І. О. Жарій // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 166–171.
18. Гринюк Б. В. Моделювання транзакційних витрат споживачів в електронній торгівлі / О. І. Пурський, Б. В. Гринюк, Д. П. Мазоха // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 466–473.
19. Гринюк Б. В. Моделювання рекламних витрат на електронному торговельному ринку / О. І. Пурський, Б. В. Гринюк, Д. А. Шестопап // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 113–118.
20. Бондарь А. Г. Microsoft SQL Server 2012 / А. Г. Бондарь. – СПб.: БХВ-Петербург, 2013. – 608 с.
21. Петкович Д. Microsoft SQL Server 2008. Руководство для начинающих / Д. Петкович. – СПб.: БХВ-Петербург, 2009. – 752 с.
22. Котеров Д. РНР 5 в подлиннике / Д. Котеров, А. Костарев. – СПб.: БХВ-Петербург, 2008. – 1104 с.

- 23. Delaney, K.** *SQL Server MVP Deep Dives* / K. Delaney. – Manning Public, 2011. – 688 p.
- 24. Форта Б.** Освой самостоятельно SQL. 10 минут на урок / Б. Форта / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 288 с.
- 25. Фримен А.** *ASP.NET MVC 5 с примерами на C# 5.0 для профессионалов* / А. Фримен. – М.: Изд-во «Вильямс», 2015. – 736 с.
- 26. Мак-Дональд М.** *Windows Presentation Foundation в .NET 4.0 с примерами на C# 2010* / М. Мак-Дональд / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2011. – 1020 с.
- 27. С# 4.0 и платформа .NET 4 для профессионалов** / [К. Нейгел, Б. Иввен, Дж. Глинн и др.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2011. – 1440 с.
- 28. Mueller, J. P.** *Microsoft ADO.NET Entity Framework Step by Step* / J. P. Mueller. – Microsoft Press, 2013. – 448 p.
- 29. Jennings, R.** *Professional ADO.NET 3.5 with LINQ and the Entity Framework* / R. Jennings. – Wrox, 2009. – 672 p.
- 30. Чедвик Дж.** *ASP.NET MVC 4: разработка реальных веб-приложений с помощью ASP.NET MVC* / Дж. Чедвик, Т. Снайдер, Х. Панда. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2013. – 432 с.

REFERENCES

- Bazylevych, V. D. "Formuvannia rynku elektronnoi komertsii v Ukraini" [Formation of e-commerce market in Ukraine]. *Visnyk IEP*, no. 2 (2002): 32-36.
- Bondar, A. G. *Microsoft SQL Server 2012*. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2013.
- Chedvik, Dzh., Snayder, T., and Panda, Kh. *ASP.NET MVC 4: razrobotka realnykh veb-prilozheniy s pomoshchiu ASP.NET MVC* [ASP.NET MVC 4: development of real web applications with ASP.NET MVC]. Moscow: Vilyams, 2013.
- Diubanov, O. S., and Ramazanov, S. K. "Modeli povedinky subiektiv rynku elektronnoi torhivli v suchasnykh umovakh" [Models of behavior of the market of electronic commerce in the modern world]. *Biznes Inform*, no. 6 (2011): 104-105.
- Delaney, K. *SQL Server MVP Deep Dives*: Manning Public, 2011.
- Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovrostrokovoho rozvytku* [Ukraine's economy, long-term strategy and policy development]. K.: IEP, 2003.
- Forta, B. *Osvoy samostoiatelno SQL. 10 minut na urok* [Teach Yourself SQL. 10 minute lesson]. Moscow: Vilyams, 2005.
- Frimen, A. *ASP.NET MVC 5 s primerami na C# 5.0 dlia professionalov* [ASP.NET MVC 5 with examples in C# 5.0 for professionals]. Moscow: Vilyams, 2015.
- Jennings, R. *Professional ADO.NET 3.5 with LINQ and the Entity Framework*: Wrox, 2009.
- Kopytko, B. I., and Yurchuk, H. V. "Poniattia elektronnoho biznesu ta klasyfikatsiia yoho osnovnykh biznes-modelei" [The concept of e-business and classification of its basic business models]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period. Mekhanizmy rehuliuвання rehionalnogo rynku pratsi*, no. 3 (34) (2002): 349-364.
- Koze, D. *Elektronnaya komertsiya* [E-commerce]. Moscow: Russkaya redaktsiya, 1999.
- Khartman, A. *Strategii uspekha v Internet-ekonomike* [Strategies for success in the Internet economy]. Moscow: LORI, 2001.
- Koterov, D., and Kostarev, A. *PHP 5 v podlinnike* [PHP 5 script]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2008.
- Khegy, M. *Osnovy elektronnoho biznesa* [E-Business Fundamentals]. Moscow: FAIR-PRESS, 2002.
- Lysenko, Yu. G., Andrienko, V. N., and Ivanov, I. I. *Elektronnaya komertsiya* [E-commerce]. Donetsk: Yugo-Vostok, Ltd, 2004.
- Laudon, K. C., and Traver, C. G. *E-commerce: business, technology, society*. USA: Addison Wesley, 2002.
- Mazaraki, A. A. et al. *Vnutrishnia torhivlia v Ukraini: ekonomichni umovy efektyvnoho rozvytku* [Internal trade in Ukraine economic conditions of effective development]. Kyiv: KNTEU, 2006.
- Mak-Donald, M. *Windows Presentation Foundation v NET 4.0 s primerami na C# 2010* [Windows Presentation Foundation in NET 4.0 with examples in C# 2010]. Moscow: Vilyams, 2011.
- Mueller, J. P. *Microsoft ADO.NET Entity Framework Step by Step*: Microsoft Press, 2013.
- Neygel, K. et al. *C# 4.0 i platforma .NET 4 dlya professionalov* [C# 4.0 and .NET 4 platform for professional]. Moscow: Vilyams, 2011.
- Petkovich, D. *Microsoft SQL Server 2008. Rukovodstvo dlya nachinayushchikh* [Microsoft SQL Server 2008. A Beginner's Guide]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2009.
- Purskyi, O. I., Hryniuk, B. V., and Zharii, I. O. "Kontseptualna model funktsionuvannia elektronnoho torhovelnoho rynku" [A conceptual model of the electronic trading market]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 164-169.
- Purskyi, O. I., Mazokha, D. P., and Zharii, I. O. "Funktsionalna model Web-pidpriemstva z merezheiu Internet-mahazyniv" [Functional model Web-enterprise network online stores]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2015): 166-171.
- Porokhnia, V. M. *Modeliuвання ekonomiky* [Simulation economy]. Zaporizhzhia: ZDIA, 2001.
- Purskyi, O. I., Hryniuk, B. V., and Mazokha, D. P. "Modeliuвання transaktsiinykh vytrat spozhyvachiv v elektronni torhivli" [Simulation of transaction costs in the consumer electronic trade]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2014): 466-473.
- Purskyi, O. I., Hryniuk, B. V., and Shestopal, D. A. "Modeliuвання reklamnykh vytrat na elektronnomu torhovelnomu rynku" [Simulation advertising costs for the electronic trading market]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 113-118.
- Pleskach, V. L., and Zatonatska, T. H. *Elektronna komertsiya* [E-commerce]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Ramazanov, S., Istomin, L., and Dyubanov, A. "Dynamic model of the competition in regional market of e-commerce enterprises". *Polish Academy of sciences branch in Lublin. TEKA: Commission of motorization and power industry in agriculture*. Vol. 12, No. 4. Lublin – Lugansk, 2012. 248-252.
- Sytnyk, V. F., and Kozak, I. A. *Telekomunikatsii v biznesi* [Telecommunications business]. Kyiv: KNEU, 1999.
- Vitlinskyi, V. V., Melnyk, H. V., and Skitsko, V. I. "Modeliuвання zbutovoi elektronnoi lohystychnoi pidsystemy z vykorystanniam nechitkoi merezhi Petri" [Simulation email marketing logistics subsystem using fuzzy Petri net]. *Biznes Inform*, no. 8 (2014): 82-87.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ ТА ВПРОВАДЖЕННІ ФУНКЦІЇ МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМАХ СТРАТЕГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

© 2016 ТКАЧЕНКО С. А.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Організація обчислювального процесу при проектуванні та впровадженні функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери

У статті обґрунтовано, що організація обчислювального процесу при проектуванні та впровадженні підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери полягає в отриманні всіх потрібних інформаційних даних, причому так, щоб забезпечувалися необхідні достовірність та терміновість при ефективному використанні ресурсів обчислювальної системи і з найменшим обсягом витрат. Доведено, що цінність інформації визначається тим, що дозволяє встановити вплив будь-якого конкретного фактора на характеристики обчислювального процесу, а також залежність параметрів обчислювального процесу від сукупності різних факторів. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку особливою актуальністю відрізняється питання, пов'язане з необхідністю створення спеціальної системи засобів підсистеми цілісного економічного моніторингу, орієнтованих на висвітлення і дослідження економічної ефективності вирішення наявних проблем.

Ключові слова: агропродовольча сфера, впровадження, моніторинг, обчислювальний процес, організація, проектування, регіональна структура, система стратегічного регулювання, суб'єкт, територіальна організація, функція.

Табл.: 1. Бібл.: 14.

Ткаченко Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, виконуючий обов'язки ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Робоча, 2а, Миколаїв, 54029, Україна)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Организация вычислительного процесса при проектировании и внедрении функции мониторинга в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы

В статье обосновано, что организация вычислительного процесса при проектировании и внедрении подсистемы экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы заключается в получении всех необходимых информационных данных, причем так, чтобы обеспечивались необходимые достоверность и срочность при эффективном использовании ресурсов вычислительной системы и с наименьшим объемом расходов. Доказано, что ценность информации определяется тем, что позволяет установить влияние любого конкретного фактора на характеристики вычислительного процесса, а также зависимость параметров вычислительного процесса от совокупности различных факторов. Среди перспектив дальнейших исследований в данном направлении особой актуальностью отличается вопрос, связанный с необходимостью создания специальной системы средств подсистемы целостного экономического мониторинга, ориентированных на освещение и исследование экономической эффективности решения имеющихся проблем.

Ключевые слова: агропродовольственная сфера, внедрение, вычислительный процесс, мониторинг, организация, проектирование, региональная структура, система стратегического регулирования, субъект, территориальная организация, функция.

Табл.: 1. Библ.: 14.

Ткаченко Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры учёта и аудита, исполняющий обязанности ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Рабочая, 2а, Николаев, 54029, Украина)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Tkachenko S. A. Organizing the Computational Process when Projecting and Implementing the Monitoring Function in the Systems for Strategic Regulating the Regional Structure and Territorial Organization of the Actors in the Agrifood Sphere

The article substantiates that organizing the computational process when projecting and implementing the economic monitoring subsystem in the functionally developed systems for strategic regulating the regional structure and territorial organization of the actors in the agrifood sphere requires accumulating all the necessary information data, so that the necessary credibility and urgency would be provided along with the effective use of the resources of computing system and with the lowest volume of costs. It is proved that value of information is determined by allowing to identify influence of any specific factor on characteristics of the computational process and on dependence of the parameters of computational process from the sum of various factors. Among the prospects for further research in this area, of particular relevance is the issue associated with the necessity of establishing a special system for the means of the subsystem for holistic economic monitoring, oriented to coverage and studying the economic efficiency in the solutions to existing problems.

Keywords: agrifood sector, implementation, computational process, monitoring, organization, projecting, regional structure, system of strategic regulating, actor, territorial organization, function.

Tabl.: 1. Bibl.: 14.

Tkachenko Serhii A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Acting Rector of the International Technological University «Mykolaiv Polytechnic» (2a Robocha Str., Mykolaiv, 54029, Ukraine)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

У даний час у нас в країні активно йде процес формування актуального напрямку наукових досліджень з проблем експлуатації обчислювальної техніки при проектуванні та впровадженні функції економічного моніторингу. Так, на сьогоднішній день в цій сфері є вже певні теоретичні розробки і практичні при-

клади. Більше того, деякі фахівці, оцінюючи важливість ролі безпосередньо організації обчислювального процесу при проектуванні та впровадженні функції економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації, вважають, що перелік тих підсистем, що забезпечують

стратегічне регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, має бути доповнений підсистемою технологічного забезпечення. Відзначається, що підсистеми технічного і технологічного забезпечення, хоча вони і щільно взаємопов'язані та взаємозалежні, проте неадекватні. Використовуючи одну й ту саму модель електронної цифрової машини, можна по-різному побудувати процес обробки інформаційних даних функції економічного моніторингу. Нерідко виникає необхідність у розробці типових технологічних процесів функціонально розвинутої обробки інформації функції моніторингу. І нарешті, в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери особливо велике значення надається багатофункціональним методам контролю на всіх операціях і стадіях обробки даних моніторингу. Тим часом такого роду контроль – це атрибут технологічного забезпечення.

Проте не можна не погодитися з думкою таких науковців, як В. Ю. Аввакумов [1], О. Ю. Аветісова [2], Д. Г. Воронов [3], В. К. Галіцин [4], К. М. Кірюшкін [5], С. О. Князев [6], О. Ю. Коляда [7], А. І. Мамьянов [8], Є. Д. Павлюк [9], Ю. М. Ратушний [10], А. А. Сидоров [11], Д. П. Тоголова [12], П. А. Фісуненко [13], А. І. Фролова [14] та інших відносно того, що технологічним аспектам обробки інформаційних даних економічного моніторингу в даний час приділяється поки ще недостатньо уваги. Зокрема, поняття «технологія обробки» не виправдано звужується до процесів підготовки та проходження даних поза електронних цифрових обчислювальних машин; недостатньо розвинені комплексні дослідження ефективності методів реалізації окремих етапів і операцій (контролю, редагування, зберігання, пошуку даних функції економічного моніторингу тощо); немає єдиних засобів та методик побудови ефективних технологічних схем оброблення функції економічного моніторингу.

Мета даної статті – обґрунтування того беззаперечного факту, що організація обчислювального процесу при проектуванні та впровадженні функції економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери полягає в отриманні всіх потрібних інформаційних даних, причому так, щоб забезпечувалися необхідні достовірність і терміновість при ефективному використанні ресурсів обчислювальної системи та з найменшими витратами.

На параметри технологічного процесу вирішення завдань моніторингу впливають багато факторів: обсяг початкової інформації, організація банку даних, системи операцій (алгоритми) вирішення завдань, програмне забезпечення, режими роботи обчислювальної системи, вимоги до капітальності (надійності) і достовірності інформації та інше.

Дієва організація обчислювального процесу рішення завдань підсистеми сукупного (комплексного) економічного моніторингу, перш за все, визначається організацією введення інформації. Необхідно ретельно

вивчити структуру вхідних даних, частоту їх надходження, пріоритети повідомлень і на цій основі визначати потрібні засоби введення, а також раціонально їх розмістити. Для вирішення завдань оперативного моніторингу, коли вхідні дані повинні оброблятися негайно, засобами введення можуть служити телефони або дисплей. В окремих випадках забезпечення необхідної швидкості введення інформації вимагає використання пристроїв сучасного функціонально розвинутого розпізнавання символів. Якщо ж вхідні інформаційні дані використовують, наприклад, для вирішення завдань ретроспективного моніторингу, тоді інформація може вводиться з первинних документів, карт, і при цьому може бути використаний картковий пристрій, здатний читати.

Вимоги до організації виведення інформації полягають у тому, щоб точно встановити, яку інформацію підсистема повинна видавати. Вихідна інформація функції економічного моніторингу може бути найрізноманітнішою за формою: таблиці, що містять весь комплекс показників за процесами, які досліджуються; таблиці, що містять показники тільки про відхилення від завданих параметрів і т. ін. Звідси одним із шляхів відповідної організації обчислювального процесу виступає усунення надлишкової інформації на виході підсистеми.

За інших рівних умов трудомісткість і тривалість обчислювального процесу будуть тим більшими, чим більше обсяг надходжень на обробку початкової інформації. У цьому зв'язку для поліпшення якісних характеристик технологічного процесу обробки інформації підсистеми економічного моніторингу велике значення має скорочення обсягу вхідної інформації за рахунок усунення необґрунтованого дублювання в спостереженні процесів виробництва, а також за рахунок сучасного функціонально розвинутого «стиснення» інформації. Функціонально розвинуто «стискати» інформаційну сукупність – означає за допомогою машини укрупнювати її параметри в певній послідовності та пропорціях (залежно від рангу регулюючої ланки). Укрупнення може здійснюватися, наприклад, шляхом послідовного відкидання останніх значень цифр, які характеризують надмірну деталізацію інформаційної сукупності, або іншими способами. При цьому для укрупнення початкових інформаційних даних у масивах можуть бути використані електронно-обчислювальні машини, а уся подальша обробка означених даних буде також здійснюватися безпосередньо на електронних цифрових машинах.

Осмислена організація обчислювального процесу багато в чому залежить від організаційного забезпечення банку даних функціонально розвинутої підсистеми; необхідні для вирішення різних завдань моніторингу інформаційні дані повинні бути точно визначені, має бути встановлено місце їх зберігання (диск), а також засоби доступу до них і тимчасові обмеження.

Вельми істотний вплив на параметри технологічного процесу моніторингу справляє структура алгоритмів економіко-аналітичних завдань. Очевидно, що одні й ті ж кінцеві показники моніторингу нерідко можуть бути отримані на базі різної початкової інформації та

за допомогою різних систем правил, що призводить до неоднакових витрат часу, завантаження оперативної пам'яті електронних цифрових машин. Тому програми (алгоритми) вирішення завдань економічного моніторингу повинні: бути орієнтованими в кожному конкретному випадку на певну точність обчислення результатів, не містити зайвих кроків у сценарії (схемі) обчислення, забезпечувати як можна менше звернень до зовнішньої пам'яті електронних цифрових машин і т. ін.

Завдання підсистеми неподільного (комплексного) економічного моніторингу можуть експлуатуватися в умовах застосування різних режимів обробки інформації (пакетному, поділу часу, діалоговому, реальному масштабі часу тощо), що відбивається на різних параметрах обчислювального процесу. Тому надзвичайно важливо вибрати для кожної групи завдань підсистеми економічного моніторингу такий режим обробки, який одночасно найбільш повно задовольняє потребам споживачів економіко-аналітичної інформації та забезпечує найбільш ефективне завантаження обчислювальної системи.

Пакетна обробка даних по завданнях моніторингу може здійснюватися як в однопрограмуванні, так і в мультипрограмуванні. При однопрограмуванні дані за завданнями вводяться шляхом безпосереднього зчитування із пристрою системного введення, а виводяться також безпосередньо на пристрій системного виведення. Вхідні та вихідні черги в даному випадку відсутні.

При мультипрограмуванні після введення даних у систему на диску утворюються вхідні черги. Їх утворення визначається інтенсивністю джерел інформації. Черги в довільні моменти часу можуть поповнюватися новими даними, навіть якщо при цьому ще не закінчена обробка тих, що надійшли раніше. Вибір із черги завдань на обробку організується або послідовно, або на основі алгоритмів. Для присвоєння пріоритету тому чи іншому завданню для системи регулювання задалегідь визначається цінність інформації функції моніторингу, що міститься в різних групах завдань. Деякі завдання моніторингу, наприклад, із оперативного моніторингу виробництва, повинні вирішуватися негайно, оскільки від результатів їх вирішення буде залежати характер впливів на виробничий процес, який протікає, а в інших випадках допустима лише мінімальна затримка часу у вирішенні. Виконання ж окремих завдань, наприклад завдань періодичного моніторингу, без особливої втрати можна відкласти до моменту, коли обчислювальна система не буде завантажена оперативною інформацією. У кожному випадку необхідно брати до уваги залежність поведінки споживачів від результатів вирішення завдань. Наприклад, якщо споживач інформації до отримання результатів вирішення завдання змушений сидіти, склавши руки, тоді буде виправданим присвоєння цьому завданню вищого пріоритету. У загальному випадку для всіх завдань підсистеми систематичного (комплексного) економічного моніторингу можуть бути встановлені, принаймні, чотири пріоритетні рівні: негайне вирішення, найближче виконання,

звичайний порядок, відстрочка виконання. Результати виконання завдання записуються на диск і утворюють вихідні черги. Утворення цих черг пов'язане з наявністю вхідних черг і можливостями обчислювальної системи за поданням тих чи інших системних ресурсів для обслуговування завдань, що знаходяться на різних фазах обробки в мультипрограмуванні (регламенті). Виведення результатів вирішення завдань на пристрої виведення може бути також здійснено або послідовно, або на основі пріоритетів.

Дуже часто для вирішення завдань підсистеми економічного моніторингу в режимі мультипрограмування з фіксованою або змінною кількістю завдань використовується один із варіантів режиму розподілу часу, так зване квантування. У цьому випадку група завдань, що знаходяться в основній пам'яті, отримує регулювання на певний період часу – квант. Після закінчення цього періоду інші завдання отримують регулювання також на величину кванта і т. д. Належність завдань до певної групи і величина кванта для них визначаються при генерації операційної системи. Всім завданням, що входять в одну серію (групу), присвоюється однаковий пріоритет. Одночасно в обробці може бути декілька рядів завдань з різними пріоритетами. Крім того, в оперативній пам'яті можуть перебувати й звичайні завдання, що виконуються без квантування. Усі завдання, що виконуються в режимі поділу часу, знаходяться в оперативній пам'яті електронної цифрової машини до свого повного завершення.

Діалоговий режим обробки інформації підсистеми моніторингу можливий як у режимі поділу часу, так і без нього. Особливістю технологічного процесу вирішення завдань моніторингу в діалоговому режимі виступає використання телекомунікаційних методів доступу, які дозволяють передавати інформацію за каналами зв'язку між обчислювальною машиною та абонентськими пунктами. У зв'язку з відсутністю в операційних системах електронних цифрових машин програм, що стежать за активністю абонентських пунктів, функціонування системи телеобробки даних можливо тільки в результаті виконання на центральній електронній цифровій машині спеціально складеної програми, яка працює під регулюванням операційної системи на правах самостійного завдання. Дана програма повинна або постійно знаходитися в системі, або вводиться в систему за певним розкладом. У загальному випадку вона складається із двох частин: програми регулювання передачею даних і самої обробної програми. Програма регулювання передачею даних повністю визначається алгоритмом роботи абонентського пункту по каналах зв'язку в процесі сеансу зв'язку, тобто сукупністю дій, які необхідно виконати мультиплікатору передачі даних та абонентському пункту для регулювання і роз'єднання контакту між ними та обміну інформацією. Із різних причин різні абонентські пункти мають різні алгоритми роботи, що вимагає детального розгляду особливостей пристроїв телеобробки даних і робить розробку програм складною та трудомісткою. Переробна програма призначена для перетворення інформації, що надходить із електронної цифрової машини від абонентського

пункту; вона будується незалежно від того, звідки надходять інформаційні дані – від локальних пристроїв введення-виведення або від абонентських пунктів.

У даний час розроблені пакети прикладних програм системи телерегулювання даними «ІС: Підприємство», яка працює під регулюванням операційної системи єдиної системи електронних цифрових машин і яку можна використовувати як діалогову систему колективного користування. Система «ІС: Підприємство» забезпечує багато можливостей систем, що використовують термінальне обладнання (переключення повідомлень, обробку повідомлень, обробку запитів, збір інформації, введення наказів, діалогове введення даних та інше). Вона являє собою інтерфейс між операційною системою і прикладними програмами користувачів. Проблема комутації периферійної техніки може бути вирішена за допомогою системи ПАРУС (швидкодіючий функціонально розвинутий розподільник повідомлень). Система ПАРУС побудована за модульним принципом і дозволяє здійснювати комутацію довільних термінальних пристроїв відповідно до вимог конкретного об'єкта. Використання систем «ІС: Підприємство» і ПАРУС у діалоговому режимі обробки інформаційних даних функції моніторингу дозволить значно більше поліпшити цілий ланцюжок параметрів обчислювального процесу.

Під роботою в реальному масштабі часу розуміється такий режим, коли обчислювальна система функціонує спільно з деяким фізичним процесом або об'єктом. Це означає, що функціонування обчислювального та виробничого процесів має здійснюватися синхронно, тобто вирішення завдань організовується за розкладом, а регулювання цим розкладом здійснюється згідно з кодом виробничого процесу. Принципова особливість роботи в масштабі реального часу полягає в тому, що інформація використовується відразу ж після її виникнення й елементи системи піддаються регулюванню за допомогою обробленої інформації негайно, а не після здійснення події та не шляхом періодичного прогнозування очікуваних майбутніх станів системи.

Для організації обчислювального процесу вирішення завдань підсистеми економічного моніторингу в реальному масштабі часу необхідно, щоб: система перебувала в постійній готовності прийняти дані; робота системи управлялася вхідними даними, які носять випадковий характер та можуть надходити через пристрої-датчики або задаватися з абонентського пункту; не допускалися втрати вхідних даних у зв'язку з неможливістю в ряді випадків їх повторення; час реакції системи на інформацію про зовнішні події був обмеженим; у разі необхідності забезпечувалося примусове опитування точок генерації даних інформації; було забезпечено на основі високого рівня мультипрограмування максимальне розпаралелювання процесів обробки інформаційних даних.

Системи обробки інформації з планомірного економічного моніторингу господарської діяльності промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань в реальному масштабі часу знаходяться сьогодні в стадії розробки.

Важливе завдання раціональної організації обчислювального процесу вирішення завдань моніторингу – забезпечення вірогідності видаваної кінцевої інформації. При детальному розгляді цього питання доводиться визнати, що сама обчислювальна система або її допоміжне обладнання можуть функціонувати неправильно, тому не всім результатам обчислень слід довіряти.

Електронна цифрова машина, як і будь-який інший пристрій, може помилятися або навіть давати збій в роботі. За наявними даними спостереження електронна цифрова машина допускає в середньому один збій у десять годин. Слабкими місцями в обчислювальних системах виступають лінії передачі інформаційних даних і канали, що забезпечують зв'язок центральної електронної цифрової машини з периферійними пристроями.

Але загальні помилки мають місце не тільки в результаті відмов обладнання. Помилки можуть з'являтися через неправильні специфіки в процесі розробки і конструювання електронних цифрових машин, і оскільки вони стають все більш складною обчислювальною системою, то ймовірність таких помилок зростає. Крім того, помилки можуть бути наслідком обмежених можливостей електронних цифрових машин (наприклад, помилки округлення, усічення, повільна збіжність та інше). Іншими джерелами помилок можуть бути некоректні програми (програми, що містять логічні помилки), а також недоліки в організації праці людей у процесі експлуатації електронних цифрових машин (наприклад, неправильні дії оператора на машині – використання не тих носіїв, програм). На думку фахівців, найбільші за питомою вагою помилки в роботі обчислювальних систем викликані неправильним введенням початкових даних. В умовах інтегрованої обробки інформації навіть одна помилка на введенні інформаційних даних призводить при проведенні розрахунків до вельми значної кількості помилок в результаті обчислень.

Тому раціональна організація процесу вирішення завдань моніторингу вимагає прийняття до уваги всіх перерахованих вище факторів виникнення помилок. Зусилля багатьох розробників спрямовані зараз на створення різних методів реєстрації поточного стану системи, виявлення помилок в обчисленнях та їх корекції, що базуються на включенні в апаратуру, і програмне забезпечення обчислювальних систем спеціальних засобів самодіагностики і самокорекції. Досвід роботи систем із локалізації та усунення помилок, наприклад, коли електронна цифрова машина виконує кожну операцію двічі, порівнює результати і при їх розбіжності відбувається зупинка.

В останні роки, особливо за кордоном, велика увага приділяється питанням захисту інформації у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації. Цей факт викликано тим, що, як виявилось, інформація, яка накопичується та обробляється електронними цифровими машинами, схильна до фізичного руйнування (стирання, спотворення) та недостатньо захищена від несанкціонованого доступу. У цих умовах при організації обчислювального процесу вирішення

завдань функції моніторингу виробничо-господарської діяльності необхідно передбачити заходи щодо захисту цілісності даних від неправильних дій і несанкціонованого доступу.

Так, для забезпечення фізичної цілісності інформації поряд із заходами щодо підвищення стійкості (надійності) апаратних засобів та носіїв інформації повинні бути передбачені методи дублювання записів, а також використання апаратних і програмних засобів захисту інформації від спотворення, що забезпечують в процесі її обробки розподіл ресурсів електронних цифрових машин між різними завданнями та користувачами. Наприклад, одним із найбільш типових методів апаратного захисту даних служить так звана схема перевірки інформації на парність, що дозволяє виявляти спотворення інформаційних даних, яке виникає у процесі її передачі між різними пристроями сучасних електронних цифрових машин.

Захист інформації від несанкціонованого доступу може бути забезпечений застосуванням сукупності апаратних, програмних, криптографічних та організаційних заходів. До них належать: пристрої, які локалізують електромагнітні випромінювання; спеціальні програми і таблиці розподілу інформації, за допомогою яких здійснюється обмежений доступ до інформації; шифровка інформаційних скупчень за допомогою спеціальних програмних або схемних блоків; суворе регламентування процесу обробки інформації та таке ін.

Практика свідчить, що надійний захист інформації – складна проблема, і її вирішення може бути забезпечено тільки єдиним застосуванням різних заходів.

В узагальненому вигляді залежність характеристик обчислювального процесу в підсистемі системного (комплексного) економічного моніторингу від першопричин підвищення представлена в *табл. 1*.

Цінність інформації, що міститься в наведеній таблиці, визначається тим, що дозволяє встановити вплив будь-якого конкретного фактора на характеристики обчислювального процесу, а також залежність параметрів обчислювального процесу від сукупності різних обставин. Знання цих зв'язків як раз і необхідно для пристосованої організації обчислювального процесу при проектуванні, впровадженні підсистеми економічного моніторингу на промислових підприємствах і в науково-виробничих об'єднаннях.

ВИСНОВКИ

У процесі експлуатації завдань підсистеми економічного моніторингу службами обчислювального центру підприємства повинне здійснюватися систематичне, диференційоване (за групами завдань, видами робіт, видами інформації, підрозділами та ін.) дослідження показників, що характеризують різні аспекти технологічного процесу: витрати часу на підготовку та контроль інформації, витрати машинного часу, обсяг пам'яті, що займає оперативний запам'ятовуючий пристрій, час надходження інформації, час знаходження завдань у черзі, час видачі результатів, обсяг вхідної інформації, обсяг вихідної інформації, помилки даних, збої в ро-

боті електронних цифрових машин, відмови зовнішніх пристроїв тощо. Для цих цілей може бути застосований пакет прикладних програм із організації робіт обчислювального центру, що працює в середовищі основної та дискової операційної системи, який представляє систему, що включає ряд стандартів та комплекс програмних засобів, призначених для досягнення раціонального функціонування обчислювального центру підприємства і оптимальних зв'язків по обробці інформації з усіма іншими підрозділами. Пакет виконує функції з дослідження часу завантаження різних елементів обчислювального комплексу, дослідження часу використання програм основної операційної системи при виконанні різних завдань, дослідження часу в розрізі завдань та користувачів, дослідження аварійно завершених завдань через збої в обладнанні і діагностики причин аварійних завершень. Його застосування в процесі функціонування підсистеми економічного моніторингу дозволяє надати оцінку якості організації обчислювального процесу та на цій основі скоротити витрати часу на генерацію операційної системи для виконання різних груп економіко-аналітичних завдань; зменшити кількість помилок, що допускаються при роботі з особистими і системними наборами даних; знизити час виконання завдань користувачів; підвищити якість їх виконання та інше.

Накопичувана за допомогою пакета статистична інформація виступає базою для визначення напрямків розвитку подальшого вдосконалення обчислювального процесу оброблення даних у підсистемі. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку особливою актуальністю відрізняється питання, пов'язане з необхідністю створення спеціальної системи засобів цілісного економічного моніторингу, орієнтованих на висвітлення та дослідження економічної ефективності вирішення наявних проблем, які охоплюються тими чи іншими програмами. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Аввакумов В. Ю.** Развитие методического инструментария стратегического мониторинга системы управления компаний : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Аввакумов Виталий Юрьевич; [Место защиты: Ин-т экономики УрО РАН]. – Екатеринбург, 2013. – 174 с.
- 2. Аветисова Е. Ю.** Эколого-экономическое обоснование мониторинга состояния экосистем в горнопромышленных регионах : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Аветисова Елена Юрьевна; [Место защиты: Московский государственный горный ун-т]. – Москва, 2012. – 144 с.
- 3. Воронов Д. Г.** Совершенствование механизма мониторинга инновационной инфраструктуры : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Воронов Дмитрий Геннадьевич; [Место защиты: Университет Российской академии образования]. – Москва, 2011. – 210 с.
- 4. Галицин В. К.** Модели та технології систем моніторингу в економіці: дис. ... д-ра экон. наук: 08.03.02 / Галицин Володимир Костянтинович; [Місце захисту: Київський національний економічний ун-т]. – Київ, 2001. – 397 с.
- 5. Мамьянов А. И.** Совершенствование управления предпринимательской деятельностью с использованием системы мониторинга: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Мамьянов Анатолий Иванович; [Место защиты: Балт. акад. тур. и пред-ва]. – Санкт-Петербург, 2011. – 171 с.

Таблиця 1

Умови (фактори), що забезпечують доцільну організацію обчислювального процесу у функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери

Якісні характеристики обчислювального процесу	Технічне забезпечення підсистеми									Організаційне забезпечення підсистеми							
	Елементи (компоненти) комплексу технічних засобів				Призначення (функції) комплексу технічних засобів					Чисельність персоналу	Кваліфікація персоналу	Організація взаємодії	Організація взаємодії персоналу та комплексу технічних засобів	Контроль за роботою персоналу			
	Центральний процесор	Оперативний запам'ятовувачий пристрій	Зовнішній запам'ятовувачий пристрій	Зовнішні пристрої EOM	Спеціальний обчислювальний комплекс	Периферійні засоби збору, реєстрації та відображення інформації	Реєстрація інформації	Підготовка інформації	Передача інформації						Обробка інформації	Контроль помилок	
1. Інтеграція обробки інформації	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2. Забезпечення економічно ефективної експлуатації банку даних	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3. Отримання інформаційних даних у завданий час та в завданому місці	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4. Нарощування виконуваних функцій	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5. Виключення проміжних дій в обробці інформаційних даних	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6. Пропорційна (раціональна) організація введення даних	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7. Усунення існуючих і помилкових записів	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8. Здійснення тотального (повного) контролю усіх операцій	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
9. Недопущення несанкціонованого зміння та використання інформаційних даних та ін.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

- 6. Кирюшкин К. Н.** Повышение качества системы мониторинга крупных хозяйствующих субъектов : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Кирюшкин Кирилл Николаевич; [Место защиты: Рос. науч.-техн. центр инфор. по стандар., метро. и оценке соответствия]. – Москва, 2009. – 164 с.
- 7. Князев С. О.** Совершенствование организационно-методических основ мониторинга социально-экономического развития региона : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Князев Сергей Олегович; [Место защиты: Юго-Западный государственный университет]. – Курск, 2013. – 170 с.
- 8. Коляда О. Ю.** Організація системи моніторингу фінансової діяльності на металургійних підприємствах : дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / Коляда Ольга Юріївна; [Місце захисту: Харківський держ. экон. ун-т]. – Харків, 2003. – 170 с.
- 9. Павлюк Є. Д.** Статистичний моніторинг валютного ринку : дис. ... канд. экон. наук: 08.03.01 / Павлюк Євген Дмитрович; [Місце захисту: Київський національний економічний ун-т]. – Київ, 2002. – 214 с.
- 10. Ратушний Ю. М.** Формування системи стратегічного моніторингу середовища функціонування організації (на матеріалах гірничо-збагачувальних підприємств Кривбасу) : дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / Ратушний Юрій Миколайович; [Місце захисту: Київський національний економічний ун-т]. – Київ, 2002. – 242 с.
- 11. Сидоров А. А.** Методы интегральной оценки, анализа и мониторинга социально-экономического развития муниципальных образований : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Сидоров Анатолий Анатольевич; [Место защиты: Сибирская академ. госуниверситет]. – Томск, 2009. – 191 с.
- 12. Тоглоева Д. П.** Формирование системы социально-экономического мониторинга муниципальных образований: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Тоглоева Дарья Петровна; [Место защиты: Восточно-Сибирский гос. ун-т технологий и упр.]. – Улан-Удэ, 2012. – 177 с.
- 13. Фісуненко П. А.** Організаційно-економічний механізм моніторингу ефективності використання фінансових ресурсів будівельного підприємства : дис. ... канд. экон. наук: 08.07.03 / Фісуненко Павло Анатолійович; [Місце захисту: Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт.]. – Дніпропетровськ, 2006. – 205 с.
- 14. Фролова А. И.** Методический инструментариий мониторинга социально-экономического развития муниципального образования : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Фролова Анна Ивановна; [Место защиты: Сиб. аэрокосм. акад. им. академия М. Ф. Решетнева]. – Красноярск, 2013. – 166 с.
- Halitsyn, V. K. "Modeli ta tekhnolohii system monitorynhu v ekonomitsi" [Models and technologies of monitoring systems in the economy]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.03.02*, 2001.
- Kiryushkin, K. N. "Povysheniye kachestva sistemy monitoringa krupnykh khozyaystvuyushchikh subektov" [Improving the quality of monitoring system for large business entities]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.
- Knyazev, S. O. "Sovershenstvovaniye organizatsionno-metodicheskikh osnov monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Improvement of organizational and methodical bases of monitoring of socio-economic development of the region]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.
- Koliada, O.Yu. "Orhanizatsiia systemy monitorynhu finansovoi diialnosti na metalurhiinykh pidpriemstvakh" [Organization of system of monitoring of financial activities at the metallurgical enterprises]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2003.
- Mamianov, A. I. "Sovershenstvovaniye upravleniya predprinimatelskoy deyatelnosti s ispolzovaniem sistemy monitoringa" [Improvement of business management using a monitoring system]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.
- Pavliuk, Ye. D. "Statystychnyi monitorynh valiutnoho rynku" [Statistical monitoring of the foreign exchange market]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.03.01*, 2002.
- Ratushnyi, Yu. M. "Formuvannia systemy stratehichnoho monitorynhu seredovyscha funktsionuvannia orhanizatsii (na materialakh hirnycho-zbahachuvalnykh pidpriemstv Kryvbasu)" [Forming the system of strategic monitoring of the environment of the organization (on the materials of mining and processing enterprises of Kryvyi Rih basin)]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2002.
- Sidorov, A. A. "Metody integralnoy otsenki, analiza i monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya munitsipalnykh obrazovaniy" [Methods of integral evaluation, analysis and monitoring of socio-economic development of municipalities]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.
- Togloyeva, D. P. "Formirovaniye sistemy sotsialno-ekonomicheskogo monitoringa munitsipalnykh obrazovaniy" [Formation of socio-economic monitoring of municipalities]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.
- Voronov, D. G. "Sovershenstvovaniye mekhanizma monitoringa innovatsionnoy infrastruktury" [Improving the mechanism of monitoring of the innovative infrastructure]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

REFERENCES

- Avvakumov, V. Yu. "Razvitiye metodicheskogo instrumentariya strategicheskogo monitoringa sistemy upravleniya kompaniy" [The development of methodological tools for strategic monitoring of the company management system]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.
- Avetisova, E. Yu. "Ekologo-ekonomicheskoye obosnovaniye monitoringa sostoyaniya ekosistem v gornopromyshlennykh regionakh" [Feasibility study for monitoring the state of ecosystems in the mining region]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.
- Fisunenkov, P. A. "Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm monitorynhu efektyvnosti vykorystannia finansovykh resursiv budivelnogo pidpriemstva" [Organizational-economic mechanism of monitoring of efficiency of use of financial resources of the building enterprise]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.07.03*, 2006.
- Frolova, A.I. "Metodicheskii instrumentariy monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya munitsipalnogo obrazovaniya" [Methodological tools for monitoring of national socio-economic development of the municipality]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.

ЗМІНА ЕКОНОМІЧНОЇ ПАРАДИГМИ: ЧИ МОЖЛИВО ПРОТИДІЯТИ ФІНАНСОВІЙ КРИЗИ В РАМКАХ НЕОКЛАСИЧНОЇ ПАРАДИГМИ?

© 2016 СТРИЖИЧЕНКО К. А.

УДК 330.33.01

Стрижиченко К. А. Зміна економічної парадигми: чи можливо протидіяти фінансовій кризі в рамках неокласичної парадигми?

Метою даної статті є доведення необхідності перегляду неокласичної парадигми щодо регулювання фінансового ринку світу в умовах трансформаційних перетворень світової економіки. Розглянуто концептуальне питання про можливість запобігання світовій фінансовій кризі 2007–2009 рр. у рамках існуючої неокласичної парадигми. Дослідження проблем регулювання фінансового ринку показало неминучість виникнення останньої економічної кризи і необхідність перегляду її причин. Для аналізу причин кризи було проведено дослідження фінансових «пузирів» і визначено необхідність акцентувати увагу не на наслідках неефективного управління фінансовим ринком, а на ендогенних причинах виникнення кризи. Детальний аналіз положень неокласичної парадигми показав її неефективність в умовах виникнення нової економіки і неможливість забезпечувати сталий розвиток в умовах глобалізації та інтернаціоналізації економіки.

Ключові слова: парадигма, криза, фінансовий «пузир», світова економіка, регулювання.

Табл.: 1. **Бібл.:** 10.

Стрижиченко Костянтин Анатолійович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри статистики та економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ukf.kendo@gmail.com

УДК 330.33.01

UDC 330.33.01

Стрижиченко К. А. Изменение экономической парадигмы: возможно ли противостоять кризису в рамках неоклассической парадигмы?

Целью данной статьи является доказательство необходимости пересмотра неоклассической парадигмы относительно регулирования финансового рынка мира в условиях трансформационных преобразований мировой экономики. Рассмотрен концептуальный вопрос о возможности предотвращения мирового финансового кризиса 2007–2009 гг. в рамках существующей неоклассической парадигмы. Исследование проблем регулирования финансового рынка показало неизбежность возникновения последнего экономического кризиса и необходимость пересмотра его причин. Для анализа причин кризиса было проведено исследование финансовых «пузырей» и определена необходимость акцентировать внимание не на последствиях неэффективного управления финансовым рынком, а на эндогенных причинах возникновения кризиса. Детальный анализ положений неоклассической парадигмы показал её неэффективность в условиях возникновения новой экономики и невозможность обеспечивать устойчивое развитие в условиях глобализации и интернационализации экономики.

Ключевые слова: парадигма, кризис, финансовый «пузырь», мировая экономика, регулирование.

Табл.: 1. **Библ.:** 10.

Стрижиченко Константин Анатолієвич – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри статистики та економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ukf.kendo@gmail.com

Stryzhychenko K. A. The Change of the Economic Paradigm: Is There a Possibility to Resist Crisis while Remaining within the Neoclassical Paradigm?

The article is aimed at proving the need for revision of the neoclassical paradigm concerning the regulation of the financial world market in the context of transformational changes in the world economy. The conceptual question about the possibility of preventing the global financial crisis 2007-2009 has been considered in terms of the existing neoclassical paradigm. Studying the problems of regulation of the financial market has shown the inevitability of the most recent economic crisis and the need to review its causes. To analyze the causes of the crisis, a study on the financial bubbles was undertaken, whereby the need to concentrate on the endogenous causes of the crisis, rather than on the consequences of poor management of financial market, was identified. A detailed analysis of provisions of the neoclassical paradigm has displayed its ineffectiveness in the face of emergence of the new economy and the inability to ensure sustainable development in the context of globalization and the internationalization of the economy.

Keywords: paradigm, crisis, financial bubble, world economy, regulation.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 10.

Stryzhychenko Kostyantyn A. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Statistics and Economic Forecasting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ukf.kendo@gmail.com

Трансформаційні процеси і структурні зміни у світовій економіці, глобалізаційні тенденції та прерференції національним економікам призводять до появи суперечностей в її розвитку. Світова економіка у своєму розвитку знаходиться на третьому етапі – постіндустріального суспільства (перші два – доіндустріальне, сільськогосподарське суспільство та індустріальне, промислове суспільство), головною рушійною силою якого є теоретичні знання й основою виникнення якого є створення комп'ютерів.

На сьогоднішній день можна констатувати, що відбувається зміна парадигми розвитку світової економіки. На думку Т. Куна [9], зміна парадигм настає при накопиченні достатньої кількості аномалій у рамках

існуючої парадигми, що виливається в кризу на різних рівнях ієрархії. У результаті такої кризи виникає нова парадигма, побудована на нових, невикористаних раніше, принципах і моделях. Формування нових умов господарювання приводить до появи нових концепцій і механізмів управління національною економікою, які стають у суперечність існуючим. Світова фінансова криза продемонструвала наявні проблеми регулювання фінансового ринку у світовій економіці, а саме: незабезпеченість фінансових ресурсів реальним сектором; неефективність економічної політики у сфері забезпечення стійкого функціонування фінансового ринку; збільшення світової асиметрії розвитку між розвиненими країнами та іншим світом; невідповідність кредитних рейтин-

гів країн реальному стану їх економік; неадекватне до змін зовнішнього середовища регулювання фінансового ринку; формування фінансових «пузирів».

Таким чином, проблеми регулювання фінансового ринку призвели до неможливості здійснити подолання фінансової кризи із самого її початку.

Мета даної статті полягає в доведенні необхідності перегляду неокласичної парадигми регулювання фінансового ринку світу в умовах трансформаційних перетворень світової економіки. Для досягнення цієї мети пропонується вирішення таких завдань:

- ✦ аналіз ролі фінансових «пузирів» у виникненні криз;
- ✦ вивчення основних причин виникнення криз;
- ✦ дослідження наслідків фінансової кризи;
- ✦ доведення необхідності формування нової парадигми регулювання фінансового ринку;

ФІНАНСОВІ «ПУЗИРИ»:

ЧИ ДІЙСНО ВОНИ Є ПРИЧИНОЮ КРИЗИ?

Фінансові «пузири» почали виникати приблизно одночасно з народженням валюти. Існує ціла низка факторів, які призводять до надмірного збільшення цін, за яким неминуче слідує значне падіння, яке призводить до руйнівних наслідків. У світовій економіці виділяють десять основних фінансових «пузирів»: тюльпановий бум (*Tulip Mania*); Пузир Південного моря (*South Sea Bubble*); Родієвий пузир (*Rhodium Bubble*); Залізничний пузир (*Railway Mania*); Румунський пузир нерухомості; Пузир Міссісіпі; Земляний бум у Флориді; Пузир Посейдона; Пузир dot-com; Урановий пузир.

Кожна криза має свою історію виникнення. Так, у 1987 р. причиною кризи був завищений курс облігацій і акцій; у 1998 р. – арбітраж з фіксованим доходом; у 2000 р. – бум інформаційних технологій; у 2007 р. – заставні цінні папери та іпотека. Але основною причиною криз була нездатність регуляторів фінансового ринку і національної економіки вийти за рамки існуючої економічної парадигми і переглянути існуючі ринкові закони. У неокласичній парадигмі фінансовий «пузир» розглядався тільки як один з інструментів досягнення ринкової рівноваги. Так, А. Грінспан (*Alan Greenspan*) [5–7] сформулював таку ідею «фінансового пузиря»: збільшення волатильності на фінансовому ринку призводить до зниження волатильності в цілому по економіці. Тобто, чим більше фінансовий «пузир», тим сильніше система знаходиться в економічній рівновазі.

У рамках неокласичної парадигми таке твердження є обґрунтованим, оскільки фінансові «пузири» вважалися не впливовими в економіці та їх наявність була під сумнівом. Так, Б. Бернанке (*Ben Shalom Bernanke*) [2, с. 10–20] відзначав, що неможливо знайти фінансові «пузири» в реальному часі, та їх несприятливі для економіки наслідки залишаються під сумнівом.

Такий підхід до впливу фінансових «пузирів» на кризу цілком погоджений з неокласичною парадигмою, проте він забезпечує появу нових «пузирів» і, як показують останні дослідження, їх збільшення штовхає систему до кризи й подальшого краху.

ЕНДОГЕННІСТЬ ФІНАНСОВИХ КРИЗ: ЧИ МОЖЛИВО ЦЕ В «НЕОКЛАСИЧНІЙ» ПАРАДИГМІ?

Усі досліджувані чинники, безперечно, здійснюють вплив на формування кризи, однак, на погляд більшості економістів, ці чинники є скоріше вторинними. Первинним чинником є небажання бачити зародження кризи та вживати необхідні заходи щодо її попередження.

У своїй роботі Дірк Беземер (*Dirk Bezemer*) [3, с. 10–28] проводить дослідження робіт європейських економістів у сфері фінансової кризи, більшість з яких поділяють думку, що нестійкість і паніка на фінансовому ринку формувалися впродовж десятиріччя до кризи. Вивчаючи причини кризи, Д. Беземер констатує фактичну можливість уникнути сильних руйнівних наслідків, звернувши раніше увагу на ці проблеми. Несвоечасна констатація і невідповідність до кризи свідчать про те, що ніхто не виявив належної турботи та не здійснив реалізації ефективних механізмів регулювання фінансового ринку для запобігання кризі. У результаті сформувалася всеохоплююча і затяжна світова криза, яка похитнула основи світової економіки і продемонструвала неспроможність існуючої парадигми регулювання фінансових ринків. Криза виникла не внаслідок неможливості розпізнавання симптомів настання кризи, а через неефективність економічних механізмів контролю і регулювання фінансових ринків. Дані механізми в сучасних умовах господарювання повністю себе вичерпали, і криза вочевидь показала необхідність розробки нової парадигми розвитку економіки.

Бездіяльність уряду на початку фінансової кризи пояснюється існуванням могутньої економічної парадигми, зміна якої більшою мірою залежить від гнучкості управлінського апарату. Так, Джон Мейнард Кейнс (*John Maynard Keynes*) у своїй роботі [8, с. 26–30] відзначає, що ідеї економістів і політичних філософів, незалежно від того, вірні вони чи ні, мають більший вплив, ніж громадська думка. Отже, фактично світом керує невелика група людей. Будь-яка економічна парадигма є досить інерційним утворенням, яке формується впродовж десятиріч і може існувати, тільки знаходячись в певному політичному каркасі. Зміна парадигми неможлива без сильних деструктивних впливів іззовні, які можуть спричинити структурні або параметричні зміни існуючого політичного оточення.

Таким чином, ендегенні економічні кризи є результатом суперечності існуючої економічної парадигми і сформованих умов господарювання. Для запобігання кризі або зменшення її впливу необхідні зміни існуючої парадигми. Ефективне визначення причин виникнення кризи і умов її розвитку дозволяє здійснювати динамічне коректування економічної парадигми, результатом чого є формування нових механізмів управління економікою загалом і регулювання фінансових ринків зокрема.

Всесвітня фінансова криза не є миттєвою подією, а являє собою процес, сформований у результаті реалізації існуючої економічної парадигми. Всесвітня криза – це не внутрішні потрясіння, а ендегенний процес, який призвів до послідовності руйнівних подій в економіці.

Водночас, сучасні послідовники неокласичної парадигми вважають, що криза була непередбаченою подією на банківському сегменті й виникла через нераціональну стагну поведінку.

На наш погляд, виникнення кризи містить у собі дві складові: внутрішню та бізнес-процесів. Під внутрішньою складовою мається на увазі криза, що запускається деякими новими, не повністю прогнозованими процесами. Складова бізнес-процесів полягає в тому, що кожний бізнес має свої сильні та слабкі сторони. Наявність слабких сторін сприяє накопиченню помилок у певній області. Коли ці помилки досягають критичного рівня, їх усунення неможливо шляхом еволюційних змін, і система під впливом зовнішніх умов починає швидко змінюватися (революційним шляхом) для збереження своєї життєздатності. Стартом для останньої фінансової кризи були порушення в системі іпотечного кредитування.

Таким чином, проведені дослідження показали: економічна криза 2007 р. розвивалася ендегенно, що неможливо в рамках існування старої неокласичної парадигми. У розумінні ендегенного походження криз нова економічна парадигма повинна базуватися на реальності обмежених ресурсів. Нескінченний економічний приріст, що мається на увазі в неокласичній рівновазі, не може бути можливий в умовах обмеженості ресурсів.

ОСНОВНІ ТЕЗИ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 2007–2010 рр.: ЦО ДАЛІ?

Дослідження глобальної фінансової кризи дозволили визначити ряд ключових тез, які формують умови розвитку нової світової економіки.

Глобалізація фінансової кризи. Національна фінансова криза, яка почалася в США і розповсюдилася до Європи, зараз є глобальною. У результаті кризи постраждали навіть менш розвинуті країни з ринками, що розвиваються, і на яких здійснювалося якісне управління та були відсутні іпотечні цінні папери та їх похідні. Без урахування короткострокового і довгострокового ефективного управління в цих країнах неможливо ліквідувати наслідки кризи.

Світова криза призводить до перегляду існуючої парадигми. Як наголошувалося вище, неокласична парадигма є не функціональною в сучасних умовах, тому дана криза необхідна для створення більш глибоких реформ, що нададуть можливість світовій економіці отримати більш стійку світову фінансову систему, яка б сприяла процвітанню всіх країн.

Світова фінансова система призводила до збитків у країнах, що розвиваються, у докризовий період. Так, банки в розвинутих країнах і МВФ надавали кредити тільки в разі високої ліквідності, що призводило до ще більшої нестійкості національних фінансових систем. Грошові вливання в економіку країн, що розвиваються, збільшували розвиток економіки на нереальних грошах і призводили до сильної дестабілізації національного сектора.

Відсутність якісної системи управління на світовому рівні, що призводило до порушення внутрішньої діяльності крупних гравців на фінансових ринках. Бага-

то великих компаній замість зміни системи управління в рамках існуючої парадигми вважали за краще ігнорувати можливість кризи.

Фінансова лібералізація знижує ефективність регуляторних механізмів. Найкрупніші фінансові регулятори, такі як МВФ і Світовий Банк, припускали, що ринки є саморегульованими і тому приділяли мало уваги економічній політиці індустріальних країн і штовхали країни, що розвиваються, на шлях економічної лібералізації. Результатом даної лібералізації повинні були стати високі темпи приросту національної економіки, що часто було недосяжно. У результаті лібералізації збільшувалася нестійкість національних фінансових систем, що в умовах глобалізації призводило до нестійкості індустріальних країн.

Будь-яка економічна політика має великі дистрибутивні наслідки. Існуюча політика систематично лобіювала інтереси осіб, які її формували. А виникнення конфлікту інтересів сторін на фінансовому ринку не давало йому стійкості.

Необхідність акцентування уваги на довгострокових реформах, що підтримують стабільність і регулювання. Такі реформи можуть включати реформу всесвітньої резервної системи, суверенний механізм реструктуризації боргу, створення всесвітнього фінансового регулятора тощо.

Збільшення нагляду необхідне для ефективного функціонування економіки. Така умова свідчить про зростання ролі моніторингу в регулюванні фінансового ринку. Наявність якісного моніторингу формує знання щодо діяльності та розвитку ринку, які дозволяють збільшувати ефективність функціонування фінансової системи.

Ці ключові елементи свідчать про необхідність глобальних змін у сфері регулювання фінансових ринків і характеризують умови функціонування нової світової економіки.

НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ: ЧИ Є В НІЙ НЕОБХІДНІСТЬ?

У процесі регулювання економічними системами важливою є роль держави. Слід відзначити, що регулювання розглядалося представниками більшості економічних шкіл як основний елемент функціонування держави. Однак у кожній школі відзначалися свої особливості регулювання. Проведений аналіз існуючих парадигм до регулювання дозволив визначити ступінь впливу держави в контексті регулювання економічними системами (табл. 1).

Дані дослідження свідчать про силу впливу ринкових механізмів регулювання, що й сформувало неможливість жорсткого припинення кризи з боку держави.

Розвиток світової економіки в 1990-х роках характеризувався переходом в новий якісний стан, пов'язаний з підвищенням значення теоретичного знання, посиленням ролі високотехнологічних галузей, процесом збільшення частки сфери послуг (структурними зрушеннями) в економіці, впливом інформаційних мережевих технологій (Інтернет). Такий якісний стан економічних відносин отримав назву «нової світової економіки»,

Порівняльна характеристика регулювання в різних економічних парадигмах

Економічна школа	Засоби державного регулювання	Сила державного регулювання
Меркантилізм	Протекціоністська політика, стимулювання експорту	0
Політична економія	Державний контроль та відповідальність держави; контролювання норми відсотка за кредит; проведення протекціоністської політики; регулювання ренти через оподаткування; державне регулювання соціальної сфери	-1
Історична школа	Централізоване управління економікою, планування, соціальні реформи	1
Класична школа	Антимонопольне законодавство; фіскальні методи, банківське регулювання	-1
Кейнсіанство	Балансування між споживанням та інвестиціями	1
Неокейнсіанство	Стабілізація обсягів інвестицій; компенсація коливань приватних інвестицій; бюджетне регулювання; грошово-кредитна політика; структуризація фінансової системи; індикативне планування	1
Інституціоналізму та неоінституціоналізму	Посилення інвестиційного клімату та регулювання соціальних сфер	0
Монетаризм (неокласична школа)	Регулювання за рахунок грошової маси	-1

Примітка: «1» – вплив держави більший за ринкові механізми; «0» – державний та ринковий механізми мають однакову силу; «-1» – ринковий механізм більш впливовий, ніж державний.

тобто нова світова економіка – економіка, яка обумовлена глобалізаційними процесами в суспільстві. Вперше цей термін ввів Фріц Махлуп (*Fritz Machlup*) у 1962 р. [1, с. 10–16]. Основною відзнакою такої економіки від індустріальної є те, що основним джерелом економічного зростання є переважно внутрішні нематеріальні фактори, найважливішими з яких виступають знання та людський капітал.

На практичному рівні вперше перехід до нової економіки констатував колишній президент США Б. Клінтон у своїй промові в Університеті Пенсильванії в 1992 р. [4, с. 3–5]. Він відмітив, що корпорації майбутнього повинні бути орієнтовані більше на інформацію, ніж на автоматизацію.

Поступовий розвиток економіки привів до формування нових умов господарювання та виникнення суперечностей між існуючою економічною парадигмою та практикою господарювання агентів економічних відносин, що й призвело до виникнення світової фінансової кризи 2007 р.

Неокласична парадигма має низку основних положень.

Положення 1. У разі відсутності обмежень з боку держави індивідууми приймають раціональні рішення на ринках, які є найефективнішими механізмами для розподілу ресурсів.

Дане положення не має на увазі наявність рівності та чесності для всіх індивідуумів, проте припускає, що кожний індивідуум матиме більший вигравш, ніж за відсутності ринкових механізмів регулювання.

Положення 2. Економіка може бути достатньо якісно описана в стані загальної ринкової рівноваги.

На основі роботи з доступною інформацією раціональні індивідууми діють в рамках теорії ефективних

ринків (ЕМН), яка займає провідні позиції в сучасній теорії фінансів. Основним положенням ЕМН є таке: істотна інформація негайно і повною мірою відбивається на ринковій курсовій вартості цінних паперів. Однак сучасний розвиток економічної думки сформував іншу гіпотезу щодо фрактальності ринків (ФМН). Сильна віра в економічну рівновагу «пузирів» у рамках даної парадигми сприяє виникненню помилки, що зовнішні нестійкості на фінансових ринках і утворення цих самих фінансових «пузирів» є всього лише незначною деструкцією при прагненні системи до рівноваги, яка поступово, з часом, загасатиме.

Положення 3. Флуктуації фінансового ринку можуть бути керовані відповідною грошово-кредитною політикою, яка не має довгострокових результатів у реальній економіці.

Таким чином, існуюча неокласична економічна парадигма увібрала сукупність теорій, методів, моделей і методик для забезпечення рівноваги в економічній системі. Акцент на рівновазі давав цій парадигмі перевагу в короткостроковому періоді управління, оскільки на даному горизонті управління «пузири» є більш-менш статичними. Перехід з одного стану в інший регулювався за допомогою і на основі грошово-кредитної політики. Отже, всі економічні потрясіння, які могли б дестабілізувати систему, нівелювалися, що приводило до зниження урахування нестійкості і криз в довгостроковій перспективі.

У рамках неокласичної парадигми регулювання не могло отримати необхідної ваги для протистояння кризі. Поява екзогенної нестійкості призвела до спроб регулювання, проте необхідно враховувати наявність політичних інтересів. Так, формування фінансових «пузирів», з одного боку, приводило до дестабілізації фінансової системи, а з іншого – давало можливість швидкого отримання надприбутків у фінансовому секторі економіки.

Навіть керівник найбільшого регулятора фінансового ринку – Федеральної Резервної Системи Бен Бернанке під час серпневої кризи 2007 р. дотримувалася ідеї збільшення ринку іпотечного кредитування без фінансових обмежень і з меншими бар'єрами для інституційних інвесторів. Тобто неокласична парадигма, кажучи про відсутність обмежень і автоматичне регулювання всіх процесів ринком, таким чином заперечила можливість жорсткого регулювання, необхідність якого виникла в середині 2007 р.

Слід зазначити, що неможливість кризи в рамках даної парадигми ґрунтувалася на тому, що будь-яка глобальна криза неможлива між раціональними індивідуумами на добре проінформованих ринках. Навіть, якщо криза відбувається абсолютно випадково, то парадигма припускає, що ця криза не може торкнутися великих фінансових інститутів, оскільки вони володіють великою кількістю інформації й здатні здійснити низку дій, спрямованих на зниження впливу кризи на них. У неокласичній парадигмі не розглядалася можливість виникнення глобальних криз, а локальна криза могла бути тільки для окремих фінансових інститутів [5, с. 15–16].

Для збереження фінансових ринків у момент кризи за допомогою банківських установ у США здійснювалося лобювання інституційних інвесторів і зміна стандартів звітності регуляторів (FASB, 2009), а у звітах показувалися нереальні ціни на активи, що надалі призвело до кризи ліквідності.

Після колапсу банку «Lehman Brothers», А. Грінспан [7, с. 3–4] визнав в конгресі неспроможність існуючої неокласичної парадигми, яка утримувала останні десятиріччя на плаву всю світову економіку і була зруйнована влітку 2007 р.

Таким чином, основне ядро неокласицизму – стійкість і ефективність ринків – спрямувало по хибному руслу політику на фінансовому ринку і призвело до появи глобальної руйнівної кризи.

У процесі регулювання фінансової кризи як альтернатива пропонувалася кейнсіанська парадигма для жорсткого державного регулювання. Проте такі регулярні реформи, як, наприклад, Базель III, що засновані на неокласичній парадигмі, використовують ті ж моделі ризику неплатежу за кредитом, а фінансова нестійкість передбачає наявність екзогенності. Неefективність кейнсіанської парадигми також виявила необхідність розробки нової парадигми.

Як відзначає Джозеф Стігліц (*Joseph Stiglitz*) [10, с. 15–22], зміна парадигми є нелегким процесом, оскільки в стару парадигму вкладалося багато зусиль. Основною перевагою при формуванні нової парадигми є відсутність необхідності в негайній конкретизації всіх ключових компонентів парадигми. Конкретизація понять відбувається у процесі адаптації парадигми до нових економічних умов.

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті проведених досліджень отримано такі результати:

- ✦ фінансовий «пузир» іпотечного кредитування у 2000-х роках призвів до виникнення світової фінансової кризи 2007–2009 рр., однак у рамках існуючої неокласичної парадигми такий перебіг подій був занадто реальним, оскільки концепція ринкового регулювання економіки і фінансового ринку не забезпечує його державними важелями задля стійкого розвитку всієї економіки;
- ✦ для переосмислення ролі кризи у світовій економіці доцільно звернути увагу та те, що причиною кризи, як і хвороби є, перш за все, внутрішні (ендогенні) чинники, які формують вузькі місця в системі, і вона стає уразливою до дії зовнішніх чинників. Світова фінансова криза висвітлила ряд тез, які потребують вирішення, щоб уникнути в майбутньому нової хвилі кризи;
- ✦ неокласична парадигма не забезпечує механізмів регулювання фінансового ринку в новій економіці, оскільки її механізми, передусім, спрямовані на уникнення зовнішніх ефектів від кризи, тому необхідним є розробка нової парадигми регулювання фінансового ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Махлуп Ф.** Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – 462 С.
2. **Bernanke, B.** (2002a). Asset-price 'bubbles' and monetary policy / B. Bernanke / Speech delivered at the New York Chapter of the National Association for Business Economics. – New York, October 15, 2002.
3. **Bezemer, D.** (2009). No one saw this coming: understanding financial crisis through accounting models / D. Bezemer. – Munich Personal RePEc Archive.
4. **Clinton, B.** The Economy [Electronic resource] / B. Clinton / Speech. – Philadelphia, PA – 4/16/92. – Mode of access : <http://www.ibiblio.org/nii/econ-posit.html>
5. **Greenspan, A.** (2002a). Economic volatility / A. Greenspan / Speech delivered at a symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City. – Jackson Hole, Wyoming, August 30, 2002.
6. **Greenspan, A.** (2007). The Age of Turbulence / A. Greenspan. – New York : The Penguin Press, 2007.
7. **Greenspan, A.** (2008). Testimony of Dr Alan Greenspan to the Committee of Government Oversight and Reform, October 23, 2008.
8. **Keynes, J.** (1936). The general theory of employment interest and money / J. Keynes. – Macmillan Press, Cambridge, 1973.
9. **Kuhn, T.** (1962). The Structure of Scientific Revolutions / T. Kuhn. – Chicago : The University of Chicago Press, 1970.
10. **Stiglitz, J.** (2010). Needed: a new economic paradigm [Electronic resource] / J. Stiglitz // Financial Times, August 19, 2010. – Mode of access : <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d5108f90-abc2-11df-9f02-00144feabdc0.html#axzz1dCdZZjml>

REFERENCES

- Bernanke, B. "Asset-price "bubbles" and monetary policy". *Speech delivered at the New York Chapter of the National Association for Business Economics*, 2002.
- Bezemer, D. "No one saw this coming: understanding financial crisis through accounting models". *Munich Personal RePEc Archive*, 2009.

Clinton, B. "The Economy: Speech – Philadelphia, PA – 4/16/92". <http://www.ibiblio.org/nii/econ-posit.html>

Greenspan, A. "Economic volatility". *Speech delivered at a symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, August 30, 2002.*

Greenspan, A. *The Age of Turbulence*. New York: The Penguin Press, 2007.

Greenspan, A. "Testimony of Dr Alan Greenspan to the Committee of Government Oversight and Reform", October 23, 2008.

Keynes, J. *The general theory of employment interest and money*. Cambridge: Macmillan Press, 1936.

Kuhn, T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962.

Makhlop, F. *Proizvodstvo i rasprostraneniye znanii v SShA* [The production and distribution of knowledge in the United States]. Moscow: Progress, 1966.

Stiglitz, J. "Needed: a new economic paradigm" *Financial Times*. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d5108f90-abc2-11df-9f02-00144feabd0.html#axzz1dCdZZjml>

УДК 336.71

ОЦІНКА ЯКОСТІ АКТИВІВ БАНКУ

© 2016 МОСТЕНЕЦЬ А. В.

УДК 336.71

Мостенець А. В. Оцінка якості активів банку

Метою статті є визначення якості активів банку та перспектив розвитку банківського сектора. Головне завдання в рамках даної мети – характеристика активів банку, визначення оцінки якості активів, детальний розгляд активів та ліквідності. Досліджено головні методичні підходи стосовно оцінки якості активів і визначено головні фактори, що впливають на якість активів банку. Перевірка та аналіз активів банку належать до найбільш тривалої та важливої стадії розгляду їх діяльності. За допомогою статистичного матеріалу було проаналізовано частку активів банку. Графічно побудовано рейтинг активів банку станом на 1 січня 2014 – 1 січня 2016 рр., відсотком показано зміни в активах, які впливають на ступінь надійності та ефективності діяльності банку.

Ключові слова: актив, якість, ліквідність, операції з активами.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Мостенець Аліна Вячеславівна – студентка, факультет економіки та менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: allmosten@gmail.com

УДК 336.71

Мостенець А. В. Оценка качества активов банка

Целью статьи является изучение качества активов банка и нахождение перспектив развития банковского сектора. Основное задание в рамках данной цели – характеристика активов банка, определение оценки качества активов, детальное рассмотрение активов и ликвидности. Рассмотрены главные методические подходы к оценке активов и определены основные факторы, влияющие на качество активов банка. Проверка и анализ активов банка относятся к наиболее длительной и важной стадии рассмотрения деятельности. С помощью статистического материала определена часть активов банка. Графически построен рейтинг активов банка состоянием на 1 января 2014 – 1 января 2016 гг., процентом показаны изменения в активах, которые влияют на степень надежности и эффективности деятельности банка.

Ключевые слова: актив, качество, ликвидность, операции с активами.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Мостенець Аліна Вячеславівна – студентка, факультет економіки та менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: allmosten@gmail.com

UDC 336.71

Mostenets A. V. Evaluating the Quality of Bank Assets

The article is concerned with examining the quality of bank assets and determining prospects for development of the banking sector. The main tasks in terms of the aim indicated is characterizing the bank assets, assessment of the assets quality, a detailed considering of assets and liquidity. The major methodical approaches to the assessment of assets have been considered and the main factors impacting the quality of bank assets have been identified. Verification and analysis of bank assets appertain to the most prolonged and important stage of the activity consideration. Using the statistical material, the share of bank assets has been determined. A graphical rating of bank assets as of January 1st, 2014 – January 1st, 2016 has been built, changes in assets that affect the grade of reliability and efficiency of the bank activities have been displayed by means of percentage.

Keywords: asset, quality, liquidity, operations with assets.

Fig.: 8. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Mostenets Alina V. – Student, Faculty of Economics and Management, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (40 Sum'ska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: allmosten@gmail.com

Важлива умова економічного зростання держави – надійна банківська система та її банківські установи. Отримання достатнього прибутку необхідне для банків, щоб залучати новий капітал, який дозволяє збільшити обсяг і покращити якість наданих послуг. Прибуток стимулює діяльність керівництва банку, спрямовану на розширення банківських технологій [5].

На розмір прибутку банку можуть впливати багато факторів – як зовнішніх (об'єктивних), так і внутрішніх (суб'єктивних). До категорії зовнішніх, незалежних від банку факторів, можна віднести такі, як зміна курсу іноземної валюти, зміна облікової ставки НБУ, особ-

ливості податкового законодавства, загальні кризові явища в державі тощо. До внутрішніх факторів від яких залежить розмір прибутку банку, можна віднести, перш за все, здатність керівництва банку управляти активами та пасивами, а отже, як результат, отримані доходи та понесені витрати [5].

Система економічних нормативів спрямована на створення необхідних умов стабільної діяльності банків, яка впроваджена НБУ і є важливою для всіх комерційних банків. За допомогою економічних нормативів створюються методи управління активами, а також регулювання банківськими ризиками та ліквідністю [1].

Clinton, B. "The Economy: Speech – Philadelphia, PA – 4/16/92". <http://www.ibiblio.org/nii/econ-posit.html>

Greenspan, A. "Economic volatility". *Speech delivered at a symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, August 30, 2002.*

Greenspan, A. *The Age of Turbulence*. New York: The Penguin Press, 2007.

Greenspan, A. "Testimony of Dr Alan Greenspan to the Committee of Government Oversight and Reform", October 23, 2008.

Keynes, J. *The general theory of employment interest and money*. Cambridge: Macmillan Press, 1936.

Kuhn, T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962.

Makhlop, F. *Proizvodstvo i rasprostraneniye znanii v SShA* [The production and distribution of knowledge in the United States]. Moscow: Progress, 1966.

Stiglitz, J. "Needed: a new economic paradigm" *Financial Times*. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d5108f90-abc2-11df-9f02-00144feabd0.html#axzz1dCdZZjml>

УДК 336.71

ОЦІНКА ЯКОСТІ АКТИВІВ БАНКУ

© 2016 МОСТЕНЕЦЬ А. В.

УДК 336.71

Мостенець А. В. Оцінка якості активів банку

Метою статті є визначення якості активів банку та перспектив розвитку банківського сектора. Головне завдання в рамках даної мети – характеристика активів банку, визначення оцінки якості активів, детальний розгляд активів та ліквідності. Досліджено головні методичні підходи стосовно оцінки якості активів і визначено головні фактори, що впливають на якість активів банку. Перевірка та аналіз активів банку належать до найбільш тривалої та важливої стадії розгляду їх діяльності. За допомогою статистичного матеріалу було проаналізовано частку активів банку. Графічно побудовано рейтинг активів банку станом на 1 січня 2014 – 1 січня 2016 рр., відсотком показано зміни в активах, які впливають на ступінь надійності та ефективності діяльності банку.

Ключові слова: актив, якість, ліквідність, операції з активами.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Мостенець Аліна Вячеславівна – студентка, факультет економіки та менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: allmosten@gmail.com

УДК 336.71

Мостенець А. В. Оценка качества активов банка

Целью статьи является изучение качества активов банка и нахождение перспектив развития банковского сектора. Основное задание в рамках данной цели – характеристика активов банка, определение оценки качества активов, детальное рассмотрение активов и ликвидности. Рассмотрены главные методические подходы к оценке активов и определены основные факторы, влияющие на качество активов банка. Проверка и анализ активов банка относятся к наиболее длительной и важной стадии рассмотрения деятельности. С помощью статистического материала определена часть активов банка. Графически построен рейтинг активов банка состоянием на 1 января 2014 – 1 января 2016 гг., процентом показаны изменения в активах, которые влияют на степень надежности и эффективности деятельности банка.

Ключевые слова: актив, качество, ликвидность, операции с активами.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Мостенець Аліна Вячеславівна – студентка, факультет економіки та менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: allmosten@gmail.com

UDC 336.71

Mostenets A. V. Evaluating the Quality of Bank Assets

The article is concerned with examining the quality of bank assets and determining prospects for development of the banking sector. The main tasks in terms of the aim indicated is characterizing the bank assets, assessment of the assets quality, a detailed considering of assets and liquidity. The major methodical approaches to the assessment of assets have been considered and the main factors impacting the quality of bank assets have been identified. Verification and analysis of bank assets appertain to the most prolonged and important stage of the activity consideration. Using the statistical material, the share of bank assets has been determined. A graphical rating of bank assets as of January 1st, 2014 – January 1st, 2016 has been built, changes in assets that affect the grade of reliability and efficiency of the bank activities have been displayed by means of percentage.

Keywords: asset, quality, liquidity, operations with assets.

Fig.: 8. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Mostenets Alina V. – Student, Faculty of Economics and Management, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (40 Sum'ska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: allmosten@gmail.com

Важлива умова економічного зростання держави – надійна банківська система та її банківські установи. Отримання достатнього прибутку необхідне для банків, щоб залучати новий капітал, який дозволяє збільшити обсяг і покращити якість наданих послуг. Прибуток стимулює діяльність керівництва банку, спрямовану на розширення банківських технологій [5].

На розмір прибутку банку можуть впливати багато факторів – як зовнішніх (об'єктивних), так і внутрішніх (суб'єктивних). До категорії зовнішніх, незалежних від банку факторів, можна віднести такі, як зміна курсу іноземної валюти, зміна облікової ставки НБУ, особ-

ливості податкового законодавства, загальні кризові явища в державі тощо. До внутрішніх факторів від яких залежить розмір прибутку банку, можна віднести, перш за все, здатність керівництва банку управляти активами та пасивами, а отже, як результат, отримані доходи та понесені витрати [5].

Система економічних нормативів спрямована на створення необхідних умов стабільної діяльності банків, яка впроваджена НБУ і є важливою для всіх комерційних банків. За допомогою економічних нормативів створюються методи управління активами, а також регулювання банківськими ризиками та ліквідністю [1].

Під управлінням активами в банківській сфері мається на увазі порядок і шляхи розміщення власних та залучених коштів. При управлінні активами, результати банку повинні відповідати вимогам і виконуватися на кожному етапі. Певні вимоги розкривають як сутність, так і основні принципи управління активами банку, запропоновані такими економістами: А. М. Герасимовичем [1], О. А. Кириченком [4], О. Г. Маслаком [5] та О. В. Васюренко [2].

Мета роботи – дослідження активних операцій банків, що функціонують на українському ринку.

Фінансовий потенціал банку визначається структурою й обсягом оборотних і необоротних активів, які створюються за рахунок готівкових фінансових ресурсів. Активні операції є одним із головних напрямів аналізу банківської діяльності [1].

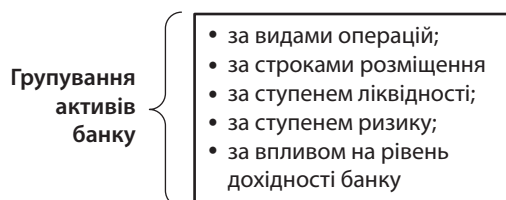
Головною метою активних операцій є розміщення коштів та отримання доходів для банку. Поняття активу приведено на *рис. 1* [1].

Рис. 1. Сутність поняття «актив» [1]

Активи банку мають низку відмінностей, вони відрізняються ступенем ризикованості, ліквідності та прибутковості. Ліквідність банківських активів представляє собою здатність швидко (або частково) перетворюватися в безготівкову та готівкову форму коштів, які здатні виконувати певні зобов'язання перед кредиторами та вкладниками [8]. Активи банку аналізують за рівнем прибутковості, тобто чим більша ступінь ліквідності активу, тим нижча його прибутковість та рівень ризику. Банківські ресурси аналізують допомогою методів групувань.

Групування активів банку здійснюються за великою кількістю ознак, основні з яких приведено на *рис. 2*.

Рис. 2. Групування активів банку

Також групування активів банку може здійснюватися за видами операцій та групою ліквідності. Залежно від виду операцій активи можна розглядати за п'ятьма категоріями. Ці категорії наочно представлено на *рис. 3*.

Рис. 3. Основні категорії активів банку

За ступенем ліквідності статті поділяються на три групи, таким чином, якість активів банку залежить від їх ліквідності. Групи ліквідності активів представлені на *рис. 4*.

У цілому, банк прагне створити чітку структуру активів залежност від головного елемента – їх якості [3].

Оцінка якості активів є важливим показником для розгляду рівня надійності банку та ефективності його діяльності.

Якість активів банку залежить від структури і складу недоходних активів, їх загального обсягу, рівня ліквідності, а також частки ризикових активів, які дають можливість приносити дохід банку.

Якщо портфель цінних паперів збільшується завдяки високоліквідним паперам, це говорить про те, що покращується диверсифікація активних операцій і ризик діяльності банку знижується. В іншому випадку, коли збільшується портфель за допомогою корпоративних цінних паперів, це призводить до зниження якості активів, і при цьому підвищується ризик банку [3].

На *рис. 5* наочно зображено основні завдання оцінки якості активів банку [4]. Отже, завдяки основним завданням оцінюється якість активів.

В Україні існує багато банків, але велика частина з них не має значного впливу на розвиток і показники банківської системи загалом [6]. У *табл. 1* наведено обсяги активів найбільш великих банків України. За даними *табл. 2* наведено питому вагу активів. Для цього було проаналізовано активи 10 банків станом на 1 січня 2014 – 1 січня 2016 рр. [7].

Аналіз активів приведений у *табл. 2*, показує, наскільки змінилася частка активів протягом досліджуваних років. З *табл. 2* також видно, які банки нарощували активи, і це носить постійний характер, а які банки протягом років демонструють скорочення активної бази, що свідчить про зменшення їх активності.

На початку 2014 р. Приватбанк займає перше місце серед банків за розглядуваним показником. Частка активів Приватбанку в загальних активах банківських

Перша група Високоліквідні активи	Друга група Ліквідні активи	Третя група Низьколіквідні активи
<ul style="list-style-type: none"> • Залишки готівки в касі банку • Залишки коштів на кореспондентському рахунку в центральному банку. • Залишки коштів на кореспондентському рахунку в інших банках. • Строкові депозити в НБУ 	<ul style="list-style-type: none"> • Депозити в інших банках строком до 1 місяця • Кредити та інші вкладення зі строком до 30 днів • Акції та інші цінні папери, що легко реалізуються на ринку 	<ul style="list-style-type: none"> • Дебіторська заборгованість. • Прострочена заборгованість за позиками. • Участь у підприємствах. • Вкладення в нерухоме майно та нематеріальні активи

Рис. 4. Групи активів за ліквідністю

Основні завдання оцінки якості активів	1. Визначення напрямків оптимізації якості активів банку з позиції ризикованості, ліквідності й прибутковості
	2. Визначення ступеня збалансованості активів банку за ступенем ліквідності
	3. Оцінка рівня ризикованості активів
	4. Виявлення й оцінка факторів, що впливають на якість банку
	5. Аналіз та оцінка активів банку з погляду їхньої відповідності вимогам дохідності та прибутковості

Рис. 5. Основні завдання оцінки якості активів

Таблиця 1

Активи банків станом на 1 січня 2014 – 1 січня 2016 рр., тис. грн [7]

№ з/п	Банк	Рік		
		01.01.2014 р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р.
1	ПРИВАТБАНК	214490,86	204585,00	265 468,28
2	УКРСОЦБАНК	43056,67	48258,33	54 265,72
3	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	43460,10	46859,43	53 538,02
4	СБЕРБАНК РОСІЇ	35094,69	46740,33	52 032,58
5	АЛЬФА-БАНК	29293,39	36693,91	42 134,71
6	ВТБ БАНК	25285,69	36502,26	25 726,59
7	ОТП БАНК	18722,35	21505,50	21 125,49
8	ІНГ БАНК УКРАЇНА	9665,45	12097,59	15 103,55
9	МЕГАБАНК	5438,01	6909,59	8 886,41
10	РОДОВІД БАНК	8835,63	8531,38	8 360,08
11	Інші	581713,14	544341,32	157275,54
12	УСЬОГО	1015055,97	1013024,65	703 916,97

установ становить 21%. На другому місці Укрсоцбанк із часткою активів 4%. На третьому місці – Райффайзен банк Аваль, частка активів становить 4%. На четвертому місці станом на початок 2014 р. знаходився Сбербанк Росії, частка активи якого складають 3%. Альфа-банк на

п'ятому місці з часткою активів 3%. У своїй діяльності ВТБ банк та ОТП банк конкурують з вищезазначеними банками: їх частка активів становить 2% для кожного. Для більшої наочності наведено діаграму, що відображає частки активів для кожного з банків (рис. 6).

Питома вага активів банків станом на 2014–2016 рр.

№ з/п	Банк	Питома вага, %		
		01.01.2014 р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р.
1	ПРИВАТБАНК	21	20	38
2	УКРСОЦБАНК	4	5	8
3	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	4	5	8
4	СБЕРБАНК РОСІЇ	3	5	7
5	АЛЬФА-БАНК	3	4	6
6	ВТБ БАНК	2	4	4
7	ОТП БАНК	2	2	3
8	ІНГ БАНК УКРАЇНА	1	1	2
9	МЕГАБАНК	1	1	1
10	РОДОВІД БАНК	1	1	1
11	Інші	57	54	22
12	УСЬОГО	100	100	100

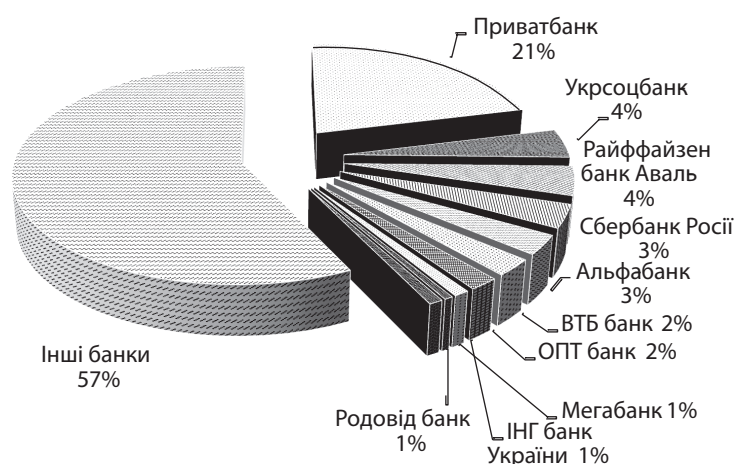

Рис. 6. Активи банків станом на 01.01.2014 р.

Частка активів ІНГ банк Україна, Мегабанк та Родовід банк в загальних активах усіх банків становить по 1%.

Станом на 1 січня 2015 р. частка активів Приватбанку становить 20%, порівняно з попереднім роком активи зменшилися на 1%, але банк не змінює свої пріоритети і знаходиться на першому місці. Друге місце посідає Укрсоцбанк з часткою активів 4%. На початку січня частка активів у Райффайзен банк Аваль становить 4%. Частка активів Сбербанку Росії – 3%, порівняно з попереднім роком показники збільшилися на 2%. Альфа-банк на п'ятому місці з часткою активів 4%, у порівнянні з попереднім роком їх питома вага збільшилась на 1%. ВТБ банк покращив показники своєї діяльності, частка його активів станом на 01.01.2015 р. становить 4%, порівняно з попереднім роком активи збільшилися на 2%. ОТП банк має частку активів, яка складається із 2%. Частка активів ІНГ Банк Україна, Мегабанк та Родовід банк, що конкурують з вищезазначеними банками за місце у рейтингу, становить 1% для кожного. Для наочності наведено діаграму, що відображає активи станом на 01.01.2015 р. для кожного з банків (рис. 7).

Спостерігається зростання діяльності Приватбанку станом на 1 січня 2016 р., показники збільшилися на 18%. Це говорить про те, що незначний спад у 2015 р. привів до прийняття необхідних заходів для нарощення показників діяльності банку.

В Укрсоцбанку частка активів становить 8%, його показники пропорційно збільшуються, різких спадів не спостерігалось протягом періодів. Аналогічна ситуація спостерігається у Райффайзен банк Аваль, чия частка активів становить 8%. Станом на 01.01.2016 р. частка активів Сбербанку Росії в загальних активах всіх банків займає 7%, порівняно з попередніми роками питома вага активів збільшилась на 2%. Альфа-банк на п'ятому місці з часткою активів 4%, порівняно з попереднім роком питома вага збільшилась на 1%. Посилена конкуренція спостерігається між банками Альфа-банк – 6%, ВТБ банк – 4%, ОТП банк – 3%. Частка активів ІНГ банк Україна – 2%, Мегабанк та Родовід банк конкурують з вищезазначеними банками: їх частка активів становить 1% для кожного. Для наочності наведено діаграму, що відображає структуру активів станом на 01.01.2016 р. для кожного з банків (рис. 8).

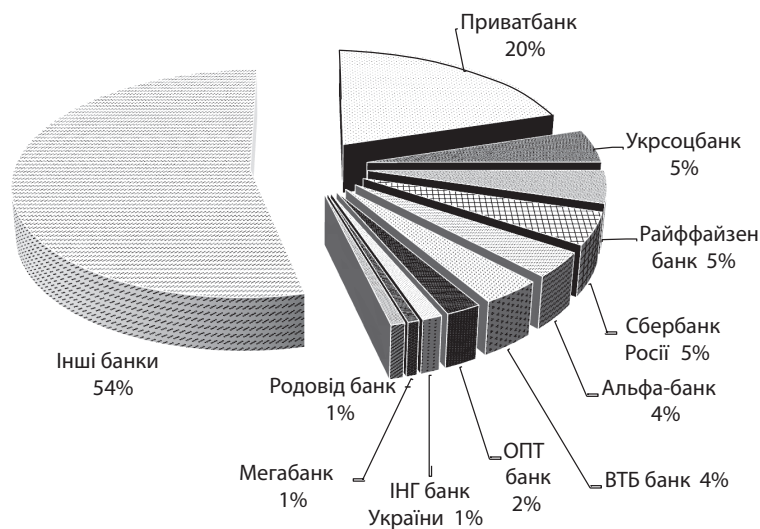

Рис. 7. Активи банків станом на 01.01.2015 р.

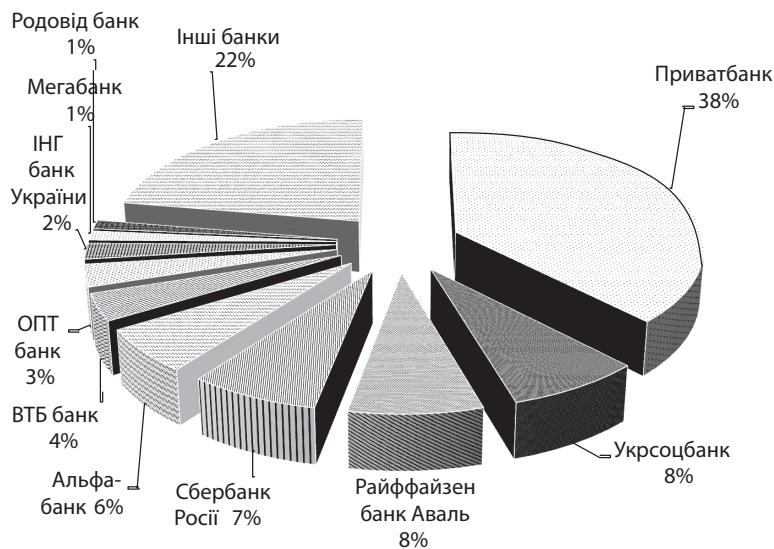

Рис. 8. Активи банків станом на 01.01.2016 р.

Отже, банківська установа мала зміни протягом даних років. Станом на 01.01.2016 р. динаміка активів цих банків мала позитивний характер, незважаючи на кризове становище, активи збільшувались. При порівнянні 2014 р. із 2016 р. Приватбанк збільшив активи на 50977,42 тис. грн, Укрсоцбанк – на 11209,05 тис. грн. Зросли активи у Райффайзен банк Аваль – на 10077,92 тис. грн і Сбербанку Росії – на 16937,8 тис. грн. На 12841,3 тис. грн Альфа-банк також збільшив обсяг активів. Спостерігалось зростання обсягу активів у таких банках: ВТБ банк – на 440,9 тис. грн, ОПТ банк – на 2403,1 тис. грн, ІНГ банк України – на 5438,1 тис. грн, Мегабанк – на 3448,4 тис. грн. Але діяльність банку Родовід зазнала поразки, і обсяг активів зменшився на 475,5 тис. грн.

ВИСНОВКИ

Таким чином, перспектива розвитку банку великою мірою залежить від якості його активів. Протягом 2014–2016 рр. спостерігалось збільшення обсягів активів у таких банках: Приватбанк, Укрсоцбанк, Райффай-

зен банк Аваль, Сбербанк Росії, Альфа-банк, ВТБ-банк, Опт-банк, ІНГ банк України, а зменшення активів спостерігалось в Родовід банку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. ; за ред. А. М. Герасимовича. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 600 с.
2. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посібник / О. В. Васюренко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 320 с.
3. Волохата К. О. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навч. посіб. / К. О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463 с. – (Вища освіта XXI століття).
4. Кириченко О. А. Банківський менеджмент : навч. посіб. / О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь та ін. – К. : Знання-Прес, 2002. – 438 с.
5. Маслак Н. Г. Операції комерційних банків : навч. посіб. / Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 523 с.

6. Рейтинг банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/>
7. Асоціація Українських Банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/>
8. Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>

Науковий керівник – Марченко О. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури

REFERENCES

Asotsiatsiia Ukrainykh Bankiv. <http://aub.org.ua/>

- Herasymovych, A. M. et al. *Analiz bankivskoi diialnosti* [The analysis of banking activities]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Kyrychenko, O. A., Hilenko, I. V., and Rohol, S. *Bankivskiy menedzhment* [Bank management]. Kyiv: Znannia-Pres, 2002.
- Maslak, N. H., and Salo, I. V. *Operatsii komertsiiynkh bankiv* [Operations of commercial banks]. Sumy: Universytetska knyha, 2007.
- Natsionalnyi bank Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/>
- “Reitynh bankiv Ukrainy” [The rating of banks of Ukraine]. <http://forinsurer.com/>
- Vasiurenko, O. V. *Bankivskiy menedzhment* [Bank management]. Kyiv: Akademiia, 2001.
- Volokhata, K. O. *Ekonomichniy analiz diialnosti komertsiiynkh bankiv* [Economic analysis of activities of commercial banks]. Kyiv: Znannia, 2006.

УДК 336.717.8:336.01(477)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ

© 2016 КОВАЛЮК А. О.

УДК 336.717.8:336.01(477)

Ковалюк А. О. Особливості становлення інституту фінансового посередництва в Україні

Автором розглянуто теоретичні основи визначення суті фінансового посередництва в Україні, а саме – значення терміна «посередництво» тлумачним словником, терміна «фінансове посередництво» – Господарським кодексом України, законами України, іншими нормативно-правовими актами. Також у роботі порівняно визначення фінансового посередництва та фінансової послуги. Наведено визначення посередницьких послуг на ринках фінансових послуг. На основі цього визначено суті фінансового посередництва. Класифіковано фінансових посередників відповідно до їхньої діяльності, за моделлю співпраці з іншими фінансовими інститутами та за функціями, що вони виконують. Наведено особливості фінансового посередництва для різних категорій учасників фінансового ринку. Визначено переваги та недоліки інституту фінансового посередництва в Україні.

Ключові слова: фінансові посередники, банки, фінансові консультанти, класифікація фінансових посередників, функції фінансового посередника.

Бібл.: 17.

Ковалюк Андрій Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківського і страхового бізнесу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: andriy.kovalyuk@gmail.com

УДК 336.717.8:336.01(477)

Ковалюк А. А. Особенности становления института финансового посредничества в Украине

Автором рассмотрены теоретические основы определения сущности финансового посредничества в Украине, а именно – значение термина «посредничество» толковым словарем, термина «финансовое посредничество» – Хозяйственным кодексом Украины, законами Украины, другими нормативно-правовыми актами. Также в работе сравнены определения финансов и финансовой услуги. Приведены определения посреднических услуг на рынках финансовых услуг. На основе этого определена суть финансового посредничества. Классифицированы финансовые посредники в соответствии с их деятельностью, по модели сотрудничества с другими финансовыми институтами и по функциям, которые они выполняют. Приведены особенности финансового посредничества для различных категорий участников рынка. Определены преимущества и недостатки института финансового посредничества в Украине.

Ключевые слова: финансовые посредники, банки, финансовые консультанты, классификация финансовых посредников, функции финансового посредника.

Библ.: 17.

Ковалюк Андрей Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского и страхового бизнеса, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: andriy.kovalyuk@gmail.com

UDC 336.717.8:336.01(477)

Kovalyuk A. O. Features of Establishing the Institution of Financial Intermediation in Ukraine

The author considers the theoretical foundations for defining the substance of financial intermediation in Ukraine, namely the meaning of the term of «intermediation» provided in the explanatory dictionary, the term of «financial intermediation» provided in the Commercial code of Ukraine, laws of Ukraine, other regulatory legal acts. Also in the publication definitions for finance and financial services are compared. Definitions of intermediation services in the markets for financial services have been presented. On the basis of the above indicated, substance of financial intermediation has been determined. Financial intermediaries have been classified in accordance with their activities, by the model of cooperation with other financial institutions, and by the functions that they perform. Features of financial intermediation for the different categories of participants in the market have been provided. The advantages and disadvantages of the institution of financial intermediation in Ukraine have been identified.

Keywords: financial intermediaries, banks, financial advisors, classification of financial intermediaries, functions of financial intermediary.

Bibl.: 17.

Kovalyuk Andriy O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking and Insurance Business, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: andriy.kovalyuk@gmail.com

Фінансові посередники відіграють важливу роль в економіці України, адже саме за їхньою участю забезпечується регулювання величини грошових потоків з галузей, де є їхній надлишок, у галузі,

де є їх дефіцит. Шляхом своєчасного правового регулювання функціонування окремих учасників ринку фінансового посередництва держава має забезпечувати активізацію розвитку фінансового посередництва.

6. Рейтинг банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/>
7. Асоціація Українських Банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/>
8. Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>

Науковий керівник – Марченко О. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури

REFERENCES

Asotsiatsiia Ukrainskykh Bankiv. <http://aub.org.ua/>

- Herasymovych, A. M. et al. *Analiz bankivskoi diialnosti* [The analysis of banking activities]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Kyrychenko, O. A., Hilenko, I. V., and Rohol, S. *Bankivskiy menedzhment* [Bank management]. Kyiv: Znannia-Pres, 2002.
- Maslak, N. H., and Salo, I. V. *Operatsii komertsiiynkh bankiv* [Operations of commercial banks]. Sumy: Universytetska knyha, 2007.
- Natsionalnyi bank Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/>
- “Reitynh bankiv Ukrainy” [The rating of banks of Ukraine]. <http://forinsurer.com/>
- Vasiurenko, O. V. *Bankivskiy menedzhment* [Bank management]. Kyiv: Akademiia, 2001.
- Volokhata, K. O. *Ekonomichnyi analiz diialnosti komertsiiynkh bankiv* [Economic analysis of activities of commercial banks]. Kyiv: Znannia, 2006.

УДК 336.717.8:336.01(477)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ

© 2016 КОВАЛЮК А. О.

УДК 336.717.8:336.01(477)

Ковалюк А. О. Особливості становлення інституту фінансового посередництва в Україні

Автором розглянуто теоретичні основи визначення суті фінансового посередництва в Україні, а саме – значення терміна «посередництво» тлумачним словником, терміна «фінансове посередництво» – Господарським кодексом України, законами України, іншими нормативно-правовими актами. Також у роботі порівняно визначення фінансового посередництва та фінансової послуги. Наведено визначення посередницьких послуг на ринках фінансових послуг. На основі цього визначено суті фінансового посередництва. Класифіковано фінансових посередників відповідно до їхньої діяльності, за моделлю співпраці з іншими фінансовими інститутами та за функціями, що вони виконують. Наведено особливості фінансового посередництва для різних категорій учасників фінансового ринку. Визначено переваги та недоліки інституту фінансового посередництва в Україні.

Ключові слова: фінансові посередники, банки, фінансові консультанти, класифікація фінансових посередників, функції фінансового посередника.

Бібл.: 17.

Ковалюк Андрій Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківського і страхового бізнесу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: andriy.kovalyuk@gmail.com

УДК 336.717.8:336.01(477)

Ковалюк А. А. Особенности становления института финансового посредничества в Украине

Автором рассмотрены теоретические основы определения сущности финансового посредничества в Украине, а именно – значение термина «посредничество» толковым словарем, термина «финансовое посредничество» – Хозяйственным кодексом Украины, законами Украины, другими нормативно-правовыми актами. Также в работе сравнены определения финансов и финансовой услуги. Приведены определения посреднических услуг на рынках финансовых услуг. На основе этого определена суть финансового посредничества. Классифицированы финансовые посредники в соответствии с их деятельностью, по модели сотрудничества с другими финансовыми институтами и по функциям, которые они выполняют. Приведены особенности финансового посредничества для различных категорий участников рынка. Определены преимущества и недостатки института финансового посредничества в Украине.

Ключевые слова: финансовые посредники, банки, финансовые консультанты, классификация финансовых посредников, функции финансового посредника.

Библ.: 17.

Ковалюк Андрей Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского и страхового бизнеса, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: andriy.kovalyuk@gmail.com

UDC 336.717.8:336.01(477)

Kovalyuk A. O. Features of Establishing the Institution of Financial Intermediation in Ukraine

The author considers the theoretical foundations for defining the substance of financial intermediation in Ukraine, namely the meaning of the term of «intermediation» provided in the explanatory dictionary, the term of «financial intermediation» provided in the Commercial code of Ukraine, laws of Ukraine, other regulatory legal acts. Also in the publication definitions for finance and financial services are compared. Definitions of intermediation services in the markets for financial services have been presented. On the basis of the above indicated, substance of financial intermediation has been determined. Financial intermediaries have been classified in accordance with their activities, by the model of cooperation with other financial institutions, and by the functions that they perform. Features of financial intermediation for the different categories of participants in the market have been provided. The advantages and disadvantages of the institution of financial intermediation in Ukraine have been identified.

Keywords: financial intermediaries, banks, financial advisors, classification of financial intermediaries, functions of financial intermediary.

Bibl.: 17.

Kovalyuk Andriy O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking and Insurance Business, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: andriy.kovalyuk@gmail.com

Фінансові посередники відіграють важливу роль в економіці України, адже саме за їхньою участю забезпечується регулювання величини грошових потоків з галузей, де є їхній надлишок, у галузі,

де є їх дефіцит. Шляхом своєчасного правового регулювання функціонування окремих учасників ринку фінансового посередництва держава має забезпечувати активізацію розвитку фінансового посередництва.

Проблема розвитку інституту фінансового посередництва в Україні на сьогоднішній день актуальна як ніколи, адже в умовах кризового стану банківської системи і банкрутства банків довіра населення до цих фінансових посередників стрімко знижується. У цих умовах небанківські фінансові посередники повинні займати нішу, що відкривається на фінансовому ринку України.

Проблемами розвитку фінансового посередництва в Україні і світі займаються багато вчених. Серед іноземних вчених проблемою впливу діяльності фінансових посередників на кризові процеси в економіці займався М. Вудфорд [1]. Питаннями еволюції банків як фінансових посередників займалися Н. Цетореллі, Б. Мандел та А. Моліне [2]. Українські вчені також активно досліджують дану проблематику, наприклад, Д. С. Гайдуків розглядає основні положення фінансового посередництва та його вплив на розвиток фінансового ринку [3]. С. М. Ксьондз вивчала теоретичні питання формування фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України [4]. І. О. Школьник досліджувала роль та значення фінансових посередників у формуванні та розвитку ефективного фінансового ринку [5]. В. М. Кремень досліджувала ринок фінансових посередників України з точки зору формування посередницьких конгломератів [6]. Ю. М. Савінова досліджувала цілі та особливості інвестиційної діяльності фінансових посередників [7]. Проблеми розвитку фінансового посередництва досліджували в Україні С. О. Ніколаєва та І. С. Каракулова [8].

Мета статті – визначення сутності фінансового посередництва в Україні в умовах неусталеності господарських процесів на фоні посилення кризових процесів та потреб євроінтеграції.

Серед науковців та практиків немає єдиної думки та підходу до визначення сутності фінансового посередництва в економіці. Якщо окремо розглядати таких фінансових посередників, як банк, страхова компанія чи кредитна спілка, то їхня діяльність, а також принципи роботи та правове забезпечення функціонування є достатньо дослідженими та регламентованими відповідним теоретико-науковим і правовим забезпеченням. Водночас, категорія «фінансовий посередник» у цілому є недостатньо дослідженою та визначеною в теорії та практиці.

У сучасному тлумачному словнику української мови визначено, що посередник – це особа чи установа, організація і т. ін., що сприяє встановленню та здійсненню ділових контактів, торговельних або дипломатичних зносин між ким-небудь або чим-небудь [9]. Своєю чергою, посередництво – це сприяння у встановленні або здійсненні таких контактів. У ст. 333 Господарського кодексу України визначено, що фінансове посередництво – це діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів (окрім випадків, передбачених законодавством) [10, ст. 333].

У Наказі № 96 від 18 травня 2005 р. «Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України», який був ухвалений департаментом макроекономічної статистики Державного комітету статистики

України, стверджується, що фінансове посередництво є одним із різновидів фінансової послуги [11]. Своєю чергою, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає сутність фінансової послуги. Зокрема, у ст. 1 цього Закону стверджується, що фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [12].

На даному етапі сутність фінансового посередництва абсолютно відповідає значенню слова «посередництво», поданому в тлумачному словнику української мови та твердженню ДКС у Наказі № 96.

Звертаючись далі до того ж самого ЗУ «Про фінансові послуги...», можна знайти таке визначення [12]: посередницькі послуги на ринках фінансових послуг – це діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

Продовжуючи вивчати зазначений Закон, знаходимо визначення ринків фінансових послуг: це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [12].

Той самий закон визначає учасників ринку фінансових послуг – це особи, які відповідно до закону мають право надавати фінансові послуги на території України; особи, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг; об'єднання фінансових установ, включені до реєстру саморегульованих організацій, що ведеться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг; споживачі фінансових послуг [12].

Тобто, відповідно до зазначеного: фінансове посередництво зводиться до надання фінансових послуг, зокрема, консультування, експертно-інформаційні послуги, роботи з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інших послуг в межах окремих ринків фінансових послуг. А до ринків фінансових послуг, своєю чергою, належать: ринок банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг та ін. Проте саме фінансове консультування або експертно-інформаційні послуги і навіть роботу з підготовки договорів про надання фінансових послуг, на нашу думку, не можна відносити до фінансового посередництва.

Розвиток фінансових посередників у різних країнах світу історично мав різні тенденції, тому у світі сформувалися два види фінансових систем залежно від участі фінансових посередників у них [13, с. 15]:

- ✦ *континентальна* – базую такої системи є банки, які за допомогою кредитів (і їх різновидів: лізинг, факторинг, форфейтинг) здійснюють перерозподіл коштів в економіці;
- ✦ *англо-американська* – у цій системі основними посередниками є біржі та інвестиційні банки, які торгують цінними паперами.

Відношення фінансової системи країни до континентальної чи англо-американської системи залежить від участі фінансових посередників у розподілі та перерозподілі ВВП країни та розвитку банківської системи у цілому.

Іноземні автори чітко відокремлюють такі категорії, як фінансовий посередник, кредитний посередник (різновид фінансового посередника), фінансовий консультант (допомагає вибрати фінансову послугу, проте це не є/не може бути єдиною функцією фінансового посередника) [14, с. 128].

В іноземній науковій літературі подають різні визначення сутності фінансового посередництва. Зокрема, *sensu stricto* (у вузькому розумінні) фінансовими посередниками є юридичні особи, які завдяки своїй діяльності зрівноважують попит і пропозицію на ринку фінансових коштів [15, с. 28].

Якщо ж розглядати сутність фінансового посередництва *sensu largo* (у широкому розумінні), це є юридична особа, діяльність якої сконцентрована на допомозі укладання фінансових контрактів за умови, що такий фінансовий посередник не є стороною угоди [14, с. 128].

На нашу думку, ні перший, ні другий підхід не роз'яснюють сутності фінансового посередництва і не відображають їхньої реальної діяльності. Логічно припустити, що фінансовий посередник – це установа, що сприяє і забезпечує встановлення та здійснення фінансових, інформаційних і торговельних відносин та ділових контактів між учасниками фінансового ринку та їхніми клієнтами.

Для подальшого аналізу явища фінансового посередництва здійснимо класифікацію фінансових посередників відповідно до таких категорій їхнього функціонування та діяльності.

По-перше, за видом діяльності виокремлюють (учасники ринків фінансових послуг, яким притаманно виконання професійних фінансових послуг):

- ✦ банки;
- ✦ страхові компанії;
- ✦ кредитні спілки (кредитні товариства);
- ✦ недержавні пенсійні фонди;
- ✦ фінансові компанії;
- ✦ ломбарди;
- ✦ інвестиційні компанії (пайові інвестиційні фонди);
- ✦ лізингові компанії;
- ✦ факторингові компанії (форфейтингові);
- ✦ компанії з управління активами (кошти фінансових чи нефінансових інститутів або фізичних осіб інвесторів).

Окремо необхідно згадати фондову біржу та депозитарій як невід'ємні елементи ринку цінних паперів.

Проте сама по собі фондова біржа не є фінансовим посередником, як і депозитарій цінних паперів.

По-друге, за моделлю співпраці з іншими фінансовими інститутами (так звані професійні учасники фінансового ринку), які діють від свого імені та найчастіше за свій рахунок, виокремлюємо:

- ✦ брокери;
- ✦ дилери (купівля-продаж ЦП);
- ✦ андеррайтери (випуск і гарантія обов'язкового викупу ЦП);
- ✦ маклери (в Україні даний вид посередника не виконує фінансові функції).

По-третє, за функціями, які виконують фінансові посередники, окремо необхідно виокремити саме фінансового посередника, що здійснює: посередництво при укладанні угод, надає інформаційні послуги, консультує. Характеризується універсальністю діяльності, співпрацею з широким колом фінансових посередників, діє від імені учасників ринків фінансових послуг, які віднесені до першої чи другої категорії:

- ✦ агенти (мультиагенти – польський аналог);
- ✦ фінансовий планувальник (посередник, що спеціалізується на фінансовому плануванні).

Також серед функцій, що притаманні фінансовим посередникам, можна виокремити такі:

- ✦ трансформація строків погашення – перетворення короткострокових пасивів (депозитів) у довгострокові активи (кредити);
- ✦ розподіл ризику – надання кредиту широкому колу осіб зменшує і розподіляє ризики фінансового посередника;
- ✦ переваги в перетворенні невеликих депозитів у великі кредити і навпаки.

ВИСНОВКИ

Отже, можемо сказати, що існує недосконалість понятійного апарату фінансового посередництва у національному законодавстві та науці. Ми визначили, що до фінансових посередників необхідно відносити три категорії учасників фінансового ринку: 1) учасників ринків фінансових послуг, яким притаманно виконання професійних фінансових послуг; 2) професійних учасників фінансового ринку, що не мають права здійснювати професійні фінансові послуги, а діють лише як саме посередники на ринку (від свого імені); 3) саме фінансові посередники, які діють від імені інших професійних учасників ринку за їхній кошт чи за кошти клієнта.

До *переваг* послуг фінансових посередників, як професійних учасників фінансових ринків, належать:

- ✦ доступ до широкого кола клієнтів без додаткових на це витрат (відносно як клієнтів фінансових посередників – юридичних чи фізичних осіб, так і клієнтів – інших фінансових посередників) (прикладом є підготовка професійним фінансовим посередником пакета документів клієнта, що знижує вартість обслуговування кредиту з боку банку);
- ✦ фінансові посередники нівелюють ефект асиметричності інформації на ринку фінансових послуг [16];

- ✦ фінансові посередники, як правило, володіють інформацією про продукти фінансових інституцій від двох і до кількох десятків, що дає можливість порівнювати такі продукти без особливої витрати часу;
- ✦ ефективність при наданні послуг, адже в разі диверсифікації пропонованих продуктів і пропозиції двох і більше фінансових установ можна досягнути кращих результатів;
- ✦ безоплатне консультування і надання вичерпних даних по послугах і тарифах на ринку;
- ✦ об'єктивність фінансових посередників у випадку, коли такий фінансовий посередник (наприклад, брокер) представляє інтереси різних фінансових установ (принцип незалежності);
- ✦ в умовах розвинутого ринку фінансових послуг конкуренція серед фінансових посередників може привести до збільшення пропозиції послуг і продуктів на дешевших умовах, ніж інші фінансові установи [17, с. 290–291].

До *недоліків* функціонування ринку фінансових посередників в Україні належать:

- ✦ недостатність і недосконалість регулювання фінансових посередників з боку органів державної влади і, зокрема, НКЦПФР, НБУ, Нацкомфінпослуг (наприкінці 2015 р. Національна рада реформ вирішила ліквідувати даний орган, проте станом на середину 2016 р. Комісія все ще функціонує), що призводить до підвищення ризику для їхніх клієнтів;
- ✦ можливі зловживання з боку фінансових посередників у випадку просування конкретних, вигідних для такого фінансового посередника послуг, продуктів і установ (наприклад, зацікавленість фінансового посередника, на правах агента, пропонувати не вигідні для клієнта фінансові послуги);
- ✦ бар'єри входження на фінансовий ринок: надмірне регулювання державними органами, мінімальне обмеження статутного капіталу, інші нормативні обмеження – спричиняють до уповільнення розвитку фінансового ринку в Україні;
- ✦ саме у сфері фінансового посередництва розвинулася світова фінансово-економічна криза, що розпочалася у світі у 2007 р. і за різними оцінками завершилася у 2010 р. Звичайно центральне місце винуватців необхідно відвести банкам і страховим компаніям, проте інші учасники ринку, такі як інвестиційні компанії, фінансові брокери чи дилери, також відіграли визначальну роль;
- ✦ говорячи про фінансовий ринок України, станом на середину 2016 р. можна спостерігати значні коливання курсу національної валюти, великі темпи банкрутства банків (незважаючи на значне скорочення кількості банків, у 2016 р. усе ще зберігається тенденція до банкрутства 2-3 банків у місяць), незадоволеність, і що гірше, недовіра клієнтів банків, яка переросла в

недовіру до всієї фінансової системи та держави загалом.

На сьогоднішній день фінансовий посередник повинен надавати своєму клієнту повну, вичерпну і, головне, фахову інформацію про стан та особливості фінансового ринку, загрози і можливості, послуги, якими клієнт може скористатися (банківські, страхові, інвестиційні) для отримання максимальної вигоди. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Woodford, M. Financial Intermediation and Macroeconomic Analysis [Electronic resource] / M. Woodford // Journal of Economic Perspectives. – 2010. – Vol. 4, No. 4. – P. 21–44. – Mode of access : <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.24.4.21>

2. Cetorelli, N. The evolution of banks and financial intermediation: framing the analysis [Electronic resource] / N. Cetorelli, B. Mandel, L. Mollineaux // Economic Policy Review. – 2012. – July. – P. 1–12. – Mode of access : <http://www.newyorkfed.org/research/epr/12v18n2/1207cet1.pdf>

3. Гайдукович Д. С. Фінансове посередництво та його вплив на розвиток фінансового ринку [Електронний ресурс] / Д. С. Гайдукович // Економічний простір. – 2014. – № 84. – С. 122–129. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_14

4. Ксьондз С. М. Роль фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України [Електронний ресурс] / С. М. Ксьондз // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – Вип. 24. – С. 224–234. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/2732/>

5. Школьник І. О. Фінансові посередники та їх роль у розвитку фінансового ринку / І. О. Школьник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2007. – Вип. 22. – С. 272–281.

6. Кремень В. М. Діяльність фінансових конгломератів на фінансовому ринку України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / В. М. Кремень; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : [б. в.], 2009. – 242 с.

7. Савінова Ю. М. Особливості інвестиційної діяльності фінансових посередників / Ю. М. Савінова // Наука й економіка. – 2009. – № 3(15). – С. 77–83.

8. Ніколаєва С. О. Становлення та сучасний стан небанківських фінансових інститутів в Україні / С. О. Ніколаєва, І. С. Каракулова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2007. – Т. 19. – С. 288–297.

9. E-slovník. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eslovník.com/search/search/?search=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA>

10. Господарський кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

11. Класифікація інституційних секторів економіки України : Наказ Державного комітету статистики України № 96 від 18 трав. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/fpart48/idx48677.htm>

12. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12 лип. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/print1331049153066677>

13. Rynki finansowe. Organizacja, instytucje, uczestnicy / Pod red. Urszuly Banaszczak-Soroka. – Warszawa : Wyd. C. H. Beck, 2012. – 15 s.
14. Innowacje na rynkach finansowych / Pod. red. Marcina Kalinowskiego, Machała Pronobisa. – Wydanie I. – Warszawa : CeDeWu.PL, 2010. – 180 s.
15. **Bitz, M.** Produkty bankowe. Rynek usług finansowych / M. Bitz. – Warszawa : Wyd. Poltext, 1996. – S. 28.
16. **Раделицький Ю. О.** Асиметрія інформації на ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / Ю. О. Раделицький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.9. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_9/238_Rad.pdf
17. Pośrednictwo finansowe w Polsce / Pod red. W. Przybylskiej-Kapuścińskiej. – Warszawa : CeDeWu.PL, 2009. – 426 s.

REFERENCES

- Bitz, M. *Produkty bankowe. Rynek usług finansowych*. Warszawa: Wyd. Poltext, 1996.
- Cetorelli, N., Mandel, B., and Mollineaux, L. "The evolution of banks and financial intermediation: framing the analysis" *Economic Policy Review*. <http://www.newyorkfed.org/research/epr/12v18n2/1207cet1.pdf>
- "E-slovník. Tlumachny slovník ukrajskoi movy" [E-slovník. Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. <http://eslovník.com/search/search/?search=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA>
- Haidukovych, D. S. "Finansove poserednytstvo ta yoho vplyv na rozvytok finansovoho rynku" [Financial intermediation and its impact on the development of the financial market]. *Ekonomichniyi prostir*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_14
- Innowacje na rynkach finansowych*. Warszawa: CeDeWu. PL, 2010.
- Kremen, V. M. "Diialnist finansovykh konhlomerativ na finansovomu rynku Ukrainy" [The activity of financial conglomerates in the financial market of Ukraine]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2009.
- Ksyondz, S. M. "Rol finansovoho poserednytstva na rynku finansovykh posluh Ukrainy" [The role of financial intermediation in the financial services market of Ukraine]. <http://eprints.oa.edu.ua/2732/>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://uazakon.com/document/fpart48/idx48677.htm>
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/print1331049153066677>
- Nikolaieva, S. O., and Karakulova, I. S. "Stanovlennia ta suchasnyi stan nebankivskykh finansovykh institutiv v Ukraini" [The formation and current state of non-Bank financial institutions in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 19 (2007): 288-297.
- Posrednictwo finansowe w Polsce*. Warszawa: CeDeWu. PL, 2009.
- Rynki finansowe. Organizacja, instytucje, uczestnicy*. Warszawa: Wyd. C. H. Beck, 2012.
- Radelytskyi, Yu. O. "Asymetriia informatsii na rynku finansovykh posluh" [Asymmetry of information on the financial services market]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_9/238_Rad.pdf
- Shkolnyk, I. O. "Finansovi poserednyky ta yikh rol u rozvytku finansovoho rynku" [Financial intermediaries and their role in the development of the financial market]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 22 (2007): 272-281.
- Savinova, Yu. M. "Osoblyvosti investytsiinoi diialnosti finansovykh poserednykiv" [Features of investment activity of financial intermediaries]. *Nauka i ekonomika*, no. 3 (15) (2009): 77-83.
- Woodford, M. "Financial Intermediation and Macroeconomic Analysis" *Journal of Economic Perspectives*. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.24.4.21>

THE CREDIT ACTIVITIES OF THE BANK AND THE FORMATION OF INTEREST RATES

© 2016 VOLVENKOVA M. M.

UDC 661.65

Volvenkova M. M. The Credit Activities of the Bank and the Formation of Interest Rates

The paper reveals the essence of the interest rate, which is a certain amount paid to the creditor (the banking institution) by the borrower for the temporary use of credit resources. There have been identified and summarizes the main types of interest rates on credits used in banking practice. In the course of the study it was determined that the formation of the interest rate is a multi-factorial process. It is demonstrated that the given process is defined by a number of factors, which can be arbitrarily divided into two groups: macro- and microeconomic. It has been proved that the main factor affecting the level of the interest rate is the cost of attracting by the bank credit funds (usually the amounts of deposit rates). On the basis of the conducted research there has been proposed a number of directions to improve the process of crediting the bank borrowers in view of existing risks.

Keywords: interest rate, interest, credit, bank, economy.

Fig.: 4. **Bibl.:** 8.

Volvenkova Maryna M. – Student, Faculty of Economics and Management, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (40 Sum-ska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

УДК 661.65

Воленкова М. М. Кредитна діяльність банку та формування відсоткової ставки

У роботі окреслено сутність відсоткової ставки, яка являє собою певну плату кредитору (банківській установі) від позичальника за тимчасове користування кредитними ресурсами. Визначено та узагальнено основні види відсоткових ставок за кредитами, що використовуються в банківській практиці. Установлено, що формування відсоткової ставки являє собою багатофакторний процес. Показано, що даний процес визначається великою кількістю чинників, які умовно можна розподілити на дві групи: макро- та мікроекономічні. Доведено, що головним чинником, що впливає на рівень відсоткової ставки, є ціна залучення банком кредитних коштів (зазвичай це розміри ставок за депозитами). На основі проведеного дослідження запропоновано низку напрямків з удосконалення процесу кредитування позичальників банку з урахуванням існуючих ризиків.

Ключові слова: відсоткова ставка, відсоток, кредит, банк, економіка.

Рис.: 4. **Бібл.:** 8.

Воленкова Марина Миколаївна – студент, факультет економіки та менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

УДК 661.65

Воленкова М. Н. Кредитная деятельность банка и формирование процентной ставки

В работе раскрыта сущность процентной ставки, которая представляет собой определенную плату кредитору (банковскому учреждению) от заемщика за временное пользование кредитными ресурсами. Определены и обобщены основные виды процентных ставок по кредитам, используемых в банковской практике. Установлено, что формирование процентной ставки представляет собой многофакторный процесс. Показано, что данный процесс определяется множественностью факторов, которые условно можно разделить на две группы: макро- и микроэкономические. Доказано, что главным фактором, оказывающим влияние на уровень процентной ставки, является цена привлечения банком кредитных средств (обычно это размеры ставок по депозитам). На основе проведенного исследования предложен ряд направлений по совершенствованию процесса кредитования заемщиков банка с учетом существующих рисков.

Ключевые слова: процентная ставка, процент, кредит, банк, экономика.

Рис.: 4. **Библ.:** 8.

Воленкова Марина Николаевна – студентка, факультет экономики и менеджмента, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

Under conditions of market economy the stability of the banking system has a key significance because it affects the development and efficient operation of all economic agents.

The demand for bank credits is to a great extent determined by the development level of economic and business activity of business entities. Among other factors that shape the demand for credit resources it is worth emphasizing the level of interest rates, i.e. the charge that the bank must receive from the borrower for using the borrowed funds.

In the banking practice there used several types of interest rates. The type and level of interest rates are specified and predefined at concluding the credit agreement. Interest rates are affected by a number of factors, which require a thorough studying. It is this fact that determines the relevance of the chosen topic.

The aim of the article is to identify the types of interest rates used in banking practice and study the factors influencing their level.

One of the main elements of the financial and credit system is the credit market, i. e., the sphere of circulation of

borrowed funds. Interest is the main indicator in financial calculations. It is the absolute value of revenues from money lent in any form. According to the principle of payment, the bank credit envisages that to use credit funds the borrower shall pay a certain amount specified by the bank credit committee. This payment should include at least two components:

- ✦ interest on the credit;
- ✦ commission charge.

The interest rate provides coverage of expenditures on attracting resources for performing credit operations. In turn the commission charge provides the covering of general banking overheads and transaction expenditures on crediting activities. It is also worth noting that the commission charge is set as [1]:

- ✦ one-time charge, denominated in the national currency;
- ✦ one-time charge, in percentage of the credit amount;
- ✦ fixed charge, denominated in the national currency;
- ✦ fixed charge, in percentage of the credit amount.

The cost of credit is such an interest rate that is envisaged in the credit agreement taking into account the credit

term, degree of the credit project risk and ensuring the timely payments of the borrower on previous credits [2].

The interest rate is a relative indicator of the credit cost, which is used in the calculation of interests from the amount of credit and shows the ratio of the sum of the interest paid to the credit value.

In the process of crediting the banking institution shall inform the client about the total cost of the credit, which consists of the interest rate, commission charge and services related to credit operations [2].

The bank may change the interest rate only at the happening of such an event, which has a direct impact on the cost of the credit resources of the banking institutions regardless of the parties' will. It should also be noted that the bank has no right to change the interest rate on the credit at will of any of the parties [1].

There are a lot of types of interest rates in the banking practice (Fig. 1).

Types of interest rates	Fixed interest rate – is fixed in the credit agreement at the moment of its conclusion and remains unchanged throughout the entire credit term
	Floating interest rate – may be changed by the bank under the terms of the credit agreement with mandatory notification of the borrower
	Simple interest rate – the charging of interests is carried out only on the amount of the credit granted (the initial debt amount)
	The compound interest rate – the interest charged on the principal amount of debt and interest on successive increments of the interest earned in prior periods (based on the amount increments for the previous period)
	Nominal interest rate – annual interest rate declared by the bank
	Effective interest rate – the charging of interests is performed several times a year
	Decursive interest rate – the charging of interests is performed at the end of the period of using funds.
	Discount interest rate – the charging of interests is performed in advance at the start of the crediting period on the final amount of debt and is charged by the bank when granting a credit by subtracting the accrued interest from the total debt amount
	Market interest rate – is established in the market of credit resources under the influence of supply and demand
	Real interest rate – takes into account the influence of inflation and all costs of the bank on the attracted resources

Fig. 1. Types of interest rates [2]

In the banking practice there exist a lot of types of interest rates, which shall be paid by the borrower. There are also a great number of factors, which influence the level of the interest rate. Some of them are presented in Fig. 2 [3].

All the above listed factors have their own impact on the interest rate of a particular credit. The higher the level of the credit risk, the higher the rate on the credit, and in turn,

providing security (the collateral in the material form) – reduces the credit risk. However, it is with the lodging of collateral that costs of the bank increase. It is related to the fact that it is necessary to monitor the condition of the property. Therefore, such costs should be taken into account when establishing the credit rate.

Macroeconomic factors	<i>The relationship of supply of the borrowed capital and demand for it</i> – the more the demand for the credit, the higher the interest rate
	<i>Inflation rate</i> – acceleration of the inflation rate causes an increase in the interest rate, which serves as means of protection against the depreciation of capital
	<i>The level of the Central Bank discount rate</i> – when determining the interest rate banks take as the basis the discount rate of the Central Bank, which, in turn, depends on the type of the monetary policy (restrictive or expansive), interest rates in the international debt capital market, state of the balance of payments of the country, national currency
Microeconomic factors	<i>Term of the loan</i> – the level of the interest rate is directly dependent on the term of the credit: the longer the credit the higher the interest rate because the risk of the credit default and depreciation of the borrowed funds increases with the growth of the inflation rate
	<i>Loan amount</i> – usually the interest rate on large loans should be more than on small ones
	<i>Risk</i> – In granting loans commercial banks face a credit risk (losses from non-repayment of the debt principal) and interest rate risk (losses from non-repayment of the interest paid by the borrower for the use of capital), so the higher the bank evaluates these risks the higher will be the interest rate
	<i>The nature of the security</i> – the security quality is directly related to its liquidity, because the higher the liquidity of assets, which are furnished as security for the credit, the lower the interest rate

Fig. 2. The factors, which influence the interest rate level [3]

In today's competitive environment it is important to set an interest rate reasonable for the borrower and the bank, which would help to reduce the risks and increase the level of the bank profitability as well as contribute to a more effective use and implementation of the credit project, lead to the development of the borrower's activity.

Presently the use of monetary policy in most developed countries is based on management of the short-term interest rate in the money market. However, despite the very limited range of standard tools (refinancing, reserve requirements, open market operations) the peculiarities of their use and building of the monetary system vary widely in different countries. But at the same time a common feature of all the systems is maintaining due to operations by the Central Bank the short-term interbank market rates at a certain level, close to the official rate of the Central Bank [8].

For example, let us consider the US Federal Reserve System. The monetary policy of the FRS of the USA is based on the maintenance of the rate on Federal Funds at the level close to the target rate set by the Federal Open Market Committee due to performing operations in the open market.

The FRS rate is an interest rate used as a basic one by US banks when they grant credits on their excess funds to other banks. The refinancing rate (FRS rate) is a tool in solving issues of the monetary policy.

With the help of the Federal Reserve discount rate the Central Bank affects the rate of the interbank market as well as the credit and deposit rates for legal and natural persons. The level of interest rates of the US and Ukraine in recent years is presented in Fig. 3.

Operation principles: the FRS reserve level is determined by the amount of assets and liabilities of the depository institution and this level can be set individually by the FRS. If this level falls below the normal value the bank reserves should be increased to match the requirements of the regulator (FRS).

To lower interest rates, the Federal Open Market Committee (FOMC) increases the money supply by buying government bonds. If the FOMC wants, on the contrary, to increase the interest rate, it withdraws money from circulation by selling government bonds. In today's economy there exist a lot of different interest rates, such as the interest rate of the Central Bank, credit interest, interbank rates, deposit interest rates, etc. During the recession, when organizations reduce investment in the production development, interest rates are falling.

In turn, it is low interest rates that stimulate investments. Considering interest rates in the US and other developed countries of Europe there emerges the question: Why are the interest rates so high in Ukraine? The analysis of theory and practice of the banking activity indicates that the main factors in the formation of interest rates, such as inflation, risks, money supply and demand have the greatest impact on their level.

The directions for improving the processes of crediting legal and natural persons are presented in Fig. 4.

So, all the abovementioned actions can positively affect the credit activity of any banking institution and allow to adequately compete in the banking market under complicated economic conditions that will positively influence both the banking sector and the economy in general.

The normative and legal support in the field of credit relations in Ukraine is based on the main law of our country – the Constitution.

The legal basis for activities of domestic banks is the procedure of the establishment and major principles of their activities, which are prescribed by the Law of Ukraine “On Banks and Banking Activity”. The law states that the main function of the bank is granting credits to economic entities and citizens at the expense of the funds attracted from organizations, enterprises, institutions and other credit resources, cash and settlement services of the economy, implementation of foreign exchange and other banking transactions envisaged by this Law [4].

To protect the interests of creditors and clients of the bank, granting credits is implemented under the current laws of Ukraine.

The NBU sets economic norms for the regulation of activity of commercial banks [7]:

- ✦ the minimum volume of the authorized capital must be EUR 1 million;
- ✦ the bank's capital must be not less than the amount equivalent to at least EUR 3 million;
- ✦ the solvency is calculated as a ratio of the bank's capital to the total amount of assets of the bank with respect to risk;
- ✦ the instant liquidity is defined as the ratio of the amount of funds on the correspondent account and in cash to the settlement and current liabilities;
- ✦ the total liquidity is defined as the ratio of total assets to total liabilities;
- ✦ the ratio of highly liquid assets to operating assets of the bank characterizes the share of highly liquid assets in operating assets.

Ukraine banking institutions provide credits to customers in compliance with the following main principles:

- ✦ repayment;
- ✦ security;
- ✦ maturity;
- ✦ interest payment;
- ✦ purpose-orientation.

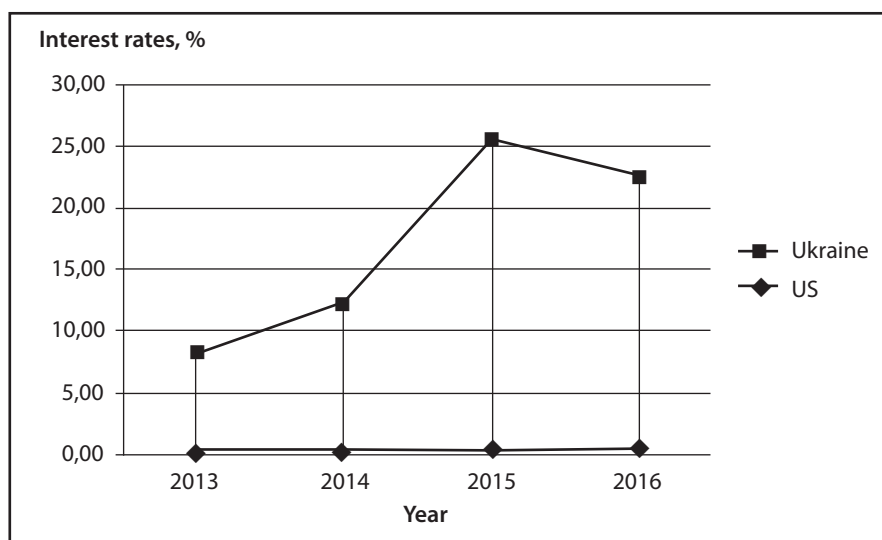

Fig. 3. The level of interest rates in the USA and Ukraine for 2013–2016 [5]

Measures	Results	Risks
Introduction of new credit products for legal persons	The use of an individual approach to each borrower in evaluating its financial condition, working capital, scale of production and business activities, reputation when introducing the revolve and current account credits	The risk associated with the lack of stable and creditworthy clients, who would be satisfied with the credit terms
Introduction of new credit products for natural persons	Development of optimal terms of crediting for the most vulnerable population groups (students, pensioners, disabled people) using more diminished requirements to the borrower	The risk of non-payment on the credit
Creation of seed capital credit programs	A detailed assessment of the business project taking into account all aspects related to risks, payback period and possible profits from crediting of the business entity	The risk associated with the lack of successful projects
Creation of a positive image of the commercial bank	The conducting of systematic promotional activities through the media and the Internet, press conferences, distribution of promotional leaflets, providing additional information on bank statements, encouraging existing clients and motivation of the personnel for attracting new clients, conducting charitable events	The risk of not covering expenditures aimed at implementing all measures
Expansion of the set of financial coefficients	Selection and development of financial coefficients for comprehensive analysis of the future borrower, taking into account not only the financial performance of its operations, but also other aspects such as business reputation, marital status, etc.	The risk associated with the absence of a considerable number of clients, who must comply with all the established evaluation parameters
Collection of bad debts	Individual approach when collecting bad debts, taking into account each individual case and optimization of the process to speed up the considerations	The risk associated with impossibility of disposal of the mortgaged property of the borrower

Fig. 4. The directions for improving the processes of crediting legal and natural persons [6]

The activities of the domestic banking system are aimed at improving the servicing of economy. At the same time, the country faces a banking crisis, which is caused among many other reasons by inconsiderate credit policy of banks due to the fact that the banking system of Ukraine has hardly fulfilled one of its main objectives – the support and ensuring of the development of economic sectors.

CONCLUSINS

Today the banking system of Ukraine is compelled to operate in a very complex and unstable environment. This further exacerbates the problem of finding reliable sources of investment of resources attracted by the bank. The further development of the banks' credit activity is influenced, in addition to external factors, by a number of internal ones, among which the leading role is played by the level of interest rates on credits. In turn, the formation of the bank inter-

est rate also depends on a number of factors that can be arbitrarily divided into macro and microeconomic ones. The first group includes the inflation rate, discount rate of the NBU and ratio between the supply of borrowed capital and demand for it. The second one includes the size and terms of granting the credit, nature of the collateral and credit risks.

In view of the conducted study, which considered the types of interest rates, factors that influence their formation, the paper suggests ways to improve processes of crediting borrowers (legal and natural persons), who are able to accelerate the pace of the development of bank crediting. ■

LITERATURE

1. Владичін У. В. Банківське кредитування [Електронний ресурс] / У. В. Владичін. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1534122045733/bankivska_sprava/tsina_bankivskogo_kreditu

2. Ціна банківського кредиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/56-tema-10-tsna-bankvskogo-kreditu.html>

3. Диференціація відсоткової ставки комерційного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.referat-sochinenie.ru/add/bankovskoe_birjevoe_delo_i_strahovanie/diferencacya_vdsotkovo_stavki_komercinogo_banku.html

4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2114 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – ст. 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

5. Відсоткові ставки по кредиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.tradingeconomics.com/ukraine/bank-lending-rate>

6. Шляхи вдосконалення кредитної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.diplomus.in.ua/load/shljakhi_vdoskonalennja_kreditnoji_dijalnosti_pat_rajffajzen_bank_aval/12-1-0-52790

7. Кредитна діяльність банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bestreferat.ru/referat-33563.html>

8. **Жак О. П.** Формування вартості кредитів у країнах з перехідною економікою та вплив на неї облікової ставки / О. П. Жак, Д. С. Попов, Ю. О. Заруба та ін.. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70695>

REFERENCES

“Dyferentsiatsiia vdsotkovoi stavky komertsiiinoho banku” [Differentiation of interest rates commercial Bank]. http://www.referat-sochinenie.ru/add/bankovskoe_birjevoe_delo_i_strahovanie/diferencacya_vdsotkovo_stavki_komercinogo_banku.html

“Kredytna diialnist banku” [The Bank's lending activity]. <http://www.bestreferat.ru/referat-33563.html>
[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

“Shliakhy vdoskonalennia kredytnoi diialnosti” [Ways to improve credit activities]. http://www.diplomus.in.ua/load/shljakhi_vdoskonalennja_kreditnoji_dijalnosti_pat_rajffajzen_bank_aval/12-1-0-52790

“Tsina bankivskoho kredytu” [The price of a Bank loan]. <http://westudents.com.ua/glavy/56-tema-10-tsna-bankvskogo-kreditu.html>

Vladychin, U. V. “Bankivske kredytuvannia” [Bank lending]. http://pidruchniki.com/1534122045733/bankivska_sprava/tsina_bankivskogo_kreditu

“Vdsotkovi stavky po kredytu” [Interest rate on the loan]. <http://ru.tradingeconomics.com/ukraine/bank-lending-rate>

Zhak, O. P. et al. “Formuvannia vartosti kredytiv u krainakh z perekhidnoiu ekonomikoiu ta vplyv na nei oblikovoi stavky” [The formation of the cost of credit in transition economies and the influence of the discount rate]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70695>

КОГНІТИВНА СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© 2016 ПОНОМАРЕНКО Т. В.

УДК 330.341

Пономаренко Т. В. Когнітивна сутність забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання

Встановлено, що сучасні підходи репрезентують економічну стійкість підприємства, орієнтуючись на досягнення поточних значень пріоритетних параметрів (платоспроможності, прибутковості, ефективності використання ресурсів, структурної цілісності тощо). Питання формування цих параметрів та їх збереження в перспективному періоді висвітлюються в науковому просторі фрагментарно. З огляду на це, основним завданням статті є дослідження когнітивних передумов забезпечення економічної стійкості. Показано, що поточний стан стійкості визначається та підтримується здатностями топ-менеджменту компанії. Саме динамічна здатність, що онтологічно формується реакцією управлінського персоналу на зміни об'єктивної реальності, виступає ключовим чинником забезпечення економічної стійкості. В авторському розумінні забезпечення економічної стійкості – перманентний процес, основу якого складає когнітивно-суб'єктивний паттерн формування та модифікації здатностей менеджерів, що визначають спектр рефлексивних дій на турбулентність умов господарювання проактивного або реактивного характеру. Інтерактивний феномен часу розкривається в статті крізь призму його монохромності та поліхромності.

Ключові слова: економічна стійкість, динамічні здатності, домінуюча логіка, ключові компетенції, когнітивно-суб'єктивний паттерн.

Рис.: 3. **Бібл.:** 15.

Пономаренко Тетяна Вадимівна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу, Криворізький національний університет (вул. Віталія Матусевича, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: dvnz@inbox.ru

УДК 330.341

Пономаренко Т. В. Когнитивная сущность обеспечения экономической устойчивости субъектов хозяйствования

Установлено, что современные подходы раскрывают сущность экономической устойчивости предприятия, ориентируясь на достижение текущих значений приоритетных параметров (платежеспособности, прибыльности, эффективности использования ресурсов, структурной целостности и т. д.). Вопросы формирования этих параметров и их сохранения в перспективном периоде освещаются в научном пространстве фрагментарно. Учитывая это, основной задачей статьи является исследование когнитивных предпосылок обеспечения экономической устойчивости. Показано, что текущее состояние устойчивости обеспечивается и поддерживается способностями топ-менеджмента компании. Именно динамическая способность, которая онтологически формируется реакцией управленческого персонала на изменения объективной реальности, выступает ключевым фактором обеспечения экономической устойчивости. В авторском понимании обеспечение экономической устойчивости – перманентный процесс, основу которого составляет когнитивно-субъективный паттерн формирования и модификации способностей менеджеров, определяющих спектр рефлексивных действий на турбулентность условий хозяйствования проактивного или реактивного характера. Интерактивный феномен времени раскрывается в статье сквозь призму его монохромности и полихромности.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, динамические способности, доминирующая логика, ключевые компетенции, когнитивно-субъективный паттерн.

Рис.: 3. **Библ.:** 15.

Пономаренко Татьяна Вадимовна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра учета, анализа, аудита и администрирования предприятий горно-металлургического комплекса, Криворожский национальный университет (ул. Виталия Матусевича, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: dvnz@inbox.ru

UDC 330.341

Ponomarenko T. V. The Cognitive Essence of Ensuring the Economic Sustainability of Economic Entities

It has been determined that modern approaches disclose the essence of the economic sustainability of enterprise, directing on achieving the current values of the priority parameters (solvency, profitability, efficiency of resources use, structural integrity, etc.). Questions about the formation of these parameters and preserving them in a prospective period are being covered in the scientific space in a fragmented manner. With this in mind, the main objective of the article is studying the cognitive prerequisites of ensuring the economic sustainability. It is displayed that the current state of sustainability is provided and maintained by the abilities of company's top-management. Specially, the dynamic ability that ontologically is formed by reaction of managerial staff to changes in the objective reality appears as a key factor in ensuring the economic sustainability. In the author's understanding, ensuring the economic stability is a permanent process, based on the cognitive-subjective pattern for formation and modification of the managers' abilities, which define the range of reflexive actions for the turbulence of conditions of management, whether proactive or reactive. The interactive phenomenon of time is revealed in the article through the prism of its monochromaticism, and polichromaticism.

Keywords: economic sustainability, dynamic abilities, dominant logic, key competences, cognitive-subjective pattern.

Fig.: 3. **Bibl.:** 15.

Ponomarenko Tatyana V. – PhD (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Accounting, Analysis, Audit and Administration of Mining-metallurgical Complex, Kryvyi Rih National University (11 Vitalia Matusевича Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)

E-mail: dvnz@inbox.ru

Реалії розвитку бізнесу нової формації об'єктивно вимагають принципово нових підходів до виживання та чіткого розуміння природи стійкості. Однак сучасний функціональний формат управління економічною стійкістю підприємства сфокусований переважно на передбаченні майбутнього стану та надмірному бажанні конкретизації факторів-загроз (антикризовий менеджмент, ризик-менеджмент тощо). Рівень

прогностичної цінності такої інформації залишається низьким внаслідок непередбачуваності більшості факторів середовища господарювання. До того ж, зміна умов ведення бізнесу – це лише один бік проблеми, інший – адекватність вибору та реалізації певних рішень, які традиційно орієнтовані на мінімізацію витрат, прискорення бізнес-процесів. Їх ефективність в контексті збереження стійкого стану компаній значно обмежена. Крім того, са-

моорганізація підприємства, яка до сьогодні виступала пріоритетним напрямом збереження функціонуючих організацій, може мати фатальні наслідки. «Сліпі» закономірності колективної поведінки, встановлені на сьогоднішній день синергетикою, можуть стати прийнятними тільки завдяки відповідальній і свідомій людській поведінці. Вищезазначене вимагає принципової зміни вектора дослідження з прогнозування та передбачення факторів, що впливають на економічну стійкість, до реалізації перманентного процесу її забезпечення.

Контент-аналіз наукових джерел дозволив відзначити, що існуючі підходи репрезентують економічну стійкість підприємства переважно кризь призму теперішнього часу, орієнтуючись на досягнуті поточні значення пріоритетних параметрів: платоспроможності (Г. В. Савицька, В. І. Рошнін, Н. В. Олексієнко, О. А. Слободчикова, Ж. Крисьо); прибутковості (Н. А. Мамонтова, В. А. Долятовський, І. А. Аксаков, І. К. Коханенко, Ф. М. Сафін, А. А. Колобов, І. М. Омельченко, Ю. В. Масленко, Н. А. Кульбака); фінансової пропорційності (М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, В. І. Лук'янов, Ю. С. Копчак); екологічності (Дж. Елкінгтон, М. Каптейн, Дж. Уемп, Т. Діллак, К. Хокертс, Р. Штоїер, М. Ленджер, А. Конрад, А. Мартінуці); досягнення цілей (Н. Н. Погостинська, Ю. А. Погостинський, Р. Л. Жамбекова, Р. Р. Ацканов, В. В. Козик, В. А. Гришко, М. О. Удовіченко, О. В. Василенко, Н. П. Бусленко, А. І. Муравих); ефективності використання ресурсів (О. В. Зеткіна, В. З. Бугай, В. М. Омельченко, Н. В. Алексєєнко, Р. А. Коренченко, О. А. Прокопчук, О. П. Поліщук, А. В. Севастьянов); достатності та доступності ресурсів (О. О. Тарасова, А. В. Севастьянов, А. В. Смірнов); збалансованості ресурсів (В. О. Медведев, Ю. С. Цямрюк, Л. М. Христенко, Н. Є. Буткова); організаційної відповідності (С. П. Бараненко, В. В. Шеметов, Р. А. Єрмейчук, Р. В. Попельнохов); структурної цілісності (О. Н. Фолом'єв, В. І. Захарченко, О. В. Ареф'єва, Д. М. Гордяньська, В. Іванов, Т. Н. Мизнікова) [1, с. 15–19].

Не зупиняючись на питаннях комплексності та об'єктивності традиційних параметрів стійкості, варто акцентувати увагу на тому, що вони дозволяють одночасно оцінити стан стійкості підприємства лише на певну дату. При цьому поза контекстом досліджень залишаються питання їх досягнення та можливостей збереження у перспективному періоді.

Будь-яке підприємство розвивається за об'єктивними економічними законами, але його реальне існування визначається суб'єктивною діяльністю людей, які координують параметри функціонування відповідно до динамічної реальної дійсності. Відповідно, ключовим завданням статті є розкриття когнітивних передумов забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання.

Забезпечення стійкості сучасних компаній характеризується високим рівнем ситуаційності, яка знаходиться під значним впливом непередбачуваних факторів менеджменту компанії. Турбулентність середовища, яка на сьогодні стала нормою ведення бізнесу, призводить до швидких варіацій стану підприємства за критерієм стійкості. Констатуємо наявність у арсеналі

економічної науки розвинутого інструментарію прогнозування та моделювання факторів зовнішнього середовища, доцільно пригадати слова Нобелівського лауреата К. Ерроу: «Наші знання про майбутній стан середовища господарювання тонуть в тумані невизначеності. Віра у визначеність ... ставала причиною багатьох бід. Про це слід пам'ятати, особливо в період, коли настає так звана асиметрія взаємозв'язку минулих і майбутніх подій». Крім того, доцільно акцентувати увагу на такому:

- ✦ складність, багатовимірність та непередбачуваність факторів середовища унеможливає подолання суб'єктивізму в їх прогнозуванні та забезпечення високого рівня достовірності;
- ✦ усі моделі та підходи є неповними, оскільки можна говорити про точність прогнозування виключно на локальній ділянці, обмеженій часом, простором та ментальністю дослідника.

Невизначеність середовища господарювання та його вплив на функціонування підприємств визначається як у науковій літературі, так і в практичній їх діяльності кризь призму широкого спектра понять: загрози, ризики, деструктивні фактори, небезпеки, нестабільність, криза, хаос, анархія. Автор не ставить за мету систематизувати та типологізувати всі фактори невизначеності у традиційному форматі, а оперує саме поняттям невизначеності, яке відповідно до загальноновизнаного трактування уособлює таку змістовність: чітко не встановлена, цілком не зрозуміла. В управлінській літературі стійко закріпилося нестроге, але наочне розрізнення рівнів невизначеності зовнішнього середовища компанії [2, с. 69–81]:

- ✦ *низька невизначеність*: менеджменту фірми відомі основні фактори, що впливають на її діяльність, і діапазон значень даних факторів;
- ✦ *висока невизначеність*: менеджменту фірми відомі основні фактори, що впливають на її діяльність, але не відомі ні діапазон їх значень, ні закономірності їх розподілу;
- ✦ *вкрай висока невизначеність*: менеджменту фірми не відомі не лише значення факторів, діапазон їх значень та закономірності їх розподілу, але і сам склад основних факторів, що впливають на діяльність фірми.

Саме в умовах вкрай високої невизначеності стійкість функціонування фірми набуває ключового значення. У цьому контексті варто відзначити, що в сучасному бізнес-середовищі більшість факторів, з якими стикаються компанії, непередбачувані та неочевидні до того моменту, поки вони не відбулися, а весь набір наслідків для підприємства важко передбачити апіорі. Саме характер факторів визначає характер поведінки менеджерів: пережити тяжкі часи з найменшими втратами, зберегти ринкові позиції, акумулювати ресурси для подальшого розвитку, сформувати нові якісні ознаки підприємства. Таким чином, забезпечення стійкості є не боротьбою з факторами, а своєчасною та відповідною реакцією на зміни умов господарювання, які здатні порушити звичайне функціонування компанії та призвести до негативних наслідків.

Саме цільовий та перманентний характер процесів забезпечення економічної стійкості підприємства дозволяє бізнесу виживати в непередбачуваних обставинах з мінімальними втратами та, більш того, знаходити у таких ситуаціях можливості для подальшого розвитку. Об'єктивна реальність існування підприємства у вигляді різноманітних динамічних комбінацій факторів наповнюється суб'єктивним фактором реакції індивідуумів. Таким чином, «ключ» до розуміння природи стійкості треба шукати не в поточному стані, а в тому, на чому цей стан ґрунтується. У цьому контексті варто відзначити, що сучасні підходи розкривають сутність стійкості крізь призму як «стану», так і «здатності підприємства» – сукупності можливостей, що дозволяють модифікувати свою діяльність відповідно до змін середовища [3, с. 225; 4, с. 62]. При цьому остання презентується як даність, яка повинна сама себе пояснити. Але насправді такого не відбувається:

- ✦ відсутнє теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація здатності підприємства, її практичних проявів та механізмів реалізації;
- ✦ потенціал використання «здатності підприємства» обмежений нечіткістю розуміння самого терміна, який використовується переважно як метафора, та призводить до певного парадоксу: стійкими є ті підприємства, що мають найвищу здатність до виживання – підприємства, які мають найвищу здатність до виживання, найбільш стійкі.

Така невизначеність не дозволяє об'єктивно розкрити причини стійкого стану, внаслідок чого поняття пристосованості, адаптації залишаються неопераційно-набельними. Вищезазначене вимагає трансформації фокусу дослідження з абстрактної дефініції «здатність підприємства» до реальної здатності конкретних менеджерів та працівників. Ця позиція відповідає принципу методологічного індивідуалізму та є цілком логічною, оскільки носієм досвіду, знань, вмінь, професійних навичок та ключових компетенцій виступають окремі люди [5, с. 42].

На відміну від значної частини ресурсів ресурси здатності неможливо залучити ззовні, оскільки вони формуються не лише когнітивними, поведінковими та комунікаційними характеристиками самої людини, а й виключно на певному підприємстві з урахуванням специфіки його функціонування та всіх нюансів взаємодій зі стейкхолдерами [6, с. 106; 7, с. 17; 8, с. 185]. Компанія існує саме тому, що індивідуумам бути всередині неї вигідніше, ніж поза її межами. Відповідно, кожний працівник буде намагатися реалізувати наявні можливості (*business opportunities*) для забезпечення перманентного існування організації.

Поведінкові регулярності оформлюються у статичні здатності, які ототожнюються автором з рутинами. Не поглиблюючись у масштабні дискусії щодо сутності останніх, відзначимо, що ми поділяємо погляд на рутини як на стандартні операційні процедури, що уособлюють у собі два прошарки: остенсивний (*ostensive*) – описовий та перформативний (*performative*), що полягає в реаль-

них діях конкретних індивідуумів у специфічних обставинах місця і часу [9, с. 19]. Хаотичні динамічні зміни, які порушують звичну структурованість середовища, об'єктивно вимагають своєчасної трансформації існуючих здатностей. Саме здатність змінювати здатності (динамічна здатність) виступає ключовим чинником забезпечення економічної стійкості. Крім того, «калейдоскоп» неординарних подій, ситуацій та факторів розширює спектр формального виконання рутинних дій та наповнює їх ситуаційною креативністю та спонтанністю. При цьому, управлінська креативність розуміється нами не як психологічна чи творча характеристика працівників, а як певний вимір спонтанного генерування нових рішень, реорганізації існуючих планів та напрямків діяльності в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Використання терміна «динамічні здатності» у науковому дослідженні ґрунтується на аналогічній концепції – *Concept Dynamic Capabilities* [10, с. 106; 11; 12]. Автор поділяє такі її положення: 1) у структурі здатностей динамічні займають найвищий ієрархічний рівень; 2) існує зв'язок між динамічними здатностями та змінами як необхідною реакцією на турбулентність умов господарювання. Однак вищезазначена концепція має значні обмеження, що потребує її розвитку в контексті предметної сфери дослідження. *По-перше*, з моменту введення в науковий обіг терміна «динамічні здатності» в процесі становлення еволюційного та ресурсного підходів до трактування сутності підприємства вона і до сьогодні розуміється як «колективістський» концепт, тобто як властивість фірми як цілого, що піддається справедливій критиці. Дійсно, єдиним суб'єктом, який має цілі, інтереси, формує плани та реалізує їх, є людина. Варто відзначити, що і стейкхолдерів цікавить, у першу чергу, не підприємство як цілісний організм, а саме потенціал конкретних менеджерів, який дозволяє забезпечити його ефективне функціонування в умовах високого ступеня невизначеності.

По-друге, ця концепція орієнтована виключно на використання здатностей для підвищення рівня інноваційності компанії та формування конкурентних переваг. Останні публікації свідчать, що життєвий цикл конкурентної переваги невпинно скорочується, а її захист може стати самогубством для підприємства. Протягом року після впровадження інновації в 70% випадків конкуренти мають детальну інформацію про продукт, його імітація коштує на третину дешевше, а аналог виходить на ринок наскільки ж швидко, як і оригінал. Захистити нові виробничі процеси ще складніше, 60–70% ефектів їх реалізації переходять до конкурентів. Це зумовлює поглиблення сутності здатностей від їх орієнтації виключно на формування стійких конкурентних переваг до своєчасної трансформації діяльності.

По-третє, концепція динамічних здатностей не розкриває механізм їх формування. Авторська позиція полягає в тому, що основу здатностей складає домінантна логіка менеджерів як спосіб сприйняття бізнесу та його зовнішніх умов, що забезпечує акумулювання ресурсів та їх процесну трансформацію у цінність для стейкхолдерів, тобто виступає суб'єктною проекцією

реальності, яка формує спектр рефлексивних дій. Домінантна логіка формується на основі минулого досвіду, системи спеціальних знань, образу думок і ключових компетенцій. Відповідно до основних положень ресурсних теорій ключові компетенції є симбіозом корпоративних знань та навичок. Набір переконань, уявлень та припущень, що формується на практиці, складає образ думок менеджерів. Він визначає спосіб сприйняття різноманітних ситуацій та формування на цій підставі певного набору дій. Минулий досвід індивідуума уособлюється у «колективній пам'яті», що забезпечує стійкість цілого з плином часу.

Навіть найбільш досконала доміантна логіка як симбіоз визначених параметрів має сенс при більш-менш стабільних умовах господарювання. Зростання нестабільності вимагає засвоєння нових знань, акумулювання досвіду поведінки в нестандартних ситуаціях, що трансформує доміантну логіку, на підставі якої формуються нові статичні здатності. Останні визначають номенклатуру, характер, специфіку та рівень дій (стратегічний, тактичний, операційний) (рис. 1). Таким чином, життєдіяльність підприємства першопричиною формується повторенням базисних паттернів стійкості, при цьому успадковується саме їх структура, а когнітивне наповнення змінюється разом з акумулюванням досвіду та зростанням можливостей менеджменту. Виключення з цього ланцюга доміантної логіки дозволяє констатувати здатності менеджерів виключно як поведінку на рівні інстинктів та рефлексів. Важливого значення набувають при цьому й організаційні здатності, які дозволяють адаптувати персонал підприємства до відповідних змін та зорієнтувати його на певні дії для збереження гарантій існування організації.

Поведінкові процеси відображають типові для підприємства способи дій і взаємодій індивідуумів та представляють собою послідовність кроків, що використовуються для реалізації когнітивних та міжособистісних

аспектів діяльності, які забезпечують інтегрування, передачу і інтерпретацію інформації. При цьому треба враховувати, що поведінка управлінського персоналу без помилок майже неможлива, тому важливого значення набуває їх обмеженість за масштабами фактичних або потенційних наслідків, за кількістю таких помилок на одиницю часу, на один сегмент, на одну посаду. Кількісні та якісні параметри помилок не повинні перевищувати певний пороговий рівень, коли в силу кумулятивного та/чи мультиплікативного ефектів їх поєднання відбувається зниження рівня вітальності компанії.

Доцільно також акцентувати увагу на тому, що контекст динамічних здатностей трансформує сприйняття середовища та його змін з незалежної від діяльності менеджерів даності до умов, зміну яких у значному ступені визначає суб'єктний вплив. Це відповідає позиціям науковців, які критикують розуміння середовища виключно як незалежну сутність [13, с. 725; 14, с. 163]. Дж. Губерт та У. Глік стверджують, що саме топ-менеджери виступають як агенти, які за допомогою рекламування, лобіювання та інших засобів пристосовують середовище для існування організації [15, с. 9], середовище конструюється когнітивними процесами, тому погляд на можливість одного спрямування – адаптації до середовища – є обмеженим [13, с. 728].

Таким чином, в авторській інтерпретації *забезпечення економічної стійкості – перманентний процес, основу якого складає когнітивно-суб'єктний паттерн формування та модифікації здатностей менеджерів, що визначають спектр рефлексивних дій на турбулентність умов господарювання проактивного або реактивного характеру.*

Забезпечення економічної стійкості має темпоральну необмеженість. Остання позиція визначає доцільність розгляду часу як інтерактивного феномена, що конструюється економічними агентами в процесі їх взаємодії. При цьому лінійний монохромний характер часу

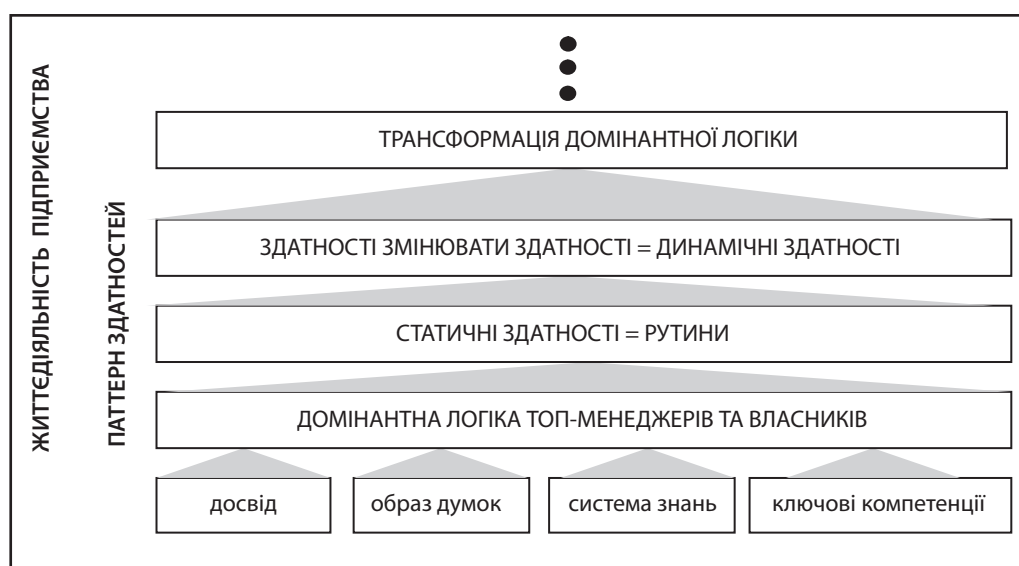

Рис. 1. Когнітивно-суб'єктний базисний паттерн забезпечення економічної стійкості підприємства

Джерело: розроблено автором.

автором пов'язується з безперервним потоком рутин та реалізацією планових завдань у середовищі низького ступеня невизначеності. Часовий контекст стійкості, на нашу думку, повинен висвітлюватися крізь призму поліхронічного характеру часу, ключовими ознаками якого є відкритість та орієнтація на перспективи розвитку. Відповідно, цей час вимірюється не годинами, а діями економічних агентів, їх швидкістю, послідовністю, своєчасністю, тривалістю. Поліхронічний характер функціонально-семантичного поля часу зумовлений синтезуванням у собі різних проявів темпоральних відношень (минуле – теперішнє – майбутнє; однозначність – різночасність; періодичність; тривалість часу).

Для ідентифікації часових параметрів забезпечення стійкості автор акцентує увагу на трьох ключових параметрах: тривалість впливу фактора; періодичність змін умов господарювання; час рефлексивних дій на зміну фактора (рис. 2).

Якісне наповнення представлених на рис. 2 залежностей має такі ознаки: $t_{fl} = t_{react} = t_{per}$ – максимальна амплітуда змін факторів та їх періодичності; $t_{fl} > t_{react} = t_{per}$ – незначний вплив змін факторів при їх високій періодичності; $t_{fl} = t_{react} < t_{per}$ – максимальний вплив змін факторів при уповільненні періодичності; $t_{fl} > t_{react} < t_{per}$ –

мінімальний рівень амплітуди змін факторів при максимальному уповільненні їх періодичності. Нарощення ентропії зумовлюється такими співвідношеннями: $t_{fl} < t_{react} < t_{per}$; $t_{fl} > t_{react} > t_{per}$, перехід у нестійкий стан – $t_{fl} < t_{react} > t_{per}$. Мінімізація часу рефлексивних дій на дестабілізуючі фактори дозволяє нівелювати їх періодичність, силу та час впливу (рис. 3).

Час реакції менеджменту на дестабілізуючі фактори визначає характер забезпечення стійкості. На відміну від реактивного, що передбачає реакцію на події, які вже виникли, проактивний – спрямований на попередження і зменшення невизначеності зовнішнього середовища функціонування компанії та її трансформації відповідно до прогнозних змін.

У цьому контексті виключного значення набувають дві позиції:

1) створення, розвиток і захист ресурсів (переважно нематеріальних) та їх комбінацій, що мають стратегічний характер і забезпечують унікальність підприємства з точки зору ключових стейкхолдерів;

2) формування комплексного інформаційного базису, негентропійні властивості якого створюють передумови для коригування напрямів забезпечення стійкості.

Амплітуда змін факторів, A_{fl}

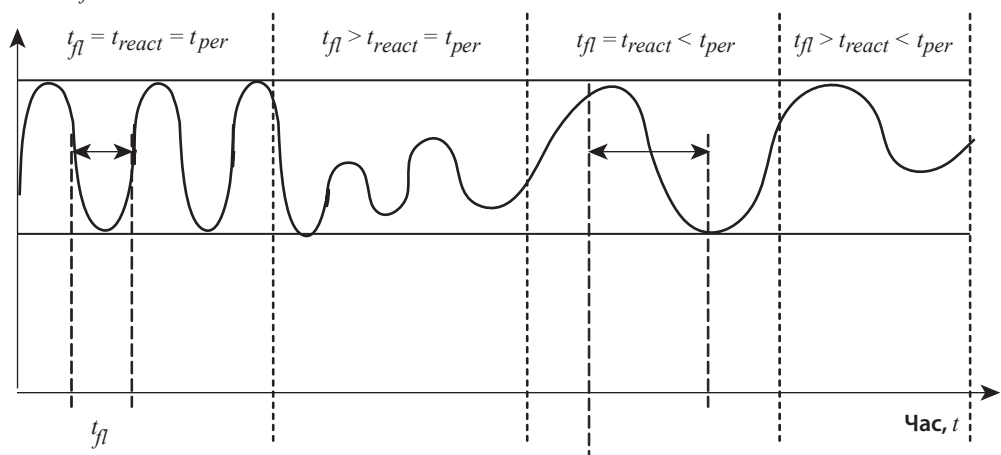

Рис. 2. Часові параметри забезпечення стійкості

Умовні позначення: t_{fl} – тривалість впливу фактору; t_{per} – періодичність змін умов функціонування; t_{react} – час реакції на зміну факторів.

Джерело: розроблено автором.

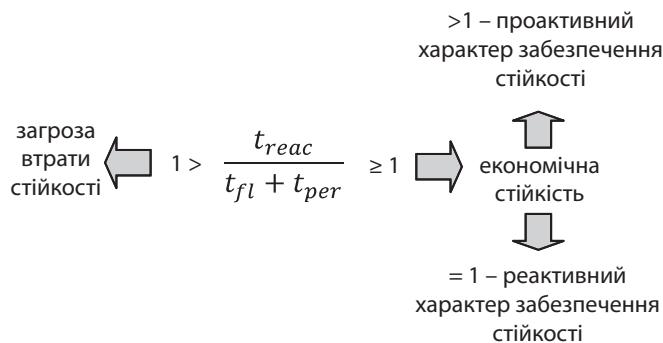

Рис. 3. Характер забезпечення економічної стійкості підприємства

Джерело: розроблено автором.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи презентований вище матеріал, доцільно відмітити таке:

- ✦ економічна стійкість не є іманентною ознакою компанії, іманентним є прагнення індивідумів її забезпечити, практична реалізація якого онтологічно формується їх реакцією на зміни об'єктивної реальності;
- ✦ носієм здатностей забезпечення перманентного існування підприємства виступає управлінський персонал, що визначає когнітивний полісуб'єктний характер його першопричин, які гуманізують природу економічної стійкості та об'єктивно ґрунтуються на принципах методологічного індивідуалізму;
- ✦ рекурсивність базових процесів життєдіяльності компанії визначається домінантною логікою менеджерів, яка синтетично уособлює їх досвід, спеціальні знання, образ думок і ключових компетенцій; на її основі формуються статичні здатності, ефективність яких визначається відносною стабільністю умов господарювання, зміни цих умов вимагають трансформації існуючих здатностей, які набувають динамічного характеру;
- ✦ забезпечення економічної стійкості – перманентний процес, основу якого формує когнітивно-суб'єктний паттерн формування та модифікації здатностей менеджерів, що визначають спектр рефлексивних дій на турбулентність умов господарювання проактивного або реактивного характеру; ці процеси мають чітко визначену діалектику, якщо не є результатом спрямованих дій власників та менеджменту по реалізації сценарію навмисного банкрутства та ліквідації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономаренко Т. В. Типологізація підходів до трактування сутності категорії «економічна стійкість підприємства» / Т. В. Пономаренко // Вчені записки : наук. зб. – Вип. 16. – К. : КНЕУ, 2014. – С. 14–20.
2. Кортни Х. Стратегії в умовах неопределенности / Х. Кортни, Д. Киркленд, П. Вигери // Вестник McKinsey. – 2002. – № 2. – С. 69–81.
3. Козик В. В. Сутність, види та чинники формування економічної стійкості підприємства / В. В. Козик, В. Ю. Паньків, В. А. Гришко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12. – С. 219–226.
4. Сафин Ф. М. Экономическая устойчивость как доминирующая парадигма развития организаций промышленности : дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 / Ф. М. Сафин. – М., 2009. – 358 с.
5. Варламова З. Н. Жизненный цикл ключевой компетенции организации / З. Н. Варламова // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2014. – № 2. – С. 41–45.
6. Варламова З. Н. Поглощающая способность как детерминанта динамического потенциала фирмы / З. Н. Варламова // Инновации. – 2012. – № 2 (160). – С. 102–109.
7. Чанько А. Д. Управленческая команда как источник динамических способностей фирмы / А. Д. Чанько // Российский журнал менеджмента. – 2008. – № 1. – С. 3–24.
8. Шарников А. В. Концепция динамических способностей как основа устойчивости конкурентных преимуществ

организации в условиях нестабильности внешней среды / А. В. Шарников // Бизнес. Образование. Право : Вестник Волгоградского института бизнеса. – 2012. – № 4 (21). – С. 184–189.

9. Hodgson, G. M. The Concept of a Routine / G. M. Hodgson // Handbook of Organizational Routines / In Becker M. C. (ed.). – Cheltenham, UK and Northampton, MA : Edward Elgar, 2008. – P. 3–14.

10. Кулеш В. А. Концепция динамических способностей в стратегическом выборе компании [Электронный ресурс] / В. А. Кулеш // Научный журнал КубГАУ. – 2015. – № 108 (04). – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2015/04/pdf/86.pdf> 1

11. Тис Д. Дж. Объясняя динамические способности: сущность и микроосновы устойчивого результата / Д. Дж. Тис // Журнал стратегического менеджмента. – 2007. – № 28. – С. 1319–1350.

12. Teece, D. J. Dynamic Capabilities and Strategic Management / D. J. Teece. – Oxford University Press, 2009. – 299 с.

13. Smirich, L. Strategic Management in an Enacted World / L. Smirich, C. Stubbart // Academy of Management Review. – 1985. – Vol. 10 (4). – P. 724–736.

14. Weick, K. Sensemaking in Organizations / Karl E. Weick. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 1995. – 248 p.

15. Huber, G. Organizational Change and Redesign: Ideas and Insights for Improving Performance / George P. Huber, William H. Glick. – New York : Oxford University Press, 1993. – 464 p.

REFERENCES

Chanko, A. D. "Upravlencheskaya komanda kak istochnik dinamicheskikh sposobnostey firmy" [Management team as a source of dynamic capabilities of the firm]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 1 (2008): 3-24.

Hodgson, G. M. "The Concept of a Routine". In *Handbook of Organizational Routines*, 15-28. Cheltenham, UK: G. M. Edward Elgar, 2008.

Huber, G., and Glick, W. H. *Organizational Change and Redesign: Ideas and Insights for Improving Performance*. New York: Oxford University Press, 1993.

Kortni, Kh., Kirkland, D., and Vigeri, P. "Strategii v usloviyakh neopredelennosti" [Strategy under uncertainty]. *Vestnik McKinsey*, no. 2 (2002): 69-81.

Kulesh, V. A. "Kontsepsiya dinamicheskikh sposobnostey v strategicheskoy vybore kompanii" [The concept of dynamic capabilities in the strategic choice of the company]. <http://ej.kubagro.ru/2015/04/pdf/86.pdf> 1

Kozyk, V. V., Pankiv, V. Yu., and Hryshko, V. A. "Sutnist, vydy ta chynnyky formuvannya ekonomichnoi stiiikosti pidpriemstva" [The nature, types and factors of formation of economic stability of enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23.12 (2013): 219-226.

Ponomarenko, T. V. "Typolohizatsiia pidkhodiv do traktuvannya sutnosti katehorii «ekonomichna stiiikost pidpriemstva»" [Typology of approaches to treatment of essence of the category "enterprise economic sustainability"]. *Vcheni zapysky*, no. 16 (2014): 14-20.

Sharnikov, A. V. "Kontsepsiya dinamicheskikh sposobnostey kak osnova ustoychivosti konkurentnykh preimushchestv organizatsii v usloviyakh nestabilnosti vneshney sredy" [The concept of dynamic capabilities as a basis for sustainability of competitive advantages of the organization in conditions of instability of external environment]. *Biznes. Obrazovaniye. Pravo: Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa*, no. 4 (21) (2012): 184-189.

Safin, F. M. "Ekonomicheskaya ustoychivost kak dominiruyushchaya paradigma razvitiya organizatsiy promyshlennosti" [Economic sustainability as the dominant paradigm of development organizations industry]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.

Smirich, L., and Stubbart, S. "Strategic Management in an Enacted World" *Academy of Management Review*, no. 10 (4) (1985): 724-736.

Tis, D. Dzh. "Obyasnyaya dinamicheskiye sposobnosti: sushchnost i mikroosnovy ustoychivogo rezultata" [Explaining dynamic capabilities: the nature and microenvi sustainable results]. *Zhurnal strategicheskogo menedzhmenta*, no. 28 (2007): 1319-1350.

Teece, D. J. *Dynamic capabilities and strategic management*: Oxford University Press, 2009.

Varlamova, Z. N. "Zhiznennyi tsikl klyuchevoy kompetentsii organizatsii" [Life cycle core competencies of the organiza-

tion]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2014): 41-45.

Varlamova, Z. N. "Pogloshchayushchaya sposobnost kak determinanta dinamicheskogo potentsiala firmy" [Absorptive capacity as a determinant of the dynamic potential of the company]. *Innovatsii*, no. 2 (160) (2012): 102-109.

Weick, K. *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1995.

УДК 65.01

ДІАГНОСТИКА СТРАТЕГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПІДПРИЄМСТВ-КОНКУРЕНТІВ

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів

У статті розкрито сутність поняття «діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках», під яким слід розуміти оцінювання рівня переваг підприємства в порівнянні з конкурентами, основних змін та майбутніх перспектив їх нарощення з метою ефективного функціонування і розвитку підприємства у конкурентному ринковому середовищі як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Установлено, що діагностику стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках необхідно проводити із використанням таких методів стратегічного аналізу, як SWOT-аналіз та PIMS-аналіз. Представлено інструментарій системи діагностики стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках. З'ясовано, що складовими середовища підприємства є: зовнішнє середовище; проміжне середовище; внутрішнє середовище.

Ключові слова: підприємство, внутрішнє середовище організації, конкурентне середовище, стратегічне протистояння, конкурентні переваги, підприємства-конкуренти, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів

В статье раскрыта сущность понятия «диагностика стратегического протистояния предприятий-конкурентов на внутреннем и мировом рынках», под которым следует понимать оценку уровня преимуществ предприятия по сравнению с конкурентами, основных изменений и будущих перспектив их наращивания с целью эффективного функционирования и развития предприятия в конкурентной рыночной среде как на внутреннем, так и на мировом рынках. Установлено, что диагностику стратегического протистояния предприятий-конкурентов на внутреннем и мировом рынках необходимо проводить с использованием таких методов стратегического анализа, как SWOT-анализ и PIMS-анализ. Представлен инструментальный системный анализ диагностики стратегического протистояния предприятий-конкурентов на внутреннем и мировом рынках. Установлено, что составляющими среды предприятия являются: внешняя среда; промежуточная среда; внутренняя среда.

Ключевые слова: предприятие, внутренняя среда организации, конкурентная среда, стратегическое протистояние, конкурентные преимущества, предприятия-конкуренты, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 18.

Скриньковський Руслан Миколаєвич – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

UDC 65.01

Skrynkovskyy R. M. Diagnosing the Strategic Competition of Enterprises-Competitors

The article discloses the essence of the concept of «diagnostics of the strategic standoff of enterprises-competitors in both the domestic and the world markets», which should be understood as evaluation of the level of enterprise's benefits in comparison with competitors, the major developments and future prospects of their build-up aimed at the effective functioning and development of enterprise in a competitive market environment in both the domestic and the world markets. It has been determined that diagnostics of the strategic standoff of enterprises-competitors in both the domestic and the world markets must be conducted using techniques such as strategic analysis, SWOT-analysis and PIMS-analysis. The instrumentarium for system for diagnosing the strategic standoff of enterprises-competitors in both the domestic and the world markets has been provided. It has been determined that constituents of the enterprise environment are: external environment; intermediate environment; internal environment.

Keywords: enterprise, internal organization environment, competition environment, strategic confrontation, competitive advantages, companies-competitors, diagnostics, business indicators.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Skrynkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Сучасні умови становлення ринкових відносин за-свідчують появу нових правил функціонування вітчизняних підприємств. Зміцнення власних переваг перед конкурентами та пошук шляхів протистояння їм не лише на внутрішньому, але й на світовому

ринках – це один із ключових аспектів чітко визначеної та досконало побудованої бізнес-стратегії, спрямованої на перспективний розвиток підприємства. «Безмитний продаж європейських товарів в Україні та українських товарів у Європі є викликом для внутрішнього вироб-

Tis, D. Dzh. "Obyasnyaya dinamicheskiye sposobnosti: sushchnost i mikroosnovy ustoychivogo rezultata" [Explaining dynamic capabilities: the nature and microenvi sustainable results]. *Zhurnal strategicheskogo menedzhmenta*, no. 28 (2007): 1319-1350.

Teece, D. J. *Dynamic capabilities and strategic management*: Oxford University Press, 2009.

Varlamova, Z. N. "Zhiznennyi tsikl klyuchevoy kompetentsii organizatsii" [Life cycle core competencies of the organiza-

tion]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2014): 41-45.

Varlamova, Z. N. "Pogloshchayushchaya sposobnost kak determinanta dinamicheskogo potentsiala firmy" [Absorptive capacity as a determinant of the dynamic potential of the company]. *Innovatsii*, no. 2 (160) (2012): 102-109.

Weick, K. *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1995.

УДК 65.01

ДІАГНОСТИКА СТРАТЕГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПІДПРИЄМСТВ-КОНКУРЕНТІВ

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів

У статті розкрито сутність поняття «діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках», під яким слід розуміти оцінювання рівня переваг підприємства в порівнянні з конкурентами, основних змін та майбутніх перспектив їх нарощення з метою ефективного функціонування і розвитку підприємства у конкурентному ринковому середовищі як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Установлено, що діагностику стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках необхідно проводити із використанням таких методів стратегічного аналізу, як SWOT-аналіз та PIMS-аналіз. Представлено інструментарій системи діагностики стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках. З'ясовано, що складовими середовища підприємства є: зовнішнє середовище; проміжне середовище; внутрішнє середовище.

Ключові слова: підприємство, внутрішнє середовище організації, конкурентне середовище, стратегічне протистояння, конкурентні переваги, підприємства-конкуренти, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів

В статье раскрыта сущность понятия «диагностика стратегического протистояния предприятий-конкурентов на внутреннем и мировом рынках», под которым следует понимать оценку уровня преимуществ предприятия по сравнению с конкурентами, основных изменений и будущих перспектив их наращивания с целью эффективного функционирования и развития предприятия в конкурентной рыночной среде как на внутреннем, так и на мировом рынках. Установлено, что диагностику стратегического протистояния предприятий-конкурентов на внутреннем и мировом рынках необходимо проводить с использованием таких методов стратегического анализа, как SWOT-анализ и PIMS-анализ. Представлен инструментарий системы диагностики стратегического протистояния предприятий-конкурентов на внутреннем и мировом рынках. Установлено, что составляющими среды предприятия являются: внешняя среда; промежуточная среда; внутренняя среда.

Ключевые слова: предприятие, внутренняя среда организации, конкурентная среда, стратегическое протистояние, конкурентные преимущества, предприятия-конкуренты, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 18.

Скриньковський Руслан Миколаєвич – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

UDC 65.01

Skrynkovskyy R. M. Diagnosing the Strategic Competition of Enterprises-Competitors

The article discloses the essence of the concept of «diagnostics of the strategic standoff of enterprises-competitors in both the domestic and the world markets», which should be understood as evaluation of the level of enterprise's benefits in comparison with competitors, the major developments and future prospects of their build-up aimed at the effective functioning and development of enterprise in a competitive market environment in both the domestic and the world markets. It has been determined that diagnostics of the strategic standoff of enterprises-competitors in both the domestic and the world markets must be conducted using techniques such as strategic analysis, SWOT-analysis and PIMS-analysis. The instrumentarium for system for diagnosing the strategic standoff of enterprises-competitors in both the domestic and the world markets has been provided. It has been determined that constituents of the enterprise environment are: external environment; intermediate environment; internal environment.

Keywords: enterprise, internal organization environment, competition environment, strategic confrontation, competitive advantages, companies-competitors, diagnostics, business indicators.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Skrynkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Сучасні умови становлення ринкових відносин засвідчують появу нових правил функціонування вітчизняних підприємств. Зміцнення власних переваг перед конкурентами та пошук шляхів протистояння їм не лише на внутрішньому, але й на світовому

ринках – це один із ключових аспектів чітко визначеної та досконало побудованої бізнес-стратегії, спрямованої на перспективний розвиток підприємства. «Безмитний продаж європейських товарів в Україні та українських товарів у Європі є викликом для внутрішнього вироб-

ника, а також можливістю для українського бізнесу стати більш сильним, більш конкурентним і завойовувати нові ринки», – заявив у передачі «10 хвилин із Прем'єр-міністром. Україна – це Європа» Арсеній Яценюк, – повідомляє 03.01.2016 р. прес-служба Кабінету Міністрів України (Тиждень.ua; постійне посилання на відео: <http://tyzhden.ua/News/155337>).

У контексті цього важливого значення сьогодні набуває дослідження та оцінювання позиції підприємством, зайнятої у конкурентному середовищі з метою забезпечення протистояння перед іншими підприємствами-конкурентами із використанням сучасних методів та прийомів стратегічного аналізу.

Проблемні аспекти становлення та оцінювання конкурентних переваг підприємства знайшли своє відображення у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Гевлич Л. Л., Белової Т. Г., Воронкової А. Е., Демиденко С. Л., Жадька К. С., Жукевич С. М., Задоя В. О., Крайнюченко О. Ф., Кушал І. М., Лозовського О. М., Нижника В. М., Омельченко О. В., Поліневич О. М., Приб К. А., Рамазанова С. К., Радіонова О. В., Скригун Н. П., Стрикленда А. Дж., Томпсона А. А., Хмелевського О. В., Черкашиної Л. В., Штимер А. Т. та ін. [1–18].

Існуючі результати досліджень вчених-економістів [1–18] охоплюють широке коло окремих аспектів у цьому напрямі, проте не до кінця вивченими залишаються питання діагностики стратегічного протистояння підприємств-конкурентів.

Метою статті є формування (побудова) системи діагностики стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на досліджуваних ринках (внутрішньому та світовому).

Для досягнення визначеної мети були поставлені такі ключові завдання: розкрити зміст поняття «діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках»; представити інструментарій системи діагностики стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках.

Як свідчать результати аналізу літературних джерел [1–18], виникає потреба у розкритті сутності поняття «стратегічне протистояння підприємств-конкурентів».

Так, у науковій праці [1] зазначено, що під стратегічним протистоянням слід розуміти певний суперечливий характер економічних взаємовідносин між підприємством та його конкурентами, що передбачає створення у майбутньому таких конкурентних переваг, досягати яких підприємство могло би швидше за конкурентів [1, с. 203].

Своєю чергою, виходячи із зазначеного вище, та враховуючи результати досліджень [2], діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках передбачає оцінювання рівня переваг підприємства у порівнянні з конкурентами, основних змін та майбутніх перспектив їх нарощення з метою ефективного функціонування і розвитку підприємства в конкурентному ринковому середовищі як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Поряд з тим, аналіз вітчизняної літератури [3–14] засвідчив, що діагностику стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках необхідно проводити із використанням таких відомих методів стратегічного аналізу, як SWOT-аналіз та PIMS-аналіз.

Це зумовлено також тим, що практика (ТзОВ «Ядро», ТзОВ «Говерла», ТзОВ «Європарк» та ін.) доводить, що SWOT-аналіз є одним із досить поширених і найбільш застосовуваних методів у процесі оцінювання конкурентних переваг підприємства.

Методику SWOT-аналізу розроблено американськими вченими Томпсоном А. А. (Thompson Arthur A.) та Стриклендом А. Дж. (Strickland A. J.). Ними визначено відповідний перелік характеристик сильних і слабких сторін підприємства, його можливостей та загроз [3].

Виходячи із сутності самого терміна, SWOT-аналіз розшифровується [3–5]:

- S (Strength) – сила;
- W (Weakness) – слабкість;
- O (Opportunities) – шанс, можливість;
- T (Threats) – загроза.

SWOT-аналіз передбачає оцінювання підприємства на основі визначення його сильних і слабких сторін, а також існуючих можливостей та наявних загроз з метою встановлення взаємозв'язків між цими категоріями [3]. У процесі здійснення SWOT-аналізу підприємства доцільно звернути увагу на якість інформаційної бази, оскільки від її достовірності залежить результат проведеного дослідження.

Результати опрацювання наукових праць [6, 7] дозволяють встановити, що складовими середовища підприємства є: а) зовнішнє середовище (економічні, ринкові, технологічні, соціальні, політичні та міжнародні фактори впливу); б) проміжнє середовище (споживачі, постачальники, конкуренти, партнери, ринок робочої сили); в) внутрішнє середовище (виробництво, маркетинг, фінанси, управління персоналом, організаційна культура) [6, 7].

Як свідчить практика, першим етапом проведення SWOT-аналізу є аналізування сильних і слабких сторін підприємства за факторами внутрішнього середовища із визначенням відповідної шкали їх ефективності та важливості. У відповідності до виду економічної діяльності чи сфери господарювання перелік факторів внутрішнього середовища, представлений у табл. 1, буде різним.

Наступним етапом SWOT-аналізу є побудова матриці «Ефективність-Важливість» (рис. 1) за даними табл. 1.

За результатами визначення сильних і слабких сторін підприємства, його можливостей та загроз доцільно встановити взаємозв'язки між ними (рис. 2).

Далі в методиці SWOT-аналізу оцінюються можливості та загрози підприємства і будуються на цій основі відповідні матриці – рис. 3, рис. 4.

Застосування SWOT-аналізу в діагностиці стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках має такі аспекти [10, с. 111]:

Аналізування сильних і слабких сторін підприємства

Фактори внутрішнього середовища підприємства	Ефективність			Важливість	
	Низька	Середня	Висока	Термінова	Нетермінова
Виробничий фактор:					
– стан основних засобів					
– рівень складського господарства					
– рівень обслуговування технологічного парку					
– технічна ефективність виробничих потужностей					
– рівень завантаженості виробничих потужностей					
– дослідження, розробки та інновації					
– ефективність використання ресурсів					
– резерви зниження витрат виробництва					
– рівень раціональності використання патентів					
Маркетинговий фактор:					
– частка ринку					
– конкурентоспроможність продукції підприємства					
– рівень асортименту продукції					
– рівень якості продукції					
– рівень сервісного обслуговування					
– ефективність збуту та реклами					
– репутація продукції					
Фінансовий фактор:					
– рівень ефективності використання і руху грошових засобів					
– рівень ліквідності					
– рівень прибутковості					
– рівень інвестиційних можливостей					
Кадровий фактор:					
– рівень ефективності використання кадрового потенціалу					
– навчання та підвищення кваліфікації персоналу					
– рівень стимулювання					
– продуктивність праці					
Організаційний фактор:					
– імідж підприємства					
– система прийняття управлінських рішень					
– комунікаційний процес					
– соціально-психологічний клімат					

Джерело: сформовано на основі [6–8].

- 1) позитивні («+↑»):
- ✦ систематизуються знання про внутрішні та зовнішні фактори впливу на підприємство;
  - ✦ визначаються конкурентні переваги підприємства;
  - ✦ оцінюється конкурентний ринок та наявні ресурси підприємства;

- 2) негативні («-↓»):
- ✦ суб'єктивність ранжування факторів внутрішнього та зовнішнього середовища;
  - ✦ низький рівень підтримки відповідних управлінських рішень на підприємстві;
  - ✦ низький рівень пристосування підприємства до періодично змінних умов ринку.

Ефективність	Висока	ПОЛЕ «ВТ»	ПОЛЕ «ВН»
	Середня	ПОЛЕ «СТ»	ПОЛЕ «СН»
	Низька	ПОЛЕ «НТ»	ПОЛЕ «НН»
		Термінова	Нетермінова
Важливість			

Рис. 1. Матриця «Ефективність – Важливість» сильних і слабких сторін підприємства

Джерело: розроблено на основі [1–18].

	МОЖЛИВОСТІ: 1. 2. 3.	ЗАГРОЗИ: 1. 2. 3.
СИЛЬНІ СТОРОНИ: 1. 2. 3.	ПОЛЕ «СІМ»	ПОЛЕ «СІЗ»
СЛАБКІ СТОРОНИ: 1. 2. 3.	ПОЛЕ «СЛІМ»	ПОЛЕ «СЛІЗ»

Рис. 2. Матриця SWOT-аналізу підприємства

Джерело: сформовано на основі [9, с. 538; 10–12]

Імовірність реалізації можливостей	Висока	ПОЛЕ «ВС»	ПОЛЕ «ВП»	ПОЛЕ «ВМ»
	Середня	ПОЛЕ «СС»	ПОЛЕ «СП»	ПОЛЕ «СМ»
	Низька	ПОЛЕ «НС»	ПОЛЕ «НП»	ПОЛЕ «НМ»
		Сильний	Помірний	Малий
Вплив можливостей на підприємство				

Рис. 3. Матриця можливостей підприємства на ринку

Джерело: сформовано на основі [3].

Як зазначає проф. Воронкова А. Е. [13], SWOT-аналіз у системі конкурентного управління підприємством відіграє значну роль, оскільки [13, с. 175]:

- ✦ забезпечує створення інформаційної бази про середовище функціонування підприємства;
- ✦ попереджає управлінську ланку підприємства про наявні перешкоди та присутні ризики;
- ✦ дозволяє оцінити перспективи розвитку підприємства;
- ✦ відображає економічний, зокрема фінансовий, стан підприємства;

Імовірність реалізації загроз	Висока	ПОЛЕ «ВР»	ПОЛЕ «ВК»	ПОЛЕ «ВТ»	ПОЛЕ «ВП»
	Середня	ПОЛЕ «СР»	ПОЛЕ «СК»	ПОЛЕ «СТ»	ПОЛЕ «СП»
	Низька	ПОЛЕ «НР»	ПОЛЕ «НК»	ПОЛЕ «НТ»	ПОЛЕ «НП»
		Руйнування	Критичний стан	Тяжкий стан	Помірний стан
Вплив загроз на підприємство					

Рис. 4. Матриця загроз підприємства на ринку

Джерело: сформовано на основі [3].

- ✦ забезпечує прийняття перспективних управлінських рішень.

Що стосується PIMS-аналізу, то його використовують з метою визначення рівня впливу стратегії, яку обрало підприємство на величину його прибутковості. Даний метод стратегічного аналізу був розроблений компанією «General Electric» у середині 60-х років ХХ століття та базується на аналізі більше, ніж 150 підприємств [5, с. 138; 9, с. 540; 14].

У процесі здійснюваного PIMS-аналізу були побудовані численні множинні регресії, за якими показники прибутковості підприємств пов'язувалися з іншими змінними показниками, що згруповані у такі п'ять груп (A, B, C, D, E) [9, с. 540]:

- 1) привабливість умов ринку – A (a_1, a_2, a_3):
  - a_1 – швидкість збільшення частки галузі на ринку в довгостроковій перспективі (від 4 до 10 років);
  - a_2 – швидкість збільшення частки галузі на ринку в короткостроковій перспективі (до 3 років);
  - a_3 – стадія життєвого циклу продукції (товару, послуги);
- 2) сила конкурентних позицій (переваг) – B (b_1, b_2, b_3):
  - b_1 – частка ринку;
  - b_2 – відносна частка ринку;
  - b_3 – відносна якість продукції;
- 3) ефективність використання інвестицій – C (c_1, c_2, c_3, c_4):
  - c_1 – інтенсивність інвестицій (сукупні інвестиції, що віднесені до обсягу продажів, та сукупні інвестиції, що віднесені до доданої вартості);
  - c_2 – інтенсивність основного капіталу (співвідношення основного капіталу та обсягу продажів);
  - c_3 – вертикальна інтеграція (співвідношення доданої вартості та обсягу продажів);
  - c_4 – рівень використання виробничих потужностей;
- 4) використання бюджету підприємства за такими напрямками – D (d_1, d_2, d_3):
  - d_1 – витрати на маркетинг стосовно обсягу продажів;

d_2 – витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи стосовно обсягу продажів;
 d_3 – витрати на випуск нової продукції стосовно обсягу продажів;

5) поточні зміни у ринковому середовищі – $E(e_1)$:
 e_1 – зміна ринкової частки підприємства.

Результати, що отримані в процесі аналізу, доводять таку залежність: прибутковість підприємства зростає внаслідок скорочення капіталоемності виробництва, збільшення відносної якості продукції, продуктивності праці персоналу та відносної ринкової частки на відповідних цільових ринках [9, с. 541].

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу наукових праць [1, 2] з'ясовано, що діагностика стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках передбачає оцінювання рівня переваг підприємства в порівнянні з конкурентами, основних змін та майбутніх перспектив їх нарощення з метою ефективного розвитку і функціонування підприємства у конкурентному ринковому середовищі як на внутрішньому, так і на світовому ринках. У результаті опрацювання літературних джерел [3–18] та аналізу діючої практики за окресленою проблематикою встановлено, що діагностику стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на внутрішньому і світовому ринках необхідно проводити з використанням таких відомих методів стратегічного аналізу, як SWOT-аналіз та PIMS-аналіз.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики стратегічного протистояння підприємств-конкурентів на досліджуваних ринках (внутрішньому та світовому). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Омельченко О. В.** Теоретичні передумови стратегічного аналізу протистояння підприємств-конкурентів / О. В. Омельченко // Наукові праці МАУП. – 2014. – Вип. 1 (40). – С. 200–204.
2. **Скриньковський Р. М.** Діагностика зовнішньоекономічної діяльності підприємства: методичне та критеріальне забезпечення [Електронний ресурс] / Р. М. Скриньковський // The international scientific and practical congress of economists and lawyers. – Switzerland, Zurich, 30.01.2015 / ISAE «Consilium». – Zurich, 2015. – Vol. 2. – P. 62–66. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/item.asp?id=24267979>
3. **Белова Т. Г.** Можливості використання SWOT-аналізу для розроблення стратегії підприємства / Т. Г. Белова, О. Ф. Крайнюченко, Н. П. Скригун // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2007. – № 22. – С. 81–84.
4. **Нижник В. М.** Методи оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на бізнес-процеси промислових підприємств [Електронний ресурс] / В. М. Нижник, О. М. Полінкевич // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9 (2). – С. 334–345. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9\(2\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9(2)_49)
5. **Штимер Л. Т.** Методичний інструментарій стратегічного аналізу потенціалу підприємств / Л. Т. Штимер // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 3 (19). – С. 136–139.

6. **Демиденко С. Л.** Особливості стратегічного аналізу середовища підприємства [Електронний ресурс] / С. Л. Демиденко // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2015. – № 9. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

7. **Лозовський О. М.** Вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність управління підприємством / О. М. Лозовський, Я. О. Юрчук // Молодий вчений. – 2014. – № 5 (80). – С. 141–144.

8. **Пріб К. А.** Удосконалення засад стратегічного аналізу в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / К. А. Пріб // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

9. **Черкашина Л. В.** Методи стратегічного аналізу діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Л. В. Черкашина, Г. С. Мамаєва // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 2. – С. 535–543. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2011_2_76

10. **Хмелевський О. В.** Оцінка впливу економічного середовища на формування прибутковості промислового підприємства / О. В. Хмелевський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6, Т. 1. – С. 110–115.

11. **Задоя В. О.** Формування конкурентних переваг підприємства з урахуванням зовнішнього і внутрішнього середовища / В. О. Задоя // Збірник наукових праць Дніпропетровського нац. ун-ту залізничного транспорту ім. ак. В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». – 2013. – Вип. 6. – С. 94–99.

12. **Жукевич С. М.** Стратегічний аналіз діяльності підприємств споживчої кооперації : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / С. М. Жукевич; Тернопільський державний економічний університет. – Тернопіль, 2006. – 20 с.

13. **Воронкова А. Е.** Моделювання управління конкурентоспроможністю підприємства: еколого-організаційний аспект: монографія / А. Е. Воронкова, С. К. Рамазанов, О. В. Радіонов. – Луганськ: СЧУ ім. В. Даля, 2005. – 368 с.

14. **Жадько К. С.** Практичні основи побудови і інструментарій моделей моніторингу, діагностики і контролю діяльності підприємств [Електронний ресурс] / К. С. Жадько // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

15. **Гевлич Л. Л.** Стратегічна діагностика підприємства : монографія / Л. Л. Гевлич. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 198 с.

16. **Кривов'язюк І. В.** Комплексна економічна діагностика підприємства: монографія / І. В. Кривов'язюк, Т. В. Божидарнік; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк : ПВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.

17. **Stabryta, A.** Zarzadzanie strategiczne w teorii i praktyce firmy / A. Stabryta – PWN, Warszawa-Krakow, 2000.

18. **Кушал І. М.** Діагностика організаційно-економічного механізму прийняття стратегічних рішень підприємствами / І. М. Кушал // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2008. – № 10 (128). – С. 116–123.

REFERENCES

Bielova, T. H., Krainiuchenko, O. F., and Skryhun, N. P. "Mozhlyvosti vykorystannia SWOT-analizu dlia rozroblennia stratehii pidpryemstva" [The possibility of using the SWOT-analysis for developing strategy of enterprise]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, no. 22 (2007): 81–84.

Cherkashyna, L. V., and Mamaieva, H. S. "Metody stratehichnoho analizu diialnosti pidpryemstv" [Methods of strategic analysis of activity of enterprises]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2011_2_76

Demydenko, S.L. "Osoblyvosti stratehichnoho analizu seredovyshcha pidpriemstva" [Characteristics of strategic analysis environment of the enterprise]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Hevlych, L.L. *Stratehichna diahnostyka pidpriemstva* [Strategic diagnosis of the enterprise]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2007.

Khmelevskiy, O.V. "Otsinka vplyvu ekonomichnoho seredovyshcha na formuvannya prybutkovosti promyslovoho pidpriemstva" [Assessment of the impact of the economic environment on the formation of profitability of industrial enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 6 (2009): 110-115.

Kryvoviazuk, I. V., and Bozhydarnik, T. V. *Kompleksna ekonomichna diahnostyka pidpriemstva* [Comprehensive economic diagnostics of the enterprise]. Lutsk: RVV Lutskoho NTU, 2012.

Kushal, I.M. "Diahnostyka orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu pryiniattia stratehichnykh rishen pidpriemstvamy" [Diagnostics of organizational-economic mechanism of strategic decision-making by enterprises]. *Visnyk SNU imeni Volodymyra Dalia*, no. 10(128) (2008): 116-123.

Lozovskyi, O. M., and Yurchuk, Ya. O. "Vplyv faktoriv zovnishnyoho ta vnutrishnyoho seredovyshch na efektyvnist upravlinnia pidpriemstvom" [The influence of factors of external and internal environments on the effectiveness of enterprise management]. *Molodyi vchenyi*, no. 5(80) (2014): 141-144.

Nyzhnyk, V. M., and Polinkevych, O. M. "Metody otsinky vplyvu faktoriv zovnishnyoho seredovyshcha na biznes-protsesy promyslovykh pidpriemstv" [Methods for assessing the impact of environmental factors on the business processes of the industrial enterprises]. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9\(2\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9(2)_49)

Omelchenko, O.V. "Teoretychni peredumovy stratehichnoho analizu protystoiannia pidpriemstv-konkurentiv" [Theoretical background strategic analysis of the confrontation of the competing companies]. *Naukovi pratsi MAUP*, no. 1(40) (2014): 200-204.

Prib, K. A. "Udoskonalennia zasad stratehichnoho analizu v silskohospodarskykh pidpriemstvakh" [The improvement of the

foundations of strategic analysis in the agricultural enterprises]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Skrynkovskiy, R. M. "Diahnostyka zovnishnyoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva: metodychne ta kryterialne zabezpechennia" [Diagnosis of foreign economic activity of enterprises: methodological and criterion software]. <http://elibrary.ru/item.asp?id=24267979>

Shtymer, L.T. "Metodychni instrumentarii stratehichnoho analizu potentsialu pidpriemstv" [Methodological tools for strategic analysis of potential companies]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3(19) (2012): 136-139.

Stabryta, A. *Zarządzanie strategiczne w teorii i praktyce firmy*. Warszawa; Krakow: PWN, 2000.

Voronkova, A. E., Ramazanov, S. K., and Radionov, O. V. *Modeliuvannia upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva: ekolocho-orhanizatsiinyi aspekt* [Modeling of management competitiveness of enterprise: ecological and organizational aspect]. Luhansk: SNU im. V. Dalia, 2005.

Zhukhevych, S.M. "Stratehichnyi analiz diialnosti pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii" [The strategic analysis of activity of enterprises of consumer cooperation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2006.

Zhadko, K. S. "Praktychni osnovy pobudovy i instrumentarii modelei monitorynhu, diahnostyky i kontroliu diialnosti pidpriemstv" [Practical fundamentals of tools and models monitoring, diagnosis and control of the activities of enterprises]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Zadoia, V. O. "Formuvannia konkurentnykh perevah pidpriemstva z urakhuvanniam zovnishnyoho i vnutrishnyoho seredovyshcha" [Formation of competitive advantages of the organization given the external and internal environment]. *Problemy ekonomiky transportu*, no. 6 (2013): 94-99.

СУЧАСНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТОВОЇ СТРАТЕГІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 АНТОНЕНКО І. Я., МЕЛЬНИК І. Л.

УДК 338.482

Антоненко І. Я., Мельник І. Л. Сучасні чинники формування продуктової стратегії туристичного підприємства

Метою статті є оцінка теоретичних і практичних аспектів, що визначають продуктову стратегію туристичного підприємства. Обґрунтовано необхідність використання структурно-ціннісного підходу при побудові продуктового портфеля туристичного підприємства на основі групування продуктів за ступенем їх дохідності, прибутковості, а також впливу на загальногосподарський результат діяльності. Ідентифіковано сучасні чинники ринкового та виробничого характеру, що визначають продуктову стратегію туристичного підприємства. Доведено, що за умов реалізації стратегії диверсифікації продуктової портфель туристичного підприємства максимально відповідатиме потребам цільових ринків. Проаналізовано можливі варіанти прийняття управлінських рішень при зіставленні інтересів і бажань виробників та споживачів туристичного продукту, а також при визначенні типу стратегічної поведінки підприємства. Визначено особливості роботи туристичного підприємства на національному туристичному ринку.

Ключові слова: туристичний продукт, продуктова стратегія, диверсифікація, туристичне підприємство.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 13.

Антоненко Ірина Ярославівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ira_antonenko65@mail.ru

Мельник Ірина Леонідівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і аудиту, маркетингу та менеджменту, Київський університет туризму, економіки і права (вул. Генерала Жмаченка, 26, Київ, 02192, Україна)

E-mail: irina--melnik@yandex.ua

УДК 338.482

UDC 338.482

Антоненко И. Я., Мельник И. Л. Современные факторы формирования продуктовой стратегии туристического предприятия

Целью статьи является оценка теоретических и практических аспектов, определяющих продуктовую стратегию туристического предприятия. Обоснована необходимость использования структурно-ценностного подхода при построении продуктового портфеля туристического предприятия на основе группировки продуктов по степени их доходности и прибыльности, а также влияния на общехозяйственный результат деятельности. Идентифицированы современные факторы рыночного и производственного характера, определяющие продуктовую стратегию туристического предприятия. Доказано, что в условиях реализации стратегии диверсификации продуктовой портфель туристического предприятия должен максимально соответствовать потребностям целевых рынков. Проанализированы возможные варианты принятия управленческих решений при сопоставлении интересов и желаний производителей и потребителей туристического продукта, а также при определении типа стратегического поведения предприятия. Определены особенности работы туристического предприятия на национальном туристическом рынке.

Ключевые слова: туристический продукт, продуктовая стратегия, диверсификация, туристическое предприятие.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 13.

Антоненко Ирина Ярославовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры гостинично-ресторанного бизнеса, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: ira_antonenko65@mail.ru

Мельник Ирина Леонидовна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, маркетинга и менеджмента, Киевский университет туризма, экономики и права (ул. Генерала Жмаченка, 26, Киев, 02192, Украина)

E-mail: irina--melnik@yandex.ua

Antonenko I. Ya., Melnyk I. L. The Contemporary Factors of Establishing a Product Strategy of Tourism Enterprise

The article is aimed at evaluating the theoretical and practical aspects that define a product strategy of tourism enterprise. The necessity to use the structural-value approach in establishing a product portfolio of tourism enterprise based on the grouping of products according to their degree of profitableness and profitability, as well as influence on the result of their general economic activities has been substantiated. The contemporary factors of both the market and the productive nature, defining a product strategy of tourism enterprise, have been identified. It is proved that in the conditions of implementation of the strategy of diversification a product portfolio of tourism enterprise must meet the needs of the target markets. The article analyzes the possible options for managerial decision-making when matching the interests and desires of producers and consumers of a tourism product, as well as when determining the type of strategic behavior of enterprise. The features of work of a tourism enterprise at the national tourism market have been identified.

Keywords: tourism product, product strategy, diversification, tourism enterprise.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 13.

Antonenko Iryna Ya. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Hotel and Restaurant Business, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ira_antonenko65@mail.ru

Melnyk Iryna L. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Accounting and Auditing, Marketing and Management, Kyiv University of Tourism, Economics and Law (26 Henerala Zhmachenka Str., Kyiv, 02192, Ukraine)

E-mail: irina--melnik@yandex.ua

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО) у 2015 р. кількість міжнародних прибуттів зросла на 4,4% і склала 1 184 млн осіб, що приблизно на 50 млн туристів більше в порівнянні з 2014 р. [1]. Зростання місткості туристичного ринку формує передумови для розширення продуктового портфеля ту-

ристичних підприємств та оптимізації його структури. Реалізація зазначених завдань передбачає врахування мотивів до подорожей різних груп споживачів, що і виступає ключовим завданням продуктової стратегії, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності та стабілізацію ринкової позиції туристичного підприємства.

Проблеми організаційного розвитку туристично-го підприємства пов'язані зі своєчасністю ідентифікації складових продуктового портфеля, що користуються високим, середнім та низьким рівнями попиту, а також прогнозуванням зміни даних рівнів. Відповідно ефективна господарська діяльність залежить від здатності менеджменту, реагуючи на зміни ринкового середовища, проводити зважену продуктову політику.

Продуктова стратегія туристичних підприємств розглядається у вітчизняній літературі в контексті формування стратегії розвитку туризму. Серед вчених, які вивчають зазначену проблему, слід відзначити роботи таких: М. Бойко, М. Борушак, В. Герасименко, Н. Коніщева, О. Любіцева, М. Мальська, В. Мамутов, Г. Михайліченко, А. Панасюк, В. Руденко, О. Самко, Т. Ткаченко, А. Шевчук та ін. Однак уточнення потребують питання щодо ідентифікації чинників, що впливають на формування продуктової стратегії туристичного підприємства.

Метою статті є оцінка теоретичних і практичних аспектів, що визначають продуктову стратегію туристичного підприємства.

Продуктова політика туристичного підприємства вибудовується навколо видів туризму, які виступають її базовими напрямками та асортиментними лініями. Необхідно зазначити, що науковці у сфері туризму [2, 3, 4] ототожнюють функції продуктової політики з товарною та розглядають її як самостійну частину комплексу маркетингу підприємства.

Продуктова політика туристичного підприємства охоплює: діяльність з оптимізації продуктового портфеля підприємства; поліпшення якості вже існуючих продуктів, їх удосконалення; створення нових продуктів і виведення їх на ринок; виключення з асортименту продуктів, що не користуються споживчим попитом [3]. Таким чином, функціонування та розвиток туристичного підприємства залежить від прийняття ефективних управлінських рішень по формуванню конкурентоспроможного продуктового портфеля для досягнення стійких переваг на ринку, що і є основною метою продуктової стратегії.

Продуктовий портфель туристичного підприємства представляє собою комплекс туристичних продуктів, які перебувають на різних стадіях життєвого циклу та задовольняють різні мотиви подорожуючих у відповідності до профілю діяльності туристичного підприємства. Тобто портфель будується на основі структурно-ціннісного підходу, що підтверджено науковцями [2, 3, 5], адже сам туристичний продукт розглядається як сукупність послуг, об'єднаних пакетною пропозицією для підсилення вигод та цінностей, набуття нових властивостей, відмінних від властивостей кожної окремої послуги. Крім того, слід зазначити, що структурування послуг у межах туристичного продукту створює платформу для їх поділу на рівні, тобто ідентифікації базових (основних), супутніх, додаткових і розширених послуг [6].

Зважаючи на інтеграцію функцій кожної з послуг у структурі туристичного продукту, В. Квартальнов формує піраміду категорій продукту, виділяючи:

- ✦ простий (основний) продукт;

- ✦ інтеграцію продукту в межах організації – по дію чи захід;
- ✦ інтеграцію продукту в межах організації та локації – маршрут чи територію [7].

Зазначені категорії дають можливість говорити про багатоаспектність та багатоваріантність туристичних продуктів, що можуть бути запропоновані на ринку у конкретний момент часу на основі єдиної бази ресурсів продуктового портфеля. Водночас загальними вимогами до продукту залишаються гарантії безпеки туриста під час подорожі.

При управлінні туристичним портфелем менеджментом підприємств застосовується інструментарій сервісного управління, пріоритетами якого є акцентування уваги на якості обслуговування та сервісі. Наприклад, Дж. Шоул визначає сервіс як стратегічний фактор підвищення конкурентоспроможності та прибутковості [8], що, безумовно, відповідає загальногосподарським цілям туристичного підприємства та окреслює об'єкт управління.

Структурно-ціннісний підхід до побудови продуктового портфеля дає можливість контролювати як якість обслуговування, так і ступінь оновлення туристичних продуктів. Під категорією «ступінь оновлення туристичного продукту» ми розглядаємо кількість нових прийомів, способів надання традиційних послуг; кількість нових послуг, впроваджених підприємством; кількість принципово нових – інноваційних послуг, які вперше впроваджуються на рівні регіонального або світового туристичного ринку. Зважаючи на це, результатом оновлення туристичного продукту є значна диференціація пропозиції, що проявляється у розширенні класів обслуговування, тематизації маршрутів тощо, які змінюють мотивацію подорожей через формування нової споживчої цінності – нового туристичного продукту. Споживач сприймає споживчу цінність нового продукту, виходячи з власних знань та досвіду про традиційний продукт, зважаючи на його здатність задовольнити потреби у рекреації, самовираженні та відновленні фізичних сил.

Останнім часом багато публікацій присвячено саме зміні мотивації подорожей та виникненню так званого «нового туризму», який представляється у вигляді моделі, де позиціонуються колишні та нові детермінанти у напрямках: турист (зміна рекреаційних потреб), технологія, управління, продукт та зовнішні умови здійснення туropерейтингу [5]. Такі зміни спонукають туристичні підприємства виявляти нові сфери активності, формувати нові моделі туристичної поведінки та створювати абсолютно нові продукти як частину продуктового портфеля, який вибудовується навколо єдиної концепції, що знаходить своє відображення у місії та цінностях підприємства. Наприклад, туристичне підприємство, що працює на високодохідному сегменті ринку, обирає дестинації, що не належать до об'єктів масового туризму та представлені інфраструктурою, здатною забезпечити найвищий рівень сервісу; підприємства, які спеціалізуються на івент-подорожах, формують туристичний продукт у відповідь на анонсовані світові та регіональні культурні, освітні, наукові, спортивні, розважальні події тощо, враховуючи їх унікальність та

очікування з боку ринку; підприємства МІСЕ-туризму потребують інфраструктурних об'єктів для проведення ділових форумів та конференцій. Визначені аспекти є об'єктивними умовами для формування туристичного продукту та вказують на «ліній співпраці» туристичного підприємства з партнерами.

Різноманітність продуктів у межах продуктового портфеля визначає потенціал туристичного підприємства через можливості по формуванню нових «ліній співпраці» як, по-перше, основи продуктів, затребуваних ринком, по-друге, захисту від «недобросовісної» поведінки окремого партнера. Відповідно структура туристичного портфеля знаходиться у прямій залежності від виробничих і ринкових чинників (рис. 1).

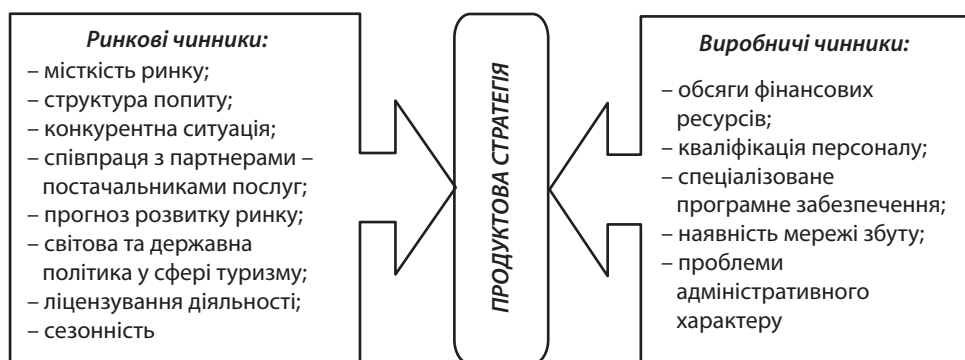

Рис. 1. Чинники, що визначають продуктову стратегію туристичного підприємства

Особливої уваги потребує вивчення впливу державної політики у сфері туризму на національному та регіональному рівнях. Дослідження показали, що, за умов активного розвитку туристичних дестинацій, відновлення та розширення об'єктів інфраструктури, лібералізації візових формальностей, активної комунікаційної політики з боку органів влади обсяги туристичних прибуттів до окремої території зростають. В окремих випадках можна говорити про штучно стимульований попит за рахунок активного використання сучасних маркетингових технологій у процесі реалізації туристичного продукту. При виборі та реалізації продуктової стратегії необхідно враховувати і адміністративні проблеми, які характеризуються рівнем комунікаційної взаємодії між учасниками процесу управління та ступенем самостійності керівників при прийнятті управлінських рішень. Таким чином, продуктова стратегія туристичного підприємства передбачає вибір базових пропозицій по напрямках діяльності та побудову навколо них комплексу заходів підтримки з урахуванням сучасного стану ринку.

Практичним інструментарієм з оптимізації продуктового портфеля туристичного підприємства виступають такі методики, як матриця BCG (Бостонської консалтингової групи) та ABC-аналіз асортименту (табл. 1). Об'єктами дослідження можуть виступати базові туристичні напрями, конкретні туристичні продукти, маршрути, країни або міста.

Слід зазначити, що результати матриці BCG ідентифікують і етапи життєвого циклу, в межах яких перебувають продукти. У класичній кривій життєвого циклу продукту виділяються чотири стадії: впровадження на ринок,

активне зростання, зрілість, спад продажів, що відповідає блокам матриці – продукт-«проблема», продукт-«зірка», продукт-«дійна корова», продукт- «собака». Відповідно, крім ідентифікації поточного стану продукту на ринку, є можливості для оцінки перспектив їх збуту.

ABC-аналіз асортименту туристичного підприємства проводиться за двома параметрами (оборот від продукту, прибуток від продукту), що дозволяє сумістити поля матриці та отримати більш детальні результати щодо збалансованості асортименту.

Використання даного інструментарію дає можливість визначити групи продуктів за рівнем їх прибутковості у структурі продуктового портфеля туристичного підприємства [4]:

- ✦ *основна* – продукти, що приносять основний прибуток;
- ✦ *підтримуюча* – продукти, що стабілізують доходи;
- ✦ *стратегічна* – продукти, покликані забезпечувати майбутні прибутки;
- ✦ *тактична* – продукти, покликані стимулювати продаж основних груп.

Кожна група повинна включати продукти, що перебувають на різних стадіях життєвого циклу для збалансування продуктового портфеля. Для українського туристичного ринку до основної групи продуктів слід віднести подорожі до Туреччини, Болгарії, Таїланду, підтримуюча – паломницькі тури до Ізраїлю, сімейний відпочинок у Греції, стратегічна – подорожі до Грузії, тактична – автобусні тури до країн ЄС.

Робота з визначеними групами туристичних продуктів передбачає координацію дій між підрозділами підприємства по розподілу всіх ресурсів, задіяних у операційній діяльності. Відповідно, для побудови продуктового портфеля зазначеної структури туристичним підприємством повинна бути обрана стратегія диверсифікації. Підприємства на туристичному ринку, незважаючи на соціальний профіль споживачів, реалізують продуктову стратегію на основі диверсифікації.

За реалізації зазначеної стратегії нівелюється вплив окремих змінних на роботу туристичного підприємства, у тому числі значна залежність від підприємств-партнерів, робота тільки під час сезону, інші. Крім того, створюються можливості для залучення туриста до формування туристичного продукту, тобто індивідуалізації пропозиції.

Характеристика інструментів, що використовуються для оптимізації структури продуктового портфеля туристичного підприємства

Інструмент	Матриця BCG	ABC-аналіз асортименту
Мета	Упорядкування асортименту	
	Аналіз пропозицій для групування на групи: «зірки» – перспективні продукти; «дійні корови» – прибуткові продукти; «дикі кішки» – проблемні продукти; «собаки» – застарілі продукти	Аналіз пропозицій шляхом ділення на три категорії: А – найбільш цінні (80%); В – проміжні (15%); С – найменш цінні (5%)
Параметри	Частка продукту на ринку. Темпи зростання ринку по продукту	Оборот від продукту. Прибуток від продукту
Інформаційна база	Інформація про ринок, на якому працює підприємство	Внутрішня інформація (звіти) підприємства
Результат	Групування продуктів за ступенем їх дохідності та прибутковості	Групування продуктів за ступенем впливу на загальний результат

Джерело: складено з використанням [9, 10].

Диверсифікація дозволяє туристичному підприємству пропонувати нові послуги в межах типових продуктів (вертикальна диверсифікація), а також розширювати пропозицію пропонованих продуктів (горизонтальна диверсифікація), додавати до переліку продуктів принципово нові (конгломератна диверсифікація) [11, с. 109]. Наприклад, за вертикальної диверсифікації підприємство посилює співпрацю з постачальниками екскурсійних, транспортних послуг тощо, а також може залучати нових партнерів по збуту продукту та формувати розгалужену агентську мережу. Горизонтальна диверсифікація дозволяє впроваджувати нові види турів, що спрямовані на задоволення потреб реальних і потенційних туристів. Конгломератна диверсифікація передбачає реалізацію підприємством можливостей для роботи з новими видами туризму та географічними регіонами.

При виборі типу диверсифікації визначальними є дані про виробничі потужності туристичного підприємства, його конкурентну позицію та потенційні ринкові загрози. Відповідно до них за базову альтернативу розвитку приймається: атакуюча стратегія – стратегія розширення позицій та відповідно частки на ринку; оборонна стратегія – стратегія збереження позицій; стратегія відступу – стратегія відходу з ринку.

Сумісною з вищезазначеною класифікацією є типологія стратегій за Майлсом та Сноу. Фахівцями визначено чотири типи стратегічної поведінки підприємства на ринку: *тип «захисник»* – підприємство досягає конкурентної переваги на існуючих ринках з існуючими продуктами та найчастіше фокусується на вузько визначеній області продукт-ринок; *тип «старатель»* – підприємство, що виходить на ринки з новими продуктами, є інноваційною та швидко освоює нові технології, підтримує курс на адаптацію до умов зовнішнього середовища; *тип «аналізатор»* – представляє собою поєднання перших двох типів; *тип «реактор»* – не дозволяє досягти конкурентних переваг у зв'язку з відсутністю зв'язку між структурою та стратегією [12].

Кожен тип стратегічної поведінки може застосовуватися туристичним підприємством окремо до основ-

ної, підтримуючої, стратегічної та тактичної груп продуктів, що створює можливості для найбільш ефективного використання всіх виробничих ресурсів, а також оптимізації організаційної структури управління. Однак використання стратегії диверсифікації сприяє закріпленню ринкової позиції, враховуючи необхідність зважати на такі особливості при роботі на національному туристичному ринку:

- ✦ значна залежність від підприємств-партнерів, які надають основні, супутні, додаткові та розширені види послуг, що виступають складовими туристичного продукту;
- ✦ високий ступінь залучення туриста до формування туристичного продукту;
- ✦ складність стандартизації та уніфікації при наданні туристичних послуг;
- ✦ рівень культурного життя регіону (країни);
- ✦ фактор сезонності.

Безумовно при прийнятті рішення про зміни у продуктовому портфелі необхідно проводити аналіз співставлення інтересів власників туристичного підприємства та цільових груп споживачів у межах всіх груп продуктів. Стратегічні рішення можуть передбачати:

1. Виведення з ринку продуктів, що мають невисокий рівень прибутку та не користуються високим рівнем попиту.
2. Пропонування продуктів, що мають високий рівень прибутку, але користуються невисоким рівнем попиту.
3. Пропонування продуктів, що мають високий рівень як прибутку, так і попиту.
4. Пропонування продуктів, що мають невисокий рівень прибутку, але користуються високим рівнем попиту.

Водночас для забезпечення стабільності продуктового портфеля необхідно впроваджувати нові туристичні продукти. Подібна необхідність обумовлюється і логікою розвитку ринку: постійним зростанням можливостей для нових пропозицій і розширенням спектра

потреб споживачів [13]. Нові продукти в продуктовому портфелі дозволять туристичному підприємству підтримувати та збільшувати рівень доходу, задовольняти потреби постійних споживачів, залучати нових споживачів, посилювати ринкові позиції, підвищувати репутацію на ринку.

Для нових туристичних продуктів і послуг рентабельність повинна бути не меншою 25% річних, а в разі їх модернізації – більше 20%. Крім того, дослідження показують, що найчастіше туроператори приймають рішення щодо формування продукту або наповнення туристичного пакета за аналогією зі своїм попереднім досвідом або досвідом конкурентів [2].

Однак на даний час туристичні підприємства пропонують «спрощені» туристичні продукти за принципом здешевлення однієї з обов'язкових послуг (проживання, харчування, трансфер, дозвілля), що впливає на їх якість та споживчу цінність. Водночас, незважаючи на низький рівень життя населення, його інтелектуальний розвиток зростає, стимулює підприємства здійснювати продуктову стратегію через формування ефективного продуктового портфеля.

ВИСНОВКИ

Управління продуктовою стратегією виступає першочерговим завданням туристичного підприємства, оскільки саме за рахунок пропонування конкурентоспроможних туристичних продуктів розширюється ринкова частка підприємства, забезпечується його виживання, закладаються основи його ділової репутації, що, як наслідок, створює передумови для зміцнення туристичного ринку в межах регіону та країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. UNWTO World Tourism Barometer [Electronic resource]. – Mode of access : http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom16_02_march_excerpt.pdf (March 2016)
2. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : монографія / [Т. І. Каченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазараки. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
3. Мальська М. П. Планування туристичної діяльності : підручник / М. П. Мальська, О. Ю. Бордун. – К. : Знання, 2010. – 310 с.
4. Боруцак М. А. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. А. Боруцак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
5. Михайліченко Г. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайліченко. – К. : Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
6. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм : учебник для студентов вузов / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз / Пер. с англ. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 1071 с.
7. Квартальнов В. А. Туризм: теория и практика: избранные труды : в 5 т. – Т. 3. Новые цели и функции туризма: экономика и управление / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 357 с.
8. Шоул Дж. Первокласный сервис как конкурентное преимущество / Джон Шоул / Пер. с англ. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 338 с.
9. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф / [Пер. с английского С. Жильцова; под общ. ред. Ю. Н. Каптуревского]. – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 416 с.
10. Репіч Т. А. ABC-аналіз як інструмент упорядкування асортименту / Т. А. Репіч // Наукові праці НУХТ. – 2005. – № 17. – С. 292–294.
11. Нездоймінов С. Концептуальні засади формування стратегії диверсифікації на підприємствах туристичного бізнесу / С. Нездоймінов, Н. Андрєєва // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 2. – С. 108–112.
12. Gnjidić V. Researching the dynamics of Miles and Snow's strategic typology / V. Gnjidić // Management. – 2014. – Vol. 19, No. 1. – P. 93–117.
13. Герасименко В. Інтернет як засіб просування туристичних послуг / В. Герасименко, І. Давиденко // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 2. – С. 41–46.

REFERENCES

- Ansoff, I. *Novaya korporativnaya strategiya* [The new corporate strategy]. St. Petersburg: Piter, 1999.
- Borushchak, M. *Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv* [Problems of formation of strategy of development of tourist regions]. Lviv: IRD NAN Ukraine, 2006.
- Gnjidic, V. "Researching the dynamics of Miles and Snow's strategic typology". *Management*, vol. 19, no. 1 (2014): 93-117.
- Herasymenko, V. "Zasoby prosuvannia turystychnykh posluh" [Means of promoting tourism services]. *Marketynh v Ukraini*, no. 2 (2009): 41-46.
- Kotler, F., Bouen, Dzh., and Meykenz, Dzh. *Marketing. Gostepriimstvo. Turizm* [Marketing. Hospitality. Tourism]. Moscow: YUNITI-DANA, 2012.
- Kvartalnov, V. A. "Turizm: teoriya i praktika" [Tourism: theory and practice]. In *Izbrannyye trudy*. Vol. 3. Moscow: Finansy i statistika, 1998.
- Mykhailichenko, H. I. *Innovatsiyni rozvytok turyzmu* [Innovative development of tourism]. Kyiv: KNTEU, 2012.
- Malska, M., and Bordun, O. *Planuvannia diialnosti turystychnykh pidpriemstv* [The planning activities of tourist enterprises]. Kyiv: Znannia, 2005.
- Nezdoimov, S., and Andrieieva, N. "Kontseptualni zasady formuvannia stratehii dyversyfikatsii na pidpriemstvakh turystychnoho biznesu" [Conceptual bases of formation of strategy of diversification at the enterprises of tourist business]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2013): 108-112.
- Repich, T. A. "AVS-analiz yak instrument uporiadkuvannia asortymentu" [ABC analysis as the tool of streamlining of the range]. *Naukovi pratsi NUKhT*, no. 17 (2005): 292-294.
- Shoul, Dzh. *Pervoklassnyy servis kak konkurentnoye preimushchestvo* [First-class service as a competitive advantage]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.
- Tkachenko, T. I. et al. *Stratehichnyi rozvytok turystychnoho biznesu* [Strategic development of tourism]. Kyiv: KNTEU, 2010.
- "UNWTO World Tourism Barometer". http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom16_02_march_excerpt.pdf

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

© 2016 ЗОІДЗЕ Д. Р.

УДК 615.1:65.01

Зоїдзе Д. Р. Основні напрямки антикризового управління на підприємствах фармацевтичної галузі

Мета статті полягає в дослідженні основних напрямків антикризового управління на підприємствах фармацевтичної галузі. Визначено основні напрямки комплексної антикризової програми для фармацевтичних підприємств. Запропоновано внести до складу антикризових заходів на підприємствах фармацевтичної галузі управління ризиками для якості. Розглянуто механізм фінансової стабілізації залежно від фази фінансової кризи. Систематизовано та узагальнено науковий підхід щодо проведення реінжинірингу фармацевтичного бізнесу. Рекомендовано як інструменти перебудови фармацевтичного підприємства використовувати внутрішній та зовнішній аутсорсинг. З'ясовані переваги інноваційного аутсорсингу для суб'єктів господарювання на фармацевтичному ринку. Проаналізовано використання аутстафінгу як засобу скорочення витрат підприємства в умовах кризи. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку має стати визначення факторів, що ускладнюють процес антикризового управління та перешкоджають сталому економічному розвитку підприємств фармацевтичної галузі.

Ключові слова: антикризове управління, управління ризиками для якості, кризовий PR, реінжиніринг бізнес-процесів, загальний центр обслуговування, інноваційний аутсорсинг, аутстафінг.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Зоїдзе Діана Романівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: 270214@ukr.net

УДК 615.1:65.01

Зоїдзе Д. Р. Основные направления антикризисного управления на предприятиях фармацевтической отрасли

Цель статьи заключается в исследовании основных направлений антикризисного управления на предприятиях фармацевтической отрасли. Определены основные направления комплексной антикризисной программы для фармацевтических предприятий. Предложено внести в состав антикризисных мер на предприятиях фармацевтической области управление рисками для качества. Рассмотрен механизм финансовой стабилизации в зависимости от фазы финансового кризиса. Систематизирован и обобщен научный подход к проведению реинжиниринга фармацевтического бизнеса. Рекомендовано в качестве инструментов перестройки фармацевтического предприятия использовать внутренний и внешний аутсорсинг. Выявлены преимущества инновационного аутсорсинга для субъектов хозяйствования на фармацевтическом рынке. Проанализировано использование аутстаффинга как средства сокращения расходов предприятия в условиях кризиса. Перспективой дальнейших исследований в этом направлении должно стать определение факторов, затрудняющих процесс антикризисного управления и препятствующих устойчивому экономическому развитию предприятий фармацевтической отрасли.

Ключевые слова: антикризисное управление, управление рисками для качества, кризисный PR, реинжиниринг бизнес-процессов, общий центр обслуживания, инновационный аутсорсинг, аутстаффинг.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Зоїдзе Діана Романівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (ул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: 270214@ukr.net

UDC 615.1:65.01

Zoidze D. R. The Main Directions of Crisis Management at the Enterprises of Pharmaceutical Industry

The article is aimed at studying the basic directions of crisis management at the enterprises of pharmaceutical industry. The basic directions of a comprehensive anti-crisis program for pharmaceutical enterprises have been determined. It has been proposed to include the risk management for quality into the anti-crisis measures at the enterprises of pharmaceutical industry. The mechanism for financial stabilization depending on the phase of financial crisis has been considered. A scientific approach to carrying out the re-engineering of the pharmaceutical business has been systematized and generalized. It is recommended to use the domestic and foreign outsourcing as a tool for the restructuring of pharmaceutical enterprise. Benefits of the innovation outsourcing for economic entities in the pharmaceutical market have been clarified. Use of outstaffing as a means to reduce the cost of enterprise in crisis conditions has been analyzed. Prospect for further research in this direction is identifying the factors that hinder the process of crisis management and impede the sustainable economic development of the enterprises of pharmaceutical industry.

Keywords: crisis management, quality risk management, crisis PR, reengineering of business processes, joint service center, innovative outsourcing, outstaffing.

Fig.: 5. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 16.

Zoidze Diana R. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Administration, National Pharmaceutical University (53 Pushkinska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: 270214@ukr.net

В умовах спаду економічного зростання особливої актуальності набуває процес розробки та впровадження ефективних методів і форм антикризового управління підприємством. Особливо це стосується фармацевтичної галузі, де виробництво та реалізація препаратів – це не тільки комерційна діяльність, а й процес забезпечення населення доступними та якісними лікарськими засобами.

Питанню антикризового управління підприємством останнім часом присвячена велика кількість наукових

публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Слід відзначити деяких з них, чії науково-практичні розробки були використані під час роботи над цією статтею: І. В. Пестун, З. М. Мнушко, В. А. Чижов, О. Л. Єськов, Р. М. Масалаб, О. В. Андрієвська, І. Ляшик, А. П. Шаргородський, В. М. Болдирев, С. В. Овсянніков, К. С. Бурма, О. Собкевич, А. Шевченко, Д. О. Борисов, О. Сергієнко.

Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій з даної проблематики, недостатньо дослідженими залишаються особливості сучасного підходу до визна-

чення складових антикризового управління на фармацевтичних підприємствах.

Отже, метою статті стало дослідження основних напрямків антикризового управління на підприємствах фармацевтичної галузі.

Головним індикатором кризи на підприємстві є його фінансовий стан. Не стали виключенням і суб'єкти господарювання на фармацевтичному ринку. Так, до ознак кризового становища виробничих та оптово-роздрібних фармацевтичних підприємств І. В. Пестун відносить: «падіння обсягів продажу товару, збільшення заборгованості перед постачальниками, перебої з поповненням асортименту, збільшення кількості відмов клієнтам та значне зниження ресурсного забезпечення підприємства» [1, с. 45]. Отже, не можна не погодитися з В. А. Чижовим в тому, що аналіз кризи підприємства має бути комплексним [2, с. 305]. Між тим, тільки погіршення фінансових показників діяльності є основним свідченням кризи на підприємстві незалежно від джерела її виникнення.

Серед заходів антикризового управління суб'єктів господарювання фармацевтичного ринку вітчизняні вчені-дослідники виділяють такі групи: підвищення ефективності управління фармацевтичною організацією, організаційно-технологічні зміни, управління фінансами підприємства, стабілізація суб'єктами господарювання положення на ринку та використання маркетингу і логістики, управління персоналом [3, с. 68].

Безумовно, успішність діяльності будь-якого суб'єкта господарювання залежить від створення стратегії антикризового розвитку. Однак окремою умовою її вдалого застосування є врахування галузевих особливостей діяльності підприємства. До таких особливостей слід віднести вплив фармацевтичної продукції на здоров'я кінцевого споживача. При цьому збитки від кризи на фармацевтичних підприємствах вимірюються для суспільства людськими життями. Зрозуміло, що існують іноземні лікарські засоби, але їх споживання в кризових умовах стає недоступним для вітчизняного пацієнта через високу вартість.

Таким чином, з метою підвищення ефективності антикризового управління на підприємствах фармацевтичної галузі доцільно розробити комплексну антикризову програму, до складу якої будуть входити шість основних напрямків (рис. 1): впровадження ризик-

менеджменту для якості продукції, фінансова стабілізація, створення антикризової маркетингової стратегії, проведення реінжинірингу бізнес-процесів, розробка інноваційного аутсорсингу, удосконалення управління персоналом за рахунок застосування аутстафінгу.

Новітність цього підходу полягає в тому, що поряд з удосконаленими класичними антикризовими заходами, які використовуються в будь-якій сфері діяльності, ми пропонуємо на підприємствах фармацевтичної галузі застосовувати управління ризиками для якості. Це обумовлено тим, що неякісні лікарські засоби, з одного боку, завдають збитки підприємству через скорочення обсягів продажу та, відповідно, зниження прибутковості. Між тим, з іншого боку, неякісна фармацевтична продукція здатна заподіяти шкоди здоров'ю людей. З огляду на цей факт, ризик-менеджмент для якості має увійти до складу антикризових заходів саме на фармацевтичному підприємстві.

Схематично система ризик-менеджменту на фармацевтичному підприємстві [4, с. 133] представлена на рис. 2. Безперервний процес виявлення ризиків має йти в кожному підрозділі підприємства. Відділ з ризик-менеджменту збирає, аналізує і консолідує інформацію про ризики. При цьому він допомагає підрозділам визначити план дій для мінімізації втрат або повного усунення ризику. Відповідальність за управління ризиками в цій системі несуть усі співробітники підприємства. Саме така організаційна будова дасть змогу реалізувати антикризовий підхід до управління ризиками на підприємстві фармацевтичної галузі.

Тепер розглянемо наші пропозиції щодо використання на підприємствах фармацевтичної галузі вже існуючих напрямів антикризового управління.

Узагальнюючи підходи, викладені в роботах І. Ляшик, В. Єськова та інших, можемо стверджувати, що фінансову стабілізацію необхідно здійснювати залежно від фази фінансової кризи (рис. 3) за допомогою оперативного, тактичного та стратегічного механізмів, які, відповідно, базуються на резервах операційної, інвестиційної та фінансової діяльності [5; 6, с. 133].

До резервів операційної діяльності вчені-дослідники відносять: дієвий контроль і стимулювання високопродуктивної праці; впровадження інноваційного менеджменту на всіх ієрархічних рівнях підприємства;

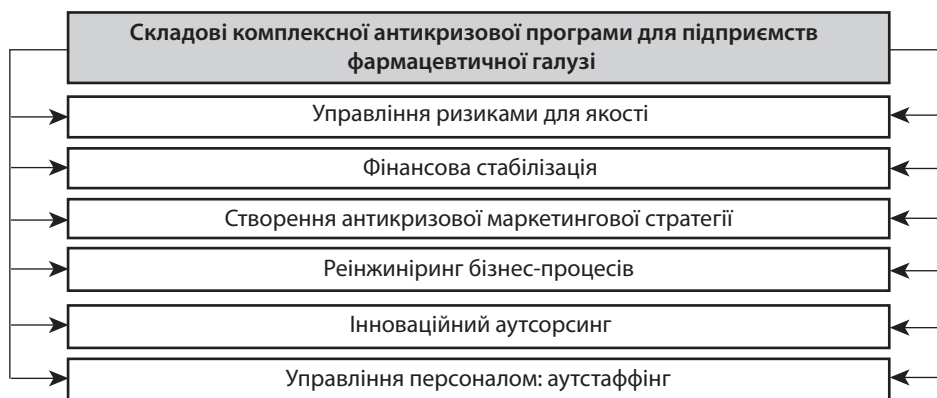
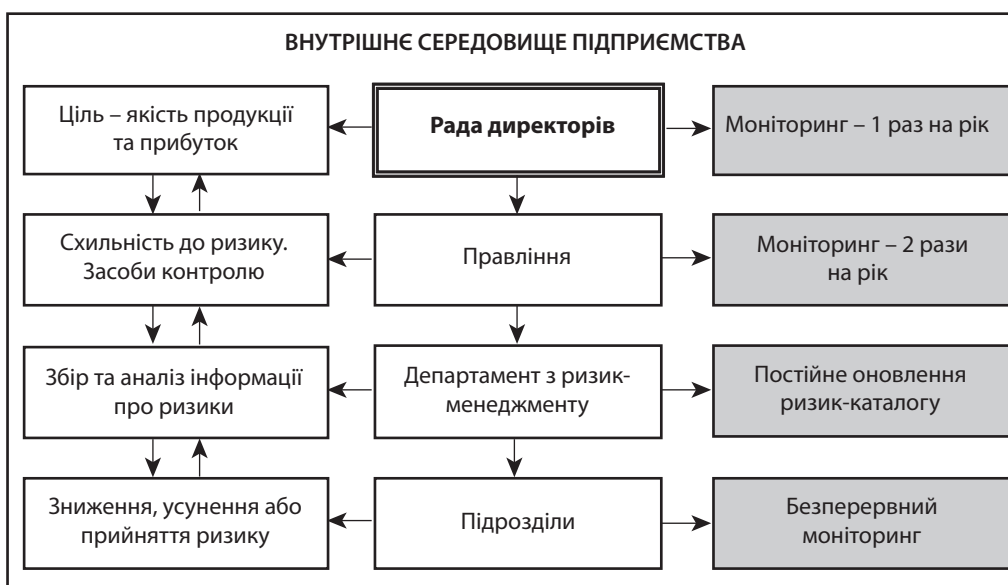
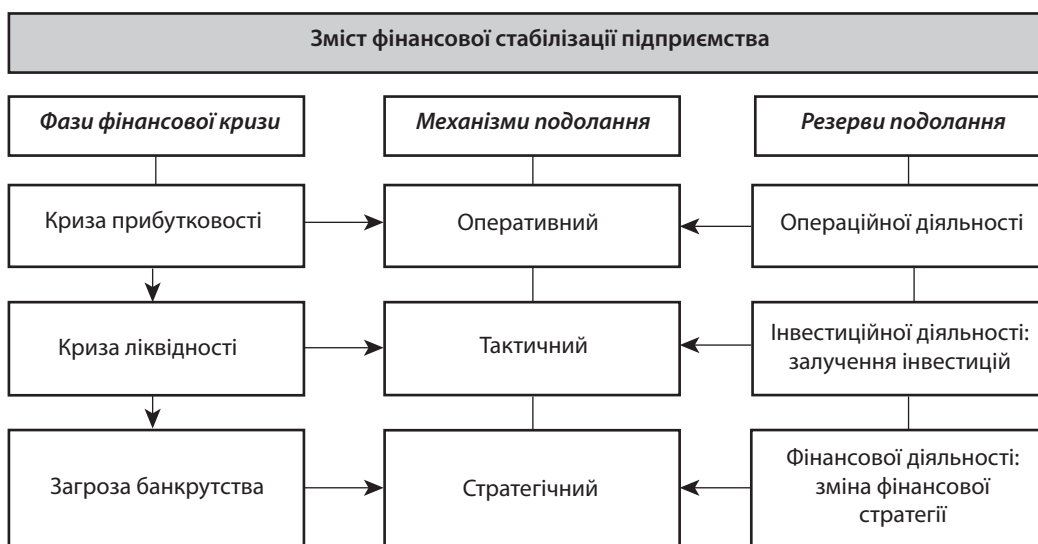

Рис. 1. Складові комплексної антикризової програми для підприємств фармацевтичної галузі

Рис. 2. Система управління ризиками на фармацевтичному підприємстві

Рис. 3. Зміст фінансової стабілізації підприємств фармацевтичної галузі

раціоналізацію ресурсного забезпечення і використання ресурсів; гнучкі виробничі системи й оптимізацію розмірів виробничо-збутової діяльності; удосконалення організації виробництва та праці й застосування найбільш ефективних способів просування товарів на ринку.

Резерви інвестиційної діяльності складаються з оптимізації інвестиційного портфеля і підвищення ефективності реалізації проектів реального та фінансового інвестування.

При загрозі банкрутства підприємства резерви фінансової діяльності зводяться до зміни фінансової стратегії шляхом ефективного розміщення капіталу та раціональної дивідендної політики.

Крім того, необхідно враховувати той факт, що погіршення фінансового стану не завжди пов'язане з порушеннями в діяльності фінансового відділу підприємства. Якщо це так, то доцільно відповідним чином конкретизувати резерви антикризових заходів, обравши належні для цієї ситуації інструменти регулювання.

Не менш важливим елементом антикризової програми підприємства є маркетингова стратегія, головною метою якої – зберегти раніше завойовані позиції за умови скорочення витрат на PR. До того ж, здійснення антикризових заходів у сфері маркетингу вимагає від фармацевтичного підприємства дотримання таких принципів: інформаційна відвертість, швидкість реакції і гра на випередження [7]. Особливо доречною така поведінка підприємства стає в умовах, коли криза викликана нестабільною ситуацією в економіці країни в цілому.

Кризовий PR відрізняється від нормального режиму управління компанією (рис. 4). Так, якщо при звичайному режимі PR-департамент зайнятий обробкою запитів від ЗМІ, поширенням інформації про компанію та налагодженням контактів з аудиторією, то під час кризи до означених напрямків діяльності додаються такі завдання, як нейтралізація і корекція негативу. А враховуючи той факт, що в ситуації кризи довіра до самої компанії як до ньюсмейкера нерідко падає, то ін-

коли доводиться ще й знаходити лояльно налагоджених представників мас-медіа.

Головними складовими антикризової програми з маркетингу на фармацевтичному підприємстві мають стати: підвищена увага до інструментів подолання кризи, чіткість критеріїв оцінки ефективності PR-роботи, загальне скорочення витрат на комунікації. Головний акцент в умовах кризи необхідно робити на стабільності і підтримці іміджу компанії.

Дуже часто значна кількість ресурсів підприємства витрачається на забезпечення взаємодії внутрішніх бюрократичних ланок, що істотно знижує віддачу від стратегічно важливих видів його діяльності. Для того, щоб виявити й усунути це внутрисистемне порушення, підприємству необхідно провести реінжиніринг бізнес-процесів. Він передбачає перетворення діяльності організації шляхом формування нових, більш ефективних, бізнес-процесів. Проведення реінжинірингу здійснюється за допомогою сучасних інструментів управління бізнес-діяльністю, а саме – аутсорсингу і бенчмаркінгу [8].

У ході аутсорсингу проводиться передача окремих бізнес-процесів сторонній фірмі, яка в змозі виконати їх з меншими витратами або забезпечити отримання більшої доданої вартості. Процедура бенчмаркінгу полягає в передачі досвіду і знань між схожими бізнес-процесами і впровадженні існуючих бізнес-моделей в нові сфери.

Стосовно підприємства фармацевтичної галузі можна говорити про такі етапи реінжинірингу бізнес-процесів [9] (рис. 5).

Перший етап процесу реінжинірингу повинен включати обстеження фармацевтичного підприємства і розробку його майбутнього образу (моделювання існуючих бізнес-процесів). Обстеження фармацевтичного підприємства відбувається з метою встановлення відповідності конкретного бізнес-процесу його зразку і (або) опису. Під зразком розуміється будь-яка модель бізнес-

процесу, мета створення якої – проілюструвати, до чого має прагнути реальний бізнес-процес і які ознаки його характеризують. Таким чином, у цьому випадку завдання ідентифікації зводиться до того, щоб встановити, чи відповідає реальний бізнес-процес своїй моделі.

У процесі ідентифікації можуть проводитися анкетування та інтерв'ювання керівників і співробітників підприємства, робота з документами, SWOT-аналіз, діагностика організаційної структури, розробляються критерії оцінки ефективності (час виконання процесу в цілому, міра автоматизації, вартість, кількість функцій) існуючих і перспективних бізнес-процесів і т. ін.

На другому етапі процесу реінжинірингу відбувається моделювання бізнес-процесів, які існують на підприємстві, проводиться перевірка адекватності існуючих моделей бізнес-процесів (документальне забезпечення процесів, тривалість, контроль якості, перетинання функцій усередині служб імідж співробітниками, доцільність і ефективність ухвалення рішень, суб'єктивні чинники); аналіз виявлених проблем бізнес-процесів (регламентуючих документів, системи платежів усередині компанії, внутрішнього контролю, інформаційної системи і ін.); розробка рекомендацій (пропозицій) з оптимізації існуючих бізнес-процесів.

Третій етап реінжинірингу фармацевтичного підприємства полягає в перепроектуванні існуючої моделі бізнес-процесів. На цьому етапі відбувається детальний аналіз причин низької ефективності існуючих бізнес-процесів, здійснюється пошук рішень реінжинірингу бізнес-процесів, вибір пріоритетних напрямів (час виконання, необхідні ресурси) реінжинірингу бізнес-процесів. Вирішення цих завдань на великому підприємстві деякі дослідники бачать у створенні окремої бізнес-структури – Загального центру обслуговування (ЗЦО), який вирішує задачу підтримки основних бізнес-процесів і функцій [10]. Це дозволить зосередити бізнес-функції, що дублюються, в одній залежній бізнес-одиниці. Вона може бути як підрозділом компанії, так і окремою юридичною особою.

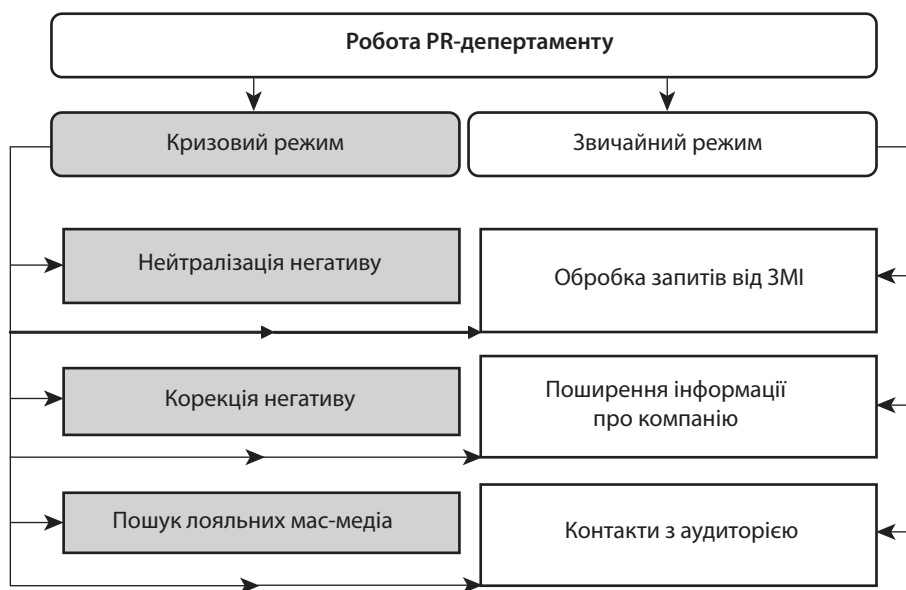

Рис. 4. Кризовий та звичайний режими роботи PR-департаменту

ЗЦО за своєю суттю є «внутрішнім аутсорсингом», який здійснює масову обробку даних для всього підприємства в єдиному центрі. Основною відмінністю від зовнішнього аутсорсингу є те, що ЗЦО сильно інтегровані в основний бізнес і з максимальною ефективністю використовують єдине ІТ-рішення для комунікацій між збором первинної інформації в місці її виникнення і службами ЗЦО. Характеристика ЗЦО представлена в *табл. 1*.

Сьогодні модель ведення бізнесу із залученням ЗЦО досить популярна у світовій практиці. Як свідчить статистика, найбільшою популярністю користуються центри бухгалтерського обліку. В Україні розвиток по-

дібного інноваційного шляху управління бізнесом гальмується в основному традиційністю і консервативністю управлінських підходів.

Між тим, на вітчизняному фармринку значного поширення отримав зовнішній аутсорсинг двох типів: повного і неповного циклу [11]. Фармацевтичні підприємства звертаються в аутсорсингові компанії неповного циклу з метою оренди зовнішньої служби, фармацевтичного персоналу, проведення акцій, мерчандайзингу та інших промозаходів.

Деякі вітчизняні компанії самі стали аутсорсерами повного циклу і надають іноземним виробникам

Таблиця 1

Характеристика Загального центру обслуговування (ЗЦО)

Критерій	Загальний центр обслуговування (ЗЦО)
Принципи	<ul style="list-style-type: none"> – прозорість розцінок і витрат; – ділове мислення (менеджмент); – орієнтація на клієнтів (висока якість обслуговування); – орієнтація на ринок; – проведення порівняльного аналізу ефективності; – орієнтація на конкретні процеси (стандартизація) і формування вартості
Функції	<ul style="list-style-type: none"> – бухгалтерський і податковий облік та звітність; – фінансове планування; – маркетинг; – впровадження і підтримка інформаційних систем; – обслуговування будівель і приміщень, управління персоналом; – управління постачаннями; – юридичний супровід бізнесу
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення витрат на здійснення бізнес-процесів; – економія за рахунок концентрації великої кількості операцій; – використання сучасних технологій (інтегрованої інформаційної системи, електронного бізнесу); – підвищення керованості, більш ефективний процес ухвалення рішень; – єдина структура даних, стандартизація процесів в рамках компанії; – легкість інтеграції нових підприємств в існуючу структуру компанії; – низькі витрати часу і засобів при переході до нових технологій і кращої практики

фармацевтичної і косметичної продукції повний спектр послуг з просування продуктів на фармацевтичному ринку України – починаючи від логістики, реєстрації та закінчуючи маркетинговим просуванням, у тому числі консалтинговими послугами.

На *четвертому етапі* реінжинірингу фармацевтичного бізнесу відбувається поступове впровадження нових бізнес-процесів, а також коректування розроблених моделей бізнес-процесів і відповідної документації.

Отже, ефективне управління фармацевтичними компаніями вимагає організації антикризового менеджменту за допомогою реінжинірингу бізнес-процесів, що обумовлено як внутрішніми потребами підприємства, так і тенденціями розвитку світової економіки в цілому.

Створення інноваційних продуктів у фармацевтичній промисловості є довготривалим і ризиковим процесом, який вимагає значних інвестицій на всіх етапах розвитку нового продукту. Наприклад, виходу на ринок одного інноваційного фармацевтичного продукту передує 12–13 років досліджень і розробок, а вартість розробки однієї хімічної або біологічної субстанції становить близько 1 млрд євро. Значна витратність цього процесу на сьогодні пояснюється збільшенням уваги до рівня якості, безпечності медикаментів, мінімізації негативних ефектів для споживачів, що вимагає проведення численних дорогих тестувань та експериментів. При цьому лише 1-2 із 10 тис. субстанцій, синтезованих у лабораторіях, успішно проходять усі стадії випробувань та виходять на фармацевтичний ринок у вигляді готових фармацевтичних препаратів [12].

Протягом останніх десятиліть в усьому світі ефективним способом створення нових фармацевтичних препаратів став так званий інноваційний аутсорсинг [13, с. 65]. Він дозволяє фармацевтичним підприємствам управляти швидкістю виведення нових препаратів на ринок. Великі компанії утворюють тимчасові союзи з лабораторіями [14]. Виконавці приймають зобов'язання розробити новий препарат у межах встановлених термінів, а замовник – забезпечити часткове фінансування досліджень і участь виконавця в майбутніх прибутках від продажів. Результати інноваційної діяльності можуть бути або перепродані третім особам (за взаємною згодою сторін і на певних умовах) на будь-якій стадії досліджень, або – в разі успішного завершення – передані замовнику для проведення клінічних випробувань, реєстрації та переходу до комерційної експлуатації нововведень. Учасники інноваційного ланцюжка перетворюють інновацію у ф'ючерс особливого роду без гарантії, без покриття, але тим не менш «феноменально ліквідний» [13, с. 66].

Таким чином, застосування механізму інноваційного аутсорсингу дозволить вітчизняним фармпідприємствам збільшити інноваційну активність, яка виступає сьогодні невід'ємною складовою сталого економічного розвитку бізнесу в будь-якій сфері.

В умовах кризи на підприємстві гостро постає питання зменшення витрат за рахунок скорочення пер-

соналу. Щоб уникнути цього, іноземні компанії різного типу використовують аутстафінг як один з ефективних способів мінімізації витрат підприємства, зокрема за рахунок податкової оптимізації. Аутстафінг – це особлива технологія управління персоналом, яка полягає у виведенні за штат підприємства працівників і оформлення їх в штат спеціалізованої компанії-аутстаффера. Як правило, у ролі аутстафферів виступають іноземні фірми. За існуючими підрахунками, це дозволяє скоротити витрати підприємства на 25% [15].

Фахівці визнають, що аутстафінг вигідний компаніям з декількох причин:

- ✦ *по-перше*, скорочуються прямі та непрямі витрати на утримання аутстафінгового персоналу (скорочення розмірів податків, єдиного соціального внеску, скорочення розмірів грошових компенсацій аутстафінговому персоналу за невикористану відпустку, немає потреби у виплаті вихідної допомоги в разі розриву трудових стосунків і т. д.);
- ✦ *по-друге*, в разі аутстафінгу компанії-аутстафферу передається юридична відповідальність у взаємовідносинах з аутстафінговим персоналом згідно з трудовим, податковим, цивільним правом;
- ✦ *по-третє*, підвищується мотивація аутстафінгового персоналу завдяки його прагненню перейти в основний штат компанії-замовника;
- ✦ *по-четверте*, з'являється можливість безпроблемного і швидкого розриву стосунків з аутстафінговими працівниками внаслідок відсутності зобов'язань, які передбачені трудовим законодавством.

На початку становлення ринку аутстафінгових послуг в Україні третє положення в переліку переваг вважалось дещо суперечливим. Так, у 2007 р. О. Бланк у коментарях щодо стану аутстафінгу на вітчизняному фармацевтичному ринку говорить про зниження мотивації персоналу, який працює в аутстафінгових проектах [16]. Напевно, цей факт свідчив лише про недостатню налагодженість цього процесу у вітчизняній економіці, яку ще належало подолати. Між тим, у 2013 р. фахівці фармацевтичної галузі вже відзначали зростання ринку аутстафінгових послуг в Україні [11].

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можемо відзначити, що процес управління кризою, як і її діагностика, має бути комплексним, з урахуванням галузевих особливостей діяльності підприємства. До того ж, в обстановці міжнародної стандартизації вітчизняного фармринку особливої актуальності набуває використання закордонних інструментів організації бізнесу в умовах кризи, серед яких реінжиніринг бізнес-процесів, аутсорсинг та аутстафінг.

Метою подальших досліджень у цьому напрямку має стати визначення факторів, що ускладнюють процес антикризового управління та перешкоджають сталому економічному розвитку підприємств фармацевтичної галузі. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Пестун І. В.** Антикризіві заходи фармацевтичних та аптечних підприємств / І. В. Пестун // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2009. – № 1. – С. 45–50.
- 2. Чижов В. А.** Основні напрямки антикризового управління у сфері ІТ / В. А. Чижов // Бізнес Інформ. – 2015. – № 12. – С. 304–308.
- 3. Пестун І. В.** Методичні підходи до антикризового управління фармацевтичними організаціями / І. В. Пестун, З. М. Мнушко // Вісник фармації. – 2009. – № 2. – С. 67–70.
- 4. Зойдзе Д. Р.** Особливості ризик-менеджменту на фармацевтичних підприємствах / Д. Р. Зойдзе // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник. – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – № 2(66). – С. 130–135.
- 5. Ляшик І.** Шляхи покращення стратегії антикризового управління у контексті діяльності ПАТ «Вітаміни» [Електронний ресурс] / І. Ляшик. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/shlyahy-pokraschennya-stratehiji-antykry-zovoho-upravlinnya-u-konteksti-diyalnosti-pat-vitaminy>
- 6. Єськов О. Л.** Діагностика ймовірності банкрутства металургійного підприємства та можливості його фінансової стабілізації / О. Л. Єськов, Р. М. Масалаб, О. В. Андрієвська // Економіка промисловості. – 2009. – № 5. – С. 131–134.
- 7. Шаргородский А. П.** Антикризисный менеджмент в сфере PR-технологий фармацевтической компании [Электронный ресурс] / А. П. Шаргородский // Провизор. – 2010. – № 1. – Режим доступа: <http://www.provisor.com.ua>
- 8. Болдырев В. Н.** Антикризисные подходы к реструктуризации системы бизнес-деятельности предприятий [Электронный ресурс] / В. Н. Болдырев, С. В. Овсянников. – Режим доступа: <http://www.lerc.ru/?part=bulletin&art=32&page=4>
- 9. Бурма К. С.** Этапы реинжиниринга бизнес-процессов на предприятии фармацевтической отрасли [Электронный ресурс] / К. С. Бурма // Транспортное дело России. – 2009. – № 11. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/etapy-reinzhiniringa-biznes-protsesov-na-predpriyatii-farmatsevticheskoy-otrasli>
- 10. Бурма К. С.** Повышение качества управления предприятием фармацевтической отрасли на основе реинжиниринга бизнес-процессов: автореферат дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / К. С. Бурма. – М., 2011. – Режим доступа: <http://www.disscat.com/content/povyshenie-kachestva-upravleniya-predpriyatiem-farmatsevticheskoi-otrasli-na-osnove-reinzhin>
- 11. Сергиенко О.** Фармацевтический аутсорсинг по-украински [Электронный ресурс] / О. Сергиенко // Аптека. – 2013. – № 882 (11). – Режим доступа: <http://www.apteka.ua/article/215277>
- 12. Собкевич О.** Механізми забезпечення розвитку високотехнологічних та наукоємних виробництв у фармацевтичній галузі України: аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Собкевич, А. Шевченко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/846>
- 13. Борисов Д. А.** Развитие предприятий фармацевтической отрасли с использованием инвестиционных методов / Д. А. Борисов // Известия государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – № 101. – С. 62–68.
- 14. Лукьянчук Е.** Мировой рынок клинических исследований [Электронный ресурс] / Е. Лукьянчук // Аптека. – 2012. – № 855 (34). – Режим доступа: <http://www.apteka.ua/article/158875>
- 15.** Аутстаффинг персонала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://profit-consul.com.ua/outstaffing-personala/>
- 16. Сергиенко О.** Феномен аутсорсинга в Украине [Электронный ресурс] / О. Сергиенко // Аптека. – 2007. – № 598 (27). – Режим доступа: <http://www.apteka.ua/article/5088>

REFERENCES

- "Autstaffing personala" [Outstaffing]. <http://profit-consul.com.ua/outstaffing-personala/outstaffing-personala>
- Boldyrev, V. N., and Ovsyannikov, S. V. "Antikrizisnyye podkhody k restrukturalizatsii sistemy biznes-deyatelnosti predpriyatiy" [Anti-crisis approaches to the restructuring of the business activities of enterprises]. <http://www.lerc.ru/?part=bulletin&art=32&page=4>
- Burma, K. S. "Etapy reinzhiniringa biznes-protsesov na predpriatii farmatsevticheskoy otrasli" [The stages of reengineering of business-processes at the enterprise of the pharmaceutical industry]. <http://cyberleninka.ru/article/n/etapy-reinzhiniringa-biznes-protsesov-na-predpriyatii-farmatsevticheskoy-otrasli>
- Burma, K. S. "Povysheniye kachestva upravleniya predpriyatiem farmatsevticheskoy otrasli na osnove reinzhiniringa biznes-protsesov" [Improving the quality of enterprise management in the pharmaceutical industry on the basis of reengineering of business processes]. <http://www.disscat.com/content/povyshenie-kachestva-upravleniya-predpriyatiem-farmatsevticheskoi-otrasli-na-osnove-reinzhin>
- Borisov, D. A. "Razvitiye predpriyatii farmatsevticheskoy otrasli s ispolzovaniyem investitsionnykh metodov" [The development of enterprises in the pharmaceutical industry using investment methods]. *Izvestiya gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena*, no. 101 (2009): 62–68.
- Chyzhov, V. A. "Osnovni napriamky antykryzovoho upravlinnia u sferi IT" [The main directions of anti-crisis management in the IT sector]. *Biznes Inform*, no. 12 (2015): 304–308.
- Liashyk, I. "Shliakhy pokrashchennia stratehii antykryzovoho upravlinnia u konteksti diialnosti PAT «Vitamins»" [Ways to improve strategy crisis management in the context of the activities of PJSC "Vitamins"]. <http://naub.oa.edu.ua/2013/shlyahy-pokraschennya-stratehiji-antykry-zovoho-upravlinnya-u-konteksti-diyalnosti-pat-vitaminy>
- Lukyanchuk, E. "Mirovoy rynek klinicheskikh issledovaniy" [The global market for clinical trials]. <http://www.apteka.ua/article/158875>
- Pestun, I. V., and Mnushko, Z. M. "Metodychni pidkhody do antykryzovoho upravlinnia farmatsevtichnykh orhanizatsiy" [Methodological approaches to crisis management for pharmaceutical organizations]. *Visnyk farmsii*, no. 2 (2009): 67–70.
- Pestun, I. V. "Antykryzovi zakhody farmatsevtichnykh ta apteknykh pidpriemstv" [Anti-crisis measures of pharmaceutical and pharmacy enterprises]. *Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmsii*, no. 1 (2009): 45–50.
- Sergiyenko, O. "Farmatsevticheskyy autsorsing po-ukrainski" [Pharmaceutical outsourcing in Ukrainian]. <http://www.apteka.ua/article/215277>
- Sobkevych, O., and Shevchenko, A. "Mekhanizmy zabezpechennia rozvytku vysokotekhnolohichnykh ta naukoiemnykh vyrobnystv u farmatsevtichnii haluzi Ukrainy" [Mechanisms to ensure development of technology-intensive enterprises in the pharmaceutical industry of Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua/articles/846>
- Shargorodskiy, A. P. "Antikrizisnyy menedzhment v sfere PR-tekhnologiy farmatsevticheskoy kompanii" [Crisis management in the field of PR-technologies of the pharmaceutical company]. <http://www.provisor.com.ua/>
- Sergiyenko, O. "Fenomen autsorsinga v Ukraine" [The phenomenon of outsourcing in Ukraine]. <http://www.apteka.ua/article/5088>
- Yeskov, O. L., Masalab, R. M., and Andriievskaya, O. V. "Diahnostyka imovirnosti bankrutstva metalurhiinoho pidpriemstva ta mozhlyvosti yoho finansovoi stabilizatsii" [Diagnosis of probability of bankruptcy of the metallurgical enterprises and its financial stability]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 5 (2009): 131–134.
- Zoidze, D. R. "Osoblyvosti ryzyk-menedzhmentu na farmatsevtichnykh pidpriemstvakh" [Features of risk management in pharmaceutical companies]. *Visnyk ChDTU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 2 (66) (2013): 130–135.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

© 2016 СТУПІНА Ю. Ю., УС Ю. В.

УДК 65.011.8

Ступіна Ю. Ю., Ус Ю. В. Концептуальні положення формування організаційно-економічного забезпечення управління змінами на підприємствах машинобудування

Мета статті полягає в консолідації та узагальненні різноманітних наукових підходів до управління змінами на підприємствах машинобудування України у рамках організаційно-економічного забезпечення, а також у доведенні дієвості та розкритті сутності використання комплексного підходу управління змінами. Розкрито сутність концептуальних положень організаційно-економічного забезпечення управління змінами. Розглянуто та порівняно між собою окремі найбільш поширені підходи до управління та спроектовано їх дію на процес управління змінами на підприємствах машинобудування. Обґрунтовано необхідність розробки та впровадження універсального алгоритму формування організаційно-економічного забезпечення управління у процесі реалізації змін з урахуванням особливостей діяльності підприємств. Акцентовано увагу на поєднанні підходів та використанні комплексного з урахуванням специфіки галузі функціонування підприємства, а саме – машинобудування.

Ключові слова: концептуальні положення, алгоритм, управління змінами, організаційно-економічне забезпечення, проактивний, реактивний, комплексний, цільовий, системний, несистемний.

Рис.: 3. Бібл.: 13.

Ступіна Юлія Юрївна – аспірантка, кафедра економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: stupina_julia@mail.ru

Ус Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 65.011.8

UDC 65.011.8

Ступіна Ю. Ю., Ус Ю. В. Концептуальные положения формирования организационно-экономического обеспечения управления изменениями на предприятиях машиностроения

Stupina Yu. Yu., Us Yu. V. The Conceptual Provisions of Formation of the Organizational-Economic Ensuring of Management of Changes at the Machine-Building Enterprises

Цель статьи состоит в консолидации и обобщении различных научных подходов к управлению изменениями на предприятиях машиностроения Украины в рамках организационно-экономического обеспечения, а также в демонстрации действенности и раскрытии сущности использования комплексного подхода к управлению изменениями. Раскрыта сущность концептуальных положений организационно-экономического обеспечения управления изменениями. Рассмотрены и сравнены между собой отдельные наиболее распространенные подходы к управлению и спроецировано их воздействие на процесс управления изменениями на предприятиях машиностроения. Обоснована необходимость разработки и внедрения универсального алгоритма формирования организационно-экономического обеспечения управления в процессе реализации изменений с учетом особенностей деятельности предприятий. Акцентируется внимание на сочетании подходов и использовании комплексного с учетом специфики отрасли функционирования предприятия, а именно – машиностроения.

The article is concerned with consolidating and synthesizing various scientific approaches to the management of changes at the machine-building enterprises of Ukraine in terms of the organizational-economic ensuring, as well as demonstrating the efficiency and disclosing the substance of an integrated approach to the management of changes. The substance of the conceptual provisions of the organizational-economic ensuring of management of changes has been disclosed. The separate common approaches to management have been considered and compared, their impact on the process of management of changes at the machine-building enterprises has been projected. The necessity of developing and implementing a universal algorithm of formation of organizational-economic management in the process of implementing changes has been substantiated taking into account peculiarities of activity of enterprises. Attention is focused on a combination of approaches and the use of the integrated approach, taking into consideration specifics of the industry sector where enterprise operates, namely the machine-building.

Ключевые слова: концептуальные положения, алгоритм, управление изменениями, организационно-экономическое обеспечение, проактивный, реактивный, комплексный, целевой, системный, несистемный.

Keywords: conceptual provisions, algorithm, management of changes, organizational-economic ensuring, proactive, reactive, comprehensive, targeted, system, non-system.

Рис.: 3. Библ.: 13.

Fig.: 3. Bibl.: 13.

Ступіна Юлія Юрївна – аспірантка, кафедра економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: stupina_julia@mail.ru

Stupina Yulia Yu. – Postgraduate Student, Department of Economics and Organization of Business Entities, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (16 Universytetska Str., Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: stupina_julia@mail.ru

Ус Юлія Владимировна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківського дела, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

Us Yuliya V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

Реалії діяльності підприємств машинобудування обумовлюються актуальною проблемою пошуку та ефективного використання наявних ресурсів. А їх глибокий зв'язок зі станом зовнішнього середовища потребує постійної трансформації та адаптації залежно від політичних, геополітичних, економічних, екологіч-

них, енергетичних умов існування. Підприємства машинобудування останнім часом примушені займатися пошуком шляхів подолання нестачі ресурсів задля забезпечення подальшого функціонування. Такі проблеми насамперед спричиняють необхідність використання організаційно-економічного забезпечення управління

змінами зовнішнього та внутрішнього середовища. Проблеми аналізу виникнення, планування та впровадження змін на підприємстві можна вирішити завдяки використанню концептуальних положень організаційно-економічного забезпечення управління змінами.

Як свідчить практика, на підприємствах машинобудування недостатньо уваги приділяється плануванню змін та управлінню процесами реалізації змін. Тому виникає необхідність формування організаційно-економічного забезпечення управління змінами саме на підприємствах машинобудування.

Отже, усім підприємствам, у тому числі й машинобудівній галузі, необхідно передбачати, планувати та впроваджувати зміни у свою діяльність на стратегічному та тактичному рівнях та ефективно використовувати організаційно-економічне забезпечення управління з метою розвитку підприємства, підвищення конкурентоспроможності на вітчизняному та світових ринках.

Вивченню проблематики управління змінами на підприємстві присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжними вченими, а саме: І. Адізеса, Т. Е. Андреевої, І. Ансоффа, Н. В. Афанасьєва та В. Д. Рогожина, В. Т. Буселя, В. А. Верби, Д. К. Воронкова, Т. В. Гринько [3], Є. М. Короткової, А. В. Куценко, В. В. Прохорової [8], Г. В. Широкової, Е. Фламгольца, К. Франлінгер [12] та ін. Слід також окремо відзначити роботи вчених, які розглядають процес управління змінами через призму антикризисного управління підприємством: З. І. Айвазян і В. Кириченко, О. В. Ареф'єва [1], І. А. Бланк, А. Г. Грязнова, В. М. Іванов і В. А. Вискребцев, В. Г. Кошкіна, Л. А. Лігоненко [5], В. Г. Савицька, Ю. В. Ус [10], Є. Уткіна [11] та інші.

Як зазначає А. С. Царенко, приділення пильної уваги практичним питанням проведення змін дає розуміння про важливі, але окремі й розрізнені аспекти діяльності підприємства. Невдачі функціонування підприємства обумовлені відсутністю валідної теоретичної моделі організаційно-економічних змін і методології синтезу ефективного управлінського механізму їх впровадження. Саме розробка дієвої багатоцільової комплексної моделі дозволить підтримувати процес прийняття управлінських рішень, відповідаючи на питання «чому», «що» і «як» можна і потрібно змінити на підприємстві [13].

Науковець Є. М. Короткова зі співавторами розглядає управління підприємством, у тому числі й змінами, через призму антикризисного управління: «...у будь-який момент існує небезпека кризи, навіть тоді, коли криза не спостерігається, коли її фактично не має. Це позначається тим, що в управлінні завжди існує ризик, що соціально-економічна система – підприємство розвивається циклічно, що змінюється співвідношення керованих і некерованих процесів, змінюється людина, її потреби та інтереси. Управління соціально-економічною системою певною мірою повинно бути завжди антикризисним...» [4].

У своїх наукових трудах К. Фрайлінгер та І. Фішер виділяють шість таких форм змін: зміна навколишнього оточення системи, зміни особи та її оточення, зміна пра-

вил системи, зміна суб'єктивного характеру, зміна інтерактивних структур, зміна напрямків та швидкості [12].

У науковому труді «Довідник кризового керівника» професор Е. А. Уткін акцентує увагу на головному при антикризовому управлінні – своєчасному проведенні змін, адже тоді фінансові труднощі не будуть мати постійного характеру. Стану банкрутства в такому випадку не виникає, оскільки усунення виникаючих проблем шляхом вдалого проведення необхідних на цьому етапі змін відбувається ще до тієї митті, коли вони отримують незворотний характер. Деякі ж автори, навпаки, приділяють увагу тільки заходам з діагностики кризи і механізмам банкрутства і абсолютно нехтують методами антикризового управління [11].

До основних видів змін В. Н. Глумаков [2] відносить зміну стратегічного курсу, злиття, перехід до нової системи планування, зміну принципів та ринків збуту готової продукції, запровадження нової технології виробництва, впровадження нового стилю управління, реструктурування підприємства. Багато сучасних науковців виділяють такі види змін організації: реформування, реорганізація, реструктуризація, організаційний розвиток, реінжиніринг [7].

У результаті дослідницької роботи, що проводилася вченими минулого часу та сучасності, сформувалася достатня методологічна база для подальшого, більш глибокого, вивчення цієї проблеми. Також слід зазначити, що наукові дослідження у більшості випадків спрямовані на вивчення проблематики категорії змін, у той час як сам процес управління змінами залишається поза зоною дослідження чи має недостатньо опрацьованого матеріалу. Проблема, що розглядається у статті, набуває особливої актуальності в умовах трансформаційних процесів економіки України та світу.

Спираючись на вивчену наукову базу, присвячену проблемам впровадження змін на підприємствах, можна сформулювати таке визначення поняття *організаційно-економічного забезпечення управління змінами*: це сукупність організаційних та економічних важелів, що чинять вплив на економічні, організаційні, технічні, технологічні параметри системи управління підприємством, що сприяє формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективності діяльності підприємства в цілому при здійсненні змін.

Основною проблемою впровадження змін на підприємствах була та залишається своєчасність реагування на зміни екзогенного характеру та адаптація внутрішнього середовища до мінливості зовнішнього оточення. У вирішенні цієї багатогранної проблеми фундаментальна роль відводиться організаційно-економічному забезпеченню управління змінами. На *рис. 1* наведено концептуальну модель розробки організаційно-економічного забезпечення управління змінами на підприємствах машинобудування. Наведена модель включає в себе стадії підготовки (визначення концепції, аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища), планування (оцінка результатів діяльності, прогнозування, цілі, стратегія змін, система проектів), реалізації (система впровадження) та контролю.

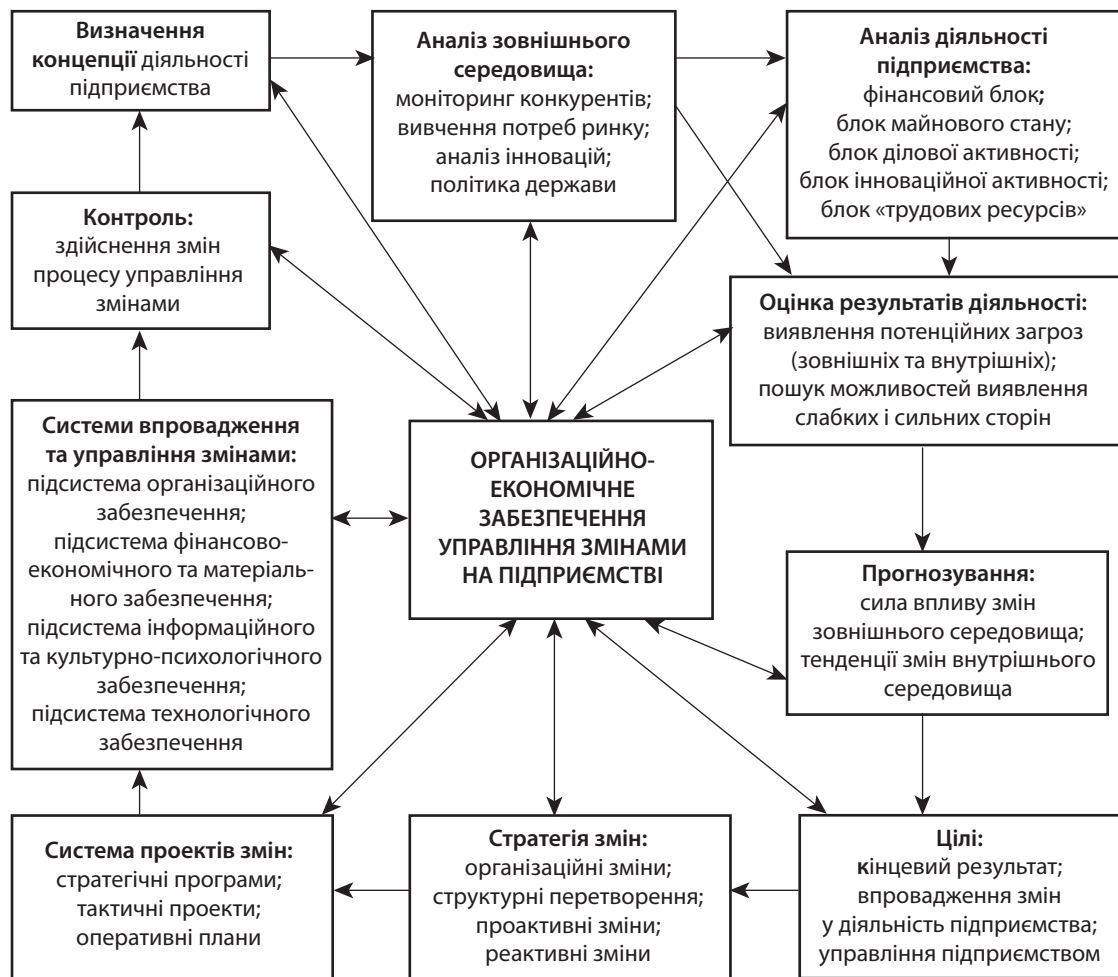

Рис. 1. Концептуальна модель розробки організаційно-економічного забезпечення управління змінами на підприємствах машинобудування

Формування організаційно-економічного забезпечення на основі комплексного підходу, спираючись на протиріччя окремих підходів до процесу управління змінами, наведено на рис. 2.

Своєчасність реагування на зміни та ефективне впровадження у діяльність підприємства дозволяє забезпечити високий рівень економічної безпеки та адаптивності до мінливості середовища. До процесу впровадження змін на підприємствах машинобудування України можна застосовувати реактивне чи проактивне управління. Однак слід зазначити, що дії на випередження не завжди доцільно використовувати через високі трудові витрати, пов'язані з розробкою детального плану впровадження змін що, своєю чергою, потребує додаткових витрат часу та фінансування. При більш-менш стабільних умовах функціонування відсутня необхідність ведення проактивного управління змінами, бо реактивне управління даю високу результативність. Водночас, при умовах мінливого середовища все ж таки доцільно діяти на випередження та залучати проактивне управління змінами з метою усунення непередбачених, непрогнозованих ситуацій [3].

Коли постає питання вибору між демократичним та адміністративним підходами управління змінами, необхідно враховувати, що зміни не будуть доцільними, якщо колектив не буде бачити ясні цілі, критерії їх до-

сягнення і переваги нового стану. Вибір та пошук ефективної методики формування організаційної структури управління підприємством є важливим елементом діяльності підприємства [6].

На промислових підприємства недостатньо уваги приділяється не тільки організаційно-економічним змінам, як це зауважує Прохорова В. В., але і організаційно-економічному забезпеченню управління змінами в цілому, тому виникає необхідність формування необхідної системи [9].

Слід відзначити відсутність єдиного універсального підходу до управління змінами на підприємствах машинобудування. При різних умовах функціонування підприємства дієвими стають різні підходи до управління змінами [9]. Демократичний підхід до управління змінами не завжди доводить свою доцільність та дає ефективніші результати, ніж адміністративний. Адміністративний підхід доводить свою дієвість при умовах жорсткого ліміту часу, коли відсутня можливість розробки планів та побудови прогнозів змін.

Системний підхід управління змінами передбачає високу кваліфікацію керівників змін, але разом з тим надає більше потенційних можливостей для отримання позитивних результатів від проведених змін. Тільки використання комплексного підходу дозволить задіяти

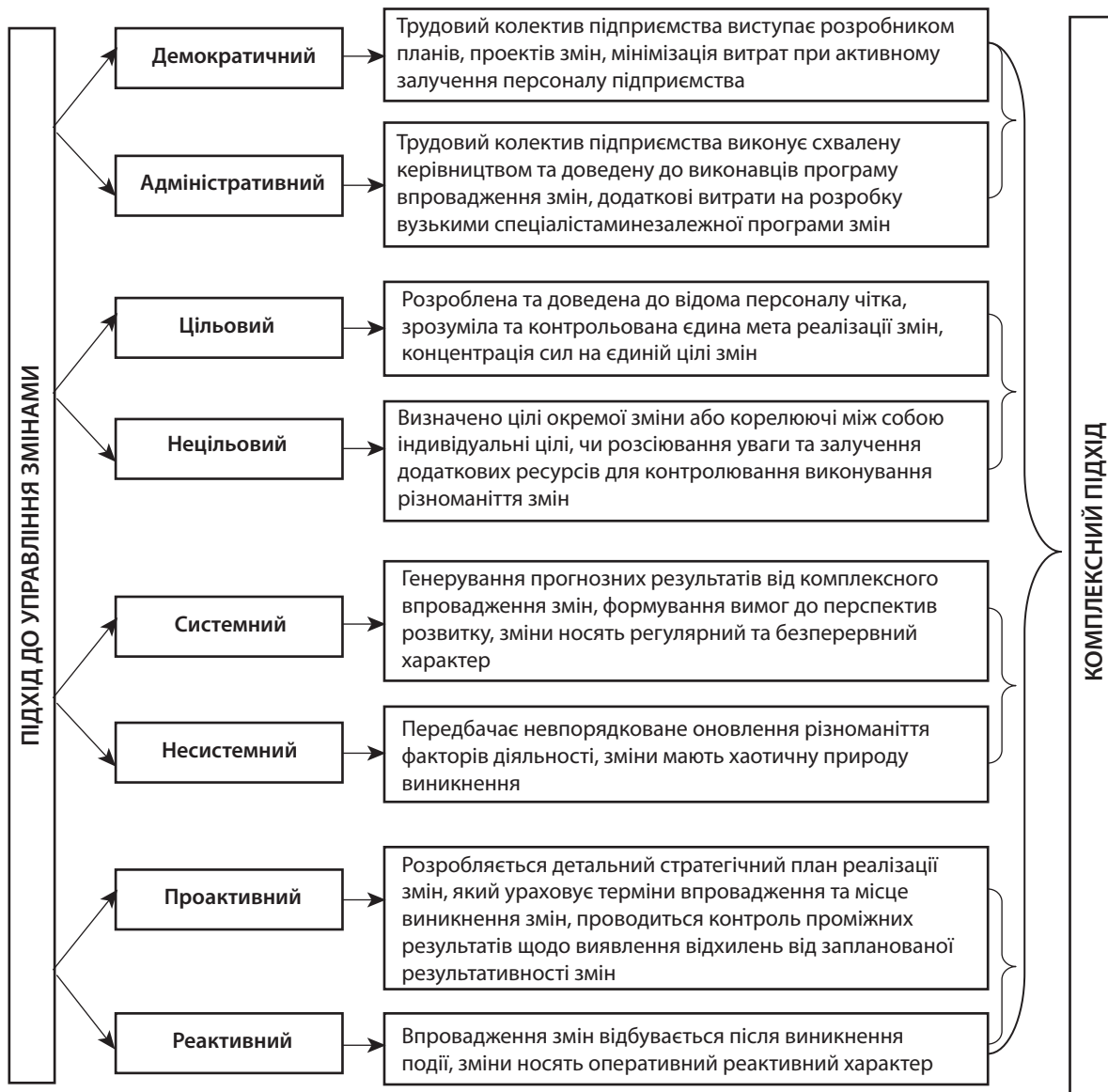

Рис. 2. Формування організаційно-економічного забезпечення використовуючи протиріччя підходів до управління змінами на підприємстві

максимально можливий потенціал проведення змін та створить сприятливі умови реалізації процесу змін.

На рис. 3 наведено алгоритм формування організаційно-економічного забезпечення управління змінами на підприємствах машинобудування, який, на відміну від багатьох існуючих, характеризується багатогранністю процесів та дозволяє використання комплексного підходу до процесу управління змінами.

Аналізуючи існуючі в економічній літературі моделі управління змінами на підприємстві, можна стверджувати, що сучасні умови господарювання вітчизняних підприємств висувають кардинально нові вимоги до системи управління змінами з точки зору забезпечення їх ефективності. Не виявлено жодної універсальної моделі, яка володіла б здатністю адаптуватися до умов існування будь-якого підприємства та дозволяла б сформувати організаційно-економічне забезпечення управління змінами на підприємстві, бо жодна модель не в змозі з точністю прогнозувати особливості поведінки персоналу щодо реакції на зміни [3].

Процес функціонування підприємства, як і хід реалізації будь-якої зміни, носить індивідуальний характер, має суб'єктивну природу виникнення та протікання, наділений специфічними параметрами. Саме тому, як не існує єдиного моделі управління підприємством, так і не може існувати єдиної універсальної моделі управління змінами на підприємстві. Тому слід застосовувати комплексний підхід до управління змінами, що дозволить при використанні інтеграції найбільш дієвих та результативних підходів досягти максимально продуктивного результату реалізації змін. Для досягнення поставленої мети у нагоді стає застосування організаційно-економічного забезпечення управління змінами.

ВИСНОВКИ

Вітчизняні підприємства машинобудування у більшості випадків характеризуються високим рівнем витрат на виробництво, невисокою рентабельністю виробництва, низькою чи взагалі відсутньою інноваційною активністю, на них не приділяється достатньо уваги кваліфікаційному та культурно-психологічному рівням

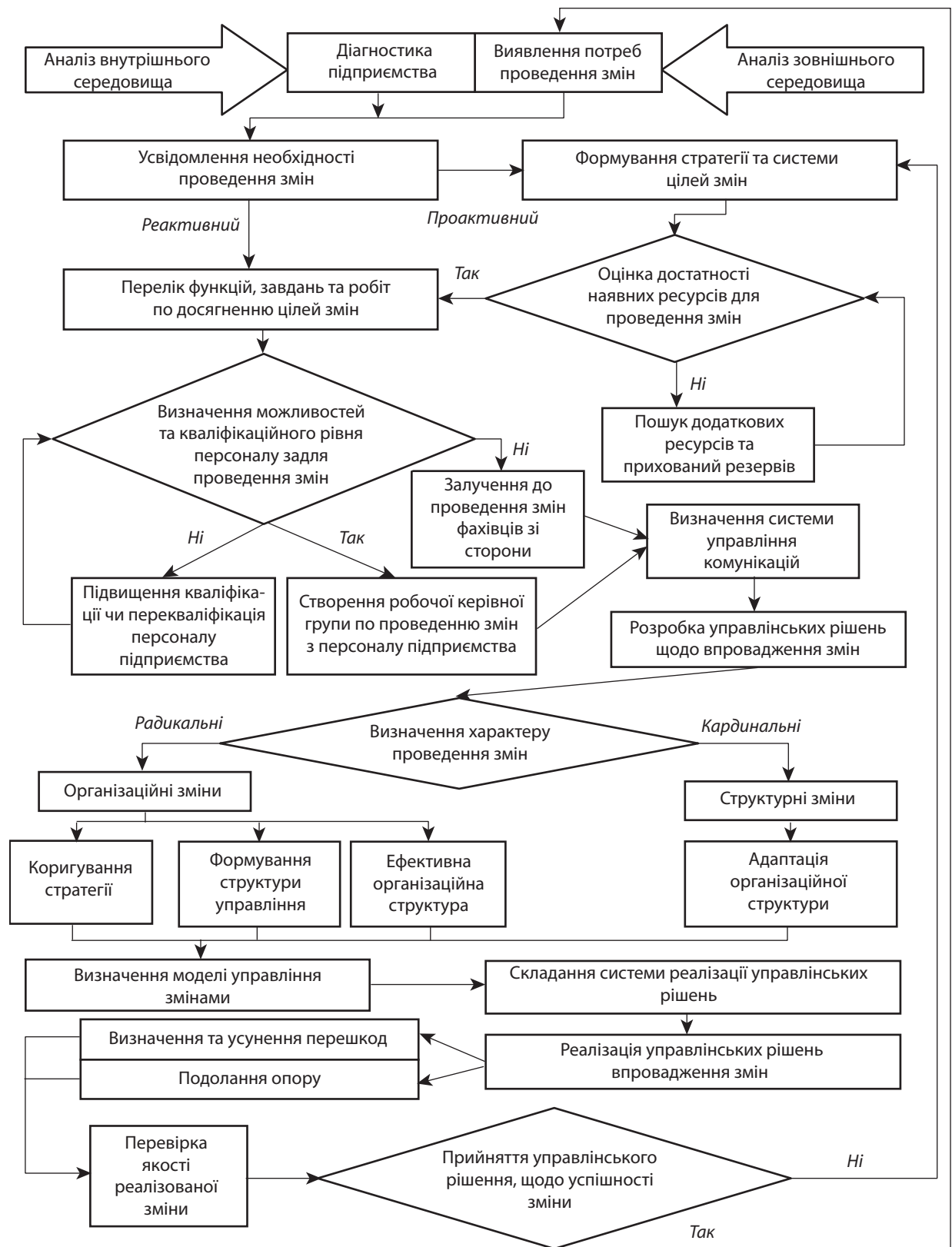

Рис. 3. Алгоритм формування організаційно-економічного забезпечення управління змінами на підприємствах машинобудування з використанням комплексного підходу

персоналу, використовується зношене чи навіть морально застаріле технічне оснащення та ін. Це призводить до неконкурентоспроможності товарів на вітчизняному та світовому ринках, додаткових невикористаних витрат. Отже, перед галуззю машинобудування України в цілому

та кожним підприємством зокрема постає низка питань, вирішення яких відбувається шляхом впровадження змін у поточну діяльність, планування стратегії змін за допомогою організаційно-економічного забезпечення управління змінами.

Таким чином, наведені у статті концептуальна модель та алгоритм організаційно-економічного забезпечення проактивного управління змінами на підприємствах машинобудування, ґрунтуючись на комплексному підході, інтегрують існуючі наукові підходи до управління у впорядковану послідовність управлінських функцій та дозволять своєчасно ініціювати зміни та ефективно їх впроваджувати в діяльність підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ареф'єва О. В. Корпоративне управління: еволюція, становлення, розвиток : монографія / О. В. Ареф'єва, Н. В. Васюткіна. – К. : Ліра-К, 2013. – 178 с.

2. Глумаков В. Н. Организационное поведение : учебник для вузов / В. Н. Глумаков. – 2-е изд. – М. : Вузовский учебник, 2009. – 352 с.

3. Гринько Т. В. Концептуалізація моделі управління змінами на підприємствах в сучасних умовах мінливого середовища / Т. В. Гринько, Т. З. Гвініашвілі // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – № 1/5 (21). – С. 34–40.

4. Антикризисное управление : учебник / Под ред. Э. М. Короткова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Инфра-М, 2010. – 620 с.

5. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : монографія. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2005. – 823 с.

6. Актуальні питання сучасної економіки : матеріали II Всеукр. заоч. наук. конф., 20–21 січ. 2011 р., Умань. – Ч. 2 / Уман. нац. ун-т садівництва. – Умань, 2011. – 213 с.

7. Прохорова В. В. Управління структурними перетвореннями підприємства на основі ресурсно-функціонального підходу : монографія / В. В. Прохорова, Ю. В. Ус, Т. С. Обиденнова. – Харків : Видавництво «Смуґаста типографія», 2016. – 185 с.

8. Прохорова В. В. Управління змінами на авіапідприємствах: організаційно-економічний аспект / В. В. Прохорова // Економіка і управління / Національна Академія природоохоронного та курортного будівництва. – 2014. – № 2. – С. 56–60.

9. Прохорова В. В. Організаційно-економічні зміни як основа активізації підприємницької діяльності промислових підприємств / В. В. Прохорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 15. – С. 78–81.

10. Прохорова В. В. Організаційно-методичне забезпечення фінансового управління машинобудівними підприємствами / В. В. Прохорова, Ю. В. Ус, Є. Ю. Безуглая // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11 (173). – С. 199–205.

11. Справочник кризисного управляющего / Под ред. проф. Э. А. Уткина. – М. : ТАНДЕМ, 1999. – 432 с.

12. Фрайлингер К. Управление изменениями в организации. Как успешно провести преобразования / Кристиан Фрайлингер, Иоганнес Фишер. – М. : Книгописная палата, 2002. – 264 с.

13. Царенко А. С. В поисках рецепта эффективных организационных изменений / А. С. Царенко. – М. : ИПЦ «Маска», 2010. – 204 с.

REFERENCES

Arefieva, O. V., and Vasiutkina, N. V. *Korporatyvne upravlinnia: evoliutsiia, stanovlennia, rozvytok* [Corporate governance: evolution, formation, development]. Kyiv: Lira-K, 2013.

Aktualni pytannia suchasnoi ekonomiky. Part 2. Uman: Uman'skyi natsionalnyi un-t sadivnytstva, 2011.

Fraylinger, K., and Fisher, I. *Upravleniye izmeneniyami v organizatsii. Kak uspešno provesti preobrazovaniya* [Change manage-

ment in the organization. How to successfully carry out the conversion]. Moscow: Knigopisnaya palata, 2002.

Glumakov, V. N. *Organizatsionnoye povedeniye* [Organizational behavior]. Moscow: Vuzovskiy uchebnik, 2009.

Hryenko, T. V., and Hviniashevili, T. Z. "Kontseptualizatsiia modeley upravlinnia zminamy na pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh minlyvoho seredovysysha" [Conceptualizing models of change management at the enterprises in modern conditions of rapidly changing environment]. *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva*, no. 1/5 (21) (2015): 34–40.

Korotkov, E. M. *Antikrizisnoye upravleniye* [Crisis management]. Moscow: Vysheye obrazovaniye; Infra-M, 2010.

Lihonenko, L. O. *Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom* [Anti-crisis enterprise management]. Kyiv: KNTEU, 2005.

Prokhorova, V. V. "Upravlinnia zminamy na aviapidriemstvakh: orhanizatsiino-ekonomichnyi aspekt" [Change management at airlines: organizational-economic aspect]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 2 (2014): 56–60.

Prokhorova, V. V. "Orhanizatsiino-ekonomichni zminy yak osnova aktyvizatsii pidpriemnytskoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv" [Organizational and economic change as a basis for the revitalization of business activity of industrial enterprises]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 15 (2015): 78–81.

Prokhorova, V. V., Us, Yu. V., and Bezuhlaia, Yu. Ye. "Orhanizatsiino-metodychne zabezpechennia finansovoho upravlinnia mashynobudivnykh pidpriemstvamy" [Organizational-methodical maintenance of the financial management of engineering enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (173) (2015): 199–205.

Prokhorova, V. V., Us, Yu. V., and Obydennova, T. S. *Upravlinnia strukturnymy peretvorennyamy pidpriemstva na osnovi resurso-funktionalnoho pidkhodu* [The management of structural transformations on the basis of the resource-functional approach]. Kharkiv: Vyd-vo «Smuhasta typohrafiia», 2016.

Tsarenko, A. S. *V poiskakh retsepta effektivnykh organizatsionnykh izmeneniy* [In search of a recipe for effective organizational change]. Moscow: Maska, 2010.

Utkina, E. A. *Spravochnik krizisnogo upravlyaiushchego* [The Handbook of crisis management]. Moscow: TANDEM; EKAMOS, 1999.

УПРАВЛЕНИЕ ТРАНСАКЦИОННЫМИ ИЗДЕРЖКАМИ ОППОРТУНИСТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИИ ВНУТРЕННЕГО МАРКЕТИНГА

© 2016 БАЗАЛИЕВА Л. В.

УДК 331.101.35:339.138

Базалиева Л. В. Управление транзакционными издержками оппортунистического поведения персонала предприятия на основе концепции внутреннего маркетинга

Целью статьи является развитие методического обеспечения снижения транзакционных издержек оппортунистического поведения персонала предприятия на основе концепции внутреннего маркетинга. Определены виды и причины возникновения оппортунистического поведения персонала предприятия, что позволило определить основные способы защиты от оппортунизма; обоснованы подходы к минимизации оппортунизма сотрудников компании, основанные на концепции внутреннего маркетинга и теории транзакционных издержек, что дает возможность предприятию сохранить наиболее квалифицированный и ценный персонал; предложен методический подход к минимизации проявлений оппортунизма со стороны персонала предприятия, реализация которого на практике позволит снизить транзакционные издержки оппортунистического поведения сотрудников компании и повысить их удовлетворенность трудом.

Ключевые слова: транзакционные издержки предприятия, оппортунистическое поведение персонала предприятия, внутренний маркетинг.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Базалиева Людмила Витальевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)

E-mail: bazaliewa_lv@mail.ru

УДК 331.101.35:339.138

Базалиєва Л. В. Управління транзакційними витратами оппортуністичної поведінки персоналу підприємства на основі концепції внутрішнього маркетингу

Метою статті є розвиток методичного забезпечення зниження транзакційних витрат оппортуністичної поведінки персоналу підприємства на основі концепції внутрішнього маркетингу. Визначено види та причини виникнення оппортуністичної поведінки персоналу підприємства, що дало змогу виявити основні способи захисту підприємства від оппортунізму; обґрунтовано підходи до мінімізації оппортунізму співробітників компанії, основані на концепції внутрішнього маркетингу та теорії транзакційних витрат, що дає можливість підприємству зберегти найбільш кваліфікований та цінний персонал; запропоновано методичний підхід до мінімізації проявів оппортунізму з боку персоналу підприємства, реалізація якого на практиці дозволить знизити транзакційні витрати оппортуністичної поведінки співробітників компанії та підвищити їхню задоволеність працею.

Ключові слова: транзакційні витрати підприємства, оппортуністична поведінка персоналу підприємства, внутрішній маркетинг.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Базалиєва Людмила Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: bazaliewa_lv@mail.ru

UDC 331.101.35:339.138

Bazaliewa L. V. Management of Transaction Costs of the Opportunistic Behavior of the Enterprise's Staff on the Basis of the Concept of Internal Marketing

The article is aimed at developing a methodological support for reducing transaction costs of the opportunistic behavior of the enterprise's staff on the basis of the concept of internal marketing. The types and causes of opportunistic behavior of the enterprise's staff have been identified, providing for identifying the main ways to protect against opportunism; approaches to minimize the opportunism of the enterprise's staff have been substantiated on the basis of the concept of internal marketing and the transaction cost theory, that enables the enterprise to retain the most qualified and valuable staff; a methodical approach to minimize the manifestations of opportunism on the part of the enterprise's staff has been proposed, which in practice will reduce the transaction costs as result of the opportunistic behavior of the enterprise's employees and increase their satisfaction with the work.

Keywords: transaction costs of enterprise, opportunistic behavior of the enterprise's staff, internal marketing.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Bazaliewa Liudmyla V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (8 Otakara Yarosha Lane, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: bazaliewa_lv@mail.ru

Человеческий ресурс компании в современной управленческой науке рассматривается как основа стабильного экономического развития предприятия. Это объясняется тем, что именно персонал предприятия, обладающий определенными знаниями и навыками, уникальными личностными характеристиками, создает блага с потребительской полезностью: сотрудники предприятия определяют необходимость и направления модернизации продуктов, разрабатывают новые товары, создают уникальные торговые предложения, формируют долговременные взаимоотношения, приносящие выгоду их участникам, что приводит, в конечном итоге, к успешной хозяйственной деятельности компании. Современные исследователи считают, что

объединенные единым корпоративным духом, профессионально грамотные, дисциплинированные, творчески мыслящие работники, способные создавать и реализовывать креативные идеи, формируют деловой облик фирмы, поддерживают и развивают ее репутационный капитал [3, с. 56]. Вместе с тем, необходимо учитывать, что сотрудник, являясь носителем специфических и уникальных знаний, умений и способностей, не всегда может действовать в интересах компании и способен проявлять оппортунизм. Такое поведение персонала компании приводит к увеличению транзакционных издержек оппортунистического поведения. Таким образом, существует необходимость создания в компании условий, в которых проявлять оппортунизм будет не

целесообразно. Одной из концепций, направленных на привлечение, развитие, мотивацию и удержание квалифицированного персонала предлагаемой работой, удовлетворение их потребностей является внутренний маркетинг [8]. Использование концепции внутреннего маркетинга, с точки зрения автора, позволит разработать действенные мероприятия по управлению транзакционными издержками оппортунистического поведения персонала предприятия, которые предполагают идентификацию оппортунизма персонала предприятия, выявление его причин и защиту от него.

Проблематика управления транзакционными издержками предприятия в целом и транзакционными издержками оппортунистического поведения в частности рассматривается в работах таких зарубежных и отечественных ученых, как Р. Коуз, О. Уильямсон, Д. Норт, Р. Капелюшников, А. Олейник, А. Шаститко, И. Булеев, С. Архиреев и т. д. Несмотря на высокий уровень проработки вопросов, связанных с формированием этих издержек и их оптимизацией на макроэкономическом уровне, недостаточно внимания уделено разработке практического инструментария снижения оппортунизма персонала предприятия и соответствующих транзакционных издержек. Внутренний маркетинг рассматривается как направление маркетинга взаимоотношений; разработке его теоретических и методических основ посвящены работы исследователей, которые представляют североамериканскую (Л. Берри, А. Парасураман и т. д.), североамериканскую (К. Гренроос) и британскую (М. Рафик, П. К. Ахмед, Д. Баллантин) школы маркетинга взаимоотношений. Так как в рамках внутреннего маркетинга предлагается рассматривать внутреннюю среду компании, включая персонал, как своеобразный рынок и использовать маркетинговый инструментарий для повышения эффективности труда [7, 9, 10], концепция внутреннего маркетинга в данной работе рассматривается как основа для разработки рекомендаций, направленных на снижение издержек оппортунистического поведения персонала предприятия.

Целью статьи является развитие методического обеспечения управления транзакционными издержками оппортунистического поведения персонала предприятия на основе концепции внутреннего маркетинга. Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи:

- 1) выявить виды, формы и причины возникновения оппортунистического поведения персонала предприятия, что позволит определить основные способы защиты от оппортунизма сотрудников;
- 2) обосновать подходы к минимизации оппортунизма сотрудников компании, основанные на концепции внутреннего маркетинга и теории транзакционных издержек, что даст возможность предприятию сохранить наиболее квалифицированный и ценный персонал;
- 3) предложить методический подход к минимизации проявлений оппортунизма персоналом предприятия, реализация которого на практике позволит снизить транзакционные издержки оппортунистического поведения компании.

Изучение источников [1, 6] позволило определить, что оппортунистическое поведение экономических агентов рассматривается как модель поведения, нацеленная на достижение собственных целей без учета норм морали, данных обязательств, условий договора. Так, О. Уильямсон определяет оппортунистическое поведение как следование собственным интересам, в том числе обманом, что может принимать различные формы [1, с. 67]. При этом он считает, что оппортунизм является сильной формой проявления эгоизма и также выделяет слабую и среднюю формы эгоистического поведения. Таким образом, склонность индивидов к эгоизму О. Уильямсон рассматривает в качестве основной причины оппортунистического поведения. При этом большинство авторов [1, 6] выделяют два типа оппортунизма – *предконтрактный* и *постконтрактный*, – которые проявляются в конкретных формах. Формой предконтрактного оппортунистического поведения является неблагоприятный отбор, а формами постконтрактного оппортунизма – моральный риск и шантаж [6]. Эти типы и формы оппортунистического поведения характерны для всех экономических агентов, включая наемный персонал компании. Предконтрактный оппортунизм со стороны потенциальных сотрудников компании проявляется при искажении информации о своей квалификации, опыте работы, что приводит к неблагоприятному отбору сотрудников для предприятия. Постконтрактный оппортунизм возникает в случае фактического найма сотрудников, для которых характерны неэффективная работа (нерациональное использование рабочего времени, использование информационной асимметрии в личных целях) и/или использование обстоятельств для получения дополнительных выгод за счет работодателя (необоснованные требования повышения оплаты труда, использование «откатов»). Типы, формы и сущность оппортунистического поведения персонала предприятия представлены в *табл. 1*.

Опортунистическое поведение персонала негативно влияет на результаты хозяйственной деятельности предприятия в силу снижения эффективности труда, ухудшения климата внутри компании, снижения уровня доверия к компании со стороны сотрудников и клиентов и т. п. В связи с этим возникает необходимость идентификации основных причин возникновения оппортунизма у сотрудников предприятия. Исходя из определения сущности оппортунистического поведения персонала предприятия, приведенного в *табл. 1*, кроме склонности к эгоизму, можно выделить в качестве причины оппортунизма информационную асимметрию – ситуацию, когда одна группа экономических агентов владеет необходимой для ведения дел информацией, а другая – нет [4]. Таким образом, информационная асимметрия представляет собой неравномерное распределение информации между участниками сделки и приводит к неравномерному распределению благ между ними. В ситуации информационной асимметрии у стороны, обладающей информацией, возникает возможность безнаказанно действовать вопреки интересам контрагента. Анализ источников [1, 2, 6] позволил

Типы, формы и сущность оппортунистического поведения персонала предприятия

Типы оппортунистического поведения	Формы оппортунистического поведения	Сущность оппортунистического поведения персонала предприятия
Передконтрактный оппортунизм	Неблагоприятный отбор	Отбор на этапе собеседования и заключение трудового договора с сотрудниками, не в полной мере отвечающими запросам и нуждам компании, что происходит по причине искажения предоставляемой ими информации о себе и своих компетенциях или из-за проявления эгоизма
Постконтрактный оппортунизм	Моральный риск	Соккрытие сотрудниками компании информации, что предоставляет им возможность получить дополнительные выгоды за счет предприятия и нанести ему ущерб в материальной или нематериальной форме
	Шантаж	Нерациональное использование сотрудниками рабочего времени, что значительно снижает эффективность труда Использование благоприятных условий для получения дополнительных выгод за счет работодателя

Источник: составлено автором на основе [1, 6].

выявить различные виды проявления информационной асимметрии, но, с точки зрения автора, одна из наиболее полных ее классификаций представлена в работе И. Курмышева [2]. В соответствии с этим подходом информационная асимметрия классифицируется на основе следующих критериев [2, с. 5]: по времени протекания в рамках контрактных отношений; по предмету информационной асимметрии; по характеру возникновения; по влиянию на экономических агентов; по источнику возникновения информационной асимметрии; по возможности преодоления. Изучение видов информационной асимметрии и форм проявления оппортунизма персоналом предприятия позволило автору обобщить их, что представлено в табл. 2.

В результате обобщения видов информационной асимметрии и форм проявления оппортунизма персоналом предприятия можно сделать следующие выводы. Во-первых, большая часть рассмотренных видов информационной асимметрии могут быть причинами возникновения у персонала предприятия оппортунизма в различных его формах. Во-вторых, внешняя информационная асимметрия не является характерной причиной возникновения оппортунизма со стороны сотрудников компании, так как оппортунизм возникает у (или относительно) непосредственных участников сделки. В-третьих, все формы проявления оппортунистического поведения персоналом предприятия являются частично преодолимыми, так как полностью преодолеть их на практике невозможно.

Таким образом, риск возникновения оппортунизма у сотрудников компании будет зависеть, в первую очередь, от такой их характеристики, как склонность к эгоизму: более эгоистичные сотрудники будут руководствоваться личными интересами во вред профессиональной деятельности, несмотря на условия трудового договора. Еще одним фактором возникновения оппортунизма является информационная асимметрия. Исходя из причин возникновения оппор-

тунизма, основываясь на теории трансакционных издержек и концепции внутреннего маркетинга, можно выделить основные направления защиты компании от оппортунизма персонала, к которым относятся:

1) преодоление информационной асимметрии за счет повышения уровня осведомленности руководства компании о состоянии и динамике факторов внешней и внутренней среды компании, развития системы внутреннего контроля;

2) снижение проявлений эгоизма за счет идентификации склонности к эгоизму персонала компании и разработки соответствующей системы стимулов.

Каждое направление предполагает разработку конкретных подходов и способов, их практическую апробацию и оценку результативности, что предусматривает более детальное изучение особенностей концепции внутреннего маркетинга.

В научной литературе [5, 8, 9, 10] существует множество определений сущности внутреннего маркетинга. Так, английские ученые М. Рафик и П. Ахмед определяют внутренний маркетинг как планомерные действия по преодолению сопротивления персонала изменениям, мотивации и интеграции сотрудников с целью эффективной реализации корпоративных и функциональных стратегий [9]. Д. Баллантайн под внутренним маркетингом понимает любую форму маркетинга внутри организации, акцентирующую внимание персонала на внутренних действиях, которые должны быть изменены для улучшения положения организации на рынке [10]. Данное исследование основано на определении сущности внутреннего маркетинга, данного Л. Берри, в соответствии с которым внутренний маркетинг – это привлечение, развитие, мотивация и удержание квалифицированного персонала предлагаемой работой, удовлетворяющей их потребности; философия отношения к работнику как к клиенту и стратегия создания работы-продукта в соответствии с потребностями сотрудника-клиента [8]. Такой подход акцентирует

Виды информационной асимметрии и формы оппортунистического поведения персонала предприятия

Классификационный критерий информационной асимметрии	Вид информационной асимметрии	Форма оппортунистического поведения персонала предприятия, возникающая в результате информационной асимметрии определенного вида
Время протекания в контрактных отношениях	Предконтрактная асимметрия	Неблагоприятный отбор
	Постконтрактная асимметрия	Моральный риск, шантаж
Предмет информационной асимметрии	Относительно предмета сделки и ее параметров: в случае с персоналом предприятия параметрами сделки являются условия и режим работы, оплата труда	Неблагоприятный отбор: выбор на собеседовании сотрудников на менее выгодных для предприятия условиях
	Относительно характеристик участников сделки и их действий: в случае с персоналом предприятия – компетенции персонала, интенсивность труда	Неблагоприятный отбор: заключение трудового договора с сотрудником, компетенции которого оценены неверно
Характер возникновения	Спровоцированная участниками сделки	Неблагоприятный отбор, моральный риск, шантаж
	Имеющая внешний, независимый от участников сделки характер	Не характерно
Влияние на экономических агентов	Затрагивающая одну из сторон сделки	Неблагоприятный отбор, моральный риск и шантаж по отношению к работодателю
	Затрагивающая все стороны сделки	Неблагоприятный отбор работодателя и сотрудника (в случае неудачного выбора сотрудника и места работы соответственно)
	Затрагивающая третьих лиц	Моральный риск при нарушении сотрудниками правил работы, например, клиентоориентированности
	Затрагивающая агентов по определенному критерию	
Источник возникновения информационной асимметрии	Происходящая из сокрытия имеющейся информации	Неблагоприятный отбор, моральный риск, шантаж
	Происходящая из наличия или распространения ложной информации	
Возможность преодоления	Полностью преодолимая асимметрия	Не характерно
	Частично преодолимая асимметрия	Неблагоприятный отбор, моральный риск, шантаж
	Непреодолимая асимметрия	Не характерно

Источник: составлено автором на основе [1, 2, 6].

внимание на поведении персонала, необходимости его мотивации и развития, что может рассматриваться как основа преодоления оппортунизма сотрудников компании. С точки зрения автора, для результативного управления транзакционными издержками оппортунистического поведения персонала предприятия (с целью их снижения) необходимо охватывать мотивирующими воздействиями всех сотрудников компании, а не только контактный персонал. При этом необходимо учитывать особенности проявления оппортунизма со стороны фактически работающих и потенциальных сотрудников.

Минимизация проявлений оппортунизма со стороны потенциальных сотрудников предполагает защиту от искажения информации относительно их профессиональных компетенций и оценку их склонности к эгоизму. Минимизация транзакционных расходов оппортунистического поведения существующего персонала предприятия с использованием концепции внутреннего маркетинга предполагает сбор необходимой информации и ее анализ, определение потребностей персонала и его удовлетворенности выполняемой работой, раз-

работку мотивирующих воздействий для повышения заинтересованности персонала в выполняемой работе. С целью снижения риска оппортунистического поведения со стороны сотрудников предприятия предлагается на регулярной основе проводить сегментирование персонала по уровню эгоизма и результативности работы. Результаты такого сегментирования позволят выявить группы персонала с различным сочетанием факторов «уровень эгоизма – результативность труда» и определить их ценность для предприятия; предложить индивидуальные программы развития для наиболее ценных сотрудников; сформировать постоянный кадровый состав предприятия, характеризующийся низким уровнем оппортунизма. Перечисленные работы взаимосвязаны и требуют выполнения в логической последовательности. Автором работы предлагается сгруппировать все необходимые работы и определить их логическую последовательность следующим образом:

1. Сбор информации о персонале компании. Необходимая информация должна включать личностные качества сотрудников, в том числе уровень эгоизма; ре-

зультативность работы, в том числе удовлетворенность внешних и внутренних клиентов каждого сотрудника. Основные источники информации – результаты анкетирования, данные финансового и управленческого учета.

2. Сегментирование персонала по критериям «уровень эгоизма» и «результативность труда». Это позволит выявить четыре основных сегмента сотрудников: «высокий уровень эгоизма – высокая результативность труда», «высокий уровень эгоизма – низкая результативность труда», «низкий уровень эгоизма – высокая результативность труда», «низкий уровень эгоизма – низкая результативность труда». Наиболее ценным для предприятия будет сегмент персонала с низким уровнем эгоизма и высокой результативностью труда. Сотрудники с высоким уровнем эгоизма и высокой результативностью труда и с низким уровнем эгоизма и низкой результативностью могут рассматриваться как перспективные при условии их заинтересованности в сохранении места работы, в преодолении склонности к эгоизму, повышении результативности труда. Сегмент персонала компании, для которого характерны высокий уровень эгоизма и низкая результативность работы, не рекомендуется рассматривать в качестве перспективного.

3. Определение потребностей каждого сегмента персонала и его удовлетворенности работой, что позволит определить направления для стимулирования развития личностных характеристик и профессиональных компетенций.

4. Разработка индивидуальных программ развития для ценных сотрудников с низким уровнем мотивации, высоким уровнем эгоизма, низкой результативностью труда.

5. Контроль за соблюдением сотрудниками режима работы, выполнением заданий и плановых показателей, за климатом в коллективе; использование соответствующих стимулирующих воздействий при нарушениях.

6. Формирование постоянного кадрового состава с высоким уровнем удовлетворенности работой, низким уровнем эгоизма и высокой результативностью труда, повышение престижности работы в компании.

В силу динамизма личностных характеристик и профессиональных компетенций персонала следует обеспечить мониторинг состояния персонала и регулярную его оценку в соответствии с предложенным методическим подходом.

ВЫВОДЫ

Управление издержками оппортунистического поведения персонала предприятия, имеющее целью их минимизацию, основано на выявлении типов и причин оппортунизма. Это позволяет определить направления и способы минимизации проявлений оппортунизма, используя концептуальную основу теории трансакционных издержек и внутреннего маркетинга. Предложенный в данной работе методический подход к управлению трансакционными издержками оппортунистического поведения персонала предприятия, предполагает сбор данных, характеризующих персонал, сегментирование сотрудников с целью выявления наиболее ценных из них, разработку индивидуальных программ развития

для ценных сотрудников и, в конечном итоге, формирование постоянного кадрового состава предприятия. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О. Вільямсон. – К. : Видавництво «АртЕк», 2001. – 472 с.
2. Курмышев И. Н. Информационная асимметрия и рынок труда : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / И. Н. Курмышев. – Санкт-Петербург, 2012. – 21 с.
3. Морозова И. А. Основные формы проявления корпоративной социальной ответственности российских предпринимательских структур / И. А. Морозова, И. А. Бритвин // Маркетинг в России и за рубежом. – 2015. – № 4. – С. 55–62.
4. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М., 1999. – 479 с.
5. Третьяк О. А. Маркетинг: новые ориентиры модели управления / О. А. Третьяк. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 403 с.
6. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с.
7. Шет Д. Концептуальные основы маркетинга взаимоотношений / Д. Шет, А. Парватияр, М. Синха // Российский журнал менеджмента. – 2013. – Т. 11, № 1. – С. 63–94.
8. Berry, L. Relationship marketing Berry L., Shostack G., Upah G. (eds) // Emerging Perspectives of Service Marketing. 1995. – American Marketing Association: Chicago, IL, 1983. – P. 25–38.
9. Rafiq, M. Advances in the internal marketing concept: definition, synthesis and extension / Mohammed Rafiq, Pervais K. Ahmed // Journal of Services Marketing. – 2000. – Vol 14, Issue 6. – P. 449–462.
10. Ballantyne, D. Reframing Internal Marketing for Relationship Marketing / D. Ballantyne // Proceedings of in AMA International Marketing Educators' Conference. – Argentina, 2000. – P. 1–12.

REFERENCES

- Berry, L., and Shostack, G. "Relationship marketing". In *Emerging Perspectives of Service Marketing*, 25-38. Chicago, IL : American Marketing Association, 1983.
- Ballantyne, D. "Reframing Internal Marketing for Relationship Marketing". *AMA International Marketing Educators' Conference*. Argentina, 2000.
- Kurmyshev, I. N. "Informatsionnaya asimmetriya i ryonok truda" [Information asymmetry and labour market]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.
- Morozova, I. A., and Britvin, I. A. "Osnovnyye formy proyavleniya korporativnoy sotsialnoy otvetstvennosti rossiyskikh predprinimatelskikh struktur" [The main forms of manifestation of corporate social responsibility of Russian business structures]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (2015): 55-62.
- Rafiq, M., and Ahmed, P. K. "Advances in the internal marketing concept: definition, synthesis and extension". *Journal of Services Marketing*, vol. 14, no. 6 (2000).
- Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, E. B. *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar* [The dictionary of modern Economics]. Moscow: INFRA-M, 1999.
- Shet, D., Parvatiyar, A., and Sinkha, M. "Kontseptualnyye osnovy marketinga vzaimootnosheniy" [Conceptual foundations of relationship marketing]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, vol. 11, no. 1 (2013): 63-94.
- Shastitko, A. E. *Novaya institutsionalnaya ekonomicheskaya teoriya* [New institutional Economics]. Moscow: Ekonomicheskii fakultet MGU; TEIS, 2002.
- Tretiyak, O. A. *Marketing: novyye oriyentiry modeli upravleniya* [Marketing: new targets management model]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Viliamson, O. *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: Firmy, marketing, ukladannia kontraktiv* [The economic institutions of capitalism: Firms, marketing, Contracting]. Kyiv: ArtEk, 2001.